

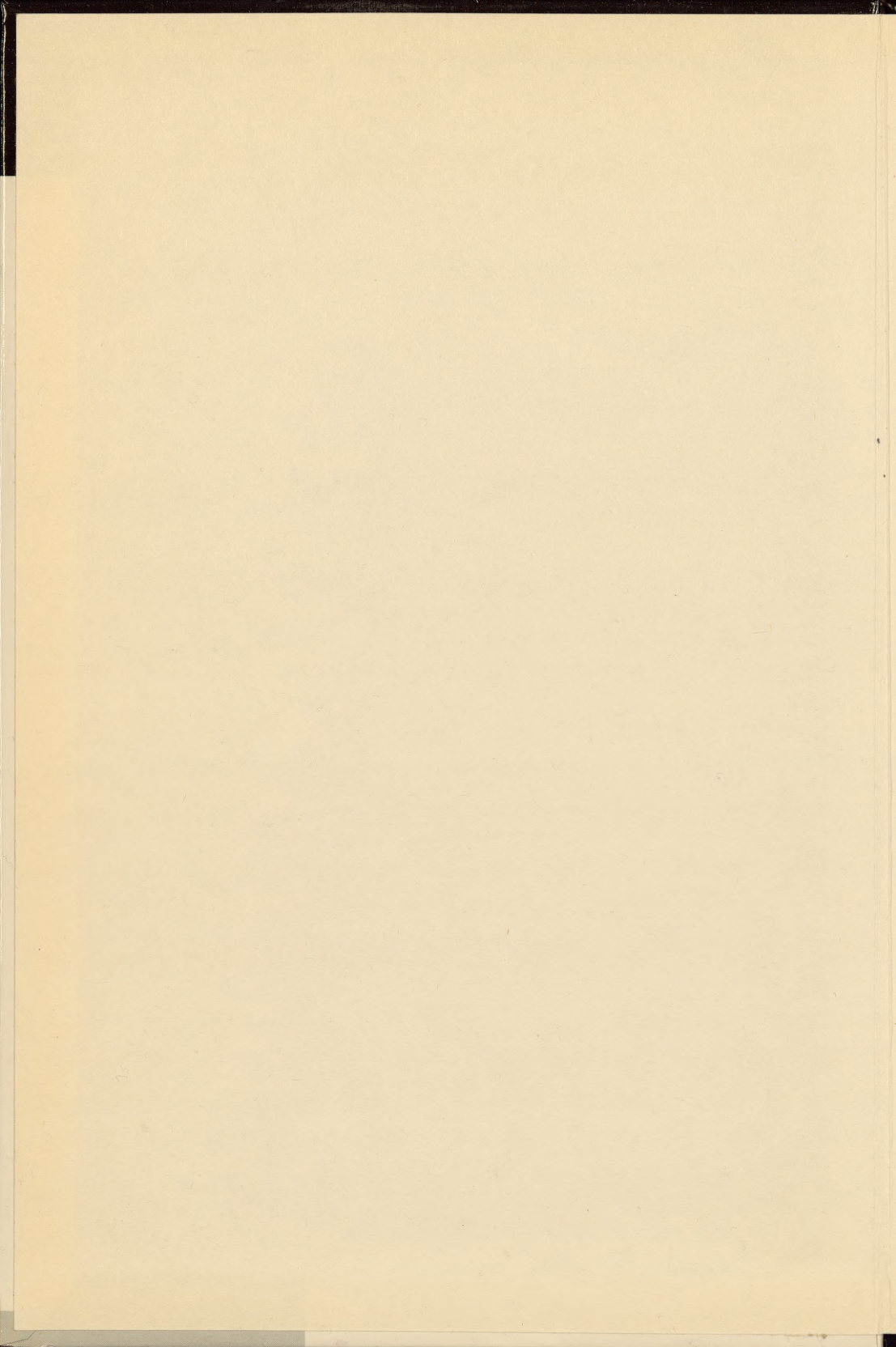
D Z I Ļ U

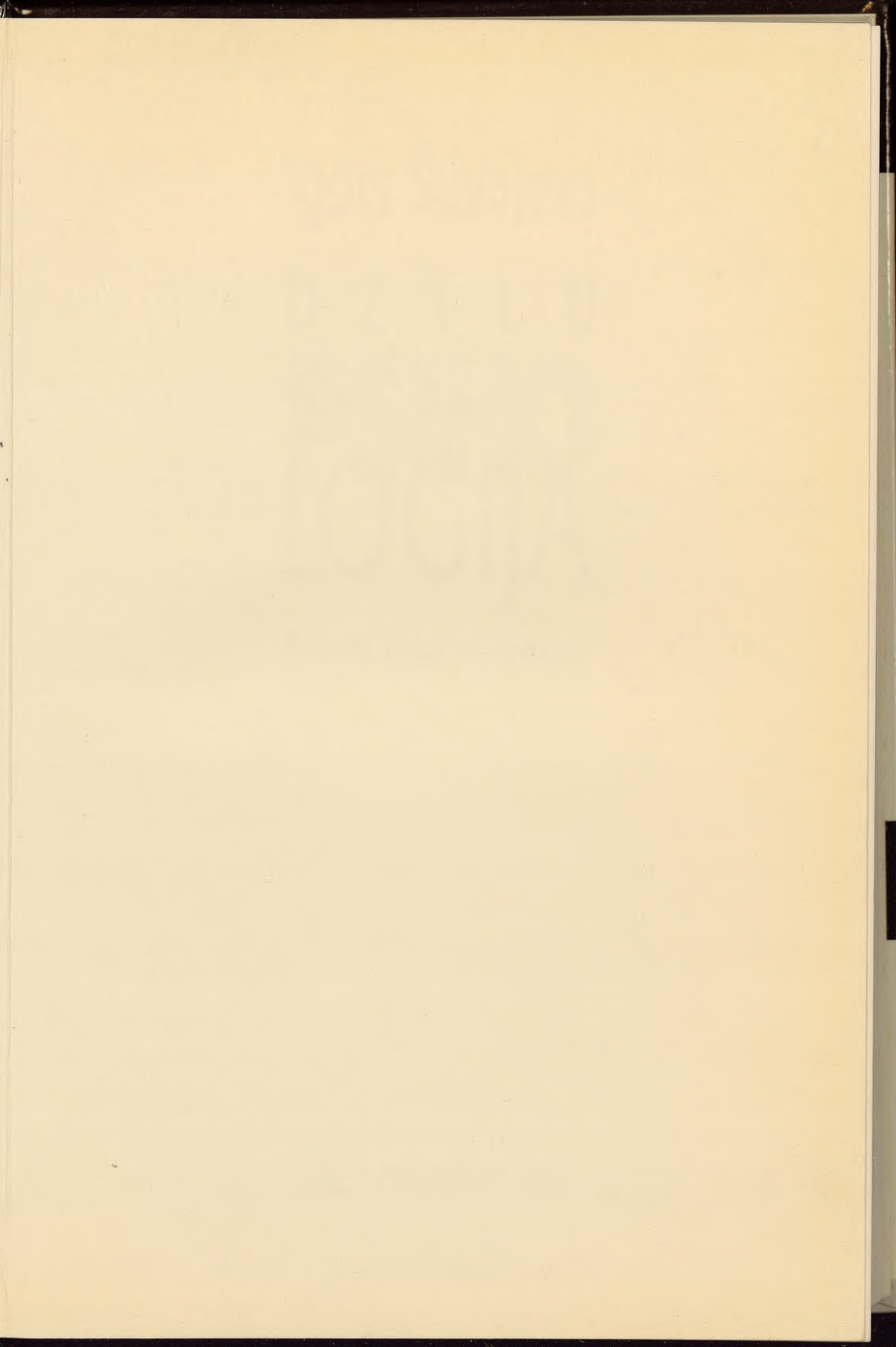
Igors Šuvajevs

PSIHO
LOGIJA

ZVAIGZNE ABC

224 521

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

150 (075.4)
Šu 860

0302054430

igors šuvajevs

D Z Ī L U

PSIHO
LOGIJA

Personas idejas un risinājumi

© Igors Šuvajevs, 2002
© Apgāds Zvaigzne ABC, 2002
ISBN 9984-22-439-2

Saturs

Priekšvārds	5
1. PSIHOANALĪZE – IZACINĀJUMS PASAULEI	7
2. ZIGMUNDA FREIDA KONCEPCIJA. PRIEKŠVĒSTURE UN TRANSFORMĀCIJAS	13
2.1. Kultūrvēsturiskais un privātais konteksts	14
No magnētisma līdz hipnotismam	15
Nansī un Salpetrjēras skolas	18
Atradumi un meklējumi	22
Zinātnes konkistadors	25
2.2. Psihoanalīzes veidošana	29
Pašanalīze un sapņu interpretācija	30
Seksuālā problemātika	33
Psihoanalītiskā dziedināšana	37
Metapsiholoģijas projekts	38
3. PSIHOANALĪZES INSTITUCIONALIZĀCIJA	41
4. PSIHOANALĪZES PIONIERI	52
Vilhelms Štēkels	56
Oto Ranks	58
Šāndors Ferenci	62
5. INDIVIDUĀLPSIHOLOĢIJA	69
5.1. Alfreda Ādlera mācība	69
5.2. Piekritēji un atkritēji	78
5.3. Fricis Kinkels	81
6. ANALĪTISKĀ PSIHOLOĢIJA	86
6.1. Karla Gustava Junga idejas	87
6.2. Jungieši un postjungieši	98
6.3. Interferences	100
7. PSIHOANALĪZES ORTODOKSAIS VIRZIENS	105
Karls Abrahams	105
Ernsts Džonss	108
Teodors Reiks	110
Zahss, Eitingons un Glovers	113
8. FREIDA SKOLNIECES	118
Anna Freida	120
Helēna Deuča	124
Andreasa-Salomē un Bonaparte	127
9. FREIDOMARKSISMS	132
9.1. Psihoanalīzes piemērošana	132
9.2. Psihoanalīze Krievijā	134
9.3. Marksistiski orientētā psihoanalīze	139
Vilhelms Reihss	141
9.4. Kritiskās teorijas psihoanalīze	147
Herberts Markuze	148
9.5. Psihoanalīze kā kritiska sociālā zinātne	150

10. ANALĪTISKĀ PSIHOSOMATIKA	156
Georgs Grodeks	157
Francs Aleksanders	162
Viktors fon Veiczekers	168
Aleksandrs Mičerlihs	173
11. NEOANALĪZE	179
Karena Horneja	179
Harijs Sallivens	184
Ērihs Fromms	188
Frīda Fromma-Reihmane	194
Haralds Šulcs-Henke	196
12. ANTROPOANALĪZE	202
Ludvigs Binsvangers	203
Medards Boss	208
13. NO ES PSIHOLOĢIJAS LĪDZ PATĪBAS PSIHOLOĢIJAI UN OBJEKTATTIECĪBĀM	213
Eriks Eriksons	219
Heincs Kohuts	224
Kleina, Kleinieši un Kernbergs	228
14. PERSONĀLISTISKĀ ANALĪZE	238
Viktors fon Gebzatsels	238
Viktors Frankls	243
Karuzo un Daims	247
15. NO PSIHOANALĪZES UZ PSIHANALĪZI	250
15.1. Psihoanalīzes adaptēšana un attīstīšana	251
15.2. Žaks Lakāns un sekotāji	257
16. ETNOPSIHOANALĪZE	266
17. KO GRIB SIEVIETE?	277
18. PSIHOANALĪZE UN MĀKSLA	286
19. UZ ROBEŽAS AR PSIHOANALĪZI	293
19.1. Antipsihiatrija	293
Ronalds Leings	293
Tomass Sāss	298
19.2. Grupu terapija un psihodrāma	300
19.3. Psihovēsture	304
19.4. Filosofija	307
Pols Rikērs	314
Mišels Fuko	315
Delēzs un Gvatari	317
20. PSIHOANALĪZES IZREDZES	322
Psihoanalītiskā literatūra latviski	325
Personu rādītājs	326

Priekšvārds

Par psihoanalīzi ir rakstīts no visdažādākajām pozīcijām. Tā ir slavināta, cildināta, kritizēta, revidēta un noliegta. Publicēti neskaitāmi klīniskie pētījumi un to salīdzinājumi, teoriju apskati, vēsturiski pārskati un biogrāfiski apcerējumi. Taču visai problemātisks vienmēr izrādījies visaptverošs psihoanalīzes aplūkojums, ņemot vērā ne tikai tās ideju un ieviržu pārmantošanu, bet arī kultūrvēsturisko, nacionālo un privāto faktoru nozīmi. Psihoanalīzes recepcijā visai bieži tiek izmantota metaforiskā atziņa, ka Freids atklājis jaunu kontinentu. Daudzskaitlīgās publikācijās tiek mēģināts aprakstīt gan šo kontinentu, gan tā apceļotājus un pētniekus. Tomēr joprojām ir neskaidras kā šī kontinenta aprises, tā ceļotāju un pētnieku redzētā savstarpējā saistība. Turklāt mūsdienās šis kontinents jau ir pārvērties par sava veida pasauli. Šī grāmata ir mēģinājums to kartografēt. Tā nepavisam nav domāta kā ērts tūrisma ceļvedis, kas nodrošina komfortablu laika pavadīšanu. Taču tā atvieglo ceļošanu un paredzēta precīzākas kartografēšanas veikšanai.

Izmantojot šo grāmatu, būtu vērts ņemt vērā dažas atrunas. Šī kartogrāfija netiek veikta no psihoanalīzes pozīcijām. Tas nozīmē, ka tajā tiek aplūkoti arī jautājumi, kas tradicionāli netiek minēti psihoanalītiķu un psihoanalītiski orientētu autoru darbos. Tomēr šī grāmata nebūtu iespējama bez daudzu analītiķu izstrādātajiem. Tāpēc nevar nepieminēt autorus, kuru darbi un atziņas tikušas izmantotas šajā kartografēšanas darbā, t. i., Žans Batists Fažs, Edīte Kurcveila, Peters Kuters, Jozefs Ratners, Elizabete Rudinesko, Dīters Viss. Darba veikšanai neatsveramas ir bijušas Henrija Ellenbergera, Mario Erdheima, Petera Gaja, Ādolfa Grīnbauma, Reginas Lokotes, Johanesa Reihmaira un citu analītiķu un neanalītiķu publikācijas. Ne mazāk nozīmīgas ir bijušas arī sarunas ar dažādu dzīļu psiholoģijas skolu pārstāvjiem. Taču kartografēšanas principa izmantošana liedz iesaistīties diskusijās un atsaukties uz darbiem par psihoanalītisko kontinentu vai pasauli, turklāt tas pamatīgi paliecinātu grāmatas apjomu. Tāpēc katras nodaļas beigās tiek minēti svarīgākie sekundārie (arī kontroversiālie) darbi un avoti, kas ļauj ceļošanu turpināt patstāvīgi. Vienlaikus tas liek atzīties, ka nav bijis iespējams parādīt visas zināšanas un idejas vai hipotēzes. Šī atzišanās neļauj noliegt, ka grāmatā atveidojas arī nezināšanas, kuras varbūt nemaz neizdosies mazināt gan subjektīvu, gan objektīvu apstākļu dēļ.

Savā ziņā piedāvātā grāmata ir ideju vēsture. Taču tā ir tāda vēsture, kas sajūgta ar paša idejas vai ideju izstrādātāja dzīvi. Psihoanalīzes projekta (tā idejas) izpratnē noteicošā loma ir bijusi Meraba Mamardašvili darbiem. Savas pozīcijas esmu mēģinājis ieskicēt grāmatā "Psihoanalīze un dzīves māksla" (1998, 2. izd.). Taču grāmatā "Dzīļu psiholoģija" ir citi uzsvāri, kas minēti tās apakšvirsrakstā, proti, "Personas, idejas un risinājumi". 20. gadsimta

septiņdesmitajos gados Aleksandrs Mičerlihs atzīstas, ka vācieši psihoanalīzes jomā ir analfabēti. Nemaz tik nepatiesa šī atziņa nebūtu arī attiecībā uz Latviju. Tāpēc grāmatas izklāsts ir pietiekami vienkāršots, bet terminoloģiskie, institucionālie un citi jautājumi izvērsti ieklānotajā un daļēji uzrakstītajā grāmatā "Freida lieta. Psihoanalītiskā kultūra, valoda un teksti". Grāmatā "Dzīļu psiholoģija" nav izvēsta arī psihoanalīzes receptija un dzīļu psiholoģijas veidošanās Latvijā, šo problemātiku iecerēts aplūkot grāmatā "Dzīļu psiholoģija Latvijā: 1918–1940".

Kaut arī tiek izmantots idejiskās kartografēšanas princips, grāmatā nav aplūkota psihoanalīze (dzīļu psiholoģija) Āzijā, Āfrikā, Austrālijā un Dienvidamerikā. Cerams, ka šo uzdevumu paveiks kāds cits, jo pat Eiropas un Ziemeļamerikas psihoanalīzes aplūkojums ir nepieciešami fragmentārs. Gluži tāpat šīs grāmatas uzdevums nav bijis detalizēts objektattiecību, Kleiniskās (postkleiniskās) un lakāniskās (postlakāniskās) analīzes aplūkojums. Tomēr cerams, ka lasītāji pamanīs ne tikai šīs grāmatas nepilnības un trūkumus; man šīs problēmas nav nezināmas, tāpēc varu tikai aicināt veidot detalizētāku un precīzāku psihoanalīzes kartogrāfiju.

Psihoanalīze – izaicinājums pasaulei

Apzīmējums “psihoanalīze” pirmo reizi parādās 1896. gadā, to ievieš Zigmunds Freids. Jaunā mācība tiek noliegta un apkarota, taču tā iegūst arī dedzīgus piekritējus. Mūsdienu pasaulē pat grūti aptvert psihoanalīzes klātbūtni – tā kļuvusi par neatņemamu dzīves sastāvdaļu (klīnikas, pētnieciskie un mācību centri, grāmatas, žurnāli u. tml.) un radījusi savdabīgu garīgās orientācijas gaisotni. Rakstnieki, skolotāji, menedžeri un garīdznieki, nereti pat to neapzinoties, savā praksē balstās uz psihoanalīzes atziņām. Freida vārds un saklausīti psihoanalītiski pārspriedumi ievijas pat sadzīviskās sarunās. Milzīga ir arī psihoanalīzes sasaukšanās ar mākslas un literatūras dažādajiem žanriem un ietekme uz tiem. Psihoanalīzes atziņas tiek izmantotas sirreālismā, absurda teātrī, “apziņas plūsmas” literatūrā, kakofoniskajā mūzikā u. c. Nenoliedzama ir psihoanalīzes revolucionārā loma psihoterapijā, dažkārt psihoanalīzi pat identificē ar šo ārstniecisko disciplīnu. Tomēr psihoanalīze joprojām izraisa pretrunīgus vērtējumus un provokatīvas inspiācijas.

Psihoanalīze ir izaicinājums, ar kuru joprojām nevar samierināties, jo tas nav nedz noraidīts, nedz pieņemts. Pareizāk sakot, šo izaicinājumu gan pieņem, gan noraida, tā arī nenoskaidrojot, kas tad īsti ir psihoanalīze. Šī jautājuma noskaidrošanu apgrūtina arī tas, ka psihoanalīze nav identificējama ar Freida mācību, proti, uzskatu, ka vienīgā īstā psihoanalīze ir Freida psihoanalīze. *Mūsdienu psihoanalīzē ir vērojami dažādi analīzes varianti.* Tādējādi par psihoanalīzi var runāt šaurākā un plašākā nozīmē:

- psihoanalīze kā Freida izveidota un nostiprināta mācība;
- psihoanalīze kā Freida mācības transformācijas varianti vai mācības, kurās atsaucas uz Freidu.

Kaut arī dažādajos analīzes variantos tiek praktizēta atsaukšanās uz Freidu, atsaucēm tiek izmantots atšķirīgs Freids, bet nereti šī atsaukšanās ir tikai nomināla (piemēram, tā sauktajā dinamiskajā psihoterapijā vai psihiatrijā). Turklāt starp šo variantu pārstāvjiem visai bieži valda savstarpēja neizpratne un neiecietība, uzskatot sevi par vienīgās īstās psihoanalīzes pārstāvjiem.

Pretstatot Freida mācību pastāvošajiem psiholoģijas variantiem, Šveices psihiatrs Eižens Bleilers (1857–1939) ievieš apzīmējumu “dzīļu psiholoģija”, ko akceptē arī Freids. Mūsdienās šis apzīmējums tiek attiecināts ne tikai uz psihoanalīzi, bet uz visām mācībām, kas saistītas ar Freida pamatatziņām. Turklāt šī saistība ar Freidu nereti ir noliedzīga un noraidīga, jo dzīļu psiholoģijas sākumi tiek saistīti ar tā saukto psihoanalīzes triumvirātu jeb dzīļu psiholoģijas ciltstēviem, proti, Zigmundu Freidu, Karlu Gustavu Jungu un

Alfredu Ādleru. Neraugoties uz visām atšķirībām, dažādo dzīļu psiholoģiju pārstāvji principā akceptē trīs lietas:

- psihisko determinētību (dvēseles pašdetermināciju) jeb kauzalitāti;
- apzinātību kā virspusēju, epifenomenālu dvēseles dzīves raksturojumu;
- dziedināšanas tehniku, kurā norisinās analītiķa un analizējamā sadarbība.

Psihoanalīzes (dzīļu psiholoģijas) tapšana un izplatīšanās ir noteikusi tās dažādos veidolus, tāpēc psihoanalīzes vēsturiskajos pārskatos galvenokārt dominē divi principi: to aplūko pēc personām vai zemēm (institūcijām). Psihoanalīzes vēsture tiek veidota arī atkarībā no tās statusa noteikšanas un orientācijas, proti, pēc dabaszinātniskās un filosofiskās (kulturoloģiskās) orientācijas (Dīters Viss u. c.). Psihoanalīze var pastāvēt kā medicīniski bioloģiski orientēta psihoterapija (galvenokārt tas vērojams angloamerikāniskajās zemēs un saistīts ar psihoanalīzes medicinizāciju) un kā praktiska teorija, kurā tiek ņemta vērā cilvēka dzīves pasaule un kura ir saistīta ar filosofiju. Vieni psihoanalīzi uzlūko kā netradicionālu psiholoģijas virzienu ar izteiktu psihoterapeitisku ievirzi, empīrisku izcelsmi un dabaszinātnisku orientāciju. Turpretim citi uzskata, ka psihoanalīze ir neklasiska teorija, kurā dominē interpretācija un filosofiska orientācija. Ja neskata pārlicību, ka psihoanalīze ir viltus zinātne vai ebrejizdzimtenņu darinājums, var izšķirt četrus dominējošos psihoanalīzes traktējuma veidus:

- 1) psihoanalīze vispār nav zinātne (H. Eizenks, E. Krēpelins, O. Bumke, K. Popers u. c.);
- 2) psihoanalīze ir dabaszinātne (H. Hartmans, D. Rapaports, Ā. Grīnbaums u. c.);
- 3) psihoanalīze ir garazinātņu psiholoģija (E. Šprangers, M. Merlo-Pontī u. c.);
- 4) psihoanalīze ir sociālo zinātņu hermeneitika (P. Rikērs, A. Lorencers u. c.).

Pārstāvot pat vienu traktējumu, tā izvērsums var būt atšķirīgs, piemēram, neatzīstot psihoanalīzi par zinātni, Karls Jaspers (1883–1969) un Osvalds Bumke (1879–1950) nonāk pie pavisam atšķirīgiem secinājumiem. Pastāv arī mēģinājumi skatīt psihoanalīzi vienlaikus gan kā dabaszinātni, gan kā garazinātni (Pjets Kuipers, Jirgens Kērners u. c.). Tomēr auglīgāk acīmredzot ir skatīt psihoanalīzi kā dzīves filosofiju Bernharda Grēhuisena (1880–1946) noteiksmē, t. i., kā dabas un dzīves, pasaules un dzīves pasaules sasaisti, izmantojot zinātņu atziņas un potenciālu un veidojot *jauna tipa antropoloģiju, kas iekļaujas terapeitiski diaitētiskās dzīves mākslas tradīcijā*.

Psihoanalīze ir neklasiska, netradicionāla zinātne, kuras izstrādājamajā fiziskajā pasaules ainā tiek iekļauti dvēseles fenomenī. Izsakoties precīzāk, psihoanalīze ir šādas zinātnes izveides mēģinājums, jo tajā izpaužas arī klasiskā zinātniskuma inversijas. Iekļaudamies sava laika zinātnes stratēģijā un retorikā, Freids psihoanalīzi dēvē par dabaszinātnisku disciplīnu un saista ar psiholoģiju, taču šīs atziņas raksturo psihoanalīzes leģitimēšanas, izplatīšanas un nostiprināšanas taktiku. Freids nesniedz striktu psihoanalīzes

definīciju, viņa darbos dominē tās apraksti vai gadījuma noteiksmes. Tomēr var izšķirt septiņus psihoanalīzes raksturlielumus, kas dažādā gradācijā piemīt visai dziļu psiholoģijai.

1. Psihoanalīze tiek veidota pretstatā apziņas psiholoģijai, kuru raksturo redukcionisms – apziņas reducēšana uz ne-apziņu, t. i., naturālu vai spirituālu izpausmi. Dabaszinātņu ekspansijas rezultātā apziņa tiek skatīta kā smadzeņu funkcija, atspoguļošanās produkts u. tml. Pret to ir vērsta bezapziņas koncepta ieviešana, bezapziņa tiek ontoloģizēta un traktēta kā joma, kurā norisinās īstā dvēseles dzīve. Šī koncepta ieviešana eliminē apziņas saturu, pārvēršot apziņas jēdzienu tukšā jēdzienā vai negatīvi ietonētā priekšstatā. Pakāpeniski līdzīgs process norisinās arī ar bezapziņas jēdzienu, bezapziņa tiek naturalizēta, un īstā dvēseles dzīve, piemēram, tiek saskatīta neironu telpā. Neraugoties uz naturālisma iezīmēm, psihoanalīzē bezapziņas koncepts ir vērsts pret redukcionismu – bezapziņa ir apziņas analīzes un interpretācijas nosacījums, tehnisks konstrukts, nevis naturāli identificējams objekts. Psihoanalīzes galvenais izpētes priekšmets ir nevis bezapziņa, bet gan apziņa vai, izsakoties psihoanalīzes terminoloģiskajā valodā, dzīvē iekļauta dvēsele. Tādējādi apzīmējums “dziļu psiholoģija” ir metaforisks – psihoanalīzē nenorisinās nekāda dvēseles dziļu mērīšana vai pētīšana. Bezapziņa ir fikcija, nevis apziņas priekšmets. Bezapziņas koncepts ļauj skatīt apziņu kā apziņu, neiesligstot redukcionismā un naturālismā.

2. Psihoanalīze veidojas kā neklasiskas zinātnes teorijas un terapeitiskas prakses vienība un nav identa ar medicīnisko psihoterapiju. Freids vēršas pret psihoanalīzes pakļaušanu psihiatrijai un neakceptē medicīnu monopolu tās praktizēšanā. Pēc būtības psihoanalīze ir vērsta pret tradicionālo dabaszinātniskumu un scientismu, kaut arī dažkārt tā funkcionē kā medicīniski psihoterapeitiska disciplīna. Psihoanalīzē norisinās cilvēka izturēšanās, t. i., dvēseles dzīves struktūru un mehānismu atsegšana. Tā ir darbs ar dvēseli, nodrošinot un paplašinot apziņu (kaut gan tīri tehniski “apziņa” psihoanalīzē figurē kā acumirkļīgas uztveres kvalitātes raksturojums). Psihes traumas, misēkļi un ligas tiek novērstas, izmantojot pašas dvēseles ģenerētos līdzekļus.

3. Psihoanalīze nav arī psiholoģija, kas 19. gadsimtā tikai sāk veidoties kā patstāvīga zinātne. Tradicionālā psiholoģija veidojas dabaszinātnes (medicīniskuma, fizioloģiskuma) ietvaros vai kā abstrakta filosofiska disciplīna. Freids veido psihoanalīzi kā metapsiholoģiju, t. i., kā zinātni, kas ir “aiz” vai “pēc” psiholoģijas. Psihoanalīze ir nevis jauns psiholoģijas veids vai skola, bet gan ne-psiholoģija. Psihoanalīzē norisinās vēršanās pret psiholoģismu (naturalizētu, socioloģizētu u. tml.), taču tas nenozīmē, ka psihoanalīze neizmanto vai neizstrādā dažādas psiholoģijas. Termins “metapsiholoģija” norāda, ka teoriju (tradicionālā nozīmē) nav iespējams izveidot vai, ja to veido, tā nemitīgi jāpārveido. Tas norāda, ka iespējama tikai metateorija, neklasiska tipa teorija, kas pašas psihoanalīzes ietvaros dažādu iemeslu dēļ nav izveidota. Uz šo faktu norāda arī koncepts “bezapziņa”, kas ir svarīga psihoanalīzes kategorija, bet kas zināmā mērā tiek aizstāta ar jēdzienu “Tas”.

Psiholoģijas institūcijas un periodika

- 1879 Pirmā psiholoģijas laboratorija (Leipciga, V. Vunts)
- 1881 *"Psychologische Studien"*
- 1887 *"American Journal of Psychology"*
- 1889 1. Starptautiskais psihologu kongress (Parīze)
- 1890 *"Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane"*
- 1892 Psiholoģijas laboratorijas
  - Vācija – 4
  - ASV – 13
- 1894 *"Psychological Review"*; *"Psychological Index"*; *"Psychological Monographs"*
- 1903 *"Archiv für die gesamte Psychologie"*
- 1904 *"Gesellschaft für experimentelle Psychologie"*; *"Society of Experimental Psychologists"*

4. Psihoanalīze nav reducējama uz atsevišķu psihoterapeitisku disciplīnu, tā ir transdisciplināra. Šis transdisciplinārisms ir sajūgts ar psihoanalīzes un citu zinātņu diverģenci un konverģenci, psihoanalīzes transponēšanos citās zinātnēs un šo citu zinātņu, to atziņu iekļaušanu psihoanalīzē. Psihoanalīze ir antropoloģiska, tā pēta cilvēka izturēšanos. Tā kā izturēšanās ir saistīta ar visdažādāko determināciju tīklojumu, viens no svarīgākajiem izpētes līdzekļiem ir pārdeterminācijas koncepts. Psihoanalītiskā antropoloģija ir pragmatiska, tā ir apstākļu radīšana jaunas pieredzes iespējamībai vai pati šī pieredze, t. i., apziņas paštapšanas (pašradīšanas un pašuzturēšanas) nodrošinājums.

5. Psihoanalīze tiek veidota kā neklasiska zinātne, kaut arī tās veidošanā nereti vadās pēc klasiskās dabaszinātnes parauga. Psihoanalīzē tiek uzsvērtā dvēseles trīslīmenīgā vai trīssastāvīgā uzbūve (Es, Tas, Virs-Es), kas nav izskaidrojama lineārās kauzalitātes ietvaros. Tādējādi tiek pārveidots tradicionāli klasiskais priekšstats par psihi (apziņu) kā viendabīgu, pilnīgi pārskatāmu un caurskatāmu veidojumu. Dvēsele ir "daudzslāņains" vai daudzdimensioņāls veidojums, kurā pastāv vai tiek ģenerēti jēgveidojumi, kuros cilvēks var iesaistīties arī neapzināti, neatjēgdams to nozīmi. Dvēseles fakts it kā veidojas trijās stadijās. Tā kristalizācijas sākotne var iesniegties agrā bērnībā un ir saistīta ar spēcīgu pārdzīvojumu, kura jēga tolaik netiek apzināta vai izprasta. Otro stadiju iezīmē lineāri nesaistīta fakta sākotnes aizmiršana vai izstumšana. Trešā stadija – fakta kristalizēšanās procesa atminēšanās vai rekonstruēšana. Šī fakta veidošanās norisinās ciešā sajūgtībā ar ķermenisko dzimumatšķirību, t. i., dvēsele ir saaugusi ar ķermeniski miesisko un ieaugusi cilvēka dzīves pasaulē. Fakts ir nevis punkts, bet gan sava veida punktuēta pēdu virkne, sedimentācijas process. Un psihoanalītiķis ir nevis "dvēseles ginekologs", bet gan tās pēddzinis un pēdzinis.

6. Psihe figurē kā valodiski strukturēts veidojums. Analītiskajā kūrē tiek paplašināta valoda – runa jeb valodas aktualizētie veidojumi. Turklāt tas norisinās dialoga formā – verbalizācijas procesā tiek izspēlēts mīts, kas ļauj pārvarēt satricinājumu, pārdzīvot to jēgsaturīgā valodā. Dvēselē pastāv veidojumi, kuriem ir nevis kāds funkcionāls noderīgums, bet gan jēga, t. i., šie veidojumi ir jēgģenerējošas iekārtas. Šie jēgveidojumi ir simboliski un pārklāti ar dažādu priekšmetiski sēmisko uzslāņojumu. Uzslāņojums var būt dažāds, bet eksistenciālais stāvoklis – viens un tas pats. Psihoanalīzē tiek izspēlēts individuāls mīts, kas darbojas, ja to akceptē analītiķis un analizējamais.

7. Psihoanalītiķis vienlaikus ir savas teorijas vai apsvērumu objekts un subjekts. Lai kļūtu par analītiķi, nepieciešams iziet analīzes kursu, un šāds kurss ir jāatkārto vai jāpastāv tā atkārtošanas iespējai autoanalīzes vai heteroanalīzes variantā. Tas nozīmē, ka jebkurš analītiķis principā ir jauna psihoanalīzes varianta veidotājs, pretējā gadījumā viņš pakļaujas institucionālīzētajai psihoanalīzes politikai. Psihoanalīze ir ne tikai neklasiska zinātne ar klasiskās zinātnes inversijām, bet arī kustība ar tai raksturīgu politiku, kas nereti vērsta pret Freida veidoto psihoanalīzi.

Līdz ar to var sniegt vispārīnātu psihoanalīzes noteiksmi, kas sasaucas ar paša Freida sniegto psihoanalīzes raksturojumu. Psihoanalīze ir 1) **neklasiska teorija par neapzinātiem dvēseles mehānismiem un struktūrām**, 2) **to izpētes metode**, 3) **dziedināšanas tehnika**, kā arī 4) **kustība ar noteiktām institūcijām un politiku**.

Literatūra

Vispārīgi psihoanalīzes vēsturiskie apskati

Fages J.-B. *Histoire de la psychanalyse après Freud*. – Toulouse, 1976.

Kurzweil E. *Freudians*. – New Haven, 1989.

Kutter P. (Ed.) *Psychoanalysis International. A Guide to Psychoanalysis thought the World*. – Stuttgart, 1992.

Rattner J. *Klassiker der Tiefenpsychologie*. – München, 1990.

Roudinesco E. *Histoire de la psychanalyse en France (1986)*. – Paris, 1994. – T. 1–2.

Wyss D. *Die tiefenpsychologischen Schulen von den Anfängen bis zur Gegenwart*. – Göttingen, 1977 (5. Aufl.).

Modernā psihoanalīze un tradicionālie ievadījumi

Brenner Ch. *A Elementary Textbook of Psychoanalysis*. – New York, 1972 (paplašināts 1955. gada izdevums).

Eagle M. *Recent Development in Psychoanalysis*. – New York, 1984.

Elhardt S. *Tiefenpsychologie*. – Stuttgart, 1990 (12. Aufl.).

Goepfert S. *Grundkurs Psychoanalyse*. – Reinbek, 1976.

Kutter P. *Moderne Psychoanalyse. Eine Einführung in die Psychologie unbewusster Prozesse*. – München, 1989.

Thomä H., Kächele H. *Lehrbuch der psychoanalytischen Therapie*. – Berlin, 1985.

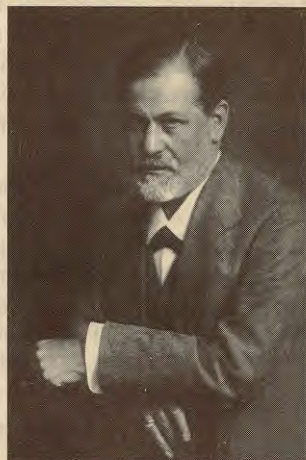
Psihoanalīzes zinātniskais statuss

- Erdheim M.** *Psychoanalyse und Unbewusstheit in der Kultur* (1988). – Frankfurt/M., 1994.
- Grünbaum A.** *Psychoanalyse in wissenschaftstheoretischer Sicht*. – Konstanz, 1987.
- Grünbaum A.** *Die Grundlagen der Psychoanalyse*. – Stuttgart, 1988 (paplašināts un autorizēts grāmatas "The Foundations of Psychoanalysis" (Berkeley, 1984) izdevums).
- Pohlen M., Bautz-Holzherr M.** *Psychoanalyse – das Ende einer Deutungsmacht*. – Reinbek, 1995.
- Мамардашвили М. К.** *Классический и неклассический идеалы рациональности*. – Тбилиси, 1984.

Zigmunda Freida koncepcija Priekšvēsture un transformācijas

Freids ir dzimis Freibergā (Pžiborā), Austro-ungārijas impērijas provinces pilsētiņā, sīktirgotāja ģimenē. Lai izvairītos no izputēšanas, Freidu ģimene pārceļas uz Leipcigu, bet vēlāk uz Vīni, kur viņš nodzīvo gandrīz visu mūžu. Pēc humanitārās ievirzes ģimnāzijas beigšanas 1873. gadā Freids iestājas Vīnes Universitātē. Studiju laikā Freids strādā Ernsta Brikes Fizioloģijas institūtā un veic pirmos zinātniskos pētījumus. Freids klausās Franča Brentāno (1838–1917) lekcijas filosofijā un viņa vadībā tulko Džona Stjuarta Milla (1773–1836) darbus. 1885. gadā Freids papildina zināšanas pie ievērojamā psihiatra Žana Martēna Šarko, bet 1889. gadā – pie Ipolita Bernheima. 1886. gadā Freids uzsāk privātpraksi, bet zinātniskās pasaules ievēribu gūst ar darbiem bērnu cerebrālās paralīzes un afāzijas jomā. 1895. gadā Freids kopā ar Jozefu Breieru publicē grāmatu "Studijas par histēriju", izstrādā katartisko terapijas metodi un atsakās no tiešas hipnozes izmantošanas ārstniecībā. Ar šīm studijām ir pieņemts datēt psihoanalīzes aizsākšanos.

Sākotnēji psihoanalīzes izstrāde tiek pakārtota psihoterapijai, taču drīz vien Freids viennozīmīgi vērsas pret tās identificēšanu ar terapiju un pakļaušanu psihiatrijai. Savas atziņas Freids fragmentāri izvērs pirmajos fundamentālajos psihoanalīzes darbos: "Sapņa interpretācija" (1899), "Par ikdienas dzīves psihopatoloģiju" (1901), "Trīs apcerējumi par seksuālo teoriju" (1905), "Asprātība un tās attiecības ar bezapziņu" (1905). Freids relatīvā slimības, perversijas un novirzes nozīmi, transformējot arī klasiskās ārsta un pacienta attiecības. Psihoanalīze tiek izvēsta kā transdisciplinārs diskurss, kurā būtiska loma ir ne tikai teorētiskiem apsvērumiem, bet arī analītiķa izturēšanās veidam. Tādējādi psihoanalīzē tiek ietverta paša analītiķa dzīve, bet psihoanalīzes "gadījumu" apraksti kļūst par cilvēka subjektivitātes saglabāšanas variantu. Aprakstā tiek fiksēta ne tikai unikalitāte, bet arī universalitāte, padarot kāzusu par vispārīgu "slimības" modeli: "Kādas histērijas analīzes fragments" (1905),

Sigmund Freud
06.05.1856.–23.09.1939.

“Piezīmes par uzmācības neirozes gadījumu” (1909), “Psihoanalītiskas piezīmes par autobiogrāfiski aprakstītu paranojas gadījumu” (1910) u. c.

Psihoanalīzes teorētiskais aspekts tiek izstrādāts darbos “Sakarā ar narcisma ieviešanu” (1914), “Ievadlekcijas psihoanalīzē” (1916), “Viņpus tīksmes principa” (1920), “Es un Tas” (1923) u. c. Laika gaitā mazinās izstrādājamās psihoanalīzes individuāli psihoterapeitiskais uzsvars un palielinās “kulturoloģiskā” ievirze: “Totēms un tabu” (1913), “Masu psiholoģija un Es analīze” (1921), “Kādas ilūzijas nākotne” (1927), “Īgnums kultūrā” (1929), “Kāpēc karš?” (1932), “Cilvēks Mozus un monoteistiskā reliģija” (1939). Freids ne tikai analizē mākslas pasauli (“Asprātība un sapņi V. Jensena darbā ‘Gradiva’” (1907), “Leonardo da Vinči bērnības atmiņas” (1910), “Dostojevskis un tēva nogalināšana” (1928) u. c.), bet arī ietekmē tās pārstāvjus un jaunu mākslas žanru rašanos. 1902. gadā aizsākas arī psihoanalītiskā kustība, kuru raksturo ne tikai tālaika mācību nostiprināšanas taktika, bet arī pašu analītiķu psiho(pato)loģija.

Freida veidojamās psihoanalīzes gadījumā ārkārtīgi svarīgi apzināties *teksta un konteksta* problemātiku. 1. Psihoanalīzē atveidojas ne tikai kultūrvēsturiskais, bet arī privātais konteksts. 2. Freids neveido pabeigtu zināšanu teorētisko sistēmu, viņa veidotā psihoanalīze ir tikai projekts. 3. Freida teksti, neraugoties uz to noteikto vērstību, ir polifunkcionāli un daudzdimensionāli.

2.1. Kultūrvēsturiskais un privātais konteksts

Psihoanalīze nerodas tukšā vietā, tā nerodas arī kā Atēna no Zevas galvas. 19. gadsimtā veidojas dažādi psihe *dinamiskās koncepcijas* varianti, kas sabalsojas ar Freida psihoanalīzi. Principā var teikt, ka Freids neatklāj neko jaunu – tas viss jau ir atklāts. Jaunais ir pats Freids – Freids, kurš rada sevi pašu izveidojošo psihoanalīzi. Tādējādi Freida dzīvē atveidojas arī Austro-ungārijas pasaule, kurā kopumā tiek izspēlēta 20. gadsimta pamatpiederze. Kakānijas impērija ir Austrumu un Rietumu tikšanās arēna. Šajā impērijā, kurā arhaiskais sadzīvo ar moderno, visā asumā atklājas cilvēciskās eksistences negarantētība. Līdz ar to cilvēkam nākas izstrādāt sevis pašradīšanas un pašuzturēšanas mākslu. Šo izstrādi visai labi raksturo opozīcija “kultūra/daba” vai “vēsture/stihija”. Tā ir sevis izstrāde un ievingrināšanās brīvībā, un šīs brīvības dimensijas ievērpjas arī psihoanalīzē. Cilvēciskās eksistences negarantētība paredz piepūles tehniku, kas lielākoties izpaužas vārdā, balsī. Vārdā ietverta izturēšanās raksturo cilvēka dzīvi, nereti veidojot modeli, saskaņā ar kuru tā tiek dzīvota. Austro-ungārija ir gandrīz nepārtrauktas krīzes pasaule, un šī spriedzes, konflikta pasaule sajūdza ar krīzi zinātnē. Šāda pati sajūgtība ir vērojama Freida biogrāfijā un viņa veidotajā psihoanalīzē. Analīze nav zinātne par kaut ko tādu, kas atrastos ārpus cilvēka dvēseles. Psihoanalīze ir centieni iekļaut dvēseles norises veidojamajās konstrukcijās, *analītiķis vienmēr ir klātesošs savā analīzē.*

No magnētisma līdz hipnotismam

Apzīmējums "objektattiecības" ir rodams Freida tekstos, taču viņš tam nepiešķir īpašu uzmanību. Ar šo vārdu apzīmē subjekta attiecības ar apkārtni, pasauli un šo attiecību veidu. Šā termina jēga – fiksēt cilvēka psihiskās attiecības ar objektiem vai norobežošanas no tiem. Modernajā psihoanalīzē bieži vien tiek izmantots arī angļu valodas apzīmējums "acting out", kas deformē Freida izmantoto apzīmējumu. *Acting out* – termins, kam jāraksturo subjekta (lielākoties impulsīvās) darbības, kas atšķiras no ierastās motivācijas; kūres gaitā šīs darbības ir relatīvi izolējamas un bieži vien iegūst agresīvu nokrāsu. Savukārt Freids izmanto apzīmējumu "agieren" (darboties, rīkoties), un šī darbība gandrīz vienmēr ir sajūgta ar atcerēšanos. Šī rīcība ir aktualizēta darbība, kas tiek noteiktā veidā izspēlēta (uz teātri, lomas izspēli norāda jau pats vārds "agieren"). Ar šiem terminiem apzīmētajiem fenomeniem ir sava izpētes un izmantošanas priekšvēsture.

Izšķirīgs datums šajā priekšvēsturē ir 1775. gads, kad norisinās ārsta Mesmera un eksorcista Gasnera konfrontācija. Johans Jozefs Gasners (1727–1779) ir panākumiem bagāts dziednieks, kas iemieso tradicionālās reliģijas pieļauto ārstēšanas tehniku, savukārt Mesmers pārstāv jaunos apgaismības laikmeta meklējumus. 1774. gadā Gasners publicē grāmatu "Kā dzīvot gudri, dievbijīgi un veselīgi", kurā izšķir dabiskās un pārdabiskās slimības, kuras savukārt tiek iedalītas trīs grupās: *circumsessio* (nešķīstā rosināta dabīgo slimību atdarināšana), *obsessio* (burvestību iedarbība) un *possessio* (atklāta velnapsēstība). Visos trijos gadījumos dziedināšanas priekšnosacījums ir ticība Jēzum Kristum, kas tiek papildināta ar svinīgu "jaunā gara" izdzīšanu. Tomēr apgaismības laikmeta gaisotnē Gasnera ārstēšana drīz vien tiek ierobežota, bet 1775. gadā Minhenē tiek sasaukta viņa darbības pārbaudes komisija, kurā piedalās arī Francs Antons Mesmers (1736–1815). Mesmers iezīmē pagrieziena punktu no eksorcisma uz topošo dinamisko psihoterapiju.

Mesmers ir dzimis mežziņa ģimenē pie Bodenezera; pēc teoloģijas un jurisprudences studijām viņš pievēršas medicīnai un 1755. gadā ar disertāciju par planētu ietekmi uz cilvēku slimībām kļūst par medicīnas doktoru. Mesmers uzsāk dziedināšanas praksi un kļūst par mākslas pasaules labvēli (viņa mājas draugi ir Gluks, Haidns, Mocartu ģimene). Tomēr drīz vien dzīve viņē kļūst neizturama, un Mesmers ir spiests doties uz Parīzi. Francijā Mesmers kļūst populārs, kaut arī viņam neizdodas izvairīties no Gasnera likteņa – 1784. gadā tiek sasaukta komisija "dzīvnieku magnētisma" izvērtēšanai. Mesmers atstāj Parīzi un mūža atlikušo daļu pavada aizmirstībā,

Francs Antons Mesmers

toties magnētisms kļūst ne tikai par dziedināšanas veidu, bet arī par modīgu salonspēli.

Mesmera mācību raksturo četri punkti: 1) Visumu piepilda fluīdi, kas veido attiecības starp cilvēkiem un debesu ķermeņiem, 2) slimības rodas no fluīdu nevienmērīga sadalījuma, 3) ar noteiktu tehniku palīdzību fluīdus var kanalizēt, uzglabāt un nodot citām personām, 4) tādējādi var izraisīt "krīzes" un izdziedināt pacientus. Mesmera mācībai piemīt tendence uz fizioloģiju, kā arī saistība ar jaunākajiem zinātnes atzinumiem. Fluīdi, viņaprāt, izpaužas dažādās formās, t. i., kā magnētiska vai elektriska iedarbība un kā animālais magnētisms. Fluīdu uzglabāšanas instruments (*baquet*) tiek veidots kā tālaika elektroaparātu atdarinājums. Mesmers izpelnās tradicionālās medicīnas pārstāvju nosodījumu, jo, izņemot magnetizētu ūdeni, neizmanto nekādus medikamentus. Mesmers izmanto fizisku kontaktu ar pacientu – ceļgalu saskaršanos, īkšķu berzēšanu u. tml. –, ko nosauc par *rapport**. Ar šo vārdu tiek apzīmēts arī afektīvs kontakts. Freids šo apzīmējumu izmanto, lai raksturotu hipnotizētāja un hipnotizējamā attiecības, kā arī pārnesumu. Mesmeram ārstēšanas procedūrā ir svarīga arī apkārtnē, piemēram, spoguļi, kas reflektē fluīdus, kurus rada magnetizētu instrumentu mūzika, u. tml. Mesmers praktizē arī kolektīvu ārstniecību, kas norisinās brīvā dabā un domāta nabadzīgiem cilvēkiem. Vienlaikus viņa mācībā tiek uzsvērts, ka fluīdi nodrošina ne tikai izārstēšanos, bet arī dvēseles attīstību.

Mesmera mācību attīsta viņa skolnieks marķīzs Piisegī (1751–1825), kas pamato magnētismu un atklāj magnētisko (t. i., mākslīgi izraisīto) somnambulismu. Mesmera piekritēji ir visi trīs brāļi Piisegī, kas nāk no slavenas franču dižciltīgo dzimtas, taču magnētismu attīsta tikai vecākais brālis Amāns Marī Žaks. Viena viņa dzīves daļa ir veltīta militārai darbībai, bet otra – pētījumiem savā *cabinet de physique* un mesmerismam. Piisegī izveidotajā dziedināšanā var izšķirt vairākus svarīgus momentus. 1. Tiek panākta iespēja izvairīties no konvulsīvas krīzes, pacients kontaktē, t. i., sarunājas ar magnetizētāju arī seansa laikā. 2. Viens no izārstēšanās faktoriem ir vēlme kļūt veselam, tiek pat uzsvērts, ka magnētismu raksturo formula "Ticēt un gribēt!". 3. Lai novērstu erotisku attiecību rašanos, tiek panākta pacienta regresija līdz bērna stāvoklim. Taču Piisegī uzskata, ka valodiskā komunikācija ar pacientu risināma tikai ārstēšanas ietvaros un mākslīgi izraisīto somnambulismu nedrīkst izmantot slimnieka agrāk pārdzīvoto konfliktu noskaidrošanai. Toties viņš pieļauj magnetizētāja un pacienta fizisku saskari, ko interpretē kā bērna un mātes attiecības. Taču šo pārnesuma efektu Piisegī skaidro kā nepieciešamību pilnīgi pakļaut pacienta gribu. 4. Piisegī uzsver, ka izveseļošanās norisinās sekmīgāk, ja pacients koncentrējas uz savas slimības simptomiem

* Mūsdienu franču valodā šis vārds ir zaudējis šo specifisko fiziski afektīvā kontakta apzīmējuma nozīmi, taču tā nozīmju spektrs ir visai plašs: saskaņa, atbilstība, sakari, attiecības, ienākums, ienesīgums u.c. Angliski šis vārds nozīmē "harmonija", "afinitāte" un tiek izmantots kā ikdienas valodā, tā psihoterapijā. Savukārt krievu valodā šis vārds (*panopt*) tiek izmantots terapeitisko attiecību raksturošanai, bet līdzīgi skanošais vārds "panopt" iekļaujas administratīvajā un militārajā valodas izmantojumā.

un tiem ārstēšanas līdzekļiem, kurus uzskata par sev derīgiem. 5. Piiesgī un viņa skolnieki debatē par dziedināšanas kursa pabeigšanu, t. i., to, kā pārtraukt pacienta atkarību no magnetizētāja. 6. Piiesgī nostiprina praksi, ka laiku pa laikam pacienti tiek ārstēti bez atlīdzības.

Piiesgī ievērojamākais skolnieks ir Žozefs Delēzs (1753–1835), kas aizsāk magnētiskās dziedināšanas kodificēšanas periodu. Delēzs ir ārkārtīgi piesardzīgs fluīdisma teorijas piekritējs, kurš runā par to fizisko iedabu, kaut arī uzsver, ka atveseļošanās priekšnosacījums ir ticība tai. Lai novērstu iespējamās erotiskās attiecības, Delēzs parasti dziedina citu klātbūtnē, tomēr uzsver simpātijas lomu ārstēšanas procesā, tādējādi aizsākot tā saukto *love treatment*, ārstēšanu mīlestībā. Delēzs arī kritiski pārskata magnētisma vēsturi: "Dzīvnieku magnētisma aizstāvība" (1819), "Dzīvnieku magnētisma kritiskā vēsture" (1819) un "Ievads praktiskajā dzīvnieku magnētismā" (1825). Jau 1813. gadā portugāļu abats Farija, kas sakās esam brahmanis un ieradies no Indijas, uzsver, ka nav nekādu fluīdu un atveseļošanās norisinās pacienta dvēselē. Tomēr Farija nekļūst populārs, no aizmirstības viņu paglābj atainojums Dimā romānā "Grāfs Monte Kristo". Daudz lielāka ietekme ir ārstam Aleksandram Bertrānam (1795–1831), kura izstrādātā tehnika tiek pārņemta Nansī skolā. Gan Fariju, gan Bertrānu var uzskatīt par modernās suģestīvās ārstēšanas aizsācējiem.

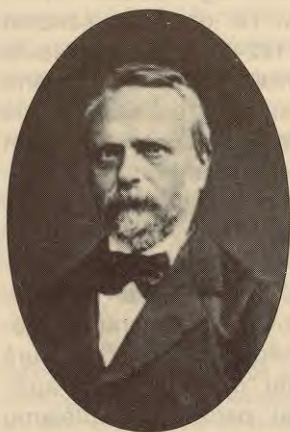
Vācu zemēs interese par dzīvnieku magnētismu īstenojas citādi, jo par to gan interesējas universitātēs, gan romantiķi. Arī vācu mesmerieši atzīst *rapport* nozīmi, taču tā interpretācijā vairāk uzsver filosofisko aspektu. Romantiķu interesei par magnētismu ir divi galvenie cēloņi. Pirmkārt, viņus saista teorija par universālo fluīdu, jo romantiķu priekšstats viss Universs ir dzīvs organisms ar dvēseli, kas aužas cauri visām tā daļām. Otrkārt, romantiķus saista magnētiskajā somnambulismā fiksētā īpašā apskaidrība (*lucidité*). Tieši šis luciditālais stāvoklis, viņuprāt, ļauj uztvert tālus vai senpagājušus notikumus un noģist turpmākās norises. Tomēr luciditāti spēj sasniegt tikai daži cilvēki, tāpēc īpaša uzmanība tiek veltīta medijiem. Divi 19. gadsimta sākumā populārākie mediji ir Katarīna Emmeriha (1774–1824) un Frīdrike Haufe (1801–1829). Par Emmerihās sekretāru kļūst dzejnieks Klēmenss Brentāno (1778–1842), kurš pieraksta kateleptiskā stāvoklī iekrītošās zemnieces vīzijas par Kristus un savām ciešanām. Savukārt ar Haufes vīziju aprakstu un tām atbilstošu ierīču izveidi kļūst slavens dzejniekārsts Justīns Kerners (1786–1862). Viņš pirmais ne tikai apraksta botulismu, bet arī izveido kleksogrāfiju, kas Roršaham kļūst par vienu no svarīgākajiem viņa testa izveides avotiem.

Citās zemēs mesmerisma idejas izplatība norisinās daudz gausāk. Amerikā daudz lielāka popularitāte ir spiritismam un topošajai *Christian science*, kas vēlāk nosaka psihoanalīzes recepcijas savdabību. Pavērsienu magnētisma izstrādē izdara skotu ārsts Džeimss Breids (1795–1860), kurš 1843. gadā aizstāj aizdomīgo (erotiskajā ziņā) vārdu "magnētisms" ar apzīmējumu "hipnotisms". Pārdēvēšana hipnotismu padara akceptējamu plašākām medicīnas aprindām, lai gan to vidē ik pa laikam uzvirno strīdi par to, kas drīkst praktizēt hipnozi.

Saistībā ar psihoanalīzi svarīgi atzīmēt dažas sakritības ar magnētismu un atšķirības no tā. 1. Freids aizliedz *acting out* un izmanto tā sauktās brīvās asociācijas, turpretī magnetizētāji rīkojas tieši pretēji. 2. Seansā nav pieļaujama svešas (trešās) personas klātbūtne, kaut arī magnetizētāji dažkārt praktizē kolektīvu ārstēšanu. 3. Magnetizētāji panāk pacienta regresiju, taču izklāsta tikai savus novērojumus un necenšas interpretēt redzēto, kā arī neveicina fantasmu, asociāciju rašanos. 4. Kā magnetizētāji, tā Freids uzsver ārsta kārtīguma (tikumības) nozīmi dziedināšanas procesā. 5. Tiek uzsvērts ārstēšanās kursa obligātums, t. i., tā pārtraukšanas aizliegums, ja pacients tiešām vēlas atveseļoties. 6. Kā magnetizētāju, tā psihoanalītiķu kūrē par īpašu problēmu kļūst ārstēšanas pārtraukšana. 7. Abās dziedināšanas tradīcijās tiek izmantots pārnēsums, ne vienmēr izprotot šā fenomena nozīmi.

Nansī un Salpetrjēras skolas

19. gadsimta vidū aizdomīgs šķiet ne tikai novecojušais magnētisms, bet arī hipnoze, kuras praktizēšana nereti ir saistīta ar ārstēšanas tiesību zaudēšanu. Viens no nedaudzajiem, kas uzdrošinās praktizēt hipnozi, ir Ogists Ambross Libo (1823–1904) – Nansī skolas garīgais tēvs. Libo ir dzimis zemnieka ģimenē, taču izskolojas un kļūst par lauku ārstu Nansī apkaimē. Pacientiņiem viņš ļauj izvēlēties: ļauties magnetizēšanai un nemaksāt par to vai arī saņemt oficiālo medicīnisko palīdzību, maksājot atbilstīgo honorāru. Vairums pacientu izvēlas pirmo variantu, un Libo kļūst par ievērojamu dziednieku, kaut arī ārsti lielākoties viņu uzskata par šarlatānu (hipnozes praktizēšanas dēļ) un muļķi (honorāra atcelšanas dēļ). 1866. gadā publicētajā grāmatā “Par miegu un analogiskiem stāvokļiem” Libo apraksta savu dziedināšanas metodi un pamato, ka hipnotiskais miegs līdzinās dabiskajam, tikai hipnotisko miegu izraisot suģestija. Viņš nonāk pie atziņas, ka hipnozes galvenais faktors ir nevis fiziska, bet gan *psiholoģiska iedarbe*.

Ogists Ambross Libo

Taču par Nansī skolas vadītāju kļūst Ipolits Bernheims (1840–1919). Pēc Elzasas okupēšanas 1871. gadā viņš dodas uz Nansī, kur tiek dibināta jauna universitāte. Bernheims jau ir ieguvis zinātniskās pasaules atzinību ar pētījumiem par tīfu, sirds un plaušu slimībām. 1882. gadā Bernheims pievēršas Libo ārstniecības metodei un pārņem hipnotisko dziedināšanu, kuru gan izmanto tikai tad, ja ir pārliecināts par pozitīvu rezultātu. Bernheims popularizē Libo idejas, aizsākdams sāncensību ar Šarko hipnozes skaidrojumā. 1884. gadā Bernheims publicē grāmatu “Suģestija un hipnotiskais stāvoklis”, kas pēc diviem gadiem pārtop darbā “Suģestija un tās izmantošana terapijā”. Pretstatā Šarko Bernheims uzsver, ka hipnoze

nav patoloģisks stāvoklis, kas raksturo histēriķus, un ka hipnoze *sakņojas suģestijā*. Suģestija jeb iedvesme tiek izprasta kā psiholoģisks fenomens, kaut arī tā tiek raksturota ar fizioloģiskiem terminiem. Suģestijas primāta atzīšana galu galā Bernheimam liek atteikties no hipnozes izmantošanas un atzīt, ka izārstēšanās ar suģestijas palīdzību ir iespējama arī nomoda stāvoklī. Jaunā metode tiek apzīmēta ar nosaukumu “psihoterapija”, bet Nansī skola īstenībā ir četri cilvēki – Libo, Bernheims, tiesu mediķis Bonī un tieslietu speciālists Lježeua.

Pretstatā Nansī grupējumam Salpetrjēras skola ir strikti organizēta un tās vadītājs ir harismātiskais Žans Martēns Šarko (1825–1893), kas tolaik pazīstams visā Eiropā un tiek dēvēts par “neirožu Napoleonu”. Šarko vadītajā skolā norisinās divi ārstniecībā svarīgi procesi: 1) psihoterapeitisko attiecību depersonalizācija un 2) fizisko faktoru lomas pastiprināšana hipnozē. Tas nodrošina hipnozes akceptēšanu konservatīvajās mediķu un sabiedrības aprindās, bet hipnozes “fizikalizācija” ļauj atzīt tādas ārstniecības metodes kā metāterapiju (ko Šarko savulaik ir praktizējis), simptomu pārņemšanu ar magnēta starpniecību u. tml. 1870. gadā Šarko sāk vadīt Salpetrjēras slimnīcu (jau Luija XVI laikā tā ir ierīkota kā nabagu, prostitūtu un garīgi slimo patversme) un ārstēt tos, kas cieš no “krampjiem”, – lielākoties histēriķes un epiletiķes. Viņš cenšas nošķirt histērisko krampjus no epileptiskajiem, lietojot to pašu metodi, kuru izmanto organisko nervu slimību izpētē, un apraksta pilnīgi attīstītas histēriskās krīzes (*grande hystérie*) fenomenu. Pētot histēriskus pacientus, Šarko konstatē, ka hipnozē iespējams sasniegt trīs stadijas ar atšķirīgiem simptomiem, proti, letarģiju, katalēpsiju un somnambulismu. Taču ievērojamākie viņa sasniegumi ir saistīti ar *traumatisko paralīzi* – nelaimes (it īpaši dzelzceļu) gadījumos izraisīto ciešanu analīzi. Jau 19. gadsimta trīsdesmitajos gados tiek postulēta “psihisko paralīžu” pastāvēšana, kaut arī netiek rasts skaidrojums, kā psihiskie faktori var izraisīt šīs paralīzes.

Ipolits Bernheims

Žans Martēns Šarko

Šarko parāda, ka traumatisko paralīžu simptomi gan atšķiras no organisko paralīžu simptomiem, taču pilnīgi atbilst histērisko paralīžu simptomiem. Tomēr galvenais viņa sasniegums ir analogisku paralīžu *eksperimentāla reproducēšana hipnozē*. Tādējādi Šarko izšķir organiskās un *dinamiskās paralīzes*. Šīs paralīzes var izraisīt arī pieskaršanās erogēnām zonām, taču Salpetrjēras skolas pārstāvji cenšas norobežoties no šādām attiecībām un izstrādāt hipnotizētāja kā *novērotāja* statusu. Vienlaikus šie centieni iekļaujas pastāvošajā brīnumdarīšanas, thaumaturģijas tradīcijā (vispusīgi tā tiek analizēta Marka Bloka (1886–1944) 1924. gadā publicētajā darbā “Karāļi brīnumdarī”), kura, tiesa, tiek zinātniskota. Emblemātiska figūra šajā ziņā ir Luijs Pastērs (1822–1895), kas kopā ar Šarko ir 19. gadsimta otrās puses Francijas zinātnes simboli. Pastērs tālaika asējumos tiek atainots Sv. Jāzepa ikonogrāfiskajā pozā – viņš ir sakrustojis rokas un vēro, kā viņa atklājuma izmantošana nodrošina cilvēka veselību. Viņš vairs nepārstāv kristīgo dziedīnāšanas tradīciju ar pieskaršanos (“rokas uzlikšanu”) un tomēr dziedina. Zinātniskās izstrādes pastarpina un nodrošina jauno brīnumdarīšanu. Rūdolfs Virhovs 1874. gadā publicē rakstu “Par brīnumiem”, kurā par “brīnumu” atklāšanas un nodrošināšanas instrumentu pasludina mikroskopu, tādējādi raksturojot zinātnes (arī garazinātnes) aizvien pieaugošo naturalizācijas procesu. Savukārt Šarko mūža nogalē pievēršas “dziedīnāšanai caur ticību”.

Šarko ir ne tikai zinātnieks ārsts, bet arī “salonlauva”, mākslas cienītājs un diagnosticēšanas mākslinieks. Katru otrdienas rītu notiek pacientu demonstrēšanas seansi, bet piektdienās – publiskās lekcijas, kas pulcē milzīgu skaitu klausītāju un skatītāju. Šajās demonstrācijās Šarko atbilstīgi savām mākslinieciskajām interesēm ievieš jauninājumu – tajās tiek projicētas fotogrāfijas; šī ievirze vainagojas ar krājuma “Salpetrjēras ikonogrāfija” publicēšanu. Salpetrjēra un Šarko kļūst par literāru fenomenu, kuru ataino arī Aksels Munte (1857–1949) savā autobiogrāfiskajā sacerējumā “Stāsts par Sanmikelu”. Šarko saņem pārmetumus par “iemācīto” hipnozi. Tomēr par galveno viņa pretinieku kļūst garīdzniecība, jo Salpetrjērā mūķeņu vietā strādā žēlsirdīgās māsas. Pret Šarko tiek vērstas arī zinātniski pamatotas iebildes – viņš apraksta speciālas slimību vienības, taču izvēlas kāzus ar daudziem simptomiem, kas apgrūtina to pārbaudi. Turklāt Salpetrjērā valda kolektīvisma gars un autoritārisms. Šarko tiek piedēvēti gandrīz visi atklājumi, piemēram, histērijas, hipnozes, somnambulisma, personības šķelšanās u. tml. atklāšana. Tiek plānots izdot viņa Kopotos darbus 15 sējumos, taču to publicēšana mitējas ar deviņo sējumu 1894. gadā. Pēc Šarko nāves izjūk arī Salpetrjēras skola, bet viņa mīļākais skolnieks Žozefs Babinskis (1875–1923) vērsas pret savu agrāko metru, pasludinādams, ka histērija ir tikai sugestijas rezultāts, un apzīmējumu “*hystérie*” aizstāj ar nosaukumu “*pithiatisme*”. Toties cits Šarko skolnieks, proti, Pjērs Žanē, kļūst par Freida sāncensi, kura publikācijām viņš sākotnēji rūpīgi seko.

Pjērs Žanē (1859–1947) – mūsdienās gandrīz aizmirsts franču domātājs un psihologs, kura idejas interferējas ar dzīļu psiholoģijas atziņām, kaut arī viņam psihoanalīze nav pieņemama. Žanē ir viens no 19. gadsimta vidus

franču zinātnieku paaudzes plejādes, kuru pārstāv filosofi Anrī Bergsons (1859–1941), Lisjēns Levī-Brils (1857–1939), Moriss Blondels (1861–1949), sociologs Emīls Dirkhems (1858–1917) un psihologs Alfrēds Binē (1857–1911). Sākotnēji Žanē strādā par filosofijas pasniedzēju licejā, vienlaikus praktizēdamies arī vietējā slimnīcā. Viņa latīņu valodā sarakstītā pirmā disertācija saucas “Bēkons un alķīmiķi”, taču galvenā disertācija ir “Psiholoģiskais automatisms”. No 1889. gada Žanē strādā Salpetrjērā, bet 1902. gadā pēc Bergsona ieteikuma viņš kļūst par *Collège de France* profesoru. Žanē psiholoģisko pētījumu pamatā ir viņa filosofiskās idejas, kas sabalsojas ar Bergsona atziņām. 1889. gadā publicētajā darbā “Psiholoģiskais automatisms” Žanē ir apkopojis sešu gadu pētījumu rezultātus – 28 gadījumus, galveno uzmanību veltot četrām sievietēm (“Rozai”, “Lusi”, “Mari” un “Leoni”). Psihiskā automatisma manifestācijas Žanē iedala divās grupās: totālajā un parciālajā automatismā, kad tikai noteikta apziņas daļa funkcionē automatiski, t. i., *zemapzinīgi* (viņš uzstāj uz koncepta “*sub-conscient*” autorību). Viņš izmanto arī tradicionālo konceptu “*rapport*”, taču saslimstību skaidrojumā izmanto nojēgumu par psihes spēku un vājumu (*misère psychologique*), bet savā *psiholoģiskajā analizē* simptomus sakārto atbilstīgi to dziļumam (*profondeur*). Deviņdesmitajos gados Žanē pievēršas uzmācības ideju fenomena (*idée fixe*) izpētei, iedalot tās trīs grupās: 1) atvasinātās “fiksētās” idejas (tās izriet no asociācijām ar pamatideju); 2) daudzslāņainās “fiksētās” idejas (novērstas idejas vietā uzrodas jauna, kas saistīta ar agrāku dzīves slāni); 3) nejaušās “fiksētās” idejas (tās lielākoties izraisa attiecīgās dienas pārdzīvojumi). Žanē konstatē, ka zemapzinīgi “fiksēto” ideju novēršana ir saistīta ar atveseļošanos, t. i., psiholoģiskajai analīzei ir *terapeitiska* nozīme.

Žanē pētījumos tiek iezīmēta *dinamiska* psihes koncepcija, t. i., cilvēka dvēseli raksturo dažādu, vienlaicīgu tendenču pastāvēšana un to konflikti. 1. Zemapziņā pastāv uzmācības idejas, kas rada attiecīgo saslimstību. Šo ideju cēlonis galvenokārt ir traumatisks vai izbīli radošs notikums, kas kļūst zemapzinīgs un tiek aizstāts ar simptomiem. 2. Zemapzinīgās domas var atklāt arī skaidras apziņas gadījumā. 3. Zemapzinīgās “fiksētās” idejas ir gara vājuma cēlonis un pavadonis, kas laika gaitā var transformēties. 4. Šīs idejas nav viegli identificējamās, histēriskās krīzēs nereti atkārtojas apslēptās zemapziņas veidojumi. 5. Zemapzinīgajām idejām ir raksturīga histērijas iezīme, taču laika gaitā Žanē atklāj šo ideju daudzveidību un pastāvēšanu dažādos dvēseles stāvokļos. 6. Terapijai ir jābūt vērstai uz zemapziņas veidojumiem, taču to apzināšanās nenodrošina pilnīgu izveseļošanos. 7. Līdzīgi citiem

Pjērs Žanē

zinātniekiem, Žanē pieņem hipotēzi par psihiskās enerģijas pastāvēšanu un raksturo to ar divu parametru palīdzību. *Psihiskais spēks* ir elementāru psihisko enerģiju (kustību gatavību) kvantitāte, kas pastāv latentā un manifestētā veidā. *Psihiskais spriegums* ir indivīda spēja izmantot šo enerģiju kādā no dvēseles līmeņiem jeb "tendenču hierarhijā" (Žanē). Attiecības starp spēku un spriegumu var izpausties dažādi. "Nemiers" (*agitation*) rodas, ja spēks saglabājas, bet spriegums samazinās; "atplūdums" (*drainage*) iestājas, ja enerģija tiek izmantota augstākā līmenī. Līdzsvars nav tik viegli panākams, tāpēc pastāv "svārstības" (*oscillations*), kam ir svarīga loma psihopatoloģijā. 1903. gadā Žanē publicē grāmatu "Obsesijas un psihastēnijas", kurā aplūko arī "nemiera" novēršanas variantus. Viņš uzskata, ka psihiskajam spēkam ir fizioloģiska iedaba, kuru ar laiku izdosies arī izmērīt. Tāpēc "nemieru" var novērst ar "ienākumu palielināšanu", t. i., spēka palielināšanu (tā reģenerēšanu miegā, atslābināšanās un nomierināšanās tehniku izmantošanu, pārtikas pareizu lietošanu u. tml.). To var novērst arī ar "psiholoģisko ekonomiju" (*économies psychologiques*) un "parādu dzēšanu", t. i., zemapzinīgo veidojumu likvidēšanu pēc noteiktas enerģijas uzkrāšanas.

Atradumi un meklējumi

Tas, kas 20. gadsimtā mēdz šķist oriģināls, īstenībā ir atrasts jau iepriekšējā gadsimtā. Turklāt jaunie meklējumi ne tik daudz aizstāj agrākos atradumus, cik tos modificē vai transformē. 19. gadsimta atradumus dvēseles dinamiskajā koncepcijā raksturo piecas galvenās pazīmes. 1. Hipnoze tiek uzskatīta par *via regia*, "karalisko ceļu" bezapziņas izpētē un izpratnē. "Magnētiskais"

miegš, hipnoze tiek papildināta ar atšķirīgām pieejām dvēseles neapzināto jomu izpētē. Viljams Džeimss (1842–1910), piemēram, izstrādā ideju par automātisko rakstību, bet Teodors Flurnuā (1854–1920) attīsta teoriju par medijiem, kura vēlāk ietekmē Junga meklējumus. 2. Īpaša uzmanība tiek veltīta specifiskām dvēseles izpausmēm (spontānam somnambulismam, letarģijai, katalepsijai, multiplām personībām u. tml.), un 19. gadsimta nogalē tā koncentrējas uz histērijas fenomenu. Magnētisma, hipnotisma, dubultniecības, īpašu apziņas stāvokļu problemātika gūst atainojumu literatūrā un mākslā. 3. Tiek izstrādāts psihes modelis, kas sakņojas apzinātas un neapzinātas dvēseles duālismā, iekļaujot tajā arī seksuālo dimensiju. Dvēseles duālais modelis (dipsihisms) tiek papildināts ar poli-psihisma modeli, saskaņā ar kuru, piemē-

Teodors Flurnuā
un Viljams Džeimss

ram, tiek pausts, ka ikvienam anatomiskajam segmentam ir savs Es jeb Zem-Es, kuri pakārtoti pašapziņai jeb Pamat-Es. Savukārt dipsihisma modeļa aizstāvju ievērojamākais pārstāvis ir Makss Desuārs (1867–1947) ar 1890. gadā publicēto grāmatu “Dubult-Es”, kurā izstrādā virsapziņas un zemapziņas jēdzienus. 4. Tiek veidotas teorijas par “neru slimību” patoģenēzi, kuru pamatā sākotnēji ir mācība par fluīdiem, bet vēlāk – koncepcija par psihisko vai garīgo enerģiju. 19. gadsimta nogalē tiek izstrādātas teorijas par psihes autonomajām aktivitātēm un bezapziņas mītpoētiskajām funkcijām. 5. Psihes terapijā, ja neņem vērā naturāli medikamentozo ārstēšanu, tiek izmantota hipnoze un suģestija, atskāršot, bet neizstrādājot *rapport* nozīmību.

Jaunie meklējumi lielākoties ir saistīti ar natūrfilosofiju un romantiku. Johanss Kristians Reils (1759–1813) jau 1803. gadā publicē grāmatu “Rapsodijas par garīgi sabeigto kūrēšanas psihiskajām metodēm”, ieviešot arī apzīmējumu “psihiatrija” un uzsverot psihiskās ārstēšanas iespējamību. Topošajā psihiatrijā gan nostiprinās “somatiķu” pozīcijas, kuras simbolizē Cīrihes Universitātes “Burghelclī” vadītājs Vilhelms Grīzengers (1817–1869) un viņa mācību standartgrāmata “Psihisko slimību patoloģija un terapija” (1845). Taču dziļu psiholoģijas tapšanā vairāk atbalsojas natūrfilosofiskie un “romantiskās medicīnas” meklējumi. Šos meklējumus raksturo atziņa par cilvēka un dabas vienotību, kuras sastāvdaļas saista savstarpēja simpātija. Vienotā veseluma pamatprincips ir polaritāšu likums, kura ietvaros antagonistiskie vai savstarpēji papildinošie spēki var apvienoties neizšķirtības veidojumos, īpaši uzsverot sievišķā un vīrišķā polaritātes visaptverošo nozīmi. Šajos meklējumos tiek izstrādāta mācība par pirmfenomeniem un tajos notiekošajām metamorfozēm. Pirmfenomena jēdziens ne tikai atbalsoja Freida psihoanalīzē, bet figurē arī Junga mācībā ar nosaukumu “arhetips”. Tomēr nozīmīgāka loma dziļu psiholoģijas priekšvēsturē ir citu domātāju mācībām.

Gothilfs Heinrihs fon Šuberts (1780–1860) savā mācībā uzsver, ka cilvēka dzīvi raksturo metamorfoze, kas iestājas mūža vidū vai īsi pirms nāves. Cilvēkār ir ne tikai “Es kāre” un “nāves kāre”, bet arī otrais viduspunkts, ap kuru veidojas viņa pašapziņa. (Šveicietis Ignacs Trokslers (1780–1866) pat izstrādā mācību par cilvēka četřjādību.) 1814. gadā Šuberts publicē grāmatu “Sapņa simbolika”, kurā nomoda dzīves vārdu valodu pretstata hieroglifiskai tēlu valodai. Sapņos figurē universāla simbolu valoda, kas ir vienāda visu laiku cilvēkiem. Savukārt Karls Gustavs Karuss (1789–1869) 1846. gadā publicē grāmatu “Psihe. Par dvēseles attīstības vēsturi”, uzsverot, ka apzinātas dvēseles dzīves izziņas atslēgas atrodas bezapziņas reģionā. Karuss psiholoģiju skata kā zinātni par dvēseles attīstību no bezapziņas līdz apziņai un cilvēka dzīvi iedala trīs periodos. Pirmsebrionālajā periodā indivīds pastāv kā mikroskopiska pirmšūna mātes olšūnā; embrionālajā periodā indivīds apaugļošanās aktā tiek pamodināts no ilgstošā miega, kas ļauj attīstīties bezapziņai, bet pēc piedzimšanas rodas apziņa, kas atrodas nemitīgā bezapziņas ietekmē. Tādējādi Karuss izšķir trīs bezapziņas slāņus, proti, absolūto, daļēji absolūto un relatīvo jeb sekundāro. Viņš piedēvē bezapziņai arī vairākas īpašības. 1. Bezapziņa ir vērsta uz pagātni un nākotni, bet neko

nezina par tagadni. 2. Bezapziņā norisinās nemītīgas transformācijas. 3. Bezapziņa atšķirībā no apziņas ir nenogurstoša, tai nav vajadzīga atpūta. 4. Bezapziņa ir principiāli vesela un nepazīst nevienu slimību, tā pati ir dziedinoša. 5. Bezapziņā pastāv nemainīgi likumi. 6. Bezapziņā iemīt piedzimta gudrība. 7. Bezapziņā cilvēks ir saistīts ar visu pasauli.

Šie meklējumi vainagojas ar Eduarda fon Hartmana (1842–1906) 1869. gadā publicēto darbu "Bezapziņas filosofija". Taču tie atbalsojas arī turpmākajās zinātniskajās izstrādēs, it īpaši Fehnera un Bahofena darbos. Gustavs Teodors Fehners (1801–1877) – garīdznieka dēls, kas studē medicīnu, interesējas par eksperimentālo fiziku, tulko un raksta mācību grāmatas. 1840. gadā viņš psihiski sabrūk, taču nosapņo savas atveseļošanās nosacījumus. Pēc atveseļošanās Fehners sāk strādāt filosofijas jomā, bet vēlāk pievēršas eksperimentālajai psiholoģijai. Saistībā ar psihoanalīzi Fehnera daudzveidīgajos darbos svarīga ir patikas jeb tiksmes principa un koncepta "tendence uz stabilitāti" izstrāde. Johans Jakobs Bahofens (1815–1887) 1861. gadā publicē grāmatu "Mātes tiesības", kurā tiek izstrādāta teorija par matriarhātu, kas jau iepriekš iezīmēta Žozefa Fransuā Lafito (1681–1746) darbā "Mežonīgo amerikāņu tikumi" (1724). Bahofena teorētiskā konstrukcija par sabiedrības attīstību zināmā mērā sabalsojas ar indivīda attīstību, taču daudz lielākā mērā tā noteic etnoloģiski historiogrāfiskos pētījumus un sociālpolitiskās koncepcijas. Bahofena konstrukcija tiek precizēta un papildināta Luisa Morgana (1818–1881) darbā "Senā sabiedrība" (1877), bet sociālpolitisku pārinterpretāciju tā gūst Augusta Bēbeļa (1840–1913) grāmatā "Sieviete un sociālisms" (1879) un Frīdriha Engelsa (1820–1895) darbā "Ģimenes, valsts un privātīpašuma rašanās" (1884).

Bahofens

Freids

Sākotnējās promiskuitātes hetērisms	Polimorfās perversijas infantilā fāze
Matriarhāts	Preoidipālā, incestuālā fāze
Dionīsiskās mistērijas	Falliskā fāze
Mīti par Orestu, Oidipu u. tml.	Oidipa komplekss
Patriarhāts	Ģenitālā fāze
Atmiņu par matriarhātu izstumšana	Infantilā anamnēze
Mīti	Pārklājatmiņas, simptomi

19. gadsimta otrajā pusē izveidojas darvinisms un marksisms, kas ne vienmēr ir pašu pamatlicēju, proti, Čārlza Darvina (1809–1882) un Karla Marksa (1818–1883) ideju izvērsums. Šie meklējumi atbalsojas dzīļu psiholoģijā, tomēr tās tapšanā daudz lielāka nozīme ir Frīdriha Ničes (1844–1900) meklējumiem, izstrādājot jaunu dzīves mākslas filosofiju. Dzīļu psiholoģijas rašanos iezīmē arī tas, ka svarīgākais zinātnes un izglītības centrs ir universitāte, kurā ne tik daudz tiek gatavoti speciālisti, cik sniegta vispārēja izglītība, lai cilvēki pēc tās beigšanas varētu specializēties kādā zinātņu nozarē, priekšroku dodot "tīrai" pētniecībai. Un šis izglītības pamats ir filosofija, valodu

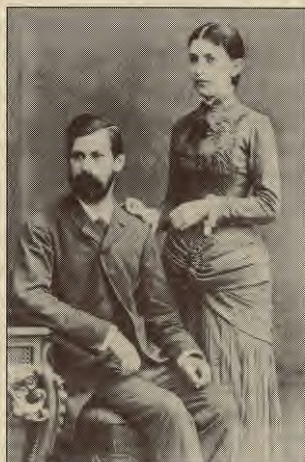
prašana un antikās pasaules pārzināšana, kuru valodu apguve ir intelektuāls vingrinājums, *exercitatio intellectualis*.

Principā Freida psihoanalīzes idejas jau ir izstrādātas pirms viņa, Freids tās neatklāj. Freida atklājums ir **viņš pats un psihoanalīze, kas nodrošina viņa paštapšanu.**

Zinātnes konkistadors

Jaunībā Freids sapņo par jurista karjeru, taču izvēlas dabaspētnieciskās studijas, tādējādi radot pamatu vēlākajiem pārspriedumiem par viņa mācības dabaszinātniskumu.* 1873. gadā Freids uzsāk studijas Vīnes Universitātē, kuras pabeidz tikai 1881. gadā. Freids ne tikai apmeklē neobligātās Brentāno lekcijas filosofijā un tulko Gomperca ieteiktos Milla darbus, bet vienu brīdi pat grasās pāriet uz Filosofijas fakultāti un aizstāvēt doktora grādu filosofijā. Viņš ir draugos ar Jozefu Panetu (1857–1890), kurš, sarakstīdamies ar Niči, nodrošina, ka Freids, vēl studējot, ir pazīstams ar netradicionālā klasicista darbiem. Tomēr Freids turpina mācības Medicīnas fakultātē un jau studiju laikā publicē pirmos zinātniskos darbus (piemēram, "Novērojumi par zušu tā saukto sēklinieku izskatu un uzbūvi", 1877). Viens no Freida apbrīnotajiem skolotājiem ir Ernsts Brike (1819–1892), kurš pārstāv tā saukto Helmholca skolu. Brike lasa lekcijas par fizioloģiju un "augstāko anatomiju" (tā viņš dēvē histoloģiju), un viņa vadītajā institūta laboratorijā Freids nostrādā sešus gadus. Viņš pēta nervu šūnas un šķiedras, gandrīz vai atklādams neironus. Izmantojams zinātniskā iekarotāja un pirmatklājēja identificēšanās figūras, Freids alkst pēc atklājuma. Ar Brikes starpniecību viņš sastop arī divus cilvēkus, ar kuriem iedraudzējas un kuriem ir nozīmīga loma viņa turpmākajā dzīvē. Viens no viņiem ir Ernsts fon Fleišls Marksovs (1847–1891), kuru Freids apbrīno un atdarina, bet kura dzīve traģiski pārtrūkst sakarā ar psihoanalīzes pamatlicēja kārtējo noseboto atklājumu. Brikes paziņu lokā Freids sastop arī Jozefu Breieru (1842–1925), Brentāno mājas ārstu, kurš ar laiku kļūst par viņa vecāko draugu un padomdevēju un rosina psihoanalīzes izveidi.

Freids nododas dabaspētnieciskajam darbam, tomēr 1882. gadā viņa dzīvē notiek pagrieziena punkts. Viņš saderinās ar Martu Bernaisu (1861–1951), kuras tēvocis Jakobs Bernaiss (1824–1881) ir ievērojams klasicists un katarzes problemātikas izstrādātājs. Martas māte piekrīt laulībām ar nosacījumu, ka Freids spēs

Saderinātie

* Viens no pazīstamākajiem autoriem, kas cenšas pierādīt Freida mācības kriptobioloģiskumu, ir Frenks Sallovejs. Sk.: **Sulloway F. J.** *Freud. Biologist of the Mind.* – New York, 1979.

nodrošināt ģimenes uzturēšanu. Taču zinātnieka, pētnieka karjera to nenodrošina un Freids nepieder pie turīgā slāņa, kas var atļauties šādu vaļasprieku vai zinātkāres apmierināšanu. Freids izvēlas ārsta amatu, tomēr neuzskata to par savu īsto darbu, savu lietu. No *dabaspētnieka* viņš kļūst par *cilvēkdabas pētnieku*. 1883. gadā Freids iestājas darbā psihiatriskajā klīnikā pie Teodora Meinerta (1833–1892). Freids publicē darbus neiroloģijā, kas nostiprina viņa zinātnisko reputāciju, taču materiālo stāvokli neuzlabo. Šo reputāciju nedaudz iedragā tā sauktā kokaīna epizode. 1884. gadā viņš publicē darbu "Par kokaīnu", cenšoties pierādīt, ka kokaīns remdina sāpes un uzmundrina. Freids kļūst par kaismīgu kokaīna izmantošanas propagandētāju un lieto to arī pats. Ar kokaīnu viņš cer remdināt arī Fleišla Marksova ciešanas un atradināt no morfija izmantošanas, taču draugs drīz vien kļūst par kokaīnistu un pirmo šīs indeves upuri. Neilgi pēc Freida publikācijas viņa kolēģis Karls Kollers (1857–1944) referē kongresā par kokaīnu, aplūkojot to kā lokālās anestēzijas līdzekli. Freids gan pretendē uz pirmatklājēja godu, taču ir spiests samierināties ar nosebojuša atklājēja slavu. 1885. gadā Freids kļūst par neiropatoloģijas docentu un pošas uz Parīzi pie Šarko, lai iekarotu Vīni.

Uzturēšanās Parīzē ir spēcīgs pārdzīvojums, kas Freidu uzvedina uz psihoanalīzes izveides ceļa. Viņu ietekmē ne tikai lielpilsētas dzīve (Vīne vēl par tādu nav kļuvusi), bet arī Žans Martēns Šarko, viņa eksperimenti ar hipnozi un atziņas par histēriju. Freids, kurš lepojas ar savu neatkarīgumu, ir Šarko pārņemts un vēlāk pat savu dēlu nosauc viņa vārdā. Iesākumā Freids Salpetrjērā nodarbojas ar bērnu smadzeņu izpēti, taču drīz vien neirofizioloģiskās studijas aizstāj par labu histērijas apjēgsmei. Parīzē Freidam sāk nobriest izpratne par Bertas Papenheimas slimību, kas vēlāk kļūst pazīstama kā Annas O. gadījums. Tomēr dievinātais Šarko neieklausās Freida pārdomās, un viņš piesakās par metra darbu tulkotāju. 1886. gada augustā Freids izdod autorizētu Šarko darbu "Jaunās lekcijas par nervu sistēmas slimībām", kas oriģinālvalodā ("*Leçon sur les maladies du système nerveux*") tiek publicēts gadu vēlāk. Šarko uzskata, ka histērija ir nevis simulācija, bet gan slimība, ka tā piemīt kā sievietēm, tā vīriešiem. Viņš uzskatāmi parāda, ka, izmantojot hipnozi, var atsvabināt pacientus no histēriskas paralīzes. Kaut arī slimības nominācija "histērija" ir atvasināta no vārda "*hysterā*" – dzemde, 19. gadsimta nogalē pakāpeniski nostiprinās pārliecība, ka šāda slimība var piemist arī vīriešiem. Atgriezies Vīnē, Freids aizstāv Šarko atziņas, kas nepavisam nav svešas tā sauktajā Vīnes medicīnas skolā. Šī dedzīgi deklaratīvā nostāja, kas nav pamatota ar paša novērojumiem, izraisa Vīnes mediķu atturīgumu, kuru Freids interpretē kā pretošanos jaunajām idejām un paša izolētību. Parīzē Freids sāk apzināties arī savu ebrejību, 1895. gadā viņš pat iestājas ebreju biedrībā "*B'nai B'rith*". Freids dramatisē izolētību, kāpinādam savu karotāja pozīciju, kuram jāiekaro un jāatkaro pasaule un sava patība. Viens no šīs cīņas rezultātiem ir privātprakses uzsākšana 1886. gadā, kas beidzot ļauj apprecēties ar Martu Bernaisu.

Freids izmēģina dažādas ārstēšanas tehnikas, drīz vien atklādams to nepamatotību un neefektivitāti. Viņu aizvien vairāk saista hipnozes izmantošana. 1888. gadā Freids pārtulko Bernheima grāmatu "Sugestija un tās izman-

tošana terapijā” (*“De la Suggestion et de ses applications à thérapeutique”*). Un pēc Nansi apmeklējuma 1889. gadā viņš aizvien vairāk nosliecas uz šīs skolas pusi. Hipnozes praktizēšana ir pretrunā ar medicīnā izplatīto lokalizācijas māniju – centieniem fiksēt ikvienu slimību organismā, tādējādi nosakot tās anatomiski fizioloģisko cēloni. Šīs mānijas ietvaros ārsts ar naturālista pacietību (un neieinteresētību) vēro un pēta par objektu pārvērstu slimnieku, ārstējot nevis cilvēku, bet gan slimību vai tās simptomus. Tomēr psihoanalīze ir saistīta ar atteikšanos no hipnozes un suģestijas (iedvesmes).^{*} Atteikšanās cēloņi ir vairāki: hipnoze ierobežo pacienta brīvību, traucē apzināties un novērst pretošanos, turklāt ne vienmēr hipnoze ir īstenojama.

Kūres norise

<i>Hipnotiskā</i>	<i>Psihoanalītiskā</i>
Stāvoklis	
Pacients sēž iepretim	Pacients atļaidies uz kušetes Analītiķis nav redzams pacientam
Norādes	
Iepazīstināšana ar hipnozes norisi	Iepazīstināšana ar noteikumiem
Laiks 1. nedēļa	
Pacients mācās ļauties hipnozei	Nepatikas pārvarēšana pret noteikumiem
Turpmākās nedēļas un mēneši (vai gadi)	
Neapzinātu spēju, latentu atmiņu parādīšanās	Asociēšanas nostiprināšanās, fragmentāras atmiņas un fantāzijas, deformēts analītiķa tēls
Hipnotiska atgriešanās agrīnā vecuma fāzē	Psihoanalītiska regresija līdz pirmsoidipālai pakāpei
Hipnotiska suģestija	Interpretācijas, to akceptēšana vai noraidīšana
Pretošanās kā traucējošs faktors	Pretošanās un tās analīze
Raports kā terapijas līdzeklis	Pārnesuma analīze un tā izmantošana dziedināšanā
Hipnotiskās atkarības draudi	Dziedināšanas pārtraukšana, atbrīvojot no pārnesuma neirozes

^{*} Pastāv uzskats, ka arī psihoanalīzē tiek izmantoti hipnosuģestīvi elementi; par šāda uzskata ievērojamāko pārstāvi var saukt psihoanalīzi apguvušo hipnologu Leonu Šertoku. Savukārt Ādolfs Grīnbaums pat pieļauj, ka psihoanalītiskā izdziedināšana ir saistīta ar placebo efektu.

Jozefs Breiers

Hipnozes noraidīšanas iemesli acīmredzot ir meklējami arī pašā Freidā un negatīvajā attieksmē pret tās izmantošanu. Ārstnieciskajā praksē Freids izmanto hipnozi aptuveni līdz 1892. gadam (vēlāk viņš to praktizē tikai eksperimentālos nolūkos).

Jaunu apjaušanu dziedināšanā Freids gūst no Breiera, kura sievai par godu viņš pirmo meitu nosauc par Matildi.* Breieru ģimenē viņš iepazīstas arī ar savu liktenīgo draugu Vilhelmu Flīsu (1858–1928), kuram ir nozīmīga loma psihoanalīzes tapšanā. Freids publicē darbus, kas tiek uzskatīti par neirofizioloģiskiem un vēlāk tiek iekļauti (nepamatoti) pirmsanalītisko tekstu korpusā. Jau tolaik Freids izstrādā konceptus,

kas vēlāk tiek izmantoti psihoanalīzē. 1891. gadā tiek publicēts darbs "Par afāziju izpratni", kas veltīts Breieram. Šajā darbā iezīmējas novēršanās no neirofizioloģiskā skaidrojuma, kaut gan Freids tādu nenoliedz (arī turpmāk), un ideju izstrāde, kuras kļūst nozīmīgas Žaka Lakāna veidotajā analīzē. Darbā "Par afāziju izpratni" tiek izmantoti koncepti, kas raksturo arī psihoanalīzi, piemēram, asociācija, vārdu un lietu priekšstatu komplekss, reprezentācija, aizstājveidojums u. c. Freids ievieš arī jēdzienu "agnozija", kas nostiprinās neiroloģijā. Karls Vernike (1848–1904) jau 1874. gadā ir publicējis grāmatu "Afāziskais simptomu komplekss", izvēršot anatomiski neiroloģisko afāziju izpratni. Freids novēršas no afāziju lokalizācijas teorijas un anatomisko nosacījumu aplūkošanas, viņa centieni mērķis ir izstrādāt afāziju psihisku skaidrojumu. Freida publikācijā tiek likti pamati vēlāk izvērstajām atziņām par psihes aparātu un tā funkcionēšanu. Viņa darbā ir raksturīga iezīme, kas norāda uz topošo mācību, – atšķirībā no iepriekšējām publikācijām par neiroloģisko problemātiku Freids neatsaucas uz savu klīniski pētniecisko materiālu. Freida darbs ir mēģinājums izprast valodas traucējumus neneiroloģiski, t. i., "psiholoģiski".

Sadarbībā ar Breieru veidojas arī jauna ārstēšanas metode. 1893. gadā tiek publicēts Freida un Breiera kopdarbs "Par histēriko fenomenu psihisko mehānismu", bet divus gadus vēlāk – "Studijas par histēriju". Šis darbs iezīmē draudzīgo attiecību pārtraukšanu un psihoanalīzes izveides sākumu, kaut arī 1896. gadā, kad Freids pirmo reizi franciski publicēta tekstā izmanto apzīmējumu "psihoanalīze", viņš neizrāda nekādu sajūsmu par atklājumu. Darbā "Studijas par histēriju" Freids "sadzird" sešas personas, kas ļauj veidot psihoanalīzi, kaut arī tolaik praktizē metodi, kuru Breiers ir nosaucis par *katartisku*. Slavenākā paciente ir Anna O. jeb Berta Papienheima (1859–1936), kuru Freids nemaz nav ārstējis. Papienheima jauno ārstēšanas metodi

* Freidu ģimenē pavisam piedzimst seši bērni: Matilde (1887–1978), Žans Martins (1889–1967), Olivers (1891–1969), Ernsts (1892–1970), Sofija (1893–1920), Anna (1895–1982).

dēvē par runāšanas kūri (*talking cure*) un skursteņa tīrīšanu (*chimney sweeping*), savukārt Breiers izmanto aristotelisko apzīmējumu, kas nozīmē attīrīšanos. Katartiskā metode ir *psihoterapeitiska* dziedināšana, kurā atveseļošanās panāk, "attīroties" no patogēniem afektiem. Ārstēšanā tiek atdzīvināti ar šiem afektiem saistīti traumatiski notikumi, ļaujot tos vēlreiz pārdzīvot un nodrošinot izlādēšanos (atreagēšanu). Sākotnēji katartiskā metode tiek izmantota kopā ar hipnozi, kas drīz vien tiek aizstāta ar suģestiju. Galu galā arī suģestija tiek aizstāta ar paša sirdzēja brīvajām asociācijām, un Freids transformē ārstēšanu, veltot aizvien lielāku uzmanību pretošanās fenomenam, pārnesumam, psihiskai pārstrādei un iestrādei. Tomēr "Studijas par histēriju" tikai iezīmē psihoanalīzes izveides perspektīvu.

1895. gadā Freids strādā pie tā sauktā "Psiholoģijas uzmetuma", kuru apspriež ar Vilhelmu Flīsu. Divus gadus vēlāk Freids publicē darbu "Infantilā smadzeņu paralīze". Neraugoties uz Flīsa atbalstu un draudzību, Freids jūtas vientuļš un apkārtējo vienaldzības un naidīguma aizskarts. Arī viņa akadēmiskā karjera nav īpaši spoža: kaut arī Hermans Notnāgels (1841–1905) un Rihards fon Krafts-Ebings (1840–1902) ierosina Freidam piešķirt ārkārtas profesora titulu un Medicīnas fakultātē tas tiek apstiprināts, Izglītības ministrijā šis ieteikums negūst atbalstu. Freida karjeras nodrošināšanā iesaistās arī viņam labvēlīgā klasicista Teodora Gomperca (1832–1912) sieva, tomēr šiem centieniem nav panākumu. Taču tieši 19. gadsimta deviņdesmitajos gados nobriest Freida idejas par psihoanalīzi, kuru sava mūža laikā viņš pats arī pamatīgi transformē.

2.2. Psihoanalīzes veidošana

Freids pats atzīst, ka psihoanalīze ir dzimusi līdz ar 20. gadsimtu. Taču tā nepiedzimst kā gatava mācība, turklāt Freids nekad *nav piedāvājis vienotu un pilnīgi izvērstu psihoanalīzes izklāstu*. Viņa darbi lielākoties ir tikai ievēstījumi vai pārskati, kas sākas ar "par", "sakarā ar", "ievads" u. tml. Freida darbiem piemīt maldinoša skaidrība un vienkāršība, dažkārt, piesakot noteiktas tematikas aplūkojumu, viņš risina pavisam citus jautājumus. Freids izmanto dažādus modeļus, neizvēršot to savstarpējo saistību, viņš, piemēram, aizstāj pirmo topiku ar otro jeb tā saukto strukturālo modeli, neizskaidrojot savu atziņu saistību. Freids izmanto jēdzienus noteiktu modeļu ietvaros, kas ārpus tiem rada pārpratumus, turklāt viņa idejas ir tikai hipotēzes, kaut arī nereti tās izteiktas kvantificējamās un naturāli uzskatāmās jēdzienos. Freida psihoanalīzē izšķirami vairāki modeļi, proti, topogrāfiskais, ekonomiskais, ģenētiskais un strukturālais. Viņš iezīmē arī psihosociālo un adaptīvo modeļi, kas tiek izmantoti saistībā ar realitātes principu un kultūras, sabiedrības attīstību. Ar šo modeļu palīdzību tiek aprakstīta un skaidrota cilvēka izturēšanās, kuru raksturo pārdeterminācija, t. i., dažādu determinējošo apstākļu pārklāšanās. Šīs izturēšanās, dvēseles dzīves funkcionēšanas izpēte ir mikroskopiska, ņemot vērā pat visniecīgākās detaļas un nianšes,

t. i., analītiskis Freida izpratnē īsteno *līdzsvarotu vērību* dvēseles determinējošo ieloču un produkcijas interpretācijā. Dvēseles determināciju un pašdetermināciju raksturo *topogrāfiskais* modelis, kura svarīgākie jēdzieni ir “bezapziņa”, “priekšapziņa” un “apziņa”. Līdz ar darbu “Es un Tas” (1923) Freids aizstāj topogrāfisko modeli ar *strukturālo*, kurā tiek izmantoti Es, Tas un Virs-Es koncepti. *Ekonomiskajā* modelī tiek nošķirti primārie un sekundārie domāšanas un afektu procesi, izmantojot nekvantificējamo enerģijas jēdzienu un konceptus par tīksmi, netīksmi, noslogojumu, atslogojumu u. c. *Dinamiskajā* modelī tiek aplūkota dvēseles spēku jeb dziņu darbība, to konflikti un saistība ar cenzūru. Savukārt *ģenētiskā* modeļa ietvaros tiek izmantoti tādi jēdzieni kā “agrīnie pārdzīvojumi”, “fiksācija”, “regresija” u. c.

Freida psihoanalīzes izveide tiek saistīta ar bezapziņas jēdziena izvēršanu. Taču Freids pieļauj dažādu jēdziena izpratni, viņa tekstos “bezapziņa” figurē trijās pamatnozīmēs, t. i., bezapziņa kā 1) *teorētiska fikcija*, 2) *izstumtais*, 3) *arhaiskais mantojums*. Uzskatot bezapziņu par teorētisku fikciju, Freids nepieļauj apziņas dubultošanu (t. i., zemapziņas vai virsapziņas pastāvēšanu) un bezapziņas identificēšanu ar kādu naturālu vai spirituālu veidojumu. Tomēr vienlaikus viņš pieļauj bezapziņas izpratni arhaiskā mantojuma nozīmē, aplūkojot norises, kas saglabājas visā cilvēces pastāvēšanas vēsturē. Lielāku uzsvāru Freids liek uz bezapziņu kā izstumto, taču šis pieņēmums paredz arī izstumjošo instanci. Šī problemātika, kā arī bezapziņas naturālistiskā izpratne liek Freidam izstrādāt otro topiku ar Es, Tas un Virs-Es jēdzieniem. Tādējādi bezapziņa raksturo dvēseles primāros procesus, tā ir dvēseles dzīves enerģētiskais avots. Taču bezapziņa nav tikai dziņu psihiska reprezentācija (Tas) un apziņas pretstats, arī daļa no Es un Virs-Es ir bezapzināta (neapzināta).

Freida idejas rosina psihoanalītiskās kustības veidošanos, kas atbalsojas viņa izstrādātajās. Turklāt šī kustība veidojas laikā, kad Freids nemaz vēl nav izstrādājis savas psihoanalītiskās atziņas. Darbā “Par psihoanalītiskās kustības vēsturi” (1914) Freids par psihoanalīzes pamatu atzīst mācību par pretošanos, infantilo seksualitāti un sapņu interpretāciju. Tomēr viņš pats pieļauj atkāpšanos no šī kritērija, pasludinādam *izstumšanu* par psihoanalīzes fundamentu. Tādējādi Freids pats – tekstuāli, t. i., publicētajos darbos, kā arī sarunās, vēstulēs un rīcībā – pieļauj atšķirīgu psihoanalīzes variantu izstrādi. Arī savas psihoanalīzes izvēršanā viņš lielākoties darbojas kā atklājējs, kuram dziedināšana ir pakārtota nozīme, kaut arī izstrādā analīzei svarīgos pārnēsma un pretpārnēsma konceptus.

Pašanalīze un sapņu interpretācija

Pašanalīze laika gaitā kļūst par psihoanalīzes sastāvdaļu, kaut arī Freids to pārsvarā dēvē par pašnovērojumu un saista ar pārnēsma, t. i., pašanalīzē ir nepieciešama cita persona. Šāda persona ir Vilhelms Fliiss – otorinolaringologs, kas 1887. gadā no Berlīnes ierodas Vīnē, lai papildinātu savas zināšanas. Pēc Breiera ieteikuma viņš apmeklē Freida lekcijas un drīz vien

nodibina personiskas attiecības. Savās publikācijās Flīss iestājas par bērna agrīnās seksualitātes atzīšanu un izvērza ideju par cilvēka biseksualitāti. Viņš uzskata, ka deguns ir cilvēka dominējošais orgāns, kas nosaka veselības stāvokli; 1897. gadā viņš publicē monogrāfiju "Attiecības starp degunu un sieviešu dzimumorgāniem". Šo ietekmi Flīss saista ar 23 un 28 dienu bioritmisko ciklu, kas ārstam palīdz diagnosticēt pacienta stāvokli. Freids ļaujas šīm idejām, kas kļūst par viņa ikdienas psihopatoloģijas sastāvdaļu. Gadsimtu mijā Flīsa idejas rod dzīvu atsaucību, jo ir saistītas ar bioloģijas pamatošanu matemātikā; savam mūža darbam, 1906. gadā publicētajai grāmatai "Dzīves norise" viņš dod apakšvirsrakstu "Eksaktās bioloģijas pamatojums". Freids nespēj pretoties Flīsa valdzinājumam, turklāt Flīss atbalsta viņa meklējumus un citīgi analizē Vīnes drauga manuskriptus. Flīss ir persona, uz kuru Freids attiecina savas neapzinātās vēlmes un kura nepieciešama pašanalīzes procesā. Flīss analīzi dara iespējamu, taču šīs lomas izpilde draudzīgās attiecības pakāpeniski pasliktina, līdz beidzot tās vispār tiek pārtrauktas. Pašanalīze ir ielaušanās zemē, ko Freids nosauc par bezapziņu. Freida pašanalīze ir viņa paštapšanas – pašradīšanas un pašuzturēšanas darbs. Viņš mēģina izprast tēva lomu savā dzīvē, sapņu jēgu, ikdienas psihopatoloģiju, asprātības funkcionēšanu u. tml. Freids veido psihes funkcionēšanas konceptu, kas *nepavisam netiek pamatots patoloģijas jomā*. Gluži pretēji, šis koncepts ļauj skaidrot arī patoloģiskas norises, turklāt psihoanalīzē pretstats "patoloģija/norma" tiek relativēts.

Zigmunds Freids un Vilhelms Flīss

Sapni Freids uzskata par *via regia*, "karalisko ceļu" dvēseles dzīves bezapziņas izziņā. 1899. gadā Freids publicē darbu "Sapņa interpretācija", pieskaņojot to Darvina grāmatas "Sugu izcelšanās" (1859) publicēšanas gadskārtai.* Freida grāmata iezīmē viņa stratēģiskās pozīcijas un kļūst par populārāko, kaut arī pārprastāko viņa darbu. Pārprotamību veicina gan vēlākie labojumi un papildinājumi, gan Kakānijas un Vīnes reāliju apraksti. Pārprotams ir arī grāmatas nosaukums, proti, "*Traumdeutung*", kuru var izprast gan kā "Sapņu skaidrošana", gan kā "Sapņu tulkošana". Tomēr Freidam nozīmīga ir nevis skaidrošana vai tulkošana, bet gan *interpretācija*. Turklāt svarīgi ir ne jau sapņi paši par sevi, kaut arī grāmatā Freids norāda uz 43 saviem sapņiem. Freida traktāta galvenā sadaļa ir 7. nodaļa, kurā *tiek izstrādāts bezapziņas koncepts, dvēseles topogrāfiskais un ekonomiskais modelis*, t. i., sapnis ir dvēseles dzīves un uzbūves piemērs. Darbā "Sapņa interpretācija" Freids

* Grāmatas titullapā izdevējs kā publicēšanas gadu uzrāda 1900. gadu, kas vēlāk ļauj nodoties pārsprīdumiem, ka ar Freida grāmatu aizsācies jaunais, 20. gadsimts.

risina jautājumu par to, kā funkcionē dvēsele, kādi ir tās mehānismi un struktūras. Tomēr vienlaikus viņš izstrādā mācību par sapņu interpretējamiību. (Pēc Freida sapņu interpretācijas nozīme psihoanalīzē mazinās, nereti atvēlot šādai interpretācijai tikai vēsturisku nozīmi analīzes tapšanā.) Sapņu interpretējamības ziņā Freids principā visu mūžu paliek 1899. gadā iezīmētajās pozīcijās. 1901. gadā viņš publicē šā darba kopsavilkumu "Par sapni" un turpmāk izstrādā tikai nelielus rakstus: "Sapņu interpretācijas izmantošana psihoanalīzē" (1912), "Sapnis kā pierādījuma līdzeklis" (1913), "Meta-psiholoģisks papildinājums sapņu mācībai" (1917), "Sapnis un telepātija" (1922), "Piezīmes par sapņu interpretācijas teoriju un praksi" (1923). Sapņu problemātiku Freids aplūko arī darbā "Ievadlekcijas psihoanalīzē" (1916/1933), taču izklāsts ir pakārtots neurožu teorijai un netiek saistīts ar dvēseles strukturālo modeli.

Freids norāda, ka sapnis ir *jēgpilns psihisks veidojums, ko iespējams interpretēt*. Tādējādi viņš nošķir arī psihisko realitāti no materiālās realitātes, nereducējot dvēseles dzīvi uz materiālām norisēm, taču nenoliedzot arī to saistību. Grāmatas "Sapņa interpretācija" pirmā izdevuma priekšvārdā Freids savu darbu adresē medicīnas pasaules pārstāvjiem, taču jau otrajā izdevumā konstatē, ka viņi to nav sapratuši un arī vilcinās pieņemt. Sapnis ir domāšanas, pieredzes forma, kurā cilvēks tiek ar sevi un savu brīvību. Tādējādi sapņu izprašana vienlaikus ir arī sevis izprašana. Freida izstrādātajā mācībā par sapni var izšķirt sapņu 1) *funkciju*, 2) *uzbūvi* (t. i., struktūru un mehānismus), 3) *jēgu*.

Sapņu funkcija ir miega nosargāšana vai plašāk – veselības uzturēšana. Pie šādas atziņas vēlāk nonāk arī ar neirofizioloģisko pētījumu palīdzību; traucējot miegu tajās fāzēs, kad norisinās sapņošana, tiek izraisīti disfunkcionāli traucējumi, kas var beigties ar letālu iznākumu. Sapņa uzbūve ar tā struktūru un mehānismiem vienlaikus liecina arī par psihes funkcionēšanu. Sapņojums jeb sapņdomājums (*Traumgedanken*) neizpaužas tieši, sapnis ir sapņojuma manifestētā daļa, t. i., sapnis ir psihes pārvērsta forma. Freidu interesē ne tik daudz sapņojuma manifestētais, cik *latentais saturs*. Viņš pieņem cenzūras pastāvēšanu, kuras funkcija ir nepieļaut noteiktu vēlmju un to derivātu iekļūšanu priekšapziņā un apziņā. Freids izmanto konceptu "sapņa darbs", lai raksturotu mehānismus, kas sapņa materiālu (sapņojumu, kairinājumus u. tml.) pārvērš manifestētā sapnī. Viens no mehānismiem ir *kondensācija** jeb dažādu elementu, figūru sablīvējums vienā tēlā (piemēram, "varenais tēvs" ir tēls, kurā savienojas tēva seja, skolotāja brilles un policista uniforma). Savā ziņā kondensācijas rezultāts ir metafora, proti, pārnese no dažādām jomām un apvienošana noteiktā tēlā vai to virknē. Otrs sapņa darba un dvēseles mehānisms ir *pārvirze*, t. i., asociatīva sasaiste ar citu tēlu vai uzsvara, nozīmības pāreja uz mazsvarīgu, nenozīmīgu priekšstatu, kas saistīts ar sākotnēji nozīmīgo norisi. *Sekundārā apstrāde* ir process, kurā

* *Verdichtung*. Šajā jēdzienā ietverta arī nozīmes nianse, kas ļauj to atveidot arī ar vārdu "sadzejošana".

sapnis tiek transformēts, veidojot saistītu un saprotamu tā izklāstu; šo apstrādi raksturo ievirze uz saprotamību. Sekundārā jeb otrējā apstrāde ir deformēto, sagrozīto primāro procesu uztveres saskaņošana ar nomoda dzīves sekundārajiem procesiem. Šāds mehānisms dominē arī nomoda sapņos (nomoda stāvoklī iztēlotos scenārijos), kas darbā "Sapņa interpretācija" ir arī fantāzijas sinonīms. Ceturtais mehānisms ir *simbolizācija*, t. i., tēlu valodas izveide, tulkojot vārdiskos un lietiskos priekšstatus (piemēram, laulības šķiršana atveidojas salauzta gredzena vai tā pazaudēšanas tēlā). Freids norāda uz tipiskāko simboliku, kas figurē sapņos un ko viņš ieguvis, analizējot sapņotāju asociācijas. Striktā nozīmē Freida tekstos jēdziens "simbols" tiek lietots "zīmes" nozīmē un "simbolisks" apzīmē saistību starp latento un manifestēto saturu.

Sapņa jēga Freida izklāstā ir visvairāk pārprotamā sadaļa, jo viņa izstrādātā mācība ir ne jau par jebkuru sapni. Sapnis ir *vēlmes piepildījums*, taču šis piepildījums ir *aizklāts*. Turklāt Freids uzsver *izstumto* vēlmju piepildīšanos sapnī. Sapnis ir saistīts ar arhaisko, taču šī saistība ir daļēja, un uzsvērtā tiek saistība ar bērnības pārdzīvojumiem, gluži tāpat sapnis daļēji ir saistīts ar seksuālo. Sapņi ir interpretējami, taču ne visu sapnī iespējams interpretēt pilnīgi un galīgi. Turklāt principā interpretāciju nodrošina pats sapņotājs. Analizands ļaujas *brīvajām asociācijām*, kas analītikim ļauj rekonstruēt sapņa latento saturu. Brīvā asociēšana ir metode nepiespiesti izklāstīt visu, kas ienāk prātā (*Einfall*). Taču tās nominācija ir maldinoša, jo šīs asociācijas ir ne tik daudz brīvas, cik tieši nebrīvas, atsedzot sapņotāja neapzināto motivāciju. To atsedz arī *ikdienas patoloģijas, kļūdīšanās* analīze. Kļūdīšanās nav jebkura pārteikšanās, pārrakstīšanās un līdzīga darbība, kas parasti nenotiek, ja neļaujas nejaušībai, neuzmanībai u. tml.; tā ir neapzinātas vēlmes izpausme – sava veida kompromiss starp apzinātu nodomu un izstumšanu. Kļūdīšanās ir veikums (*Fehlleistung*), t. i., darbība, kurā apzināti izvīzītais mērķis tiek nevis sasniegts, bet gan aizstāts ar citu. Dažādās kļūdīšanās, ko Freids apzīmē, izmantojot priedēkli "ver-" (*Vergessen* – aizmirstāna; *Versprechen* – pārteikšanās (*lapsus linguae*); *Verlesen* – pārlasīšanās; *Verschreiben* – pārrakstīšanās (*lapsus calami*); *Vergreifen* – nepareiza paņemšana vai izvēlēšanās; *Verlieren* – pazaudēšana), viņš neapvieno un neizsaka vienā jēdzienā. Principā arī kļūdīšanās ir tikai piemērs tam, kā funkcionē dvēsele. Šie paši mehānismi darbojas arī asprātību producēšanā. Šo problemātiku Freids aplūko 1905. gadā publicētajā grāmatā "Asprātība un tās attiecības ar bezapziņu" (manuskripts ir gatavs jau 1901. gadā). Taču šajā darbā tiek ņemta vērā arī tīksmes loma dvēseles dzīvē, turklāt pats darbs vienlaikus ir Freida pašuzturēšanas sastāvdaļa.

Seksuālā problemātika

Vienlaikus ar Freida pētījumiem par asprātību tiek publicēta arī viņa nelielā brošūra "Trīs apcerējumi par seksuālā teoriju", kas laika gaitā tiek papildināta un nodrošina viņam panseksuālista slavu. Šis uzskats sakņojas pārpratumā,

jo Freidu interesē nevis seksualitāte, bet gan seksuālais. Turklāt pakāpeniski viņa revolucionārās idejas tiek aizmirstas pat psihoanalīzē vai izstumtas no tās. Freids cenšas parādīt, ka *seksuālais nav dabisks dotums*. Viņš uzsver, ka 1) *saārdījis seksuālā piesaisti ģenitālijām un saķēdētību ar vairošanās funkciju*, 2) *aplūko seksuālā problemātiku saistībā ar tīksmi*. Freida psihoanalīzē tiek izspēlēts seksuālzinātnes, *scientia sexualis*, un erotikas mākslas, *ars erotica*, pretstats, viņš pat norāda, ka turpina Platona aizsāktās erotikas mācības izstrādi. Freida (un psihoanalītiķu) centieni, no vienas puses, iekļaujas sukcesīvajā stratēģiju savijumā, kas Vakarzemē sāk īstenoties līdz ar 18. gadsimtu, taču, no otras, – nav uz to reducējami. Šo stratēģiju savijumu, ko analizējis Mišels Fuko, raksturo 1) sievietes histerizācija, kas noslēdzas ar vīriešu histerizāciju; 2) bērnu pedagoģizācija, t. i., pirmsseksuāla perioda atzīšana un nevainīgās būtnes ievadīšana seksuālajā dzīvē; 3) vairošanās socializācija; 4) baudu psihiatrizācija. Savā ziņā Freida centieni ir vērsti tieši pret šīm fragmentārajām stratēģijām.

Vārds “seksualitāte” modernajā nozīmē izveidojas un nostiprinās 19. gadsimta otrajā pusē, lielākoties apzīmējot dzimumu un ar to saistītus fenomenus. Turklāt sākotnēji dominē seksuālpatoloģija, kuras ievirzi simbolizē Riharda fon Krafta-Ebinga (1840–1902) 1886. gadā publicētais darbs “*Psychopathia sexualis*”. Šāda veida pētījumiem raksturīga 1) klasificēšana un 2) patoloģijas konstruēšana, t. i., seksualitāte pati par sevi nav izpētes priekšmets. Vācu zinātnieks Ivans Blohs (1872–1922) 1906. gadā ievieš nosaukumu “*Sexualwissenschaft*” (zinātne par seksualitāti), kas funkcionē līdztekus apzīmējumam “seksuāloģija”. Jaunā zinātne, kuras ievērojamākie pārstāvji bez Bloha ir Augusts Forels (1848–1931), Henrijs Heveloks Elliss (1859–1939), Alberts Molls (1862–1939), Magnuss Hiršfelds (1868–1935), gūst straujus panākumus (1908. gadā tiek nodibināts pirmais seksoloģijas žurnāls, 1918. gadā – pirmais Seksoloģijas institūts u. tml.). Šie panākumi ir saistīti ne tikai ar zinātniskajām izstrādēm, bet arī ar tās protagonistu sociālpolitisko orientāciju, t. i., ievirzi uz seksuālo reformāciju un apgaismību (1921. gadā notiek Pirmais starptautiskais seksuālreformu kongress). Jaunā zinātne sakņojas medicīnā (kaut arī pārsvarā to raksturo vērsšanās pret 19. gadsimtā konstruētajām seksualitātes patoloģijām), un to iezīmē redukcionisms (bioloģiskums, psiholoģiskums, etnogrāfiskums u. tml.). Pavērsienu seksoloģijā iezīmē Vilhelma Reiha (1897–1957) un Alfreda Kinseja (1894–1956) darbi, ļaujot veidot orgasmoloģiju un instrumentālu dabaszinātniskotu seksoloģiju (ieskaitot terapiju). Freids ņem vērā seksoloģijas izstrādnes, kuru pārstāvji ne vienmēr piekrīt viņa idejām, taču Freida psihoanalīze nav to papildinājums (pat Henrijs Heveloks Elliss savā septiņsējumu darbā “Pētījumi par dzimumpsiholoģiju” norāda, ka Freids savās izstrādēs ir liels mākslinieks). Freida uzmanība nav vēsta nedz uz dzimumpsiholoģiju kā tādu, nedz uz seksualitāti.

Freids izmanto jau izstrādātos konceptus par infantilo seksualitāti un biseksualitāti, taču viņa pozīcijas iezīmē atziņa, ka sākotnēji cilvēks ir *polimorfi perversa būtne*. Tādējādi Freida skatījumā gan cilvēka dzimums, gan viņa

seksualitāte ir vēsturisks veidojums. Cilvēkā pastāv dažādas *parciāldziņas*, kas var apvienoties, kaut arī tām var būt dažādi avoti un mērķi. Seksuālās dziņas ir parciāldziņu kopums, apvienojoties dažādās libido organizācijas formās, proti, orālajā, anālī sadistiskajā un falliskajā pakāpē. Principā seksualitātes organizācija nostiprinās pubertātes laikā, t. i., infantili seksuālās aktivitātes raksturo parciāldziņu saspēle, kuras vēlāk tiek sekundāri organizētas. Freids ne tikai analizē cilvēkdzimuma individuāli vēsturisko tapumu, bet arī nodrošina seksualitātes transformēšanu, t. i., sastingušās seksuālās formas atsavināšanu un attīstīšanu. Tādējādi viņa psihoanalīzē gan iezīmējamais zināms normatīvisms, taču, relativējot patoloģisko, viņš izvairās no perversiju etablēšanas un uzrāda to funkcionēšanā vēsturiskos, varas un citus faktorus. Turklāt Freids neskata cilvēku kā instinktu būtni, viņš izmanto *dziņu mitoloģiju*, t. i., mācību par tiekšanos. Ar jēdzienu "dziņa" tiek aprakstīts process, kurā subjekts ir vērsts uz kādu mērķi. Dziņu avots ir fizisks (ķermenisks) kairinājums, bet mērķis – izraisītā sprieguma atcelšana. *Seksuālā dziņa* sākotnēji nav kompakta, un tā ir saistīta ar priekšstatu un fantāziju spēli. Freids pieņem, ka ekonomiskajā aspektā seksuālās dziņas dažādās formas raksturo vienota enerģija, proti, libido, savukārt dinamiskajā aspektā šī dziņa ir nepieciešams dvēseles konflikta komponents un galvenais izstumšanas objekts. Seksuālai dziņai tiek pretstatītas *pašuzturēšanas dziņas*, kas netiek specificētas. Turklāt Freids neuzskata, ka pastāv tikai šie divi dziņu tipi. Pirmās dziņu teorijas ietvaros viņš izstrādā arī konceptu par Es dziņām, apzīmējot šādi dziņas, kuru enerģiju Es izmanto atvairīšanai. Otrajā dziņu teorijā, kas tiek izstrādāta darbā "Viņpus tiksmes principa" (1920), Freids ievieš nojēgumu par *dzīves dziņām* (Eross) un *nāves dziņām* (Tanatoss), iekļaujot dzīves dziņu kategorijā arī seksuālo dziņu un pašuzturēšanas dziņas.

Skaidrojot seksualitātes dažādo formu pastāvēšanu, Freids atsaucas uz kultūru, izvirzot hipotēzi par seksuālās attīstības trim kultūras formām. Pirmā pakāpe raksturo brīvu seksuālo dziņu, kas nekādi nav saistīta ar vairošanos. Otrajā pakāpē seksuālais tiek pakļauts vairošanās mērķim, bet trešajā pakāpē ar kultūras normu palīdzību cenšas pieļaut vienīgi leģitīmo vairošanos. Sabiedrībā izveidotās kultūras normas ir vērstas pret seksuālo, taču vardarbība iekļaujas arī pašas seksualitātes dažādo formu izveidē. Freids norāda uz imagināriem procesiem, kas uzrodas dvēselē un nodrošina noteiktu seksualitātes veida pastāvēšanu un psihe funkcionēšanu. Viņš apraksta pērkšanas un pavināšanas fantāzijas, kas apstiprina seksuālās attīstības koncepciju. Freids analizē attiecīgās seksualitātes varianta atveidošanos cilvēka raksturā ("Raksturs un anālā erotika" (1908), "Par dziņu transponēšanu, jo īpaši sakarā ar anālo erotiku" (1917) u. c.). Savās analizēs viņš ņem vērā pašu analizējamo priekšstatus un izstrādā, piemēram, kloākas teorijas (bērnu seksuālo teoriju, kurā netiek atzīta vagīnas un ānusa atšķirība) skaidrojumu. Freids nepavisam nesaista dvēseles norišu aizsākumus ar ģimeni, ar tajā pastāvošajām attiecībām. Ģimenē seksuālais tikai gūst pirmo virzību; Freids runā par kultūru, kas atrodas erosa dienestā, transformējot

libido enerģiju. Freida psihoanalīze ir pazīstama ar Oidipa kompleksa atzīšanu, kaut arī viņa tekstos šī problemātika nav detalizēti izvēsta. Norādes uz oidipālo problemātiku Freida tekstos pastāv kopš 1897. gada. 1908. gadā tās nominēšanai viņš izmanto apzīmējumu "pamatkomplekss" (*Kernkomplex*), un tikai 1910. gadā publicētajā rakstā "Par īpašu vīrieša objekta izvēles tipu" parādās nosaukums "Oidipa komplekss". Sākotnēji to attiecina tikai uz vīriešiem, taču Karla Gustava Junga ieviestais apzīmējums "Elektras komplekss" neiedzīvojas, tāpēc Oidipa komplekss tiek attiecināts arī uz sievietēm. Oidipa komplekss ir *tematizējošs un konstituējošs konstrukts, kas strukturē cilvēka dzīves pasauli un viņa seksuālās vēlmes*. Šo kompleksu Freids saista ar pirmfantāziju (filoģenētiski iemantotu shēmu, kas strukturē imagināro dzīvi) un pavadināšanu. Sākotnēji viņš pavadināšanas ainas uzskata par reālu notikumu dvēselisku pārstrādi, taču vēlāk atsakās no naturālas identifikācijas, tā arī nepiedāvādams viennozīmīgu skaidrojumu.

Tāds pats neviennozīmīgums raksturo tīksmes principa konceptu.* Freids neprecīzē terminā "*Lust*" vācu valodā skanošās dažādās nozīmes: nosliece, tīksme, prieki, iekāre, baudīšana, patika, labpatika, jutekliskas iekāres, dziļumizjūtas un to apmierināšana, apetīte, priecāšanās. Tīksmes princips regulē dvēseles procesus, t. i., dvēseles aktivitāšu mērķis ir *netīksmes novēršana un tīksmes nodrošināšana*. Tīksmes princips ir *ekonomiskā* modeļa jēdziens, taču Freids pieļauj plašāku tīksmes izpratni, norādot, ka cilvēks ir baudas meklējoša būtne. Turklāt Freids relatīvā tīksmes principa nozīmību dvēseles funkcionēšanā, aplūkojot netīksmi un pieļaujot, ka dvēselē pastāv tikai tendence uz tīksmi. Tīksmes principa ierobežoto nozīmi apliecina arī realitātes principa darbība, proti, iegūta spēja aizturēt tīkamo noslieci, korigēt to atbilstīgi pasaules prasībām. Attīstīta psihe aparāta funkcionēšanā var iezīmēties nosliece uz netīkamo, nepatīkamā stāvokļa producēšana var raksturot jau bērna izturēšanos. Kā piemēru Freids min sava mazdēla īstenoto prom-klāt spēli. Pēc mātes aiziešanas bērns nevis raud, bet spēlējas ar spoli: nolaiž spoli, lai tā pazūd no redzeslauka, tad uzvelk un priecājas par tās parādīšanos. Spēle tiek interpretēta kā spēcīga pārdzīvojuma pārvarēšana: bērns nevis pasīvi pieņem mātes prombūtni, bet aktīvi inscenē tās pazušānu un atrašānu, t. i., klātbūtni. Viņš nemītīgi inscenē nepatīkamo situāciju. Freids norāda uz vēl vienu netīksmes producēšanas piemēru, atgādinot, ka pastāv cilvēki, kuri netiek vaļā no tā, lai vēlreiz neatkārtotu kādu netīkamu norisi, t. i., cilvēki, kuru izturēšanos raksturo obsesīva atkārtotāšanās. Tīksme un netīksme izpaužas arī asprātības (atjautīgu izteikumu, joku, anekdošu un jēlību) gadījumos. Taču asprātību Freids aplūko arī kā eksistences tehnikas sastāvdaļu. Gluži tāpat viņš aplūko arī tīkamā, kārotā iekļaušanos dažādās eksistences tehnikās, vienlaikus nodrošinot savu pašuzturēšanas izstrādi.

* Ierosmi šim konceptam Freids gūst Teodora Fehnera izstrādātajā psiholoģijā. Savukārt jēdzienu "libido" Freids patapina no Augusta Forela 1898. gadā publicētās grāmatas "Pētījumi par *libido sexualis*".

Psihoanalītiskā dziedināšana

Plašā nozīmē psihoanalīze tiek raksturota kā psihoterapija, taču tā nav identificējama ar šo ārstniecisko metodi. Psihoanalīze tiek nošķirta no psihoterapijas*, jo tās galvenais mērķis ir *neapzināto dvēseles konfliktu atklāšana un koriģēšana*. Freids īpaši neizstrādā psihoanalīzes tehnikas problemātiku, detalizētāk tā tiek izklāstīta darba "Ievadlekcijas psihoanalīzē" 27. un 28. lekcijā un 1937. gadā publicētajā rakstā "Galīgā un bezgalīgā analīze". Piezīmes par izmantoto tehniku ir izkaisītas daudzos viņa darbos, un tas, kā arī paša Freida ieteikumi un pārdomas jau sākotnēji nodrošina dziedināšanas dažādību. Dziedināšanas tehnika atklājas kāzusu aprakstos, vienlaikus atsedzot arī psihoanalītisko atziņu tapšanu. Freida veidotā kūrē kļūst par modeli, kuru analītiķi atdarina un cenšas izveidot par unificētu psihoanalītiskās dziedināšanas sistēmu. Freida tekstuālajā korpusā ir 36 fragmenti, kuros aprakstīti viņa pacienti (15 no tiem tiek nosaukti vārdos, piešķirot nosacītus apzīmējumus). Seši no aplūkotojām kāzusi tiek uzskatīti par klasiskajiem gadījumiem.

Pakāpeniski Freids izstrādā analītiskās kūres gaitu, kas kļūst par mākslinieciski noformētu psihoanalīzes teātri ar saviem spēles noteikumiem. Parasti Freida pirmā saruna ar pacientu ir īsa, mēģinot noteikt diagnozi, kuru viņš neuzskata par pašmērķi, jo psihoanalīzi izprot kā pēcaudzīnāšanu. Freids neielaižas dziedināšanas noteikumu apspriešanā. Galvenais noteikums ir teikt visu, kas nāk prātā, pieņemot par psihoanalītiskās dziedināšanas pamatu patiesīgumu. Šajos noteikumos ir iekļauta arī abstinence, proti, atteikšanās no dažiem ieradumiem, pieļaujot analītiskajā kūrē tikai verbālu atslogojumu. Samaksa Freida izpratnē atvieglo pacientam iespēju paust agresiju, kaut arī viņš pats nereti praktizē bezmaksas dziedināšanu. Šo honorāru Freids traktē kā līdzekli, kas nodrošina atpūtu un darbu, t. i., domāšanu un rakstīšanu. Katru dienu, izņemot svētdienu, pacientam tiek veltīta viena stunda, taču vienas dienas pārtraukumu Freids uzskata par ilgu un norāda uz tā saukto pirmdienas kreveli, kas traucē analītisko kūri. Freids neiesaka noteikt dziedināšanas galīgo termiņu un, risinādams analīzes galīguma un bezgalīguma problēmu, uzsver analīzes nepilnīgumu. Analītiskā seansa neatņemama sastāvdaļa ir kušete, kurā pacients atlaižas, atslābinās un verbalizē prātā ienākušās domas. Freida atturību simbolizē spoguļa tēls, taču šai atturībai, kurai jāliecina par objektivitāti, viņš ir sniedzis arī sadzīvīgu skaidrojumu, proti, tā pasargā no pacientu uzmācības (turklāt dažkārt Freids dziedināšanas procesā nepavisam nav atturīgs).

Ar vārdu "Dora" tiek apzīmēts Idas Baueres (1882–1945) slimības gadījums, kas aplūkots 1905. gadā publicētajā rakstā "Kādas histērijas analīzes fragments". Baueres komplikācijās Freids uzsver vēlmju fantāziju un sapņu nozīmi, nesaredzot viņā homoseksuālo orientāciju. Freids tiek iekļauts dziedināšanas scenārijā, tomēr šo pārnēsumu viņš traktē kā nevēlamu efektu. Analīzi pārtrauc pati Bauere, vēlāk viņa ārstējas arī pie psihoanalīzi

* Pastāv arī analītiskā psihoterapija, t. i., psihoterapija, kurā tiek izmantotas psihoanalīzes atziņas.

izmantojošā Feliksa Deuča. Stāsts par Žurkcilvēku jeb Ernesta Lancera (1878–1914) komplikācijām ir ļoti populārs psihoanalītiķu vidē, kaut arī Freids nav apmierināts ar tā aprakstu "Piezīmes par uzmācības neirozes gadījumu" (1909). Freids atsedz ģimenes romāna internalizāciju un analizē komplekso karinājumvārdu jeb mezglpunktu. Līdz ar Lancera dziedināšanu aizsākas pretpārnesuma analīze un pārnesums tiek uzskatīts nevis par šķērslī, bet gan par dziedināšanas līdzekli. 1909. gadā Freids publicē arī rakstu "Piec-gadīga zēna fobijas analīze", kurā ar nosaukumu "mazais Hanss" figurē Herberts Grāfs (1903–1973). Mazais Hanss ir sava veida mazais Oidips, kura gadījumā tiek fiksēts kastrācijas komplekss un pārdeterminācija. Freids fiksē pretpārnesuma faktu, taču to neizstrādā. Vairākkārt pie Freida ārstējas Sergejs Pankejevs (1887–1979), kura saslimstība, izmantojot apzīmējumu "Vilkcilvēks", tiek atainota 1918. gadā publicētā rakstā "No kādas infantilās neirozes vēstures". Pankejeva slimības vēsture ir arheoloģisks bērnības pārdzīvojumu pasaules atrakums un vienlaikus arī teorētiska kontrversija Alfreda Ādlera un Karla Gustava Junga uzskatiem. Freids ne tikai dziedina Vilkcilvēku, bet arī dod padomus dzīves veidošanā. Pankejevs kļūst par psihoanalīzes dzīvo pieminekli, nereti saplūstot ar savu lomu un izstrādāto scenāriju. Vilkcilvēks uzskatāmi apliecina galīgās un bezgalīgās analīzes problemātiku. Abi pārējie klasiskie gadījumi ir apraksti par cilvēkiem, kurus Freids nav dziedinājis. 1911. gadā Freids uzraksta pārdomas "Psihoanalītiskas piezīmes par autobiogrāfiski aprakstītu paranojas gadījumu", kas saistītas ar Daniela Paula Šrēbera (1842–1911) 1903. gadā publicēto grāmatu "Nervu slimnieka memuāri". 1966. gadā tiek publicēta grāmata par ASV prezidentu Tomasu Vudro Vilsonu (1856–1924), taču Freida devums tās tapšanā ir visai minimāls (analītiķi bieži vien to vispār apšaubā), kaut arī viņa dzīvē šim prezidentam ir visai svarīga loma.

Metapsiholoģijas projekts

Freida vēstulēs Flīsam epizodiski figurē apzīmējums "metapsiholoģija", kas norāda uz viņa centienu oriģinalitāti. Freids mēģina veidot diskursu, kas atšķiras no pastāvošajām apziņas psiholoģijām. Ar veidojamo metapsiholoģiju Freids grib aizstāt arī metafiziku, koriģēt tās konstrukcijas, ārpusaulē projicēto psiholoģiju. Tomēr viņš pieļauj arī metapsiholoģijas identificēšanu ar psihoanalīzi, uzskatot, ka metapsiholoģiskais skatījums ir dvēseles norišu kā dinamisku, topisku un ekonomisku attiecību apraksts. 1915. gadā Freids sastāda plānu darbam "Metapsiholoģijas sagatavošanai", kuru daļēji īsteno atsevišķu rakstu veidā. Šajā laikā nostiprinās arī Freida pievēršanās kultūras fenomenu analīzei. Šo pievēršanos var traktēt gan kā psihoanalīzes attiecināšanu uz kultūru un sabiedrību, gan kā pašas kultūras psihoanalīzi un jaunas eksistences tehnikas (vai tās elementu) izstrādi.

1920. gadā tiek publicēts apcerējums "Viņpus tīksmes principa" (tā nosaukums sabalsojas ar Ničes darbu "Viņpus labā un ļaunā"), tam seko grāmata "Masu psiholoģija un Es analīze" (1921) un "Es un Tas" (1923). Šajos darbos tiek iezīmēts un fragmentāri izvērsts tā sauktais strukturālais

modelis. Runa ir par metapsiholoģiju, par kuru vēstulēs Freids atzīstas, ka tai jāpaliek neuzrakstītai. Šajās publikācijās visai bieži figurē arī nāves problemātika, kas līdz tam nav iestrādāta psihoanalīzē. Jau 1915. gadā publicētajā rakstā "Laikmetīgi par karu un nāvi" Freids atzīmē, ka modernajā sabiedrībā nāve tiek pilnīgi noklusēta. Freids neklusē un savas pārdomas saista ar notikumiem gan privātajā, gan sabiedriskajā dzīvē. Grāmatā par masu psiholoģiju Freids norāda uz pretstata "individuālā psiholoģija" (tā tolaik dēvē vispārīgo, bet vēlāk – personības psiholoģiju) un "sociālā jeb masu psiholoģija" pilnīgo nepamatotību. Cilvēks vienmēr atrodas visdažādāko attiecību krustpunktā, viņa dvēsele ir pašdeterminācijas un visdažādāko determinācijas ieloču saaudums. Freids analizē divas mākslīgās masas, proti, armiju un baznīcu, uzsverot, ka masu psiholoģija ir virspusīga, ja netiek izmantoti tādi koncepti kā identifikācija, regresija, libido u. tml. Otra grāmatas svarīgākā ideja ir atziņa par Es komplekso un diferencēto uzbūvi, kas tiek izvēsta darbā "Es un Tas". Šajā darbā tiek ieviests dvēseliskā aprikojuma trihotomiskās uzbūves koncepts – Es, Tas un Virs-Es. Freids piedāvā arī jaunas atziņas par izstumšanas fenomenu. Izstumtais materiāls paredz izstumjošo, kas tiek saskatīts Es veidojumā. Taču psihoanalītiskajā procesā ir vērojama neapzināta pretošanās, ļaujot secināt, ka Es nevar būt pilnīgi apzināts. Tādējādi, piemēram, neirozes nevar tieši atveidot no konflikta starp apziņu un bezapziņu, savukārt tas nozīmē, ka bezapziņa nesakrīt ar izstumto. Es ir iesaistīts spēlē ar Tas, Virs-Es un ār pasaules prasībām; Es nepavisam nav visvarens starpnieks, kas rod akceptējamu pastarpinājumu dvēseles spēku spēlē. Cilvēks nepiedzimst ar Virs-Es, tas veidojas viņa objektu izvēles un identifikācijas procesā. Turklāt identifikācija noris nevis pēc vecāku parauga, bet gan pēc vecāku Virs-Es parauga, un arī identifikācijas rezultāts ir daļēji neapzināts.

1927. gadā Freids publicē eseju "Kādas ilūzijas nākotne", analizējot vienkāršā, ikdienas cilvēka reliģisko dzīvi. Saistībā ar šo darbu Freids nereti tiek dēvēts par ateistu, aizmirstot, ka ateisms ir reliģijas otra jeb ēnas puse, t. i., tikpat iluzora eksistences forma. Reliģija sakņojas pašā cilvēkā, taču tā ir eksistences tehnika, kurā izpaužas dzīves vērtību noniecīnāšana. 1929. gadā Freids publicē darbu "Īgnums kultūrā", kurā pievēršas dažādu eksistences tehniku analīzei. Viņš raksta arī par dzīves mākslu, kaut gan savu versiju neizvērš. Atturības iemesls acīmredzot ir ļoti vienkāršs – Freida dzīves laikā dominē ideoloģiskās, t. i., savā ziņā iluzorās dzīves mākslas koncepcijas. Aizklātā veidā viņa variants un autonomijas risinājums figurē darbā "Cilvēks Mozus un monoteistiskā reliģija" (1939), kaut gan jau Freida darbs par asprātību ir viena no viņa pašuzturēšanas izpausmēm, risinot ebrejības problemātikā. Ar grāmatu "Cilvēks Mozus un monoteistiskā reliģija" Freids it kā apliecina ebreju dvīkāršo izredzētību: pirmo reizi tos ir izredzējis Mozus, bet otru izredzētību ebreji apliecina, apzinoties Mozus nogalināšanu, šī notikuma izstumšanu no apziņas un tā atminēšanos. Vienlaikus Freida grāmata vēsta par cilvēka iecilvēciskošanos un atsvabināšanos no iluzorās eksistences (burvestībām, apvārdotības u. tml.). Ar Oidipa kompleksa palīdzību tiek risināts jautājums par cilvēka autohtoniskumu un heterohtoniskumu, savukārt

Mozus problemātika ļauj risināt cilvēka autonomijas (pašvaras, pašlikumdošanas) jautājumu. Šie jautājumi ir galīgs un bezgalīgs uzdevums, kura risinājums acīmredzot var būt tikai nepilnīgs.

Literatūra

Kultūrvēsturiskais un privātais konteksts

- Chertok L., Saussure R. de.** *Naissance du psychanalyste*. – Paris, 1973.
Ellenberger H. *Die Entdeckung des Unbewussten*. – Zürich, 1985 (pārskatīts izdevuma "The Discovery of the Unconscious" tulkojums).
Gilman S. L. *Freud, Race and Gender*. – Princeton, 1993.
Hemecker W. W. *Vor Freud. Philosophiegeschichtliche Voraussetzungen der Psychoanalyse*. – München, 1991.
Johnston W. M. *The Austrian Mind*. – Berkeley, 1972.
Schorske C. *Fin-de-siecle Vienna. Politics and Culture*. – New York, 1980.

Freida dzīves un darbu pārskats

- Gay P.** *Freud. A Life for Our Time*. – New York, 1987. (*Freud. Eine Biographie für unsere Zeit*. – Frankfurt/M., 1989).
Grubrich-Simitis I. *Zurück zu Freuds Texten*. – Frankfurt/M., 1993.
Meyer-Palmedo I., Fichtner G. (Hrsg.) *Freud-Bibliographie mit Werkkonkordanz*. – Frankfurt/M., 1989.
Rapaport D. *The Structure of Psychoanalytic Theory*. – New York, 1959.
Stroeken H. *Freud und seine Patienten*. – Frankfurt/M., 1992.

Freida darbi un vēstules

- Freud S.** *Gesammelte Werke*. – Frankfurt/M., 1960–1968. – Bd. 1–18. *Nachtragsband: Texte aus den Jahren 1885–1938*. – Frankfurt/M., 1987.
Freud S. *Studienausgabe*. – Frankfurt/M., 1969–1975. – Bd. 1–10. *Ergänzungsband: Schriften zur Behandlungstechnik*. – Frankfurt/M., 1989.
Freud S. *Jugendbriefe an E. Silberstein 1871–1881*. – Frankfurt/M., 1990.
Freud S. *Briefe 1873–1939*. – Frankfurt/M., 1980.
Freud S. *Brautbriefe. Briefe an Martha Bernays 1882–1886*. – Frankfurt/M., 1988.
Freud S. *Briefe an W. Fliess 1887–1904*. – Frankfurt/M., 1986.
Freud S., Abraham K. *Briefe 1907–1929*. – Frankfurt/M., 1980.
Freud S., Binswanger L. *Briefwechsel 1908–1938*. – Frankfurt/M., 1992.
Freud S., Jung C. G. *Briefwechsel*. – Frankfurt/M., 1974.
Freud S., Jones E. *Briefwechsel 1908–1939*. – Frankfurt/M., 1993.
Freud S., Pfister O. *Briefe 1909–1939*. – Frankfurt/M., 1963.
Freud S., Ferenczi S. *Briefwechsel*. – Wien, 1992 ff. Bd. 1 ff.
Freud S., Andreas-Salome L. *Briefwechsel*. – Frankfurt/M., 1980.
Freud S., Groddeck G. *Briefe über das Es*. – Frankfurt/M., 1980.
Freud S., Weiss E. *Briefe zur psychoanalytischen Praxis*. – Frankfurt/M., 1973.
Freud S., Zweig A. *Briefwechsel*. – Frankfurt/M., 1968.
Zweig S. *Über Sigmund Freud*. – Frankfurt/M., 1989.

Sigmund Freud Archiv. Library of Congress. Manuscript Division.
Freud Museum, London.
Sigmund Freud Copyrights, Wivenhoe.

Psihoanalīzes institucionalizācija

Darbam "Par psihoanalītiskās kustības vēsturi" (1914) Freids izvēlas daudznozīmīgu moto: "Šūpojas, bet negrimst". Psihoanalītiskajā kustībā nesen ir notikusi šķelšanās, un Freids sniedz savu versiju par notikušo, kā arī garantiju, ka psihoanalīze pastāvēs. Vienlaikus Freids savā stāstījumā ievij mītus, kas turpina pastāvēt psihoanalīzes un tās vēstures apjēgsmē. Freids raksta par kuģi "Psihoanalīze", kas, spītējot brāzmām un vētrām, dodas jaunatklājumu ceļojumā. Viņu vairāk interesē atklājumi, taču kuģa virziņš ir sajūgta ar kārtību uz tā. Freids gan uzskata, ka viņa lieta ir tik nozīmīga un pašsaprotama, ka kuģotāji jeb līdzstrādnieki paši no sevis rūpēsies par psihoanalīzi. Tomēr vienlaikus viņš saprot, ka ceļojuma īstenošanai ir vajadzīga noteikta kārtība, organizācija. Un Freids arī neiebilst pret šādas organizācijas izveidi, kaut arī lielākoties nav nedz tās tiešais veidotājs, nedz arī attiecīgās kārtības radīšanas iniciators. Sākotnēji arī cilvēki, kas pulcējas ap Freidu, īpaši nedomā par formālas organizācijas izveidi, viņi nedomā, ka visā drīzumā apvienosies sāncensīgās grupās un tiks vainoti neiecietībā, frakcionālā politikā u. tml. Tomēr kuģis "Psihoanalīze" pulcē aizvien jaunus ceļotgribētājus un psihoanalīze vairs netiek uzskatīta tikai par policijas kompetencē nododamu lietu.

Atstājot metaforisko apjēgsmi, var runāt par psihoanalīzes nostiprināšanos un izplatīšanos. Un šim procesam ir vairākas iezīmes, ko sākotnēji ne vienmēr apzinās paši analītiķi, psihoanalīzes simpātizanti un tās kritizētāji vai noliedzēji. 1. *Institucionalizācijas procesā psihoanalīze no neformālas grupas kļūst par formāli strukturētu organizāciju, kura mazpamazām birokratizējas un kurā nereti nozīmīgākas ir organizatoriskās prioritātes. Ar laiku psihoanalīze kļūst par uzņēmumu, kurā profīts ir svarīgāks par atklājumiem. Psihoanalīze tiek institucionalizēta, kaut arī pats Freids savu mācību nemaz vēl nav izvērsis un savas idejas laika gaitā transformē.* 2. *Psihoanalīze tiek veidota, izmantojot sava laika zinātnes etablēšanas retoriku un taktiku. Un tas nozīmē, ka psihoanalīzei tiek piešķirts empīriskas izcelsmes dabaszinātnes veidols. Psihoanalīzes dabaszinātniskums tiek sajūgts ar tās medicīniskumu, kaut arī analīzes medicīnizācija drīz vien rada pirmo problēmu, proti, laju, t. i., neārstu psihoanalīzes neatzišanu. Kaut arī Freids noraida psihoanalīzes medicīnizāciju, laika gaitā tā tikai pastiprinās, veicinot mitoloģiju par Freidu kā ārstu un analīzi kā medicīnisku disciplīnu. Psihoanalīze kļūst par medicīnisku uzņēmumu, analizandi jeb pacienti pārvēršas par klientiem, bet analītiķi – par apkalpojošas institūcijas darbiniekiem.* 3. *Psihoanalīze attīstās paralēli dažādajiem psiholoģijas izveides mēģinājumiem un, neraugoties uz apzīmējumu*

"dzīļu psiholoģija", principā netiek izprasta kā psiholoģija. Psihoanalīze tiek veidota kā patstāvīga disciplīna, pretošanās tās atziņu pieņemšanā tiek uzskatīta par analīzes patiesuma kritēriju. Līdz ar to sākotnēji psihoanalītiskā kustība ir visumā militanta, kaut arī laika gaitā tā kļūst aizvien konformistiskāka. To nosaka ne tikai institucionalizācija, bet arī psihoanalīzes iekļaušanās atšķirīgās kultūrvēsturiskās tradīcijās. 4. *Psihoanalītiskā kustība veidojas kā starptautiska organizācija (to veicina arī atsaukšanās uz dabaszinātniskumu), un tas pieļauj lokālo organizāciju pašlikvidēšanos vispārības labad.* Vienlaikus konformisms un analītiķu starptautiski frakcionālā politika pieļauj arī psihoanalīzes adaptēšanos visdažādākajās politiskajās sistēmās, kaut arī analītiķu izkoptais mīts vēsta, ka psihoanalīze ir iespējama tikai demokrātijas apstākļos. Šo mītu pieņem kā analītiķi, tā neanalītiķi. Franču ģermāniste Marta Robēra, piemēram, runā (1964) par psihoanalītisko revolūciju, neatzīmējot, ka tās protagonistu nereti ir gatavi būt kontrevolucionāri. Apgūstot un pārstrādājot psihoanalīzes vēsturi, tā zaudē savu fascināciju, nereti priekšplānā izvirzot kustības adeptu psihopatoloģiju un ikdienas dzīves problemātiku.

Izdaudzinātā Freida *splendid isolation* sāk mazināties 1902. gadā, kad pēc Štēkeļa ierosinājuma tiek izveidota Psiholoģisko trešdienu sabiedrība. Katru trešdienu ap pusdeviņiem vakarā Freida darbistabā pulcējas Vilhelms Štēkels, Makss Kahane, Rūdolfs Reitlers un Alfrēds Ādlers. Drīz viņiem piebiedrojas citi interesenti – Makss Grāfs, Pauls Federns, Alfrēds Meisls, Eduards Hičmans u. c. Šis tikšanās ir diskusiju forums, pat atklātas konfrontācijas tiek uztvertas kā jauno meklējumu veicināšanas līdzeklis. Meklējumu apkopojošais nosaukums ir psihoanalīze, kaut gan pati analīze vēl nav izstrādāta; dalībniekus saista Freida idejas, kas ne vienmēr tiek uztvertas kā viņa idejas. Apspriežu atvērtību nodrošina pievēršanās visdažādākajiem tematiem un pašas norisesniecīgā reglamentācija. Kritērijs uzņemšanai sabiedrībā ir topošā biedra vēlme piedalīties diskusijās un nolasītais referāts. Pēc priekšlasījuma un kafijas pauzes seko diskusija, kurā pieņemts piedalīties visiem dalībniekiem. Diskusijas tematu nosaka Freids, bet diskusijas sākēju noteic izloze. 1906. gadā sabiedrībā jau ir 17 biedri un diskusijas sāk protokolēt (pierakstus veic Oto Ranks). Sabiedrības dalībnieki daudz striktāk ievēro diskusiju reglamentāciju un apzinās savu nozīmību. Jebkurš konflikts tiek uzskatīts par *neapzināto procesu manifestāciju*, kas jāapzinās un jāpārstrādā. Tomēr šī nostāja nemazina organizatorisko jautājumu risināšanas problemātiskumu, kaut arī sākotnēji tā stiprina biedru vienotību. Daži diskusiju dalībnieki pieprasa savu formulējumu un atziņu ievērošanu, bet Federns aicina ievērot autorību un bez autora atļaujas neizmantojot viņa idejas. Lai kādi arī būtu diskusiju dalībnieku nodomi, viņi ne tikai iepazīst bezapziņu, izklāsta savas pārdomas un kāzus, bet arī savstarpēji aizvaino un apvaino cits citu. Freidā tiek saskatīts oidipālais tēvs, uzurpators u. tml. Ne velti paši analītiķi vēlāk pretojas sanāksmju pierakstu publicēšanai (principā joprojām nav arī noskaidrots, ko un kā Ranks ir pierakstījis).

Sākoties tikšanās sestajam gadam, Freids formāli pārtrauc biedrības darbu, lai dalībnieki no jauna apstiprinātu savu līdzdalību. Atjaunotajā biedrībā

darbojas 21 interesents. 1907. gada janvārī biedrības diskusijās piedalās pirmais ārzemju viesis – Burghelcli klīnikas pārstāvis Makss Eitingons. Viņš ir ieradies, lai iepazītos ar Freida idejām, gūtu vīniešu atziņas par kāzusu, kas jau aplūkots Burghelcli klīnikā, un drīz vien pats kļūst par analītiķi. Martā Vīnes biedrību apmeklē Ludvigs Binsvangers un Karls Gustavs Jungs, kurš septembrī nodibina Freida biedrību Cīrihē. Freids sāk izdot grāmatu sēriju “*Schriften zur angewandten Seelenkunde*” – “Raksti par pielietojamo dvēselzinību” (tā tiek veidota līdz 1925. gadam). 1908. gadā tiek pieņemts lēmums veidot biedrības bibliotēku un pārdēvēt pašu institūciju, tā tiek nosaukta par Vīnes psihoanalītiķu apvienību (oficiālais tiesiskais apstiprinājums tiek pieņemts 1910. gadā). 1908. gada aprīlī Zalcburgā notiek “Pirmais Freida psiholoģijai veltītais kongress”. Šis kongress tiek dēvēts par privātu, kaut arī tajā bez 26 austriešiem piedalās 16 ārzemnieki. Psihoanalītiskā kustība sāk veidoties kā *starpautiska organizācija*, un tās leksikā aizvien biežāk parādās iekarošanas metaforika. Analītiķi veido starptautisku organizāciju, lai pretotos naidīgi noskaņotai (galvenokārt etablētās medicīnas) pasaulei. 1908. gada augustā psihoanalīzes biedrību Berlīnē nodibina kādreizējais Burghelcli līdzstrādnieks Karls Abrahams. Bet 1909. gadā tiek nodibināts pirmais periodiskais psihoanalītiskais izdevums “Psihoanalītisko un psihopatoloģisko pētījumu gadagrāmata” (“*Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*”). No šā brīža psihoanalītiķi sāk *vairīties no publikācijām neanalītiķu izdevumos*, psihoanalīze attīstās paralēli un neatkarīgi no 20. gadsimtā veidotajām psiholoģijām un psihoterapijas variantiem. 1909. gada septembrī Freids kopā ar Sāndoru Ferenci dodas uz ASV, lai Klārka Universitātē (Vorčestra) nolasītu piecas lekcijas “Par psihoanalīzi”. Šajā psihoanalīzes ekspansijas pasākumā piedalās arī Jungs, kurš vēlāk kopīgo ceļojumu ar Freidu interpretē kā atšķirīgo uzskatu veidošanās sākumu.

1910. gadā Nirnbergā notiek otrais “privātais kongress”, kuram ir svarīgas sekas psihoanalītiskajā kustībā. Tolaik tā ir viena no nedaudzajām (ja ne vienīgā) zinātniski profesionālajām organizācijām, kurai tiek izveidota *starpautiskā struktūra* pirms lokālo grupu nodibināšanas. Līdz ar to starptautiskajā psihoanalītiskajā apvienībā tiek ignorētas nacionālās un lokālās īpatnības. Principā tiek ignorēti arī organizatoriskie jautājumi, paļaujoties uz Freida harismu. Starptautiskā apvienība tiek izprasta kā vietēju (lokālu) grupu organizācija, kuru priekšgalā atrodas Freida atzīts analītiķis, bet apvienības organizatoriskajai darbībai, kā tiek uzskatīts, jābūt maksimāli informatīvai. Organizācijas centrs ir attiecīgā apvienības prezidenta mītnes pilsēta (Cīrihe, Berlīne, Londona), bet Vīne ir sava veida psihoanalītiskās kustības intelektuālais centrs, jo tur mīt Freids. Nirnbergas kongresā tiek pieņemta Ferenci ideja, ka attieksmi pret psihoanalīzes pretiniekiem un pašnominētiem analītiķiem nosaka viņu izturēšanās *neapzināto motīvu analīze* (šādi viņus var aplūsināt vai noskaņot sev par labu). Viņš norāda, ka psihoanalīzes pretiniekiem bieži vien raksturīga tikpat neirotiska un atvairoša izturēšanās kā pacientiem analītiskajā kūrē. Vienlaikus Ferenci uzsver, ka, pateicoties analītiķu pašsavaldībai un ieskatam dvēseles dzīvē, izdosies izvairīties no citām

organizācijām raksturīgajām nesaskaņām un sāncensības. Neraugoties uz analītiķu vēlmēm un atziņām, nesaskaņas psihoanalītiskajā kustībā pastāv un pat vērsas plašumā. Toties pēc Nirnbergas kongresa vēl vairāk tiek nostiprināta psihoanalīzes publicitāte. Ādlers un Štēkels sāk vadīt izdevumu "Centralblatt für Psychoanalyse".

1911. gadā Ādlers ar saviem piekritējiem izstājas no analītiķu apvienības. Lai nepieļautu personiskās psihopatoloģijas izpausmes, izstājoties vai izslēdzot no apvienības, Freids ierosina izveidot speciālu starptautiskās apvienības komisiju, kas novērstu visu personisko. Šis ierosinājums ļauj mazināt spriedzi pēc Ādlera ekskomunicēšanas un novērst to pēc Štēkela izstāšanās no apvienības. Tomēr par tradīciju psihoanalītiskajā kustībā kļūst Ādlera (bet vēlāk – citu "atkritēju") ignorēšana, individuālpsholoģiskās idejas un atziņas analītiķu darbos vairs netiek pieminētas. Attiecības starp apvienības biedriem kļūst formālākas, toties aktīvāk organizatoriskajā darbā iesaistās Freids. Veimāras kongresā tiek diskutēts par apvienības biedru statusu un pat pieļautas nespecifiski lokālas atšķirības. Cīrihē, piemēram, iestāšanās priekšnosacījums ir pretendenta akadēmiskais grāds, bet Berlīnē par analītiķiem tiek atzīti tikai mediķi. Psihoanalīze tiek definēta kā zinātne, tāpēc no analītiķiem tiek pieprasīta zinātniska izglītība un darbība. Viktors Tausks jau 1911. gadā aicina par analītiķiem oficiāli atzīt arī neārstus, tomēr īpašu atsaucību negūst. Neraugoties uz lokālo atšķirību pieļaušanu, psihoanalīzē aizvien vairāk iezīmējas formalizācijas tendence un frakcionālas politikas īstenošana (īpaši spilgti tā izpaužas Junga ievēlēšanā par Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības prezidentu). Viens no šīs frakcionālās politikas aspektiem ir laju analīzes problemātikas neizvērsšana. Kaut arī ap Freidu pulcējas kā ārsti, tā neārsti, psihoanalīzes etablēšanas posmā tiek uzsvērts tieši analīzes medicīniskums. Par to liecina arī 1912. gadā nodibinātā žurnāla "Imago" apakšvirsraksti*, t. i., psihoanalīze tiek attiecināta uz citām jomām vai piemērota tām. Citiem vārdiem izsakoties, īstenojot psihoanalīzes ekspansiju, tā tiek pielietota citās jomās, bet pati psihoanalīze tiek izprasta kā terapeitiska disciplīna vai psihoanalītiska psiholoģija (neraugoties uz tās pretstatījumu pastāvošajām psiholoģijām). Psihoanalīze tiek veidota, praktizējot *against method* (P. Feierābends), kas vienlaikus ļauj runāt par tās empīrisko izcelsmi. Toties viens gan ir pilnīgi skaidrs – psihoanalīzes *lingua franca* ir vācu valoda. Psihoanalīzes sākotnējā izplatība norisinās vācu valodas ietvaros, arī analītiķu savstarpējā saskarsme, neraugoties uz pirmajiem analītiķu tekstu tulkojumiem, pārsvarā norisinās vāciski.

Sākotnēji analītiķi ir tikai vīrieši, pirmā sievietē (M. Hilferdinga) Vīnes psihoanalītiķu apvienībā tiek uzņemta 1910. gadā. Šī frakcionālā politika izpaužas arī psihoanalīzes neoficiālo institūciju izveidē – 1912. gadā Ernsts Džonss, neinformējot Jungu, ierosina izveidot psihoanalīzes koncilu. 1913. gadā tiek

* Pirmos 15 gadus žurnāla apakšvirsraksts ir "Zeitschrift für die Anwendung der Psychoanalyse auf die Geisteswissenschaften", līdz 1932. gadam tā apakšvirsraksts ir "Zeitschrift für die Anwendung der Psychoanalyse auf die Natur- und Geisteswissenschaften", bet vēlāk – "Zeitschrift für die psychoanalytische Psychologie".

Slepenā komiteja

izveidota Slepenā komiteja, kurā bez Freida ietilpst Džonss, Abrahams, Ferenci, Ranks un Zahss. 1919. gadā Komitejā tiek iekļauts Eitingons, bet 1924. gada beigās – Anna Freida. Komiteja palīdz nogludināt Junga izstāšanos no psihoanalītiķu apvienības 1914. gadā, aizsākot viņa un analītiskās psiholoģijas ignorēšanu. Ar šo ignoranci ir sajūgts vēl viens ignorances veids, kura sekas pilnībā izpaužas trīsdesmitajos gados. Jo lielāki ir psihoanalītiskās kustības starptautiskie panākumi, jo vairāk *tiek ignorēta politika*. Tā analītiķi principā nepamana un neizprot karu. Psihoanalītiķi ļaujas nekritiskam patriotismam un nepamana pārrāvumu, kas pastāv starp psihoanalītisko kustību un tās pārstāvju nacionālo piederību. Principā kā vienīgais šī pārrāvuma aspekts tiek apzināta psihoanalīzes saistīšana ar ebrejiem, "židismu". Lai novērstu šī perversā uzskata izplatīšanos un vienlaikus panāktu etablētās akadēmiskās pasaules atzinību, Freids arī atbalsta Jungu psihoanalītiskās kustības vadīšanā. Pēc Junga atkāpšanās psihoanalīzes recepcijā atkal pastiprinās antisemitiskie toņi, bet analītiķi noslēdzas savā organizācijā, vienlaikus gan piedāvājot savus pakalpojumus pastāvošajai iekārtai. Šī pakalpojumu sniegšana ir ambivalents process – kā attiecīgo valstu pilsoņi analītiķi tiek iesaukti karadienestā un, pildīdami ārstu pienākumus, dziedināšanā tiecas izmantot arī psihoanalīzi. Turklāt analītiķi oficiāli tiek aicināti izmantot psihoanalīzi kara izraisīto neirožu ārstēšanā. Tas glaimo analītiķiem, taču vienlaikus liek apzināties, ka šī pasākuma īstenošanai nepieciešama daudzskaitlīga un ātra psihoanalīzes apguve. Abrahams iestājas

pret to, bīdāmie, ka psihoanalīze kļūs par modes lietu un pēc kara par analītiķiem uzdosies neanalītiķi. Pirmais vācu ārsts, kas izmanto psihoanalīzi kara neirožu ārstēšanā, ir Ernsts Zimmels, 1918. gadā viņš publicē brošūru "Kara neirozes un psihiskā trauma". Freids vedina Abrahama, lai viņš uzaicina Zimmeli iestāties psihoanalītiskajā kustībā, un pēc kara Zimmels arī kļūst par Abrahama analizandu. Politikas ignorēšana un psihoanalīzes medicinizācija nodrošina ne tikai analīzes pieaugošo konformismu, bet arī psihoanalītisko institūciju pašlikvidēšanos trīsdesmitajos gados.

1918. gadā Budapeštā notiek 5. Starptautiskais psihoanalīzes kongress, kurā Hermans Nunbergs* izvirza ideju par mācību analīzes ieviešanu. Priekšlikums tiek apspriests, taču oficiāls lēmums vēl netiek pieņemts. Savukārt Ungārijas uzņēmējs Antons fon Freunds (1880–1920) izveido fondu, kas 1919. gadā ļauj nodibināt Starptautisko psihoanalītisko izdevniecību. Psihoanalītiskās kustības neoficiālo vadību īsteno Komiteja, sazinoties ar apkārt rakstiem. Lielākoties šajās vēstulēs tiek risināti praktiski jautājumi – biedru naudas iemaksas, konferenču un kongresu rīkošana, statūtu izmaiņas u. tml. Kustības reālā vadīšana norisinās, saskaņojot to ar Freidu (pašā Komitejā pastāv pretrīkstības starp Ranku un Džonsu), tomēr principā viņš to nevada, turklāt par "psihoanalīzes galvaspilsētu" divdesmitajos gados kļūst Berlīne. 1920. gadā Berlīnē tiek atklāta psihoanalītiskā poliklīnika, kuru vada Makss Eitingons. Divus gadus vēlāk arī Vīnē tiek izveidota psihoanalītiska ambulance. 1924. gadā Vīnes ārstu kamera izvirza apsūdzību Teodoram Reikam šarlatānismā. Freids iestājas par neārstu psihoanalīzi, taču viņa ietekme psihoanalītiskās kustības organizēšanā ir niecīga (pēc attiecību pārtraukšanas ar Ranku izjūk arī Komitejas darbība). Turklāt jau 1922. gadā Berlīnes kongresā tiek pieņemts lēmums par mācību analīzes nepieciešamību, bet Zalcburgas kongresā (1924) tiek izstrādāta psihoanalīzes apguves standartizācija un centralizācija. 1928. gadā Francs Aleksanders, Karls Millers-Braunšveigs un Šāndors Rado formulē oficiālo psihoanalīzes apguves norisi. Jau 1930. gadā Berlīnē par analītiķi var kļūt tikai tāds cilvēks, kurš izgājis mācību analīzi. Pēc tās absolvēšanas pretendents var apgūt teoriju un piedalīties semināros. Noslīguma pārbaudījums ir kāzusa iztīrāšana kontroles analīzē. Psihoanalīze kļūst ne tikai standartizēta, bet arī pūristiska, sadārdzinās arī tās apguve. Kopumā tas paaugstina analītiķu sabiedrisko statusu un veicina elitārismu (arī pārmetumus par to). Taču Berlīnes modelis tiek atdarināts visās psihoanalītiķu organizācijās. Tādējādi psihoanalīze kļūst par profesiju, lai gan laika gaitā paši analītiķi aizvien biežāk uzsver, ka tā ir "neiespējamā profesija".

* Hermans Nunbergs (1884–1970) – ebreju izcelsmes psihoanalītiķis. Ar Eižena Bleilera un Karla Gustava Junga starpniecību viņš iepazīstas ar psihoanalīzi, bet analīzes kursu iziet pie Paula Federna. Vīnē Nunbergs strādā par mācību analītiķi un 1932. gadā publicē savu nozīmīgāko darbu "Vispārējā neirožu mācība uz psihoanalītiskā pamata". Tajā pašā gadā viņš emigrē uz ASV, kur vada dažādas analītiķu apvienības. Pauls Federns Nunbergam un savam dēlam Ernstam Federnam uztic Vīnes psihoanalītiķu apvienības protokolu publicēšanu.

Berlīnes psihoanalītiskais centrs aizēno (arī historiogrāfiskos pētījumos) pārējās analītiķu institūcijas zemēs, kur runā vācu valodā, tomēr atšķirības starp eiropiskajām institūcijām nav tik krasas salīdzinājumā ar psihoanalīzi Amerikā. Pēc Freida uzturēšanās Amerikā viņam rodas aizvien jauni piekritēji, kas veido no pastāvošajām organizācijām neatkarīgas institūcijas, bet psihoanalīze kļūst par sava veida modes lietu: "pretošanās", "fiksācija", "Oidipa komplekss", "reakcijveidojums" kļūst par populāriem sarunvalodas vārdiem (*household words*). Tomēr psihoanalīzes izplatībai Amerikā ir vismaz divas specifiskas iezīmes. Pirmkārt, psihoanalīze tiek uztverta uz mentālās higiēnas (*mental health*) fona, kurā iekļaujas arī *Christian science* rosinātie meklējumi. Otrkārt, amerikāņi nejutās Freida skolnieki, psihoanalīze lielākoties tiek apgūta, lasot analītiķu publikācijas. Turklāt jau kļūšana par ārstu topošajiem amerikāņu analītiķiem nozīmē sociālo augšupeju. Starp viņiem ir maz ebreju, bet daudz akadēmisku (parasti medicīnisko) izglītību guvušo, kas, personiskas iniciatīvas vadīti, pievēršas Freida darbiem. Pirmie Freida ideju izplatītāji ("*spokesmen*") ir Šveicē dzimušie Ādolfs Meijers (1866–1950) un Augusts Hohs (1868–1919), kā arī Džeimss Petnems (1846–1918) un Mortons Prinss (1854–1929). Uz Ameriku Freidu uzaicina Stenlijs Holls (1864–1924), taču viņš drīz kļūst par ādlerieti, un par topošo psihoanalītiķu pirmo ortodoksālo vadītāju kļūst Austroungārijā dzimušais Abrahams Brills (1874–1948). 1911. gadā viņš nodibina Bostonas psihoanalīzes biedrību. Tajā pašā gadā tiek izveidota pārreģionāla organizācija – Amerikas psihoanalītiķu asociācija, kuras dibinātāji ir mediķi, pieļaujot tajā (Freidam par patīku) neārstu darbošanos. 1913. gadā tiek nodibināts arī pirmais amerikāņu analītiķu periodiskais izdevums "*Psychoanalytic Review*" (žurnāls "*Psychoanalytic Quarterly*" sāk iznākt 1933. gadā). 1914. gadā Viljams Vaits (1870–1937) nodibina arī Vašingtonas psihoanalīzes biedrību. Amerikāņu psihoanalīzes atšķirība no Eiropas analīzes vēl vairāk pastiprinās pēc Pirmā pasaules kara. Šo atšķirību iezīmē 1) *psihoanalīzes medicīnizācija* un 2) *centieni pēc neatkarības*. Vaits pat iniciē Amerikas psihoanalītiķu asociācijas nošķiršanos no Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības, tomēr šis ierosinājums tiek noraidīts. Neatkarīguma centienus veicina ne tikai vietējais kultūrvēsturiskais konteksts, bet arī vācnaidīgums, kas amerikāņu analītiķiem neļauj pamanīt atšķirības eiropiskajā psihoanalīzē. Trīsdesmito gadu sākumā Amerikā sāk ierasties pirmie analītiķi no Eiropas, stiprinādami amerikāņu analītiķu organizācijas un rosinot psihoanalīzes mācības transformācijas. 1932. gadā tiek renovēta Amerikas psihoanalītiķu asociācija, kas sešus gadus vēlāk pat cenšas pasludināt savu neatkarību (*declaration of independence*).

Savukārt kontinentālajā Eiropā trīsdesmitajos gados norisinās process, ko var dēvēt par *psihoanalīzes divaino izzušanu*. Oficiāli psihoanalīze lielākoties netiek aizliegta, tā vienkārši pārstāj eksistēt; oficiālie aizliegumi parasti seko pēc analītiķu organizāciju pašlikvidēšanās un psihoanalīzes izzušanas. Trīsdesmito gadu beigās Eiropa pārstāj dominēt psihoanalītiskajā pasaulē. Padomju Savienībā (Krievijā) neizdodas nedz psihoanalīzes savienošana ar marksismu, nedz tās nostiprināšana; psihoanalīze tiek aizliegta tad, kad

neviens jau vairs neuzdodas par analītiķi. Arī Vācijā līdz ar nacionālsociālisma nostiprināšanos psihoanalīze piedzīvo divainas izmaiņas, kas acīmredzot būtu notikušas pat bez hitleriskā režīma ietekmes. Paši analītiķi vedina savus kolēģus ebrejus izstāties no psihoanalītiskajām organizācijām, lai šādi saglabātu organizatorisko uzbūvi un psihoanalīzi. Principā to akceptē kā ebreju, tā neebreju analītiķi, ignorējot politiskos notikumus; 1935. gadā psihoanalītiķi sāk atstāt Vāciju (daži tomēr to izdara jau agrāk), cerot uz prombūtnes īslaicīgumu. Vācieši izstājas no Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības, pieļaujot, ka samiernieciska attieksme pret pastāvošo varu glābs analīzi. Tomēr visai drīz psihoanalīze tiek pasludināta par ebrejiskuma (t. i., "židiskuma") iemiesojumu, aicinot gan dažas idejas ģermanizēt. No aprites pazūd psihoanalītiskā terminoloģija, bet nosaukums "psihoanalīze" principā tiek aizstāts ar "ģermānisko" vārdu "*Seelenheilkunde*". 1936. gadā psihoanalītiķu organizācija tiek inkorporēta Vācu psihoterapijas biedrībā un attiecīgā institūta vadīšana tiek uzticēta Ādlera mācībai simpatisējošajam Matiasam Heinriham Ģeringam (1879–1945). Savu leģitīmāciju un atbalstu inkorporētā psihoanalīze, t. i., veidojamā dvēseldziedniecība galvenokārt gūst no Junga. Viņš gan drīz vien maina savas pozīcijas, tomēr atziņa, ka psihoanalīzes ebrejiskās kategorijas nav izmantojamas kristīgajā pasaulē, tiek uzņemta analīzes pārveides arsenālā. Pēc Austrijas anšlusa Vīnes psihoanalītiķu apvienība tiek iekļauta atbilstīgajā vācu organizācijā, kaut arī diennakts laikā tajā ir palikuši divi biedri (Vīnes apvienība formāli netiek likvidēta, taču reāli savu darbību atsāk tikai sešdesmito gadu beigās). Psihoanalīzes divainā izzušana sasaucas ar tikpat divaino nacionālsociālisma izzušanu 1945. gadā, t. i., pēc kara Vācijā palikušie analītiķi lielākoties uzsver, ka, par spīti psihoanalīzes inkorporēšanai dvēseldziedniecībā un terminoloģijas neizmantošanai, tikusi saglabāta analītiskā tehnika un galu galā arī psihoanalīze. Šāda nostāja gan principā ir saistīta ar centieniem reabilitēt psihoanalīzi (kā arī sevi) un iekļauties analītiķu starptautiskās organizācijas darbībā.* Bet psihoanalīzes divainās izzušanas otra puse ir analītiķu reāla emigrācija uz ASV vai Lielbritāniju (tur ir labvēlīgāki apstākļi laju analīzei), principā saglabājot negatīvas atmiņas par kontinentālo Eiropu un nevēlēšanos tajā atgriezties.

Trīsdesmito gadu nogalē psihoanalītisko kustību spēcīgi ietekmē vēl viens notikums, proti, Freida nāve, kas seko drīz pēc viņa emigrēšanas uz Londonu. Līdz ar to, neraugoties pat uz norisēm Eiropā, analītiķiem nākas izstrādāt jaunu izturēšanās taktiku, jo nav iespējams atsaukties uz harismātisko psihoanalīzes pamatlicēju. Aizsākas psihoanalīzes diadohu cīņa un vēl spēcīgāka pielāgošanās savu mītnu zemju tradīcijām. Pielāgošanās un piederība pie Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības gan nereti rada pretrunas starp profesionālajām prasībām un vietējām reālījām. Bet psihoanalīzes diadohu, Freida īsteno piekritēju, psihoanalīzes pamatlicēja "dēlu" un "meitu" cīņa bieži vien ir vērsta uz savu ideju vai atziņu nostiprināšanu un kontroles

* Par psihoanalīzi Austrumvācijā (VDR) sk.: **Bernhardt H., Lockot R.** *Mit ohne Freud. Geschichte der Psychoanalyse in Ostdeutschland.* – Giessen, 2000.

palielināšanu pār attiecīgo nacionālo vai lokālo organizāciju. Jo vairāk psihoanalīze nostiprinās, jo vairāk tajā norisinās šizmas. Šķelšanos analītiķi mēģina novērst ar profesionālu un ētisku kodeksu ieviešanu, taču to rezultāts laika gaitā ir vēl lielāka birokratizācija un tas, ka visvieglāk un vislabāk saprotas vienā valodā runājošie psihoanalītiķi. Trīsdesmitajos gados par visdaudzskaitlīgāko un hierarhiski organizētāko kļūst analītiķu apvienība Amerikā, bet par psihoanalīzes *lingua franca* kļūst angļu resp. amerikāņu valoda. Turklāt šī valodiskā transformācija nereti ir arī viens no analīzes pārveides un Freida ideju kritikas cēloņiem. Freida dziņu koncepts, piemēram, tiek atveidots ar vārdu "instinkts", ļaujot viņa analīzē atklāt bioloģizācijas tendences. "Kļūdišanās" tiek atveidota kā "paraprakse", "izstumšana" kā "represija", "noslogošana" kā "cathexis", bet "Es" kā "ego" u. tml. Laika gaitā angļu valodas dominēšana psihoanalīzē vēl vairāk pastiprinās. Bet amerikāniskajā psihoanalīzē drīz vien sāk dominēt konformistiskā Es psiholoģija resp. *Ego Psychology*.

Freids acīmredzot ir domājis, ka psihoanalītiskā kustība pastāvēs, pateicoties analītiķu atklājumiem, un ka par tās izplatību un noturību rūpēsies viņa skolnieki jeb līdzstrādnieki, kā viņus mēdz dēvēt pats analīzes pamatlicējs. Viņa dzīves laikā starp skolniekiem pastāv sadarbība, kaut arī iezīmējas katra atšķirīgjie uzskati un noslieces. Pēc Freida nāves 90% analītiķu atrodas anglosakšu zemēs, bet Starptautiskā psihoanalītiķu apvienība zaudē kontroli pār Amerikas psihoanalītiķu asociāciju. 1949. gadā Cīrihē notiek analītiķu kongress, kura nozīmi nevar novērtēt par augstu. Iepriekšējais kongress ir noticis pirms 11 gadiem, Cīrihes kongress ir pirmā pēc kara un pēdējā starptautiskā analītiķu tikšanās, kuru vada pirmās psihoanalītiķu paaudzes pārstāvis un Freida skolnieks, proti, Ernsts Džonss. Viņš cenšas nogludināt pretišķības starp eiropiešu un amerikāņu analīzi, stiprināt Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības nozīmi un konstatē, ka no aptuveni 800 apvienības biedriem 450 ir amerikāņi. Tiek izveidota komiteja, kuras pārstāvjiem jā rūpējas par analīzes apguvi un izplatību, novēršot iespējamās komplikācijas un šķelšanās. Harmonizējošā politika nosaka kompromisfigūru izvīzīšanos psihoanalītiskās kustības priekšgalā, taču tām piešķirtās pilnvaras nereti izraisa varas patoloģiju, t. i., savu interešu īstenošanu, citiem nezināmas informācijas izmantošanu u. tml. Psihoanalīze tiek atjaunota arī Vācijā. 1945. gadā atsākas Vācijas psihoanalītiskās biedrības pārstāvju aktivitātes, taču, tā kā tās idejiskais līderis ir Haralds Šulcs-Henke, Karls Millers-Braunšveigs (1881–1958) kritizē neoanalītisko ievirzi un 1950. gadā nodibina Vācijas psihoanalītiķu apvienību. Tomēr drīz vien Vācijas analītiķu priekšgalā izvīzās Aleksandrs Mičerlihs. Sešdesmito gadu vidū Vācijas psihoanalītiķi sāk sadarbību ar slimokasēm. No vienas puses, tā nostiprina analītiķu statusu un psihoanalīzes iekļaušanos terapiju kopumā, taču, no otras, – birokratizē analītiķu darbību un nereti rada konfliktus (piemēram, nepieciešamību izpaust analītiskajā kūrē notikušo, atkarību no slimokasēm u. tml.). Savukārt amerikāņu psihoanalīze pēckara gados gūst aizvien lielāku ietekmi. Tajā pastiprinās medicinizācija, kas veicina nemedicīniskās psihoanalīzes, dziļu psiholoģijas skolu

un terapiju ignorēšanu, t. i., pašizolēšanos. Septiņdesmito gadu sākumā amerikāņu analītiķiem tiek lūgts atbildēt uz jautājumu, kādi atklājumi izdarīti pēc Freida nāves. Aptuveni trešdaļai analītiķu nav tikams apzīmējums "atklājumi", otra trešdaļa uzsver Freida ideju tālāku attīstīšanu (galvenokārt, narcisma, objektattiecību jomā), bet pārējie norāda uz pētījumiem sabiedrības un uzvedības, izturēšanās sfērā. Iezīmējas acīmredzama psihoanalīzes stagnācija, no kuras amerikāņu psihoanalīze laikam joprojām nav atguvusies. Nedaudz to mazina psihoanalīzes "eksports" uz bijušajām padomju bloka valstīm astoņdesmito gadu beigās. Taču nereti šajās zemēs cenšas atjaunot savu psihoanalītisko tradīciju, turklāt daudz lielāku ekspansijas potenciālu uzrāda Francijā izstrādātie analīzes varianti, kuri strauji izplatās romāņu valodu zemēs.

Neraugoties uz psihoanalīzes atšķirīgo attīstību dažādās zemēs, tās institucionalizācija izraisa norises, kuras principā ir aprakstījis jau Freids 1921. gadā publicētajā darbā "Masu psiholoģija un Es analīze". Freids aplūko divas mākslīgās masas, t. i., institūcijas – baznīcu un armiju (šo jomu metaforika nereti tiek attiecināta uz psihoanalītisko kustību). Institūcijā rodas libidozas attiecības gan starp masu veidojošiem indivīdiem, gan starp indivīdu un masas vadoni. Institūcijā svarīga ir identifikācija, tādējādi cilvēks kļūst nekritisks, regresē un ļaujas iluzionārām apziņas formām. Jebkura institūcija principā ir divdabīga: no vienas puses, izstrādājot normas un izkopjot noteiktu racionalitāti, institūcija nodrošina reproducējamību, taču, no otras, institūcija vairo neapzinātību. *Arī institucionalizētā psihoanalīze vairo neapzinātību.* Uzskatāmi tas izpaužas mācību analīzes pastāvēšanā. Psihoanalīzes ietvaros ir formulēti trīs tās galvenie uzdevumi: 1) bezapziņas piedzīvošana, 2) tehnikas demonstrēšana, 3) darbs ar paša izstumto produkciju. Pirmais un trešais uzdevums principā sakrīt, bet paši uzdevumi psihoanalīzē *netiek teorētiski pamatoti.* Līdz ar to uzdevumu izpilde ir atkarīga no apmācītāja, mācību analīzē svarīgāka ir nevis psihoanalīze, bet gan institūcija, t. i., topošais analītiķis tiek introducēts institūcijai pieņemamā mācībā. Šādi psihoanalīzes apguve ir sajūgta ar nekritiskuma iestrādi un neapzinātā vairošanu. Neapzinātā uzturēšana un izstumšana it īpaši ir saistīta ar attiecīgo institūciju, tāpēc analītiķim, ja viņš tiešām grib apgūt psihoanalīzi, ir jāvērsas pret tajā pieņemto analīzi. Citiem vārdiem sakot, analīzes institucionālajā pastāvēšanā tiek ignorēta pašas institūcijas producētā bezapzinātība un attiecīgās kultūras, sabiedrības bezapziņas joma. Savā ziņā šī ignorēšana izpaužas arī psihoanalīzes vēstures neizstrādātībā, ko beidzamajā laikā cenšas mazināt. 1986. gadā tiek izveidota Psihoanalīzes vēstures izpētes asociācija (*Association internationale d'Histoire de la Psychoanalyse*)*, kas izdod savu periodisko izdevumu (Vācijā analogiskas funkcijas pilda žurnāls "*Luzifer-Amor. Zeitschrift zur Geschichte der Psychoanalyse*"). Tomēr psihoanalīzes institucionalizācija un medicinizācija ir gandrīz pilnīgi iznīcinājusi analīzes subversīvitāti un pārvērtusi to par terapeitisku uzņēmējdarbību.

* Sk. arī: <http://www.aihp-iahp.com>

Literatūra

- Nunberg H., Federn E.** (Hrsg.) *Protokolle der Wiener Psychoanalytischen Vereinigung*. – Frankfurt/M., 1976–1981. Bd. 1–4.
- Grinstein A.** *The Index of Psychoanalytic Writings*. – New York, 1956 ff. Vol. 1–14.
- Erdheim M.** *Psychoanalyse und Unbewusstheit in der Kultur* (1988). – Frankfurt/M., 1994.
- Lockot R.** *Erinnern und Durcharbeiten. Zur Geschichte der Psychoanalyse und Psychotherapie im Nationalsozialismus*. – Frankfurt/M., 1985.
- Lockot R.** *Die Reinigung der Psychoanalyse*. – Tübingen, 1994.
- Lohman H.-M.** (Hrsg.) *Die Psychoanalyse auf der Couch*. – Frankfurt/M., 1986.
- Roazen P.** *Freud and his Followers*. – New York, 1971.
- Stadler F.** (Hrsg.) *Vertriebene Vernunft*. – Wien, 1987–1988. 2 Bde.
- Tömmel S. E.** *Die Evolution der Psychoanalyse. Beitrag zu einer evolutionären Wissenschaftssoziologie*. – Frankfurt/M., 1985.
- Wittenberger G.** *Das "Geheime Komitee" Sigmund Freuds*. – Tübingen, 1995.

Psihoanalīzes pionieri

Psihoanalīzes nostiprināšanās perioda aplūkojumā tradicionāli tiek skatīti pirmie analītiķi jeb psihoanalīzes pionieri, turklāt parasti tiek minēti psihoanalīzes *ortodoksie pārstāvji* un analītiķi, kas tomēr izveido no Freida *atsšķirīgas mācības*. Taču šajā periodā darbojas arī cilvēki, kas atbalsta Freidu (vai psihoanalīzi), bet nav tik pazīstami, kas laika gaitā atsakās no jaunās mācības vai kļūst par psihoanalīzes pionieriem savās zemēs. Psihoanalīzes nostiprināšanās process vienlaikus ir arī šķelšanās un atkrišanas process, turklāt psihoanalīze tolaik vēl nemaz nav izveidojusies par vienotu un izvērstu mācību.

Makss Kahane (1866–1923) ir ārsts, Freida jaunības draugs un viens no Psiholoģisko trešdienu sabiedrības dibinātājiem, taču šajā organizācijā darbojas līdz 1907. gadam, kad darba apstākļu dēļ no tās izstājas. Turpretim Rūdolfs Reitlers (1865–1917), kurš arī ir viens no Psiholoģisko trešdienu sabiedrības dibinātājiem, ir *pirmais*, kas pēc Freida dziedināšanā sāk izmantot psihoanalīzi. Reitlers ir dzimis pārtikušā Vīnes katolisko birģeru ģimenē un pēc studiju beigām izstrādā un izmanto termālo dziedināšanas metodi. Viņa psihoanalīzes praktizēšana principā nav izdibināta, lielākoties Reitlers publicē tikai recenzijas psihoanalīzes periodiskos izdevumos. Savukārt Makss Grāfs (1873–1958) Psiholoģisko trešdienu sabiedrībai pievienojas 1904. gadā. Viņš ir promovējis tiesībzinātnēs, taču kļūst par mūzikas kritiķi, vēsturnieku un estētikas profesoru Vīnes Mūzikas akadēmijā. Tomēr ievēribu psihoanalītiķu aprindās Makss Grāfs iegūst kā mazā Hansa – Herberta Grāfa (1903–1973) tēvs, kurš Freidu informē par sava dēla izturēšanos. Balstoties uz šo materiālu, Freids 1909. gadā publicē darbu “Piecgadīga zēna fobijas analīze”. Jau 1906. gadā Freids uzraksta eseju “Psihopātiskas personas uzskatuves”, kura manuskriptu uzdāvina Maksam Grāfam (pirmpublikācija 1942. gadā angļu tulkojumā). 1913. gadā Grāfs izstājas no Vīnes psihoanalītiķu apvienības un pilnīgi pievēršas mūzikas pasaulei.

Psihoanalīzes pionieri jeb, pareizāk sakot, Freidam simpatizējošie vai viņa aizrautie ir ne tikai cilvēki, kas uz laiku pievēršas psihoanalīzei. Dāvids Bahs (1874–1947) ir studējis filosofiju, filoloģiju un psiholoģiju un darbojies žurnālistikā. Bahs interesējas par marksismu, taču vairāk par politiku viņu saista mūzika. Viņš iestājas par tolaik nepazīstamo komponistu Gustava Mālera (1860–1911) un Arnolda Šēnberga (1874–1951) darbu atskaņošanu un publicē rakstus par mūziku, kurus ietekmējušas Freida darba “Par ikdienas dzīves psihopatoloģiju” idejas. 1906. gadā Bahs ar Ādlera starpniecību kļūst par Psiholoģisko trešdienu sabiedrības locekli, taču līdz ar Ādleru 1911. gadā izstājas no tās, tomēr individuālpsiholoģijai acimredzot nepievēršas. Ādlera

ietekmē laikam Psiholoģisko trešdienu sabiedrībā iestājas arī Alfreds Bass (1867–1947?). Viņš galvenokārt interesējās par sociālo medicīnu, saglabājot interesi par psihoanalīzi. Taču šī interese un atbilstīgā darbība nav izpētīta – lielā mērā tas laikam izskaidrojams ar viņa nogalināšanu Lodzas geto. Toties Maksimiliana Šteinera (1874–1942) loma agrīnajā psihoanalīzē ir dokumentēta visai labi. Viņš ir viens no senākajiem Freida piekritējiem, kurš gan nav absolvējis analīzes kursu. 1908. gadā viņš kļūst par Vīnes psihoanalītiķu apvienības kasieri un 1911. gadā nostājas Freida pusē, uzstājoties ar runu par Ādlera piekritēju izslēgšanu no apvienības. 1913. gadā Šteiners publicē grāmatu "Vīrišķās potences psihiskie traucējumi" (1931. gadā tiek publicēts tās ceturtais, pārstrādātais variants), kurai priekšvārdu ir uzrakstījis Freids.* Trīsdesmito gadu sākumā Šteiners aktīvi darbojas Vīnes psihoanalīzes mācībinstitūtā, taču publicē tikai dažus rakstus ("Feminās identificēšanās nozīme vīrišķajā impotencē" (1930), "Analītiskās situācijas sapņu simbolika" (1935) u. c.). 1938. gadā Šteiners pārceļas uz Londonu un kļūst par Britu psihoanalītiskās biedrības locekli.

Starp Freida pirmajiem piekritējiem ir arī odiozas personas. Viena no šādām personām ir Rūdolfs fon Urbančičs (1879–1964). Viņš ir dzimis katoliski orientētā aristokrātu ģimenē un pēc medicīnas studijām vadījis vienu no prestižākajām Eiropas sanatorijām (*Cottage-Sanatorium*), kuru apmeklēja arī Freids, reizēm nosūtidams uz turieni savus pacientus. 1907. gada beigās Urbančičs iekļaujas Vīnes psihoanalītiķu apvienībā un drīz vien nolasa referātu "Mani attīstības gadi līdz laulībai". Apvienībā viņš ir līdz 1914. gadam, kad Freids acīmredzot viņam ieteicis izstāties, lai nekaitētu sanatorijas prestižam. Divdesmito gadu pirmajā pusē Urbančičs vēlreiz pievēršas psihoanalīzei un iziet analīzes kursu pie Paula Federna un Šāndora Ferenci. Urbančičs izstrādā ideju par Veilburgas pils (Bādenē pie Vīnes) pārvēršanu psihoanalītiskā sanatorijā. Freidam šī ideja nav nepieņemama, taču priekšroku viņš dod psihoanalītiskās ambulances izveidei Vīnē. Psihoterapeitisko praksi Urbančičs savieno ar rosīgu priekšlasījumu darbību. Taču analītiķi šo darbību kritizē, jo tiek klāstīta vienkāršota psihoanalīze, kas turklāt vēl tiek saistīta ar pašreklamāmu. Vēl vairāk analītiķu attieksmi pret Urbančiču pasliktina viņa mīlestības afēras (dīvas no tām noslēdzas ar pašnāvību), liedzot līdzdalību psihoanalītiķu apvienībā. Tomēr Urbančičs publicē analītiski ietonētus darbus: "Psihoanalīze. Tās nozīme un ietekme uz jauniešu audzināšanu" (1924), "Pašizziņa ar psihoanalīzes palīdzību" (1926), "Izmēģinājuma laulība. No prakses – praksei" (1929), "Praktiskā dzīves pārzināšana" (1931). Urbančičs literāri apstrādā arī tēmas, kurām nereti ir autobiogrāfiskas zemlikas: "Jūlija" (1925), "Orientalie pārdzīvojumi pasaules kara laikā" (1933), "Elizabete" (1935). 1936. gadā Urbančičs pārceļas uz Ameriku, taču kā psihoanalītiķis netiek atzīts. Tomēr viņš gūst piekrišanu kā seksuālās dzīves apgaismotājs un laulības reformētājs ("Seksuālās dzīves pilnveidošana un laulības laime", 1957).

* Šteiners ir arī dermatologs, viņš ir pirmais, kurš 1923. gadā Freidam konstatē vēzi, kaut arī tieši to psihoanalīzes pamatlicējam nepasaka.

Savrupa vieta starp pirmajiem analītiķiem ir Viktoram Tauskam (1879–1919). Viņš ir dzimis Slovākijā ebreju ģimenē un studējis jurisprudenci Vīnē un Berlīnē. Tausks nav apmierināts ar jurista darbību un 1905. gadā pārceļas uz Vīni, bet gadu vēlāk – uz Berlīni, kur iepazīstas ar Martinu Būberu un Franku Vēdekīndu (1864–1918). Tausks strādā par brīvo žurnālistu, taču pēc Freida ierosinājuma un finansiāla atbalsta uzsāk medicīnas studijas Vīnes Universitātē. Jau 1909. gadā Tausks uzstājas psihoanalītiķu apvienībā ar referātu "Izziņas teorija un psihoanalīze". Kara laikā viņš pēta tā izraisītās neirozes un publicē studiju par dezertiera psiholoģiju. Tauskam veidojas tuvākas attiecības ar Lū Andreasu-Salomē. Freids nepiekrīt Tauska analīzei un nosūta viņu pie Helēnas Deučas, taču analīze drīz vien tiek pārtraukta. 1919. gadā Tausks izdara pašnāvību, izraisot visdažādākās spekulācijas (tās tiek radītas arī ilgi pēc viņa nāves).

Savrupu pozīciju pārstāv arī Izidors Zadgers (1867–1942). Sākotnēji Zadgers specializējas neirožu hidroterapijā un no 1896. gada publicējas Vilhelma Vinternica (1834–1917) žurnālos, kurš hidriātiku izveido par zinātnisku un akadēmiski akceptētu disciplīnu. Deviņdesmitajos gados Zadgers kontaktējas ar Freidu, pēc kura ieteikuma tiek uzņemts psihoanalītiķu apvienībā. Zadgers publicē patogrāfiskas studijas par rakstniekiem un dzejniekiem, iekļaujot tajās psihoanalītiskus skaidrojumus, taču izpelnās asu Maksa Grāfa un Freida kritiku. Toties Zadgers ir *pirmais*, kas īsteno homoseksuāla psihoanalītisko dziedināšanu. Viņš ir kategoriski pret sieviešu iekļaušanu psihoanalītiķu apvienībā, kaut gan kļūst par Hermīnes Hugas-Helmūtes – pirmās bērnu psihoanalītiķes – mentoru un analītiķi. Zadgers atbalsta arī Oto Fenihela iniciēto "Vīnes seksuoloģijas semināra" darbību un publicē darbus par seksuālās dzīves nomaldiem (*psychopathia sexualis*). 1929. gadā Zadgers publicē grāmatu "Zigmunds Freids", kas acimredzot izraisa analītiķu neapmierinātību un viņa izstāšanos no psihoanalītiķu apvienības. Trīsdesmitajos gados Zadgers turpina publicēties (raksti, recenzijas par hidroterapiju, psihoanalītiskiem un seksoloģiskiem jautājumiem). 1942. gadā viņš iet bojā Terēzienstatē.

Labvēlīgāks liktenis ir Zadgera radniekam Fricim Vitelsam (1880–1950). Vitelss studē medicīnu, taču īpaši interesējas par literatūru un Vīnes vēsturi. Viņš apmeklē Freida lekcijas un pēc Zadgera ieteikuma jau 1906. gadā kļūst par psihoanalītiķu apvienības biedru. 1907. gadā Vitelss kļūst par līdzstrādnieku Karla Krausa (1874–1936) izdotajā žurnālā "*Die Fackel*" ("Lāpa"). Viņa ambivalentā attieksme pret Krausu izraisa ievērojamā Vīnes satīriķa aforistisko psihoanalīzes kritiku. Vitelss publicē eseju grāmatas ("Senā mīlestības tirgošana" (1908), "Seksuālā nepieciešamība" (1909) u. c.). Viņa sievietes seksuālās atbrīvošanas koncepts ir orientēts uz antīkās pasaules hetairas ideālu un tiek pakļauts asai analītiķu kritikai. Vitelss izstrādā psihoanalītisku Krausa diagnozi un, cenšoties viņam atriebties, grasās publicēt tās romānisku variantu. Freids pretojas šādai publikācijai, tāpēc Vitelss izstājas no psihoanalītiķu apvienības. Pēc kara viņš sadarbojas ar Vilhelmu Štēkelu, kura ietekmē top 1924. gadā publicētā grāmata "Zigmunds Freids: vīrs, mācība,

skola" – Freida pirmā biogrāfija, ar kuru gan viņš nav apmierināts. Divdesmito gadu otrajā pusē Vitelss atkal tuvinās Freidam un koriģē uzrakstīto Freida biogrāfiju. 1932. gadā Vitelss pārceļas uz Ameriku un kļūst par Amerikas psihoanalītiskās asociācijas biedru.

Starp Freida agrīniem piekritējiem ir arī cilvēki, kas kļūst par psihoanalīzes pionieriem citās zemēs. Amerikā viens no psihoanalīzes pionieriem ir Austro-ungārijā dzimušais Abrahams Brills (1874–1948), kurš, studējot pie K. G. Junga, iepazīstas ar psihoanalīzes idejām un Freidu. Brills savā ziņā ir *pirmais ortodoksālais psihoanalītiķis Amerikas Savienotajās Valstīs*. Savukārt Eiženija Sokolnicka (1884–1934) – Varšavā dzimusi ebrejiete – pēc studijām Sorbonnā, Pjēra Žanē lekciju apmeklēšanas un izglītošanās pie K. G. Junga 1914. gadā absolvē analīzi pie Freida. 1920. gadā viņa publicē pirmo psihoanalītisko rakstu "Kādas infantilas uzmācības neirozes analīze", taču Varšavā viņai neizdodas izveidot psihoanalītiķu apvienību, un ar Freida piekrišanu viņa pārceļas uz Parīzi. Sokolnicka ir *pirmā praktizējošā analītiķe Francijā* un jau 1922. gadā lasa lekcijas Parīzes *École pratique des hautes études* (Augstākā praktisko studiju skola). No literātiem ap izdevumu "*Nouvelle Revue Française*" viņa pulcē ap sevi ieinteresētos psihoanalīzē, un Andrē Žids (1869–1951) – viņas analizējamais – izmanto Sokolnicku par modeli savos literārajos darbos. Laika gaitā mācībanalītiķes darbā viņa aizvien vairāk specializējas iesterapijā. Lielāki panākumi psihoanalīzes izplatīšanā Polijā ir Ludvigam Jekelsam (1867–1954). Viņš publicē psihoanalītiskus rakstus, tulko Freida darbus poliski. Psihoanalīzi viņš galvenokārt attiecina uz literatūru un vēsturi un 1914. gadā publicē *pirmo psihovēsturisko darbu* "Pagriezienpunkts Napoleona I dzīvē". Tomēr divdesmito gadu pirmajā pusē arī viņš pārceļas uz Vīni, bet 1934. gadā dodas uz Stokholmu, kur darbojas Zviedrijas psihoanalītiķu apvienībā, un 1938. gadā pārceļas uz Ameriku un kļūst par Ņujorkas psihoanalītiķu biedrības goda locekli.

Toties Itālijā psihoanalīzes nostiprināšanu aizsāk Edoardo Veiss (1889–1970). 1909. gadā viņš nodibina personiskus kontaktus ar Freidu, taču analīzes kursu iziet pie Paula Federna. Pēc kara Veiss pārtulko itāļiski Freida darbu "Ievadlekcijas psihoanalīzē" un divdesmito gadu beigās ir *vienīgais praktizējošais analītiķis Itālijā*, kurš turklāt vēl atsakās no sadarbības ar fašistisko režīmu. 1931. gadā viņš publicē grāmatu "Psihoanalīzes elementi" ar Freida priekšvārdu un nodibina žurnālu "*Rivista Italiana di Psicoanalisi*", kura izdošana 1934. gadā tiek pārtraukta. 1939. gadā Veiss emigrē uz Ameriku un kļūst par Čikāgas psihoanalītiskās biedrības locekli, lasa lekcijas un praktizē psihoanalīzi.

Tomēr starp pirmajiem psihoanalīzes adeptiem ir arī cilvēki, kas, praktizējot psihoanalīzi, kļūst par tās pionieriem, kaut arī izstrādā no Freida atšķirīgas idejas. Tiesa, šis atšķirīgums lielā mērā nav iespējams bez Freida darbiem.

Vilhelms Štēkels

Vilhelm Stekel
18.03.1868.–25.06.1940.

Štēkels ir dzimis Rumānijas Bukovinā ortodoksā ebreju ģimenē. Pēc ģimnāzijas beigšanas viņš vēlas studēt ģermānistiku un vēsturi, taču beidzot izšķiras par medicīnu. Studējot Vīnē, Štēkels interesējas par mūziku, komponē dziesmas bērniem un spēlē orķestrī. Viņš iegūst neirologa izglītību un kopā ar Vilhelmu Vinternicu pēta hidroterapijas metodes. Pēc studijām viņš apmetas Vīnē un uzsāk privātpraksi. Jau studiju laikā Makss Kahane pievērš viņa uzmanību Freida lekcijām. 1895. gadā Štēkels publicē rakstu "Par *coitus* bērībā", uz kuru Freids atsaucas savā darbā "Par histērijas etioloģiju" (1896). Savukārt Štēkels 1902. gadā publicē recenziju par Freida traktātu "Sapņa interpretācija". Potences traucējumu dēļ Štēkels griežas pie Freida un drīz vien tiek izdziedināts. Štēkels ierosina Psihoģisko trešdienu sabiedrības izveidi un ir aktīvs tās dalībnieks.

1906. gadā Trešdienu sabiedrībā tiek diskutēts par Štēkela darbu "Nervozitātes cēloņi". Psihoanalītiķu vidē neirozes tolaik pārsvarā tiek izprastas kā aktuālās neirozes, saskatot to cēloņus galvenokārt seksuālajās novirzēs (onānismā, pārtrauktajā dzimumaktā u. tml.). Štēkels apšaubā šo etioloģiju un noraida arī pieņēmumu par "nervozo konstitūciju". Viņš uzskata, ka neirožu pamatā ir psihiski konflikti, kas novēršami dažās izskaidrojošās sarunās ar pacientu. 1907. gadā Štēkels referē par tematu "Baiļu neirožu psiholoģija un patoloģija". Viņš uzsver, ka dzimumdziņa nekad nefigurē izolēti un ka tā vienmēr ir saaudusies ar dzīves un nāves dziņu. Štēkels *pirmais* formulē ideju par nāves dziņu un uzskata, ka jebkuras bailes principā ir nāves bailes. 1908. gadā Štēkels uzstājas ar referātu "Dažas piezīmes par psihiskās impotences ģenēzi", uzsverot, ka šādu impotenci izraisa ar netiksmi saistīta seksuālā pieredze, kurā zināma loma var būt arī neapzinātai homoseksualitātei un incestuālām izjūtām. Visas šīs atziņas iezīmē Štēkela pozīcijas atšķirību no Freida un viņa ortodoksāliem sekotājiem. 1909. gadā Štēkels referē par Franča Grilparcera (1791–1872) neirozi un tās saistību ar viņa daiļradi. Grilparcers tiek skatīts kā psihoanalīzes priekštecis, vienlaikus Štēkels aizsāk savas literatūrpsholoģijas raksturīgu tendenci, proti, daiļdarba sajūgšanu ar tā radītāja biogrāfiju (patogrāfiju) un literātu aplūkošanu caur histērijas un neirozes prizmu.

Štēkels aktīvi praktizē žurnālistisko psihoanalīzi, t. i., publicē visdažādākos avīzrakstus psihoanalītiskā traktējumā. Viņš maksā meslus tolaik aktuālajai sublimācijas teorijai, saskaņā ar kuru tiek skaidrots, ka ikviens mednieks ir uzmācības dzīts slepkava, kurpnieks – kurpju fetišists, ķirurgs – aizkavēts

sadists, ginekologs – aizkavēts Dons Žuans u. tml. Bezmiegs lielākoties rodies no piegulēšanas neiespējamības, bet kolekcionēšanā (pastmarku, monētu u. tml.) tiekot sublimēta vajadzība pēc harēma. Pateicoties šiem rakstiem, Štēkels kļūst populārs, taču vienlaikus, kā raksta Francs Kafka (1883–1924), izmaina Freidu sīknaudā. Analītiķiem nav pieņemami Štēkela vienkāršotie risinājumi, viņš tiek uzskatīts par virspusīgu psihoanalīzes popularizētāju. Tomēr viņš ir viens no pirmajiem, kas pēc Rūdolda Reitlera praktizē psihoanalīzi. Štēkels anticipē Haralda Šulca-Henkes ideju, ka neirotiķus raksturo specifiski *pārdzīvojumu caurumi*. Tas nozīmē, ka neirotiķis saslimst nevis no tā, ko ir pārdzīvojis, bet gan no tā, ko nav pārdzīvojis un piedzīvojis. Štēkels ir ne tikai psihoanalīzes popularizēšanas pionieris, bet arī izveicīgs sapņu interpretētājs. Viņš izveido “sapņu arhīvu”, kurā apkopo mākslinieku atbildes uz paša izstrādātajiem jautājumiem. 1911. gadā tiek publicēts viņa apjomīgais traktāts “Sapņa valoda. Sapņa simbolikas un interpretācijas atainojums tā saistībā ar slimo un veselo dvēseli”. Štēkels postulē dvēseles dzīves bipolaritāti (mīlestība/nāids, altruisms/egoisms u. tml.). Vārdos viņš piekrit, ka ikviens sapņotājs pats ir sava sapņa interpretētājs, tomēr Štēkels praktizē gandrīz vai ikviena sapņa izskaidrošanu. Īpaši iecienījis Štēkels ir sapņu simbolu skaidrošanu, piedāvādams universālas interpretācijas. Turklāt lielāku uzsvāru viņš liek nevis uz sapņa latento, bet gan manifestēto saturu, gandrīz vai vienmēr atrodot nāves simboliku.

Štēkelam rodas ne tikai idejiskas domstarpības ar Freidu, kurš tomēr arī vēlāk nav noliedzis viņa devumu psihoanalīzē (piemēram, Štēkela savāktā materiālu savā darbā “Par ikdienas dzīves psihopatoloģiju”). Štēkels nepiekrīt Freida domām par psihoanalītiskās kustības organizatorisko uzbūvi. Viņš ir viens no tiem, kas panāk, ka 1910. gadā K. G. Jungs tikai uz diviem gadiem kļūst par Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības prezidentu. Par Vīnes psihoanalītiķu apvienības prezidentu kļūst Alfreds Ādlers, kuru pārstāv Štēkels. Viņš ierosina nodibināt izdevumu “*Centralblatt für Psychoanalyse*” un kļūst par tā izdevēju. Diskusijās par Ādlera izslēgšanu no apvienības Štēkels nostājas Ādlera pusē. Viņš aizvien vairāk pārņem Ādlera atziņas, solidarizējas ar to, taču no apvienības neizstājas. Tikai 1912. gadā, kad par izdevuma redaktoru tiek kooptēts Viktors Tausks, Štēkels izstājas no apvienības.

1920. gadā Štēkels aizsāk desmitsējuma darba “Dziņu un afektu dzīves traucējumi” publicēšanu. Dzimumdzīves traucējumus viņš aplūko grāmatā “Virieša impotence” (1920) un “Sievietes dzimumaukštums” (1921). Jebkura nevarēšana seksuālajā dzīvē tiek skatīta kā negribēšana. Tomēr galvenais cēlonis seksuālo anomāliju pastāvēšanā ir dzimumu cīņa. Štēkels pārņem Ādlera atziņu par vīrišķo protestu un ņem vērā pacienta agrīnās ģimenes konstelācijas, individuālo pieredzi. Dzimumu cīņa, pastāvot atbilstīgiem patriarhālisma ideoloģiskajiem priekšstatiem, var izraisīt viriešu jūtu trūcīgumu vai pat impotenci, bet sievietes sacelšanās pret savu statusu nereti var beigties ar seksuālo anestēziju. Grāmatā “Onanēšana un homoseksualitāte” (1921) Štēkels uzsver, ka onanēšana nepavisam nav neirozes rašanās cēlonis. Onanēšana ir nevainīga seksuālās atslābināšanās reakcija, bet bailes no

masturbēšanas sekām ir kaitīgākas par jebkuru masturbēšanu. Homoseksualitātes skaidrojumā Štēkels atsaucas uz Freida ideju par biseksualitāti, taču tās attīstībā uzsver mīlestības ietekmi. Dzīvojot apstākļos, kuros bērnam nākas vairāk nīst nekā mīlēt, viņš neiemācās pārvarēt primāro naidu un var veidoties par homoseksuāli. Visai bieži šo anomāliju izraisa naidis pret māti, taču šo naidu var aizēnot pārāk intensīva saistība ar māti. Homoseksualitāte Štēkela izpratnē ir neuroze, kas gūst seksuālneirozes apveidus. Jebkurš gadījums ir individuāli strukturēts, tāpēc terapijā nav pieļaujams shematisms – katrs gadījums prasa produktīvi māksliniecisku pieeju. Štēkels brīdina no psihoanalīzes komercializācijas (attiecinot to galvenokārt uz ASV), kaut arī pats praktizē *eklektisku psihoanalīzi*. Arī terminoloģijas izmantošanā Štēkels ir savpats: viņš, piemēram, izmanto nevis akceptētos apzīmējumus “neuroze”, “psihoze” un “seksuālās perversijas”, bet gan “parapātija”, “paralogija” un “parafilija”.

1923. gadā Štēkels Vīnē izveido “Neatkarīgo ārstniecisko analītiķu organizāciju”, vērsas pret laju analīzi un izstrādā *aktīvo* psihoanalīzi. Aktīvo analīzi raksturo trīs galvenās idejas: 1) atteikšanās no libido teorijas, 2) pievēršanās aktuālajam psihiskajam konfliktam, 3) ārsta iejaukšanās pacienta asociēšanas procesā un ārsta intuīcijas privilēģēšana. Štēkels iestājas par *īsterapijas* praktizēšanu – no 50 līdz 150 seansiem (3 līdz 6 reizes nedēļā). Kopā ar Herbertu Zilbereru* Štēkels angļu valodā izdod žurnālu “*Psyche and Eros*” (1920–1922). 1924. gadā viņš nodibina žurnālu “*Fortschritte der Sexualwissenschaft und Psychoanalyse*”, bet 1931. gadā – “*Psychoanalytische Praxis*” (no 1934. gada līdz 1937. gadam tas tiek izdots Vīnē ar nosaukumu “*Psychotherapeutische Praxis*”). Vīnē Štēkels ierīko “Aktīvanalītisko privāto ambulanci” un klīniku, kurā cenšas novērst greisirdības lēkmes. 1927. gadā viņš publicē populāru trīssējumu darbu “Vēstules mātei”, bet trīsdesmito gadu publikācijās “Sapņu interpretācijas progress un tehnika” (1935) un “Analītiskās psihoterapijas tehnika” (1938) izvērs savas galvenās idejas. 1938. gadā Štēkels emigrē uz Šveici un drīz vien pārceļas uz Londonu. Taču viņam neizdodas emigrēt uz ASV, jo ir izsmeltas Rumānijas pilsoņu izceļošanas kvotas. 1940. gadā Štēkels Londonas viesnīcā brīvprātīgi šķiras no dzīves.

Oto Ranks

Oto Rozenfelds ir dzimis nabadzīgā Vīnes ebreju ģimenē. Ap 1900. gadu viņš pieņem literāro pseidonīmu “Ranks” (1909. gadā tas kļūst par oficiālo uzvārdu), kas ļauj distancēties arī no nelabvēlīgās ģimenes. 1908. gadā

* Herberts Zilberers (1882–1923) – analītiķis, kas interesējās par simbolu veidošanos, mistiku, alķīmiju, astroloģiju un parapsiholoģiju. Zilberera nozīmīgākie darbi: “Mistikas problēma un tās simbolika” (1914), “Caur nāvi dzīvei” (1915), “Sapnis. Ievads sapņa psiholoģijā” (1919), “Dvēseles spogulis” (1921).

Ranks konvertējas par katoli (1918. gadā viņš atgriežas iepriekšējā konfesijā). Ranks interesējas par teātri un grib kļūt par aktieri, taču viņam ir tikai arodskolas izglītība. 1904. gadā viņš izlasa Freida darbu "Sapņa interpretācija" un gadu vēlāk ar Ādlera – mājas ārsta – starpniecību tiek iepazīstināts ar tā autoru. 1906. gadā Ranks iepazīstina Psiholoģisko trešdienu sabiedrības pārstāvjus ar darbu "Mākslinieks". Pēc manuskripta izlasīšanas Freids sagādā Rankam stipendiju, lai viņš varētu pabeigt ģimnāziju un studēt augstskolā. 1906. gadā Ranks kļūst arī par sabiedrības rakstvedi un algoto sekretāru. Viņš protokolē (līdz 1915. gadam) sanāksmes un kļūst par Freida uzticamāko palīgu. Ranks neklātienē pabeidz ģimnāziju un uzsāk filosofijas studijas Vīnes Universitātē.

1909. gadā viņš publicē darbu "Mīts par varoņa dzimšanu", bet trīs gadus vēlāk ar darbu "Loengrīna teika" promovējas par filosofijas doktoru. 1912. gadā viņš ar savu draugu Hansu Zahsu pārņem jaundibinātā žurnāla "Imago" redakciju. Tajā pašā gadā Ranks publicē apjomīgu pētījumu "Incesta motīvs dzejā un teikās", bet gadu vēlāk kopā ar Zahsu izdod grāmatu "Psihoanalīzes nozīme garzinātnēs".

Kara laikā Ranks ir Krakovā un strādā Austrijas armijas oficiālajā izdevumā "Krakauer Zeitung". Krakovā viņš iepazīstas arī ar nākamo sievu Beāti Mincerī (1896–1967), kura 1923. gadā kļūst par Vīnes psihoanalītiķu apvienības locekli. Ranks kļūst par vienu no pirmajiem Vīnes laju (t. i., neārstu) analītiķiem un dziedina pacientus, kurus viņam nosūtījis Freids. Ranks tolaik ir ortodoksāls analītiķis, kurš psihoanalītiski pārstrādā mitoloģijas, kultūras vēstures un literatūras materiālu. Viņš aizsāk psihoanalītisku mīta izpēti. Mīts tiek skatīts kā fantāzijas produkts, kura rašanos ietekmē dvēseles neapzinātie spēki. To izpausmes formām, mehānismiem un simboliskajam izklāstam ir nepieciešams analītisks skaidrojums. Mīti ir sava veida tautas sapņi, kurus var interpretēt līdzīgi indivīda sapņiem, ņemot vērā individuālās un tautas psiholoģijas atšķirības. Tomēr mītos var figurēt sapņa darba izpausmes – pārvirze, kondensācija, simbolizācija un sekundārā apstrāde. Arī mīti var būt vēlmju piepildījums. Šāda mītu interpretācija izpelnās akadēmisko mītologu nosodījumu, īpaši tas sakāms par oidipisko motīvu atsegšanu. Ranks parāda, ka mītos (un reliģiskos tekstos) izpaužas "cilvēciskais, pārlietu cilvēciskais" (Nīče).

Mīts saskaņā ar Ranka uzskatiem ir garīgs kopdarbs, kas salīdzināms ar nomoda sapni. Kā piemēru viņš min savu detalizēto pētījumu "Mīts par varoņa dzimšanu". Gandrīz vai visu tautu varoņmītos ir konstanti motīvi – grūtā piedzimšana, došanās svešumā, smagie pārbaudījumi, cīņa par grūti

Otto Rank
22.04.1884.–31.10.1939.

sasniedzamo mērķi u. tml. Bērnībā un jaunībā cilvēki (it īpaši neirotiķi un psihotiķi) arī izdomā šādus varoņromānus. Interpretējamas ir arī pasakas, kurās atspoguļojas ģimenes drāma un kuras sākotnēji nepavisam nav domātas bērniem. Piemēram, pasaka par Ērkšķrozīti ir vēstījums par meitenes pāriešanu sievietes statusā – vīrietis, rodot sievietē dzīves seksuālo partneri, atbrīvo viņu no miega, proti, meitenības. Savukārt Sarkangalvīte ir vēstījums par meitenes attīstībā draudošajām briesmām resp. par ļauni iekārīgajiem vīriešiem vilka veidolā. Ranks apkopo milzīgu materiālu par incesta problemātiku, šādi apstiprinot tēzi par cilvēka noslieci uz incestu. Pastāvot aizliegumam, jāpastāv arī apspiestām vai aizturētām vēlmēm. Līdz ar to bērns iziet caur incestuālo fāzi, kas iedvesmo dzejniekus un rakstniekus, jo bezapziņa ir bezlaicīga. Ranks kā uzticīgs skolnieks apgalvo, ka incesta problemātika ir vienmēr klātesoša un uzskatāma par konstantu dvēseles dzīves lielumu.

1924. gadā Ranks dodas uz ASV ar vieslekcijām un kļūst par Ņujorkas psihoanalītiskās biedrības goda locekli (1930. gadā šis goda nosaukums tiek atņemts). Tajā pašā gadā viņš publicē divas grāmatas: "Dzimšanas trauma" un "Psihoanalīzes attīstības mērķi" (kopā ar Š. Ferenci). Šie darbi iezīmē Ranka un Freida uzskatu atšķirību un Ranka attālināšanos no psihoanalīzes pamatlicēja. Psihoanalīze principā ir ģenētiska, t. i., tā skaidro dvēseles izpausmes, atvedinot tās uz pirmsākumiem, izcelšanos. Pacienta atrašanos analītiskajā kūrē var salīdzināt ar drošo uzturēšanos mātes miesās, savukārt kūres beigas var salīdzināt ar dzimšanas aktu. Nereti pacienti baidās no analīzes beigām un producē bailpilnus dzimšanas sapņus. Ranks, vadoties pēc gūtās terapeitiskās pieredzes, secina, ka neirotiķi nav realizējuši nošķiršanos no mātes un grib atgriezties viņas miesās. Terapijas mākslas mērķis ir iemācīt akceptēt jaunās dzimšanas sāpes un pieņemt sevis izaugsmi. Dzimšana un atdzimšana ir cilvēka eksistences pirmtēmas. Ranks dažādās dvēseles problēmas un patoloģijas skata kā mātes miesas simboliku. Nakts bailes, čurāšana gultā un līdzīgas norises esot alkas atgriezties, ietverties klēpī (*uterus*). Libido galvenā virzība līdz ar to ir regresija. Libido progresija saskaņā ar Ranka uzskatiem ir kaut kas sekundārs. Sākotnēja ir interese par māti, viņas miesu, *uterus*. Bērns grib ne tikai zināt, kā viņš ticis radīts un dzemdēts, bet arī atgriezties mātes miesās. Analogi konceptam "peņa skaudība" Ranks izveido nojēgumu "dzemdēšanas skaudība". Vīrietis grib dzemdēt kā sievieti, sublimācijas procesā šīs alkas iemiesojas radītājā, it īpaši māksliniekos, kas pēc ilgstošas inkubācijas (grūtniecības) laiž pasaulē savu darinājumu – "bēnu". Dzimumdzīve ir sajaukšanās pārdzīvojums – tīksmes un baudas avots. Taču seksuālo aktu Ranks interpretē kā *tiekšanos atkalapvienoties ar māti*. Oidipa konstrukcijai tiek atrasts pirmējāks pamats – vēlme atgriezties un mitināties mātē. Tomēr Ranka atziņās ir ietvertas arī idejas, kas vēlāk izrādās nozīmīgas un produktīvas. Cilvēks vienmēr konfrontējas ar *nemītīgas tapšanas uzdevumu*, viņš nevar apstāties un piekerties kādam eksistences variantam, nenodrošinot turpmāko izaugsmi. Dzimšana

ir akts, kas atveidojas visā cilvēka dzīvē, šis akts ir trauma vai pārdzīvojums, kas var ietonēt turpmāko eksistenci.*

Sadarbībā ar Ferenci tapušajā grāmatā "Psihoanalīzes attīstības mērķi" Ranks uzsver, ka svarīgāk ir nevis pārlicīgi pievērsties pagātnes izpētei, bet gan atrisināt pacienta aktuālās problēmas. Dziedināšanas procesā nozīmīga loma ir analītiska emocijām un iekļaušanās politikai. Trīsdesmito darbā "Psihoanalīzes tehnika" (1926–1931) Ranks aizvien vairāk attālinās no Freida uzskatiem. Māte kļūst par pacienta slimības vēstures galveno personu, bet pārnesums tiek traktēts kā reminiscence par saistību ar māti. Freids analītiskajā kūrē pieļauj tikai verbālo atslogojumu, turpretim Ranks pieļauj arī afektu izpaušanu. Lai reaktīvētu un analītiski apstrādātu dzimšanas traumu, Ranks noteic striktus ārstēšanās termiņus un līdz ar to tiek uzskatīts par *īsterapijas pamatlicēju*. Ranks uzsver, ka visspēcīgākais dziedināšanas faktors ir terapeita personība, kura nav iegūstama un izveidojama mācību analīzē. Dziedināšanas process ir divu gribu sadursme un cīņa. Dominējošā tēma Ranka terapijā ir saistīšanās un nošķiršanās mijattiecībām, t. i., individuālās gribas uzdevumu īstenošana. Kā gribas terapeitam Rankam pacienta pretestība nav kaut kas tāds, ko nepieciešams pārvarēt, tā ir spēka manifestācija, kura jāsublimē un jāizkopj. Neirotiķi Ranks saskata neveiksmīgu mākslinieku, kuram jāpalīdz atbrīvot radošos spēkus pašbūtmes veidošanai. Gribēšanas iemācīšanu Ranks sajūdz ar mākslu dzīvot.

1929. gadā publicētais darbs "Patiesība un īstenība" Rankam ļauj atsavināties no Freida ietekmes, un nereti šī grāmata tiek uzskatīta par neopsihoanalīzes filosofiskā varianta aizsākumu. Ranka uzmanības centrā ir griba un apziņa, kas vislabāk izteicama jēdzienā "Es". Ideālais mērogs ir radošs cilvēks, kurš kā mākslinieks pauž savu Es. Griba un apziņa viena otru savstarpēji papildina un nodrošina cilvēka relatīvo neatkarību no dziņām, kuras pašas par sevi nav nedz labas, nedz sliktas, t. i., tās ir dabisks cilvēka aprikojums. Tomēr līdzšinējās kultūrās saskaņā ar Ranka uzskatu cilvēks nav drīkstējis gribēt to, ko grib viņš pats, viņam bijis jāgrib tas, ko vēlas vecāki, baznīca, valsts u. tml. Autonomas personības ir retums, Ranks lielākoties tās saskata māksliniekos. Tādējādi par cilvēka eksistences paraugu tiek uzskatīta mākslinieka dzīve, viņa griba un māksla radoši izstrādāt savu pašbūtni.

* Pēc Ranka šī problemātika tiek skatīta prenatalajā un perinatālajā psiholoģijā. Artūra Janova darbu ietekmē tiek izveidota tā sauktā primārterapija – dzemdību sāpju pieredzes atdzīvināšana, lai pārvarētu gūto traumu. Līdzīgas idejas ir attīstījis arī čehu psihiatrs Staņislavs Grofs, taču patlaban LSD vietā lielākoties tiek izmantotas dažādas elpošanas tehnikas. Savukārt psihovēsturē tiek skatīta dzimšanas trauma un tās kultūrvēsturiskā pārstrāde (arī politiskajās sistēmās). Sk.: Janov A. *Frühe Prägung*. – Frankfurt/M., 1984; Grof S. *Topographie des Unbewussten*. – Stuttgart, 1988; Orr L., Ray S. *Rebirthing in the New Age*. – Millbrae, 1977; Fedor-Freybergh P., Vogel V. (Ed.) *Prenatal and Perinatal Psychology and Medicine*. – Parthenon, 1988; Janus L. (Hrsg.) *Die kulturelle Verarbeitung pränatalen und perinatalen Erlebens*. – Heidelberg, 1991; Janus L. (Hrsg.) *Erscheinungsweisen pränatalen und perinatalen Erlebens in den psychotherapeutischen Settings*. – Heidelberg, 1991. Sk. arī periodiskos izdevumus "The International Journal of Prenatal and Perinatal Studies", "Pre- and Perinatal Psychology".

Pēc attiecību pārtraukšanas ar Freidu Ranks cenšas izstrādāt filosofisku dzīļu psiholoģiju. Viņš norāda uz tādiem fenomeniem kā bailes un vaina, kuriem nav rodams bioloģisks pamats. Tāpēc psihoanalīzei nozīmīga ir ne tik daudz analīzes tehnika, cik saprašanas māksla. Analītikim vienmēr ir darīšana ar interpretācijām, nevis ar faktiem. Ranks uzsver arī analītisko attiecību ētisko aspektu. Analītiķa un analizējamā attiecības ir Es un Tu attiecības, kuras jāveido, balstoties uz atklātumu, patiesību un kooperēšanos. Taču neviena teorija nevar pretendēt, ka tās īpašumā ir patiesība, tāpēc terapeitam un pacientam ir jābūt skeptiskam pret jebkuru teoriju. Ranks veido *personālu ģenētisko* dzīļu psiholoģiju un mēģina to parādīt grāmatā "Ārpus psiholoģijas". Apziņa tiek skatīta nevis kā kaut kas konstants, bet gan kā topoša-būšana, kurā svarīga loma ir gribai. Ranka mācībā aizvien vairāk ieskanas Šopenhauera filosofijas motīvi.

1925. gadā Ranks Sorbonnā lasa referātu un gadu vēlāk pārceļas uz Parīzi. Viņš gūst panākumus un atzinību, veido Psiholoģisko centru un laiku pa laikam lasa lekcijas ASV. 1935. gadā Ranks pārceļas uz Ņujorku, praktizē psihoanalīzi un māca *Graduate School of Jewish Social Work*. 1939. gadā viņš šķiras no sievas un apprec kādreizējo sekretāri Estellu Bueli, taču pēc dažiem mēnešiem nomirst.

Šāndors Ferenci

Sándor Ferenczi
07.07.1873.–
22.05.1933.

Šāndors Ferenci (Frenkels) ir dzimis ebreju grāmattirgotāju ģimenē nelielā Ungārijas pilsētiņā Miskolcā. Pēc protestantiskās ģimnāzijas pabeigšanas viņš dodas studēt medicīnu uz Vīni. Pabeidzis studijas, Ferenci pārceļas uz Budapeštu un uzsāk neiroloģisko ārstniecību. Kopš 1890. gada viņš publicējas medicīniskos žurnālos, rakstot par paranoju, sieviešu homoseksualitāti, hipnozes un sugestijas terapeitisko nozīmi u. tml. 1900. gadā Ferenci uzsāk psihiatrisko privātpraksi. Viņš interesējas par Freida darbiem un Junga asociatīvajiem eksperimentiem. 1907. gadā Ferenci tiek ar Freidu un kļūst par viņa uzticamu piekritēju un draugu. 1909. gadā viņš pavada Freidu uz Klārka Universitāti ASV. Ferenci visai bieži pavada vasaras brīvdienas kopā ar Freidu ģimeni, tiek pat runāts par radniecisku attiecību veidošanu, arī vēstulēs Freids nereti viņu uzrunā kā mīlo dēlu.

1908. gadā Ferenci kļūst par Vīnes psihoanalītiķu apvienības biedru, bet Zalcburgas kongresā (1908. g.) uzstājas ar referātu "Psihoanalīze un pedagogija". 1910. gadā viņš ir Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības izveides iniciators. 1913. gadā Ferenci nodibina Ungārijas psihoanalītiķu apvienību un izvērsē aktīvu propagandistisko un organizatorisko darbu. Par viņa

skolniekiem kļūst daudzi vēlāk ievērojami analītiķi: Šāndors Rado, Melānija Kleina, Mihaēls Bālīns, Gēza Roheims u. c. Kaut arī divdesmitajos gados Ferenci un Freida attiecības pasliktinās, tās netiek pārtrauktas, un Ferenci teksti tiek uzskatīti par *psihoanalītiskās literatūras klasiku*. Ferenci raksturo zināma terapeitiskā nepacietība, eksperimenti ar jaunām terapijas formām, tomēr viņš iekļaujas ortodoksās psihoanalīzes kustībā. Ferenci lielākoties neizstrādā apjomīgus traktātus, bet kļūst par nelielu darbu meistar un diferencē, attīsta psihoanalīzes galvenās idejas.

Sākoties pasaules karam, Ferenci iziet mācību analīzes kursu pie Freida. 1919. gadā Ferenci uz neilgu laiku kļūst par pirmo psihoanalīzes profesoru universitātē, taču pēc kontrrevolūcijas viņam tiek liegti visi publiskie amati, pie reizes izslēdzot no ārstu kameras. Freids jau 1918. gadā ir uzrakstījis eseju "Vai psihoanalīze mācāma universitātēs?" (tā nav publicēta viņa redakcijā), tomēr konservatīvās akadēmiskās aprindas šo izaicinājumu noraida. Negatīvo attieksmi nespēj mazināt arī valdību oficiālā pārstāvniecība psihoanalītiķu kongresā Budapeštā (1918. g.). 1919. gadā Ferenci apprecas ar Žizeli Pālošu, bet iepriekš dzīvo viesnīcā "Hotel Royal", ko iecienījuši Budapeštas literāti, un publicē dažus rakstus žurnālā "Nyugat". Divdesmitajos gados Ferenci kļūst slavens kā bezcerīgo gadījumu speciālists, bet viņa terapeitiskie eksperimenti (aktīvā tehnika, lutināšanas un relaksēšanas tehnika) izraisa dzīvas diskusijas. 1921. gadā Ferenci iepazīstas ar Georgu Grodeku un aizraujas ar pētījumiem par dvēseliskā ietekmi uz organisko. 1924. gadā tiek publicēta Ferenci brošūra "Ģenitālteorijas izveides mēģinājums", kurā psihoanalīze robežojas ar bioanalīzi. Ferenci aktīvi darbojas psihoanalītiķu apvienībā, sēdes nereti tiek noturētas viņa namā, un 1931. gadā atklāj Budapeštas psihoanalītisko poliklīniku. 1926. gadā viņš dodas uz Ņujorku un lasa lekcijas Sociālo pētījumu jaunajā skolā. 1930. gadā viņš saslimst ar perniciozo anēmiju un, par spīti dzīvespriekam un turpmākajiem plāniem, pēc trim gadiem nomirst.

Ferenci ir viens no pirmajiem analītiķiem, kas psihoanalītiski skata mūsdienu pedagoģiju. Viņš uzsver, ka neiroloģijas un psihoterapijas atziņas var būt auglīgas audzināšanas procesā. Līdzšinējā pedagoģija ir izstumšanas pedagoģija, kas pakļauj un principā nepieļauj sublimāciju. Jaunajā pedagoģijā ir jāiekļaujas bērnu seksuālai apgaismībai un autoritārisma, vardarbības novēršanai. Taču tagadējā pedagoģija producējot cilvēkus, kas nepazīst sevi un dzīvi veido uz pašapmāna, melu pamata. Pašapmāns nosaka nelaimīgu un nebrīvu dzīves vadišanu, radot savstarpēju neiecietību un agresivitāti. Darbā "Introjekcija un pārnese", atsaucoties uz Freidu, Ferenci norāda uz pārnese milzīgo lomu psihoanalīzē. Analītiķis katalizē pacienta atmiņas un uztveri, lai nodrošinātu izdziedināšanu, taču viņa dvēsele deformācijas var pārdzīvot tikai sevi. Tāpēc pārnese iestrāde ir vissvarīgākā analītiskās kūres sastāvdaļa. Ferenci pieļauj, ka pārnese var būt specifisks pārvirzes gadījums. Neirotiķis savā ziņā cieš no pārnese sērgas, t. i., nevis izprot īstenību, bet pārnes uz to savas bērības un jaunības pieredzi. Šajā procesā spēcīgi izpaužas identificēšanās nepieciešamība, tāpēc viņš grib iekļaut sevi

resp. introjicēt pēc iespējas lielāku pasaules daļu. Turpretim paranoiķim svarīga ir projicēšana, t. i., savu afektu un emociju attiecināšana uz pasauli. Projekcija ir introjekcijas pretstats. Terapijas procesā no uzmācīgās introjicēšanas vajag izveidot patiesu atteiksmju veidošanas iespēju. Ferenci ieviestais jēdziens "introjekcija", kas papildina projicēšanas fenomena skaidrojumu, ir kļuvis par neatņemamu psihoanalīzes sastāvdaļu.

Publicējot 1913. gadā darbu "Īstenības sajēgas attīstības pakāpes", Ferenci kļūst par sava veida Es psiholoģijas aizsācēju, tomēr viņš to izstrādā tradicionālās analīzes ietvaros. Jau Freids norāda, ka cilvēka attīstība norisinās saskaņā ar tīksmes un realitātes principu. Taču tīksmes meklēšanas transformācija par realitātei atbilstīgu domāšanu detalizēti līdz tam nav pētīta. Visupirms bērns iziet cauri visvarenības fāzei. Mātes miesās bērns ir visvarens, piedzimstot šī visvarenība tiek ierobežota, tomēr mātes gādība nostiprina iedragāto visvarenības izjūtu. Taču netīksmes pārdzīvojumi nemitīgi atgādina bērnam viņa bezpalīdzīgumu, tāpēc beznosacījumu visvarenību viņš var piedzīvot tikai halucinatori. Drīz viņš iemācās izdarīt maģiskus žestus, kas ļauj ietekmēt apkārtējo pasauli, proti, nodrošina relatīvo visvarenību. Nākamā fāze ir animisms – pasaules apdvēseļošana. Lietas tiek cilvēcisnotas, ar tām var runāt un sarunāties, pret tām var izmantot tehnikas, kas tiek lietotas attiecībās ar cilvēkiem. Šajā fāzē pasaules lietu tuvināšanai tiek izmantots paša ķermenis un tā orgāni, tāpēc ār pasaule gūst simbolisku orgānu veidolu. Pakāpeniski bērns aizvien vairāk iemācās rēķināties ar īstenību. Tomēr domu visvarenības izjūta saglabājas un atveidojas ne tikai individuālā, bet arī kolektīvā eksistencē. Ferenci skata īstenības sajēgas ontogēnēzi, attiecinot to arī uz cilvēces vēsturi, un uzsver, ka seksuālajā jomā realitātes principa ievērošana ir pāreja no autoerotikas uz heteroerotiku.

Ferenci izstrādā arī teoriju par vīriešu homoseksualitāti, atbalstot Izidora Zadgera atziņu, ka homoseksuāļiem bērnībā lielākoties bijušas intensīvas attiecības ar māti. Homoseksuālis var mīlēt savā partnerī sevi (narcisms), taču viņš var identificēties arī ar māti, ļaujot sevi mīlēt citam vīrietim. Ferenci runā par aktīvo un pasīvo homoerotiku, proti, par divām atšķirīgām inversijas (homoseksuālisma) formām. Pasīvās homoerotikas īstenotājs jūtas kā sieviete un meklē spēcīgākus vīriešus, bet aktīvais jūtas kā vīrietis un izvēlas sievišķīgus jaunekļus un vīriešus. Daudz spekulatīvāku darbu Ferenci publicē 1924. gadā ar nosaukumu "Ģenitālteorijas izveides mēģinājums", kuru arī pats dēvē par pasakainu teoriju. Jau 1913. gadā viņš pieļauj, ka pastāv arī kas līdzīgs erotiskās realitātes sajēgas attīstības pakāpēm. Zīšana, košana, onanēšana un dzimumsavienošana ir progresējošas pakāpes seksuālās īstenības apjēgā. Ferenci uzskata, ka šīs attīstības mērķis ir atgriešanās mātes miesās un vagīna ir mātes miesu aizstājveidojums. Dzimumakta rezultātā iestājas atslābums, kas atgādina augļa dusēšanu sievietes klēpī. Dzimumaktā savienotie atkārtoloģenētisko vīrišķā un sievišķā savienotību. Tāpēc Ferenci izstrādā bioanalītisku filogēnēzes un ontogēnēzes sinoptisko tabulu. Viņa izstrādātā ģenitālteorija pāriet psihoanalītiski ietonētā kosmoģijā. Apaugļošana un embrija attīstība mātes miesās ir dzimumvairošanās

sākuma un jūras perioda atkārtošana. Savukārt piedzimšana un laiks pēc tās atkārtot jūras atstāšanu un pielāgošanos dzīvei uz sauszemes. Toties latences periods atgādina leduslaikmeta šausmas, kad galvenais bija izdzīvošana, nevis seksuālu baudu gūšana. Bet saslimšana ir regresija onānistiskajā.

	Filoģenēze	Ontoģenēze
1. Katastrofa	Organiskās dzīvības rašanās	Dzimumšūnu nobriešana
2. Katastrofa	Individuālu būtņu rašanās	Dzimumšūnu rašanās dzimumdziedzerī
3. Katastrofa	Dzimumvairošanās sākums	Apaugļošana
	Sugu attīstība jūrā	Embrija attīstība mātes miesās
4. Katastrofa	Pielāgošanās dzīvei uz sauszemes	Piedzimšana
	Rodas dzīvnieki ar apaugļošanās orgāniem	Ģenitālās zonas izveide
5. Katastrofa	Leduslaikmets, cilvēka rašanās	Latences periods

Tomēr Ferenci nepavisam neizstrādā tikai fantastiskas teorijas. 1925. gadā Freids publicē nelielu, bet jēgsaturīgu rakstiņu "Negācija". Ferenci norāda uz negācijas līdzīgumu ar izstumšanu. Tas, kas Es veidojumam nav pieņemams, tiek izstumts bezapziņā. Bet noteiktu īstenības daļu nav iespējams pakļaut izstumšanai, un tad Es izmanto negāciju, lai nepieņemamo turētu atstatus no sevis. Līdz ar to Ferenci izdara dažus svarīgus secinājumus terapijā. Tās nolūks ir ieaudzināt pacientam toleranci pret netiksmi, turklāt bailu un agresijas vietā dvēseles dzīvē tiek iestrādāts erotiskā primāts, t. i., cilvēka dzīve tiek erotizēta. Tiek erotizēta arī terapija, analītiķim saskaņā ar Ferenci uzskatiem jābūt kā tēvam vai mātei, analītiskajā kūrē ir jāuztur intimitāte.

Ferenci ir vērtīgs terapijas ikdienas aprakstītājs un pārdomātājs. Par vadulu viņš pieņem Freida darbu "Par ikdienas dzīves psihopatoloģiju", kurā skatītas simptomātiskas darbības, kuras šķiet bezjēdzīgas, – pārteikšanās, pārrakstīšanās, aizmiršana u. tml., taču kurām ir sava jēga un nozīme dvēseles funkcionēšanā. Ferenci vērs uzmanību uz to, ka pastāv arī noteiktas funkcionālas izmaiņas, kuras neatrodas apziņas kontrolē. Sarunā ar analītiķi pacientam var paātrināties pulss, elpošana, pastiprināties svīšana u. tml. Ferenci to visu interpretē kā simptomus, proti, pacients ar šīm reakcijām atbild uz analītisko situāciju. Viņš uzskata, ka šīs reakcijas ir tikpat informatīvas kā brīvās asociācijas. Tādējādi Ferenci paplašina analītiķa darbalauku, turklāt viņš vedina ne tikai nogaidīt šādas reakcijas, bet arī provocēt tās. Ķermeniska reaģēšana ir droša zīme, ka skarts nozīmīgs pārdzīvojums vai tā elements.

Ferenci it kā nonāk pretrunā ar Freida proponēto analītiķa izturēšanos, taču Ferenci to atsver ar detalizētu pretpārnesuma analīzi, t. i., paša analītiķa līdzdalības striktu kontrolēšanu. Viņš izsaka domu, ka neprasme kontrolēt līdzdalību ļauj pacientam manipulēt ar psihoanalītiķi kūres procesā. Tomēr pārspīlēta paškontrolē Ferenci izpratnē ir vēl kaitīgāka. Kopumā viņš pārstāv Freida pozīcijas, jo analītiķis aprobežojas ar draudzīgiem priekšlikumiem un padomiem, ļaujot būt aktīvam pašam pacientam.

Literatūra

- Alexander F.** et al. (Ed.) *Psychoanalytic Pioneers*. – New York, 1966.
Mühlleitner E. *Biographisches Lexikon der Psychoanalyse*. – Tübingen, 1992.

V. Tausks

- Tausk V.** *Gesammelte psychoanalytische und literarische Schriften*. – Wien, 1983.
Roazen P. *Brother Animal. The Story of Freud and Tausk*. – New York, 1969.
Eissler K. R. *Talent and Genius. The Fictitious Case of Tausk contra Freud*. – New York, 1971.
Eissler K. R. *Victor Tausk's Suicide*. – New York, 1983.

R. Urbantsičs

- Urbantschitsch R.** *Psychoanalyse. Ihre Bedeutung und ihr Einfluss auf Jugend-erziehung, Kinderaufklärung, Beruf- und Liebeswahl*. – Wien, 1924.
Urbantschitsch R. *Selbsterkenntnis mit Hilfe der Psychoanalyse*. – Wien, 1926.
Urbantschitsch R. *Die Probeehe. Aus der Praxis – für Praxis*. – Wien, 1929.
Urbantschitsch R. *Praktische Lebenskunde. Vom Weltall zum Ich*. – Zürich, 1931.
Urbantschitsch R. *Sex Perfection and Marital Happiness*. – London, 1957.
Urbantschitsch R. *Myself not least. A Confessional Autobiography of a Psychoanalyst and Some Explanatory History Cases*. – London, 1958.
Urbantschitsch R. *Das unbewusste Leben*. – Wien, 1962.

I. Zadzgers

- Sadger I.** *Conrad Ferdinand Meyer. Eine pathographisch-psychologische Studie*. – Wiesbaden, 1908.
Sadger I. *Heinrich von Kleist. Eine pathographisch-psychologische Studie*. – Wiesbaden, 1909.
Sadger I. *Aus dem Liebesleben Nikolaus Lenaus*. – Wien, 1909.
Sadger I. *Belastung und Entartung. Ein Beitrag zur Lehre von kranken Genie*. – Leipzig, 1910.
Sadger I. *Über Nachtwandeln und Mondsucht. Eine medizinisch-literarische Studie*. – Wien, 1914.
Sadger I. *Friedrich Hebel. Ein psychoanalytischer Versuch*. – Wien, 1920.
Sadger I. *Die Lehre von den Geschlechtsverirrungen (Psychopathia sexualis) auf psychoanalytischer Grundlage*. – Wien, 1921.
Sadger I. *Sigmund Freud*. – Wien, 1929.

F. Vitelss

- Wittels F.** *Sigmund Freud: der Mann, die Lehre, die Schule.* – Leipzig, 1924.
Wittels F. *Die Technik der Psychoanalyse.* – München, 1926.
Wittels F. *Die Psychoanalyse. Neue Wege der Seelenkunde.* – Wien, 1927.
Wittels F. *Die Befreiung des Kindes.* – Bern, 1927.
Wittels F. *Die Welt ohne Zuchthaus.* – Bern, 1928.
Wittels F. *Critique of Love.* – New York, 1929.
Wittels F. *Freud an his Time.* – New York, 1931.
Wittels F. *Sex Habits of the American Women.* – New York, 1951.

Nepublicētie darbi – *F. Wittels Collection (Abraham A. Brill-Library. N.Y. Psychoanalytic Institute)*

*Universal Subsistence Army
Germany is Curable*

L. Jekelss

- Jekels L.** *Selected Papers.* – New York, 1952.

E. Weiss

- Weiss E.** *Elementi di psicoanalisi.* – Milano, 1931.
Weiss E. *Principles of Psychodynamics.* – New York, 1950.
Weiss E. *The Structure and Dynamics of the Human Mind.* – New York, 1960.
Weiss E. *Agoraphobia in the Light of Ego Psychology.* – New York, 1964.
Weiss E. *Sigmund Freud as a Consultant.* – New York, 1970.
Freud S., Weiss E. *Briefe zur psychoanalytischen Praxis.* – Frankfurt/M., 1973.

V. Štēkels

- Stekel W.** *Nervöse Angstzustände und ihre Behandlung.* – Wien, 1908.
Stekel W. *Dichtung und Neurose. Bausteine zur Psychologie des Künstlers und des Kunstwerkes.* – Wiesbaden, 1909.
Stekel W. *Die Sprache des Traumes. Eine Darstellung der Symbolik und Deutung des Traumes in ihren Beziehungen zur kranken und gesunden Seele für Ärzte und Psychologen.* – Wiesbaden, 1911.
Stekel W. *Askulap als Harlekin. Humor, Satire und Phantasie aus der Praxis.* – Wiesbaden, 1911.
Stekel W. *Die Träume der Dichter.* – München, 1912.
Stekel W. *Störungen des Trieb- und Affektlebens.* – Berlin, 1908–1928. 10 Bde.
Stekel W. *Masken der Sexualität.* – Wien, 1920.
Stekel W. *Briefe an eine Mutter.* – Zürich, 1927. 3 Bde.
Stekel W. *Fortschritte und Technik der Traumdeutung.* – Wien, 1935.
Stekel W. *Technik der analytischen Psychotherapie.* – London, 1938.
Stekel W. *Autobiography. The Life Story of a Pioneer Psychoanalyst.* – New York, 1950.
Stekel W. *Wege zum Ich. Psychologische Orientierungshilfen im Alltag.* – München, 1972.
Schindler W. (Hrsg.) *Wilhelm Stekel. Aktive Psychoanalyse eklektisch gesehen.* – Bern, 1980.

O. Ranks

- Rank O.** *Der Künstler. Ansätze zu einer Sexualpsychologie.* – Wien, 1907.
- Rank O.** *Der Mythos von der Geburt der Helden. Versuch einer psychologischen Mythendeutung.* – Wien, 1909.
- Rank O.** *Die Lohengrin-Sage.* – Wien, 1911.
- Rank O.** *Das Inzest-Motiv in Dichtung und Sage. Grundzüge einer Psychologie des dichterischen Schaffens.* – Leipzig, 1912.
- Rank O.** *Die Bedeutung der Psychoanalyse für die Geisteswissenschaften.* – Wiesbaden, 1913 (kopā ar H. Zahsu).
- Rank O.** *Das Trauma der Geburt und seine Bedeutung für die Psychoanalyse.* – Wien, 1924 (Repr.: Frankfurt/M., 1988).
- Rank O.** *Entwicklungsziele der Psychoanalyse. Zur Wechselbeziehung von Theorie und Praxis.* – Leipzig, 1924 (kopā ar Š. Ferenci).
- Rank O.** *Technik der Psychoanalyse.* – Wien, 1926–1931. 3 Bde.
- Rank O.** *Grundzüge einer genetischen Psychologie auf Grund der Psychoanalyse der Ich-Struktur.* – Wien, 1927–1929. 3 Bde.
- Rank O.** *Wahrheit und Wirklichkeit. Entwurf einer Philosophie des Seelischen.* – Wien, 1929.
- Rank O.** *Seelenglaube und Psychologie.* – Wien, 1930.
- Rank O.** *Modern Education.* – New York, 1932.
- Rank O.** *Art and Artist.* – New York, 1932.
- Rank O.** *Beyond Psychology.* – New Jersey, 1941 (Repr.: N.Y., 1958).
- Otto Rank Collection** – Rare Books and Manuscript Division of Columbia University (Butler Library), N. Y.
- Karpf F. B.** *The Psychology and Psychotherapy of Otto Rank.* – Westport, 1953.
- Lieberman J.** *Acts of Will. The Life and Work of Otto Rank.* – New York, 1985.
- Menaker E.** *Otto Rank. A Rediscovered Legacy.* – New York, 1982.
- Taft J.** *Otto Rank. A biographical Study based on Notebooks, Letters, collected Writings, therapeutic Achievements and personal Associations.* – New York, 1958.
- Zottl A.** *Otto Rank. Das Lebenswerk eines Dissidenten der Psychoanalyse.* – München, 1982.

Š. Ferenci

- Ferenczi S.** *Populäre Vorträge über Psychoanalyse.* – Leipzig, 1922.
- Ferenczi S.** *Versuch einer Genitaltheorie.* – Leipzig, 1924.
- Ferenczi S.** *Entwicklungsziele der Psychoanalyse.* – Leipzig, 1924 (kopā ar O. Ranku).
- Ferenczi S.** *Bausteine zur Psychoanalyse.* – Wien, 1927–1938. 4 Bde. (Repr.: Bern, 1964).
- Ferenczi S.** *Schriften zur Psychoanalyse.* Hrsg. von **M. Balint.** – Frankfurt/M., 1970–1972. 2 Bde.
- Ferenczi S.** *Ohne Sympathie keine Heilung. Das klinische Tagebuch von 1932.* – Frankfurt/M., 1988.
- Ferenczi S., Groddeck G.** *Briefwechsel 1921–1933.* – Frankfurt/M., 1986.
- Freud S., Ferenczi S.** *Briefwechsel.* – Wien, 1993 ff. 5 Bde.
- Brabant E.** *Histoire du mouvement psychanalytique Hongrois.* – Paris, 1985.
- Harmat P.** *Ferenczi und die ungarische Psychoanalyse.* – Tübingen, 1988.
- Stanton M.** *Sandor Ferenczi. Reconsidering Active Intervention.* – London, 1990.

Individuālpsiholoģija

Individuālpsiholoģija ir Alfreda Ādlera izveidota mācība, kura laika gaitā nav guvusi būtiskas izmaiņas. To raksturo jēdzienu neizstrādātība, kas tiek atsvērtā ar intuitīvu apjausmu. Ādlera mācības sistemātisku izklāstu (ar jēdzienu skaidrojumiem) piedāvā Heincs un Rovenā Ansbaheri. Ādlera veidojamo individuālpsiholoģiju raksturo 1) sociālpolitiska angažētība, 2) audzināšanas un pašaudzināšanas problemātikas izstrāde, 3) terapija kā sadarbība un uzdrošināšana, 4) cilvēkzinības (antropoloģijas) izstrāde un sasaiste ar dzīves mākslu. Sociālpolitiskā angažētība izvērsas kā individuāla sabiedrības transformēšana un simpatizēšana sociāldemokrātiskiem ideāliem. Audzināšanas galvenais uzdevums ir drosmes un atbildības ieaudzinašana un pašaudzināšanas uzsākšana. Audzināšanas programma tiek īstenota, izmantojot bērnu, vecāku un skolotāju sadarbību. Ādlera atziņas izmanto arī sociālās aprūpes darbinieki. Terapeitiskais kurss ir dzīvs dialogs, atsakoties no kušetes izmantošanas un pievēršoties tagadnīgu problēmu risināšanai (kursa maksimālais ilgums ir 6 mēneši). Individuālpsiholoģija tiek veidota kā cilvēkzinība, proti, pragmatiska nolūka antropoloģija. Cilvēkzinība ir cilvēku un viņu dzīves pārzināšana, nevis abstraktas un zinātniskas zināšanas par cilvēku.

Ar Ādlera mācību tiek saistīta neopsihoanalīze, kas dažkārt tiek dēvēta arī par neoādlerismu. Šādas sasaistes galvenais cēlonis ir izteikta pievēršanās sociālajai pasaulei, interpersonālām attiecībām un bezapziņas koncepta relativēšana. Dažkārt par neoādlerisma pārstāvi tiek uzskatīts arī kādreizējais Ādlera piekritējs Fricis Kinkels.

5.1. Alfreda Ādlera mācība

Ādleris ir dzimis Rūdolfshaimā – Vīnes piepilsētas ciematīnā. Viņš piedzimst pārtikušā ebreju ģimenē, kurā bez viņa ir vēl pieci bērni. Ģimene lielākoties mitinās Vīnes priekšpilsētās, tajā nav īpaši lielas nozīmes reliģiskajiem priekšstatiem. Ādleris izaug par tipisku vīnieti, kaut arī viņam līdz 1911. gadam nav Austrijas pilsoņtiesību. Ādleram izveidojas labas attiecības ar tēvu, taču ar māti tās ir saspringtas; to cēlonis ir jaunākā brāļa nāves pārdzīvojums. Individuālpsiholoģijas galvenās atziņas principā ir rodamas pašā Ādlera pārdzīvojumos. Bērībā viņš cieš no “orgānu nepilnvērtības” – rahīta un balss saišu krampjiem. Nepilnvērtības un nāves pārvarēšana pašā Ādlera atskatā ir noteikusi viņa profesijas izvēli. 1877. gadā Ādleru ģimene pārceļas uz Vīnes priekšpilsētu Leopoldštati, kur Alfreds apmeklē to pašu ģimnāziju, kur reiz

Alfred Adler
07.02.1870.–28. 05.1937.

mācījies Freids. Ādleris tiek uzskatīts par viduvēju skolēnu, kam īpašas grūtības sagādā zīmēšana un matemātika, viņš pat paliek uz otru gadu vienā klasē. Taču reiz viņam izdodas atrisināt grūtu matemātikas uzdevumu, un viņu sāk uzskatīt par apdāvinātāko skolēnu šajā priekšmetā. Šī pieredze Ādleram vēlāk liek kritiski novērtēt dotību teoriju un runāt par pastāvošo apmātību ar apdāvinātību, jo sasniegumu pamatā ir vingrināšanās un treniņš.

Pēc ģimnāzijas beigšanas Ādleris imatrikulējās Vīnes Universitātes Medicīnas fakultātē, ko, īstenojot bērnībā izvirzīto mērķi, 1895. gadā arī pabeidz. Studiju laikā viņš pievēršas marxistiskai literatūrai, kuras toņi ieskanas arī pirmajā publikācijā “Šuvēju aroda veselības grāmata” (1895). Cilvēku Ādleris skata kā sabiedrības produktu un cenšas parādīt saistību

starp arodslimībām un ekonomisko stāvokli. Ādlera pozīciju iezīmē ārsta un politiķa Rūdolfa Virhova (1821–1902) idejas. Taču Virhova rosinātā *sociāl-medīciniskā orientācija* politikas jomā tiek ierobežota ar kopības reformatorisku profilaksi. Sociālistiski orientēto studentu apvienībā Ādleris iepazīstas ar Raisu Epšteinu, ar kuru 1897. gadā Smoļenskā salaulājas. Jau jaunībā viņa ir pieslēgusies revolucionārajai kustībai un politiskā ziņā ir radikālāka par vīru. Alfredu Ādleru vairāk ietekmē Maksa Štirnera (1806–1856), Mihaila Bakuņina (1814–1876) un Pjotra Kropotkina (1842–1921) idejas. Vēlāk Ādleru ģimenes draugi ir Ļevs Trockis un Ādolfs Joffe, bet divdesmitajos gados Ādleris sadarbojas ar austromarksisma pārstāvjiem. Politiski aktīva ir arī Ādleru vecākā meita Valentīna, bet Aleksandra un Kurts izvēlas tēva izstrādātās mācības praktizēšanu.

Sākotnēji Ādleris ir sociālreformatoriski noskaņots ārsts oftalmologs, kas drīz vien pievēršas internista praksei. Pirmos divus gadus pēc universitātes beigšanas viņš strādā hospitālī, bet tad uzsāk privātpraksi un pamazām sāk pievērsties neiroloģijai. 1902. gadā Ādleris iesaistās Freida rīkotajos Psiholoģisko trešdienu vakaros un kļūst par vienu no pirmajiem psihoanalīzes piekritējiem. Tomēr viņa psihoanalīzes izpratni lielā mērā nosaka Virhova atziņas, un tas parādās arī Ādlera 1904. gadā publicētajā rakstā “Ārsts kā audzinātājs”. Medicīna tiek skatīta kā sociāla zinātne un politika. Slimībām ir nepieciešams sociāls risinājums, bet ārstam ir jākļūst par cilvēkdzimuma audzinātāju un cilvēces vadoni. Atsaukdami uz Virhovu, Ādleris iekļaujas daudz senākā tradīcijā, kuru pats lielā mērā neapzinās. Ārsts ir ne tikai profilaksi īstenojošs terapeits, bet arī audzinātājs, kura uzdevumos ietilpst garīgā un fiziskā norūdišana, izglītošana un noteikta dzīvesveida iestrāde. Izmantojot antīkās pasaules apzīmējumus, var teikt, ka Ādlera mērķis ir *cura* (rūpes, kopšana) un *securitas* (drošība).

Ādlers ir aktīvs Psiholoģisko trešdienu dalībnieks, kas diskusijās aizvien noteiktāk nostājas pret Freidu. 1907. gadā Ādlers publicē grāmatu "Studijas par orgānu nepilnvērtību". Lai arī darbā galvenokārt iztirzāta orgānu morfoloģiskā un funkcionālā nepilnvērtības problēma, Ādlers grib veidot neirozes teoriju, kas būtu atvedināta no orgānu nepilnvērtības. Ādlers nerevidē Freida mācību, viņš to vienkārši iekļauj savu atziņu kopumā. Un šī iekļaušana iezīmē svarīgu Ādlera atšķirību no Freida, kura izpaužas dzirdes un redzes pretmetā. Freidam cilvēks ir runājoša būtne, kuras izteikumos jāieklausās līdzsvarotā vēribā, lai nokļūtu pie teiktā jēgas. Ādleram cilvēks ir būtne, kuru raksturo *savdabīga kustība*, pantomīmiski inscenētas kustības, kas pauž nepilnvērtīgās radības virzību. Ādlers cenšas veidot kustības psiholoģiju, tāpēc individuālpsiholoģija kļūst par estētisku geštaltpsiholoģiju, kas izpausmju ansambli skata kā vienotu veselumu un veido jaunu paudēja veidolu. "Studijas par orgānu nepilnvērtību" ir Ādlera medicīniskākā publikācija, kura tomēr neveido mūsdienu neirožu teorijas pamatu, jo dzīves psihosomatiskā un neirotikā dimensija tiek pilnīgi pakārtota somatiskajam. Taču šīs studijas aizsāk padziļinātu cilvēkzinības izveidi. Ārsts ir "pragmatisks antropologs" (Virhofs), kurš aplūko un lūko novērst ikdienas dzīves psihopatoloģiju, kas var izraisīt neirozes un personiskas un ģimeniskas katastrofas.

Īpaši intensīvi sākotnēji Ādlers nodarbojas ar agresijas un sadisma problemātiku. Tas izpaužas arī Psiholoģisko trešdienu sabiedrības diskusijā (1907), kurā tiek aplūkotas sadisma un seksualitātes attiecības, apspriežot krievu revolucionāres Tatjanas Ļeontjevas izturēšanos. Ādlers sociālās represijas saista ar individuālo seksuālo represiju un šo tematu vēlreiz aplūko 1908. gadā Zalcburgas psihoanalītiķu kongresā nolasītajā referātā "Sadisms dzīvē un neirozē". Viņš relatīvē seksuālo dziņu, saistot to ar savām atziņām par orgānu nepilnvērtību. Drīz vien agresijas dziņa tiek aprakstīta kā "vīrišķais protests". Šo konceptu Ādlers ieskicē referātā "Izstumšana un vīrišķais protests, to loma un nozīme neirozes dinamikā" (1911). Freids Ādlera meklējumus vērtē visumā pozitīvi, iebilstot vienīgi pret agresijas dziņas izcelšanu, jo uzskata to par atsevišķu libido izpausmi. Taču Ādlera izpratnē agresijas dziņai piemīt dominējoša funkcija, turklāt dziņas konceptu viņš izprot citādi nekā Freids. Psihoanalīzes pamatlicējam dziņa ir mītisks lielums, lai aprakstītu dvēseles enerģētiku, savukārt Ādleram tā ir interpersonālu attiecību raksturojums un ekonomikas (cilvēka mājturības) priekšmets.

Psihoanalītiķu apvienības diskusijās aizvien skaidrāk iezīmējas Ādlera un Freida uzskatu pretišķības, vēl vairāk tās pastiprina kādreizējā psihoanalīzes piekritēja godkāriba. Ādlera koncepts "orgānu nepilnvērtība" transformējas par "mazvērtības izjūtu", kas Freidam ļauj uzskatīt Ādlera atziņas par Es psiholoģijas sastāvdaļu. Bez teorētiskajām un personiskajām nesaskaņām Ādleram un Freidam ir arī atšķirīgi uzskati par psihoanalīzes institucionalizācijas politiku. 1910. gadā Ādlers kļūst par Vīnes psihoanalītiķu apvienības

* Angliski tiek ieviests apzīmējums "*inferiority*" (padotība, pakļautība), rosinot interpersonālo attiecību izstrādi. Metaforiskā nozīmē šī nominācija sasaucas ar Freida darba "Sapņa interpretācija" moto, jo *inferi* nozīmē "pazemes iemītnieki, mirušie".

prezidentu un "Centralblatt für Psychoanalyse" redaktoru. Vienlaikus gan Ādlers noniecina Freida teoriju un cenšas to sagraut ar priekšlasījumu ciklu "Freida dvēseles dzīves seksuālās teorijas kritika" (1911). Viņš izstājas no psihoanalītiķu apvienības un nodibina "Brīvo psihoanalītisko pētījumu apvienību", kas drīz vien pārtop par "Individuālpsiholoģijas biedrību". Attiecību saraušanas iniciators ir Freids, kuram nav pieņemamas nedz Ādlera atziņas, nedz arī viņa persona. Attiecības tiek pārtrauktas, abpusēji saglabājot aizvainotību uz visu mūžu. Ādlers protestē pret viņa mācības saistīšanu ar psihoanalīzi un uzskata sevi par patstāvīga ceļa gājēju. Individuālpsiholoģija tiešām nav psihoanalīzes transformācija, taču tikšanās ar Freidu Ādleram ļauj izstrādāt savu mācību, kas attiecību saraušanas laikā nepavisam nav izveidota. Turklāt tolaik Ādlers akadēmiskajā pasaulē tiek uzskatīts par analītiķi. 1912. gadā Ādlers cenšas habilitēties Vīnes Universitātē, taču tas netiek pieļauts. Ādlera akadēmiskās karjeras nepieļaušanai ir divi galvenie cēloņi: viņš tiek uzskatīts par Freida piekritēju un darbs neatbilst pieņemtajiem dabaszinātniskajiem kritērijiem (tas ir skičveidīgs un pārpilns ar nepamatotām, nojaustām, intuitīvām atziņām).

Pēc attiecību saraušanas ar Freidu Ādlers pievēršas savas mācības izstrādei un 1912. gadā publicē grāmatu "Par nervozo raksturu. Salīdzinošās individuālpsiholoģijas un psihoterapijas pamatiezīmes". Tolaik jau pastāv apzīmējums "individuālā psiholoģija", tā tiek dēvēta vispārējā psiholoģijā. Savas mācības nosaukumu Ādlers saista ar Virhova atziņām šūnu patoloģijā; individuālpsiholoģijas uzmanības lokā ir indivīds – vesela, nedalāma un neatkārtojama vienība. Individuālpsiholoģijā tiek risināti individualizēti vai individualizējami procesi, tāpēc tā tiek veidota ne tikai kā zinātne, bet arī kā māksla. 1913. gadā tiek publicēts Ādlera un viņa līdzstrādnieku kopdarbs "Dziedināt un izglītēt. Audzināšanas mākslas grāmata ārstiem un pedagogiem". Ap Ādleru pulcējas aizvien jauni piekritēji un atbalstītāji. Strādājot pie darba "Par nervozo raksturu", Ādleru saista neokantieša Hansa Veihingera (1852–1933) populārā grāmata "It kā filosofija" ("*Philosophie des Als Ob*", 1911). Šo "it kā" Ādlers attiecina gan uz normālu, gan nervozu psihi. It kā jeb fikcijas ir sastopamas gan vesela cilvēka, gan neirotiķa dzīvē, taču neirotiķis šīs imaginācijas tiecas īstenot ar varu, nerēķinoties ar realitāti, no kuras daļēji vai pilnīgi atsvešinājies. Aplūkojot cilvēku kā vienotu veselumu, Ādlers apraksta nervozo raksturu, kam piemīt noteiktas iezīmes un īpašības (godkāre, iedomība, skaudība, bailīgums u. tml.). Neirotiskā rakstura iezīmes veido vadlīnijas, saskaņā ar kurām, tiecoties pēc noteikta ideāla, tiek īstenota dzīve. Psihiski slimam cilvēkam veidojas dzīves plāns, kas ir nereāls, turpretim vesels cilvēks to spēj samērot ar apstākļiem. Pāreja starp normu un nervozitāti ir plūstoša, t. i., raksturs ir nevis iedzimts vai konstitucionāli nosacīts un nemainīgs lielums, bet gan dinamisks veidojums. Raksturu var veidot, bet dažkārt to vienkārši nepieciešams dziedināt. Tāpēc individuālpsiholoģijā proponētais ārsts it kā ir skolotājs, bet pedagogs – ārsts.

Lai izprastu "nervu slimnieku", bez rakstura fenomenoloģijas jāaplūko arī indivīda dzīvesgājums, kurā veidojušās attiecīgās vadlīnijas. Neurozes sākotne

ir rodama bērībā, kad dažādu (bioloģisku, psiholoģisku, sociālu, pedagoģisku u. c.) apstākļu dēļ bērņā tiek attīstīta nedrošība. Šis stāvoklis nostiprina cīnītājpozīciju pret dzīvi un sabiedrību, taču lielākoties šis cīnītājs ir dezertieris vai cīnās dzīves nederīgajā pusē. Savu mācību Ādlers dēvē par *pozīcijas psiholoģiju* un pretstata dispozīcijas psiholoģijām. Individuālpsholoģija ir izkarošanas un karošanas mācība, kurā tiek apkarota dezertēšana, tā ir cīņa par bērņiem, nodrošinot viņiem derīgu, pilnvērtīgu un laimīgu nākotni. Neurotiskais cilvēks izcīna šķietamu karu, lai maskētu atkāpšanos no priekšējās līnijas, viņš dezertē un jūtas ienaidnieku ielenkts. Normāls bērņš savā dzīves plānā saskaņojas ar kopības spēles noteikumiem, savukārt neurotiķis ir spēles maitātājs un nepieņem tās noteikumus. Ādlers cenšas panākt veselīgas pozīcijas izveidošanu, pareizas attieksmes un nostājas ieņemšanu. Individuālpsholoģijas militārā metaforika un attiecīgā darbība ir pārnese no Karla fon Klauzevica (1780–1831) izveidotās karazinātnes, modernās karamākslas. Karo gan neurotiķis, gan individuālpshologs, taču katram ir atšķirīgs mērķis.

Klauzevics, izstrādādams moderno kara teoriju, uzsver, ka karā viss ir ļoti vienkārši, taču visvienkāršākais ir grūts. Arī dzīvē viss šķiet ļoti vienkārši, taču vienkāršais lielākoties izrādās grūts. Un galvenā grūtība Ādlera izpratnē ir cilvēka konstitucionālā nepilnvērtība, kas liek kaut ko darīt, pasākt. "Situācija" ir viens no Ādlera bieži izmantotajiem jēdzieniem, kas papildina pozīcijas nojēgumu. Cilvēks automātiski neiederas savā apkārtnē un appasaulē, viņš mēģina to pārveidot un pielāgot sev. Viņš to pieņem pagaidu statusā, un pagaidu pasaule ir situatīva. Cilvēks vienmēr rīkojas noteiktā situācijā, pārskatot un ņemot to vērā vai ignorējot. Tik galā ar situāciju nozīmē izveidot pareizu tās novērtējumu un rīkoties adekvāti, un to nodrošina iepriekšēja sagatavošanās. Savu mazvērtību cilvēks kompensē ar nodrošināšanos. Bērņš, sākotnēji juzdamies bezpalīdzīgs un mazvērtīgs (vājš, nedrošs, pakļauts), tiecas pārvarēt situācijas, kļūt par tām pārāks. Ja tas neizdodas, viņš meklē aplinkus ceļus un cenšas nodrošināties pret savu bezpalīdzību. Mazvērtības un pārākuma izjūta cilvēka pozīcijā jeb attieksmē pret apkārtni ir relatīva, t. i., cilvēks jebkurā brīdī var nokļūt situācijā, ar kuru viņš netiek galā. Savukārt spēja atrisināt jebkuru situāciju veicina pašpaļāvības un drosmes rašanos. Tāpēc audzināšanā bērņš pakāpeniski ir jānostāda apstākļos, kuros viņš pats tiek galā ar situāciju un šādi sagatavojas turpmākajām dzīves grūtībām un dzīves uzdevumu atrisināšanai.

Sagatavošanās ir norāde uz trūkstošo gatavību, kas tiek ieskolota. Visām ieskološanas kustībām ir mērķis, visas cilvēka kustības savā mērķracionalitātē un simbolikā pauž dzīves fiktīvo mērķi. Karaspēka galvenais mērķis ir pretinieka satriekšana, t. i., pretinieks ir jāpadara bezspēcīgs. Savukārt cilvēks jau ir bezspēcīgs, viņa galvenais mērķis ir drošība. Cilvēks uzsāk neirotisku karu, ja vairs neredz iespējas, kā aizsargāties pret grūtībām. Neurotiķis izvairās no visām jomām, kurās nejutās pietiekami spēcīgs; viņš koncentrējas tikai uz dažām lietām (lielākoties nenozīmīgām) un aizvien vairāk sašaurina savu darbības lauku. Neurotiķis jūtas tik nedrošs, ka savā uztverē un darbībā nespēj saskatīt abstrakcijas un vienkāršošanas šablonus. Jo

neirotikāks un nedrošāks cilvēks, jo vienkāršākas un šabloniskākas ir viņa domāšanas un izpausmes kustības. Sagatavošanās ir sajūgta ar piesardzību. Militārajā jomā piesardzību nodrošina avangards, savukārt cilvēkā avangarda funkcijas uzņemas nervu sistēma. Mazvērtīgais orgāns piesaista uzmanību, nemitīgos treniņos un virsdarbā tas tiek reaktivēts vai arī "izslēgts", pārdislocējot tā funkcijas uz citiem orgāniem. Cilvēks vai nu tieši vērsas pret grūtībām, vai arī mēģina nodrošināties. Un šī nodrošināšanās arī raksturo neirotiķi. Viņam piemīt paaugstināta afektu gatavība, kas kompensē gatavību rīkoties. Afektu – lēkmju, sāpju, slimību – paaugstinātā gatavība liecina par cilvēka vājajām vietām. Pārmērīga piesardzība izvēršas par ilgstošu atrašanos avangardā, izvairoties no cīņas. Neirotiķis jūtas kā priekšpostenī, viņu ir pārņēmusi modrība, tāpēc nereti viņš cieš no bezmiega. Neirotiķis ir mazā kara speciālists, kura visi spēki izvietoti avangardā, tāpēc viņam vairs nav pamatspēku, un viņš jūtas kā ienaidnieku aplenkumā. Šajā ziņā neirotiķis līdzinās partizānam, viņš atrodas nemitīgā kustībā, kas ļauj neuzņemties nekādas saistības (darba, draudzības u. tml.). Neirotiķis cenšas atgriezties ģimenes aizsardzībā, ģimene kļūst par viņa izrādes galveno skatuvi. Viņš ir mājas tirāns, kas mazajā karā tiecas pēc varas, taču pārmērīgās piesardzības un bailīguma pēc nekad nejūtas drošs par savu varu. Neirotiķis spiež sekot sev, tāpēc Ādlers uzsver, ka ar neirotiķi nedrīkst ielaisties cīņā par varu, viņam jāizsit ieroči no rokām, t. i., izmantotie līdzekļi jāparāda kā kaut kas neefektīvs.

Avangards vienmēr ir priekšgalā, 19. un 20. gadsimtā šī izpratne sajūdza ar progresa ideju. Vēsturiskais progress ir nenovēršams, taču to vajag veicināt. Turklāt ne jau pats progresa avangardists rīkojas, caur viņu darbojas pati vēsture. Šāda izpratne atveidojas dažādās mākslas un politiskās kustībās. Ļeņins, piemēram, partiju uzskata par strādnieku šķiras avangardu, bet attiecīgo šķiru – par tuvojošās pasaules revolūcijas avangardu. Taču Krievijas strādnieki viņa izpratnē vēl nav gatavi rīkoties, tāpēc vajag izmantot avangarda – profesionālo revolucionāru – sniegto nodrošinājumu. Karazinātnes terminoloģijā profesionālie revolucionāri atbilst ne tik daudz avangardam, cik partizānu grupai. Partijas biedrs ir partizāns – politisks kareivis, līdz ar to avangardists kļūst par pasaules vēstures partizānu. Ļeņinam avangards ir elite, bet elite vienmēr ir mazākums, kas savas pretenzijas pamato ar atrašanos priekšgalā. Taču kustību nav iespējams institucionalizēt, tāpēc avangarda metaforisku elite izmanto ceļā uz varu. Bet, kolīdz avangardistiem ir vara, viņi kļūst par funkcionāriem – neirotiskiem partizāniem. Ādleram šāds avangardisms nav pieņemams, viņam svarīgs ir līdzcilvēcīgums. Šī ideja īpaši tiek uzsvērta pēckara darbos: "Boļševisms un dvēselzinība" (1918), "Cita puse" (1919) un "Vardarbības psiholoģija" (1928). Ādlers noraida cerības, kas saistītas ar pagrieziena iespēju politikā, diagnosticējot sociālismam pretstatītājā boļševismā varas dievišķošanu. Brošūrā "Cita puse" Ādlers noliedz tolaik apspriesto tautas kolektīvo vainu kara izraisīšanā un īstenošanā. Kara cēloņi, viņaprāt, sakņojas fanatizēti nacionālistiskā un militarizētā audzināšanā, ko pastiprina propaganda. Tomēr arī individuālpshiholoģija tiek uz-

verta kā askētiska revolucionāra ievingrināšana, bet pats Ādlers – kā brīvības apustulis. Viņš iestājas par karotāju, kas cīnās dzīves frontē, un šo cīņu pacificē par ievingrināšanos derīgā darbā.

Jau 1914. gadā tiek izveidots "*Zeitschrift für Individualpsychologie*", kura izdošana tiek atjaunota pēc kara beigām. 1920. gadā tiek publicēta grāmata "Individuālpsiholoģijas prakse un teorija", kas sniedz simptomātisku liecību par Ādlera mācību – prakse tajā apsteidz teoriju, kuras izstrādei netiek veltīta īpaši liela vērība. Ādlers lasa lekcijas skolotājiem, darbojas padomdošanas centru ierīkošanā. 1922. gadā norisinās Pirmais starptautiskais individuālpsiholoģijas kongress, kas veicina Ādlera popularitāti. 1926. gadā tiek publicēts viņa mācības kompendijs "Individuālpsiholoģijas rokasgrāmata" un krājums "Indivīds un kopība. Raksti individuālpsiholoģijā". Ādlers uzstājas ar vieslekcijām Eiropā, kur demonstrē praktizēto līdzcilvēcību. 1927. gadā tiek publicēta Ādlera trešā svarīgākā grāmata, lekciju apkopojums, kas nolasīta Vīnes tautskolā, – "Cilvēkzinība". Kopš 1926. gada Ādlers regulāri ceļo uz ASV, kur Kolumbijas Universitātē (Ņujorka) lasa lekcijas par medicīnisko psiholoģiju. 1929. gadā tiek publicētas pirmās divas angļiski sarakstītās grāmatas "Zinātne par dzīvošanu" un "Bērna izglītība". Amerikā (īpaši audzināšanas jomā) Ādlera idejas gūst plašu rezonansi un paralēli Eiropas starptautiskajam individuālpsiholoģijas žurnālam 1935. gadā tiek nodibināts "*International Journal of Individual Psychology*". Ādlers ir populārs arī Vīnē, par godu 60 gadu jubilejai viņam tiek piešķirts Vīnes pilsētas pilsoņa nosaukums. Ādlera ražīgums (lekcijas un brošūras) pieņemas spēkā, 1930. gadā viņš publicē brošūru "Grūti audzināmā bērna dvēsele" un grāmatiņu "Homoseksualitātes problēma. Erotiskais treniņš un erotiskā atkāpšanās". 1933. gadā Ādlers publicē grāmatu "Dzīves jēga" un kopā ar Berlīnes mācītāju Ernstu Jānu, kurš interesējas par psihoanalīzi un individuālpsiholoģiju, izdod brošūru "Reliģija un individuālpsiholoģija. Principiāla izskaidrošanās par cilvēku vadīšanu". Pēc Hitlera nākšanas pie varas Ādlers pārceļas uz Ņujorku, bet palicējiem iesaka mācīties angļu valodu un atstāt Eiropu. Ādleram pašam jau kopš 1932. gada Longailendas Medicīnas koledžā ir psiholoģijas katedra. Tomēr viņš nepārtrauc vieslekciju turnejas Eiropā. 1937. gadā viņš lasa lekcijas Holandē, kuras tajā pašā gadā tiek publicētas ar nosaukumu "Dzīves problēmas". Pēc lekcijām Holandē Ādlers dodas uz Lielbritāniju, kur kārtējā sirds vājuma dēļ viņš Aberdīnā ceļā uz lekciju arī nomirst.

Ādlera darbu nosaukumos bieži figurē vārds "dzīve": "Dzīves jēga", "Zinātne par dzīvošanu", "Kam mēs dzīvojam?", "Vaidot dzīvi", "Māksla lasīt dzīves un slimības vēsturi" u. c. Viņš cenšas izstrādāt mācību par dzīvi, kura vienlaikus būtu arī dzīva mācība. Dzīve ir mērķtiecīga kustība, kuras struktūru individuālpsiholoģija ir aicināta atsegt. Dvēseles dzīve ir dzīvības sastāvdaļa, dvēselē izpaužas visas dzīves struktūras, taču priekšplānā izvirzās tādas funkcijas kā gatavība aizsardzībai vai uzbrukumam. Individuālpsiholoģija ir orientēta uz praktiskiem jautājumiem, cilvēka attieksmes koriģēšanu un pārveidošanu, dzīves veidošanu (*Gestaltung*). Dzīve ir virzība uz noteiktu mērķi, t. i., dvēselei piemīt *teleoloģiska* struktūra. Bioloģiskā finalitāte satur sociālo

finalitāti, kura pakārtotā secībā ietver sevī racionālo un personālo finalitāti, nosakot dvēseles izpausmju un norišu dinamiku. Jebkuru dvēseles dzīves aktu nosaka un noteiktā gultnē ievirza mērķis, tāpēc Ādlers noliedz naturālās kauzalitātes pastāvēšanu dvēselē un uzsver teleoloģiskās kauzalitātes nozīmi. Šo jaunievedumu viņš uzskata par savu nopelni, kaut gan līdzīgas domas tolaik izsaka arī Eduards Šprangers (1882–1963), Viljams Šterns (1871–1938) u. c. Ādlers anulē arī Freida izstrādāto sapņu interpretāciju un sapni skata tikai kā sagatavošanas noģiedamajam mērķim.

Neiroze ir daudzveidīgās dzīves sastingums, ļaušanās patvaļīgam ietiepīgumam un stūrgalvībai. Cilvēkam vajag saglabāt vai atgūt dzīves sākotnējo kustīgumu, plūdumu. Šajā ziņā Ādlera atziņas sabalsojas ar dzīves filosofijas izstrādātnēm. Filozofs Anrī Bergsons parāda arī dzīves ambivalenci, tā ir plūstoša un atvērta, taču vienlaikus arī sastingstoša un noslēgta. Individuālpsholoģijā šī ambivalence izpaužas neirozes un *common sense* pretstatā un kustības nojēgumā. Bergsons uzskata, ka prāts nespēj izprast kustību, kustību laika plūdamā spēj uztvert tikai intuīcija. Arī Ādlers spēju cilvēka kustībās noģist dzīves stilu dēvē par intuīciju. Šī noģieda ir dzīves kopsakarību izprašana, atsedzot cilvēka pašapjēgsmi. Ādlers uzsver, ka ikviens cilvēks vada dzīvi sev raksturīgā stilā. Šis stils sakņojas pašapjēgsmē, bērna izpratnē par dzīves jēgu un viedoklī par sevi un pasauli. Cilvēks jau sākotnēji ir tendēts uz jēgas atrašanu, taču jēga vai tās meklējumi var sastingt. Tāpēc individuālpsholoģijā Ādlers izprot kā *pasauluzskatu*, kas sniedz pareizo jēgu. Un šo pareizību nodrošina atsaukšanās uz *common sense*, kopjēgu, kopības jēgu. Raksturojot neirozi kā savjēgu, privatīvu sajēgu, Ādlers pievienojas marksistiskajai individuālisma un egoisma kritikai. Tomēr vairāk viņš paļaujas uz dabiskumu, dzīves pašregulāciju un anarhistisku kopības izjūtu, "savstarpēju palīdzību" (Kropotkins). Ādlers nepieņem vardarbīgu privātīpašuma atsavināšanu, taču viņš vērsas pret patmīlu, kas nesaraujami saistīta ar īpašumu un privatīvo. Ādlers pauž stoisko pārliecību, ka īpašums ir kaut kas ārējs un indiferents, ka daudz svarīgāks ir cilvēka pašums. Un šajā ziņā īstās dzīves paraugs ir strādnieks, kas, būdams brīvs no saviskā un patiskā, ir produktīvi darbīga būtne, īsts līdzcilvēks. Šāds cilvēks var pareizi atrisināt *sociālos uzdevumus*: savstarpējās attiecības, izglītības un profesijas apguvi un mīlestību. Cilvēks dzīvo kopībā, bet kopība ir sadarbība, Ādlers pat laulību uzskata par kooperāciju. Līdz ar to individuālpsholoģija tiek veidota kā kooperatīva sadarbība, iekļaujoties noteiktā kopībā un atrisinot tās izvirzītos uzdevumus.

Cilvēks ir atbrīvojams no viņa iedomām, nostiprinot *common sense*, īstenības nojēgu. Ielasbērna pašaudzināšana un pašapgaismošana Ādlera izpratnē ir vērtīgāka par audzināšanu nelielā ģimenē, jo novērš mazģimenē iedomātās un pastāvošās privilēģijas. Bērns mācās sadzīvot un kooperēties, iela iemāca derīgo *common sense* – pasaules un cilvēku pazīšanu. Individuālpsholoģija savā ziņā ir "ielas gudrības" zuduma kompensācija. Ādlera galveno rūpju objekts ir paplašināta ģimene, viņš iestājas nevis par sabiedrību, bet gan *kopību*. Jau Ferdinands Tenniss (1855–1936) darbā "Kopība un sabiedrība" (1978, pārstr. – 1912. g.) uzsver, ka sabiedrība šķiro, bet

kopība vieno. Arī Ādlera propagandē kopību, nemēģinot izprast tās negatīvās tendences. Aplūkojot cilvēku kļūmās attīstības kāzus, grūti audzināmos un izlutinātos bērnus, Ādlera mērķis ir izstrādāt cilvēkzinību. Viņš pievienojas Kanta idejai par antropoloģiju pragmatiskā nolūkā. Tomēr Ādlera un Kanta idejās pastāv arī atšķirība. Kanta antropoloģijā ir par to, ko cilvēks kā brīvas rīcības būtne var izveidot no sevis, savukārt Ādleru vairāk saista neirotikā rakstura pārvarēšana. Veselības pazīme ir *sensus communis*, kopjēgas atzīšana, toties *sensus privatus* ir iedomas un īstenības neizšķirtība. Savjēga, "patiskā jēga" tiek iekļauta egoismā, kas tiek pretstatīts altruismam. Individuālpsholoģijā egoisma un altruisma pretstats figurē kā neirozes un kopības izjūtas pretstats. Neuroze ir saistība ar nepareizo viedokli, iedomām, kuras terapijā novēršamas un kuru skaidrojumā Ādlers atsaucas uz Seneku. Atsvabināšanās no neirozes ir tās izraisīto ciešanu un "netikumu" novēršana, proti, bailu (bailīguma, drosmes trūkuma), godkāres (vajadzības pēc nozīmīguma), varaskāres, greizsirdības, skaudības (devalvēšanas tendences, uzmācīgās salīdzināšanas), bezdarbības (vilcināšanās, laika izniekošanas) un mantkāribas novēršana. Šādi tiek atjaunota nemākslotība jeb dabiskums un dvēseles miers, proti, tas, kas stoiskajā tradīcijā ir *tranquillitas animi* un *apatheia*. Stoiķu kosmoss ir kopība, kuras daļas saista simpātija; kosmoss ir sava veida dzīva būtne ar simpātisku nervu sistēmu – *sensorium commune*, t. i., pasaules dvēseli. Ādlers pieļauj vitālistisku stoiskās mācības izpratni, skaidrojot kopjēgu kā juteklisku un refleksīvu apziņu – kopības izjūtu un īstenības nojēgu.

Sākotnēji Ādlers izstrādā vīrišķās sacelšanās konceptu bez atsaukšanās uz kopības izjūtu. Viņa mācība atgādina Žana Pola Sartra vēlāk veidoto eksistenciālo psihoanalīzi, kas principā ir individuālpsholoģija bez kopības izjūtas. Sartra pašprojekts jeb eksistenciālais uzmetums atbilst Ādlera nojēgumam par dzīves plānu. Ādlera projekti ir dažādi izmēģinājumi, veidojot individuālpsholoģiju un nesniedzot norēķinu par to izcelsmi. Vienlaikus pati individuālpsholoģija ir izmēģinājums. Jau bērns eksperimentē, t. i., veic izmēģinājumus, lai veidotu fikcijas, saskaņā ar kurām varētu orientēties dzīvē un pasaulē. Arī Ādlera publikācijās figurē fikcijas, kurās nojaušama viņa mācība. Izstrādājot savu mācību, Ādlers izmanto un padziļina Pjēra Žanē ideju par nepilnības izjūtu (*sentiment d'incopletude*), papildinādams to ar nojēgumu par *gribu varēt*. Dažbrīd šis koncepts tiek traktēts gluži naturālistiski, tomēr lielākoties ar to tiek domāta tiekšanās pēc pārākuma, pilnīguma vai pilnības. Tiekšanās pēc pārākuma var izpausties vīrišķi, t. i., kā vīrišķais protests. Patriarhālā sabiedrībā cilvēki neapzināti vadās pēc opozīcijas: augšā-vīrišķais-spēks-pilnvērtīgais/apakša-sievišķais-nespēks-nepilnvērtība. Vīrišķais protests raksturo ne tikai vīrieša, bet arī sievietes izturēšanos; šī Bahofena un Bēbeļa rosinātā atziņa Ādleram ļauj norobežoties no Oto Veiningera misoginijas, sieviešu un ebreju nīšanas. Ādlera koncepts "griba varēt" saucas ar Ničes atziņām, ko viņš sakās papildinām ar Marksa un Engelsa idejām. Individuālpsholoģija tiek izveidota par masveida kustību, kuru raksturo terapeitisks optimisms.

Individuālpsiholoģiskā terapija ietver sevī trīs dažāda ilguma stadijas. Pirmās stadijas mērķis ir pacienta problēmu noskaidrošana, tā ilgst no vienas dienas līdz divām nedēļām. Pats Ādlers izceļas ar savu straujo diagnosticēšanas spēju. Pacients stāsta savu dzīves vēsturi un izklāsta problēmas, individuālpshologs apjautājas par pirmajām bērnības atmiņām un sapņiem, lai noskaidrotu pacienta dzīves stilu un plānu. Otrajā stadijā pacientam pakāpeniski liek apzināties viņa dzīves stilu un fiktīvo dzīves mērķi. Šī apzināšana ir netieša, skaidrojot neveiksmes dzīvē vai neirotisko izturēšanos. Tiek demonstrētas arī pretrunas, kas pastāv starp dzīves stilu, dzīves mērķi un realitāti, sociālo pasauli. Trešā stadija iestājas tad, kad pacients var izšķirties par to, vai vēlas mainīt savu dzīves stilu un mērķi. Izšķiršanās gadījumā viņam palīdz pielāgoties jaunatklātajai realitātei, un šī stadija var ilgt vairākus mēnešus. Par veselības kritēriju tiek uzskatīta spēja atrisināt trīs galvenos dzīves uzdevumus – profesijas apguvi, mīlestības jeb ģimenes izveidi un iekļaušanos kopībā. Taču Ādlers nav sniedzis nedz kāzusu, nedz tehnikas detalizētu aprakstu. Lielākoties seansi notiek trīs reizes nedēļā (stundas garumā) un pakāpeniski tiek saīsināti. Bērnu terapija atšķiras no pieaugušo dziedināšanas. Bērnu dziedināšanas nosacījums ir pārrunas ar vecākiem, nereti seansi notiek pažiņu klātbūtnē un ar viņu līdzdalību. Pēc 1920. gada Ādlers uzsver, ka individuālpsiholoģiskā dziedināšana ir domāta ne tik daudz ģimenei, cik skolotājiem, tāpēc aktīvi iesaistās audzināšanas padomdošanas institūciju izveidē. Vīne kļūst par pirmo pilsētu, kurā visi skolasbērni par velti var iziet audzināšanas terapijas kursus.

5.2. Piekritēji un atkritēji

Individuālpsiholoģisko kustību raksturo trīs galvenās iezīmes. 1. Kaut arī individuālpsihologi parasti uzsver Ādlera nedogmatismu un neiesaistītību individuālpsiholoģijas organizatoriskajā vadīšanā, individuālpsiholoģiskajā kustībā pastāv shizmas un ekskomunicēšana no individuālpsihologu rindām. 2. Individuālpsiholoģiskās kustības vēsture netiek izstrādāta, principā individuālpsiholoģija ir dzīļu psiholoģija bez vēstures. 3. Netiek aplūkota arī individuālpsiholoģiskās kustības organizatoriskā uzbūve.

Pēc attiecību saraušanas ar Freidu Ādleram piebiedrojas vairāki piekritēji, taču ne visi praktizē individuālpsiholoģiju. Līdz ar Ādleru no psihoanalītiķu apvienības izstājas mūzikas kritiķis Dāvids Bahs (1874–1947) un jurists Pauls Klempers (1887–1964), tomēr nepievienojas "atkritējam" no psihoanalīzes. Aktīvi individuālpsiholoģijas izveidē piedalās filozofs Gustavs Griners (1885–1938), mēģinot to savienot ar dziņu psiholoģiju. Cits individuālpsiholoģijas piekritējs ir Dāvids Openheims (1881–1943), kurš 1926. gadā publicē grāmatu "Dzeja un cilvēkzinība" un piedalās Vīnes individuālpsiholoģijas biedrības darbībā. Individuālpsiholoģijai pievēršas arī lītvans Mādajs (1879–1959), kurš sākotnēji interesējās par filosofiju un dzīvnieku psiholoģiju un solidarizējās ar Ādleru. Kara laikā viņš strādā kopā ar Rūdolfu Alleru un Zīgfrīdu

Bernfeldu. 1927. gadā Mādajs nodibina Ungārijas individuālpsholoģijas biedrību un 1941. gadā ungāru valodā publicē grāmatu "Individuālpsholoģija". Viņa uzmanības lokā galvenokārt ir bērnu psiholoģija un ģimenes terapija. Pēc Otrā pasaules kara Mādajs izstrādā miera audzināšanas metodi, taču publiskās diskusijās neiesaistās.

Viens no pirmajiem sistemātisku individuālpsholoģijas izklāstu mēģina izstrādāt Ervins Veksbergs (1881–1957), tomēr lielāku popularitāti iegūst Ādlera līdzgaitnieks Karls Furtmillers (1880–1951). Furtmillers ir dzimis Vīnē un studējis filosofiju, ģermānistiku un franču valodu. Jau studiju gados viņš ir politiski aktīvs un 1904. gadā apprecas ar Alīnu Klačko – sociālistiski orientētu ebreju emigranti no Krievijas, kura divdesmitajos gados kļūst par vienu no vadošajām Vīnes pedagoģēm. 1909. gadā Furtmillers pēc Ādlera ieteikuma iestājas Psiholoģisko trešdienu sabiedrībā, kuru reizē ar viņu pamet un 1914. gadā izdod krājumu "Dziedināt un izglītot". Pēc Pirmā pasaules kara Furtmillers aktīvi iesaistās Vīnes skolu reformā, izdod žurnālu "*Wiener Schule*" (1920–1933) un nodrošina individuālpsholoģijas klātbūtni Vīnes mācībiestādēs. 1939. gadā Furtmilleru ģimene emigrē uz Parīzi un caur Spāniju nokļūst Amerikā. Kara laikā Furtmillers strādā par tulku raidījuma "Amerikas Balss" Austrijas nodaļā un 1947. gadā atgriežas Vīnē, kļūdamas par Pedagoģiskā institūta direktoru.

Alise Rīle-Gerstele (1894–1943) ir sajūsmināta ādleriete, jau 1924. gadā viņa publicē grāmatu "Freids un Ādleris", kurā deklarē, ka Freida mācība ir novecojusi un vienīgā pareizā mācība ir Ādlera individuālpsholoģija. Sociāldemokrātiskās pārliecības vadīta, viņa publicē grāmatas "Pašapziņa un šķiru apziņa" (1926), "Pabērns" (1927), "Ceļš uz mēs" (1927), "Tagadnes sieviešu problēma" (1932). Taču to rezultāts ir ekskomunicēšana no individuālpsholoģu rindām. Trīsdesmitajos gados rimst arī viņas sociāldemokrātiskais patoss, bet uzturēšanās Meksikā (līdzās Trockim) viņu vedina novērsties no politiskās darbības. Arī Ādlera attieksme pret sociālistisko teoriju un praksi trīsdesmitajos gados ir drīzāk negatīva, viņš vērsas pret centieniem savienot individuālpsholoģiju ar marksismu. Nedaudz citādi izvēršas Margaretas Hilferdingas (1877–1942) darbība. Pēc filosofijas studiju uzsākšanas viņa pāriet uz Medicīnas fakultāti, jo beidzot tajā ļauts studēt arī sievietēm, un kļūst par vienu no pirmajām Vīnes ārstēm. 1904. gadā viņa apprecas ar Rūdolfu Hilferdingu (1877–1941) – sociālistiski orientētu ekonomistu un vēlāko Veimāras republikas finanšu ministru – un iesaistās sociāldemokrātiskajā kustībā. 1910. gadā viņa kļūst par pirmo sievieti, kas tiek uzņemta Vīnes psihoanalītiķu apvienībā, taču jau gadu vēlāk, solidarizējoties ar Ādleru, izstājas no tās. Hilferdinga uzsāk privātpaksi Vīnes proletāriskajā 10. iecirknī, strādā individuālpsholoģiskās audzināšanas padomdošanas institūcijās un 1926. gadā publicē grāmatu "Dzīvēšanas regulēšana" ar Ādlera pēcvārdu.

Divdesmitajos gados individuālpsholoģiskajā kustībā aktīvi iesaistās Oskars Špīls (1892–1961) un Ferdinands Birnbaums (1892–1947), kuri Vīnē nodibina individuālpsholoģijas izmēģinājumu skolu. Par jūsmīgu ādlerieti un individuālpsholoģisko atziņu propagandētāju kļūst Maness Šperbers

(1905–1984). 1926. gadā viņš publicē hagiogrāfisku brošūru par Ādleru un iesaistās individuālpsholoģijas izplatīšanā Eiropā (arī Latvijā). Trīsdesmito gadu sākumā Šperbers darbojas Vācijā un iestājas komunistiskajā partijā, tas beidzas ar viņa ekskomunicēšanu no individuālpshologu rindām. Trīsdesmito gadu nogalē Šperbers strādā pie darba "Par tirānijas analīzi" un Parīzē novēršas gan no individuālpsholoģijas, gan komunistiskās ideoloģijas, t. i., marksistiskās individuālpsholoģijas. Parīzē Šperbers iesaistās antifašistiskajā kustībā un sadarbojas ar franču intelektuāļiem. Pēc kara viņš pievēršas rakstniecībai un sacensībā ar Eliasu Kaneti (1905–1994) uzraksta romānu triloģiju "Kā asara okeānā" (1949–1953). Viņš izstrādā savu autobiogrāfiju, īpaši pievērties ebrejības problemātikai, un daudzajās publikācijās aplūko politikas un rakstniecības (intelektuāļu) attiecības un atbildības fenomenu. Mūža nogalē Šperbers atkal tuvinās individuālpsholoģijai, publicē no trīsdesmitajiem gadiem saglabājušos manuskriptu "Indivīds un kopība" (1978) un neortodoksu Ādlera biogrāfiju "Alfreds Ādleris jeb Psiholoģijas nabadzība" (1970). 1982. gadā viņš atklāj individuālpsholoģijas pasaules kongresu, un savā "zinātniskajā testamentā" individuālpsholoģiju traktē kā attiecību analīzi.

Trīsdesmitajos gados no individuālpsholoģijas kustības tiek ekskomunicēti ne tikai marksistiski noskaņotie adepti, bet arī Rūdolfis Allers (1883–1963) un Fricis Kinkels, kas pievēršas reliģijai, pastorālai psiholoģijai. Vīnē ir dzimis arī Rūdolfis Dreikurs (1897–1972), kas individuālpsholoģiskās atziņas izplata Amerikā. Dreikursa darbi kļūst par pedagogu rokasgrāmatām (īpaši darbs "Psiholoģija klasē"), un lielākoties to nosaukumos ietverts vārds "izaicinājums": "Laulības izaicinājums", "Izaicinājums būt vecākiem", "Bērni – izaicinājums" u. c. Vīnē ir dzimis arī Jozefs Ratners (dz. 1928. g.), kurš no sešdesmito gadu otrās puses praktizē individuālpsholoģiju Vācijā. Ratners publicē darbus par Ādleru, individuālpsholoģijas problemātiku

Rūdolfis Dreikurs

("Mīlestības dzīves psiholoģija un psihopatoloģija" (1965), "Cilvēkzinība – dzīļu psiholoģijas piemērošana ikdienas dzīves problēmām" (1966), "Psihoterapija kā cilvēciskums" (1972), "Ceļš uz cilvēku" (1981), "Dzīļu psiholoģija un reliģija" (1987) u. c.) un pedagoģiju ("Lielie pedagogi" (1957), "Vai audzinu savu bērnu pareizi?" (1967), "Lielie pedagogi dzīļu psiholoģijas gaismā" (1982) u. c.). Ratners galveno uzsvāru liek uz interpersonālām attiecībām un dažādo dzīļu psiholoģijas skolu dialoga nepieciešamību; savā ziņā vislabāk Ratnera pozīciju raksturo viņa izdotā žurnāla "Miteinander leben lernen. Zeitschrift für Tiefenpsychologie, Persönlichkeitsbildung und Kulturforschung" nosaukums – "Mācīties sadzīvot citam ar citu".

5.3. Frics Kinkels

Frics Kinkels (*Fritz Künkel*; 06.09.1889.–04.04.1956.) ir dzimis Štolcenbergā un pēc medicīnas studijām uzsāk plaukstošu psihoterapijas privātpraksi Berlīnē. Kinkels ir populārākais Ādlera skolnieks Vācijā, kurš individuālpsiholoģiju izvērs par *pielietojamo karakteroloģiju*. No 1928. gada līdz 1935. gadam viņš publicē savu galveno darbu sešos sējumos: “Ievads karakteroloģijā” (1928), “Raksturs, augsme un audzināšana” (1931), “Raksturs, mīlestība un laulība” (1932), “Raksturs, atsevišķais cilvēks un grupa” (1933), “Raksturs, ciešanas un dziedināšana” (1934), “Raksturs, krīze un pasauluzskats” (1935). Kinkels sadarbojas ar mācītājiem un strādā individuālpsiholoģiski orientētā Matiasa Gēringa vadītajā Vācu psiholoģisko pētījumu un psihoterapijas institūtā. Ādlers nepieņem Vācijā īstenoto karakteroloģijas kristīgi nacionālistisko interpretāciju un norobežojas no sava piekritēja. Kinkels publicē arī grāmatas “Vitālā dialektika” (1929), “Politiskās karakteroloģijas pamatjēdzieni” (1933), “Mēs. Mēs-psiholoģijas pamatjēdzieni” (1938) u. c. Viņam tiek pārņemta sadarbība ar nacionālsociālismu, kaut arī Kinkela pirmā sieva ir ebrejiete (un bērns viņam nākas slēpt Holandē), un, karam sākoties, viņš izceļo uz Ameriku un Vācijā vairs neatgriežas. Losandželosā Kinkels vada Pastorālās psiholoģijas institūtu, transformēdams savu reliģiski ietonēto karakteroloģiju par psiholoģisku teoloģiju.

Savu mācību Kinkels dēvē par *vitālo dialektiku*, kurā tiek aplūkota cilvēka eksistence subjekta un objekta statusā. Starpcilvēku attiecībās indivīds funkcionē gan kā subjekts (aktīvi, autonomi), gan kā objekts (pasīvi, receptīvi). Rakstura patoloģijā tiek īstenots viens no šīs polaritātes elementiem. Savu dialektiku Kinkels dēvē par vitālu, jo tā ir zinātne par dzīvo, kurā dominē finālā cēloņsakarība. Cilvēka dzīvē figurē ar Es jeb Patības radošajām potenciēm saistīti jēgdotumi, kas nevar kļūt par objektīvas analīzes priekšmetiem. Tādējādi Kinkels nokļūst pie karakteroloģijas noniskā principa, t. i., dvēseles norises nevar izteikt ar telpiskām, materiālām kategorijām, tās var aprakstīt tikai ar negatīviem izteikumiem. Ar šo principu ir saistīta herkololoģija, t. i., subjekta atsvabināšana no ierobežojumiem un brīvības nodrošināšana. Turklāt, tā kā cilvēks ir kopības būtne, svarīgākā ir nevis Es, bet gan Mēs psiholoģija. Cilvēka dzīves gājumā izpaužas visdažādākās mēsības formas. Neurozi Kinkels skaidro, izmantojot jēdzienus “lietišķums” un “esīgums” (*Ichhaftigkeit*). Jo cilvēkā mazāk ir lietišķuma, jo viņš ir esīgāks, bet, mācīdamies lietišķumu, Es var vairāk nodoties pārpersoniskiem mērķiem un vērtībām. Esīgums nozīmē bailes no dzīves un līdzcilvēkiem, kāpinātu pašnodrošināšanos. Atsaucoties uz Mēs psiholoģiju, Kinkels uzsver, ka ikviens cilvēks ir iedzimis Pirmmēsībā. Māte un bērns veido simbiozi, taču agrāk vai vēlāk iestājas mēs-pārrāvums. Jo radikālāk norisinās pārrāvums, jo grūtāk bērnam ir “iebriest” sabiedrībā un kultūrā un “nobriest”, viņam veidojas tapšanas aiztures. Raksturs savā ziņā ir bērības mēs-likteņa un paštapšanas aiztures rezultāts. Neirotikās raksturierzīmes Kinkels dēvē par *dresātiem*, t. i., pašradītiem imperatīviem un izturēšanās noteikumiem, ar kuru palīdzību tiek

izcīnīta dzīves cīņa. Raksturs ir salīdzināms ar individuālu likumdošanu, bet dresāti ir sava veida Es bruņas, kas pasargā, taču kavē spontāno un produktīvo dzīvi.

Ikvienā cilvēkā nomanāmas agrīnās socializācijas pēdas. Raksturtipi ir atvasināmi no bērnības un audzināšanas apstākļiem un saistīti ar esīguma formām. Kinkels izšķir četrus sastingušo raksturtipu veidolus: 1) Circenis, 2) Zvaigzne, 3) Cēzars vai Nerons, 4) Lempis. Circenis veidojas bērnā ar mazinātu vitalitāti, kura apkārtņē tiek praktizēta pārāk stingra vai maiga audzināšana. Bērns veidojas izlutināts un bez drosmes, viņa dresāts ir aptuveni šāds: "Es esmu tik mazs un nepatstāvīgs, jums visiem man jāpalīdz." Circenim piemīt bailes, biklums, viņu raksturo samazināts darbības lauks, tendence atkāpties sevī un eventuāli psihosomatiski simptomi, viņš ir pasīvi esīgs. Arī Zvaigzne rodas pārmērīgas lutināšanas un uzmanības rezultātā, taču aktīvi reaģē uz sociālo apkārtni, Zvaigzne ir aktīvi esīga. Zvaigznes dzīve ir vērsta uz to, lai citi viņu apbrīnotu; Zvaigznes raksturīgākā īpašība ir iedomība. Zvaigznes dresāts ir šāds: "Tikai ja jūsmojat par mani, jūs tiešām esat draudzīgi noskaņoti pret mani." Ir cilvēki, kuri savas socializācijas dēļ gandrīz vai fanātiski tiecas pēc panākumiem; viņiem dzīve ir skatuve, uz kuras tiem atvēlēta galvenā loma. Cēzars ir stingras un bez mīlestības īstenotas audzināšanas rezultāts, uz stingrību un mīlestības trūkumu viņš atbild ar vēl lielāku stingrību. Saprātīgs Cēzars noteiktos apstākļos var būt drosmīgs un daļēji lietišķs, lai aktīvā konfrontācijā ar realitāti panāktu savas idejas īstenošanu. Šim tipam piemīt vadītāja īpašības, taču visai bieži tas izvēršas par tirānu. Nerons ir tips, kas bērnībā iemācījies, ka līdzcilvēki viņam nepalīdzēs, tāpēc pilnīgi jāpaļaujas uz sevi. Nerona un Cēzara tipa sajaukums rada Lempī. Šis tips ir uzaudzis bez mīlestības, stingras audzināšanas apstākļos un iekapsulējies sevī. Lempīgie bērni samazina dzīves fronti, lai tā būtu pārskatāma, bet nebūtu jāpiepūlās un jācieš neveiksme.

Psihoterapiju Kinkels pirmām kārtām izprot kā *raksturanalīzi*. Cilvēks tiek skatīts kā veselums un kopums, un tas nepieļauj tā analītisku sadalījumu, tāpēc tiek īstenota racionāla un emocionāla iedarbe uz pacientu, lai padarītu viņu draudzīgu dzīvei un kopībai. Psihiskā atveseļošanās ir iespējama tikai caur fundamentālu iekšējās un ārējās augsmes krīzi, t. i., vispirms jāsasniedz neirotiskā apjukuma dzīles, lai spētu sevi transformēt. Turklāt Kinkels sliecas uz grupu psihoterapijas pusi, jo dziedinošai grupai ir vairāk spēka par atsevišķo terapeitu. Grupā ir jānodrošina *daudzvalodība*, lai tiktu izteikti pēc iespējas vairāki pasauluzskati, viedokļi un nostādnes. Terapija tiek saistīta ar vingrinājumiem, elpas vingrināšanu, diatētiku, suģestiju, meditāciju un autoģēno treniņu. Raksturanalīze ir sajūgta ar pašanalīzi un pašaudzināšanu ("Darbs pie rakstura", 1929). Audzināšanas procesā jāizveido spēcīga un bagātīga mēsība, bet pēc mēs-pārrāvuma iestāšanās pacietīgi un smalkjūti jāpalīdz bērnam pārvarēt tapšanas un augsmes krīzes. Veselīga attīstība atbilst vitālai dialektikai, t. i., no tēzes un antitēzes norisinās pāreja uz sintēzi. Sintēze paredz aizvien plašāku sociālo attiecību izveidi, zināšanu apguvi, iekļaušanos kopībā un kultūrā u. tml. Ja bērnā mazinās drosme un atvērtība

pasaulei, viņš nespēj īstenot sintēzi un nokļūst katatēzes stāvoklī, t. i., eliminē uzdevumus un saistību ar īstenību, proti, lietišķību. Sintēzes nodrošināšanu Kinkels ieteic ceļu no Es uz Mēs, mūža nogalē interpretējot lietišķo mēsīgumu kā visas cilvēces saglabāšanu un tās augsmes nodrošināšanu.

Literatūra

A. Ādlers

- Adler A.** *Studien über die Minderwertigkeit von Organen.* – Wien, 1907.
- Adler A.** *Über den nervösen Charakter. Grundzüge einer vergleichenden Individualpsychologie und Psychotherapie.* – Wien, 1912.
- Adler A.** *Heilen und Bilden. Ein Buch der Erziehungskunst für Ärzte und Pädagogen.* – München, 1913.
- Adler A.** *Die andere Seite. Eine massenpsychologische Studie über die Schuld des Volkes.* – Wien, 1919.
- Adler A.** *Praxis und Theorie der Individualpsychologie. Vorträge zur Einführung in die Psychotherapie für Ärzte, Psychologen und Lehrer.* – München, 1920.
- Adler A.** *Menschenkenntnis.* – Leipzig, 1927.
- Adler A.** *Individualpsychologie in der Schule. Vorlesungen für Lehrer und Erzieher.* – Leipzig, 1929.
- Adler A.** *Problems of Neurosis. A Book of Case-histories.* – London, 1929.
- Adler A.** *The Science of Living.* – New York, 1929.
- Adler A.** *Die Seele des schwererziehbaren Kindes.* – München, 1930.
- Adler A.** *The Education of Children.* – New York, 1930.
- Adler A.** *The Pattern of Life.* – New York, 1930.
- Adler A.** *Das Problem der Homosexualität. Erotisches Training und erotischer Rückzug.* – Leipzig, 1930.
- Adler A.** *What Life Should Mean to You.* – New York, 1931.
- Adler A.** *Religion und Individualpsychologie. Eine prinzipielle Auseinandersetzung über Menschenführung.* – Wien, 1933 (zusammen mit **E. Jahn**).
- Adler A.** *The Case of Miss R: The Interpretation of a Life Story.* – London, 1933.
- Adler A.** *Lebensproblemen.* – Utrecht, 1937.

Pēcnāves publikācijas

Vāciski A. Ādlera darbi 20 grāmatās (*Werkausgabe*) atkārtoti tiek izdoti izdevniecībā *Fischer Taschenbuch Verlag*.

- Ansbacher H., Ansbacher R.** *The Individual Psychology of A. Adler.* – New York, 1956 (*Alfred Adlers Individualpsychologie.* – München, 1972).
- Böhringer H.** *Kompensation und Common Sense. Zur Lebensphilosophie Alfred Adlers.* – Königstein, 1975.
- Bottome P.** *Alfred Adler. Apostle of Freedom.* – London, 1939.
- Bruder-Bezzel H.** *Alfred Adler. Die Entstehungsgeschichte einer Theorie im historischen Milieu Wiens.* – Göttingen, 1983.
- Handbauer B.** *Die Adler-Freud Kontroverse.* – Frankfurt/M., 1990.
- Rattner J.** *Alfred Adler.* – Reinbek, 1972.
- Schiferer H. R.** et al. *Alfred Adler. Eine Bildmonographie.* – München, 1995.
- Alfred Adler Archiv. Library of Congress. Manuscript Division. Washington D. C.*

Piekritēji un atkritēji

- Ansbacher H., Ansbacher R.** (Ed.) *Superiority and Social Interest. A Collection of Later Writings.* – London, 1965.
- Mosak H., Mosak B.** *A Bibliography for Adlerian Psychology.* – Washington, 1975.
- Furtmüller C.** *Auf dem Weg zur Schulgemeinde.* – Wien, 1926.
- Furtmüller C.** *Innere Reform.* – Wien, 1928.
- Furtmüller C.** *Alfred Adlers Werdegang* (1946). – New York, 1983.
- Furtmüller C.** *Denken und Handeln.* – München, 1983.
- Wexberg E.** *Ausdrucksformen des Seelenlebens.* – Celle, 1925.
- Wexberg E.** *Seelische Entwicklungshemmungen.* – Wien, 1926.
- Wexberg E.** *Das nervöse Kind. Ein Leitfaden für Eltern und Erzieher.* – Wien, 1926.
- Wexberg E.** *Das ängstliche Kind.* – Dresden, 1928.
- Wexberg E.** *Individualpsychologie. Eine systematische Darstellung* (1928). – Darmstadt, 1969.
- Wexberg E.** *Einführung in die Psychologie des Geschlechtslebens.* – Leipzig, 1930.
- Wexberg E.** *Sorgekinder.* – Leipzig, 1931.
- Wexberg E.** *Arbeit und Gemeinschaft.* – Leipzig, 1932.
- Wexberg E.** *Introduction to Medical Psychology.* – New York, 1947.
- Birnbaum F.** *Die seelischen Gefahren des Kindes.* – Leipzig, 1931.
- Spiel O.** *Am Schalbrett der Erziehung* (1947). – Stuttgart, 1979.
- Spiel O.** "Einmal anders gesehen..." *Betrachtungen über Erziehungsprobleme in der Schule.* – Wien, 1954.
- Spiel O.** *Briefe an eine junge Mutter.* – Wien, 1956.
- Rühle-Gerstel A.** *Freud und Adler.* – Dresden, 1924.
- Rühle-Gerstel A.** *Selbstbewusstsein und Klassenbewusstsein.* – Dresden, 1926.
- Rühle-Gerstel A.** *Das Stiefkind.* – Dresden, 1927.
- Rühle-Gerstel A.** *Der Weg zum wir* (1927). – München, 1980.
- Rühle-Gerstel A.** *Das Frauenproblem der Gegenwart.* – Leipzig, 1932 (pārpubl.: *Die Frau und der Kapitalismus.* – Frankfurt/M., 1972).
- Rühle-Gerstel A.** *Kein Gedicht für Trotzki. Tagebuchaufzeichnungen aus Mexiko.* – Frankfurt/M., 1979.
- Rühle-Gerstel A.** *Der Umbruch oder Hanna und die Freiheit.* – Frankfurt/M., 1984.
- Rühle O.** *Die Seele des proletarischen Kindes.* – Dresden, 1926 (pārpubl.: *Zur Psychologie des proletarischen Kindes.* – Frankfurt/M., 1969).
- Rühle O.** *Der Mensch auf der Flucht.* – Berlin, 1932 (ar pseidonimu *Carl Steuermann*).
- Jacoby H.** *Die Bürokratisierung der Welt.* – Neuwied, 1969.
- Jacoby H.** *Von des Kaisers Schule zu Hitlers Zuchthaus.* – Frankfurt/M., 1980.
- Jacoby H.** *Davongekommen. Zehn Jahre Exil 1936–1946.* – Frankfurt/M., 1982.
- Jacoby H.** *Alfred Adlers Individualpsychologie und dialektische Charakterkunde* (1983). – Frankfurt/M., 1989.
- Sperber M.** *Alfred Adler. Der Mensch und seine Lehre.* – München, 1926.
- Sperber M.** *Alfred Adler oder Das Elend der Psychologie.* – Wien, 1970.
- Sperber M.** *Individuum und Gemeinschaft. Versuch einer sozialen Charakterologie* (1978). – Frankfurt/M., 1981.

Schneider M. *Das Joch der Geschichte. M. Sperber als Prophet einer politischen Religion.* – Pfaffenweiler, 1991.

Moses St. et al. (Hrsg.) *Manès Sperber als Europäer. Eine Ethik des Widerstandes.* – Berlin, 1996.

Dreikurs R. *Einführung in die Individualpsychologie.* – Leipzig, 1933.

Dreikurs R. *The Challenge of Marriage* (1946). – New York, 1999.

Dreikurs R. *The Challenge of Parenthood* (1948). – New York, 1992.

Dreikurs R. *Character Education and Spiritual Values in an Anxious Age.* – Boston, 1952.

Dreikurs R. *Adlerian Family Counseling.* – Oregon, 1959.

Dreikurs R. *Children: The Challenge* (1964). – New York, 1990.

Dreikurs R. *Adult-Child Relations. A Workshop in Group Discussion with Adolescents.* – Chicago, 1967.

Dreikurs R. *Logical Consequences: A Handbook of Discipline.* – New York, 1968.

Dreikurs R. *Psychology in the Classroom. A Manual for Teachers.* – New York, 1968.

Dreikurs R. *The Challenge of Child Training.* – New York, 1972.

Dreikurs R. *Coping with Children's Misbehavior. A Parent's Guide.* – New York, 1972.

Dreikurs R. *Discipline without Tears.* – Toronto, 1972 (with Pearl Cassel).

Terner J. R. *The Courage to be Imperfect. The Life and Work of Rudolf Dreikurs.* – New York, 1978.

Titze M. *Lebensziel und Lebensstil. Grundzüge der Teleoanalyse nach A. Adler.* – München, 1979.

Rattner J. *Individualpsychologie. Eine Einführung in die tiefenpsychologische Lehre von A. Adler.* – München, 1963.

F. Kinkels

Künkel F. *Einführung in die Charakterkunde* (1928). – Stuttgart, 1975.

Künkel F. *Die Arbeit am Charakter* (1929). – Schwerin, 1932.

Künkel F. *Charakter, Wachstum und Erziehung* (1931). – Stuttgart, 1975.

Künkel F. *Charakter, Liebe und Ehe* (1932). – Stuttgart, 1973.

Künkel F. *Krisenbriefe. Über den Zusammenhang von Wirtschaftskrise und Charakterkrise* (1932). – Tübingen, 1977.

Künkel F. *Charakter, Einzelmensch und Gruppe* (1933). – Stuttgart, 1976.

Künkel F. *Charakter, Leiden und Heilung* (1934). – Stuttgart, 1976.

Künkel F. *Charakter, Krisis und Weltanschauung* (1935). – Stuttgart, 1976.

Künkel F. *Das Wir. Die Grundbegriffe der Wir-Psychologie* (1938). – Darmstadt, 1974.

Künkel F. *Die Schöpfung geht weiter.* – Konstanz, 1957.

Analītiskā psiholoģija

Analītisko psiholoģiju izveido Karls Gustavs Jungs, un laika gaitā tā iegūst dažādas transformācijas, saglabājot pamatlicēja galvenās idejas. Sākotnēji tiek izmantoti divi apzīmējumi – *analītiskā* un *kompleksā* psiholoģija, pirmo attiecinot uz praktisko, bet otro – uz teorētisko jomu. Pēc trīsdesmitajiem gadiem tiek izmantots apzīmējums “analītiskā psiholoģija”, attiecinot to kā uz praksi, tā uz teoriju. Jungs ir dzimis Kesvilā pie Bodenezera evaņģēliski reformētās baznīcas mācītāja ģimenē, kuras priekšteči tradicionāli ir bijuši teologi un mediķi. Pēc ģimnāzijas beigšanas viņš studē medicīnu Bāzeles Universitātē un specializējas psihiatrijā. No 1900. gada Jungs strādā par asistentu Eižena Bleilera vadītajā psihiatriskajā klīnikā “Burghelclli” un pēc diviem gadiem publicē disertāciju “Par tā saukto okulto fenomenu psiholoģiju un patoloģiju”. Akadēmisko atzinību Jungs iegūst ar darbiem diagnostisko asociāciju jomā. 1907. gadā viņš personiski iepazīstas ar Freidu un kļūst par psihoanalīzes popularizētāju un psihoanalītiskās kustības organizētāju. Taču 1912. gadā, publicējot darbu “Libido transformācijas un simboli”, Jungs sarauj attiecības ar Freidu un pakāpeniski izstrādā savu mācību.

1921. gadā Jungs publicē grāmatu “Psiholoģiskie tipi”, kurā iezīmējas topošās analītiskās psiholoģijas pamatidejas. To izstrāde ir saistīta ar alķīmijas un gnostikas studijām: “Psiholoģija un alķīmija” (1944), “Aions” (1951), “*Mysterium Coniunctionis*” (1953) u. c. Jungs daudz ceļo pa pasauli un uzstājas ar vieslekcijām, kaut arī viņa darbību aptumšo saspēle ar nacionāl-sociālismu. Trīsdesmitajos gados pastiprinās Junga darbu kultūrkritiskā un kulturoloģiskā ievirze: “Tagadnes dvēseles problēmas” (1931), “Ievads mitoloģijas būtībā” (kopā ar Karolu Kerēni, 1941), “Raksti par laikmetu” (1946), “Atbilde Ījabam” (1952), “Tagadne un nākotne” (1957) u. c. Daudzveidīgu izvērsumu gūst arī bezapziņas problemātikas izstrāde: “Gara simbolika” (1948), “Bezapziņas veidoli” (1950), “Par apziņas saknēm” (1954), “Atmiņas, sapņi, pārdomas” (1962) u. c. Centrālā vieta Junga mācībā ir uzskatam par psihi formālajiem elementiem, proti, arhetipiem.

Junga mācības izpratnei vēlams ņemt vērā trīs atziņas. 1. Junga teksti pieļauj dažādu, pat pretēju interpretācijas iespējamību. Viņa darbi ir variācijas par noteiktu tematu, neizvēršot tās par sistēmu, bet vedinot lasītāju uz radošu dialogu. 2. Tradicionālā racionālisma ietvaros Junga mācība gūst iracionālisma iezīmes, apliecinot neklasiskas racionalitātes izveides mēģinājumu, kaut arī dažkārt viņš uzstājas kā mistifikators, t. i., noteiktu mītu inscenētājs. 3. Junga mācība ir sajūgta ar paša dzīvi, bet analītiskā psiholoģija tiek veidota dzīves mākslas tradīcijā.

6.1. Karla Gustava Junga idejas

Jungs atzīstas, ka spēcīgi izjūtot saistību ar jautājumiem, kurus uzdevuši priekšteči, bet nav snieguši precīzas atbildes. Viņš ieklausās ne tikai apkārtējo sarunās, bet arī senču balsīs. Līdz ar to Junga (un lielā mērā arī jungiešu) pašizpratnē dominē orientācija uz *iekšējo* biogrāfiju, atstājot novārtā ār pasaules vēsturisko gaitu. Junga senči pa tēva līniju ir dzīvojuši Vācijā. Vecvectēvs Ignacs Jungs (1759–1831) pārcēlies no Maincas uz Manheimu un Napoleona kara laikā vadījis lazareti, bet viņa brālis Zigismunds (1745–1824) bijis Bavārijas kanclers un precējies ar teologa un filosofa Frīdriha Šleiermahera (1768–1834) jaunāko māsu. Vectēvs Karls Gustavs Jungs (1794–1864) strādājis par ārstu un, kā vēsta ģimenes leģenda, bijis Gētes ārļaulības dēls. Divdesmit astoņu gadu vecumā

Carl Gustav Jung
26.07.1875.–
06.06.1961.

viņš pēc Aleksandra fon Humbolta (1769–1859) rekomendācijas pārceļas uz Šveici, lai strādātu Bāzeles Universitātē. Junga tēvs – Johans Pauls (1842–1896) – ir ieguvis teoloģisku izglītību un doktora grādu filoloģijā. Māte Emīlija (1848–1923) nāk no turīgas birģeru ģimenes, kuras dzimtas pārstāvji vairākās paaudzēs ir bijuši mācītāji. Junga dzimtas tradīcijā medicīna un reliģija ir gājusi rokrokā, un tas atveidojas arī analītiskās psiholoģijas pamatlīcēja darbos.

Zēna gados Jungs ir visai noslēgts sevī un īpaši nemeklē kāda draudzību. Ar grūtībām viņš pielāgojas apkārtējai pasaulei un labprāt gremdējas sapņos, tādējādi uzskatāmi pauzdams vēlāk paša aprakstīto introvertās ievirzes tipu. Divpadsmit gadu vecumā Jungs nespēj apmeklēt skolu, taču, noklausoties sarunu, kurā tiek spriests par viņa stāvokli, apzinās draudošās briesmas un uzsāk cīņu ar savu tieksmi krist bezsamaņā. Jungs nosaka sev disciplīnu, kuru ievēro visu mūžu, – viņš uzsāk sevis paša un savas dzīves veidošanu. Taču šis dzīves pamats ir mīts, kas ļauj kļūt par moderno Merlinu. Jaunībā izveidojas arī Junga negatīvā attieksme pret sava laika reliģiskajiem priekšstatiem un nedzīvajām ceremonijām, kurās tiek attaisnotas sadzīviskas vajadzības, bet Kristus pārvērsts par moralizētāju vai politisku agitatoru. Teoloģiski reliģiskie apcerējumi Jungam šķiet muļķības kalngals, jo viņš uzskata, ka dievišķā pieredzējums rodams vienīgi vīzijās un sapņos. Viņa paša jaunības sapnis ir kļūt par arheologu, taču Bāzelē šo profesiju nav iespējams apgūt, bet doties uz citu universitāti neļauj ģimenes trūcīgie apstākļi. No teoloģijas studijām Jungu atrunā tēvs, un viņš pievēršas medicīnai, kaut arī līdz pat studiju beigām nespēj izvēlēties savu specializāciju. Beigu beigās viņš pievēršas psihiatrijai un dodas strādāt uz Cīrihes Burghelclī dziedinātavu. Šī dziedinātava ir sava veida medicīniskais klosteris, kurā valda Bleilera noteiktais princips – ārsta dzīve ir veltīta dziedināšanai.

Bāzele un Cīrihe Junga izpratnē ir Eiropas gara dzīves pretpoli. Bāzele glabā sevī gara dzīves atmiņu, universitātē ir dzīva piemiņa par Roterdamas Erasmu (1469–1536) un Fridrihu Niči, kuri šeit mācījuši. Jungu ietekmē arī viņa vectēvs, kurš šeit bijis profesors un kurš portretā iemūžināts universitātes aulā. Bāzelē strādā izcilais kultūrvēsturnieks Jakobs Burkharts (1818–1897), bet savulaik vētrainu darbību izvērsis Paracelzs (1493–1541). Bāzelē kultūrvēsturiskā un filosofiskā izglītība ir jebkura cilvēka kultūras sastāvdaļa, kuru neviens negrasās pat apšaubīt. Tas sekmē Junga kultūrvēsturiskās un filosofiskās studijas, taču viņa attieksme pret sava laika profesionālajiem filosofiem ir visai nievīga. Savukārt Cīrihē interese par filosofiju un kultūras vēsturi šķiet kaut kas nepraktisks un nevajadzīgs. Tādējādi arī Jungā apvienojas pagātnes garīguma tradīcijas un mūsdienas, alkīmija un dabaszinātnes, gnostika un psiholoģija. Taču vienlaikus Bāzele un Cīrihe simbolizē gara sašķeltību. Bāzele sakņojas pagātnē, bet Cīrihe ietiecas nākotnē. Modernā civilizācija sev par nelaimi cenšas aizmirst savu sakņotni, bet pagājušais, slīgstot dogmatismā un tradicionālismā, izvairās no nozīmīgu problēmu risināšanas, sekmējot tuvredzīgu empīrismu un utilitārismu. Bāzeles un Cīrihes pretstatā Junga saskata mūsdienu cilvēka pamatproblēmu, kuru risina visu mūžu, proti, kā *iespējams būt mūsdienīgam*. Pašlaik dzīvojošie nepavisam nav mūsdienīgie, mūsdienīgi cilvēki ir ārkārtīgi liels retums, jo lielākā daļa cilvēku saglabā arhaiskas psihiķes struktūras un tikai ārēji izrāda saistību ar mūsdienām. Tas rada ne vien individuālas psihiskās komplikācijas, bet arī masveida neirozes un psihozes, nemierus un sacelšanos. Arhaiskums, patības neizkoptība ir sastopama biežāk nekā mūsdienīgi patīga dzīve.

Studiju gados Junga aizraujas ar tolaik populāro okultismu, piedalās spirītisma seansos un iepazīstas ar astroloģisko un parapsiholoģisko literatūru. Okultie fenomeni Junga izpratnē ir zinātniskas izpētes cienīgas parādības, un 1902. gadā viņš publicē darbu "Par tā saukto okulto fenomenu psiholoģiju un patoloģiju", kurā saskatāmas viņa mācības turpmākās iezīmes: *ideja par psihi kā daudzveidīgu, multiplu vienību ar autonomiem kompleksiem un sinhronitātes ideja*. Junga apraksta arī eksperimentus ar savu māsiņu, kurai piemitušas garreģa spējas, kas piemīt arī pašam eksperimentētājam. Transa stāvoklī neizglītotā jaunava ir spējusi pāriet no Šveices vāciešu izrunas uz literāro vācu valodu, izklāstīt gnostiku kosmoloģiju u. tml. Divdesmit astoņu gadu vecumā Junga apprecas ar Emmu Raušenbahu (1882–1955) un 1906. gadā pārceļas uz savu namu Kīsnahtē, kur arī nodzīvo visu mūžu. Ārēji Junga dzīve it kā norisinās mierīgi: bērnu dzimšana*, psihiski slimo ārstniecība, pasniedzēja darbība un darbs pie grāmatas "Par *Dementia praecox* psiholoģiju". Junga izstrādā asociatīvu testu, kas ļauj eksperimentāli fiksēt bezapziņas produkciju. Viņš secina, ka testos fiksētie traucējumi vai deformācijas ir saistīti ar *enerģētiski uzlādētiem kompleksiem*, kas atrodas ārpus apziņas. Ar šiem eksperimentiem Junga gūst slavu un atzinību. No klīnisko gadījumu

* Jungu ģimenē ir 5 bērni: Agate (1904), Grēta (1906), Francs (1908), Marianne (1910), Helēne (1914). Analītisko psiholoģiju praktizē arī viņa sieva un dēls Francs.

interpretācijas un eksperimentēšanas Junga pamazām pāriet uz vēsturisku faktu – mītu, reliģisko, alķīmisko un poētisko tekstu izpēti.

Šajā ceļā Junga sastopas ar Zigmundu Freidu, kas strādā līdzīgā virzienā. Viņa tikšanās ir zināmā mērā nenovēršama, un tomēr tā ir arī sagādīšanās ar tālejošām sekām. Taču nenovēršama ir arī šķiršanās, kas izraisa ne visai patīkamas atmiņas un aizvainotību, ko nespēj mazināt laika distance. Junga attieksmi pret psihoanalīzi iezīmē jau viņa ieviestais apzīmējums “analītiskā psiholoģija” – sava veida apvērsts “psihoanalīzes” variants. Savu eksperimentu interpretācijā Junga izmanto Freida teoriju un jau 1901. gadā Burgheļci dziedinātavā referē par viņa idejām. Tomēr bezapziņas interpretācijā Junga iet savu, relatīvi neatkarīgu ceļu, kur lielāka nozīme ir Bleileram un Pjēram Žanē, pie kura viņš mācās 1902. gada rudenī. Turklāt vēl lielāka nozīme bezapziņas un terapijas izpratnē Jungam ir Karla Gustava Karusa izstrādājam. Pēc darba “Diagnostiskās asociāciju studijas” (1906) nosūtīšanas Freidam sākas vēstuļu apmaiņa, kas 1907. gadā noslēdzas ar personisku tikšanos. Junga nodibina psihoanalīzes biedrību Cīrihē, kļūst par Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības pirmo prezidentu, kasmīgu psihoanalīzes aizstāvi un psihoanalītiskās kustības organizētāju. Freida personā Junga sastop vecāku un pieredzējušu zinātnieku, kuru pieņem par savu garīgo tēvu, un arī Freids Jungā saskata savu garīgo dēlu. Līdz ar Jungu Freidam kļūst iespējams *nostiprināt analīzi akadēmiskajā pasaulē un novērst apvainojumus “žīdismā”*. Savukārt Freids palīdz Jungam nolīdzināt mīlestības incidentu ar Sabīnu Špilreinu, kura gan drīz vien mēģina samierināt psihoanalīzes “tēvu un dēlu”. Šajā simboliskajā “tēva un dēla” attiecībās acīmredzot arī sakņojas Freida un Junga attiecību produktivitāte un neiespējamība. Šajās attiecībās iejaucas arī Emma Junga, aicinot Freidu nesaskatīt viņas vīrā tikai dēlu. Tikšanās ar Freidu iezīmē Junga zinātniskās jaunrades pirmā posma apogeju un nepieciešamību izstrādāt savu mācību.

1912. gadā Junga publicē darbu “Libido metamorfozes un simboli”, kas gadu vēlāk tiek izmantots kā formāls attiecību pārtraukšanas iemesls. Šo iespēju sniedz no Freida atšķirīgas *libido*, *incesta* un *bezapziņas* interpretācijas piedāvājums. Libido Junga izpratnē ir psihiskās enerģijas apzīmējums. Incesta problemātikā Junga vairāk interesē tā simboliskā nozīme, cilvēka paštapšanas un atdzimšanas alku izpausme. Apziņa, pēc Junga ieskats, izaug no bezapziņas, dzimst šajā mātišķajā klēpī; tādējādi bezapziņa ir sava veida dvēseles māte*, bet incests simbolizē psihisko veidojumu apvienošanās tendenci. Sapņos un mītos sastopamais laulību vai incesta motīvs simbolizē apziņas iegremdēšanos bezapziņā. Šī iegremdēšanās var beigties arī traģiski. Jaunībā šādi var izpausties vēlme patverties mātišķajā pasaulē un izvairīties no ārpusaules, bet brieduma gados – alkas rast mūžīgo patiesību,

* Junga nav īpaši precīzs terminoloģijas izmantošanā, ar jēdzienu “dvēsele” tiek domātas dažādas nozīmes. 1) Dvēsele ir ierobežots funkcionāls komplekss, kas manifestē iekšējo ievirzi uz bezapziņu. 2) Dvēsele ir viss dzīvīgais cilvēkā, dzīvā izraisošs faktors. 3) “Dvēsele” ir “psihēs” sinonīms.

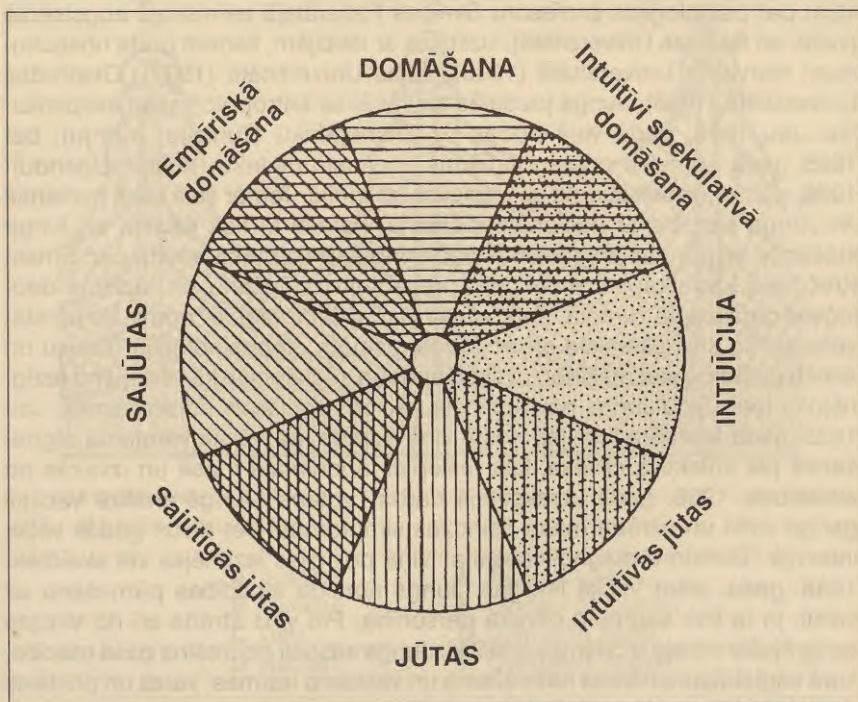
kas var izrādīties regresīva. Jungs psihes struktūru skata kā sakņotni un ievieš konceptu "rizoma", kas izrādās būtisks turpmākajā zinātnes un filosofijas attīstībā. Jungs izšķir kolektīvo un individuālo bezapziņu, kuru Freids esot identificējis ar bezapziņu kopumā un kurā līdz ar to galvenokārt atrodas izstumtais un aizmirstais. Tāpēc, kā uzskata Jungs, Freids gandrīz vai visu uzmanību pievērš agrīniem bērnības pārdzīvojumiem, taču dziļu psiholoģijai ir jāielūkojas cilvēku dzimtas bērnībā, atsedzot tās struktūras, kuras piemīt visiem cilvēkiem, kuras tie pārmanto no paaudzes uz paaudzi un kuras arī nosaka individuālās psihes kodolu. Kolektīvajā bezapziņā pastāv visiem raksturīgi instinkti, ievirzes un tipiskas reakcijas, universāli veidojumi, kas ģenerē aprioras priekšstatu, pārdzīvojumu un izturēšanās formas. Uzturot draudzīgas attiecības ar Freidu, Jungam gan šīs idejas ir tikai intuīciju līmenī, bet Freids tajās necenšas iedziļināties.

Pēc attiecību saraušanas ar Freidu Junga dzīvē iestājas drūms periods, jo apstāst zinātniskā jaunrade, pārtrūkst koleģiālās attiecības ar psihoanalītiķiem un tiek pārtraukts arī pasniedzēja darbs augstskolā. Jungs jūtas vientuļš un izolēts, noslēdzas sevī un dažbrīd ir nobažījies par savu psihisko veselību. Šajā laikā sākas ilgstoša psihiskā krīze, kuru pats Jungs nodēvē par ceļojumu uz mirušo valstību. Viņš jūtas tuvu neprātam, jo apziņu pārņem murgaini tēli un vīzijas. Viena no tēlu virknēm pārstāj rādīties 1914. gada augustā, kad Junga "murgi" kļūst par acīm redzamu īstenību. Šajās vīzijās viņš saskata kolektīvās bezapziņas pastāvēšanas apstiprinājumu – viņa psihē parādījušies eiropiešu psihes dziļēs snaudušie spēki. Kad tie projicējas uz āru un materializējas, nedaudz rimst arī Junga iekšējais konflikts. Taču ar to viņa iegremdēšanās bezapziņas dzelmīgajās vērpētēs neapstājas, viņš turpina uzsākt ceļojumu un fiksē to līdz šim nepublicētā foliantā "Sarkanā grāmata" (sākotnēji pieraksti apkopoti "Melnajā grāmatā" (sešas melnā ādā iesietas grāmatas), vēlāk pārstrādāti (gotiskā šriftā), papildināti ar zīmējumiem un iesieti sarkanā ādā). Iegremdēšanās rezultātā Jungs izstrādā turpmākās teorijas pamatus un rada *aktīvās iztēles* (imaginācijas) – psihes izpētes un terapijas metodi. 1916. gadā Jungs cenšas izteikt pārdzīvoto gnostiskas iedabas poēmā "*Septem Sermones ad Mortuos*" ("Septiņi sprediķi mirušajiem"). Sākotnēji poēma publicēta tikai privātai lietošanai, lai gan jau tad Jungs ar to vēlas sākt savu īsteno darbu atskaiti.

1918. gadā Jungs beidz eksperimentus ar sevi un jūt nepieciešamību un spēkus pārdzīvoto analizēt. Šajā laikā top pirmā lielākā publikācija, kas vairākkārt pārskatīta un papildināta, proti, 1921. gadā publicētais darbs "Psiholoģiskie tipi". Šā darba ietvaros Jungs pamato savas un Freida uzskatu atšķirības, norādot, ka psihoanalīzes pamatlicējs pārstāv ekstraverto tipu un tāpēc pasauli redz un izprot citādi nekā viņš. Junga piedāvātais tipoloģijas mēģinājums zinātniskajā pasaulē nav nekāds jaunums: Ernsts Krečmers (1888–1964) izstrādā mācību par četriem ķermeņa uzbūves tipiem ("Ķermeņa uzbūve un raksturs", 1921), Eduards Šprangers cenšas tipizēt dzīves formas ("Dzīves formas", 1921). Savukārt Hermans Roršahs 1921. gadā

publicētajā darbā, aplūkojot pārdzīvojumu tipus, izšķir introversiju un ekstraversiju, bet Alfrēds Binē jau 1903. gadā publicētajā grāmatā "Inteliģences eksperimentāls pētījums" raksta par introspektīvo un eksternospektīvo psihi ievirzi. Junga izšķir divus psihi raksturlielumus, proti, *funkcionālos* un *ievirzes tipus*. Funkcionālie pamattipi ir četri (domāšana, jūtas, izjūtas, intuīcija), taču parasti viens dominē, bet tam pretējais, papildinošais tips ir neapzināts. Šīs funkcijas var būt pasīvas un aktīvas, turklāt divas no tām – domāšana un jūtas – ir racionālas, bet abas pārējās – iracionālas.

Psihi vēl raksturo divi ievirzes tipi, t. i., introvertais un ekstravertais tips, kas viens otru papildina un kompensē. Introversija pauž subjekta negatīvo attieksmi pret objektu, bet ekstraversija – pozitīvu. Paši par sevi šie tipi ir vienpusīgi, tāpēc jānodrošina to kooperācija jeb "laulība". Tomēr pašam Jungam daudz būtiskāks ir 1921. gadā publicētā darba apakšvirsraksts, proti, "Individuācijas psiholoģija". *Individuācija* ir psihiskās nobriešanas un transformācijas process patības virzienā. Tas ir spontāns un dabisks process, kurā tiek apvienoti, integrēti psihi dažādie veidojumi. Individuācija jeb paštapšana ir nevis lineārs, bet gan virtuāli koncentrisks process – nemitīga tuvošanās patībai, kas savā ziņā jau pastāv. Cilvēks vienmēr ir ceļā uz sevi pašu.

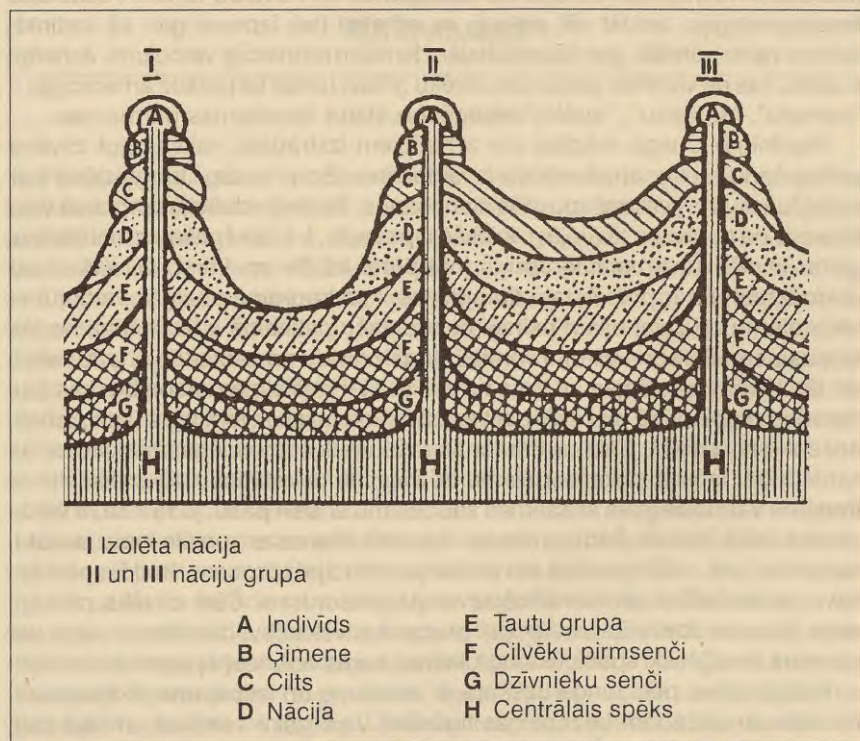
Psihi funkcionālie tipi

Individuācija ir sajūgta ar simboliem un noturīgiem priekšstatiem. Junga draugs sinologs Rihards Vilhelms (1873–1930) pievērš viņa uzmanību ķīniešu alķīmiskajam traktātam “Zelta Zieda noslēpums”. Šajā tekstā Junga atpazīst paša tēlu aprakstus un metodes, ar kuru palīdzību tie sasniegti. Viņš uzraksta komentārus par šo traktātu un pievēršas alķīmijas izstrādāšanai, kuras kļūst par noturīgu visas dzīves studiju objektu. Darbs “Psiholoģiskie tipi” atklāj Junga patstāvīgās zinātniskās jaunrades posmu, bet “Komentārs par “Zelta Zieda noslēpumu”” (1929) aizsāk alķīmijas interpretāciju analītiskās psiholoģijas garā. Vienlaikus tas ir arī pirmais darbs, kas veltīts Austrumu problemātikai; tam seko citi Junga darbi: “Joga un Rietumi” (1936), “Par Austrumu meditācijas psiholoģiju” (1943) u. c. Viņš sadarbojas ar indologu Heinrihu Cimmeru (1890–1943) un uzraksta priekšvārdu Deitaro Sudzuki grāmatas tulkojumam. Ar laiku Junga pievēršas arī gnostisko mācību apjēgsmi. Viņš uzsver, ka psihologs ir gnosists, t. i., zinošais, atzinušais. Tradicionāli gnosticisma raksturojums tiek sākts ar sarežģītās mitoloģijas un kosmogonijas aprakstu. Tomēr kopīgais gnosticisms un Jungam ir atziņa par īpašām zināšanām, kas rodas sevī pašā. Šīs zināšanas ļauj atsavināties no iemeslības svešajā pasaulē un apzināties savu izredzētību. Tas ļauj īstenot tagadnes kritiku un novērsties no šīs pasaules norisēm.

Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados pieaug Junga popularitāte. Viņš kļūst par psiholoģijas profesoru Šveices Federālajā tehniskajā augstskolā (vēlāk arī Bāzeles Universitātē), uzstājas ar lekcijām, saņem goda nosaukumus: Hāvarda Universitātē (1936), Jēlas Universitātē (1937), Oksfordas Universitātē (1938). Junga piedalās arī vairākās antropoloģiskās ekspedīcijās. Jau 1920. gadā viņš dodas uz Ziemeļāfriku (Tunisiju, Alžīriju), bet 1925. gadā apmeklē pueblo indiāņus un Austrumāfriku (Keniju, Ugandu). 1938. gadā viņš tiek ielūgts uz vieslekcijām Indijā. Tomēr šajā laikā norisinās arī Junga saspēle ar nacionālsociālismu. Parasti tā tiek saistīta ar Junga stāšanos Vispārējās ārstniecības sabiedrības prezidenta amatā pēc Ernsta Krečmera, kas atkāpjas, protestējot pret ebreju izslēgšanu, un nacisma ideoloģijas garā izdotā žurnāla “*Zentralblatt für Psychotherapie*” nominālo pārstāvēšanu. Šo saspēli saista arī ar Junga atziņām etnopsiholoģijā (ebreju un āriešu psiholoģisko atšķirību uzsvēršanu) un sociālpolitiskā vērtējuma rezignējošo toni. Taču Junga nav apzināts nacionālsociālists un antisemīts. Jau 1933. gada februāra lekcijās Ķelnē viņš norāda, ka Vācijā vērojama atgriešanās pie kolektīvā cilvēka, kas ieslēpjas anonīmajā masā un izvairās no atbildības. 1936. gadā uzrakstītajā darbā “Votans” Junga analizē Vācijas garīgo dzīvi un uzrāda masu psihozes simptomus, bet divus gadus vēlāk intervijā “Diktatoru diagnosticēšana” viņa pozīcijas iezīmējas vēl skaidrāk. 1938. gadā, lasot Vācijā lekcijas, Junga noraida atbildības pārņemšanu uz valsti, jo tā tiek sagrāta cilvēka personība. Pie viņa strādā arī no Vācijas emigrējušie ebreju izcelsmes analītiķi. Junga saspēli nodrošina paša mācība, kurā saglabājas zināmas naturālisma un vitalisma iezīmes, varas un politikas psiholoģiskā aspekta uzsvēršana, – mācība, kuru Junga veido kā sevis pašattīstīšanas mākslu un zinātņi, bet kuru laikam nav pilnīgi iestrādājis pats sevī.

Junga mācībā centrālo vietu ieņem nojēgums par cilvēka būtmes apriarijiem veidojumiem, proti, par *bezapziņu* un *arhetipiem*. Junga uzsver, ka "bezapziņa" ir nevis metafizisks vai filosofisks, bet gan psiholoģisks jēdziens, kas aptver tos psihiskos procesus un veidojumus, kuri nav apzināti un neietilpst apziņā, taču jēdziena skaidrojumā pieļauj ambivalentu daudznozīmību. Dažkārt Junga atzīst, ka bezapziņā ietilpst gan priekšapziņa un zemapziņa, gan izstumtais, neapzinātais un aizmirstais, un reizumis pat satuvina to ar vieliskumu. Tomēr viņa galvenais motīvs ir pašas bezapziņas atsegšana, proti, cilvēka būtmes neracionālo, apriario strukturētājgeneratoru iezīmēšana. Junga izšķir *individuālo* jeb *personisko bezapziņu* (bezapziņas virsējo slāni jeb subjektīvo psihi) un *kolektīvo bezapziņu*, kas ir objektīva un sakņojas cilvēkā, saplūstot ar dzīvniecisko un vielisko pasauli. Savos ekskursos Junga reizēm pieļauj, ka bezapziņa tiek izprasta kā naturāls veidojums, taču tā ir *sinerģētiskās* attiecībās ar apziņu. Bezapziņas traktējumā Junga iezīmē dažādus kolektīvā veidojumus: ģimenes, nācijas, tautu grupas u. tml.

Junga cenšas noskaidrot psihi neapzināto pašdetermināciju, kura rada ievirzes un tēlus, kas var strauji pārņemt cilvēkus un tautas, pat ja nepastāv to savstarpējs kontakts.

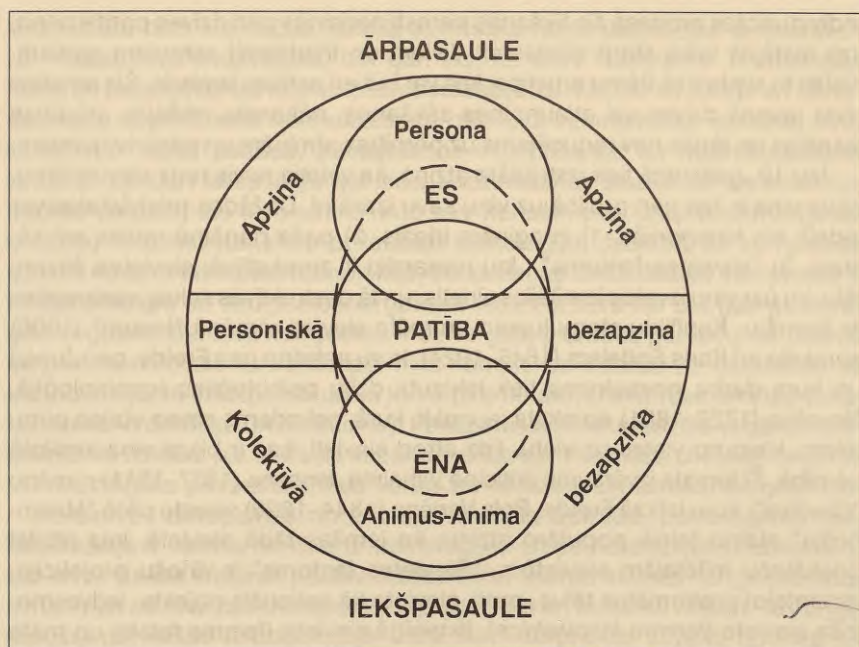

Psihisko veidojumu vispārīgā uzbūve

Kolektīvās bezapziņas veidojumiem – arhetipiem un to kombinācijām – ir raksturīga visuresamība, tie neatvairāmi un pastāvīgi izpaužas ne tikai visdažādāko tautu mitoloģijā un ticējumos, bet arī mūsdienu cilvēku sapņos, vīzijās, mākslasdarbos, psihozēs u. tml. Šos veidojumus nav determinējusi ār pasaule, tie ir psihs pašdeterminācijas veidojumi, kas saistīti ar cilvēka ieaugšanu pasaulē. Junga fiksē, ka bezapziņa ģenerē noteiktas *shēmas, kas kārto un strukturē cilvēka priekšstatus, pārdzīvojumus un izturēšanos*. Tās ir *piedzimtas formas*, kuras nodrošina noteiktu pārdzīvojumu un darbību iespējamību. Šo shēmu apzīmēšanai 1912. gadā Junga ievieš terminus “pirmatnējie tēli” un “pirmtēli”, bet 1919. gadā – “arhetipi”, taču to lietošanā nav konsekvents. Arhetips ir forma, fenomenoloģiska struktūra, un cilvēku priekšstatus figurē nevis paši arhetipi, bet gan to tēli. Arhetipi ir sava veida psihs orgāni, kas garantē psihiskās dzīves līdzsvaru, taču, ja to tēli pārplūdina cilvēka dzīvi, iespējama neuroze, psihoze vai pat bojāeja. Kaut arī arhetipi ir formāli, tie ir nūminozi un spēj aizraut cilvēkus. Arhetipos mītošā enerģija pārņem cilvēkus, radot gan praviešus un māksliniekus, gan tirānus, demagogus u. tml. Arhetipiem piemīt emocionāla, bipolāra struktūra, kas no aksioloģiskā viedokļa ir neitrāla, t. i., tā nav nedz pozitīva vai laba, nedz negatīva vai slikta. Taču Junga neskata arhetipus kā vēsturiskus veidojumus un neveido to tēlu vēsturisko fenomenoloģiju, turklāt vēl pieļauj, ka arhetipi tiek izprasti gan kā instinkt-formas vai to korelati, gan kā sociālajām formām radniecīgi veidojumi. Arhetipi ir spēki, kas ne vienmēr pakļaujas cilvēku gribai, tomēr tie paredz arheoloģiju – “pamatu”, “sākumu”, “spēku” atsegšanu, darot iespējamās pārmaiņas.

Vispilnīgāk Junga mācība par arhetipiem izstrādāta, raksturojot cilvēka paštapšanu, sevis atrašanu un izveidošanu. Šo procesu Junga dēvē par individuāciju vai paštapšanu, pašstenošanos. Bet individuācijas procesā viņu interesē ne tik daudz tā ārējā, cik iekšējā pasaule, t. i., iekšpasaules iniciācijas gaita. Iniciāciju ār pasaulē Junga interpretē kā *Es* un *Personas (Maskas)* veidošanos. *Es* ir priekšstatus komplekss, kas koordinē apziņas veidojumu izkārtojumu un šķiet esam psihs centrs, taču patiesībā ir tikai viena no tās izpausmēm. Persona ir kompromiss starp individu un sabiedrību, taču nereti aiz tās cilvēks paslēpjas arī pats no sevis. Tā ir mākslīga personība, kas ļauj darboties sabiedrībā un cilvēku attiecībās pilda maskas funkcijas (tituli, amati, nosaukumi u. tml.). Līdz ar *Personas* rašanos kļūst iespējama iekļaušanās sabiedrībā, taču tā dara iespējamu arī *inflāciju* un *deflāciju*. Identifikācija ar Personu var noslēgties ar saiknes zaudēšanu ar sevi pašu, jo tā ir sava veida cilvēka ārējā fasāde. Šādu procesu – identificēšanos ar sociālo lomu, amatu, statusu u. tml. – Junga dēvē par deflāciju. Inflācijas ir process, kad *Es* pārkāpj savu ierobežotību un identificējas ar pārpersonisko. Šādi cilvēks pārkāpj sevis paša ierobežotību, inflācijas procesā cilvēks sevi dievišķo un viņu var pārņemt enerģētiski spēcīgākas struktūras, kuras viņš nespēj apvaldīt un vadīt.

Patīgā dzīve, pēc Junga uzskata, ir atrodama un iespējama iekš pasaulē, tiekoties ar dažādām bezapziņas figūrām. Viņš izšķir vairākas iekšējā ceļa pakāpes: tikšanās ar *Ēnu, animu* un *animus, Gudro vīru* un *Lielo Māti* un *Patību*, kas ir individuācijas mērķis un sākums.

Psihes struktūra

Paštapšanas figūras var parādīties visdažādākajos simboliskajos veidojumos, turklāt patības simboli ir visvienkāršākie un reizē arī jēgsaturīgākie simboli (mandala, krusts u. tml.), ap kuriem grupējas vai caur kuriem var izpausties visi pārējie arhetipiskie tēli. Pirmā paštapšanas iniciācija ir tikšanās ar Ēnu, tā ir drosmes pārbaude, kas prasa pilnīgu godīgumu un patiesumu, visas atbildības uzņemšanos uz sevi. Jungs izšķir individuālo un kolektīvo (laikmeta, tautas, grupas u. tml.) Ēnu. Tikšanās ar Ēnu ir tikšanās ar sevis paša tumšo pusi, kas dažādu iemeslu dēļ ir nepieņemama un noraidāma. To veido visas negatīvās, nepatīkamās, izstumtās īpašības un rakstura iezīmes, kuras attiecinā uz citiem, bet ne uz sevi. Ja Ēna netiek ņemta vērā vai tiek radikāli noraidīta, var rasties smagas psihiskās komplikācijas.

Otro paštapšanas cēlienu iezīmē anima un animus – sievišķais un vīrišķais dvēseles tēls vīrietim un sievietei. Anima ir sievišķā arhetips vīrieša bezapziņā, kas var projicēties uz dažādām sievietēm: māti, sievu, mīļāko utt. Anima var figurēt dažādos veidos un tēlos, bet visbiežāk – dažādu tās pakāpju vai elementu kombinācijā. Parasti tiek izdalīti četri tās tēla aspekti: seksuāli iekārojama sieviete, erotiski pievilcīga sieviete, spiritualizēta un dievišķota sieviete. Anima var figurēt arī kā "augstā" un "zemā" forma – gaišā un tumšā anima (piemēram, dieviete un ragana). Animus ir vīrišķais dvēseles tēls sievietei vai sievietes bezapziņas logoss. Arī animus personifikācijas parasti tiek iedalītas četros tipos: maskulinizēts vīrietis, romantizēts vīrietis, svētais un gudrais.

Individuācijas procesā šīs tikšanās parasti norisinās pēc dzīves pagrieziņa, kas iestājas laikā starp trīsdesmit diviem un trīsdesmit astoņiem gadiem. Nereti to simbolizē Bērna arhetips, kas var būt arī patības simbols. Šis arhetips rāda jaunas dzīves vai atjaunotnes sākšanos, nākamās iekšējās attīstības iespējas un tāpēc nav reducējams uz bērnības atmiņām un pārdzīvojumiem.

Jau 19. gadsimtā tiek izstrādāta atziņa, ka vīrietis nevis redz sievieti tādu, kāda viņa ir, bet gan projicē uz viņu savu izpratni. Dažādos priekšstatus var iedalīt trīs kategorijās: 1) imaginārs ideāls, 2) paša pagātnē radies priekšstats, 3) "sievietes fantoms". Jau romantiķi ir aprakstījuši sievietes iluzoro tēlu, ko par viņu izveido iemīlējis vīrietis, un tā destruktīvās sekas, saskaroties ar īstenību. Konflikta starp iluzoro un reālo sievieti romānā "Imago" (1906) apraksta arī Karls Špitelers (1845–1924), kuru apbrīno gan Freids, gan Jungs un kura darba nosaukums tiek iekļauts dzīļu psiholoģijas terminoloģijā. Novaliss (1722–1801) apraksta jaunekli, kurš, sekodams savas vīzijas pirmtēlam, klejo no vietas uz vietu, līdz atrod sievieti, kas ir bijusi viņa iemīlotā bērnībā. Šī temata izvērsums anticipē Vilhelma Jensena (1837–1911) romānu "Gradiva", kuru iztirzā Freids. Pols Verlēns (1844–1896) sonetu ciklā "Melanholija" ataino tolaik populāro atziņu, ka iemīlas tādā sievietē, kas atbilst priekšteču mīlētājām sievietēm. "Sievietes fantoms" ir vīriešu projekcija, izmantojot preformētus tēlus, proti, sieviete kā seksuāls objekts, iedvesmojoša sieviete (*femme inspiratrice*), liktenīgā sieviete (*femme fatale*) un māte jaunava. Šie tēli izraisa dzīvas diskusijas, un šiem priekšstatiem seko ne tikai Jungs savā mācībā par arhetipiskajiem tēliem, bet arī daža laba sieviete, iemiesodama tos dzīvē (Malvida fon Meizenbuga, Lū Andreasa-Salomē u. c.).

Jungs izstrādā psihe izpētes un terapijas metodi, proti, *amplifikāciju* un *aktīvo iztēli*. Amplifikācija pirmām kārtām attiecas uz sapņu analīzi un interpretāciju, tā ir sapņojuma papildināšana ar mītu, reliģiju, mākslas simboliem un saistīšana ar universāliem cilvēces priekšstatiem. Amplifikāciju īsteno ne tikai pats sapņotājs, bet arī analītiķis. Amplifikācijas metode ietver sevī reflektīvi kontemplatīvas attiecības ar bezapziņu, mūzikas, glezniecības un dzejas izmantošanu, atklājot jaunus sevis paša aspektus. Arī pats Jungs nodarbojas ar glezniecību un celtniecību – viņa celtais mitekļis Bollingenā simbolizē paša arhitektonisko uzbūvi. Glezniecība un celtniecība ir arī viens no aktīvās iztēles veidiem, kam būtiska loma terapijā – psihe nesaprotamā produkcijas atveide noteiktos tēlos un veidos. Iztēles procesā bezapziņas veidojumi tiek personificēti un uztverti kā reālas figūras. Tā ir aktīva analītiķa un analizējamā sadarbība, atklājot apziņas sakņotni un nodrošinot psihe diferencēto integrāciju. Jau 1929. gadā publicētajā darbā "Mūsdienu psihoterapijas problēmas" Jungs izšķir četras terapijas stadijas: atzīšanos jeb katarsi, izskaidrošanu, audzināšanu un transformāciju, kura principā arī raksturo analītisko psiholoģiju.

Junga mācībā iezīmējas uzskats, ka slimības ir kultūrvēsturisks produkts. Slimība ir dabas un kultūras tikšanās rezultāts, t. i., slimībām piemīt ne tikai imanentas likumsakarības, bet arī kultūras determinētas izpausmes formas. Kas vienā kultūrā vai sabiedrībā ir slims (vai tiek uztverts kā slimnieks), tas

citā kultūrā tāds var nebūt. Turklāt to nosaka nevis pastāvošie priekšraksti un medicīniskā diagnostika, bet gan tas, ka šāds "slimnieks" ir attiecīgās kultūras pastāvēšanas nepieciešams nosacījums. Līdz ar to Junga arī nenodarbojas ar slimnieka normalizēšanu, pārveidi normalitātes virzienā. *Viņa centieni ir vērsti patības, paštapšanas veicināšanas un nodrošināšanas virzienā.* Lai gan terapijā Junga izceļ audzināšanas stadiju un atsaucas uz sociālo pasauli, tās ievērošanā viņš nav konsekvents un pat nobriešanas procesu lielākoties skaidro ar iekšējo psiholoģiju. Jaunībā Es komplekss iztīstās no tēva un mātes kompleksa, šīs sistēmas Ēnas. Mātes komplekss ir Mātes arhetipa un tēlu psihoenerģētiska iedarbe, kura var būt gan pozitīva, gan negatīva. Bet tēva komplekss ir dzīvē gūtā pieredze par tēvu vai patēvu un psihē iemītošais tēva arhetips. Tēva kompleksa iedarbe var izpausties kā individuālajā, tā transpersonālajā jomā (piemēram, Dievs Tēvs un Viņa Dēls, kas savieno dievišķo un cilvēcisko). Pakāpeniski cilvēks izdzīvo vecāku kompleksu un nokļūst pie sevis kā vecāku radīšanas. Pusmūžā cilvēkā norisinās vēl nozīmīgāks pavērsiens, kas vērsts uz radīšanu un tuvošanos gudrībai.

Kolektīvās bezapziņas un arhetipu teorijas izstrāde, psiholoģisko tipu klasifikācija ir saistīta ne tikai ar psiholoģijas un psihoterapijas problēmām, bet arī ar pašas kultūras pastāvēšanas faktu. Savas atziņas Junga pierāda, izmantojot ne tikai psihoterapeitisko praksi, bet arī kultūras vēsturi. Tā Junga mācība pārvēršas antropoloģijā, kurā tiek interpretēta cilvēka būtmes un kultūras formu psiholoģiskā dimensija. Cilvēks vienmēr atrodas arhetipisko tēlu pavadā, arhetipi ir mitoloģijas, reliģijas un mākslas mātišķais klēpis. Šajos veidojumos cilvēks pārdzīvo un pārvar arī savu atrautību no dabas, dabiskās sākotnes cilvēku dzimtā un dzīvajā dabā. Taču modernajā pasaulē, pēc Junga ieskata, šī tuvība un prasme ieklausīties dabiskajā balsī ir zudusi, zudušas ir arī ar arhetipiem saistītās simboliskās zināšanas. Šis pārrāvums izpaužas ne tikai kā masveidīgas neirozes un psihozes, bet arī kā sociālpolitiski konflikti un kolektīvs neprāts (nacionālsociālisms, komunisms u. tml.), ko raksturo arhaizēta simbolika un ceremonijas. Pirmo triecienu šīm simboliskajām zināšanām esot devusi kristietība, bet protestantisms uzsācis simbolu galīgo noārdīšanu. Pati par sevi kristietība nav nedz pozitīva, nedz negatīva, taču tā ir vienpusīgs pasaules redzējums un cilvēka izpratne. Visa Eiropas vēsture ir simbolu degradācijas vēsture, tomēr ir aizsācies jauns aions (laikmets), kurā varbūt radīsies dzīvīgi simboli, kas ļaus līdzsvarot psihisko enerģiju un iekļauties pasaules kārtībā. Junga izvirza ideju par kvaternitāti, četrvienību, kas modernajā cilvēkā veido iekšējo Dievu un pilda kompensatorisku funkciju, jo reliģiskie simboli ir zaudējuši savu spēku. Pievēršanās Austrumu reliģijām un simboliem Junga izpratnē ir attaisnojama, taču tā ir tikai ārēja simbolikas aizgūšana. Junga uzskata, ka nekādi aizguvumi nēlīdzēs, ka šos Austrumus (un vienlaikus savas patības avotus) nepieciešams atklāt sevī, un tāpēc savu mācību nereti dēvē par Rietumu jogu vai 20. gadsimta alķīmiju. Mūža nogalē Junga tiek uzverts kā bezapziņas pravielis, lai gan pats no šī goda atsakās. Tomēr viņš uzstājas kā paštapšanas mistagogs, individuācijas mitologs.

6.2. Jungieši un postjungieši

Dzīves laikā Jungs vairākkārt ir uzsvēris, ka nevēlas izveidot nekādus piekritējus jungiešus. Arī viņa skolnieki nemitīgi ir uzsvēruši skolotāja nedogmatisko nostāju un ideju rosinošo nozīmi. Tomēr nevar neatzīt to faktu, ka pastāv jungieši, bet viņu vidū – dažādi strāvojumi. Jungs it kā atsakās no analītiskās psiholoģijas institucionāli organizatoriskās nostiprināšanas, taču arī neiebilst pret tās īstenošanu. Pastāv arī formāls jungiešu identitātes kritērijs, proti, izglītība atzītā mācību institūcijā atzīta analītiķa vadībā. Jau 1916. gadā Rokfelleru dzimtas pārstāve Edīte Makkormika Čirihē nodibina Psiholoģisko klubu, kurā tiek debatēts ne tikai par Junga idejām. 1948. gadā tiek izveidots Junga institūts, kura vadītāja Kornēlija Brunnere (no 1952. g. līdz 1975. g.) arī ir uzsvērusi, ka šī institūcija ir diskusiju, nevis kulta klubs. Institūtā lekcijas lasa Geršoms Šolems (1897–1982), Karols Kerēņi (1897–1973), Mirča Eliade (1907–1986) u. c. Paša Junga attieksme pret institūtu ir ambivalenta: no vienas puses, viņš bīstas no savas mācības un atziņu sastingšanas institucionalizācijas procesā, bet, no otras, – jūtas glaimots un ļauj sev kultam. Analītiskās psiholoģijas sākotnējo izplatīšanos raksturo 1) paļaušanās uz harismātisko Jungu un viņa saikni ar bezapziņu un 2) sieviešu dominānce.

Labākas attiecības Jungam veidojas ar sievietēm, kaut arī par viņa pēcteci Šveices Federālajā tehniskajā augstskolā un pirmo Junga institūta direktoru kļūst Karls Alfreds Meiers (dz. 1903. g.) – skolnieks, kurš vienīgais spēj izturēt Jungu un kuru iztur pats skolotājs. Jungs jūtas labāk sieviešu vidē, un Antonija Volfa (1888–1953) pat kļūst par viņa līdzgaitnieci, ar kuru jāsadzīvo sievai. Jungam un viņa mācībai savu mūžu velta ne tikai Volfa un sieva, bet arī Jolande Jakobi (1890–1973) un Aniela Jafē (1903–1991). Emma Junga 1967. gadā publicē grāmatu “Animus un anima”, kas iezīmē ne tikai viņas, bet arī citu jungiešu, proti, sieviešu paštapšanas problemātiku. Tomēr dažus gadus desmitus vēlāk pašas jungietes vērsas pret Junga patriarhālismu sievišķā dvēseles tēla un sievietes bezapziņas logosa interpretācijā (U. Baumgarte, K. Estesa u. c.). Jungiešu mērķis ir brīva sieviete un emancipēts vīrietis. Pat Junga līdzgaitniece Marija Luīze fon Franca (dz. 1915. g.) 1995. gadā ar saviem piekritējiem nošķiras no Junga institūta un izveido patstāvīgu institūciju. Tomēr Kīsnahtes viedētāja sākotnējo piekritēju nostājai svarīgākas ir ne tik daudz teorētiskās izstrādnes, cik *saikne ar bezapziņu* un ieklausīšanās arhetipu balsīs. Vienlaikus šī ievirze iezīmē fundamentālu atšķirību no Freida centieniem, jo jungiešiem *jēga jau iemīt pasaulē* un atliek tikai tai tuvoties un iemiesot to sevī.

Jungieši veidojas ne tikai Šveicē (Gustavs Rihards Meijers (1890–1967), Frīdrihs Zeiferts (1891–1963) u. c.), Hanss Dīkmans strādā Berlīnē, Gerhards Ādlers (dz. 1904. g.) pārceļas uz Lielbritāniju, kur strādā arī Maikls Fordhems. Relatīvi patstāvīgas izstrādnes veic Ērihs Neumans (1905–1960). 1949. gadā viņš publicē grāmatu “Apziņas izcelsmes vēsture”, kam seko darbi sievietes psihes un sievišķo veidolu fenomenoloģijas jomā (“Par sievišķā psiholoģiju”,

1953; "Lielā Māte. Bezapziņas sievišķo veidojumu fenomenoloģija", 1956). Grāmatā "Dziļu psiholoģija un jaunā ētika" (1948) Neumans cenšas izstrādāt *individuācijas ētiku*. Viņš norāda, ka līdzšinējās ētikas ir bijušas kolektīvas un nav ņēmušas vērā Ēnas problemātiku, t. i., negatīvais, nepieņemamais un noraidāmais ir projicēts uz citiem, nevis attiecināts uz sevi. Neumans iestājas par diferencētu patības attīstību un nepaļaušanos uz Virs-Es, kurā sedimentējas kolektīvie priekšstati. Arī Junga pēc Otrā pasaules kara cenšas apjēgt notikušo katastrofu un negribīgi atzīst savu saspēli ar nacionālsociālismu, kas kļūst par noturīgu viņa līdzgaitnieču pārdomu tematu, par kuru gan principā netiek sniegts skaidrs norēķins.

Šveicē principā dominē nekritiski jūsmīga attieksme pret Jungu, un cīriehieši tiek uzskatīti par analītiskās psiholoģijas ortodoksiem (tas gan neatliecas, piemēram, uz Jolandes Jakobi skolnieku Mario Jakobiju). Savukārt tā sauktā Londonas skola apvieno neojungiešus, proti, tos, kas Junga mācību saista ar Eriksona, Kleinas un Vinnikota izstrādātajiem. Amerikā pastāv visdažādākā veida jungiešu strāvājumi, tomēr īpaši izceļas Džeimsa Hilmana izstrādātā arhetipu psiholoģija.* Viņš noliedz arhetipu nūminozitāti un tēlus attiecina tikai pašus uz sevi, taču "dziļumu" panāk, atzīstot cilvēkā pastāvošo dievību. Toties Vācijā (īpaši Berlīnē) pastāv kritiska attieksme pret Jungu un skaidri izteikts uzskats, ka nepieciešams dialogs ar citām dziļu psiholoģijas skolām un ciešāka sadarbība ar sabiedrību. Tas gan nenozīmē, ka Vācijā nepastāv dažādi analītiskās psiholoģijas strāvājumi un pat šķelšanās (sava veida *enfant terrible* jungiešu vidē ir Volfgangs Gigerihs). Strikta jungiešu uzskatu un darbības atšķirību fiksēšana ir apgrūtināta, tomēr var izmantot Endrjū Semjuelsa ieviesto iedalījumu klasiskajā (A), attīstības (B) un arhetipu psiholoģijas (C) skolā, fiksējot galvenās dominantes teorētiskajā un terapeitiskajā jomā.

	Teorija	Terapija
A	2-1-3	2-3-1 (2-1-3)
B	3-2-1	1-2-3 (1-3-2)
C	1-2-3	3-2-1

Šādu iedalījumu var veikt, ja vienojas, ka teorētiskajā jomā pastāv šāda problemātika: 1) arhetipa definēšana, 2) patības jēdziens, 3) personības attīstības iespējas. Terapeitiskajā jomā savukārt pastāv šāda problemātika: 1) pārnese un pretpārnese analīzē, 2) patības simbolikas izziņa un izmantošana, 3) tēlu un priekšstatu diferencēta izziņa. Taču mūsdienu jungiešus un neojungiešus raksturo vēl viena iezīme, proti, *deidentificēšanās*. Šis process ir īstenoto identifikāciju apzināšanās, nokļūstot pie savas patības, tāpēc arī tam tiek izmantots apzīmējums "postjungieši".

* Atsaucoties uz 1980. gadā publicēto grāmatu "*Imagination is Reality*" un citiem darbiem, par jungieti tiek uzskatīts arī Roberts Avens (= Mūks). Savas galvenās atziņas Roberts Mūks ir publicējis latviski izdotajos darbos: "Latvju velis Junga un arhetipiskās psiholoģijas skatījumā" (1999), "Ceļā uz Rietumu nirvānu – caur Latviju" (2000).

Aizvien skaidrāk iezīmējas arī tas, ka analītiskās psiholoģijas medicinizēšana vai psiholoģizēšana ir neperspektīvs pasākums. Šādi tā tiek pārvērsta par psihoterapiju un reducēta uz medicīnisku disciplīnu, kas pakļauta ekonomiski politiskai izmantošanai, terapeitiskam prakticismam. Junga veidotā mācība ir ne tikai teorija un terapija, bet arī noteiktā veidā praktizēta dzīve. Viņa izstrādes iekļaujas dzīves mākslas tradīcijā, kas aizsākas jau antīkajā pasaulē. Un iekļaušanās šajā tradīcijā viennozīmīgi liecina, ka viņa veikums nav skatāms tikai kā psiholoģiska vai psihoterapeitiska izstrāde. Taču Junga mācība nav dzīves mākslas recepte, tā ir meklējums ar savām veiksmēm un neveiksmēm. Analītiskā psiholoģija pastāv kā sazarots dzīļu psiholoģijas strāvojums, kura nākotne un devums ir atkarīgs no postjungiešu pašnoskaidrošanās darba.

6.3. Interferences

Junga meklējumi un atziņas interferējas ar daudzām mūsdienu dzīves jomām un izstrādēm, turklāt šo interferenci nereti ir visai grūti fiksēt. Trīsdesmito gadu sākumā holandiešu teosofe Olga Frēbe-Kapteine (1881–1962) Askonā noorganizē regulāras tikšanās, kurās piedalās visdažādākie zinātnieki. Pēc Rūdolfa Oto (1869–1937) ieteikuma šīs tikšanās nosauc par *eranos* konferencēm (*eranos* – improvizēts simposijs). Sākotnēji tās ir veltītas Austrumu un Rietumu kultūru problemātikai, dvēseles vadīšanai, bet ar laiku tajās tiek aplūkoti visdažādākie cilvēka dzīves pasaules fenomeni. Junga arhetipa koncepts iekļaujas mūsdienu kulturoloģiskajās studijās, saistībā ar analītiskās psiholoģijas pamatlicēju strādā Karols Kerēņi, Mirča Eliade, Džozefs Kempbels (1904–1987) u. c. Jungs interesējas par imaginatīvajām likumsakarībām un imagināro produkciju (mitoloģiju, simboliku), taču pats necenšas līdzīgi Ernstam Kasīreram (1874–1945) veidot simbolisko formu filosofiju. Junga attieksme pret sava laika filosofiem principā ir noraidoša. Izņēmums ir "Gudrības skolu" nodibinājušais Hermans Keizerlings (1880–1946), Boriss Višeslavcefs (1877–1954), kas krieviski izdod Junga darbus, un reliģiskais domātājs Pauls Tilihs (1886–1965), kas arī piedalās Askonā aranžētajos simposijos. Veiksmīga izveidojas Junga sadarbība ar tiem, kas meklē jaunu reliģiozitāti. Viņa aizgādībā norisinās gnostiķu tekstu publicēšana un izpēte, ar viņa vārdu ir saistīti arī mūsdienu ievērojamākie gnosticisma pētnieki Žils Kvīspels un Anrī Piešs. Junga izstrādes veicina interesi par orientālajām (tālo un tuvo) kultūrām, un Anrī Korbēns aizsāk sūfisma imaginārās pasaules izpēti. Junga idejas izrādās rosinošas arī dabaszinātnēs: biologs Ādolfs Portmans, sasaucoties ar arhetipa konceptu, raksta par izturēšanās paterniem (*patterns of behaviour*), bet fiziķis Volfgangs Pauli (1900–1958) Keplera teorijas izstrādi saista ar mācību par arhetiņiem.

Kaut arī Junga mācībā principā nav aplūkota (un savā ziņā pat nav iespējama) tikšanās ar Tu kā citu cilvēku, tā var kalpot par politiskās emancipācijas līdzekli. Kreisi orientēti intelektuāļi šo iespēju pat nepamana, jo lielākoties

nodarbojas ar Junga nosodīšanu un difamēšanu par fašistu. Savukārt jungiešiem lielākoties interesanta un svarīga šķiet tikai iekšējā pasaule. Junga darbu politisko dimensiju viens no pirmajiem izstrādā viņa skolnieks, amerikāņu antropologs Airs Progrofs (dz. 1921. g.). Šo ievirzi turpina Volodimirs Odajniks (dz. 1938. g.), Stefans Markss, Gerda Veilere, Tilmans Everss u. c. Odajniks pat uzsver, ka Junga mācība var palīdzēt demistificēt praktizēto politiku. Psihiskā enerģija (libido) transformējas dažādās kultūras manifestācijās, kas ir sabiedriskās dzīves organizatoriskais pamats, bet pārmērīgā enerģija iemiesojas noteiktos simbolos. Vienlaikus pastāv arī spriegums starp atsevišķu cilvēku un sabiedrību, un šis spriegums psihes diferenciacijas gaitā var gūt atšķirīgu atrisinājumu. Viens variants ir deflācija, kas neļauj attīstīties un nodrošina projicēšanu un eksternalizēšanu, proti, nepieņemamā atrašanu ārpus sevis un savējo loka. Deflācija ir identificēšanās ar sociālo lomu un amatu, nodrošinot politisko teātri, kurā funkcionē sociālekonomiskas marionetes. Savukārt inflācija ir ļaušanās pārcilvēcīgajam, kas neattīstītas un nenobriedušas psihes gadījumā izraisa masveidīgas psihozes. Pastāvot modernajai sekulārajai ievirzei, veidojas politiskas kustības un personības autoritātes kults. Saiknes trūkums ar bezapziņu rada atomizētu masas cilvēku, kas pakļauts neirozēm.* Līdz ar baznīcas autoritātes zudumu valsts, uz kuru tiek projicēts hierarhiskais un patriarhālais tēls, pretendē uz visu totalitāti, uzņemoties jaunās autoritātes lomu. Tāpēc modernais valstsverdziskums un nacionālās reliģijas praktizēšana ir sava veida kalpošana Dievam. Patiesa politika ir individuācija, tikai individuāciju veicošs cilvēks spēj īstenot cilvēcisku politiku. Junga ideju sabalsošanos ar saimniecību, ekonomiku izstrādā Eižens Bēlers ("Mīts saimniecībā un zinātnē" (1955), "Nākotne kā modernā cilvēka problēma" (1966) u. c.). Savukārt Junga mācību sociālo struktūru un satversmes attiecību skaidrojumā izmanto Dītrihs Šindlers ("Konstitucionālās tiesības un sociālā struktūra", 1931) un Hanss Marti ("Pirmtēls un konstitūcija", 1958), bet Makss Imbodens, atsaucoties uz analītisko psiholoģiju, cenšas parādīt, ka valsts formās atveidojas psihiskā realitāte ("Valsts formas", 1959).

Jungs pievēršas arī mākslinieka psiholoģijas un mākslasdarbu arhetipisko tēlu analīzei. Viņš izšķir vizionāro un psiholoģisko daiļradi. Vizionārās jaunrades gadījumā autoru pārņem tēli, kas nosaka daiļdarbu, savukārt psiholoģiskajā jaunradē tēlu, kompozīcijas un sižeta noteicējs ir pats autors. Mākslas izpratnē gan Jungu raksturo zināms konservatīvisms un normatīvisms, taču viņš meklē saistību ar mākslu un māksliniekiem. Arī dažs labs mākslas pasaules pārstāvis simpatizē Junga mācībai, nereti viņu darbi uzrāda apbrīnojamas sakrītības vai paralēles ar analītiskās psiholoģijas atziņām. Par Junga skolnieku sevi uzskata vācu rakstnieks Oskars Šmics (1873–1931), bet Rīgā dzimušā literāta Bruno Geca (1885–1954) romāns "Valstība bez

* Saikne ar bezapziņu, gluži kā romantiskajā medicīnā, tiek uzskatīta par atveseļošanās, izdziedināšanās nosacījumu. Taču "bezapziņu saklausījušais" cilvēks arī var būt masas cilvēks, kā jau tas parādīts Junga rakstā "Votans".

telpas" (1919, pārstr. – 1925) Junga izpratnē participē trīsdesmito un četrdesmito gadu notikumus. Saistībā ar Jungu veidojas arī Hermaņa Heses (1877–1962) daiļrade. Hese ne tikai ārstējas pie Junga, bet viņa gnostisma iespaidā 1919. gadā publicē romānu "Demians. Emīla Sinklera jaunības vēsture". 1927. gadā top Heses darbs "Stepes Vilks", kurā mākslinieciski izklāstīta mācība par cilvēka pašuzbūvi. Junga ietekmē atrodas arī Šveices dzejnieks un domātājs Žans Gebšers (1905–1973). Junga inspirēts, Šveicē strādā arī Šarls Boduēns (1893–1963), kura darbi aptver filosofijas, mākslas un literatūras vēstures, psiholoģijas un dzejas jomu. Junga paštapšanas un arhetipu problemātikas izstrāde ietekmē ne tikai mākslas pasaules pārstāvjus, bet sniedz arī impulsus ekoloģiskajiem meklējumiem un *New Age* kustībai. Tomēr Junga gadījumā nav iespējama atsaukšanās uz nepieciešamību atgriezties pie viņa, jo viņa veidotā analītiskā psiholoģija ir vērsta uz paštapšanu, pašbūtības izvēšanu.

Literatūra

K. G. Jungs

- Jung C. G.** *Gesammelte Werke*. – Olten, 1971 ff. Bd. 1–20.
Jung C. G. *Briefe*. – Olten, 1972–1973. Bd. 1–3.
Jung C. G. *Erinnerungen, Träume, Gedanken*. – Zürich, 1963.
Jung C. G. *Speaking: Interviews and Encounters*. – Princeton, 1977.
Freud S., Jung C. G. *Briefwechsel*. – Frankfurt/M., 1974.
Evans R. I. *Dialogue with C. G. Jung*. – New York, 1981.
Jaffé A. (Hrsg.) *Carl Gustav Jung – Bild und Wort*. – Olten, 1977.
Wehr G. *Carl Gustav Jung. Leben, Werk, Wirkung* (1985). – Zürich, 1988.
C. G. Jung Biographical Archives. *Rare Books Department, Francis A. Countway Library of Medicine, Harvard Medical School, Boston, Massachusetts.*
Bollingen Archives. Library of Congress, Washington, D. C.

Jungieši un postjungieši

- C. G. Jung and Analytical Psychology.** *A Comprehensive Bibliography*. – New York, 1977.
Adler G. *Entdeckung der Seele*. – Zürich, 1934.
Adler G. *Zur analytischen Psychologie*. – Zürich, 1952.
Adler G. *Lebendige Symbole*. – München, 1968.
Adler G. *Basic Concepts of Analytical Psychology*. – London, 1974.
Alister I., Hauke Ch. (Ed.) *Contemporary Jungian Analysis. Post-Jungian Perspectives from the Society of Analytical Psychology*. – London, 1998.
Baumgardt U. *König Drosselbart und C. G. Jungs Frauenbild. Kritische Gedanken zu Anima und Animus*. – Olten, 1987.
Beiträge zur Psychologie von C. G. Jung. – Küsnacht, 1989 ff.
Carotenuto A. (Hrsg.) *Tagebuch einer heimlichen Symmetrie. Sabina Spielrein zwischen Jung und Freud*. – Freiburg, 1986.
Casement A. (Ed.) *Post-Jungians Today*. – London, 1998.

- Estes C.** *Women who Run with the Wolves*. – New York, 1994.
- Fierz H. K.** *Klinik und analytische Psychologie*. – Zürich, 1963.
- Fierz H. K.** *Die Psychologie C. G. Jungs und die Psychiatrie*. – Zürich, 1982.
- Fordham M.** (Ed.) *Contact with Jung. Essays on the Influence of his Work and Personality*. – Philadelphia, 1963.
- Fordham M.** *Jungian Psychotherapy. A Study in Analytical Psychology*. – Chichester, 1978.
- Fordham M.** *Explorations into Self*. – London, 1986.
- Fordham M.** *Freud, Jung, Klein. The Fenceless Field*. – London, 1995.
- Franz M. L. von.** *Carl Gustav Jung – sein Mythos in unserer Zeit*. – Frauenfeld, 1972.
- Franz M. L. von.** *Psyche und Materie*. – Einsiedeln, 1988.
- Giegerich W.** *Die Atombombe als seelische Wirklichkeit*. – Zürich, 1988.
- Giegerich W.** *Drachenkampf oder Initiation im Nuklearzeitalter*. – Zürich, 1989.
- Giegerich W.** *The Soul's Logical Life*. – Frankfurt/M., 1998.
- Hannach B. C. G.** *Jung. His Life and Work*. – New York, 1976.
- Hillman J.** *Archetypal Psychology*. – Dallas, 1983.
- Hillman J.** *Anima. An Anatomy of a Personified Notion*. – Dallas, 1985.
- Hillman J.** *A Blue Fire*. – New York, 1989.
- Hillman J.** *Dream Animals*. – San Francisco, 1997.
- Hillman J.** *The Force of Character* (1999). – New York, 2000.
- Jacobi J.** *Psychologie von C. G. Jung* (1940). – Frankfurt/M., 1993.
- Jacobi J.** *Das Selbst und die Welt der Objekte*. – Frankfurt/M., 1978.
- Jacobi J.** *Vom Bilderreich der Seele*. – Olten, 1981.
- Jacoby M.** *Individuation und Narzissmus. Psychologie des Selbst bei C. G. Jung und H. Kohut*. – München, 1985.
- Jacoby M.** *Psychotherapeuten sind auch Menschen. Übertragung und menschliche Beziehung in der Jungschen Praxis*. – Olten, 1987.
- Jaffé A.** *Der Mythos vom Sinn im Werk von C. G. Jung*. – Zürich, 1967.
- Jaffé A.** *Parapsychologie, Individuation, Nationalsozialismus. Themen bei C. G. Jung*. – Zürich, 1985.
- Jaffé A.** *Aus C. G. Jungs letzten Jahren und andere Aufsätze*. – Einsiedeln, 1987.
- James A.** *Michael Fordham. Innovations in Analytical Psychology*. – London, 1995.
- Kast V.** *Paare. Beziehungsphantasien oder Wie Götter in Menschen spiegeln*. – Stuttgart, 1984.
- Kast V.** *Imagination als Raum der Freiheit. Dialog zwischen Ich und Unbewusstem*. – Olten, 1988.
- Kerr J.** *A Most Dangerous Method. The Story of Jung, Freud, and Sabina Spielrein*. – New York, 1993.
- Kirsch T.** *The Jungians. A Comparative and Historical Perspective*. – London, 2000.
- Meier C. A.** *Antike Inkubation und moderne Psychotherapie*. – Zürich, 1949.
- Meier C. A.** *Lehrbuch der Komplexen Psychologie*. – Zürich, 1967 ff. Bd. 1–4.
- Meier C. A.** *Die Bedeutung des Traumes*. – Olten, 1972.
- Neumann E.** *Ursprungsgeschichte des Bewusstseins*. – Zürich, 1949.
- Neumann E.** *Zur Psychologie des Weiblichen*. – Zürich, 1953.
- Neumann E.** *Die grosse Mutter. Eine Phänomenologie der weiblichen Gestaltungen des Unbewussten* (1956). – Olten, 1985.
- Neumann E.** *Tiefenpsychologie und neue Ethik* (1964). – Frankfurt/M., 1993.
- Noll R.** *The Jung Cult. Origins of Charismatic Movement* (1994). – London, 1996.
- Samuels A.** *Jung and the Post-Jungians*. – London, 1985.
- Studien aus dem C. G. Jung-Institut*. – Zürich, 1949 ff.

Interferences

- Baudouin Ch.** *Psychanalyse de l'art.* – Alcan, 1929.
- Baudouin Ch.** *L'Âme et l'action.* – Genf, 1944.
- Baudouin Ch.** *Blaise Pascal ou l'ordre du coeur.* – Paris, 1962.
- Baudouin Ch.** *Suggestion und Autosuggestion.* – Basel, 1972.
- Campbell J.** *The Hero with Thousand Faces.* – Princeton, 1968.
- Campbell J.** *The Masks of God.* – New York, 1959–1970. Vol. 1–4.
- Corbin H.** *L'imagination créatrice dans le Soufisme d'Ibn Arabi.* – Paris, 1958.
- Durand G.** *Les structures anthropologiques de l'imaginaire. Introduction à l'archétypologie générale.* – Grenoble, 1960.
- Eranos-Jahrbuch.* – Frankfurt/M., 1933 ff.
- Evers T.** *Mythos und Emanzipation.* – Hamburg, 1987.
- Gebser J.** *Gesamtausgabe.* – Schaffhausen, 1975–1980. Bd. 1–8.
- Marks S.** *Hüter des Schlafes. Politische Mythologie.* – Berlin, 1983.
- Odajnyk W. W.** *Political Ideas of C. G. Jung.* – New York, 1975.
- Progroff I.** *Jungs Psychology and its Social Meaning.* – London, 1953.
- Progroff I.** *Dept Psychology and Modern Man.* – New York, 1959.
- Quispel G., Puech H., Malinive M.** (Dir.) *Evangelium Veritatis.* – Zürich, 1956.
- Quispel G., Puech H., Malinive M.** (Dir.) *De Resurrectione.* – Zürich, 1963.
- Weiler G.** *Der enteignete Mythos. Eine notwendige Revision der Archetypenlehre C. G. Jungs und E. Neumanns.* – München, 1985.
- Urbilder und Geschichte. C. G. Jungs Archetypenlehre und die Kulturwissenschaften.* – Basel, 1989.
- Вышеславцев Б. П.** *Этика преображенного эроса (1931).* – Москва, 1994.

Psihoanalīzes ortodoksis virziens

Psihoanalīzes ortodoksis virziens nepavisam nav Freida psihoanalīzes reproducēšana, tajā pastāv transformācijas un jauni attīstības varianti. Ortodoksie analītiķi ne vienmēr ir tikai *psihoanalīzes pionieri*, ortodokso variantu pārstāv arī *otrās paaudzes analītiķi* (A. Freida, H. Deuča, E. Glovers u. c.). Turklāt pirmais psihoanalīzes disidents ir pats Zigmunds Freids. Viņš cenšas veidot psihoanalīzi kā metapsiholoģiju un jau 1914. gadā publicē darbu "Sakarā ar narcisma ieviešanu", kurā modificē savus uzskatus, izraisot toreizējo analītiķu neizpratni. Šāda neizpratne ir saistīta arī ar dziņu konceptu. Jēdziens "dziņa" tiek izvērsts darbā "Trīs apcerējumi par seksuālā teoriju" (1905). Ar šo jēdzienu Freids cenšas aprakstīt cilvēka seksuālo dzīvi, nošķirot dziņas avotu, objektu un mērķi. Viņš norāda, ka pastāv nevis kaut kāda viena specifiska dziņa, bet gan parciāldziņas, kuru vēsturiskais liktenis var būt visai atšķirīgs. Turklāt dziņu jēdzienu Freids skata, izmantojot nojēgumu par reprezentāciju, savukārt ortodoksās psihoanalīzes pārstāvjiem lielākoties raksturīgs *naturālisms*. Galvenā joma dziņu izpētē ir seksuālais, un seksuāldziņām Freids pretstata Es jeb pašzurturēšanas dziņas. Seksuālā dziņa nošķiras no pašzurturēšanas dziņām, kaut gan sākotnēji tām pieslējusies, un enerģiju seksuālā atvairīšanai Es gūst pašzurturēšanas dziņās. Darbā "Viņpus tīksmes principa" (1920) dziņu duālisms tiek modificēts. Freids ievieš nojēgumu par dzīves un nāves dziņu, kas raksturo arī Es veidojumu. Viņš vēl vairāk uzsver, ka mācība par dziņām ir psihoanalīzes mitoloģija. Freids nomaina pirmo topiku (apziņa, priekšapziņa, bezapziņa) ar otro topiku jeb strukturālo modeli (Es, Tas, Virs-Es). Laika gaitā pastiprinās arī viņa orientācija uz kultūras psihoanalīzi (šīs virzības aizsākumu var datēt ar 1913. gadā publicēto darbu "Totēms un tabu"). Freida izstrādes provocē jaunus meklējumus un izraisa analītiķu šķelšanos. Tādējādi ortodoksā psihoanalīze attīstās divos galvenos variantos, pieņemot vai noraidot Freida inovācijas.

Karls Abrahams

Abrahams ir dzimis ebreju ģimenē Brēmenē. Viņš studē medicīnu Vircburgā, Berlīnē un Freiburgā, tad dodas uz Čīrihes klīniku "Burghelcli" pie Eižena Bleilera, kurš ir slavens šizofrēnijas problemātikas speciālists. Bleilers un viņa asistents K. G. Jungs interesējas par psihoanalīzi, kas psihiatru aprindās izraisa noraidošu attieksmi. Šādi Abrahams iepazīstas ar Freida idejām un 1907. gadā nodibina ar viņu personiskus kontaktus. Šveicē Abrahamam profesionālajā jomā nav lielas izredzes, tāpēc viņš dodas uz Berlīni,

Karl Abraham
03.05.1887.–
25.12.1925.

kur uzsāk psihiatra praksi. Drīz vien viņš praktizē tikai psihoanalīzi un panāk ārstu respektu pret sevi un savu darbu. Abrahams ir *pirmais vācu analītiķis* un nostiprina psihoanalīzes pozīcijas Vācijā. Viņa vadībā psihoanalītiskajā kustībā iekļaujas Helēna Deuča, Edvards Glovers, Teodors Reiks, Karena Horneja, Melānija Kleina u. c. 1908. gadā Abrahams izveido Berlīnes psihoanalītiķu apvienību, kuru vada līdz savai septiskās pneimonijas izraisītajai nāvei 1925. gadā. Analītiķus satriec Freida uzticamā seržanta nāve, kurš ortodoksi izvērš psihoanalīzi – ortodoksalitāte izpaužas kā organizatoriski, tā teorētiski. Organizatoriski Abrahams gādā par analītiķu rindu tīrību, t. i., atbilstību psihoanalīzes kanona noteiktajiem ietvariem (viņš vērsās pret Jungu pirms Freida). Teorētiskajā ziņā ortodoksums izpaužas divējādi: 1) kā Freida atziņu

adaptēšana klīniskajā jomā un 2) kā metodiska mītu izpēte atbilstīgi psihoanalītiskajiem kritērijiem. Abrahama darbus raksturo nemitīga atsaukšanās uz klīnisko praksi un psihoanalītiskais lietišķums pat spekulatīvos darbos. Viņš publicē nelielus rakstus, kuros klīniskie novērojumi sajūgti ar nemitīgām atsaucēm uz analītiķu darbiem. Trīsdesmitajos gados saistībā ar politisko režīmu Vācijā Abrahama darbi nokļūst aizmirstībā, taču savā ziņā tie turpina dzīvot viņa skolniekos, bet sešdesmito gadu beigās kļūst pieejami arī plašākai publikai.

Bērnu dvēseles dzīves izpētei Abrahama darbos ir atvēlēta pieticīga daļa, kaut gan tieši šajā jomā viņš veic diferenciaciju, kas psihoanalīzes ietvaros drīz vien kļūst klasiska. Viņu interesē psihozes problēma, kuru Freids ne visai labprāt iztīrā, tāpēc pievēršas pamatīgākai *libido attīstības vēstures* izpētei. 1907. gadā Abrahams publicē rakstu "Seksuālo traumu piedzīvošana kā infantilās seksuālās darbības forma". Viņš apgalvo, ka bērni ir ne tikai pasīvi seksuālās traumatizēšanas upuri, nereti viņi var būt pretimnākoši saviem pavedinātājiem. Tādējādi ne visas traumas ir atbildīgas par turpmākajiem dvēseles traucējumiem, t. i., Abrahams relatīvā traumatisko pārdzīvojumu nozīmību. Viņš uzsver, ka svarīga ir arī bērna libidozā satversme, attīstības pakāpe un seksuālā notikuma iekšējā pārstrāde. Seksuālā problēmatika ir caurviju tēma Abrahama darbos. Viņš mēģina izskaidrot vīriešu homoseksualitātes un sieviešu frigiduma patoģenēzi: "Par *ejaculatio praecox*" (1917), "Sieviešu kastrācijas kompleksa izpausmes formas" (1921). Seksuālā akta deformācijā, kurā tiek atveidota urinēšana, Abrahams diagnosticē vīrieša bailes no sievietes un vienlaikus arī naidīgumu pret viņu. Vīrietim bail ar savu aktīvo vai agresīvo darbību kaitēt sievietei, tāpēc viņa rīcība ir kavēta, taču viņā var pastāvēt arī kaitēšanas impulss, kas izpaužas sievietes devalvēšanā resp. urinēšanā. Vilšanās mātes mīlestībā vai naidīguma, baiļu ieaudzināšana var pamatīgi ietekmēt turpmākās seksuālās norises. Savukārt sieviešu

frigīduma pamatā ir kastrācijas komplekss, tāpēc dažas sievietes visu mūžu cenšas pielīdzināties vīrietim. Libido attīstības sākums ir autoerotisms un aptver Es un ārpasaules nenosšķirtību. Orālajā pakāpē norisinās narcisma pārvarēšana. Seksuālā tīksme lielākoties ir saistīta ar lūpu un mutes dobuma kairinājumu, uzņemot barību. Abrahams ierosina izšķirt divas šīs pakāpes fāzes: zīšanu (agrīno orālo pakāpi) un košanu (orāli sadistisko pakāpi). Otrās, kanibālistiskās, fāzes mērķis ir pilnīga inkorporācija. Infantilā seksualitāte veidojas analogi anālās pakāpes divdabīgumam – aizturēšanai/izdalīšanai. Dvēseles slimības, īpaši psihoze, ir fiksācija, attīstības apstāšanās, dominējot agrākām attīstības pakāpēm. Abrahams pēta libido sazarošanas daudz detalizētāk par Freidu: “Auss gliemežnīca un dzirdes kanāls kā erogēna zona” (1914), “Par bērna seksualitāti” (1920), “Infantila teorija par sieviešu dzimuma rašanos” (1923) u. c.

Abrahams pievēršas arī šizofrēnijas problemātikai: “Jaunības seksuālo sapņu nozīme *Dementia praecox* simptomatoloģijā” (1907), “Histērijas un *Dementia praecox* psihoseksuālās atšķirības” (1908) u. c. Viņš pārņem Freida ideju, ka šizofrēniķim ir traucētas attiecības ar appasauli, atraujot libido no savas apkārtnes. Abrahams atzīst, ka Es funkciju traucējumi ir sekundāri salīdzinājumā ar libidozās jomas traucējumiem. Šizofrēniķi nespēj mīlēt appasauli un patoloģiski kāpina pašizjūtu, izraisot lielummāniju vai vajāšanas māniju. Terapijā Abrahams ievēro freidisko rituālu: kušetes izmantošanu, brīvā asociēšanu u. tml. Līdzsvarotā vērībā analītiķis nojauš komplikāciju dziļākos cēloņus, izmantojot savu bezapziņas pieredzējumu. Abrahams detalizēti un asprātīgi apraksta dažādās pacientu pretošanās izpausmes formas, aplūko sapņu problemātiku (“Zirnekļis kā sapņu simbols” (1922) u. c.) un psihoanalīzes saikni ar citām disciplīnām (“Psihoanalīze kā garzinātņu atziņu avots” (1920), “Psihoanalītiskas piezīmes par Kuē pašveidošanas metodi” (1926), “Psihoanalīze un ginekoloģija” (1925) u. c.). Tomēr īpaši viņu nodarbina rakstura izpēte. Abrahams pievienojas Freida rakstā “Raksturs un anālā erotika” (1908) izteiktajām idejām un aplūko atbilstīgo raksturu dažādās variācijās: “Papildinājumi mācībai par anālo erotiku” (1921), “Orālās erotikas devums rakstura izveidē” (1924), “Par rakstura veidošanos ģenitālās attīstības pakāpē” (1925). Abrahams uzskatāmi demonstrē anālā rakstura izpausmes – sevis un citu noniecināšanu, shematizēšanas noslieci, problemātiskās attiecības ar naudu un īpašumu, aseksualitāti u. tml. Viņš aplūko arī orālā rakstura tapšanu, proti, cilvēkus, kuru galvenā iezīme dzīvē ir “sūkšana” un “košana”. Arī garīgā dzīve var būt strukturēta orāli vai anāli. Pastāv cilvēki, kas daudz uzņem, taču nevar to pārstrādāt, tāpēc “nesagremoto” izmet vai atmet, savukārt citiem uzņemtais tāds pats arī iznāk ārā.

Abrahams izmanto psihoanalīzes atziņas arī kultūras fenomenu skaidrošanā, t. i., praktizē nevis kultūras psihoanalīzi, bet gan *psihoanalīzes piemērošanu* kultūrvēsturisku reāliju interpretācijai. Kā interpretācijas pamatu Abrahams izmanto Freida darba “Sapņa interpretācija” (1899) atziņas. Darbā “Sapnis un mīts” (1909) viņš pielīdzina mītu cilvēces agrīnam sapnim (vai kolektīvam nomoda sapnim), kurā aizklāti izpaužas vēlmes. Abrahams vai it

visur saskata seksuālo simboliku, bet seksuālo kompleksu uzskata par valodas (vārdveidojumu) nozīmīgu cēloni. Mītu par Promēteju viņš interpretē uguns seksualizēšanas aspektā, tādējādi anticipējot Gastona Bašlāra (1884–1962) darba “Uguns psihoanalīzē” (1937) atziņas.

Līdzīgi Freida studijai par Leonardo da Vinči, Abrahams publicē darbu par mākslinieku Džovanni Segantīni (1911), saistot viņa darbību ar mātes kompleksu. 1912. gadā viņš publicē rakstu “Amenhoteps IV”, kura problemātika atveidojas arī Freida un Junga attiecībās. Amenhoteps tiek uzskatīts par monoteisma dibinātāju, kurš pēc Atona kulta ieviešanas kļūst par Ehnatonu. Abrahams secina, ka viņam ir bijušas maigas attiecības ar māti un sievu Nofreteti, bet pret tēvu viņš izjutis naidu, tāpēc licis izdzēst viņa vārdu no visiem monumentiem. Ehnatons esot nevis gādājis par izveidotās impērijas saglabāšanu, bet gan sapņaini rūpējies par Atonu un jauno humanitāti. Freids akceptē Abrahama centienus, kas tiek īstenoti striktas kauzalitātes ietvaros un atšķiras no Junga izstrādājamās dinamiski prospektīvās mītu interpretācijas.

Ernsts Džonss

Ernest Jones
01.01.1879. –11.02.1958.

Džonss ir ortodoksās *psihoanalīzes diplomāts un psihoanalītiskās kustības organizētājs*. Viņš ir uzticams Freida sekotājs, kas pieļauj brīvdomīgu samiernieciskumu. Džonss aizstāv psihoanalīzi, popularizē tās idejas un, kaut arī ir klīnicists, sliecas uz referātiem un runām, kas vēlāk tiek apkopotas esejistiskās grāmatās. Viņa uzmanības lokā ir laikmetīgā vēsture, simboli, mīti un lingvistiski etimoloģiskas spekulācijas. Džonss ir *public relations* cilvēks, kam nozīmīga kā psihoanalīzes, tā sevis paša atzišana. Viņš publicē apjomīgu psihoanalīzes pamatlicēja ortodoksālu biogrāfiju “Zigmunda Freida dzīve un darbi” (1953–1957), kurā zinātniskā objektivitāte mijas ar faktu noklusēšanu vai sagrozīšanu un personisko noslieču attaisnošanu.

Džonss ir dzimis Velsā un vēlāk aplūko velsiešu mazvērtības kompleksu. Pats viņš aug turīgu vecāku ģimenē un studē medicīnu Kardifā un Londonā. Jau 19. gadsimta beigās viņš interesējas par Nansi skolas darbiem. 1906. gadā, izstrādājis testu garīgi atpalikušiem bērniem, viņš sāk interesēties par psihoanalīzi un tāpēc apgūst vācu valodu. 1908. gadā Džonss pirmo reizi tiekas ar Freidu Zalcburgas kongresā. Gadu vēlāk viņš kļūst par profesoru Toronto Universitātē un pavada Freidu 1909. gada ceļojumā pa ASV. Džonss izvērš aktīvu darbību psihoanalīzes centru veidošanā un publikāciju nodrošināšanā, piedalās Amerikas psihoanalītiskās asociācijas dibināšanā (1911). 1912. gadā viņš atgriežas Londonā, kur uzsāk psihoanalītīķa praksi,

tāpēc iziet analīzes kursu pie Ferenci. Džonss ir Slepenās komitejas izveides iniciators un uzmana psihoanalītiķu publikācijas. 1913. gadā viņš Londonā nodibina psihoanalītiķu biedrību, taču Junga ideju ietekmes pastiprināšanās dēļ to atlaiž; 1919. gadā viņš to nodibina no jauna un līdz 1944. gadam arī vada. Džonssam izdodas pārvarēt mediķu pretestību un 1929. gadā iegūt no *British Medical Association* oficiālu atļauju psihoanalīzes turpmākai praktizēšanai Lielbritānijā. Viņš uzņemas arī vidutāja lomu, lai samierinātu Annu Freidu un britu integristus ar Melāniju Kleinu. 1938. gadā Džonss organizē Freida un citu kontinentālās Eiropas analītiķu uzņemšanu Lielbritānijā. Neaugoties uz pūšļa vēzi, viņš piedalās Freida simtgades jubilejā un, uzrakstījis komentārus par savām sāpēm, 1958. gadā Londonā nomirst.

Džonss ir publicējis rakstus, kuros skatīta dažādu jomu problemātika, bet tiem nepiemīt Abrahama striktums. Tiem raksturīga psihoanalīzes piemērošana visdažādāko fenomenu – literatūras, folkloras, mītu, simbolu, baiļu, sieviešu seksualitātes, velsiešu un ebreju jautājuma u. c. – skaidrošanai. 1910. gadā Džonss publicē rakstu "Par murgainiem sapņiem", kurā verificē Freida atziņas. Pretstatā Freidam viņš bailēs saskata nevis izstumtā libido iedarbi, bet gan dziņas deformētu manifestāciju pret draudošo libido, taču tūdaļ pat piemetina, ka šāda ir arī Freida jaunākā atziņa. Džonsa relatīvi brīvā interpretācija vienmēr ir saskaņota ar atzītajām psihoanalīzes idejām. Viņš parāda, ka vārda "Pulčīnella" etimoloģija norāda uz fallisko simboliku, bet Hamleta un Šekspīra darbību izskaidro ar oidipālo konfliktu, savukārt Kleista nāvi interpretē kā atgriešanos mātes miesās. Kultūras reāliju interpretācijā Džonss nemitīgi tiecas gūt klīnisku apstiprinājumu savām idejām. Viņš ne vairās arī no politiskās dzīves piemēru minēšanas. Norvēģu politiķa Kvislinga attieksme pret nacionālsociālismu tiek aplūkota kā agresivitātes noliegšana, t. i., kā nomierinoša un tēvišķīga tēla izveidošana par pretinieku. Simbolikas jomā ("Simbolisma teorija", 1916) Džonss uzsver, ka visi simboli ir saistīti ar patību, dzimšanu, mīlestību un nāvi.

Tuvinoties Kleinas darbiem, Džonss raksta par sievietes seksualitāti ("Sieviešu seksualitātes agrīnā attīstība" (1927), "Sievietes agrīnā seksualitāte" (1935) u. c.). Viņš dod priekšroku seksualitātes agrīno fāžu – orāli sadistiskajai pakāpei ar tās atradināšanās problēmu un anālai pakāpei ar tās defekācijas problēmu – nozīmības uzsvēršanai. Tādējādi priekšplānā izvirzās nevis oidipiskā situācija, bet gan bailes no fiksmes zaudēšanas (afanisisms). Džonss vairās atsaukties arī uz nāves dziņas konceptu un izmantot citas Freida jaunās idejas. Džonsa ortodoksālitate izpaužas arī attiecībā pret Jungu un jungiešiem, kuru darbus raksturojot misticisms un okultisms. Džonss pārtulko angļiski un izdod Ferenci tekstus ("Ieguldījums psihoanalīzē", 1916), rūpējas par psihoanalīzes terminoloģijas veidošanu angļu valodā.

Teodors Reiks

Theodor Reik
12.05.1888.– 31.12.1969.

Reiks ir dzimis Vīnē ebreju ģimenē. Pēc ģimnāzijas beigšanas viņš studē filosofiju Vīnes Universitātē un 1912. gadā promovējas ar darbu "Flobēra "Sv. Antonija kārdināšanas" psihoģenēze", kas uzskatāms par pirmo psihoanalītisko doktora darbu. Jau 1910. gadā Reiks iepazīstas ar Freidu, pēc kura ieteikuma pievēršas nevis medicīnai, bet gan psihoanalīzes studijām. 1911. gadā Reiks Vīnes psihoanalītiķu apvienībā nolasa referātu "Par nāvi un seksualitāti" un kļūst apvienības biedrs. Bez Freida viņu ietekmē rakstnieks Rihards Bērs-Hofmans (1866–1945) un Artūrs Šniclers (1862–1931) – psihoanalīzes pamatlicēja "dubltnieks". 1912. gadā Reiks publicē darbu "Dzeja un psihoanalīze", bet divus gadus vēlāk – "Artūrs Šniclers kā psihologs". 1914. gadā viņš strādā pie Freida darbu izdevēja Hugo Hellera (1870–1923) un drīz vien dodas uz Berlīni, kur absolvē mācību analīzi pie Karla Abrahama. 1915. gadā Reiks publicē grāmatu

"Mežoņu pubertātes rituāli", par kuru saņem Freida iedibināto prēmiju par zinātniskiem darbiem psihoanalīzes piemērošanas jomā. Kopā ar Oto Ranku un Hansu Zahsu Reiks veido to analītiķu trijotni, kas pievēršas *psihoanalīzes attiecināšanai uz garazinātņu problemātiku*.

1918. gadā Reiks kļūst par Vīnes psihoanalītiķu apvienības sekretāru un praktizē psihoanalīzi līdz 1928. gadam. 1925. gadā viņš tiek apvainots šarlatānismā, jo, nebūdamis mediķis, nodarbojas ar ārstniecību. Freids iestājas par Reiku un publicē darbu "Laju analīzes jautājums", kurā skaidro ārsta un neārsta statusu psihoanalīzē. Reiks tomēr pārceļas uz Berlīni un strādā turienes mācību institūtā. Viņš kļūst pazīstams ar darbiem reliģijas psiholoģijā ("Savējais un svešais dievs" (1923), "Dogma un uzmācības ideja" (1927) u. c.) un kriminālpsiholoģijā ("Atzišanās obsesija un vajadzība pēc soda" (1925), "Nepazīstamais slepkava" (1932) u. c.). 1933. gadā Reiks atgriežas Vīnē, taču drīz vien, nespēdamis pieņemt dzīvi austrofašisma apstākļos, pārceļas uz Holandi, darbojas izveidotajā analītiķu apvienībā (*Vereeniging van Psychoanalytici in Nederland*) un praktizē psihoanalīzi. 1935. gadā Reiks publicē grāmatu "Pārsteigtais psihologs", bet trīs gadus vēlāk dodas uz Ameriku.

Reiks kļūst par Ņujorkas psihoanalītiskās sabiedrības goda locekli, taču pilntiesīga biedra statusu tā arī neiegūst. Tomēr viņš izdod žurnālu "*The Psychoanalytic Review*" un nodibina psihoanalītiski orientētu neārstu organizāciju "*National Psychological Association for Psychoanalysis*". Reiks publicē

vairākas grāmatas, kas iegūst visai plašu rezonansi. Galvenokārt tajās skatīta reliģijas ("Mīts un vaina" (1957), "Kalna mistērija" (1958) u. c.) un mūsdienu cilvēka dvēseles dzīves problemātika ("Mazohisms mūsdienu cilvēkā" (1941), "Dzimums un mīlestība" (1945) u. c.). Reiks aplūko arī mākslas un cilvēka attiecības ("Patības noslēpums" (1953), "Meklējumi sevi" (1956) u. c.), bet 1948. gadā publicētajā darbā "Klausīšanās ar trešo ausi" ("trešā auss" – Ničes metafora) apkopo savu analītiķa pieredzi (šī grāmata gan savā ziņā ir darba "Pārsteigtais psihologs" atkārtojums). Mūža nogalē Reiks atsakās no Freida dziņu teorijas un uzskata sevi par neoanalītiķi, tomēr sadarbība ar Horneju, Sallivenu un Frommu nevedas, un 81 gada vecumā viņš vientuļš un nabadzīgs nomirst Ņujorkā.

Kļūvis par atzītu psihoanalītisko literatūrvēsturnieku, Reiks pievēršas reliģijas psiholoģiskajai problemātikai. Šajā jomā viņš seko Freidam, papildinot un izvēršot psihoanalītiskās atziņas. Freids jau 1907. gadā publicē rakstu "Uzmācīgās darbības un reliģiskie vingrinājumi", kurā norāda uz paralēlēm starp uzmācības neurozi un reliģisko izturēšanos. Viņš formulē analītiķiem rosinošu atziņu, proti, uzmācības neuroze ir privāta reliģija, savukārt reliģija ir kolektīva neuroze. Vēl rosinošāks ir Freida darbs "Totēms un tabu", kura publicēšana, kā atceras Reiks ("Mīts un vaina"), tiek atzīmēta ar "totēmisku maltīti". Reiks papildina pirmtēva nogalināšanas konceptu ar domu, ka laika gaitā paši slepkavas (dēli) kļūst par tēviem, kam jābaidās no dēlu sacelšanās. Darbā "Dogma un uzmācības ideja" Reiks detalizēti analizē kristietisko ticību. Kristus personā īstenojas dēlu revolūcija, taču Jēzus piekritēji pārvērš viņu par īstās ticības sludinātāju. Aizsākas eksistenciāli strīdi par Dieva un Kristus attiecībām, bet pirmtēva slepkavība tiek izstumta dogmu konstruēšanas jomā. Ērihs Fromms 1930. gadā publicē darbu "Kristus dogmas attīstība", kurā skaidro reliģijas sociālpsholoģisko funkciju un papildina Reika atziņas ar domu par Kristus izpratnes atkarību no sociālekonomiskajiem faktoriem. Reiks norāda, ka uzmācības neurozes gadījumos vērojamas anāli sadistisko dziņu izpausmes, afektu ambivalence, racionalizēšanas tendences, bailes no spontanitātes, koncentrēšanās uz sīkumiem, stingra izturēšanās struktūra u. tml. Dogma figurē kā kolektīvi uzmācīgs priekšstats, kas nepieciešams dvēseliski un garīgi nenobriedušiem un nebrīviem cilvēkiem. Reiks uzsver, ka diez vai turpmāk griba pēc intelektuālās nebrīvības mazināties, bet pieļauj, ka varētu mainīties dogmas objekts. Reiks ir pesimistiskāks par Freidu un neskata arī ilūziju kā eksistenciālu aktu. Viņš aplūko stāstu par Mozus likumdošanu ("Kalna mistērija") un mītu par levas radīšanu no Ādama ribas ("Sievietes radīšana", 1960), noslēdzot savus reliģiski psiholoģiskos pētījumus ar grāmatu "Pagāniskie rituāli jūdaismā" (1964).

Viens no psihoanalīzes pamatkonceptiem ir izstumšana, ar kuru tiek aprakstīta noteiktu dvēseles veidojumu pastāvēšanas nepieļaušana apziņā. Taču šie veidojumi tiecas atgriezties apziņā, izmantojot sapņus, kļūdīšanos, neiroiskus simptomus u. tml. Tas nozīmē, ka savā darbībā cilvēks principā neko nevar noslēpt. Šo ideju cenšas izstrādāt arī Reiks, publicējot 1925. gadā grāmatu "Atzišanās obsesija un vajadzība pēc soda". Kriminoloģijā ir zināmi

gadījumi, kad noziedznieks, neizskaidrojamu motīvu dzīts, atklāj savu noslēpumā turēto rīcību: atgriežas nozieguma vietā, atstājot tur kādu priekšmetu, paziņojot, ka viņu nenotvers u. tml. Noziedznieku moka sirdsapziņa, viņš var gūt dvēseles mieru, atzīstoties un saņemot sodu. Cilvēks savā ziņā ir nesalīdzināmi labāks un ētiskāks, nekā pats vai citi par viņu domā. Psihoanalīze skaidro, ka cilvēkā ir Vīrs-Es vai sirdsapziņa, kurā izpaužas bērnībā iesavinātās starppersonu attiecības un sabiedrības vērtības. Nerīkodamies atbilstīgi šim dvēseles veidojumam, cilvēks izraisa sevī vainas izjūtu, kas var radīt arī vajadzību pēc soda. Atzīšanās obsesija, vainas izjūta un vajadzība pēc soda analizē gūst plašāku skaidrojumu nekā kriminoloģijā. Simptomātiskā izpaužas slēpta tiekšanās pēc tīksmes (baudas), savukārt ciešanas apmierina vainas apziņu un vajadzību pēc soda. Jau darbā "Studijas par histēriju" Freids simptomus interpretē kā *vēstījumu*, piemēram, nespēja paiet ir atzīšanās, ka cilvēks dzīvē "stāv viens pats" un "netiek tālāk". Reiks atzīšanās obsesiju attiecina arī uz reliģiju, parādot, ka baznīca no cilvēka dvēseles funkcionēšanas savdabības gūst sev kapitālu (atzīšanās, grēksūdzes ceremonija). Izstrādājamo teoriju Reiks sajūdz ar bērnu psiholoģiju un pedagogiju. Nereti bērns atklāti tiecas pēc soda, lai mazinātu topošās sirdsapziņas spaidus. Reiks uzsver, ka jebkurš noslēpums un meli cilvēku padara vientuļu un izjauc komunikāciju, ka ikviena cilvēka dvēselē pastāv alkas pēc patiesības.

"Atzīšanās obsesija un vajadzība pēc soda" ir Reika darba pirmā daļa, kurai seko otrā daļa "Nepazīstamais slepkava". Savos centienos viņš nav vientuļš, šajos meklējumos viņam pievienojas Francs Aleksanders ar Hugo Štaubu ("Noziedznieks un viņa tiesnesis", 1929) un Ērihs Fromms ("Par noziedznieka un sodošās sabiedrības psiholoģiju", 1931). Analītiķi ar saviem darbiem cenšas nodrošināt fundamentālas izmaiņas kriminoloģijas teorijā un praksē, tomēr viņu panākumi ir niecīgi. Psihoanalīze nevar atzīt tradicionālo vainas jēdzienu, uz kura tiek balstīta tiesiskā sodīšanas sistēma. Psihoanalīze norāda, ka pati sabiedrība nav bez vainas noziedznieka tapšanā, kurš vēlāk tiek sodīts. Valsts patur monopolu uz slepkavību ne tikai individuālā, bet arī kolektīvā līmenī (piemēram, karā), ne vienmēr ņemoties par to atbildību. Reiks necenšas atsegt slepkavas dvēseli, taču izmanto kriminālliteratūru, lai atainotu slepkavību uzveri. Viņš norāda, ka arī modernās pasaules juridiskajā sistēmā pastāv daudzi maģiskās pasaules ainas elementi. Reiks atzīst, ka ikviens cilvēks var būt noziedznieks, kaut gan tieši to cilvēki parasti cenšas noliegt un norobežojas no šiem likumpārkāpējiem. Ikvienā cilvēkā norisinās dziņu izstumšana, daudziem ir apzinātas vai neapzinātas vēlmes nonāvēt, un noziedznieks atbilstīgi pastāvošajiem aizspriedumiem brīvi ļaujas savām dziņām vai vēlmēm, izraisot "normālo" cilvēku nepatiku vai riebumu. Reiks uzrāda potenciālo noziedzīgumu ikvienā cilvēkā un parāda, ka negatīvā attieksme pret kriminālo pasauli sakņojas arī nespējā tieši un atklāti runāt par to, kas norisinās dvēselē.

1940. gadā Reiks publicē grāmatu "Mazohisms mūsdienu cilvēkā". Mazohisms kļūst par seksuālās perversijas apzīmējumu 19. gadsimta beigās un tiek saistīts ar rakstnieka Leopolda fon Zahera-Mazoha (1836–1895) darbiem.

Freids runā par sadomazohismu, taču sadisma un mazohisma skaidrojumā piedāvā atšķirīgas interpretācijas. Reiks cenšas noskaidrot sarežģīto un sazaroto mazohisma problemātiku, kas aužas cauri visai dzīvei. Mazohisms pastāv ne tikai seksuālajā dzīvē un tās industrijā, bet izpaužas arī noteiktās rakstura iezīmēs (pazemība, pakļāvība, pašatteikšanās u. tml.). Pašnoniecīnāšana un sevis noliegšana nereti ir saistīta ar dzīves formām, kurām raksturīga pārmērīga neveiksmju un nelaimes gadījumu piedzīvošana. Vēl dramatiskāk pašatteikšanās norisinās politikā un masas dzīvē. Freids izšķir seksuālo un morālo mazohismu, pieļaujot arī femīnā mazohisma pastāvēšanu. Reiks, sekojot Freida atziņai par tīksmes principa lomu dzīvē, pieņem, ka paškaitēšana nepavisam nav mazohista galvenais mērķis, ciešanu un sāpju piedzīvošana var būt apkārtceļš, lai nodrošinātu pašapliecināšanos un varas paplašināšanos. Reiks runā nevis par morālo, bet gan par sociālo mazohismu, kurā izpaužas agresija, godkāre un atreibības alkas. Sociālais mazohists grib vispār parādīt, ka viņš ir vislabākais, un viņa darbību nereti raksturo motīvs "Par spīti visam". Femīno mazohismu Reiks saista ar audzināšanu un sabiedrību, bet mācību par mazohismu papildina ar karakteroloģiskiem pētījumiem. Mazohismu viņš neatvedina viennozīmīgi no dziņu dzīves, tā pastāvēšanu nosaka arī raksturs. Mazohistam nozīmīgāka ir nevis beigu tīksme, bet gan priekštīksme, viņš ir gatavs pakļauties un pazemoties, lai beigu beigās triumfētu. Mazohista spēja mīlēt ir visai ierobežota, taču viņā ir ārkārtīgi kāpināta vajadzība tikt mīlētam.

Pēc Freida nāves Reiks atsvabinās no skolotāja ietekmes, kaut arī saglabā ortodoksās psihoanalīzes ievirzi. Tomēr vienā jomā viņš strikti norobežojas no Freida, proti, Reiks atsakās no dziņu koncepta. Viņš atsakās no libido teorijas un psihoseksuālo attīstības pakāpju izvērsuma. Šādi izpaužas ne tikai viņa emacipēšanās no Freida, bet arī adaptēšanās amerikāņu psihoanalītiķu vidē. Reiks postulē nepieciešamību izstrādāt mīlestības teoriju, kuras pamats nebūtu seksuālā dzīve. Viņš mēģina apkopot savu analītisko pieredzi, izstrādājot dziedināšanas tehniku un pamatojot neiespējamo profesiju psihoanalīzi. Lai taptu par analītiķi, Reiks uzsver, ka cilvēkam visupirms jāīsteno maksima "Iepazīsti sevi!". Viņš norāda uz briesmām, kas draud no nepārdomātas Freida atziņu un jēdzienu izmantošanas, kļūstot par interpretācijas automātiem. Reiks uzsver, ka nepieciešama drosme nesaprast, lai vispār kaut ko varētu saprast. Turklāt analītiķim ir jāiemācās dzirdēt visu, savā ziņā viņš ir "pilnīgi auss", proti, pati uzmanība. Tomēr, kā uzsver Reiks, psihoanalīze ir ne tikai māksla, bet arī zinātne un dziedināšanas prakse.

Zahss, Eitingons un Glovers

Starp Freida līdzgaitniekiem ir arī tādi, kuri ir nozīmīgi ne tik daudz analīzes izstrādē, cik *psihoanalīzes organizatoriskajā nostiprināšanā un izplatīšanā*. Šajā ziņā noteikti ir minami Hanss Zahss un Makss Eitingons.

Zahss (1881–1947) ir studējis jurisprudenci, taču vairāk viņu saista medicīna. Viņš klausās lekcijas psiholoģijā un psihiatrijā, kā arī Freida lekcijas

Hanss Zahss

Vīnes Universitātē. 1910. gadā Zahss kļūst par psihoanalītiķu apvienības biedru un nolasa referātu "Par psihoanalīzes piemērojamību dzejas darbiem". Konfliktā ar Ādleru Zahss nostājas Freida pusē. Zahss ir viens no pirmajiem laju analītiķiem un 1912. gadā iniciē žurnāla "Imago" izdošanu (no 1939. gada līdz savai nāvei viņš to izdod ar nosaukumu "American Imago"). 1913. gadā Zahss kopā ar Ranku publicē grāmatu "Psihoanalīzes nozīme garzinātnēs". Jau gadu iepriekš viņš kļūst par Slepenās komitejas locekli. Zahss atdarina (gan uzvedībā, gan ārstniecībā) Freidu un uzcītīgi atkārtoti psihoanalīzes galvenās atziņas.

1920. gadā Zahss pārceļas uz Berlīni un kļūst par Psihoanalīzes institūta *pirmo mācību analītiķi*. Kopā ar Karlu Abrahamu viņš strādā pie filmas "Dvēseles noslēpumi", kurai jāpopu-

larizē psihoanalīzes atziņas. Zahss galvenokārt nodarbojas ar psihoanalīzes piemērošanu mākslas un cilvēkattiecību skaidrošanai. 1932. gadā viņš pieņem Bostonas psihoanalītiskās biedrības ielūgumu un kļūst tur par mācību analītiķi, pieņemdamas kandidātus pēc saviem ieskatiem. Zahss publicējas arī Amerikā, un 1989. gadā Bostonā notiek pirmais viņam veltītais simpozījs.

Makss Eitingons (1881–1943) ir dzimis Mogiļevā bagātā kažokādu tirgotāja ģimenē. Viņš uzaug Leipcigā, stostīšanās dēļ Eitingons nebeidz skolu, tomēr studē, un, balstoties uz atzīmēm, viņam tiek ļauts apgūt medicīnu. Pēc medicīnas studijām Heidelbergā un Marburgā Eitingons dodas uz Cīrihi, kur strādā Bleilera vadībā. Junga pievērš viņa uzmanību psihoanalīzei, bet tuvākas attiecības Eitingonam izveidojas ar Abrahamu. Eitingons ir *pirmais ārzemnieks*, kas apmeklēja Freidu (1907). 1909. gadā Eitingons apmetas Berlīnē un atbalsta Abrahama centienus, taču viņu attiecības aptumšo Eitingona kāzas (1912) ar krievu aktrisi Miru Raigorodsku. Freida un Junga konflikts izraisa

asas Berlīnes analītiķu diskusijas, kurās Eitingons pārstāv psihoanalīzes pamatlicēja pozīcijas.

1920. gadā Eitingons nodibina un finansiāli atbalsta Berlīnes psihoanalītisko poliklīniku, tas viņam ļauj nokļūt Freida tuvāko draugu lokā un kļūt par Komitejas locekli. Eitingons atbalsta ne tikai poliklīniku, bet arī Starptautisko psihoanalītisko izdevniecību (kopš 1921. g.). 1924. gadā Eitingons izstrādā psihoanalītiskās apmācības pamatprincipus, kas gadu vēlāk tiek atzīti par vispārnozīmīgiem visiem analītiķiem. Kaut arī viņš līdz ar Freidu pieļauj laju analīzi, tomēr

Makss Eitingons

1927. gadā psihoanalītiķu kongresā Eitingons panāk rezolūcijas pieņemšanu, ka par analītiķi var kļūt tikai pēc pabeigtas medicīniskās izglītības. Eitingons praktizē psihoanalīzi, tomēr vairāk viņš nodarbojas ar *starptautiskās psihoanalītiskās kustības organizēšanu un politiku*.* Turklāt 1933. gadā viņam nākas atstāt Berlīni un pārcelties uz Jeruzālemi, kur tiek nodibināta Palestīnas psihoanalītiķu apvienība. Eitingons atbalsta Freidu ne tikai cilvēciski un zinātniski, bet arī ekonomiski un pēc viņa nāves norobežojas savā privātajā dzīvē.

Savukārt angļu ārsts un otrās paaudzes analītiķis Edvards Glovers (1888–1972) savā ziņā ir freidiskāks par pašu Freidu. Pēc apmācības pie Abrahama Glovers kopā ar Džonsu ir psihoanalītiskās kustības veidotāji Lielbritānijā. Taču atšķirībā no Džonsa Glovers pieder pie tā sauktajiem integristiem un atbalsta Annu Freidu viņas konfrontācijā ar Melāniju Kleinu. 1945. gadā viņš pat izstājas no analītiķu apvienības. Glovers balstās uz klīnisko psihoanalīzi un apraksta analītisko tehniku, kuras kanonā norāda 24 faktoros. Viņš vēršas ne tikai pret Kleinu, bet arī pret citiem atkritējiem (Ranku, Horneju u. c.). Tomēr īpašu Gloveru kritiku izpelnās Jungs viņa izveidotās analītiskās psiholoģijas atraktivitātes dēļ. Glovers nosaka striktas psihoanalīzes izmantošanas robežas literatūrā un estētikā – sublimācijas procesa infantilās un neapzinātās izcelsmes un radošās sublimācijas nozīmes noskaidrošana. Viņš noraida arī konceptu par arhetipiem, jo neesot vēl noskaidrotas individuālās domāšanas sākotnējās formas. Glovers noraida visdažādākā veida eklektismu, kuru raksturo terapeitiskā nepacietība un psihoanalīzes izmantošana kultūras izpētē. Savā ortodoksalitātē, atsaucoties uz Freidu, Glovers cenšas saglabāt tīro psihoanalīzi.

Edvards Glovers

Literatūra

Alexander F. et al. (Ed.) *Psychoanalytic Pioneers*. – New York, 1966.

K. Abrahams

Abraham K. *Psychoanalytische Studien zur Charakterbildung und andere Schriften*. Hrsg. von J. Cremerius. – Frankfurt/M., 1969.

Abraham K. *Gesammelte Schriften*. Hrsg. von J. Cremerius. – Frankfurt/M., 1971. 2 Bde.

* Aleksandrs Etkinds ir izvīzījis atraktīvu, taču faktiski nepamatotu versiju par Eitingona sadarbību ar VDK. Tā ir atspēkota, tomēr laiku pa laikam figurē no jauna (sk., piem.: www.microtc.net/desgros/auteurs/pionnier.html#eitingon).

- Abraham K.** *Schriften zur Theorie und Anwendung der Psychoanalyse*. Hrsg. von **J. Cremerius**. – Frankfurt/M., 1972.
- Freud S., Abraham K.** *Briefe 1907–1926*. – Frankfurt/M., 1965.
- Abraham H.** *Karl Abraham – Sein Leben für Psychoanalyse*. – München, 1976.

E. Džonss

- Jones E.** *Treatment of the Neuroses*. – New York, 1920.
- Jones E.** *Essays in Applied Psycho-Analysis*. – London, 1923.
- Jones E.** (Ed.) *Social Aspects of Psycho-Analysis*. – London, 1924.
- Jones E.** *Psycho-Analysis*. – London, 1928.
- Jones E.** *Zur Psychoanalyse der christlichen Religion*. – Leipzig, 1928.
- Jones E.** *On the Nightmare*. – London, 1931.
- Jones E.** *Hamlet and Oedipus*. – New York, 1949.
- Jones E.** *Essays in Applied Psycho-Analysis*. – London, 1951. Vol. 1–2 (Repr.: *Psycho-Myth, Psycho-History*. – New York, 1974).
- Jones E.** *The Life and Work of Sigmund Freud*. – London, 1953–1957. Vol. 1–3 (*Das Leben und Werk von Sigmund Freud*. – München, 1984. 3 Bde).
- Jones E.** *Free Associations. Memories of a Psycho-Analyst*. – London, 1959.
- Freud S., Jones E.** *The Complete Correspondence*. – Cambridge, 1993.
- Girard C.** *Ernest Jones, sa vie, son oeuvre*. – Paris, 1972.
- Brome V.** *Ernest Jones, Freud's alter ego*. – London, 1982.

T. Reiks

- Reik T.** *Richard Beer-Hoffmann*. – Leipzig, 1912.
- Reik T.** *Flaubert und seine "Versuchung des heiligen Antonius". Ein Beitrag zur Künstlerpsychologie*. – Minden, 1912.
- Reik T.** *Arthur Schnitzler als Psycholog*. – Minden, 1913 (Repr.: Frankfurt/M., 1993).
- Reik T.** *Der eigene und der fremde Gott. Zur Psychoanalyse der religiösen Entwicklung*. – Wien, 1923 (Repr.: Frankfurt/M., 1973).
- Reik T.** *Wie man Psychologe wird*. – Wien, 1927.
- Reik T.** *Der unbekannte Mörder, von der Tat zum Täter*. – Wien, 1932 (Repr.: Hamburg, 1978).
- Reik T.** *Der überraschte Psychologe. Über Erraten und Verstehen unbewusster Vorgänge*. – Leiden, 1935.
- Reik T.** *Masochism in Modern Man*. – New York, 1941.
- Reik T.** *Listening with the Third Ear. The Inner Experience of a Psychoanalyst*. – New York, 1948.
- Reik T.** *Fragment of a Great Confession: A Psychoanalytic Autobiography*. – New York, 1949.
- Reik T.** *Geschlecht und Liebe*. – Stuttgart, 1950.
- Reik T.** *The Search Within*. – New York, 1956.
- Reik T.** *Myth and Guilt*. – New York, 1957.
- Reik T.** *Mystery of the Mountain*. – New York, 1958.
- Reik T.** *Dreissig Jahre mit Sigmund Freud. Mit bisher unveröffentlichten Briefen von S. Freud an T. Reik*. – München, 1976.
- Freeman E.** *Insights: Conversations with Theodor Reik*. – New Jersey, 1971.

H. Zahss

- Sachs H.** *Die Bedeutung der Psychoanalyse für die Geisteswissenschaften.* – Wiesbaden, 1913 (kopā ar O. Ranku).
- Sachs H.** *Ars amandi psychoanalytica.* – Berlin, 1920.
- Sachs H.** *Die Elemente der Psychoanalyse.* – Berlin, 1922.
- Sachs H.** *Gemeinsame Tagträume.* – Leipzig, 1924.
- Sachs H.** *Bubi. Die Lebensgeschichte des Caligula.* – Berlin, 1930 (Wien, 1932).
- Sachs H.** *Zur Menschenkenntnis. Ein psychoanalytischer Wegweiser für den Umgang mit sich und Anderen.* – Wien, 1936.
- Sachs H.** *The Creative Unconscious: Studies in the Psychoanalysis of Art.* – Cambridge, 1942.
- Sachs H.** *Freud, Master and Friend.* – Cambridge, 1944.
- Sachs H.** *Masks of Love and Life, the Philosophical Basis of Psychoanalysis.* – Cambridge, 1948.

E. Glovers

- Glover E.** *The Technique of Psycho-analysis.* – London, 1928 (London, 1955).
- Glover E.** *An Investigation of the Techniques of Psycho-analysis.* – London, 1940.
- Glover E.** *The Psychology of Fear and Courage.* – Harmondsworth, 1940.
- Glover E.** *War, Sadisms and Pacifism.* – London, 1947.
- Glover E.** *Basic Mental Concepts.* – London, 1947.
- Glover E.** *Psycho-analysis.* – London, 1949.
- Glover E.** *Freud or Jung?* – New York, 1956.
- Glover E.** *Selected Papers on Psycho-analysis.* – New York, 1956–1960. Vol. 1–2.
- Glover E.** *The Birth of the Ego.* – New York, 1968.

Freida skolnieces

Psiholoģisko trešdienu sabiedrībā vēl norisinās diskusijas, vai uzņemt tajā sievietes. Nostiprinoties psihoanalīzei, sievietes ne tikai kļūst par analītiķēm, kopš divdesmitajiem gadiem Freids ap sevi pat vairāk pulcina sievietes. Tas gan beidzas ar Annas Freidas un Melānijas Kleinas konfrontāciju. Tomēr Freidam ir arī uzticīgas skolnieces un atbalstītājas. Sievietes analītiķes nodrošina līdz tam neizstrādātu jomu izpēti, proti, *bērna un sievietes psihoanalīzi*. Freids ir izvirzījis idejas par sievietes dvēseles dzīvi, kuras analītiķes pārņem, tomēr viņas nokļūst arī pie citām atziņām. Turklāt vīrieša veikta analīze atšķiras no sievietes īstenotās analīzes un pašanalīzes. 1909. gadā Freids publicē darbu "Piecgadīga zēna fobijas analīze", atzīmējot bērna analīzes grūtības. Vienlaikus ir skaidra arī psihoanalītisko atziņu revolucionārā nozīme audzināšanas jomā. Šāndors Ferenci jau Zalcburgas kongresā (1908) norāda, ka kļūmīga audzināšana ir ne tikai kļūmu raksturu, bet arī slimību avots, ka pastāvošā audzināšanas sistēma nodrošina neurožu rašanos. Viņš uzsver, ka psihoanalīze var izmainīt pedagoģiju. Līdz ar to bērna psihoanalīze sajūdzas ar *pedagoģiju*. Apzīmējums "pielietojamā psihoanalīze" līdz pat trīsdesmitajiem gadiem lielākoties tiek attiecināts uz pedagoģiju. Un pedagogi arī izmanto (vietā un nevietā) analīzi, bet psihoanalītiskās pedagoģijas iespējamība joprojām tiek apšaubīta. Taču bērna psihoanalīze sajūdzas arī ar *audzināšanu kopumā un rūpēm par dvēseli*.

Sākotnēji Freids uzskata, ka audzinātājiem jāuzrauga bērnu emocionālā izturēšanās, jo viņiem ir lielāka distance pret bērniem nekā vecākiem. Tomēr viņš uzsver, ka skolotājiem un bērnudārzu darbiniekiem visupirms ir jāiziet analīze, lai viņi prastu pareizi apieties ar bērniem. Skolotāji īpašu atsaucību neizrāda, bet audzinātāji, kuri audzināšanu tiecas pārvērst par zinātni, nodarbojas ar topošajām psiholoģijām. Tās ir psiholoģijas, kurās cenšas skaidrot dvēseles un miesas attiecības un kuru centrā ir dvēsele vai daba (no Vunta etnopsiholoģijas līdz Pavlova mācībai par refleksiem). Psihoanalītiski noskaņoto skolotāju bērnu novērojumi savijas ar antropologu (etnologu) pētījumiem par pirmatnējo tautu neaizturētajām dzīves praksēm. Arī psihoanalīzē izstrādātais priekšstats par bērnu – viņa infantilo seksualitāti, attieksmi pret barības uzņemšanu u. tml. – revolucionē skolotājus un liek apšaubīt pedagoģiskās teorijas. Turklāt psihoanalīze ir saistīta ar apgaismības humānistiem un literātiem, kam tuva gan audzināšanas problemātika, gan atsaukšanās uz dažādajām neapzinātā izpausmēm. Piemēram, Artūrs Šniclers gadsimtu mijā saraksta dialogisku darbu "Rotaļa" ("*Der Reigen*"), kurš kļūst ļoti populārs un kurā atklāta tā protagonistu rīcības neapzinātā motivācija. Desmit

sabiedrības dažādo slāņu pārstāvju pāri (prostitūta, kareivis, jaunkundze, dzejnieks, aktrise, grāfs u. c.) atklāj savas jūtas un atzīst savu vienlīdzību seksualitātes priekšā. Kultūrvēsturiskās konstelācijas un dažādās izstrādes vedina skolotājus pievērsties psihoanalīzei. Uz to vedina arī tas, ka viņiem jāuzņemas atbildība par audzināmo intelektuālajiem trūkumiem, bet psihoanalīze skolotāju izpratnē uzsver ģimenes nozīmi bērnu attīstībā, t. i., mazīna viņu atbildību. Freida attieksme pret skolotāju centieniem ir ambivalenta: viņš ir skeptisks pret audzinātāju tūlītējiem panākumiem, tomēr, ņemot vērā psihoanalītiskās kustības izredzes, ir spiests rēķināties ar skolotājiem. Savu distancētību Freids skaidro ar nepiemērotību pielietojamajai analīzei un to, ka audzināšana, dziedināšana un vadīšana viņam ir trīs neiespējamās profesijas. Tomēr Freids un Ferenci lasa publiskas lekcijas skolotājiem, kaut gan ievērojamākus panākumus gūst Ādlers (mācības vienkāršības un cilvēka veidošanas nodrošināšanas dēļ). Ar laiku pedagogi apgūst psihoanalīzes terminoloģiju un vienkāršo tās idejas, producējot tā sauktās psiholoģiski pedagogiskās plāpas. Tāpēc arī psihoanalītiķi pret šādiem pedagogiem izturas kā pret savvaļas analītiķiem un netiecas pēc psihoanalīzes nostiprināšanas skolā.

Toties Šveices mācītājs Oskars Pfisters (1873–1956) cenšas izveidot *pedanalīzi*. Viņš uztur draudzīgas attiecības ar Freidu un iestājas par psihoanalīzes akceptēšanu un izmantošanu ("Psihoanalītiskā metode" (1913), "Ko psihoanalīze piedāvā audzinātājam?" (1917), "Cīņā par psihoanalīzi" (1920), "Bērna mīlestība un tās kļūmā attīstība" (1922) u. c.). Pedanalīze ir tieši psihoanalītiski skaidrojumi, lai motivētu skolēnus un atturētu viņus no sliktas izturēšanās. Pfisters publicē darbus par reliģiju un histēriju, mākslas psiholoģiju, kristietību un bailēm. Viņš uzskata, ka reformācija principā ir katoliskās seksuālā izstumšanas analīze, un tāpēc atbalsta Freida meklējumus, jo tagadējā dzīve neesot pietiekami reformēta. Pfisters ilgstoši ir vienīgais klerikālis, kas ir labvēlīgi noskaņots pret psihoanalīzi. Turklāt viņš aizsāk psihoanalīzes *iekļaušanu kristietiskajā dvēseles aprūpē*. Drīz vien baznīca no noraidošās attieksmes pāriet uz psihoanalīzes izmantošanu, lai gan komplikācijas turpina pastāvēt.*

1925. gadā Augusts Aihorns (1878–1949) publicē grāmatu "Grūti audzināmā jaunatne", kurā apkopo atziņas, kas gūtas, ilgstoši strādājot ar novārtā atstātiem, grūti audzināmiem un delikventiem bērniem. Divdesmito gadu sākumā viņš saistās ar analītiķiem un gūst Freida atbalstu. Aihorns iziet analīzi pie Paula Federna un uzsāk terapeita praksi. Kopā ar Annu Freidu viņš lasa lekcijas pedagogiem un sociālajiem darbiniekiem un paralēli strādā Vīnes audzināšanas padomdošanas pārvaldē. Trīsdesmito gadu sākumā viņš (kopā ar Annu Freidu, Zīgfrīdu Bernfeldu, Eriku Homburgeru Eriksonu

* Kā nesenāko piemēru var minēt katoļu priesteri Eiženu Drevermanu (dz. 1940. g.), kuram 1991. gadā tiek liegtas tiesības mācīt. Sk.: **Drevermann E.** *Psychoanalyse und Moralthologie* (1982–1984, 3 Bde.); *Psychoanalyse und Exegese* (1984–1985, 2 Bde.); *Das Markusevangelium* (1987–1988, 2 Bde.); *Klerikel* (1989), *Die Spirale der Angst* (1991) u. c.

u. c.) strādā Dorotijas Bērliņģemas izveidotajā izmēģinājumskolā. Zīgfrīds Bernfelds jau 1919. gadā izveido bērnudārzu, kurā, marksisma un cionisma ideju spārnots, mēģina izveidot jaunu audzināšanas programmu. Taču viņa plāns sabrūk gluži tāpat kā Veras Šmites ieceres Maskavas "psihoanalītiskajā bērnudārzā". Analītiķi un psihoanalīzei simpatizējoši audzinātāji, jauno ideju aizrauti, nemaz nepamana, ka ir līdzdalīgi bērnības un jaunatnes *sociālajā konstruēšanā*, kurā dominējošie aspekti ir nacionalizēšana, kristianizēšana un "komunistiskošana". Atsaucoties uz Freida darbu par mazo Hansu, Hermīne Huga-Helmūte izstrādā audzināšanas terapiju, kļūdamā par vienu no pirmajām bērnu analītiķēm.

Hermīne Huga (1871–1924) studē filosofiju un 1909. gadā promovējas ar darbu "Pētījumi par radioaktīvo nosēdumu fizikālajām un ķīmiskajām īpašībām". Trīs gadus iepriekš viņa ārstējas un iziet analīzes kursu pie Izidora Zadgera. 1911. gadā tiek publicēts viņas pirmais psihoanalītiskais darbs "Par bērnu dvēseles patieso būtību" ar pseidonīmu Huga-Helmūte. 1914. gadā viņa Vīnes psihoanalītiķu apvienībā runā par bērnu spēlēm, taču terapijā spēles lielākoties izmanto tikai ar pavisam maziem bērniem. Hugas-Helmūtes darbības galvenās jomas ir 1) seksuālo ierosu noskaidrošana bērnu dvēseles dzīvē un 2) psihoanalīzes piemērošana audzināšanā. 1916. gadā viņa lasa publiskas lekcijas "Jaunie ceļi bērna dvēseles izpratnē" un 1919. gadā publicē anonīmo darbu "Pusaugu meitenes dienasgrāmata", kas izraisa plašu rezonansi. Kopš 1919. gada Huga-Helmūte bērnu klīnikā veic analīzes un Hāgas psihoanalītiķu kongresā uzstājas ar referātu "Par bērnu analīzes tehniku". Viņa lasa lekcijas arī Berlīnes psihoanalītiskajā klīnikā un Vīnes biedrībā "*Urania*" notur seminārus "Par pedagoģiskiem jautājumiem" un "Bērnu psiholoģija iesācējiem". Huga-Helmūte pēc māsas nāves 1915. gadā audzina viņas ārļaulības dēlu, kurš izrāda visas iespējamās asociālās uzvedības formas. Huga-Helmūte ir spiesta viņu ievietot sodu izciešanas patversmē, taču 1924. gadā astoņpadsmitgadīgais māsasdēls izbēg un nogalina savu aizgādni, kura nesen beigusi darbu pie lekciju apkopojuma "Jaunie ceļi jaunatnes izpratnē". Kaut arī Huga-Helmūte praktizē analīzi, viņa drīzāk ir psihoanalītiski skolota audzinātāja, par analītisko pedagoģi un svarīgu personu psihoanalītiskajā kustībā kļūst Freida jaunākā meita Anna.

Anna Freida

No Freida bērniem tikai Anna kļūst par analītiķi, turpinot tēva iesākto darbu. Freids viņu dēvē par Antigoni, norādot uz Oidipa meitu, kas kalpo tēvam (kopš 1923. gada Anna ir tēva kopēja). Pēc skolas absolvēšanas Anna Freida pievēršas pedagoģijas studijām un izvēlas skolotājas amatu. 1914. gadā viņa kļūst par tēva privātskolnieci un iziet analīzes kursu (1918–1921), kas gan neatbilst vēlāk akceptētajām psihoanalīzes apguves prasībām. 1922. gadā Anna Freida uzstājas analītiķu apvienībā ar referātu "Par sišanas fantāzijām un nomoda sapņiem". Gadu vēlāk viņa līdzās tēvam atklāj savu psihoanalītisko praksi un 1924. gadā tiek uzņemta Slepēnājā

komitejā. Kopš 1925. gada Freida Vīnes mācīb-institūtā izpilda mācību un kontroles analītiķes uzdevumus. 1926. gadā viņa kopā ar Heinrihu Mengu un tolaik Rīgā dzīvojošo Ernstu Šneideru (1878–1957) uzsāk žurnāla *“Zeitschrift für psychoanalytische Pädagogik”* izdošanu un gadu vēlāk publicē savu pirmo grāmatu “Ievads bērnu analīzes tehnikā”. 1930. gadā Anna Freida publicē grāmatu “Ievads psihoanalīzē pedagogiem”, kas principā ir divus gadus iepriekš nolasītu lekciju pieraksts. 1935. gadā viņa pēc Helēnas Deučas emigrācijas pārņem Vīnes mācīb-institūta vadību un tēva astoņdesmitajā dzimšanas dienā uzdāvina viņam savu nākamo grāmatu “Es un aizsardzības mehānismi”, kļūdamā par analītiskās Es psiholoģijas aizsācēju.

Annai Freidai neveidojas tuvākas attiecības ar vīriešiem (laiku pa laikam gan tiek mēļots par kādu izredzēto analītiķi), toties viņa sadraudzējas ar Lū Andreasu-Salomē. Vēlāk viņa sadraudzējas ar Dorotiju Bērlinghemu (1891–1979) – bagātu amerikānieti, kas, izšķīrusies no vīra, ar bērniem pārceļas uz Vīni, lai izietu analīzes kursu pie Freida. 1937. gadā viņas abas nodibina mazbērnu novietni, taču drīz vien tā tiek likvidēta. Pateicoties Marī Bonapartes un Ernsta Džonsa pūliņiem, Freids ar sievu un meitu caur Parīzi var izceļot uz Londonu. 1941. gadā Freida kopā ar Bērlinghemu izveido kara-laika bērnu darzu *“Hampstead War Nurseries”* un publicē divas grāmatas: “Mazie bērni kara laikā” (1942) un “Bērni bez ģimenes” (1943). Četrdesmito gadu pirmajā pusē izvēršas arī Freidas konfrontācija ar Kleinu. Freidas pozīcijas iezīmē viņas laju analītiķes statuss, taču viņa neatkāpjas no saviem mācības un terapijas uzdevumiem. 1947. gadā Freida nodibina bērnu analīzes apguves institūciju *“Hampstead Child Therapy Course”*, kurai 1952. gadā tiek pievienota psihosomatiskā bērnu slimnīca *“Hampstead Clinic”*. 1965. gadā Freida publicē grāmatu “Normalitāte un patoloģija bērnībā”, ko vāciski savā tulkojumā izdod ar nosaukumu “Bērnu attīstības ceļi un neceļi”. Pēc tēva nāves viņa izdod Freida darbus un pārvalda literāro mantojumu. Kaut arī Freidai nav augstskolas izglītības, viņai tiek piešķirti visdažādākie goda doktora nosaukumi. Viņa kļūst par psihoanalīzes *Great Old Lady*, kuras nozīmīgumu bez Freida mantnieces statusa vēl vairāk nostiprina mācību analīzē un kontrolanalīzē izaudzinātie analītiķi.

“Ievads bērnu analīzes tehnikā” ir Freidas pirmā grāmata, tomēr tā tiek uzskatīta par klasisku psihoanalīzes tekstu. Viņa aptveroši un sistemātiski aplūko bērnu analīzes problemātiku. Tā kā pastāv bērnu neirozes, tad jautājums ir par to, kā izmantojama analītiskā tehnika. Tās izmantošana paredz, ka bērna neapzinātie dvēseles veidojumi jāpadara apzināti, jāiejaucas dziņu ekonomijā, jāizveido pārnese attiecības u. tml. Freida piesardzīgi iztirzā

Anna Freud
03.12.1895.–
09.10.1982.

šo problemātiku, izvairoties no Kleiniešu radikālisma, t. i., gandrīz vai pieaugušo analīzes kopēšanas un profilaktiskās analīzes ieviešanas. Freida ierobežo bērnu analīzi ar iekļaušanos grūtaudzīnāmības un neirotisko saslimstību gadījumos. Bērnu analīze tiek īstenota *pēc vecāku iniciatīvas*, jo ne jau bērns var pieņemt lēmumu par ārstēšanos. Turklāt analītiķim ir jānostājas *bērna pusē* un arī jāizskaidro viņa valodā. Nereti bērnu dvēseles dzīves komplikācijas ir vecāku vai partneru komplikāciju atspulgs, par kurām viņi parasti neko nezina vai negrib zināt. Līdz ar to analītiķim ir jānovērš bērna dvēseles komplikācijas, neiejaucoties vecāku dzīves vadīšanā un ievirzēs, taču neizslēdzot arī konfrontācijas iespējamību. Freida konstatē, ka bērnu var dvēseliski vadīt tikai tad, ja analītiķim izdodas nostāties viņa Es ideāla vietā. Analītiķim ir jāiepatīkas bērnam, jābūt viņa sarunu biedram, aizstāvim un palīgam. Freida nevēršas pret spēļu izmantošanu analīzē, taču vairās no pieaugušo analīzē pieņemtajām interpretācijām. Analītiķim ir jāiekļaujas bērna ikdienas pasaulē, tāpēc ieteicams apmeklēt viņu vecāku mājā, pārzināt attiecības skolā u. tml. Bērnu analīze ietver sevī *suģestīvi pedagoģiskus elementus*. Tajā ir nepieciešama no vecākiem gūtā informācija, jo dažkārt "slimām laulībām", lai tās turpmāk pastāvētu, ir nepieciešams tieši slimis bērns. Tāpēc ideāla situācija ir *paralēlā vecāku analīze* vai vismaz viņu apjēga par notiekošo, citādi dvēseliski dezorientētais bērns nereti tiek aizgādāts pie ārsta "psihiskai saremontēšanai". Freida risina vecāku un audzinātāju apgaismošanas jautājumus, uzsverot, ka bērnu dziedināšanā liela nozīme ir saprašānai un emocionāli korigējošai pieredzei. Pedagoģiem domātajās lekcijās par psihoanalīzi Freida tēva stilā atkārtoti analizē galvenās atziņas, vēršas pret represīvo pedagoģiju un aplamo uzskatu par bioloģiskās pārmantojamības nozīmi dvēseles attīstībā. Viņa uzsver, ka saprotoša mīlestība ir veselīgas bērna dvēseles attīstības pamats. Freida norāda, ka skolotājiem jāapzinās, ka bērni savu vecāku pieredzējumus un agrīnos pārdzīvojumus pārnes uz viņiem, ka psihoanalīzes atziņas var tikai palīdzēt pedagoga darbā.

1936. gadā publicētajā grāmatā "Es un aizsardzības mehānismi" Freida mēģina aprakstīt atvairīšanas mehānismus. Viņa necenšas aplūkot visus atvairīšanas mehānismus un šīs norises izpausmes, bet sistematizē psihoanalīzē aprakstītos mehānismus: izstumšanu, regresiju, reakcijveidojumus, izolāciju, padarīšanu par nebijušu, projekciju, introjekciju, vēršanos pret pašu personu, apvēršanu pretmetā, sublimāciju. Freidas devums šajā ziņā ir divu mehānismu aprakstīšana, proti, viņa apraksta identificēšanos ar uzbrucēju un altruistisko atteikšanos. Tomēr viņas ietekme turpmākajā psihoanalīzes attīstībā ir daudz lielāka. Izmantojot to pašu terminoloģiju (*Abwehr*), uzsvārs tiek likts nevis uz atvairīšanu, bet gan *aizsardzību*, t. i., tiek veidots homeostātisks dvēseles modelis.* Vēl vairāk to pastiprina attiecīgo mehānismu pakārtošana Es veidojumam. Taču tas psihoanalīzē rada zināmas grūtības, jo

* Arī Freida izveidotajā terminā pastāv nozīme "aizsardzība", taču tajā uzsvērta ne tik daudz aizstāvēšana, cik atvairīšana. Turklāt atvairīšana iekļaujas psihes dinamiskajā modelī. Angļu valodā jau vārdiski (*defence*) priekšplānā izvirzās aizsardzība.

arī dziņas var būt saistītas ar atvairīšanu. Turklāt Freids īpaši uzsver izstumšanu, kuras atzīšana nereti tiek identificēta kā piederība psihoanalītiskajai kustībai. Atbilstīgi Freidas darbam var teikt, ka aizsardzības mehānismi ir *operācijas, kas raksturīgas Es īstenotajai psiholoģiskajai aizsardzībai*.

Izstumšana (šaurā nozīmē) ir operācija, ar kuras starpniecību cenšas noturēt bezapziņā ar noteiktām dziņām saistītas domas, tēlus, atmiņas vai nepieļaut to parādīšanos apziņā. Plašā nozīmē izstumšana tiek pielīdzināta atvairīšanai, bet Es psiholoģijā – aizsardzībai. Reakcijveidojums ir ieradums, kas veidojas kā reakcija uz neapzinātu vēlmi ar tai pretēju nozīmi. Ekonomiskajā aspektā reakcijveidojums ir apzināta elementa pretnoslogošana, kas vērsta pret neapzināto noslogošanu. Reakcijveidojumi ir saistīti ar aizstājveidojumiem un kompromisveidojumiem. Izolācija lielākoties izpaužas uzmācības neurožu gadījumos. Tā ir aizsardzība, izolējot domu vai rīcību no pārējām domām vai darbībām, un izpaužas kā domāšanas pārtraukšana, formulu un rituālu izmantošana. Visai bieži izolācija figurē kā pievēršanās mazsvarīgajam, padarot to par galveno uzdevumu savas dzīves īstenošanā. Padarīšana par nebijušu ir iepriekšējo domu, vārdu, žestu, darbību anulēšana, t. i., izlikšanās, ka nekas tamlīdzīgs nekad nav darīts. Projekcija un introjēcija apzīmē pretēji vērstas norises, proti, noteiktu vēlmju, izjūtu vai īpašību lokalizēšanu sevī vai ārpus sevis. Vēršanās pret paša personu un apvēršana pretmeti ir saistīta ar dziņu likteni: Es kļūst par dziņu objektu un dziņas mērķa pārvēršanās tā pretmetā. Identificēšanās ar uzbrucēju ir sava veida agresora atdarināšana citās jomās un citiem līdzekļiem (piemēram, rotaļlietu salaušana pēc ciešanu pārpilna zobārsta apmeklējuma, ārsta tēlošana pēc pārdzīvotas agresijas u. tml.). Altruistiskā atteikšanās raksturīga cilvēkiem, kas savā attīstībā atteikušies no kādas dziņas apmierināšanas un visiem spēkiem cenšas nodrošināt šādu apmierinājumu citai personai.

Grāmatā "Normalitāte un patoloģija bērnībā" Anna Freida apkopo savu ilggadējo psiholoģes un bērnu analītiķes pieredzi un meistarīgi ataino, ko dziņu psiholoģija piedāvā vesela un nevesela bērna labākai izpratnei un viņa terapijai. Viņa sniedz norēķinu par agrākās psihoanalītiskās pedagoģijas cerībām un norāda, ka bērni, uzauguši citos apstākļos, var atšķirties no iepriekšējās paaudzes bērniem, tomēr arī viņiem nākas maksāt ar neurozi par kultūras attīstību. Freidas darbs ir iedalīts četrās daļās: 1. Bērnības psihoanalītiskā psiholoģija un tās avoti; 2. Attiecības starp bērnu analīzi un pieaugušo analīzi; 3. Normālā bērnu attīstība – mērogi un vērtējumi; 4. Patoloģiskā bērnu attīstība. Pirmās divas daļas ir sava veida novērtējošs iepriekšējo atziņu atkārtojums. Runājot par normālo attīstību, Freida, līdzīgi Eriksona identitātes jeb dzīves posmiem, apraksta *psihiskās attīstības līnijas* un atbilstīgos tikumus. Tikumi ir uzdevumi, kurus bērnam jāiemācās atrisināt noteiktos vecumos: atradināšanās no infantilās atkarības, pieaugoša ķermeņa izmantošanas patstāvīguma sasniegšana, novēršanās no autoerotisma u. tml. Freida apraksta arī psihopatoloģiju, atzīmējot tās izcelsmes neviennozīmīgumu, tomēr strikti iesakot psihoanalīzes izmantošanu, kura vienīgā kalpojot diviem mērķiem – terapijai un izpētei.

Bērnu analīzei pēc Zigmunda Freida nāves ir gandrīz vai dominējošā loma psihoanalītiskajās izstrādņēs. 1945. gadā Anna Freida kopā ar Heincu Hartmanu un Ernstu Krisu sāk izdot gadagrāmatu "Psihoanalītiskas studijas par bērnu" (*"The Psychoanalytic Study of the Child"*). Britu psihoanalīzē Kleinieši konfrontējas ar Freidas piekritējiem, un Kleina izskolo Donaldu Vinnikotu. Savukārt Amerikā piecdesmitajos gados bērnu analīzes rezultāti principā ir psihoanalītisko vispārinājumu pamats. Margarete Mālere pēta bērna un mātes attiecības, bet Eriksons raksta par bērnības un sabiedrības attiecībām. Amerikā dominē Es psiholoģija, taču septiņdesmitajos gados pēc Heinca Kohuta un Oto Kernberga darbiem objektattiecību jomā amerikāņu analītiķu vidē sāk atzīt arī Kleinas idejas. Taču vēl Freida dzīves laikā nozīmīga kļūst arī sievietes psihoanalīze.

Helēna Deuča

Helene Deutsch
09.10.1884.–29.04.1982.

Helēna Rozenbaha ir dzimusi Pšemislā (Polijā), kas tolaik ietilpst Austroungārijā. Viņa piedzimst bagāta un iecienīta ebreju advokāta ģimenē. Četrpadsmit gadu vecumā Rozenbaha beidz privātskolu un dažus gadus vēlāk iemīlas sociālistu politiķi Maksī Lībermanā, kurā rod tēva aizstājēju un ar kura darbības mērķiem identificējas. 1905. gadā viņa Pšemislā izveido pirmo strādnieču organizāciju un 1910. gadā kopā ar Lībermanu dodas uz sociālistu kongresu Stokholmā. Rozenbahu īpaši iespaido Roza Luksemburga (1871–1919) un austriešu pacifiste Berta fon Sutnere (1843–1914), un viņa iekļaujas sufražistu kustībā. Sieviešu emancipācijas iedvesmota, Rozenbaha grib studēt jurisprudenci, taču viņa var iestāties tikai Vīnes Universitātes Medicīnas fakultātē, kļūdamā par vienu no pirmajām studentēm šajā mācīb-

iestādē. 1911. gadā viņa studē Minhenē pie Eižena Krēpelina un veic viņa eksperimentālās psiholoģijas laboratorijā savu pirmo zinātnisko darbu ("Emociju loma asociatīvi izraisītajās atmiņās"). Minhenē viņa iepazīstas arī ar savu nākamo vīru Feliksu Deuču un sāk interesēties par psihoanalīzi. No 1912. gada līdz 1918. gadam viņa strādā pie Vīnes psihiatra Jūlija Vāgnera fon Jaurega* (1857–1940) par asistenti bez atalgojuma, jo pastāvošie likumi sievietēm liedz šādu iespēju.

* Jūlija Vāgnera fon Jaurega darbības trīs galvenie aspekti ir 1) joda izmantošana cīņā pret kretinismu, 2) Austrijas tiesību reformas īstenošana saistībā ar garīgi slimajiem, 3) parafīžu "malāriju terapija". Par parafīžu terapiju, kurā piedalās arī Deuča, Vāgners fon Jauregs 1927. gadā saņem Nobela prēmiju.

1918. gadā Deuča iziet analīzes kursu pie Freida, tas tiek pārtraukts Vilkcivēka dēļ, taču psihoanalīzes pamatlicējs pieņem emancipēto Deuču par savu asistenti. 1923. gadā viņa iziet vēl vienu analīzes kursu Berlīnē pie Karla Abrahama un pievēršas darbam Vīnes psihoanalīzes institūtā, kļūdamā par mācībinstitūta vadītāju. Deuča identificējas ar Freidu, kurš kļūst par viņas garīgās dzīves centru. 1925. gadā viņa publicē grāmatu "Par sieviešu seksuālās funkcijas psiholoģiju", kurā iezīmēti monogrāfijas "Sievietes psiholoģija" pamatprincipi. Deuči regulāri tiek ar Freidu, bet pašu mājās norisinās jauno analītiķu grupas "Melnais kaķis" sēdes, kurās tiek diskutēts par psihoanalīzes problēmām.* Deuča līdzās Rūtai Mekai-Brunsvikai (1897–1946) un Žannai Lamplai de Grotai (1895–1987) tiek uzskatīta par *sieviešu analītiskās psiholoģijas aizsācēju*. Pie šīs trijotnes tradicionāli netiek pieskaitīta Karena Horneja, kura, strādājot tajā pašā jomā, piedāvā neoanalītisku risinājumu. Savukārt Deuča nevēlas pieņemt apzīmējumu "sieviešu analītiķe", jo aplūko arī citas problēmas, kaut gan par visu savu darbu moto izvēlas kopsaucēju "Sieviete".

1934. gadā Deuči pārceļas uz Ameriku, apmetoties Bostonā, kur Helēna Deuča uzsāk privātpraksi un ilgstoši strādā par mācību analītiķi. Savu darbu viņa uztver kā misiju un Freida novēlējuma izpildi, proti, ortodoksās psihoanalīzes nostiprināšanu Amerikā. Ar laiku Helēna Deuča kļūst par psihoanalīzes *Great Old Lady* Amerikā. 1967. gadā viņa publicē grāmatu par jaunības gadu psiholoģiskajām problēmām. Septiņdesmito gadu sākumā viņa piedalās pret Vjetnamas karu vērstās demonstrācijās, nokļūdamā pasaules mediju uzmanības lokā, jo protestē, ņēbusies ārsta baltajā uzsvārcī. 1973. gadā Deuča publicē grāmatu "Paškonfrontācija", kurā tradicionāli analītiskā garā izklāsta savu dzīves gājumu.

Deuča ir ortodoksāla analītiķe, kas jautājumā par sievietību principā pievienojas Freida uzskatiem. Taču pats Freids šajā jautājumā ir visai piesardzīgs, turklāt sarunā ar Marī Bonaparti atzīstas neizpratnē par to, ko grib sievietē. Viņu interesē ne tik daudz sievietība, proti, tas, kas ir sievietē, cik tas, kā kļūst par sievieti. Savas atziņas Freids cenšas formulēt rakstos "Dažas anatomiskās dzimumatšķirības psihiskās sekas" (1925), "Par sievišķo seksualitāti" (1931) un imaginārajā lekcijā "Sievietība" (1933). Meitenes un zēna psihoseksuālā attīstība norisinās atšķirīgi. Falliskajā fāzē meitene atklāj peņa trūkumu, un kastrācijas komplekss izvēršas peņa skaudībā. Savukārt zēnam veidojas kastrācijas bailes, proti, iespēja zaudēt savu vīrietības apliecinājumu – dzimumlocekli. Kastrācijas atklāšana ir pagrieziena punkts meitenes attīstībā, no kura izriet trīs attīstības virzieni: viens ir vērsti uz seksuālās aiztures un neirozes rašanos, otrs – uz vīrišķuma kompleksa veidošanos, bet trešais – uz normālas sievietības veidošanos. Meitenes dzīvē nozīmīga ir preoidipālā pieķeršanās

* Grupas nosaukums ir atvedināts no kāršu spēles nosaukuma. Bez Deučiem šajās sanāksmēs piedalās Edvards Bibrings (1894–1959), Grēta Bibringa (1899–1977), Vilhelms Hofers (1897–1967), Hedviga Hofere (1888–1961), Ernsts Kriss, Marianna Krisa, Roberts Vēlders (1900–1967), Ženija Vēldere (1898–1989) un Heincs Hartmans ar savu sievu.

mātei, kas tiek aizstāta ar pieķeršanos tēvam (zēnam šāda attīstība nav jāveic). Freids norāda arī uz sociālvēsturiskajiem apstākļiem sievietes tapšanā. Vienlaikus tiek parādīts, ka peņa skaudība var izraisīt noslieci uz skaudību, sāncensību un saasinātu konkurences tieksmi. Kastrētības atklāšana var izraisīt onanēšanu, seksuālā apspiešanu, galarezultātā izvēšoties pasivitātē un mazohismā. Zēnam Oidipa kompleksa nogrimšana ir saistīta ar morālās un sociālās attīstības aizsākšanos. Meitenēm šāda nogrimšana realizējas tikai fragmentāri, tāpēc sievietēm nereti ir tikai rudimentārs Virs-Es jeb sirdsapziņa, līdz ar to viņām ir arī mazāka tiesiskuma izjūta un realitātes apziņa. Tas nenorāda uz sievietes zemāko statusu, jo šādi trūkumi var piemist arī vīriešiem, taču sievietei tie noteiktos apstākļos var likt attīstīt sevī vīrietību.

Sievietēm, lai kļūtu par analītiķi, ir jānoskaidro arī sava sievietība, t. i., jāgūst skaidrība par savu sievišķo eksistenci. Principā analītiķes uzsāk *sievietes kā otra dzimuma izpēti*. Darbā "Par sieviešu seksuālās funkcijas psiholoģiju" Deuča pārstāv Freida pozīcijas, taču izklāstu papildina ar saviem pārdzīvojumiem un klīnisko materiālu. Karena Horneja ir izvirzījusi tēzi, ka meitenes identificēšanās ar tēvu izraisa sievietības deficītu. Deuča, atsaucoties gan uz privāto, gan ārstniecisko pieredzi, to noraida un uzsver, ka vīrietība, vīrišķu ieviržu pastāvēšana patriarhālisma apstākļos nodrošina sievietes emancipēšanos un pašrealizēšanos. Seksuālais Deučai nepavisam nav cilvēka eksistenciālās drāmas viduspunkts. Peņa skaudība un kastrācijas bailes ir konstitūējoši dvēseles attīstības elementi, taču tie iekļaujas visā dvēseles dzīvē, kas tikai arī ļauj izskaidrot psihiskos un seksuālos traucējumus. Grāmatas "Sievietes psiholoģija" pirmajā sējumā (1944) Deuča aplūko priekšpubertāti, agrīno pubertāti, pubertāti, jaunības gadus, femīno sievieti, sieviešu mazohismu, homoseksuālismu u. tml. Viņa neatstāj novārtā arī apkārtējās pasaules ietekmi uz sieviešu psiholoģiju, taču bērna psiholoģijai īpaši nepievēršas.

Priekšpubertāte Deučas izpratnē ir latences noslēgums, kurā pieklust dziņu pretenzijas, nodrošinot Es veidošanos. Sairstot bērnības afektīvajām saistībām, meitene var izvēlēties jaunus attiecību objektus, t. i., veidot attiecības, kuras nenosaka bērnībā radušās struktūras. Šajā laikā meitenes uzvedību raksturo ofensīva – vecāku kritika un svešu personu (piemēram, skolotāju) idealizēšana. Agrīnajā pubertātē pastiprinās savas patstāvības izkarošana, taču vēlme pēc patstāvīguma savijas ar bailēm no atbildīguma savas dzīves īstenošanā, t. i., dvēseles dzīve oscilē starp drosmi un vājuma izjūtu. Agrīnajā pubertātē daudz lielāka nozīme ir dzimumorgāniem, bet menstruācijas meitenēm nežēlīgi atgādina par viņu sievietību. Šajā laikā liela nozīme ir meiteņu draudzībai, kurā gan no jauna atveidojas bērnības emocijas un konflikti. Meitenes tēlo pieaugušas sievietes, taču seksuālie piedzīvojumi 13–15 gadu vecumā tiek vērtēti visai skeptiski. Pubertāte un jaunības gadi ir sava veida brieduma laiks, kad tiek integrēta dziņu dzīve un veidota attieksme pret apkārtējās pasaules prasībām.

Pubertātes laikā uzplaukst narcisms, kuru Deuča nepavisam nekvalificē kā neirotisku norisi, jo šajā periodā tas var stiprināt Es. Tomēr narcismu drīz vien izārda vajadzība mīlēt un tikt mīlētai. Meitenes sapņo par mīļākajiem

(mīļotajiem), t. i., imagināri iztēlojas turpmāko attīstību. Šādu fantāziju trūkums vēlāk atveidojas cilvēka dvēseles uzbūvē. Neirotiskas saslimstības šajā laikā lielākoties ir saistītas ar regresiju, proti, bailes no turpmākās attīstības izraisa atkāpšanos agrākajās attiecībās, kuras afektīvi tiek noraidītas. Deuča norāda, ka apkārtējā pasaule no topošās sievietes pieprasa pasivitāti, kas pubertātes laikā arī tiek iestrādāta. Šajā aspektā viņa aplūko prostitūcijas psiholoģiju. Prostitūtas tikai daļēji ir pavadināšanas vai sociāli ekonomiskās nepielāgotības upuris, pievērsties šai profesijai vedina arī mazohisma tendences un infantilais narcisms. Prostitūcija ir arī bēgšana no sievietības, t. i., pasivitātes pārvarēšana, pieņemot vīrietiskas uzvedības ievirzes. Bez prostitūcijas psiholoģijas Deuča aplūko sievietes vīrietību, kā piemēru izvēloties Žoržas Sandas (1804–1876) dzīves analīzi.

Līdzās sievietes vīrietībai pastāv arī sievišķais homoseksuālisms, kurā psihiskais faktors ir daudz svarīgāks par bioloģiskajiem šādas seksuālās dzīves nosacījumiem. Lesbietes veido pārus, kas atgādina vīrieša un sievietes attiecības, t. i., viena sieviete izvēlas aktīvo, vīrišķo, bet otra – pasīvo lomu. Lesbietes var atdarināt arī mātes un bērna attiecības. Sievišķo homoseksualitāti var izraisīt dažādi faktori, taču bieži vien to izraisa bailes no sievietes lomas izpildes. Homoseksuālismu var izraisīt arī patoloģiskas attiecības ar māti, radot mūžīgas alkas pēc mātes, kas remdināmas lesbiskā mīlestībā. "Sievietes psiholoģijas" otrajā sējumā (1945) Deuča iztirzā mātiskuma un mātišķības problemātiku. Viņa skata dzimumakta un grūtniecības psiholoģiju, attiecības ar bērnu, leģitīmo un neleģitīmo mātiskumu, laktācijas un klimaksa nosacījumus un sekas. Deučas darbs ir sava veida lietišķa sievietes likteņa enciklopēdija.

Andreasa-Salomē un Bonaparte

Freida dzīvē un psihoanalītiskajā kustībā nozīmīga loma ir bijusi vēl divām sievietēm, proti, Lū Andreasai-Salomē un Marī Bonapartei, taču viņu devuma izvērstā izpēte vēl nav veikta, nav pētīta arī viņu ideju sabalsošanās ar vēlākajām psihoanalīzes transformācijām. Viena no viņām ir *femme fatale*, kura izmēģina jaunas dzīves formas, ievērojama kultūras figūra, otra – sociālpolitiski angažēta karaliskas dzimtas atvase, kurai arī ir problemātiska dzīve mīlestības pasaulē. Viena kļūst par dzīvu saiknes apliecinājumu ar vācu kultūras ievērojamākajiem pārstāvjiem un analītiķi, kurai Freids palīdz ne tikai analītiski, bet arī finansiāli, otra pati palīdz Freidam un psihoanalītiskajai kustībai.

Luīze fon Salomē (1861–1937) ir dzimusi hugenotiskas izcelsmes ģenerāļa ģimenē

Lū Andreasa-Salomē

Sanktpēterburgā. Ģimene ir pieņēmusi protestantisko ticību un pieder pie augstākās sabiedrības. Taču Luīze konfirmējas un 1880. gadā dodas uz Cīrihi studēt filosofiju, teoloģiju un mākslas vēsturi, studijas kļūst par viņas jauno dzīves formu. Luīze (bērnībā lolotā Ļoļa) atsvabinās no vecākiem, dzīvo brīvu dzīvi, taču slimības dēļ ir spiesta pārtraukt akadēmisko izglītību. 1882. gadā viņa ierodas Romā, kur apmeklē rakstnieces Malvidas fon Meizenbugas (1816–1903) namu. Rakstniece kultūras uzlabošanās saista ar sievietes stāvokļa izmaiņu – garīgu un māksliniecisku darbību, ekonomisku neatkarību un patstāvīgu pozīciju dzīvē. 1882. gadā Luīze iepazīstas ar filosofu Paulu Rē (1849–1901), kurš viņu iepazīstina ar Frīdrihu Nīči. Luīzi fascinē Nīče, taču viņa atraida tā bildinājumu un izveido ar Rē komūnu (Ferdinands Tennīss, Hermans Ebinghauzs (1850–1909), Georgs Brandess (1842–1927) u. c.) Berlīnē, uzskatot studijas par ideālo dzīves formu. 1885. gadā viņa ar pseidonīmu Anrī Lū publicē savu pirmo romānu “Cīņa par Dievu”. Divus gadus vēlāk viņa apprecas ar orientālistu Frīdrihu Karlu Andreasu, taču laulības dzīve ir formāla. Lū Andreasai-Salomē svarīgāka ir mākslas pasaule un mīlestības attiecības. 1892. gadā viņa publicē darbu “Henrika Ibsena sieviešu tēli”, taču popularitāti gūst ar grāmatu “Frīdrihs Nīče savos darbos” (1894). Lū uztur intensīvas attiecības ar mākslas un literatūras pasauli (Gerhartu Hauptmani (1862–1946), Franku Vēdekindu (1864–1918), Hugo fon Hofmanstālu (1874–1929), Artūru Šnicleru, Rihardu Bēru-Hofmani u. c.). 1894. gadā Lū metas Parīzes intelektuālajā dzīvē un fascinējoši atveido grīzetes dzīves formu, nemītīgi baidoties zaudēt paštransformēšanās iespēju. Drīz viņa sadraudzējas ar Raineru Mariju Rilki (1875–1926), kuru pavada ceļojumos uz Krieviju un par kuru uzraksta grāmatu (1928). Pašas un Rilkes dzīves komplikācijas viņu vedina pievērsties psihoanalīzei (Viktors fon Gebzates ieteic Prāgā dzimušajam dzejniekam iziet analīzes kursu).

1912. gadā Andreasa-Salomē dodas uz Vīni, lai izietu analīzes kursu pie Freida. Šajā laikā viņa raksta dienasgrāmatu, kas tiek publicēta 1958. gadā (“Skolā pie Freida”). Paralēli viņa apmeklē Ādlera diskusiju vakarus, taču paliek uzticīga Freidam. Andreasai-Salomē izveidojas tuvākas attiecības ar Viktoru Tausku, 1913. gadā tiek publicēts viņas pirmais analītiskais darbs “Par agrīno dievkalpojumu”. Tajā pašā gadā viņa Getingenē atklāj pirmo analītisko praksi. Divdesmito gadu sākumā Andreasa-Salomē sadraudzējas ar Annu Freidu, top viņu kopdarbs “Sišanas fantāzijas un nomoda sapnis”. Andreasa-Salomē ir ortodoksāla analītiķe, kura rūpējas ne tik daudz par izklāsta klīnisko drošticamību, cik par tā filosofiski poētisko izvērsumu (tāpēc daļa analītiķu nepieņem viņas izstrādnes) un kuras uzmanības lokā galvenokārt ir *sievietība un narcisms*.

Jau 1899. gadā Andreasa-Salomē publicē eseju “Cilvēks kā sieviete”, kurā skaidro sievietības būtību un principu. Viņai ir skaidrs, ka sieviete lielākoties var to pašu, ko spēj vīrietis, tāpēc viņa vairāk cenšas uzsvērt abu

* Oriģ. “*Der Mensch als Weib*”. Vārds “*der Mensch*” nozīmē cilvēks, taču tas tiek izprasts kā vīrietis.

dzimumu būtiskās atšķirības un izprast sievieti kā kaut ko patstāvīgu. 1910. gadā viņa Martina Būbera izdotajā grāmatu sērijā publicē eseju "Erotika". Andreasas-Salomē analītiskajos darbos dominē filosofisks risinājums, kas savienots ar Freida pamatatziņu akceptēšanu. Freids seksuālajā dziņā uzsver aktivitāti, savukārt Andreasa-Salomē norāda uz tās *pasīvo komponentu* (aprakstot to kā uzņemošo, saglabājošo u. tml.). Dziņu viņa pirmām kārtām skata kvalitatīvi, tā ir vienlaikus aktīva un pasīva. Līdz ar to viņas izpratnē visa cilvēka dvēseles dzīve ir pretrunīga, un šis pretrunīgums atveidojas arī bezapziņas, narcisma un dzimumatšķirības konceptā. Bezapziņa ir ne tikai izstumtais, bet arī pašas dzīves jēdziens tās nedalītībā, vienotībā. Savukārt narcisms pastāv pirms jebkura diferenciācijas procesa. Freids narcismu lielākoties skata kā ekonomisku problēmu; Andreasai-Salomē narcisms ir sākotne un Es mērķis, un tas izpaužas "dzītajā" un "dzenošajā" Es. Sieviete ir pretruna – (Es) apliecināšanās un (Es) atdošanās, dzimuma un Es – iemiesojums, viņa ir mazāk diferencēta par vīrieti, kam pazīstams tikai princips "vai nu, vai arī". Tāpēc sieviete ir narcistiskāka, taču viņas nediferencētība ir aptverošāka par vīrieša diferencētību.

Maī Bonaparte (1882–1962) ir radnieciskās attiecībās gandrīz vai ar visiem Eiropas karaļnamiem. Viņas bērnība un jaunība ir atteikumu un komplikāciju pārpilna, un viņa to ataino savās (nepublicētajās) dienasgrāmatās. Bonaparte nododas ne tikai saviesīgai dzīvei, viņa interesējas par mākslu un zinātņi un risina dzīves sabiedriski politiskos jautājumus. Cits viņas dzīves aspekts ir *aventure galante*. 1918. gadā Bonaparte uzraksta darbu "Vīrieši, kurus esmu mīlējusi", tas veltīts viņas izcilākajam mīlniekam Francijas vairākkārtējam premjerministram Aristīdam Briānam (1862–1932). 1906. gadā viņa apprecas ar Grieķijas princi Georgu (1869–1957), taču laulības dzīvē nespēj gūt laimi un vīra latento homoseksualitāti pārdzīvo pat smagāk par saviem laulības pārkāpumiem. Pēc Gistava Lebona (1841–1931) ieteikuma viņa pievēršas rakstniecībai un 1911. gadā strādā pie darba "Mūri", aprakstot atmiņas, kas saistītas ar tēva namu. 1913. gadā Bonaparte strādā pie grāmatas "Apspiešana laulībā". 1920. gadā viņa publicē grāmatu "Militārie kari un sociālie kari" (1946. gadā tiek publicēta grāmata "Kara mīti", kurā aplūkota mītu rašanās un izplatīšanās kara laikā). Bonaparte mēģina veidot dzīvi, balansējot starp pienākumu un mīlestību. 1925. gadā viņa pēc Renē Laforga ieteikuma dodas uz Vīni pie Freida.

Psihoanalīze ir visaizraujošākais, ko Bonaparte ir piedzīvojusi, un viņa kļūst par Freida mācības adepti. Viņa tulko Freida darbus franciski, praktizē analīzi, organizē psihoanalītisko kustību Francijā un finansē analītiķu projektus. Drīz pēc analīzes Bonaparte publicē rakstus "Meitenes identificēšanās ar mirušo māti" (1928) un "Neliels maskētās kleptomānijas gadījums" (1929). 1933. gadā tiek publicēts

Maï Bonaparte

viņas divsējumu pētījums "Edgars Po. Dzīve un darbi". 1932. gada Visbādenes kongresā viņa nolasa referātu "Sievietes erotiskā funkcija", kurā apgalvo, ka sievietes, kas neatsakās no savas vīrietības, kļūst heteroseksuālas būtnes, kurām dominējošā erogēnā zona ir klitoris. 1977. gadā tiek publicēta Bonapartes grāmata "Sievietes seksualitāte", kurā sievietes seksuālo vīrestību viņa saista ar sociālo vīrietizāciju un norāda uz dzimumu atšķirības aizvien lielāko samazināšanos. Bonaparte diskutē ar antropologu Marselu Griolu, nodrošina Gēza Roheima etnoloģisko ekspedīciju un 1952. gadā publicē grāmatas "Psihoanalīze un antropoloģija", "Psihoanalīze un bioloģija" un "Hronoss, Eross, Tanatoss". Tomēr lielāks iespaids viņai ir psihoanalīzes politikā. Bonaparte protežē Sašu Nahtu un vērsas pret Žaku Lakānu. Viņa uzskata sevi par Freida vecās gvardes pārstāvi un atsaucas uz draudzību ar Annu Freidu un analītiķi un sirds draugu Rūdolfu Lēvenšteina atziņām. Bonaparte visu mūžu saglabā sociālpolitisko angažētību, septiņdesmit gadu vecumā viņa pat dodas uz Ameriku, lai novērstu noziedznieka Kerila Česmena sodīšanu ar nāvi. Visu mūžu viņu nodarbina arī seksuālās fantāzijas, kuras viņa pieraksta savā dienasgrāmatā.

Literatūra

Bühler J.-C. von. *Die gesellschaftliche Konstruktion des Jugendalters.* – Weinheim, 1990.

Wiebauer E. *Das Kind als Objekt der Wissenschaft. Medizinische und psychologische Kinderforschungen an der Wiener Universität 1800–1914.* – München, 1982.

Millot C. *Freud, Anti-Pédagogue.* – Paris, 1979.

Freud S., Pfister O. *Briefwechsel 1909–1939.* – Frankfurt/M., 1963.

Aichhorn A. *Aus der Werkstatt des Erziehungsberater.* – Wien, 1960.

Wer war August Aichhorn? Hrsg. von WPV. – Wien, 1976.

Graf-Nold A. *Der Fall Hermine Hug-Hellmuth. Eine Geschichte der frühen Kinderpsychoanalyse.* – München, 1988.

A. Freida

Freud A. *Writings.* – New York, 1974 ff. Vol. 1 ff.

Freud A. *Schriften.* – München, 1980. 10 Bde.

Freud A. *The Harvard Lectures.* – Madison, 1992.

Freud A. *Correspondence.* – Madison, 1992.

Peters U. H. *Anna Freud. Ein Leben für das Kind.* – München, 1979.

Salber W. *Anna Freud.* – Hamburg, 1985.

Young-Bruehl E. *Anna Freud. A Biography.* – New York, 1988.

Coles R. *Anna Freud. The Dream of Psychoanalysis.* – Reading, 1992.

Burlingham M. *The Last Tiffany. A Biography of Doroty Tiffany Burlingham.* – New York, 1989.

H. Deuča

Deutsch H. *Zur Psychoanalyse der weiblichen Sexualfunktion.* – Wien, 1925.

Deutsch H. *Psychoanalyse der Neurosen.* – Wien, 1930.

- Deutsch H.** *The Psychology of Women. A Psychoanalytic Interpretation.* – New York, 1944–1945. Vil. 1–2.
- Deutsch H.** *Neuroses and Character Types. Clinical Psychoanalytic Studies.* – New York, 1965.
- Deutsch H.** *Select Problems of Adolescence.* – New York, 1967.
- Deutsch H.** *A Psychoanalytic Study of the Myth of Dionysos and Apollo.* – New York, 1969.
- Deutsch H.** *Confrontations with Myself.* – New York, 1973.
- Roazen P.** *Helene Deutsch. A Psychoanalyst's Life.* – New York, 1985.

Andreasa-Salomē un Bonaparte

- Andreas-Salomé L.** *Das "zweideutige" Lächeln der Erotik.* – Freiburg, 1990.
- Freud S., Andreas-Salomé L.** *Briefwechsel.* – Frankfurt/M., 1966.
- Welsch U., Wiesner M.** *Lou Andreas-Salomé. Vom "Lebensgrund" zur Psychoanalyse.* – Wien, 1988.
- Bertin C.** *La Dernière Bonaparte.* – Paris, 1982.

Freidomarksisms

Freidomarksisms – apzīmējums, lai raksturotu Z. Freida mācības pārstāvju tikšanos ar K. Marksa un marksistiski, kreisi orientēto teoriju. Taču jāņem vērā, ka 1) neveidojas patstāvīga un noturīga skola vai virziens “freidomarksisms” un 2) freidomarksismā ir izšķirami vairāki periodi, kas arī reģionāli ir visai atšķirīgi. Turklāt pats Freids netiecas pēc šādas tikšanās ar marksismu un nekādi to arī neveicina. Drīz vien viņš norobežojas arī no Oto Grosa (1877–1920) revolucionāri anarhistiskajām idejām. Sākotnēji marksistisko un anarhistisko (P. Kropotkins u. c.) ideju recepcija vairāk raksturo A. Ādleru un viņa piekritējus, psihoanalītiķu aprindās ir vērojama atturīgāka attieksme. Nereti idejas par marksisma papildināšanu vai saplūdināšanu ar psihoanalīzi nāk no neanalītiķu vides. Tāpēc *precīzāks apzīmējums* būtu nevis “freidomarksisms”, bet gan “marksisms un freidisms”, kaut arī freidisms ir ne tik daudz reālijai atbilstošs, cik ideoloģiski nosacīts apzīmējums. Nerautoties uz šīm iebildēm, var nošķirt vismaz četrus freidomarksisma periodus, īpaši izceļot tā attīstību Krievijā (Padomju Savienībā).

1. periods: a) **psihoanalīzes piemērošana** (A. Ādleris, P. Federns u. c.)
b) **psihoanalīze Krievijā**
2. periods: **marksistiski orientētā psihoanalīze** (V. Reihls, Z. Bernfelds, O. Fenihels u. c.)
3. periods: **kritiskās teorijas psihoanalīze** (H. Markuze, Ē. Fromms u. c.)
4. periods: **psihoanalīze kā kritiska sociālā zinātne** (A. Lorencers, H. Dāmers u. c.)

9.1. Psihoanalīzes piemērošana

Psihoanalīzes sākotnējā tikšanās ar marksismu ir netieša. Z. Freids par marksismu neizrāda īpašu interesi un necenšas arī iegūt par to kaut kādas speciālas zināšanas, kaut gan boļševismu strikti noraida. Šī tikšanās ir saistīta ar pašu analītiķu marksistiskajiem vai sociāldemokrātiskajiem uzskatiem. Īpašu kooperēšanās noslieci izrāda A. Ādlera piekritēji, jo individuālpsiholoģija ir cieši sajūgta ar audzināšanu un politiku. Apprecoties Ādleris nonāk saskarē ar krievu marksistiski un sociālistiski pārliecinātiem emigrantiem. Viņš ārstē Ādolfu Joffi (1883–1927) un diskutē ar Ļevu Trocki (1879–1940), kuri zināmā mērā vēlāk nosaka psihoanalīzes likteni Padomju Savienībā. Jau 1909. gadā Ādleris Vīnes psihoanalītiķu apvienībā nolasa referātu “Par mark-

sisma psiholoģiju", taču īpašu atsaucību negūst. Līdzīgi ir arī ar viņa uzstāšanos 1907. gadā par sadisma un seksualitātes attiecībām, aplūkojot krievu revolucionāru izturēšanos. Šo problemātiku Ādlers vēlreiz aplūko Zalcburgas kongresa referātā "Sadisms dzīvē un neurozē", taču piedāvātais risinājums iezīmē tikai viņa veidojamo mācību. 1918. gadā publicētajā rakstā "Boļševisms un dvēselzinība" Ādlers iznīcinoši vērsas pret boļševismu, taču saglabā kontaktus ar Padomju Savienību. Ādlers ir gatavs pieņemt pirmās sociālistiskās valsts goda un akadēmiskos nosaukumus, viņa sieva individuālpsholoģijas periodikā referē par bērnu audzināšanu Padomju Savienībā, bet meita Valentīna pat strādā Marksa un Engelsa institūtā (viņa iet bojā Lielā terora laikā). Rietumeiropā attieksmi pret Padomju Savienību nereti raksturo sajūsma, kas robežojas ar pilnīgu naivitāti un neziņu.

Pēc Pirmā pasaules kara tiek publicēti dzīves filosofijas garā ieturēti psihoanalītiski teksti, kuros ieskanas arī marksistiskās tonkārtas. Freida atziņas savos darbos – "Par politikas psiholoģiju" (1919), "Politiskais mīts. Raksti par kultūras mitoloģiju" (1923) – izmanto austriešu vēsturnieks Emils Lorencs (1889–1966). Taču viņš uzsver, ka attiecību "tēvs-bērns" vietā ir liekama mātes un bērnu attiecību problemātika un īpaši jāpievēršas psihiskās enerģijas analīzei. E. Lorencs secina, ka agrākās autoritātes ir zudušas un tas izraisot apsēstību, kas likumsakarīgi veidojot revolucionāru psiholoģiju. Tā viņš gribot negribot pauž nacionālsociālismam līdzīgas idejas. Savukārt ungāru analītiķis Aurēls Kolnajs 1920. gadā publicē grāmatu "Psihoanalīze un socioloģija. Par masas un sabiedrības psiholoģiju", kurā uzsver, ka psihoanalīze nevar būt tikai psihiatrija un ka tā ir jāpapildina ar socioloģiju. Līdzīgas domas pauž arī vācu sociālistiski orientētais ekonomists Pauls Kriše (1878–1956) 1922. gadā publicētajā grāmatā "Markss un Freids. Jauni ceļi brīvdomātāja pasaules uzskatā un ētikā". Šo darbu recenzē Pauls Federns, kas kopā ar Jozefu Frīdjungu visspilgtāk raksturo freidomarksisma pirmo periodu.

Jozefs Karls Frīdjungs (1871–1946) ir dzimis vāciskā ebreju ģimenē, sākotnēji mācījies klavierspēli un kompozīciju, taču pēc tēva nāves pievēršies medicīnas studijām. Pēc Pirmā pasaules kara viņš aktīvi iesaistās Austrijas revolūcijā un Vīnes politiskajā dzīvē. 1920. gadā Frīdjungs habilitējas bērnu ārstniecības jomā ar darbiem "Vienīgā bērna patoloģija" un "Piedzīvotā bērnu dziedniecība – ierasto mācībgrāmatu papildinājums". Kopš ģimnāzijas laikiem viņš ir draudzīgās attiecībās ar Paulu Federnu un Eduardu Hitčmanu, kuriem ir nozīmīga loma psihoanalītiskajā kustībā pēc Ādlera atkrišanas. Frīdjungs tiek uzskatīts par pirmo bērnu ārstu, kas apstiprinājis agrīno seksualitāti un attiecinājis psihoanalīzi uz bērnu dziedniecību. Vīnes psihoanalītiķu apvienībā viņš pieder pie Ādlera grupas, taču no apvienības neizstājas. Frīdjungs ir aktīvs sociāldemokrātiskās partijas pārstāvis un 1921. gadā nodibina Sociāldemokrātisko ārstu apvienību. 1934. gadā viņš tiek arestēts, zaudē savus amatus un tiesības, tāpēc 1938. gadā viņš emigrē uz Palestīnu (Haifu), kur praktizē psihoanalīzi un nodarbojas ar to bērnu audzināšanu, kuri izglābti no Eiropā uzplaukstošā fašisma.

Pauls Federns (1871–1950) ir dzimis cienījamā Vīnes ebreju ģimenē un studējis medicīnu. Jau 1902. gadā viņš iepazīstas ar Freidu un gadu vēlāk kļūst par Psiholoģisko trešdienu dalībnieku. No 1918. gada līdz 1934. gadam viņš ir Austrijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas biedrs un piešķir psihoanalīzei lielu nozīmi sabiedrības pārveidē, iestājas par terapijas saīsināšanu un palētināšanu. Kopā ar Heinrihu Mengu (1887–1972) viņš publicē grāmatas “Ārstnieciskā tautasgrāmata” (1924) un “Psihoanalītiskā tautasgrāmata” (1926). Jau 1919. gadā Federns publicē darbu “Par revolūcijas psiholoģiju”, iezīmējot savas sociāldemokrātiskās simpātijas. Pēc Pirmā pasaules kara viņš kļūst par vienu no vadošajiem Vīnes psihoanalītiķu apvienības mācību analītiķiem, un Freids viņu pasludina par savu pēcteci. Federns ir arī līdzizdevējs žurnālam “*Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*” un “*Zeitschrift für Psychoanalytische Pädagogik*”, taču no pēdējā izdevuma redakcijas izstājas, jo iestājas par populāru psihoanalīzi. Neraugoties uz sociāldemokrātiskajām nosliecēm, Federna lielākais devums, publicējot nelielus rakstus psihoanalītiskajā periodikā, attiecas uz Es psiholoģiju un psihožu terapiju. 1938. gadā viņš emigrē uz ASV un, kaut arī viņa ārsta tiesības tiek atzītas tikai pēc astoņiem gadiem, strādā kā mācību un privāts analītiķis. 1950. gadā pirms žultspūšļa operācijas Federns brīvprātīgi šķiras no dzīves, bet divus gadus vēlāk viņa skolnieks Eduardo Veiss izdod viņa rakstu apkopojumu “*Ego Psychology and the Psychoses*” (“Es psiholoģija un psihozes”).

9.2. Psihoanalīze Krievijā

Psihoanalīze Krievijā kļūst pazīstama ļoti agri, taču tikpat strauji beidzas arī tās recepcija un izstrāde. Psihoanalīze beidz pastāvēt, pirms pret to tiek vērsti ideoloģiskie uzbrukumi un nosodījumi. Turklāt psihoanalīzes recepcijai Krievijā (vēlāk – Padomju Savienībā) ir dažas svarīgas īpatnības. No tām īpaši izceļamas ir trīs. Pirmkārt, *neveidojas patstāvīga skola, kurā konsekvēnti tiktu izstrādāta psihoanalītiskā teorija*. Tāpēc Krievijā jau no paša psihoanalīzes recepcijas sākuma pastāv tendence integrēt analīzi citās teorijās vai saplūdināt ar tām. Otrkārt, *sākotnēji psihoanalīze lielākoties tiek uztverta kā instrumentāla terapeitiska teorija*. Kaut arī akadēmisko aprindu pārstāvji pret psihoanalīzi izturas vēsi vai pat noraidoši, to izmanto zemstu ārsti (ārsti praktiķi), bet plašākā sabiedrībā (it īpaši divdesmitajos gados) psihoanalīze kļūst par modes lietu. Tādējādi Krievija atšķiras no Francijas vai Lielbritānijas (arī Vācijas), kur psihoanalīze izplatās daudz vēlāk un sastop lielāku pretestību. Treškārt, *psihoanalīzes recepcijai ir raksturīga sociālterapeitiska orientācija*. Krievijā psihoanalīzes entuziasti pievēršas sociālpolitiskās (arī ikdienas) analītiskai interpretācijai, neatstājot novārtā arī psihes imanento struktūru un mehānismu izpēti.

Par pirmo Freida mācības popularizatoru Krievijā sevi uzskata Nikolajs Osipovs (1877–1934), kurš piedalās žurnāla “Psihoterapija” darbā, publicējot tajā psihoanalītisko darbu apskatus un psihoanalītiķu darbu tulkojumus.

Osipova sākotnējā darbība Krievijā ir saistīta ar Vladimiru Serbski (1858–1917). Pēc Sergeja Korsakova (1854–1900) – psihiatrijas izveidotāja Krievijā – nāves viņa skolnieki sašķēļas divās nometnēs. Vienu reprezentē Pjotrs Gannuškins (1875–1933), kas turpina skolotāja un Emīla Krēpelina virzienu, proti, psihisko slimību klasificēšanu, īpašu uzmanību veltot psihopātiskām personībām. Savukārt otru pārstāv Serbskis, kurš, nepraktizējot analīzi un noraidot seksualitātes izšķirīgo nozīmi neurožu etioloģijā, tomēr atbalsta aizraušanos ar psihoanalīzi. Viņa atbalstītie mediķi lielākoties stažējas Burghelclī klīnikā pie Bleilera un Junga, vienlaikus iepazīstoties arī ar Freida darbiem. Protestējot pret universitāšu autonomijas ierobežošanu 1911. gadā, Serbskis un viņa sekotāji atsakās no akadēmiskās dzīves un uzsāk privātpraksi, līdz ar to mazinot psihoanalīzes pārstāvēniecību akadēmiskajā pasaulē.

Tomēr pirmo reizi Freida vārdu krieviski piemin Liverijs Darkševics – Kazaņas neiroloģijas skolas pamatlicējs, kurš ir personiski ar viņu pazīstams. Jau 1884. gadā Darkševics (1858–1925) avīzē “Врач” (“Ārsts”) referē par Freida ideju iekrāsot preparātus, ko izmanto mikroloģiskajos pētījumos. Taču Krievijā kļūst populārs ne jau dabaszinātnieks Freids. Nikolajs Virubovs (1869–1918) jau 1909. gadā nolasa lekciju kursu “Psihoanalītiskā metode psihoneurožu terapijas izpētē” un gadu vēlāk nodibina žurnālu “Psihoterapija”, pulcējot ap sevi ārstus, kas interesējās par psihoanalīzi: Nikolaju Osipovu, Juriju Kannabihu (1872–1939), Āronu Zalkindu (1888–1936) u. c. Virubova un Osipova redakcijā krievu valodā tiek publicēti pirmie analītiķu darbu tulkojumi, izveidoti cieši sakari ar Freidu, Ādleru, Jungu, Štēkelu un Ferenci. Jau 1910. gadā tiek nodibināta Krievijas psihoanalītiķu apvienība, taču tās pārstāvju uzskati ir atšķirīgi un laika gaitā pat kļūst pretēji. Turklāt šo darbību pārtrauc Pirmais pasaules karš un Oktobra revolūcija. Savā ziņā šo pārtraukumu iezīmē jau pirmās ievērojamākās psihoanalītiķu grupas Krievijā: Maskavā, Kazaņā un Odesā. Par Kazaņas grupas ievērojamāko pārstāvi var uzskatīt Aleksandru Luriju (1902–1977), kurš sarakstās ar Freidu, organizē Krievijas psihoanalītiķu apvienības darbu, taču jau 1928. gadā atsakās no psihoanalīzes. Lurija izstrādā psihes kultūrvēsturisko teoriju un Padomju Savienībā vairāk pazīstams kā neiropsihologs. Savukārt Nikolaja Osipova izpratnē psihoanalīze ir kultūrzinātniska disciplīna, bet Freida un viņa sekotāju darbos ir pārāk uzsvērta seksualitātes nozīme. Osipovs agri emigrē uz Prāgu, aizsākdams psihoanalīzes propagandu Čehijā. Bet Odesas grupas (kuru, starp citu, sākotnēji Freids uzskata par īsto analītiķu grupu) ievērojamākais pārstāvis ir Moše Vulfs (1878–1971), taču arī viņš 1927. gadā dodas prom no Padomju Savienības un apmetas Palestīnā.

Intensīva psihoanalīzes popularizēšana un izskaidrošanās ar to norisinās pēc Oktobra revolūcijas, kad principā arī var runāt par freidomarksisma izveides centieniem, kaut gan drīz vien vairs neviens sevi neuzskata par šādas mācības pārstāvi. 1922. gadā pēc Moše Vulfa un Ivana Jermakova (1875–1942) iniciatīvas tiek atjaunota Krievijas psihoanalītiķu apvienība, bet gadu vēlāk tiek nodibināts Valsts psihoanalīzes institūts. Ja iepriekš ir

dominējuši žurnālraksti, tad pēc revolūcijas parādās pirmās grāmatas un psihoanalīze gūst valstisku atbalstu. Taču valstiskais atbalsts ir divpusēji griezīgs: psihoanalītiskie centieni tiek atbalstīti, lai nedaudz vēlāk tikpat valstiski slēgtu visas institūcijas. Pret psihoanalīzi labvēlīgi noskaņots ir Trockis ("Literatūra un revolūcija", 1924), un tas trīsdesmito gadu sākumā psihoanalīzi ļauj pasludināt par "trockistisko kontrabandu", kaut gan psihoanalīze – par pārsteigumu pašiem Krievijas analītiķiem un viņu pretiniekiem – jau ir beigusī pastāvēt.

Pēckoktobra dzīvē ap psihoanalīzi virto dažādas kaislības. No vienas puses, tā tiek atbalstīta, bet, no otras, – iekļauta organizētājā dzīves vienkāršošanā, uz kuru nereti tiecas arī paši Krievijas "analītiķi". Georgijs Maliss (1904–1962) Harkovā (to nereti uzskata par vēl vienu psihoanalīzes centru Krievijā) 1924. gadā publicē grāmatu "Komunisma psihoanalīze", kurā, atsaucoties uz Trocki, deklarē, ka psihoanalīze ir ne tikai visu vērtību pārvērtēšanas, bet arī pārveidošanas līdzeklis. Jau gadu iepriekš Maskavā ir izveidots bērnu nams-laboratorija "Starptautiskā solidaritāte", kurā psihoanalīzei arī tiek atvēlēts šis statuss. Šajā laboratorijā strādā Vera Šmite (1889–1937) – kārtējā padomju zinātnieka funkcionāra Oto Šmita (1891–1956) sieva. Abi organizē padomju psihoanalīzi un 1923. gadā pat dodas pie Maksa Eitingona un Freida, lai nodrošinātu tai starptautisku atbalstu. Psihoanalīze tiek saudzēta ar varas aparātu, kura spēlēs paši analītiķi bieži vien neorientējas. "Psihoanalītiskajā laboratorijā" tiek audzināti augstāko partijnieku bērni, partijas funkcionāri konsultējas pie analītiķiem vai ārstējas pie viņiem (Ļeņinu, piemēram, ārstē ne tikai L. Darkševics, konsultācijām tiek pieaicināts arī H. Mengs). "Analītiķi" tiek aicināti iemiesot jaunos sapņus īstenībā, un viņi nespēj nesadzirdēt šo aicinājumu. Turklāt dzīve nereti arī ir sapnis. Šāda sapnīgā dzīve atainota Mihaila Bulgakova (1891–1940) 1929. gadā iesāktā romāna "Meistars un Margarita" nodaļā "Varenā balle pie sātana", bet N. Osipovs 1931. gadā publicē rakstu "Sapnis un revolūcija".

Aicinājumu celt jauno pasauli sadzird un pauž Ārons Zalkinds – ārsts, kas interesējas par psihoneirožu dziedināšanu, dzimumaudzināšanu, un pedoloģijas veidotājs. Viņš kaismīgi pieņem revolūciju un arī psihoanalīzē saskata tādu pašu revolucionāru potenciālu. Dažos gados viņš publicē vairākas revolucionārā patosa pārņemtās grāmatas: "Apraksti par revolucionārā laika kultūru" (1924), "Dzimuma fetišisms" (1925), "Dzimumjautājums padomju sabiedrības apstākļos" (1926), "Organisma dzīve un iedvesme" (1927), "Pedoloģija un audzināšana" (1928), "Pedoloģijas pamatjautājumi" (1930) u. c. Zalkinds ir cieši saistīts ar partijas funkcionāriem. Viņš atzīmē, ka 90 % no partijniekiem sirst ar "partriādi", ko veido neiroloģiski simptomi, hipertoniya un traucēta vielmaiņa. Laika gaitā viņš nonāk pie secinājuma, ka īpaši slimi gan ir Trocka piekritēji. Lielu uzmanību Zalkinds pievērš dzimumdzīvei, atmaskojot dzimuma fetišismu, kas novērš partijniekus no viņu tiešā uzdevuma veikšanas, bet proletariātu – no jaunās pasaules celšanas. Tāpēc Zalkinds izvirza 12 dzimumdzīves baušļus, kam jāpauž īstā seksualitāte un tās pakārtoība šķiriskumam. Zalkinds cenšas organizēt jau Ļeņina piesaukto

seksuālo revolūciju. Taču drīz vien viņš savus uzskatus maina, noliedz psihoanalīzi un par īsto ārstētāju uzskata revolūciju. Jauno izpratni Zalkinds cenšas iestrādāt pedoloģijā – cilvēku pārveides mācībā, kura gan drīz vien tiek pasludināta par perversiju. Zalkinds kritizē Vilhelma Reiha centienus savienot marksismu ar psihoanalīzi un uzsver, ka proletariāta diktatūra uz mūžīgiem laikiem iedzen apses mietu padomju freidisma kapā.

Zalkinda 12 dzimumbaušji

1. Proletariāta vidē nav jānotiek pārāk agrai dzimumdzīves attīstībai.
2. Nepieciešama pilnīga atturība līdz laulībām, bet laulības – tikai pilnīga sociāla un bioloģiska brieduma stāvoklī (t. i., 20–25 g. vec.).
3. Dzimumsatiksme – tikai kā noslēgums dziļām vispusīgām simpātijām un saistībām pret dzimummīlestības objektu.
4. Dzimumaktam ir jābūt tikai pēdējam posmam dziļu un sarežģītu pārdzīvojamu ķēdē, kas attiecīgajā brīdī saista mīlētājus.
5. Dzimumaktu nedrīkst bieži atkārtot.
6. Nevajag bieži mainīt dzimumobjektu, mazāk daudzveidības.
7. Mīlestībai jābūt monogāmai, monoandriskai (viena sieva, viens vīrs).
8. Jebkurā dzimumaktā jāatceras bērna ieņemšanas iespēja un pēcnācēji vispār.
9. Dzimumizvēlei jābalstās uz šķiriskās, revolucionāri proletāriskās lietderības principa. Mīlestības attiecībās nav jāiepin flirta, aplidošanas, koķetēšanas elementi un citi speciāli dzimumiekarošanai raksturīgi paņēmieni.
10. Greizsirdībai nav jābūt.
11. Nav jābūt dzimumnovirzēm.
12. Revolucionārās lietderības vārdā šķirai ir tiesības iejaukties savu locekļu dzimumdzīvē. Dzimumiskais vienmēr jāpakļauj šķiriskajam, nekur pēdējam netraucējot un visādi viņu apkalpojot.

1929. gadā Maskavā ierodas Vilhelms Reihš, nolasa divus referātus un Debiorina vadītajā žurnālā “Под знаменем марксизма” (“Zem marksisma karoga”) publicē divus rakstus: “Dialektiskais marksisms un psihoanalīze”, “Psihoanalīze kā dabaszinātniska disciplīna”. Taču vislielākās iebildes ceļ tieši “analītiķi”. Jau 1925. gadā ir slēgts gan Valsts psihoanalīzes institūts, gan psihoanalītiskais bērnnunams. Arī Krievijas psihoanalītiķu apvienība pastāv tikai fiktīvi.* Aleksandrs Lurija gan 1925. gadā publicē grāmatu “Psihoanalīze kā monistiskās psiholoģijas sistēma”, taču galvenā vērtība tajā tiek pievērsta konkrētai sociālās personības neiropsihiskai darbībai, kas izpaužas tās uzvedībā. Arī Ļevis Vigotskis (1896–1934) savā 1925. gada disertācijā “Mākslas psiholoģija” izsakās pozitīvi par psihoanalīzi, taču jau pēc diviem gadiem rakstā “Psiholoģijas krīzes vēsturiskā jēga” to kritizē. Padomju Savienībā pastāv centieni sajūgt psihoanalīzi ar refleksoloģiju, pamatojot tās objektivitāti

* Oficiālais lēmums par apvienības slēgšanu tiek pasludināts 1930. gada 27. jūlijā.

un atsedzot analīzes materiālistisko pamatu, taču šie centieni nevainagojas ar panākumiem. Ābrams Deborins (1881–1963) jau 1925. gadā publicētajā krājumā “Karojošais materiālists” ievieto rakstu “Freidisms un socioloģija”, kurā deklarē, ka marksismam nevar būt nekā kopīga ar psihoanalīzi. Freidomarksisma centieni sajūgt psihoanalīzi ar refleksoloģiju un analīzes socioloģizēšanas mēģinājumi tiek apkaroti. Filozofs Bernards Bihovskis (1901–1980) 1926. gadā publicētajā grāmatā “Freida metapsiholoģija” gan vēl atzīst, ka psihoanalīze paužot to pašu, ko atklāj dialektiskais materiālisms, taču drīz atzīst tikai principu “vai nu, vai arī”. Līdzīgās pozīcijās atrodas arī filozofijas vēsturnieks un psihologs Pāvels Blonskis (1884–1941), kurš 1935. gadā publicētajā grāmatā “Apcerējumi par bērnu seksualitāti” pilnīgi noliedz psihoanalīzi. Divdesmito gadu otrajā pusē “psihoanalīze”, freidomarksisms Krievijā (Padomju Savienībā) beidz pastāvēt.

1923. gadā Krievijā atgriežas Sabīna Špilreina (1885–1942), taču Maskavas “analītiķu” debates par psihoanalīzes un refleksoloģijas, dialektiskā materiālisma attiecībām viņu nesaista, un drīz vien viņa pārceļas uz Rostovu pie Donas. Špilreinas psihoanalītiskā darbība apsīkst, to veicina arī represijas pret viņas brāļiem: psihotehnikas līderi Īsaku (1891–1937), Janu (1887–1939?) un Emīlu (1899–1937?). Jau 1923. gada novembrī Špilreina Maskavā nolasa referātu “Domāšana afāzijas gadījumā un infantilā domāšana”, izsakot idejas, kuru izstrāde vēlāk atnes pasaules slavu Aleksandram Lurijam. Špilreinas darbi sabalsojas ar savulaik Šveicē analizētā Žana Piažē (1896–1980) ģenētiskās psiholoģijas un Ļeva Vigotska kultūrvēsturiskās psiholoģijas izstrādānēm. Taču dzīve Padomju Savienībā Špilreinu izslēdz no zinātniskās pasaules, liedzot saikni arī ar Eiropas analītiķiem. Līdzīgs liktenis piemeklē Mihailu Bahtinu (1895–1975), kurš 1927. gadā publicē grāmatu “Freidisms. Kritisks apcerējums”^{*}, bet pēc gada jau atrodas cietumā. Bahtins, līdzīgi Vigotskim, vērsas pret Krievijā dominējošo psihoanalīzes recepciju, viņa freidisma kritika lielā mērā ir Krievijas psihoanalīzes kritika. Bahtins noraida dzīves bioloģizāciju un psiholoģizāciju, kā arī pārmērīgās pretenzijas pret apziņas jēdzienu, vienlaikus sniedzot korektu pārskatu par psihoanalīzes attīstību. Bahtins uzsver, ka psihoanalīze ir nevis modes lieta, bet skar būtiskus cilvēka eksistences aspektus. Turklāt īpašu uzmanību viņš velta vārdam, valodai, skatot Freida metodi kā valodisku interpretāciju un līdz ar to anticipējot Žaka Lakāna un Pola Rikēra izstrādes.

Freidomarksisms Krievijā beidz pastāvēt, tā īsti nemaz arī nesācies. Psihoanalīzes rosinošā ietekme drīzāk vērojama krievu simbolismā (Andreja Belija (1880–1934), Vjačeslava Ivanova (1866–1949) u.c. idejās), kinorežisora Sergeja Eizenšteina (1898–1948) un kultūrvēsturnieces Olgas Freidenbergas (1895–1955) darbos. Psihoanalīze atbalsojas krievu filozofijā, taču tās pārstāvji lielākoties ir pametuši Padomju Savienību. Boriss Višeslavcevs

^{*} Grāmata tiek publicēta ar viņa drauga Valentīna Vološinova (1895–1936) vārdu, taču Bahtins atzīst savu autorību, kaut gan atzīmē savu domubiedru līdzdalību tās uzrakstīšanā. Patlaban par darba “Freidisms” autoru tiek uzskatīts Bahtins.

(1877–1954), piemēram, strādā pie Junga darbu izdošanas krieviski un izvērš ideju par transformēto erosu. Viņš pauž atziņu, ka arī destruktīvā, agresīvā darbība var būt erotiska. Uzskatāmi tas vērojams Padomju Savienībā. Pirmie biklie mēģinājumi diskutēt par psihoanalīzi aizsākas sešdesmitajos gados, to iezīmē 1968. gadā publicētā psihologa Filipa Bassina (1905–1992) monogrāfija “Bezapziņas problēma”, taču bezapziņas problemātika tiek pārinterpretēta par neapzinātā problēmu. Atdzīvojas Dmitrija Uznadzes (1886–1950) skolas darbība, tomēr joprojām dominē atmaskojoša un noliedzīgi kritiska attieksme pret psihoanalīzi. Septiņdesmito gadu beigās Tbilisi tiek sarīkots starptautisks simpozījs par neapzinātās psihs problēmām, taču lielāku rezonansi tas gūst ārzemēs, nevis Padomju Savienībā. Astoņdesmito gadu beigās tiek atjaunota Psihoanalītiķu apvienība, taču psihoanalīze Krievijā joprojām nav nedz pilnīgi apzināta, nedz izvērtēta.

9.3. Marksistiski orientētā psihoanalīze

Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados arī Eiropā izvēršas diskusijas par psihoanalīzes un marksisma attiecībām. Taču atšķirībā no Krievijas freidomarksisma šīm diskusijām ir citas īpatnības. Pirmkārt, *pastāv cita marksisma izpratne, kas nav sajūgta ar boļševismu*. Turklāt šī izpratne nereti ir tikai atsaukšanās uz dažām K. Marksa idejām, kas tolaik izplatītas Eiropas sociāldemokrātijas praksē. Otrkārt, *diskusijas iniciē atzīti psihoanalītiķi, kas iesaistījušies kreiso kustībā*. Zigfrīds Bernfelds jau 1926. gadā publicē rakstu “Sociālisms un psihoanalīze”. Viņa galvenās idejas: psihoanalīze ir materiālistiska un dialektiska, Freida mācība ir par dvēseles vēsturi, savukārt Marksa – par sabiedrības vēsturi. Abas mācības ir savstarpēji papildinošas, turklāt Freids neesot vērsies pret sociālismu. 1929. gadā par psihoanalīzes attiecībām ar dialektisko materiālismu (marksismu) izsakās Vilhelms Reihš. Piecus gadus vēlāk Oto Fenihels publicē rakstu “Par psihoanalīzi kā nākotnes dialektiski materiālistiskās psiholoģijas dīgli”. Tomēr jau 1933. gadā franču marksists un konkrētās psiholoģijas veidotājs Žoržs Politcers (1903–1942) publicē rakstu “Psihoanalīze un marksisms”, kurā noliedz un kritizē abu mācību apvienošanu.* Neraugoties uz visiem savienošanas centieniem, tie nevainagojas ar panākumiem; veidojamais “freidomarksisms” ir difūzs, neskaidrs un utopisks. Šā perioda ievērojamākie pārstāvji ir Bernfelds, Fenihels un Reihš, kurš arī gūst lielāku (un skandalozāku) popularitāti par abiem pārējiem analītiķiem.

Zigfrīds Bernfelds (1892–1953) ir dzimis Lembergā (Ļvovā), taču skolas izglītību iegūst Vīnē. 1911. gadā viņš uzsāk studijas Vīnes Universitātes Filozofijas fakultātē un studē dabaszinātnes, pedagoģiju un psiholoģiju. 1915. gadā Bernfelds promovējas ar darbu “Par jaunatnes jēdzienu”. Jau divus gadus

* Francijā diskusijas par psihoanalīzi un marksismu atdzīvojas septiņdesmitajos gados, īpašu uzmanību veltot personības problemātikai.

iepriekš viņš ir nodibinājis "Skolu reformas akadēmisko komiteju", iestādamies par radikālām izmaiņām izglītības institūcijās, dzimumu vienlīdzību un skolēnu pašpārvaldi. 1914. gadā Bernfelds publicē darbu "Jaunā jaunatne un sievietes" un iesaistās kreisi orientētā cionisma kustībā. 1919. gadā viņš kļūst par Vīnes psihoanalītiķu apvienības biedru un trīs gadus vēlāk, Freida iedrošināts, sāk praktizēt psihoanalīzi. 1919. gadā tiek publicēta arī brošūra "Ebreju tauta un tās jaunatne", bet gadu vēlāk Bernfelds kļūst par Martina Būbera izdotā žurnāla "Der Jude" redaktoru. Bernfelds aktīvi darbojas arī psihoanalītiķu apvienībā, kļūst par tās sekretāru un bibliotekāru, kā arī par Helēnas Deučas vietnieku 1925. gadā nodibinātajā Vīnes Psihoanalīzes mācībinstitūtā. Bernfelds bieži uzstājas ar referātiem un publicējas periodiskajos izdevumos, kļūdam par vienu no pazīstamākajiem tālaika psihoanalīzes pārstāvjiem. Savu analīzi viņš uzsāk 1930. gadā pie Hansa Zahsa.

1925. gadā Bernfelds publicē darbu "Zidaiņa psiholoģija" un savu pazīstamāko grāmatu "Sisifs jeb Audzināšanas robežas", kurā kritizē pastāvošās audzināšanas, izglītības teoriju un praksi. Savos priekšlasījumos ceļojumos viņš propagandē sociālistisku pedagoģiju un kritizē pastāvošo skolu sistēmu. Divdesmitajos gados Bernfelds kopā ar savu draugu Sergeju Feitelbergu nododas libidometrijai, lai nodrošinātu psihoanalīzei dabaszinātniski pamatotu bāzi ("Energija un dziņa. Psihoanalītiskas studijas par psihofizioloģiju", 1930). Bernfelda intereses lielākoties ir saistītas ar bērnu psiholoģiju un jaunatnes audzināšanas problēmām ("Dziņa un tradīcija jaunībā. Dienasgrāmatu kultūrpsholoģiskas studijas", 1931), skatot tās caur marksistisko (sociālistisko) prizmu un cenšoties izstrādāt dabaszinātnisku psihoanalīzes pamatojumu. Kopā ar trešo sievu Suzannu Kasīreri (1896–1963) viņi uzsāk pirmo zinātnisko Freida biogrāfijas izstrādi. (Savukārt pirmā sieva Anna Salomone (1892–1941) Maskavā atšifrē Marksa rokrakstus.) 1937. gadā Bernfelds pārceļas uz Sanfrancisko, izveido Psihoanalīzes institūtu un strādā tur, tomēr īsti nespēj iedzīvoties Amerikas analītiķu vidē. Bernfeldu raksturo iestāšanās par antiautoritārismu, ko viņš nereti īsteno, atsaucoties uz marksismu.

Oto Fenihels (1897–1946) ir dzimis birģeriskā Vīnes ebreju ģimenē, pēc ģimnāzijas beigšanas viņš studē medicīnu. Fenihels iesaistās Bernfelda vadītajā Vīnes jaunatnes kustībā, viņš pieder pie tās kreisā spārna, kas iestājas par seksuālām, kulturālām un skolas reformām. 1917. gadā Fenihels nodibina Jaunatnes kustības literatūras bibliotēku un divus gadus vēlāk, protestējot pret bezsaturīgo un novecojušo apmācību universitātē, iniciē "Vīnes seksuoloģijas semināra" izveidošanu. 1920. gadā viņš nolasa referātu "Par seksuāliem jautājumiem jaunatnes kustībā" un kļūst par Vīnes psihoanalītiķu apvienības locekli. Savu analīzi viņš uzsāk pie Paula Federna un turpina to pie Šāndora Rado (1890–1972). 1922. gadā Fenihels pārceļas uz Berlīni, kur ārpus Psihoanalīzes institūta organizē tā saukto Bērnu semināru (*Kinderseminar*) – kreisi orientētu analītiķu frakciju (tajā ir Annija Reiha, Vilhelms Reihls, Ērihs Fromms u. c.). Fenihels simpatizē komunistiskās partijas uzskatiem un, līdzīgi Reiham, dodas "studiju ceļojumā" uz Padomju Savienību.

Fenihels raksta recenzijas par psihoanalītisko literatūru, iestājas par marksismu, taču drīz vien viņam rodas domstarpības ar Reihu. 1933. gadā Fenihels emigrē uz Norvēģiju un kļūst par tās psihoanalītiķu apvienības (*Dansk-Norsk-Psykoanalytisk Forening*) sekretāru. Šajā laikā viņš uzsāk arī slepeno Apkārt-rakstu (kopskaitā 118) izplatīšanu, turpinot Bērnu seminārā aizsāktās diskusijas un informācijas apmaiņu. 1935. gadā Fenihels pārceļas uz Prāgu, nodibina Psihoanalītisko darba grupu un pabeidz Freida darbu izdošanu čehiski. Pēc trim gadiem viņš emigrē uz ASV, strādā kā mācību analītiķis Losandželosā un ir "*Psychoanalytical Quarterly*" līdzizdevējs. 1945. gadā tiek publicēts Fenihela galvenais darbs "Neirožu psihoanalītiskā teorija" ("*The Psychoanalytic Theory of Neurosis*"), kas viņam nodrošina psihoanalīzes enciklopēdista slavu.

Otrā perioda "freidomarksismā" īpaša uzmanība tiek pievērsta sociālajiem jautājumiem un dzīves sociālajiem apstākļiem. Uz to 1929. gadā publicētajā rakstā "Sociālā apkārtnē un tās nozīme neirozē, panīkumā un pedagogijā" norāda Bernfelds. Viņš iestājas par to, ka psihoanalīzē jāņem vērā dzīves sociālā dimensija, savukārt Fenihels un Reihš uzstāj, ka marksisms ir attieci-nāms uz sabiedrības dzīvi, bet psihoanalīze – uz individuālo, ņemot vērā marksisma atziņas. Taču atšķirībā no Fenihela Reihš mūža otrajā pusē atsakās no savas marksistiskās pārliecības.

Vilhelms Reihš

Reihš ir dzimis Galīcijas Dobžņicā vidēji situētā asimilētā ebreju lauksaimnieku ģimenē. Pēc vecāku nāves (mātes pašnāvībā, iespējams, ir līdzdalīgs arī Reihš, jo viņš izstāsta tēvam par mātes afēru ar mājskolotāju) Reihš pārņem saimniecības vadīšanu, taču pasaules kara laikā tā aiziet postā. Bez līdzekļiem Reihš 1919. gadā uzsāk jurisprudences studijas Vīnē, taču drīz vien pievēršas medicīnai. Viņu īpaši saista Frīdriha Ničes, Anrī Bergsona, Maksa Štirnera un Frīdriha Langes (1828–1875) darbi, tomēr galvenā vērība tiek veltīta seksuoloģijai. Kopā ar citiem studentiem viņš izveido darba grupu seksuālo problēmu pētīšanai un drīz vien kļūst par tās līderi. 1920. gadā Reihš nolasa referātu "Libido konflikti un neprāta veidoli Ibsena darbā *Pērs Ģints*" un tiek uzņemts Vīnes psihoanalītiķu apvienībā. Analīzes kursu Reihš iziet pie Izidora Zadgera un Paula Federna un drīz vien sāk strādāt Vīnes psihoanalītiskajā klīnikā. 1922. gadā Reihš apprecas ar Anniju Pinku (1902–1971), kura 10 gadus ir aktīva viņa līdzstrādniece un domubiedre, bet tad pievēršas ortodoksālajai psihoanalīzei un praktizē Ņujorkā. Sākot ar 1924. gadu, Reihš psihoanalītiķu apvienībā vada tehniski terapeitisko semināru un 1928. gadā nodibina "Seksuālo konsultāciju un seksualitātes izpētes sociālistisko

Wilhelm Reich
24.03.1897.–
03.11.1957.

sabiedrību". 1925. gadā tiek publicēta viņa pirmā grāmata "Dziņām pakļautais raksturs. Psihoanalītiska studija par Es patoloģiju".

Tuberkulozes dēļ Reihš 1927. gadā ārstējas Davosā, šajā pašā gadā tiek publicēts arī viņa darbs "Orgasma funkcija", kurā tiek izklāstīta ideja par *orgastisko potenci*. Psihoanalītiķu vidē šī grāmata tiek uztverta visai vēsi, kaut arī atbalsts eksaltēti vienpusīgā Reiha centieniem netiek liegts. Pats Reihš uzskata, ka atrodas Freida mācības pozīcijās un ka orgastiskajā potenciē iedomas atslēgas izpratnei par dvēseles veselību. Gadu vēlāk viņš iestājas komunistiskajā partijā un propagandē marksisma un psihoanalīzes savienošanu. 1930. gadā Reihš pārceļas uz Berlīni, kur nodibina tā saukto Seksuāli politisko kustību (*Sexpol-Bewegung*) – seksuālās un politiskās atbrīvošanās organizāciju, kura gūst plašu atsaucību. Sākotnēji komunistiskā partija šo organizāciju akceptē, taču drīz vien noraida, bet pašu Reihu ekskomunicē no partijas. 1933. gadā Starptautiskajā psihoanalīzes izdevniecībā ir paredzēts publicēt Reiha grāmatu "Raksturanalīze", taču šis plāns netiek īstenots. Pēc gada Reihš psihoanalītiķu kongresā (Lucernā) nolasa referātu "Psihiskais kontakts un veģetatīvā strāva", taču dažas dienas iepriekš jau ir ekskomunicēts no Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības.

1933. gadā tiek publicēta arī Reiha grāmata "Fašisma masu psiholoģija". Pēc Hitlera veiktās varas pārņemšanas viņš pārceļas uz Vīni, bet tad dodas uz Kopenhāgenu, kur satiekas ar savu otro sievu, politiski aktīvo Berlīnes operas dejotāju Elzu Lindbergu. Dānijā Reihš turpina izstrādāt savas idejas, kas saistītas ar rakstura pretestības pārvarēšanu. Viņš uzskata, ka analītiskajā terapijā pārvaramā pretošanās var lokalizēties ne tikai psihiskos fenomenos, bet arī muskuļu sasprindzinājumā, žestu un mimikas stīvumā u. tml. Tāpēc savus pacientus Reihš ārstē arī fizioterapeitiski, lai satriektu viņu "muskuļu bruņas". Savu metodi viņš dēvē par *veģetoterapiju*. No Dānijas Reihš ir spiests pārcelties uz Norvēģiju, kur uzsāk savus *biona eksperimentus*, proti, seksualitātes un baiļu bioloģiski fizioloģisku izpēti un dzīvības noslēpuma atšifrēšanu. Norvēģijā Reihš iepazīstas ar savu trešo sievu un līdzstrādnieci Ilzi Ollendorfu, kā arī ilggadējo piekritēju un draugu Aleksandru Nīlu*. Tomēr dzīve Skandināvijā kļūst neizturama – viņš tiek apvainots šarlatānismā un "seksuālā izlaidībā". Reihš dodas uz ASV, kur drīz vien atsakās arī no savas komunistiskās pārliecības.

1939. gadā Reihš sāk strādāt Ņujorkas Sociālo pētījumu jaunajā skolā (*New School for Social Research*). Šajā skolā jau strādā Ērihs Fromms, Karena Horneja, pētījumus par autoritāro raksturu veic Teodors Adorno un Makss Horkheimers. Šajā skolā strādā arī Ernsts Kasīrers, Klods Levī-Stross un etnologs Bronislavs Maļinovskis, kurš, interesējoties par "dabas tautu" seksuālo dzīvi, sadarbojas ar Reihu, kas pazīstams kā psihoanalītiķis un veģetoterapeits. Tomēr Reiha intereses jau ir vērstas citā virzienā, 1940. gadā

* Aleksandrs Nīls (1883–1973) – britu pedagogs, kas izmanto Freida un Reiha atziņas, īpaši uzsverot seksuālās apgaismības un spēļu nozīmi. Nīla svarīgākās grāmatas: *The Problem Child* (1925), *That Dreadful School* (1937), *Summerhill: A Radical Approach in Education* (1960), *Talking of Summerhill* (1967), *Children's Right* (1971).

viņš uzbūvē pirmo orgona akumulatoru, lai uzkrātu dzīvības enerģiju. Reihs izstrādā ne tikai orgonfiziku, bet arī orgontechnoloģiju (piemēram, vēža slimnieku ārstēšanai u. tml.), pievēršas NLO izpētei, jo uzskata, ka "ārpuszemes spēki" viņu novēro. Mūža nogalē Reihs identificējas ar Kristu, taču orgona akumulatora izplatīšanas dēļ tiek iesūdzēts tiesā un nomirst cietumā.

Sākotnēji Reihs savās izstrādēs ir konvencionāls analītiķis, kuru fascinē Freida idejas. Turklāt Reihs iestājas pret garazinātnēs praktizētās jēgas interpretācijas pārņemšanu uz psihoanalīzi, viņš cenšas atklāt dvēseles dzīves *materiālos cēloņus*. Visa viņa uzmanība koncentrējas uz seksuālo dzīvi. Reihs kļūst par sava veida seksuālfilosofu, kas izstrādā dabaszinātnisku misticismu (it īpaši mūža otrajā pusē). Sākotnēji Reiha zinātniskajā darbībā var izšķirt trīs galvenās jomas: 1) dziņu teorijas izstrāde; 2) psihoanalītiskās tehnikas zinātnisks pamatojums; 2) seksualitātes apspiešanas skaidrojums. Psihoanalītiskajā praksē izdarītie klīniskie novērojumi par "vidusslāņa neirozēm" gūst atspoguļojumu Reiha pirmajā grāmatā "Dziņām pakļautais raksturs". Reihs secina, ka nepastāv neviens neirotisks simptoms, kas vienlaikus neizraisītu visu rakstura saslimstību. Viņš pieņem kādreizējo Freida iedalījumu aktuālneirozēs un psihoneirozēs, kā arī to etioloģijas skaidrojumu. Aktuālneirozes izraisa, piemēram, pārtraukts dzimumakts, onanēšana u. tml., savukārt psihoneirozēs svarīgs ir viss dzīves vēstures konteksts, taču arī tās ir saistītas ar seksuālās enerģijas sastrēgumu. Reihs iestājas par cilvēka *dabisko spēju baudīt*, jo, viņaprāt, gandrīz vai visi neirotiķi cieš no frigiditātes vai impotences.

Reihs konstatē, ka neirotiķi gan spēj veikt seksuālas funkcijas, taču šī veikšana ir visai problemātiska. Vīrieši ir spējīgi uz vaginālo dzimumaktu un ejakulēšanu, tomēr gūst visai niecīgu baudu. Vēl vairāk baudas negūšana ir raksturīga sievietēm. Seksuālo normu Reiha izpratnē raksturo apziņas zudums seksuālajā aktā, baudpilnas ķermeņa konvulsijas, kurās norisinās *pilnīga uzbudinājuma potenciāla izlādēšanās*. Šo stāvokli viņš dēvē par orgastisko potenci, salīdzinājumā ar kuru viņa pacientu vairums ir relatīvi impotenti. Tāpēc Reihs savā terapeitiskajā praksē cenšas nodrošināt orgasma sasniegšanu, tādējādi aizsākdams 20. gadsimta otrās puses seksoloģijas jeb orgasmoloģijas izstrādi. Seksualitāte Reiham ir "kultūrciņas" līdzeklis ne tikai teorētiskajā, bet arī praktiskajā aspektā, seksuālā apgaismība tiek sajūgta ar politisko apgaismību un atbrīvošanos. Savas koncepcijas izstrādē Reihs pārņem arī Freida darbā "Trīs apcerējumi par seksuālā teoriju" pieminētos konceptus "pirmtiksme" un "beigu tiksme". Pirmtiksme jeb priekšbauda tiek iegūta mīlestības priekšspēlē (apskāvienu, glāsti, skūpstī u. tml.). Šādi tiek iedarbinātas parciālās seksuālās dziņas, kas gan var izraisīt seksuālo spriedzi, taču nespēj nodrošināt visa organisma atslābināšanos. Pilnīgu atslābināšanos var nodrošināt tikai ģenitāls akts. Reihs konstatē, ka neirotiķi var sasniegt pirmtiksmes stāvokli, taču no beigu tiksmes cenšas izvairīties, jo izjūt bailes no pārāk spēcīgiem pārdzīvojumiem. Tāpēc orgastiski traucētam cilvēkam ir dezorganizēta viņa seksuālā mājturība, bet neizmantotā seksuālā enerģija rada psihiskus un psihosomatiskus simptomus. Tādējādi Reihs

principā atkāpjas no psihoanalīzes; par viņa izpētes galveno objektu kļūst sākotnējais libido sastrēgums.

Tomēr sākotnēji Reiha meklējumi vēl sabalsojas ar psihoanalīzi un izvēšas tā sauktajā raksturanalizē. 1933. gadā publicēto grāmatu "Raksturanalizē. Tehnika un pamatojumi studējošiem un praktizējošiem analītiķiem" var pat uzskatīt par Reiha psihoanalītiskāko grāmatu. Viņš mēģina atbildēt uz jautājumu, kāpēc analizējamie atsakās no kūres. Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados analītiķi aizvien biežāk tiek konfrontēti ar šādu ārstēšanas pavērsienu. Šo procesu mēģina skaidrot ar primāro vai sekundāro mazohismu, kura galīgais pamatojums tiek rasts nāves dziņā. Reihu šādi skaidrojumi neapmierina, viņš uzskata, ka kļūmes drīzāk ir saistītas ar ārstēšanas tehnikas trūkumiem. Viņš izsaka šaubas par *pasīvo ārstēšanas metodi*, saskaņā ar kuru pacients ir atlaidies uz kušetes un ļaujas brīvajām asociācijām. Rutinētā darba rezultātā analītiķis nereti aizsnaužas vai nemaz neklausās pacienta stāstījumā. Reihs iestājas par aktīvāku analīzi. Viņa šaubas izraisa arī pārnesuma izmantošana ārstniecībā, pareizāk sakot – "pozitīvā" pārnesuma nodrošināšana ārstniecības sākumā. Reihs fiksē, ka bieži vien jau kūres sākumā pacientā ir neizteikta, neizpausta neuzticība analītiķim. Viņš iesaka izmantot šo neuzticību un aktīvi uzbrukt, lai pārvarētu analizējamā fundamentālo pretošanos. Reihs uzsver pretestības analīzes svarīgo nozīmi terapijas procesā, jo pretošanās elementi izpaužas ne tikai pacienta teiktajā, bet arī ķermeņa pozā u. tml. Reihs uzskata, ka pacienta bezapziņai var pietuvoties, tikai pārvarot rakstura pretestību, un tāpēc veic detalizētu raksturīgo izturēšanās veidu un izpausmes formu analīzi.

Raksturanalīzei ir pievērsies arī Freids ("Raksturs un anālā erotika", 1908), fiksējot attiecīgā rakstura iezīmes (tīrīgumu, kārtības mīlestību u. tml.) un atvedinot tās no dziņu attīstības likteņa. Līdz ar to psihoanalīzē tiek relativēta ideja par iedzimtajām rakstura īpašībām, norādot uz to vēsturisko attīstību. Arī Reihs uzskata, ka dziņas un to izstūmumi iekļaujas raksturā. Turklāt – jo masīvāki izstūmumi, jo vairāk nepieciešams nostiprināt Es. Un šajā procesā veidojas *raksturbruņas*. Cilvēks Reiha izpratnē veido raksturu, lai mīkstinātu izstūmumu spaidu un nostiprinātu Es, bet rakstura veidošanās procesā īpaša nozīme ir narcismam. Terapijas procesā ir nepieciešams salauzt šīs raksturbruņas, kas nereti ir sen pagājuša stāvokļa mantojums. Reihs iestājas par audzināšanu, kas saskaņots ar dziņām un padarītu nevajadzīgu "cieto raksturu". Viņš konstatē, ka mūsdienu cilvēku rakstura struktūrā nereti dominē *mīlētspējas sastingums un nostiprinātā gatavība ienīst*. Toties veseram un nobriedušam raksturam piemīt ģenitāla struktūra, t. i., *ģenitālā raksturstruktūra* ir atsavinājusies no ambivalences, attiecīgā rakstura cilvēks ir brīvs, radošs, spontāns u. tml. Savukārt mazohismu Reihs skata kā cilvēka iedabas deformāciju, kurā rodas bailes no baidas (tīksmes) un brīvības. Reihs apšaubā nāves dziņas pastāvēšanu un mazohisma pastāvēšanu saista ar noteiktas sabiedrības, kultūras pastāvēšanu.

Freids savos darbos aplūko kultūras, sabiedrības pastāvēšanu, tikumu un morāles izcelsmi, taču viņa risinājums neapmierina sociāliznātniski orien-

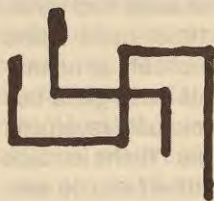
tētos analītiķus. Viņi neakceptē arī 1929. gadā publicēto darbu "Īgnums kultūrā". Trīs gadus vēlāk Reihs publicē grāmatu "Seksuālās morāles ielaušanās. Par seksuālās ekonomijas vēsturi". Morāle var kļūt par kundzības instrumentu, ar kura starpniecību tiek veidots sadomazohistisks raksturs un nostiprināts autoritārisms. Seksuālā apspiešana ir cilvēkiedabas apspiešana. Tāpēc cīņā par brīvu cilvēku ar atbilstīgu morāli var gūt panākumus tikai tad, ja tiek nodrošināta seksuālā brīvība. Tādējādi Reihs uzskata, ka seksuālā ekonomika (mājsaimniecība) ir nacionālekonomikas (tautsaimniecības) un politiskās revolūcijas atslēga. Savās pārdomās Reihs atsaucas uz Bronislava Maļinovska 1929. gadā publicēto darbu par melanēziešu seksuālo dzīvi, kurā nav vērojama apspiešana. Līdz ar Reiha darbiem kļūst populārs *seksualitātes represīvais modelis*, kuru viņš sajūdz ar represīvo modeli vispār. Represivitāte veidojas *patriarhālā ģimenē*, kas Reiha izpratnē rodas līdz ar *autoritāro valsti*, kuru raksturo *militārisms* un *ekonomiskā ekspluatācija*. 1936. gadā Reihs publicē grāmatu "Seksualitāte kultūrcīņā", kas vēlāk tiek publicēta ar nosaukumu "Seksuālā revolūcija" un gūst slavu visā pasaulē (šajā pašā gadā tiek uzrakstīts arī darbs "Cilvēks valstī"). Grāmatā tiek aplūkota seksuālā revolūcija Padomju Krievijā un tās noslāpēšana divdesmito gadu beigās.* Reihs iestājas par seksuālo apgaismību un seksualitātes brīvu, dabisku attīstīšanu, jo seksuālās represijas ir masveidīgo neirožu pamats, bet orgastiskās laimes un seksuālā apmierinājuma nodrošināšana ļauj veidot brīvu cilvēku sabiedrību.

Trīsdesmito gadu sākumā Reihs pievēršas emocionālā mēra – fašisma – izpētei, saistot to ar seksuālās mājsaimniecības deformācijām. Viņš uzskata, ka marksismā izstrādātais sociālekonomiskais skatījums nespēj aptvert fašisma būtību, ka marksismā pilnīgi novārtā atstāts dvēseles struktūru aplūkojums. Fašisma piekritēji lielākoties rekrutējas no sīkpilsoņu aprindām, kas tādējādi var apmierināt savu vajadzību pēc autoritārisma un tradicionālos aizspriedumus. Fašismu pieņem arī citas sociālās grupas, jo tās apmierina mistiskās tautas kopības ideoloģija un sociālo jautājumu risinājuma aizstāšana ar tautisku un rasisku pašapreibināšanos. Ģimene ir reakcionāru, autoritātei ticīgu cilvēku audzētava, kurā tiek gatavoti padotie, atbilstīgi tautvalstiskie pilsoņi. Šim nolūkam ģimenes audzināšanā tiek izmantota represīvā seksualitāte un autoritatīva iebaidīšana. Iestrādātā seksuālā aizture attur cilvēkus no iesaistīšanās politiskajā cīņā. Arī proletariāts novēršas no cīņas un pievēršas fašismam, jo nav seksuāli apgaismots un ir pārņēmis sīkpilsoņiskos ideālus un dzīves formas. Savukārt fašismā (atšķirībā no komunistiskās partijas darbības) tiek prasmīgi izmantots cilvēku apspiesto un deformēto seksuālo dziņu apmierinājums.

Fašisms ir *masas saslimstības* forma, kuru nepavisam nevar izraisīt vai radīt kāda patoloģiska persona. Fašismā tiek radīts iespaids, ka tautiski (nacionāli) tiek risinātas sociālās problēmas, kaut gan īstenībā tiek sakralizētas sīkpilsoņiem svētas idejas: asinis, zeme, ģimene, mātišķība, gods,

* Parasti izteikums "seksuālā revolūcija" tiek saistīts ar Vilhelmu Reihu, taču viens no pirmajiem to izmanto Grigorijš Batkiss, sk.: **Batkis G.** *Die Sexualrevolution in Russland.* – Berlin, 1925.

pienākums, upurēšanās tautai u. tml. Valsts tiek izprasta kā liela, autoritatīvi vadīta ģimene, kurā varenais, gādīgais tēvs izšķiras par bērniem svarīgo jautājumu risināšanu. Patriarhālajās ģimenēs iedīdītie bērni ir gatavi pakļauties un identificēt "valsts tēvu" ar tēva tēlu dvēselē. Valsts gūst sadomazohistisku raksturu, kas tiek iestrādāts arī tās hierarhiskajā uzbūvē. Politiskās norises Reihs izskaidro ar seksuāliem izstūmumiem un seksuālo frustrāciju. Arī rasisms galvenokārt ir seksuālās fobijas izpausme, kuru uztur incestuālas fantāzijas (asinsgrēks, asiņu sajaukšanās vai to saindēšana u. tml.). Rasisms kalpo individuālajai un kolektīvajai lielummānijai un ļauj izpausties apspiestajai seksualitātei. Tāpēc fašismā lielākoties tiek izmantoti seksuāli un sentimentāli argumenti, un Reihs arī kāškrustu interpretē kā dzimumakta atainojumu.

"Tātad var pieņemt, ka šis simbols, kas attēlo divus savijušos stāvus, dvēseles dziļajos, neapzinātajos slāņos izraisa milzīgu kairinājumu; tam jābūt jo spēcīgākam, jo neapmierinātāks, neapzināti vai apzināti seksuāli alkaināks ir attiecīgais cilvēks."

Vilhelms Reihs

Fašisma izplatībā Reihs saskata arī reliģijas un baznīcas – kapitāla internacionālās seksuālpolitiskās organizācijas – milzīgo nozīmi. Reliģiskās jūtas bērībā tiek ieaudzinātas vienlaikus ar seksuālo iebiedēšanu un dziņu attīstības deformēšanu (piemēram, ģenitālais jutekliskums tiek pārvērsts Jēzus pielūgsmē u. tml.). Tiek sludināta šķīstība, kaut gan īstenībā svarīgi ir ieaudzināt gatavību un spēju pakļauties. Kā pretlīdzekli masveidīgajai saslimstībai Reihs piedāvā seksuālās politikas praktizēšanu. Viņš organizē Seksuāli politisko kustību un piesaka fašismam karu seksuālajā frontē.

Reiha eksaltētā vienpusība vēl vairāk sāk izpausties četrdesmitajos gados, kad viņš nodarbojas ar orgonpētniecību, sajūsminādams un aizraudams daudzus zinātniekus. 1942. gadā Reihs nodibina "*International Journal of Sex-Economy and Orgone Research*" un izdevniecību, kurā publicē savus darbus. Savas neveiksmes Reihs izskaidro ar sazvērestību pret viņu. Imaginārajam ienaidniekam tiek dots vārds "Modžu", apvienojot Mocenigo un Džugašvili vārdu pirmās zilbes. Mocenigo ir venēcietis, kas ar viltu uzaicina Džordāno Bruno doties uz Itāliju un nodod viņu inkvizīcijas rokās, bet Džugašvili ir Staļina pilsoniskais uzvārds. Reiha pēdējie darbi ("Runa mazajam cilvēkam", 1948; "Kristus slepkavība", 1953) ir apsūdzība slepkavnieciskajai pasaulei, kurā uzkundējušās viduvējības. Reiha teorija sakrīt ar viņa paša dzīvi, Reiha teorija ir nesaraujami saistīta ar praksi, kura tiek īstenota viņam raksturīgā eksaltētā vienpusībā.

9.4. Kritiskās teorijas psihoanalīze

Reihs vēlas nevis skolniekus, bet gan līdzstrādniekus, un viņam tādus arī izdodas iegūt, kaut arī tie nekļūst tik populāri kā viņu metrs. Skolnieku trūkums pašu Reihsu gandrīz vai iegrūž aizmirstībā. Tomēr 1968. gada studentu revolūcijas laikā viņš kļūst par vienu no tās vadošajām figūrām. Reihs darbi tiek atkārtoti publicēti, tajos gūst atziņas, lai vērstos pret valsts varu, militārismu, sastingušo morāli u. tml. Īpaši populārs ir Reihsa darbs par seksuālo revolūciju. Tomēr studentu kustības pārstāvji skandē ne tikai "Make love, not war", bet analizē arī emocionālo mēri, t. i., fašismu visās tā izpausmes formās un transformācijās. Taču freidomarksismā dominē trešais periods, kas aizsācies jau trīsdesmitajos gados. Trešo periodu var dēvēt arī par Frankfurtes skolas freidomarksismu, bet tas nav precīzi, kaut arī šī perioda ievērojamākie pārstāvji ir saistīti ar šo skolu. Tas nav precīzi tā vienkāršā iemesla dēļ, ka šīs skolas pārstāvji veido savu mācību, kuru nepavisam nedēvē par freidomarksismu. Tādējādi trešo periodu raksturo divas īpatnības: 1) *to pārstāv filosofi*, 2) *tas attīstās Amerikā*. Iepriekš freidomarksisms attīstās Eiropas kultūras ietvaros, taču fašisma nostiprināšanās to pārtrauc. Idejiskie meklējumi turpinās Amerikā un pēc tam tiek transponēti arī Eiropā. Nereti par trešā perioda pārstāvi tiek uzskatīts arī analītiķis Ērihs Fromms, kurš esot izstrādājis freidomarksisma īsto filosofiju. Kaut arī Fromms ir saistīts ar Frankfurtes skolu un simpatizē marksismam, viņš izstrādā savu mācību, kas atšķiras no kritiskās teorijas psihoanalīzes. "Freidomarksisma" trešā perioda ievērojamākie pārstāvji ir filosofi Makss Horkheimers, Teodors Adorno un Herberts Markuze. Dažkārt tiek minēts arī Jirgens Hābermass (dz. 1929. g.), taču viņš, kaut arī sākotnēji saistīts ar Frankfurtes skolu, izstrādā savu filosofisko mācību, demonstrējot psihoanalīzes ignoranci vai pārprašanu.

Frankfurtes skolas pārstāvji iestājas par nepieciešamību veidot kritisku teoriju, kas atšķirtos no iepriekšējām metafiziskajām (ideālistiskajām) un pozitivistiskajām (scientiskajām) teorijām. Šīs teorijas ideju formulē Makss Horkheimers (1895–1973), 1937. gadā publicējot rakstu "Tradicionālā un kritiskā teorija" (šajā pašā gadā viņš kopā ar H. Markuzi publicē arī rakstu "Filosofija un kritiskā teorija"). Darbā tiek pausta pārliecība, ka sociālās izziņas priekšmets ir dabas, sabiedrības un cilvēka savstarpējās attiecības, nevis kāds šo attiecību fragments. Kaut arī rakstā Horkheimers tieši neatsaucas uz Freidu, viņš piedāvā līdzīgu risinājumu, skatot apzinātas un neapzinātas darbības mijattiecību problemātiku. Līdz ar to cilvēks ir ne tik daudz konfliktā ar sabiedrību (civilizāciju), cik pats ar sevi, tas ir konflikts starp racionālo un iracionālo, stihisko pašā cilvēkā. Turklāt Horkheimers vēl vairāk tuvojas psihoanalītiskajam skatījumam, aplūkojot attiecības ģimenē, ģimenes attiecības ar sabiedrību, autoritārismu un antisemitismu. 1942. gadā publicētajā rakstā "Prāta gals" Horkheimers jau izmanto psihoanalītisko terminoloģiju, aprakstot attiecības ģimenē starp tēvu un dēlu, t. i., starp Virs-Es un Es, un uzsver, ka svarīgākais ir nevis tēvs, bet gan dēls, jo tas manifestē sociālās attīstības virzītājspēku. Taču atšķirībā no Freida Horkheimers uzskata,

ka stihiskais, destruējošais ir nevis Tas, bet gan Virs-Es. 1950. gadā publicētajā krājumā "Autoritārā personība" Horkheimers jau tieši apelē pie Freida mācības, kaut arī viņam svarīgāks ir *apspiešanas, represijas* fenomens. Apelējot pie Freida, Horkheimers uzsver Freida nopelnus bērna, cilvēka psihiskās dinamikas izstrādē, jo sabiedrība visbiežāk tieši šo dinamismu arī ignorē.

Daudz tiešāka sasaukšanās ar Freida darbiem ir vērojama Teodora Adorno (1903–1969) pārdomās, viņš pat veido savas atziņas saistībā ar psihoanalīzes pamatlicēja idejām. 1936. gadā Parīzē tiek izdots Frankfurtes skolas ietvaros veiktais pētījums "Studijas par autoritāti un ģimeni". Bet krājumā "Autoritārā personība" Adorno cenšas atrisināt jautājumu par fašistisko raksturu saistībā ar Oidipa kompleksu. Arī autoritārisma sindroma apjēgsmē viņš norāda uz Oidipa kompleksa sadomazohistisko atrisinājumu, kaut gan atsaucas uz Fromma izstrādēm. Adorno iestājas par Freida teorijas atzīšanu, jo tā ir kritiska un labāk par citām teorijām izgaismo pastāvošās likumsakarības un norises. Tāpēc Adorno vēršas arī pret Freida mācības revidēšanu. Viņam, piemēram, nav pieņemamas Karejas Hornejas idejas par mūslaiku neirotisko cilvēku. Mūsdienu dzīvē triumfē arhaiski impulsi, proti, Tas uzvara pār Es, sabalsojoties ar sabiedrības triumfu pār cilvēku. Adorno nepieņem arī Es psiholoģiju, kur galvenā uzmanība tiek veltīta Es aizsardzības mehānismiem, jo šāda psiholoģija ir konformisma nostiprināšana. Adorno nepieņem Freida atziņas bez ierunām, taču kopumā viņš izceļ Freida (it īpaši agrīno darbu) nozīmi. Adorno īpaši uzsver Freida darba "Masu psiholoģija un Es analīze" nozīmi, kurš ļauj izprast antisemitisma un fašisma iedabu. Adorno pat no psihoanalītiskajām pozīcijām interpretē fašistiskās propagandas modeli un Hitlera lomu masveidīgajā kustībā. Adorno ir viens no tiem, kas aktualizē Freida nozīmi pēckara Vācijā, ar viņa starpniecību norisinās psihoanalīzes atdzimšana un nostiprināšanās zemēs, kur runā vācu valodā. Tomēr par ievērojamāko trešā perioda pārstāvi visnotaļ pamatoti tiek uzskatīts Herberts Markuze.

Herberts Markuze

Herberts Markuze ir piedzimis Berlīnē asimilētā ebreju ģimenē un visu mūžu uzskatījis sevi par berlīnieti. Viņa audzināšana ir konvencionāla, birģeriska, tomēr ievērojama loma tajā ir mākslai. Pēc ģimnāzijas beigšanas 1916. gadā Markuze tiek iesaukts armijā, taču viņa dienests noris tālu no kaujas laukiem. Gadu vēlāk Markuze iestājas sociāldemokrātu partijā, un drīz vien viņš tiek ievēlēts karavīru padomē. Taču jau 1919. gadā viņš izstājas no partijas un kopš tā laika vairs nepiedalās nevienā politiskā partijā vai organizācijā. Berlīnes pirmskara dzīve, kurai raksturīgs izglītoti buržuāzisks bohēmisms, radikāla kultūrkritika, jaunatnes kustība un estētisks protests pret dzīves reglamentētību, iespaido Markuzi un ietekmē viņa idejiskos meklējumus. Arī mūža nogalē viņš uzsver, ka jebkurā revolūcijā ārkārtīgi svarīga ir dēkainība.

Berlīnē Markuze uzsāk ģermānistikas studijas, papildus apgūstot arī filozofiju un tautsaimniecību. 1922. gadā viņš Freiburgā promovējas ar darbu

“Māksliniekmāns”. Disertācijā tiek izmantotas Ģērga Lukāča (1885–1971) idejas, kas paustas darbā “Romāna teorija” (1920). Mākslas dumpīgumu Markuze skata kā alkas pēc skaistākas, brīvākas dzīves formas; mākslā, viņaprāt, norisinās pilnīga dzīves formu revolucionizēšanās. Līdz ar to sabiedrību Markuze skata kā mākslasdarbu un iezīmē *estētiskās morāles* konceptu. Pēc promovēšanās viņš atgriežas Berlīnē un strādā antikvariātā, taču jau 1928. gadā dodas uz Freiburgu pie Martina Heidegera. Markuzi fascinē Heidegera risinātā cilvēka *eksistences krīze*, tomēr daudz vairāk viņu saista švābu domātāja atziņa, ka svarīgāka par īstenību ir *iespējamība*. Markuze mēģina izstrādāt savdabīgu heidegermarksismu.

Herbert Marcuse
19.07.1898.–
29.07.1979.

1932. gadā Markuze habilitējas ar darbu “Hēgeļa ontoloģija un vēsturiskuma teorija”. Šajā gadā viņam izveidojas arī ciešāka sadarbība ar Frankfortes Sociālo pētījumu skolu. Markuze asi nosoda Heidegera 1933. gada saspēli ar nacionālismu, uzskatīdams, ka tā ir nevis nomalds vai kļūda, bet gan nodevība pret filozofiju. 1934. gadā Markuze emigrē uz Ņujorku un uzsāk darbu Sociālo pētījumu jaunajā skolā. 1941. gadā tiek publicēts Markuzes darbs “Prāts un revolūcija. Hēgelis un sociālās teorijas rašanās”. Viņš uzsver, cik svarīgas ir rūpes par cilvēka laimi, kuras līdz šim lielākoties ir tikušas deindividualizētas. Markuze cenšas pārvarēt šo kļūmo attīstību, izmantojot Marksa un Freida izstrādnes un līdz ar to izstrādājot arī *estētiski erotiskā prāta* un *politiskās cīņas erosa* jēdzienu. 1951. gadā viņš sāk strādāt (līdz 1954. g.) Ņujorkas Kolumbijas Universitātē pie projekta par padomju marksismu, bet 1955. gadā publicē grāmatu “Eross un civilizācija”. 1964. gadā tiek publicēta grāmata “Viendimensionālais cilvēks”, bet Markuze kļūst par vienu no studentu revolūcijas kulta figūrām.

Markuzes un Frankfortes skolas pārstāvju idejiskajiem meklējumiem kopīgs ir 1) atsaukšanās uz Freidu, 2) bērnu un vecāku attiecību uzskatīšana par svarīgu (noteicošu) sociālo attiecību un fenomenu sastāvdaļu, 3) neofreidisma (īpaši kulturoloģiski orientētās analīzes) kritika. Tomēr Markuzes nostāja atšķiras gan no kritiskās teorijas izstrādātājiem, gan no Freida. Viena no grāmatas “Eross un civilizācija” nodaļām ir “Civilizācijas dialektika”, kas sasaucas ar Adorno un Horkheimera kopdarbu “Apgaismības dialektika” (1944). Markuze nevis aplūko Freida idejas un to piemērotību sociālo fenomenu skaidrošanai, bet gan cenšas izvērst Freida mācības intences, īpaši uzsverot metapsiholoģijas nozīmību. Taču arī Freida idejas Markuze nepieņem viennozīmīgi, viņa grāmata “Eross un civilizācija” ir sava veida atbilde uz Freida darbu “Ignums kultūrā” (angliski šis darbs tiek publicēts ar nosaukumu “*Civilisation and Its Discontents*”).

Markuze atsaucas uz Freida metapsiholoģiskajām izstrādņēm, paužot, ka necenšas tās modificēt vai revidēt. Grāmatas “Eross un civilizācija” pēcvārdā

viņš raksta, ka psihoanalīzē pēc Freida izveidojies kreisais spārns, ko pārstāv Reihs, un labais spārns, kuru manifestē Jungs un amerikāņu "kultūranalītiķi". Markuzem Freida izstrādātās svarīgākais šķiet tiksmes (patikas) un realitātes princips. Taču šo konceptu izvērsumā Markuze ievieš ievērojamas izmaiņas. Viņš aplūko represijas pastāvēšanu gan ontogēnētiskā, gan filoģenētiskā aspektā un ievieš ar Marksa virsvērtības jēdzienu saistītu apzīmējumu "papildu represija" (*surplus repression*). Savukārt realitātes princips tiek analizēts kā producēšanas (ražošanas) princips. Tādējādi Markuze nonāk pie atziņas, ka pastāv nevis mūžīgais Tanatosa un Erosa pretstats, bet gan vēsturiski variablā atsvešinātā darba un Erosa pretdarbība. Viņš aicina izstrādāt nerespresīvu sabiedrību (civilizāciju) vai vismaz sabiedrību, kurā netiktu īstenota papildu represija. Markuze iestājas par atteikšanos no represīvā prāta, viendimensionalitātes (Lielā Atteikšanās – Alfreda Norta Vaiheda (1961–1947) ieviests jēdziens) un par orfiskās erotikas izstrādāšanu. Markuze runā par seksuālā pašsublimēšanos erosā, radot jaunu erotisko kultūru, kuru simbolizē Orfejs un Narciss (pretstatā līdzšinējiem Promētejam un Pandorai). Līdz ar to Markuze ārkārtīgi lielu nozīmi piešķir fantāzijai, iztēlei, imaginārajam un izstrādā *fantāzijas, fantāzējošā subjekta* konceptu. Saskaņā ar viņa uzskatiem jaunā erotika ir sagaidāma nevis no viendimensionālajām politiskajām kustībām, bet gan no kultūras alternatīvām, marginālo grupu darbības. Markuze iestājas par revolūciju bez apziņas (t. i., bez apziņas, prāta vadītas revolūcijas), vienlaikus uzsverot katra revolūcijas dalībnieka atbildību. Studentu kustībā Markuze atrod dedzīgus atbalstītājus, bet paša kritizētais Fromms norāda uz viņa teorijas antihumānismu, empīrisko nepamatotību un neatbilstību psihoanalīzei.

9.5. Psihoanalīze kā kritiska sociālā zinātne

Atšķirībā no kritiskās teorijas psihoanalīzes "freidomarksisms" kā kritiska sociālā zinātne atkal tiek izstrādāts Eiropā, taču tas gūst dažādus veidolus: to izstrādā kā vispārējās antropoloģijas vai psihovēstures sastāvdaļu, antropisku zinātņu u. tml. Tomēr dominējošais variants ir psihoanalīze kā kritiska sociālā zinātne, kas interferējas ar dažādām filosofiskām mācībām (it īpaši ar hermeneitiku). Par šā perioda ievērojamāko pārstāvi var uzskatīt Alfredu Lorenceru.

Alfreds Lorencers (dz. 1922. g.) jau kara laikā uzsāk medicīnas studijas, kuras pabeidz 1952. gadā. Interesējoties par to, kā dziedināt koncentrācijas nometnēs izraisītās dvēseles traumas, viņš apgūst arī psihoanalīzi. Sociālo procesu ietekme uz cilvēkiem kļūst par vienu no galvenajiem Lorencera pētījumu priekšmetiem, ļaujot izstrādāt psihoanalītisko sociālpsiholoģiju. 1960. gadā viņš uzsāk darbu Heidelbergas Psihoanalītiskajā klīnikā, kuru vada Aleksandrs Mičerlihs, bet trīs gadus vēlāk sāk strādāt Frankfurtes Freida institūtā. 1970. gadā Lorencers habilitējas filosofijā un drīz vien Frankfurtes Universitātē sāk lasīt lekcijas socioloģijā (socializācijas teorijā).

1970. gadā tiek publicēta grāmata "Psihoanalītiskā simbola jēdziena kritika", kurā Lorencers pievēršas simbola, simboliskā problemātikai. Viņš atsaucas uz Freida piemēriem un sniedz jaunu to interpretāciju. Saskaņā ar Freidu neirotiskus simptomus var skatīt kā atmiņas zīmes par nozīmīgiem, bet aizmirstiem vai izstumtiem dzīves notikumiem. Sejas sāpes, piemēram, var simbolizēt pazemojumu, kas reiz piedzīvots, t. i., simbolizēt izturēšanos, kas uztverta kā "sitiens pa seju". Sāpes kājās var simbolizēt, ka cilvēks "netiek pats uz savām kājām". Lorencers aplūko šādus gadījumus un norāda, ka tajos ir ierobežota fantāzijas spēja simbolizēt. Turklāt šie gadījumi ir (vai var būt) nevis reāli dzīves notikumi, bet gan *pārdzīvojumi*, kuros atspoguļojas ārējo norišu iekšējā pārstrāde. Simbolu iztīrījumā Lorencers atsaucas uz Ernsta Kasīrera trīssējumu darbu "Simbolisko formu filosofija" (1923–1929), saskaņā ar kuru cilvēks ir *animal symbolicum*. Lorencers postulē, ka dvēseles neapzinātās un izstumtās dvēseles ierosas ir nošķirtas no valodiskās simbolizācijas, t. i., izstumto nav iespējams ietvert atbilstīgos vārdos. Pacients nevis valodiski atveido savus pārdzīvojumus, bet gan runā krustām šķērsām par tiem un izmanto valodiskās klišejas, proti, īsteno izturēšanās struktūru, kas kļuvusi bezvalodiska un obsesīvi sajūgta ar kādu noteiktu ār pasaules tās izraisītāju. Terapijas procesā klišeju izmantošanas vietā tiek nodrošināta simboliskā darbība; ar simbolu starpniecību cilvēks atkal var spriest, domāt un kļūt brīvs. Līdz ar to psihoanalīze ir sava veida valodas operācija, novēršot privatīvās valodas izmantošanu.

Psihoanalītiķis savā praksē cenšas saprast un palīdzēt. Līdz ar to Lorencers pievēršas 20. gadsimtā dažādi iztīrātajai *saprašanas* problemātikai. 1970. gadā tiek publicēta viņa grāmata "Valodas izpostījums un rekonstrukcija". Lorencers uzsver, ka saprašana nav identificējama ar dabaszinātnēs izkopto faktu novērošanu un izskaidrošanu. Novērotājs rīkojas saskaņā ar jau iepriekš dotu teoriju un fiksē faktus, kas atbilst šai teorijai vai ir pretrunā ar to. Arī analītiķa rīcībā ir koncepti, taču viņam jāņem vērā individu un situāciju savpatība, turklāt analītiķis nerīkojas tikai racionāli, viņš ir emocionāli līdzdalīgs saprašanas procesā. Atbildes uz analizējamā bezapziņas manifestācijām viņš meklē pats savā bezapziņā, ļauj uzrasties veidojumiem, kas palīdz izprast pacientu. Psihoanalīze ir saprašanas metode un izturēšanās. Līdz ar to Lorenceram nākas izskaidroties ar garazinātnēs izvērsto saprašanas teoriju, kuras izstrādi aizsāk saprotošās psiholoģijas izveidotājs Vilhelms Diltejs (1833–1911). Lorencers uzskata, ka Dilteja un garazinātnēs izstrādātā saprašanas metode atšķiras no psihoanalītiskās saprašanas, un apraksta trīs saprašanas veidus. Loģiskā saprašana ir vārdu un izteikumu nozīmes izpratne, kuru principā iespēj ikviens noteiktā valodas kopībā dzīvojošs cilvēks. Psiholoģiskajā saprašānā, vadoties pēc manifestētās valodiskās un žestu informācijas, svarīgi noskaidrot, kas un kāds ir šīs informācijas paudējs. Abi saprašanas veidi iekļaujas psihoanalīzē, taču analīze ar tiem neaprobežojas. Psihoanalītiskā saprašana ir ilgstoša interakcija, lai padarītu transparentu apzināto un neapzināto dvēseles dzīvi. Starp analītiķi un analizējamo veidojas pārnese un pretpārnese, ļaujot iepazīt pacienta pārdzīvojumu

struktūras un tapšanas vēsturi. Tādējādi psihoanalīze ir *dziļu hermeneitika*, kurā tiek izmantots arī tā sauktais hermeneitiskais aplis, proti, veselā saprašana iz tā daļām un daļu saprašana, vadoties pēc veselā. Psihoanalītiķa saprašana ir interferences rezultāts, un tā nav objektivējama. Toties šī saprašana nodrošina *emancipāciju*, proti, verbalizācijā sakņotu pašatbrīvošanos.

Psihoanalīzē tiek skaidrota neirozes rašanās, izstrādājot arī koncepciju par indivīda un sabiedrības (kultūras) mijiedarbību. Lorencers, sekojot šai tradīcijai, 1972. gadā publicē grāmatu "Par materiālistiskās socializācijas teorijas pamatojumu", kurā cilvēka psiholoģijas un patoloģijas izstrādnes tiek sajūgtas ar objektīvu sabiedrības kritiku, kas, viņaprāt, vispilnīgāk izvēsta vēsturiskajā materiālismā. Līdz ar to psihoanalīze ir *sociāla zinātne*, kurā cilvēku ciešanu pieredze tiek atvedināta no viņu socializācijas. Psihoanalīzē tiek rekonstruēts indivīdu pārtrauktais veidošanās process, kas rada subjektīvus šķēršļus attīstībai, un analizētas deformētas valodas un apziņas struktūras, kas veidojušās saskaņā ar atbilstīgo dziņu attīstības likteni. Lorencers apraksta cilvēka socializāciju, aplūkojot bērna un mātes interaktīvās attiecības un valodas iesavināšanas problemātiku. Turklāt valodiskā socializācija tiek skatīta kā visas socializācijas paraugs. Sākotnēji māte un bērns saprotas nevis vārdu nozīmes līmenī, bet gan kopīgo interakciju pirmsvalodas līmenī. Šajā saprašanās procesā rodas noteiktas interakcijas formas, kas regulē mātes un bērna kopspēli. Jo šī kopspele ir daudzveidīgāka un bagātāka, jo lielāks ir turpmākās socializācijas pamats. Šī kopspele ir arī valodas apguves process, taču ne visas interakcijas ir iespējams ietvert valodā. Īpaši svarīgas ir valodiskās attīstības katastrofas, proti, interakcijas, kas nav izsakāmas vai netiek izteiktas vārdos. Šādi rodas nenovēršami konflikti, kurus izraisa mātes patvaļa, autoritāra izturēšanās, dresūra, neizpratne u. tml. Šādas interakcijas ir sava veida pārtrauktās vārdspēles, kas kaitējoši iedarbojas uz cilvēka attīstību. Mātes pretrunīgo, "bezrunīgo" attieksmi Lorencers skaidro ar dzīvi sabiedrībā, kurā pārakmeņojušās producēšanas (ražošanas) attiecības bloķē cilvēka attīstīšanos. Māte ir iekļauta noteiktā sabiedrībā, un viņas apziņas un izturēšanās patoloģijai ir pavisam noteikts sociālais ietvars, t. i., ģimenē tiek reproducētas sabiedrības disharmoniskās attiecības un kultūras autoritārisms.

1977. gadā Lorencers publicē grāmatu "Vārdspēles un interakciju formas", kurā cenšas precizēt psihoanalīzes noteiksmi. Psihoanalītiskā izziņa ir saprašanas process, kurā tiek izspēlēti dzīvei praktiski iepriekšēji pieņēmumi. Šī saprašana sakņojas hermeneitikā, kas ir nevis abstrakta, bet gan *praktiska hermeneitika*. Savukārt psihoanalīzes teorija ir metapsiholoģija, proti, *valodspēju kā interakciju formu struktūrteorija*. Lorencers atsaucas ne tikai uz Ludvigu Vitgenšteinu (1889–1951), bet arī uz Žaku Lakānu, kurš bezapziņu skata kā valodiski strukturētu veidojumu. To, ka Lakāns psihoanalīzē nav iestrādājis Marksa sabiedrības teoriju, Lorencers kompensē ar Jirgena Hābermasa mācības kritisku aplūkojumu. Tomēr galvenais Lorencera atskaites punkts ir Freids, kura mācības tapšanu viņš mēģina rekonstruēt 1984. gadā publicētajā grāmatā "Intimitāte un sociālās ciešanas".

Lorenceram līdzīgu pozīciju pārstāv arī Helmut Dāmers (dz. 1937. g.), kas iestājas pret psihoanalīzes depolītizāciju.* Dāmers uzskata, ka mūsdienās pati psihoanalīze ir kļuvusi represīva un ka to raksturo anahrona fiksētība. Viņš pievēršas freidomarksisma, kreisi orientētas psihoanalīzes vēstures izstrādei ("Libido un sabiedrība" (1973), "Politiskā orientācija" (1973), "Pseudodaba un kritika" (1994) u. c.). Tomēr acīmredzot freidomarksisms ir neizdevies projekts, bet psihoanalīzes kritisko un emansipatorisko potenciālu pilnīgi ir nomācis mūsdienu analītiķu konformisms.

Literatūra

Vispārīgi apskati

- Dienelt K.** *Tiefenpsychologie und Marxismus. Eine kritische Analyse ihrer Beziehung.* – Wien, 1983.
- Gente H. P.** (Hrsg.) *Marxismus, Psychoanalyse, Sexpol.* – Frankfurt/M., 1972. 2 Bde.
- Kätzel S.** *Marxismus und Psychoanalyse. Eine ideologiegeschichtliche Studie zur Diskussion in Deutschland und in der UdSSR 1919–1933.* – Berlin, 1987.
- Niel M.** *Psychoanalyse des Marxismus.* – München, 1972.
- Sandkühler H. J.** (Hrsg.) *Psychoanalyse und Marxismus.* – Frankfurt/M., 1970.
- Schneider M.** *Neurose und Klassenkampf.* – Hamburg, 1973.
- Wyss D.** *Marx und Freud. Ihr Verhältnis zur modernen Anthropologie.* – Göttingen, 1969.
- Кельнер М. С., Тарасов К. Е.** *Фрейд-марксизм о человеке.* – Москва, 1989.

Psihoanalīze Krievijā

- Жизнь и смерть. Сборник памяти Н. Е. Осипова.* – Прага, 1935.
- Овчаренко В. И., Лейбин В. М.** *Антология российского психоанализа.* – Москва, 1999. – Т. 1–2.
- Эткинд А.** *Эрос невозможного.* – Санкт-Петербург, 1993.
- Schmidt V.** *Drei Aufsätze.* – Freiburg, 1977.
- Spielrein S.** *Sämtliche Schriften.* – Freiburg, 1987.

Marksistiski orientētā psihoanalīze

- Bernfeld S.** *Antiautoritäre Erziehung und Psychoanalyse.* Hrsg. von **Werder L., Wolff R.** – Frankfurt/M., 1969–1971. Bd. 1–3.
- Fallend K., Reichmayr J.** (Hrsg.) *Bernfeld oder die Grenzen der Psychoanalyse. Materialien zu Leben und Werk eines ungewöhnlichen Denkers.* – Frankfurt/M., 1992.
- Fenichel O.** *The Psychoanalytic Theory of Neurosis.* – New York, 1945.
- Fenichel O.** *Perversionen, Psychosen, Charakterstörungen.* – Düsseldorf, 1990.
- Fenichel O.** *Hysterien und Zwangsneurosen.* – Düsseldorf, 1993.
- Fenichel O.** *Psychoanalytische Neurosenlehre.* – Giessen, 1996–1997. Bd. 1–3.
- Fenichel O.** *Aufsätze.* – Giessen, 1998. Bd. 1–2.

* No 1968. gada līdz 1991. gadam Dāmers ir redaktors žurnālā "Psyche", 1988. gadā viņš uzsāk Trockas darbu izdošanu vācu valodā.

- Fenichel O.** *Hundertneunzehn Rundbriefe (1934–1945)*. – Frankfurt/M., 1998.
- Gschwendtner G.** *Psychoanalyse, Institutionalisierung, Dissidentium. Untersucht anhand der Biographie und Theorieproduktion von Otto Fenichel*. – Salzburg, 1991.
- Reich W.** *Der triebhafte Charakter. Eine psychoanalytische Studie zur Pathologie des Ich*. – Wien, 1925 (Repr.: Graz, 1975).
- Reich W.** *Die Funktion des Orgasmus. Zur Psychopathologie und zur Soziologie des Geschlechtslebens*. – Wien, 1927 (Repr.: Frankfurt/M., 1972).
- Reich W.** *Sexualerregung und Sexualbefriedigung*. – Wien, 1929.
- Reich W.** *Geschlechtsreife, Enthaltensamkeit, Ehemoral. Kritik der bürgerlichen Sexualreform*. – Wien, 1930.
- Reich W.** *Der Einbruch der Sexualmoral. Zur Geschichte der sexuellen Ökonomie*. – Berlin, 1932 (Repr.: Frankfurt/M., 1975).
- Reich W.** *Der sexuelle Kampf der Jugend*. – Berlin, 1932.
- Reich W.** *Charakteranalyse. Technik und Grundlagen für studierende und praktizierende Analytiker*. – Wien, 1933 (Repr.: Frankfurt/M., 1973).
- Reich W.** *Massenpsychologie des Faschismus. Zur Sexualökonomie der politischen Reaktion und zur proletarischen Sexualpolitik*. – Kopenhagen, 1933 (Repr.: Frankfurt/M., 1974).
- Reich W.** *Listen, little Man!* – New York, 1948.
- Reich W.** *The Murder of Christ*. – Maine, 1953.
- Reich W.** *Die sexuelle Revolution (1936)*. – Frankfurt/M., 1988.
- Burian W.** *Psychoanalyse und Marxismus. Eine intellektuelle Biographie Wilhelm Reichs*. – Frankfurt/M., 1972.
- Fallend K.** *Wilhelm Reich in Wien. Psychoanalyse und Politik*. – Wien, 1988.
- Nicolas A.** *Wilhelm Reich ou la Révolution radicale*. – Paris, 1973.
- Ollendorf-Reich I.** *Wilhelm Reich*. – München, 1975.
- Raknes O.** *Wilhelm Reich und die Orgonomie*. – Frankfurt/M., 1974.
- Reich P.** *A Book of Dreams*. – New York, 1973.

Kritiskās teorijas psihoanalīze

- Studien über Autorität und Familie. Forschungsberichte aus dem Institut für Sozialforschung*. Hrsg. **Adorno Th. W.** et al. – Paris, 1936.
- The Authoritarian Personality*. Ed. by **Adorno Th. W.** et al. – New York, 1950.
- Adorno Th. W., Dirks W.** (Hrsg.) *Freud in Gegenwart*. – Frankfurt/M., 1957.
- Max Horkheimer heute: Werk und Wirkung*. – Frankfurt/M., 1986.
- Wälder R.** *Progress and Revolution*. – New York, 1967.
- Marcuse H.** *Eros and Civilisation*. – Boston, 1955.
- Marcuse H.** *Schriften*. – Frankfurt/M., 1978 ff. Bd. 1 ff.
- Breuer St.** *Die Krise der Revolutionstheorie. Negative Vergesellschaftung und Arbeitsmetaphysik bei Herbert Marcuse*. – Frankfurt/M., 1977.
- Schoolman M.** *The Imaginary Witness. The Critical Theory of Herbert Marcuse*. – New York, 1980.
- Katz B. M.** *Herbert Marcuse and the Art of Liberation*. – London, 1982.

Psihoanalīze kā kritiska sociālā zinātne

- Lorenzer A.** *Kritik des psychoanalytischen Symbolbegriffs*. – Frankfurt/M., 1970.
- Lorenzer A.** *Sprachzerstörung und Rekonstruktion. Vorarbeiten zu einer Metatheorie der Psychoanalyse*. – Frankfurt/M., 1970.

- Lorenzer A.** *Zur Begründung einer materialistischen Sozialisationstheorie.* – Frankfurt/M., 1972.
- Lorenzer A.** *Über den Gegenstand der Psychoanalyse oder: Sprache und Interaktion.* – Frankfurt/M., 1973.
- Lorenzer A.** *Die Wahrheit der psychoanalytischen Erkenntnis. Ein historisch-materialistischer Entwurf.* – Frankfurt/M., 1974.
- Lorenzer A.** *Sprachspiel und Interaktionsformen. Vorträge und Aufsätze zur Psychoanalyse, Sprache und Praxis.* – Frankfurt/M., 1977.
- Lorenzer A.** *Intimität und soziales Leid. Archäologie der Psychoanalyse.* – Frankfurt/M., 1984.
- Dahmer H.** *Libido und Gesellschaft* (1973). – Frankfurt/M., 1982.
- Dahmer H.** *Politische Orientierung.* – Frankfurt/M., 1973.
- Dahmer H.** *Psychoanalyse ohne Grenzen.* – Frankfurt/M., 1989.
- Dahmer H.** *Pseudonatur und Kritik.* – Frankfurt/M., 1994.
- Dahmer H.** *Divergenzen.* – Frankfurt/M., 1995.

Analītiskā psihosomatika

Saistībā ar psihoanalīzi veidojas psihosomatiskā medicīna, t. i., analītiķi piedalās topošās medicīniskās ārstniecības izstrādē, kurā tiek ņemts vērā psihiskais faktors. Analītiskā psihosomatika ir robežjoma – analītiķi piedalās tās izstrādē, palikdami psihoanalītiķi vai arī veidodami mācības, kurās tiek ņemtas vērā dziļi psiholoģijas idejas. Topošo psihosomatisko medicīnu izstrādā arī ārsti, kuru izstrādnēs rosina psihoanalīzi vai tieši Z. Freids. (Dažkārt psihosomatikas rašanās tiek saistīta ar Freida histērijas studijām un 1894. gadā ieviesto konceptu “konversija”, aprakstot mehānismu, kā psihiska konflikta rezultātā veidojas somatisks vai motors simptoms.) Apzīmējums “analītiskā psihosomatika” savā ziņā ir maldinošs, jo psihoanalīzē principā norisinās darbs tikai ar psihi, tāpēc šis apzīmējums ir norāde uz *analītiķu līdzdalību* psihosomatiskās medicīnas izveidē. Šaurā nozīmē psihosomatika ir disciplīna, kurā pēta un ārstē psihiski izraisītas somatiskas ciešanas. Taču pret šādu skatījumu tiek izvirzītas būtiskas iebildes, jo cilvēku nevar uzskatīt par vienkāršu psihiskā un somatiskā vienību.

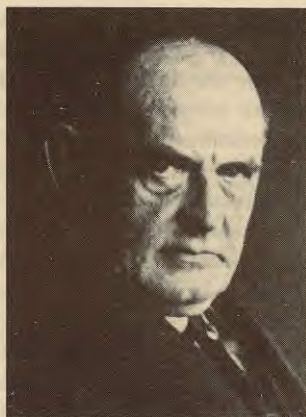
Psihosomatikas ģeneoloģija ir ļoti sazarota, tās tapšanu veicina 19. gadsimta natūrfilosofija un tā sauktā romantiskā medicīna. Par psihosomatiskās medicīnas priekšteci vai pionieri ir pieņemts uzskatīt Georgu Grodeku, kas savu darbību uzskata par organisko ciešanu psihisku terapiju. Pirmo reizi jēdziens “psihosomatika” programmatiski tiek izmantots 1928. gadā, kad tiek uzsākta žurnāla “*Nervenarzt*” (“Nervu ārsts. Mēnešraksts visās nervu ārstu darbības jomās ar īpašu vērību pret psihosomatiskajām attiecībām”) izdošana. Nosaukums “psihosomatika” nostiprinās trīsdesmito gadu sākumā līdz ar analītiķu un ārstu emigrāciju uz Ameriku. Īpaša nozīme jaunās disciplīnas etablēšanā ir Felksam Deučam, kaut gan psihosomatiskās medicīnas rašanās iezīmes var atrast jau 1907. gadā publicētajā A. Ādlera darbā “Studijas par orgānu mazvērtību”.

F. Deučs (1884–1964) ir dzimis Vīnē bankas ierēdņa ģimenē. Pēc ģimnāzijas absolvēšanas 1903. gadā viņš uzsāk medicīnas studijas, kaut gan sākotnēji nolēmis pievērsties mūzikai. Studiju laikā Deučs ir pārliecināts Teodora Hercla (1860–1904) dibinātās ebreju studentu apvienības “*Kadimah*” biedrs un saglabā cionistisko pārliecību arī turpmāk. Apvienībā viņš iepazīstas ar Martinu Freidu (1889–1967), ar laiku kļūdamas par Z. Freida taroka spēles partneri un ģimenes ārstu. 1909. gadā Deučs promovējas un dodas uz Minheni, kur iepazīstas un drīz vien apprecas ar Helēnu Rozenbahu. Deučs atgriežas Vīnē un uzsāk ārsta praksi, īpašu uzmanību veltot sirds slimībām, sporta medicīnai un biopsiholoģijai (“Sirds un sports. Klīniski

pētījumi par sporta ietekmi uz sirdi" (1924), "Sirds un atlētika" (1928) u. c.). Viņš ir pirmais, kas izmanto psihoanalīzi organogēno saslimstību ārstēšanā ("Psihoanalīze un orgānu slimības", 1922). Jau 1919. gadā Deuĉs ierīko Orgānu neirozes klīniku, bet Vīnes Universitātē lasa lekcijas par psihoanalīzi un orgānu neirozēm. Pēc Freida ieteikuma viņš iziet analīzes kursu pie Z. Bernfelda, kas pēc emigrācijas uz Ameriku viņam ļauj būt par mācību analītiķi Bostonas Psihoanalīzes institūtā (no 1951. gada līdz 1954. gadam viņš ir Bostonas Psihoanalītiķu biedrības prezidents). 1934. gadā Amerikā tiek nodibināta Psihosomatiskās medicīnas biedrība, un drīz vien tiek izdots arī žurnāls "*Psychosomatic Medicine*", bet Deuĉs kļūst par pirmo psihosomatiskās medicīnas profesoru Sentluisas Vašingtona universitātē. Deuĉs apvieno sevī analītiķi un mediķi ("Orgānu neirozes" (1926), "Pielietojamā psihoanalīze" (1949), "Psihoanalīze un psihosomatiskā medicīna" (1925) u. c.).

Georgs Grodeks

Grodeks pārstāv senu Dancigas (Gdaņskas) patriciešu dzimtu (saglabājot "patricismu" arī savā uzvedībā) un ir jaunākais no pieciem bērniem, kas piedzimst ārsta Karla Teodora Grodeka (1826–1885) ģimenē. Grodeka tēvs 1849. gadā aizstāv furoru izraisīto disertāciju "*De morbo democratico, nova insaniae forma*", kas pēc gada paplašinātā veidā tiek publicēta arī vāciski ar nosaukumu "Demokrātiskā slimība, jauna neprāta forma". Georga māte Karoline (1825–1892) ir Pfortas skolas profesora Augusta Koberšteina (1791–1870) meita, kura ģimenē uzturas F. Niče un augstu tiek vērtēts Gēte. Pēc Pfortas skolas absolvēšanas Grodeks uzsāk medicīnas studijas Berlīnē, kur par viņa mentoru kļūst Ernsts Šveningers (1850–1924). Šveningers savā ziņā ir autsaiders medicīniskajā pasaulē, viņš izstrādā tā saukto dabas dziedniecību (*Naturheilkunde*), taču slavu un ietekmi iegūst kā veiksmīgs Bismarka ārsts. Grodeks ir ne tikai Šveningera skolnieks, bet arī draugs, tāpēc "Bismarka izriktotājs" grib redzēt Grodeku kā savu pēcnieku un "dzelzes kanclera" ārstu. Tomēr šo nodomu neizdodas īstenot, jo Grodekam par iespēju studēt universitātē 8 gadi jānokalpo armijā. Pēc dienesta Grodeks atgriežas pie Šveningera un visu mūžu uzsver viņa nozīmību kā ārstnieciskajā mākslā, tā arī savā dzīvē. Grodeks uzsver, ka ārstniecība ir nevis zinātne, bet gan māksla, kuras pamatu pamats – individualizēšana, un ka praktizējošs ārsts ir mākslinieks. Jau 1889. gadā aizstāvētajā disertācijā "Par hidroksilamīnu un tā izmantošanu ādas slimību terapijā" viņš pārstāv tēzi, ka kūres svarīgākais faktors ir ārsta garīgais pārākums. Grodeks norobežojas no

Georg Grodeck
13.10.1866.–11.06.1934.

dogmatiskās skolas medicīnas un izprot sevi kā empīriski orientētu medicīnas reformatoru. Šādu nostāju veicina ne tikai Šveningers, bet arī Grodeka iecienītais Paracelza atkalatklājējs un empīriskās ārstniecības mākslas piekritējs Gotfrīds Rademahers (1772–1849).

Grodeks kļūst par Bādenbādenes sanatorijas vadītāju, gūstot milzīgus panākumus, viņa ārstnieciskās kūres iziet daudzas tālaika prominences (sanatorijā uzturas arī analītiķi). Grodeks gūst panākumus tur, kur citi (un citas metodes) spiesti atzīt savu bezspēcību. Grodeka ārstniecība – Šveningera rosinātā dabas dziedniecība, kas savienota ar masāžu, psihoterapiju, bet vēlāk arī ar psihoanalīzi. Šajā ārstniecības kūrē Grodeks aktīvi iekļauj arī pacientus, uzskatīdams, ka “slimība”, “slimnieks”, “ārsts” nav konstanti liecumi, bet teorija ir nozīmīga tikai kā *ad hoc* pieņēmums. Rētas, kā viņš raksta, sadzīst pašas; dziedināšana ir pašas dabas ziņā, ārsts tikai kopj. Viņa sanatorija ir elle, kurā tiek izkliegtas sāpes, vai atveseļošanās vieta – sava veida atgriešanās mātes sniegtajā drošībā, mātišķā aprūpē. Par to liecina privāti izdotie žurnāli “*Satanarium*” (1918) un “*Die Arche*” (1925–1927), kuros publicējas arī pacienti. Grodeks uztur draudzīgas attiecības ar pacientiem, piemēram, viņš sadarbojas ar izārstēto Hermani Keizerlingu (1880–1946) un uzstājas tā dibinātajā Darmštes “Gudrības skolā”. Grodeks ir sabiedriski angažēts, tiecas pēc medicīnas reformām, nodarbojas ar medicīnisko problēmu apgaismību. Šī angažētība izpaužas arī literārajā darbībā, 1905. gadā viņš publicē romānu “Zemes bērns”, raksta lugas un dzeju. Popularizatoriskā darbība vainagojas ar 1913. gadā publicēto darbu “*Nasamecu*” (*Natura sanat, medicus curat*; Daba dziedina, ārsts kopj), kas 1976. gadā tiek pārpublicēts ar nosaukumu “Daba dziedina...”. Šis darbs ir veselības propaganda (lekcijas Bādenbādenes strādniekiem, vienkāršajiem pilsoņiem). Veselība ir sasniedzama, dzīvojot atbilstīgi dabai; saslimšana sakņojas pašā cilvēka gribā, t. i., saslimstībā ir vainojami nevis bacilji, bet gan vēlme vai gatavība slimot. Vienlaikus šis darbs ir vērsšanās pret psihoanalīzi. Taču tajā pašā gadā Grodeka rokās nokļūst Freida darbi “Sapņa interpretācija” un “Par ikdienas dzīves psihopatoloģiju”, un viņš kaismīgi pievēršas psihoanalīzei.

1916. gadā Grodeks trešdienās un sestdienās iepazīstina savus pacientus ar psihoanalīzi, pārvēršot lekcijas par sava veida konferencēm (materiāli publicēti (1978/1981) franciski: *Conférences psychoanalytiques*). Viņu ir pārņēmis *furor psychoanalyticus*. 1917. gadā Grodeks uzsāk saraksti ar Freidu, atvainodamies par kādreizējiem uzbrukumiem psihoanalīzei (tos esot izraisījuši nevis iepazīšanās ar analītiķu tekstiem, bet gan nostāstu un baumu pieņemšana) un jautādams, vai var sevi uzskatīt par analītiķi. Freids atbalsta viņa centienus, taču iesaka nepārkāpt robežas, t. i., nesajaukt psihoanalīzi ar citām metodēm. 1917. gadā Grodeks publicē darbu “Organisko ciešanu psihiskā nosacītība un psihoanalītiskā ārstniecība”. Bezapziņa tiek attiecīnāta uz visām organiskām saslimstībām, jebkuram organiskam traucējumam tiek atrasta simboliska nozīme. Grodeks uzsvēr, ka ārstniecībā svarīgas ir nevis drogas (zāles), bet gan vārds; pacientam vajag *teikt patiesību* un *audzināt to izturēt*, lai nodrošinātu veselību un novērstu saslimstību. Šo

patiesības teikšanu un uzturēšanu Grodeks atpazīst arī sevī kā atvēršanos nosacijumu. Šādi viņš iepazīst arī bērnības seksualitāti, tās simboliku (uzmācīgu simbolizāciju demonstrē 1909. gada gadījums ar "jaunkundzi G."), pārnesumu un pretošanos. Viņš vadās pēc hipotēzes, ka *visi* simptomi, izpausmes, izjūtas, atziņas un asociācijas veido *jēgsaturīgu sakarību*, kas atsedzama nevis ārsta vizīnā no malas, bet gan sadarbībā ar pacientu. Grodeks dedzīgi propagandē psihoanalīzi – sarunās ar slimniekiem, lekcijās, populāros rakstos, romānos, praktiski teorētiskās izstrādēs. Viņš kļūst par *savvaļas analītiķi*.

Psihoanalītiķu aprindās Grodeks tiek vērtēts atšķirīgi, pat diametrāli pretēji. Freids atbalsta viņa centienus, kaut arī savstarpējo attiecību uzturēšanā ir piesardzīgs. Daļa no analītiķiem uzskata, ka Grodeks ir ne tik daudz savvaļas, cik mežonīgs analītiķis, kas izstrādā nepierādāmas un mistiskas atziņas. Ciešāka sadarbība Grodekam izveidojas ar Š. Ferenci, kura skolnieks M. Bālints aizsāk viņu korespondences gatavošanu publicēšanai (publ. 1986. g.). Iesākumā Ferenci savā ziņā pilda psihoanalītiskā uzrauga (t. i., mācību analītiķa) lomu, taču drīz vien atzīstas, ka ir ko mācīties no paša Grodeka. Kaut gan viņus saista draudzība, Grodekam ir iebildes pret Ferenci izstrādājamo aktīvo terapiju un bioanalīzi. Grodeka darbu aprīnotāji ir H. Zahss, K. Horneja, M. Bālints, kā arī Berlīnes analītiķis Ernsts Zimmels (1882–1947). Taču visjūtāmāk Grodeka ietekme izpaužas Dienvidrietumvācijas psihoanalītiķu darba grupā (F. Fromma-Reihmane, Ē. Fromms, Karls Laundauers (1885–1945), Heinrihs Mengs u. c.; Fromma-Reihmane pat velta viņam savu darbu "Intensīvās psihoterapijas principi"), kura 1929. gadā izveido Frankfurtes psihoanalītisko institūtu, nodrošinot T. Adorno, M. Horkheimera un H. Markuzes iepazīšanos ar psihoanalīzi un Grodeka idejām.* Savvaļas analītiķis daudz ceļo un uzstājas ar lekcijām, bet viņa sieva pārtulko dažus Freida darbus zviedriski. Sadarbībā ar analītiķiem Grodeks ir spiests precizēt savas idejas un izmantoto terminoloģiju, ko viņš ne vienmēr vēlas un arī var izdarīt. Būdams dedzīgs analīzes piekritējs, Grodeks tomēr neiesaistās psihoanalītiskās kustības organizatoriskajā darbā.

Sarakstē ar Freidu Grodeks 1919. gadā pieteic romānu, kas pēc diviem gadiem arī tiek publicēts Psihoanalīzes izdevniecībā. Neraugoties uz visām iebildēm, Freids to vērtē augstu – norāda uz franču rakstniekam Rablē līdzīgo stilu, bet pašu darbu salīdzina ar kaviāru tautai. Toties cits tālaika savvaļas analītiķis un vēlākais atkritējs Hanss fon Hatingbergs (1879–1944) par Grodeka darbu izsakās, ka tas ir embrijs ar pārāk lieliem dzimumorgāniem. Taču Grodeka darbs nav seksualizēts teksts, uz to viņš pats arī norāda; tas ir teksts, par ko var veselīgi pasmieties vai dusmās nosmakt. Nosaukumu "Dvēseles meklētājs" romānam dod O. Ranks, un tas acīmredzot ir saistīts ar Gētes lugas "Ifigēnija" rindu "Grieķu zemi ar dvēseli meklējot". Grodeks uzsver, ka ne jau Freids un psihoanalītiķi ir atklājuši erotiku un ka ne jau viņi

* Plašāk sk.: *Psychoanalyse in Frankfurt am Main*. Hrsg. von T. Plänker et al. – Tübingen, 1996; **Rothe H.-J.** (Hrsg.). *Karl Landauer. Theorie der Affekte und andere Schriften zur Ich-Organisation*. – Frankfurt/M., 1991.

visur saskatot seksuālo. Par to liecina romānā atainotā vinjete: vīrietis sēž uz zemeslodes un vienā rokā tur kailu sievieti, bet otrā – palielināmo stiklu, caur kuru nolūkojas viņas klēpī. Romāna galvenais varonis ir pašam Grodekam līdzīgais Tomass Veltleins ("Pasaulīts"), kas dzīvo kopā ar māsu Agati un viņas meitu Alvīni. Romāna sākumā Veltleins savā gultā atrod blaktis – infekcijas, "pielipšanas" inkarnāciju, kas kļūst par viņa pārdzīvojumu un darbības virzītāju. Viņš atklāj psihisko pielipšanu, uzmācīgo asociēšanu un simbolizēšanu un attiecīgo priekšmetu "seksualitāti". Veltleins atbrīvojas no visiem sabiedrības spaidiem un konvencijām un dodas pasaulē, lai

līdzīgi Zaratustram sludinātu jauno patiesību. Šī psihoanalītiskā patiesība gan vairāk līdzinās paša Grodeka izstrādājamajai mācībai, ko Veltleins pauž visur, kur vien iespējams, kaut arī, līdzīgi Nīčes Zaratustram, netiek izprasts. Veltleins, piemēram, pauž feministēm, ka viņu iestāšanās par sociālo darbību īstenībā ir interese par vīrieša peni u. tml. Romānam ir šokējoši panākumi, un jau 1922. gadā tiek publicēts tā otrais metiens, kam drīz vien seko arī otrā daļa, kurā skatītas Veltleina un Alvīnes attiecības.

1920. gadā Grodeks publicē pirmos divus rakstus oficiālajos psihoanalītiskajos izdevumos, kā arī uzstājas Hāgas sestajā starptautiskajā psihoanalītiķu kongresā, sākdam savu runu ar atziņu: "Es esmu savvaļas analītiķis." Pirmajā rakstā "Pasaulīgā un dievišķā soda vēlmju piepildījums" viņš aplūko erotikas elementus fantāzijas, kurās dominē sodīšana. Grodeks pārņem un pārsvarā arī vēlāk izmanto terminoloģiju un teoriju, ko Freids izstrādājis darbā "Sapņa interpretācija". Otrais raksts saucas "Kāda simptoma analīze", un tajā tiek aprakstīta nevis verbāla simptoma interpretācija, bet gan motori verbālais skaidrojums, kas pārvar pacienta pretestību. Grodeka izpratnē gandrīz jebkura saslimstība savā tapšanā ir asociējama ar konfliktiem. Slimība ir izstumšana, taču izstumšana ir nevis patogēna, bet gan ikdienišķa norise, kas tikai noteiktos apstākļos ļauj veidoties slimībai. Izstumtais var izpausties kā psihiski, tā somatiski, turklāt dažkārt fiziskais simptoms ir tieša neizturamā uztvēruma vai priekšstata atvairīšana (piemēram, noteiktos tuvredzības gadījumos). Taču simptomam var būt arī simboliski fiziska izpausme (piemēram, drudzis kā iekšēja karstuma vai kaislības rezultāts). Tomēr lielākoties slimības simptomi vienlaikus ir atvairīšana un izstumtas vēlmes izpausme, vēlmes izstumums un tās simbolisks piepildījums. 1920. gadā Grodeks strādā pie manuskripta "Par TAS" (publicēts 1966. gadā). Tajā viņš izstrādā teoriju par prenatalālo dzīvi, šī teorija iespaido viņa turpmāko interesi par preoidipālajām attiecībām, bērna domāšanas un asociēšanas saskatīšanu pieaugušo dzīvē. Manuskriptā iestrādātās idejas izpaūžas viņa vēlākajos darbos.

1921. gadā Grodeks nosūta Freidam pirmās piecas psihoanalītiskās vēstules, kuras Freids akceptē, kaut arī nepiekrīt dažai labai interpretācijai. Gada

laikā Grodeks uzraksta 34 vēstules, un 1923. gadā viņa psihoanalītiskais vēstījums tiek publicēts ar nosaukumu "Grāmata par Tas. Psihoanalītiskas vēstules kādai draudzenei". Nosaukumu acīmredzot ir ietekmējis 1920. gadā publicētais Jakoba fon Ikskila (1864–1944) darbs "Bioloģiskas vēstules kādai dāmai". Terminu "Tas" Grodeks pārņem no Ničes un attiecina uz bezapziņu. Cilvēka dzīvi nosaka Tas, un, pārstāvēdams romantiskās medicīnas (K. G. Karusa u. c.) tradīciju, Grodeks veido bezapziņas apoloģiju. "Grāmata par Tas" ir uzskatāma psihoanalīzes svarīgāko atziņu demonstrācija, kurā Grodeks izmanto gan kāzusu aprakstus, gan pašanalīzi, neļaujoties nekādiem sabiedriskiem aizspriedumiem. Viņš pieņem libido visuresamību, un tas ļauj saskatīt seksuālo it visur, tā ka dažbrīd psihoanalīze kļūst par sava veida seksanalīzi. Piemēram, mātes mīlestība pret bērnu tiek izskaidrota kā viņas mīlestība pret savām ģenitālijām, kurai pievienotas atmiņas par onanēšanu. Taču Grodeks neveido vispārīnātu mācību, viņa skaidrojumi ir hipotēzes, kuru izvirzīšana sakņojas *atsevišķos gadījumos*. Tas valoda Grodeka izpratnē ir simbolvaloda, kuru nepieciešams interpretēt, un šo interpretāciju viņš panāk ar savvaļīgas asociēšanas starpniecību. Piemēram, cilvēks slim, jo grib būt bērns, kuru aprūpē māte. Dažbrīd Grodeks piedāvā šokējošus skaidrojumus, tomēr viņa galvenā atziņa – *cilvēks neslimo nejauši, slimības pamatā ir konflikts*. Taču slimība ir cilvēka veikums, tai ir noteikta jēga. Šajā ziņā Grodekam nav pieņemams arī nošķirums somatiskajā un psihiskajā, jo itin viss tiek pārinterpretēts dvēselē, bet interpretējamais aizsākas Tas jomā.

1923. gadā tiek publicēts arī Freida darbs "Es un Tas", iezīmējot atšķirīgu Tas izpratni un Es koncepciju, no kuras laika gaitā tiek izveidota Es psiholoģija, atstājot novārtā Tas problemātiku. Savukārt Grodeks pastāv uz Tas nozīmīgumu un norāda uz Freida redukcionistisko risinājumu un ideju sasaukšanos ar V. Štekeļa un S. Špilreinas darbiem. Saskaņā ar Grodeka uzskatiem Tas ir *visa dzīvā kopums* cilvēkā (dažkārt termina "Tas" vietā tiek izmantots apzīmējums "patība"), šis kopums izvēršas veģetatīvajā (somatickā) un dvēselē, kas tiek iedalīta apziņā un bezapziņā. Pēc 1923. gada Grodeks nošķir bezapziņu no Tas – dzīvā spēka cilvēkā. Tas jomā nepastāv ķermeņa un dvēseles nošķirums, cilvēka dzīvē itin *viss ir Tas izpausmes formas*. Tas ļauj Grodekam izstrādāt atziņas par atsevišķām Tas vienībām, kas, jo īpaši slimību gadījumos, veido savu īpašo (piemēram, lūpu, nieru, peņa, dzemdes u. tml.) individualitātes apziņu. Šo vienību apziņas un gribas novēršana ir slimības simptomu izžušanas nodrošinājums. 1925. gadā Grodeks plāno kolektīvu, gluži kā gadījumos ar slimniekiem, psihoanalītisku darbu "Grāmata par Es un Tas. Vēstules kādai kopīgai draudzenei", taču šī iecere nepiepildās, bet viņš pats psihoanalītiķu aprindās tā arī paliek savvaļas analītiķis.

Īpašu uzmanību Grodeks velta valodai un psihoanalīzējošai mākslas interpretācijai. Valodas problemātika nodarbina arī Freidu, viņš ir pārliecināts, ka psihoanalīzes atziņas var daudz ko dot valodniekiem, un ir ieinteresēts dialoga izveidē starp analītiķiem un valodniekiem. Jau 1912. gadā žurnālā "Imago" tiek publicēts Hansa Šperbera raksts "Par seksuālo momentu nozīmi valodas tapšanā un attīstībā". Zviedru ģermānists tiecas pierādīt, ka cilvēka runas

spējas rosina un virza seksuālās vajadzības, t. i., sākotnēji cilvēku valoda ir seksuālā valoda. Šādā virzienā strādā arī Grodeks. 1933. gadā viņš publicē grāmatu "Cilvēks kā simbols", kurā vārdi tiek skatīti kā peņa, vagīnas, krūšu u. tml. derivāti. Grāmatas pamatideja – viss cilvēciskais ir simbolisks un ietver sevī vīrišķā un sievišķā, bērnišķā un vīrišķā polaritāti, kas pauž pārinterpretēto seksualitāti. Piemēram, kanons (*kanōn*) sengrieķu valodā izprotams kā taisns stabs, kas atvedināts no erekta locekļa, bet angļu vārds "pal" (biedrs) esot falls, jo latīņu "palus" etimoloģiski esot saistīts ar vārdu "pax" (miers), un miers ir atpūta pēc mīlas cīņas, iemigšana pēc erekcijas. Grodeka patvaļīgie skaidrojumi ir saistīti ar brīvo asociēšanu un *ad hoc* nozīmību, ne velti grāmatas apakšvirsraksts ir "Nenoteicoši viedokļi par valodu un mākslu". Jau 1927. gadā viņš Berlīnes Lesinga augstskolā nolasa lekciju kursu "Četras psihoanalīzes mācībgrāmatas" (publicēts žurnālā "Die Arche"), demonstrējot savvaļīgo asociēšanu un atklājot mākslasdarbos seksuālās drāmas atainojumus. Grodeka "mežonīgās" interpretācijas gan nereti ir vērstas pret pliekano materiālistisko vai spirituālo kauzalitāti, piedāvājot citas izpratnes iespējas, kas veidotas psihoanalītiskā furora gaisotnē.

1934. gadā Grodeka veselība pasliktinās. Tas atveidojas arī Grodeka rīcībā: viņš aizdomājas, ka vajag sniegt padomus Hitleram un ar viņa starpniecību Vācijā novērst saslimstību ar vēzi. Tomēr pēc atlabšanas Grodeks turpina savu psihoanalītisko darbību. Pēc Šveices analītiķu apvienības ielūguma Grodeks dodas uz Cīrihi nolaist lekciju, kuras pamatā būtu viņa darbs "Par redzi, par acs pasauli un redzēšanu bez acīm". Taču viņa sirds slimība strauji saasinās, un viņš nomirst Medarda Bosa Knonau pils sanatorijā.

1951. gadā Viktors fon Veiczekers žurnālā "Psyche" pārpublicē Grodeka rakstu, dodams tam nosaukumu "Psihosomatiskā pētīšana kā Tas izpēte" un tādējādi nostiprinādams viņa izstrādāto psihosomatisko statusu. 1986. gadā tiek nodibināta G. Grodeka biedrība, bet viņa idejas visintensīvāk tiek recipiētas vācu un franču valodas zemēs.

Francs Aleksanders

Aleksanders ir dzimis Budapeštā filosofijas profesora ģimenē; tēva daudzpusīgās intereses ietekmē arī dēlu. Sākotnēji viņš grasās studēt arheoloģiju, taču tad izšķiras par medicīnas studijām Getingenē. Pēc Pirmā pasaules kara Aleksanders studē Berlīnes Psihoanalīzes institūtā, mācās pie Freida un absolvē mācību analīzi pie Hansa Zahsa. 1920. gadā Aleksanders saņem Freida balvu par gada labāko klīnisko apcerējumu "Kastrācijas komplekss un raksturs" un strādā par asistentu Psihoanalīzes institūtā. 1927. gadā viņš publicē grāmatu "Koppersonības psihoanalīze", kas iekļaujas Es psiholoģijas aizsākumos. Institūta pētnieciskā darba ietvaros Aleksanders interesējas par kriminoloģiju un kopā ar Hugo Štaubu 1929. gadā publicē darbu "Noziedznieks un viņa tiesnesis".

Tā kā Aleksandera apmācības kandidāti lielākoties ir no ASV, viņš tiek ielūgts uz Ameriku, kur 1929. gadā Čikāgas Universitātē ierīko šajā valstī

pirmo Psihosomatisko klīniku. Drīz vien viņam tiek piedāvāta arī pirmās Psihoanalīzes katedras vadīšana, tomēr Aleksanders uzskata par labāku nodibināt Čikāgas Psihoanalīzes institūtu, kuru vada 25 gadus. Aleksanders ir *atslēgfigūra* psihoanalīzes izplatīšanās procesā Amerikā. Viņš veicina arī psihiatriskās un dzīļu psiholoģijas domas tuvināšanos, īpašu vērību piešķirot psihosomatikai.

1938. gadā Aleksanders kļūst par psihiatrijas profesoru Ilinoisas Universitātē un kopā ar saviem līdzstrādniekiem sāk izdot žurnālu "*Psychosomatic Medicine*". Jau 1943. gadā ASV tiek izdots Edvarda Veisa un Olivera Ingliša kopdarbs "Psihosomatiskā medicīna" un Helēnas Danbaras (1902–1959) grāmata "Psihosomatiskā diagnoze", kas nostiprina psihosomatiskās medicīnas statusu. Trīsdesmitajos gados pieaug analītiķu interese par Es un Vīrs-Es faktoriem, kas atbildīgi par somatiskajiem simptomiem. Amerikā raksturīgā psihoanalīzes medicinizēšana nodrošina psihosomatikas zinātniskošanu, t. i., metapsiholoģiskās terminoloģijas izskaušanu un psihosomatikas izveidošanu par medicīnas speciālnozari. Šis process paaugstina gan analītiķu prestižu, gan psihiatru interesi par psihoanalīzi. Psihosomatiskās medicīnas izveidi veicina arī ASV valdības ieinteresētība kara izraisīto psihosomatisko simptomu novēršanā. 1950. gadā Aleksanders publicē grāmatu "Psihosomatiskā medicīna", atainojot savus uzskatus par somatisko slimību psihiskajiem cēloņiem, taču viņu interesē ne tik daudz somatisko simptomu psihiskās saknes, cik paši simptomi un to novēršana. Tomēr 1960. gada darbā "Rietumu prāta pārmaiņa" Aleksanders aplūko arī mūsu laikmeta zinātniskās, mākslinieciskās un kultūrvēsturiskās transformācijas, viņš kritizē pārrāvumu starp humanitāri un dabaszinātniski orientētajiem analītiķiem, norādīdams uz pēdējo sociālpolitisko konformismu.

Aleksanders ļoti ātri iekaro Freida augsto novērtējumu, un viens no tā galvenajiem cēloņiem ir 1927. gadā publicētais darbs "Kopersonības psihoanalīze. Deviņas lekcijas par Freida Es teorijas pielietošanu". Publicētā grāmata ir izveidota no 1924. un 1925. gada lekciju kursiem Berlīnes Psihoanalīzes institūtā. Šajā darbā ir vērojama Aleksandera identificēšanās ar Freidu un viņa grāmatas "Ievadlekcijas psihoanalīzē" stila un domu izvērsuma atkārtošana. Aleksanders uzstājas kā *konservatīvs freidietis*, taču vienlaikus iezīmē *topošo Es psiholoģiju*, kuras izstrādāšana ir saistīta ar Annu Freidu un Heinca Hartmana 1939. gadā publicēto grāmatu "Es psiholoģija un pielāgošanās problēma".

Aleksandera konservatīvisms izpaužas pieņemto psihoanalītisko skaidrojumu reproducēšanā, kuriem, raugoties no turpmākās psihoanalīzes attīstības viedokļa, ir iespējamas arī citas interpretācijas. Viņš min gadījumu ar pusmūža precējušos sievieti, kurai ir bailes vienatnē iziet uz ielas, jo viņu ir

Franz Alexander
22.01.1891.–08.03.1964.

pārņēmis priekšstats, ka viņa tūdaļ pat kritīs bezsamaņā. It īpaši viņa baidās no ielām, kurās uzturas prostitūtas. Aleksanders piedāvā interpretāciju, ka respektablajai kundzei agorofobija palīdz atvairīt neapzinātās prostitūcijas fantāzijas. Cits Aleksandera piemērs ir gadījums ar četrpadsmitgadīgu transvestītu, kurš gūst seksuālo apmierinājumu, pārgērbjoties par kalponi un kalpojot "bargai kundzei". Viņš vēlas nevis sitienus, bet gan aizliegumu mazgāties, gērbties tīrās drēbēs. Tālaika akceptētās psihoanalīzes garā Aleksanders atklāj pirmtraumu, kas sakņojas sadistiskas audzinātājas pedagoģiskajā rīcībā – barga skolotāja zēnu par pārkāpumu ir iebāzusi kamīnā. No šīs pirmtraumas izriet transvestītisma tendences, zēna centieni identificēties ar vareno sieviešdzimtas pārstāvi. Tāds ir Aleksandera klasiskais perversijas rašanās skaidrojums, tikai trīsdesmito gadu beigās aizsākas meklējumi pēc citiem perversiju pamatiem. Aleksandera konservatīvisms, kas robežojas ar ortodoksalitāti, izpaužas arī Freida koncepta par Erosu un Tanatosu akceptēšanā, lai gan daudzi analītiķi to nepieņem.

Aleksanders cenšas izveidot *vispārīgu slimības teoriju, kas sakņotos Freida mācībā par dziņām*, kuras autors tās dēvē arī par mītiskiem lielumiem. Galvenā loma mācībā ir idejai par dziņu sajaukšanos un atjaukšanos. Saskaņā ar psihoanalītisko skatījumu cilvēks saslimst, ja cieš no objekta zuduma, t. i., tiek frustrēta tiecība pēc partnera. Daudzos gadījumos cilvēki šādu atteikumu mīlestībā nespēj izlīdzināt ar jaunu attiecību veidošanu un atsvabinātā libido saistīšanu ar paša Es. Tādējādi nemīlēšana var izraisīt agresiju, kas vērsta uz āru vai iekšu. Atjauktā, uz iekšu vērsta dziņa noteiktos gadījumos var izraisīt slimību, t. i., slimība tiek skatīta kā pašizraisīts subjekta veikums, atreaģējot (izlādējot) mīlas dzīves problēmas somatiskā saslimstībā. Šādi Aleksanders iezīmē ceļu uz psihosomatiku un vadulu, ka ārstēšanā jāņem vērā cilvēka vispārējā situācija dzīves kopsakarībās un ka ārstēšanas rezultāts lielā mērā atkarīgs no tā, vai izdodas radīt jaunas cerības uz dzīvi un mīlestību.

Vērtīgas atziņas Aleksanders pauž arī 1929. gadā publicētajā grāmatā "Noziedznieks un viņa tiesnesis. Psihoanalītisks ieskats paragrafu pasaulē". Šis darbs tiek iekļauts Aleksandra Mičerliha 1971. gadā publicētajā grāmatā "Psihoanalīze un justīcija", kurā pārpublicēts arī Teodora Reika 1925. gada apcerējums "Atzišanās obsesija un vajadzība pēc soda". Augusts Aihhorns jau 1925. gadā publicē grāmatu "Grūti audzināmā jaunatne", kurā cenšas izstrādāt asocialitātes psiholoģiju. Freids uzraksta Aihhorna darbam priekšvārdu, kas tiek uztverts kā analītiķu kriminoloģisko meklējumu leģitimācija. Aleksanders un Štaubs interesējas ne tik daudz par delikvento rīcību un noziedzniekiem, cik par viņu darbības *motīviem un interešu attīstību*. Psihoanalītiskajā skatījumā tiek noraidīta pārliecība par noziedznieku bioloģisko deģenerētību vai dekadenci un viņu darbība tiek saistīta ar sarežģījumiem socializācijas procesā. Kritiskie socializācijas pagrieziena punkti ir orālā atradināšana, tīrības ieaudzināšana, sākotnējās iedomības savaldīšana un oīdipālā situācija.

Attiecinot psihoanalīzes atziņas uz kriminālo jomu, problemātiska kļūst kriminālatbildība. Slims cilvēks nepatvaļīgi producē simptomus, par kuriem

netiek sodīts – viņam netiek par tiem uzlikta atbildība. Tādējādi psihoanalīze var uzspridzināt tradicionālo justīciju, jo arī delinkventā uzvedība var būt radusies neapzināti. Tomēr Aleksanders un Štaubs neiestājas par noziedznieku atbrīvošanu no atbildības. Viņi iedala noziedzniekus divās grupās: neirotiskos noziedzniekos, kuriem nepieciešama analītiska iejaukšanās, un noziedzniekos, kuriem izveidojies asociāls Virs-Es un kuru rīcība veidojas atbilstīgi viņu agresīvo un perverso dziņu konstitūcijai. Turklāt 1929. gada publikācijas patoss – apelēšana pie iespējas *palielināt cilvēka* (gan neirotiķa, gan potenciālā noziedznieka) *apzināto kontroli* un justīcijas pārstāvjiem, kas, apgūstot psihoanalīzes atziņas, spēs labāk izprast delinkvento rīcību. Autori iestājas par justīcijas *humanizēšanu*. Šī humanizēšana attiecas kā uz justīciju, tā uz sabiedrību kopumā. Kriminālsodīšana ne vienmēr novērš jauna nozieguma izdarīšanu, pat vairāk – pastāv jau Freida aprakstītie noziedznieki vainas izjūtas dēļ, t. i., šādi cilvēki “nomierinās” tikai pēc soda saņemšanas, taču pēc soda izciešanas tūdaļ pat tiecas izdarīt jaunu noziegumu. Aleksanders un Štaubs uzskatāmi demonstrē psihoanalītiskās kriminoloģijas nozīmīgumu, aprakstot atsevišķus kāzus. Šajā virzienā Aleksanders strādā arī ASV un 1935. gadā kopā ar Viljamu Hiliju publicē grāmatu “Nozieguma saknes”. Psihoanalītiskās kriminoloģijas problemātikai pievēršas arī citi autori, piemēram, Pauls Reivalds (“Sabiedrība un tās noziedznieki”, 1948), Tilmans Mozers (“Jaunatnes kriminalitāte un sabiedrības struktūra”, 1970) u. c.

Tomēr nozīmīgākas atziņas Aleksanders gūst psihosomatikā, kuras gandrīz vai nepieciešamā kārtā izriet no psihoanalīzes. 19. gadsimta medicīnā nostiprinās *ķirurģizācija* resp. sekcijas kults, t. i., cilvēks tiek secēts, lai atrastu fiziskus (“ķermeniskus”) slimības izraisītājus, kurus arī novērš ar fiziskas intervences palīdzību. Medicīnas pamats tiek saskatīts dabaszinātnē, bet slimība – “cilvēkmašīnas” vai “cilvēkdzīvnieka” funkcionēšanas traucējums. Mediķis kļūst par kvalificētu tehniķi, kas no ārienes spēj uzlabot vai izlabot radušos traucējumus. Šīs paradīgas ietvaros, protams, daudz ko iespējams paveikt un izdarīt cilvēku dzīvei svarīgus atklājumus, taču, piemēram, neurožu gadījumos šī paradigma kļūst neefektīva, jo neurožu cēloņus ne vienmēr var atrast kaut kādos fiziskos ķermeņa norises faktoros (tas gan netraucē īstenot “psihes secēšanu”). Šajā ziņā Freida atziņas par konversijas histēriju, par psihisko faktoru lomu saslimstību somatiskajās izpausmēs ir revolucionārs apvērsums, kuru turpina izstrādāt arī Aleksanders, 1950. gadā publicējot grāmatu “Psihosomatiskā medicīna”. Viņš parāda, ka pēc ilgiem maldu ceļiem medicīnai atkal izdevies atklāt gandrīz vai pazaudēto slimo cilvēku. Vienlaikus Aleksanders koriģē arī Freida iezīmētās atziņas.

Aleksanders iestājas par konversijas histērijas, veģetatīvo neurožu un psihogēno organisko traucējumu nošķiršanu. Piemēram, konversijas histērijas gadījumā somatiskos simptomus (piemēram, histērisku kāju sastingumu) var interpretēt kā neapzinātu izteikumu, t. i., sastingusī kāja “saka”, ka slimnieks netiek uz priekšu. Veģetatīvās neirozes vēsta par psihofizisku spriedzi, kas traucē kāda orgāna funkcionēšanai. Veģetatīvos simptomus Aleksanders interpretē kā pielāgošanos izņēmuma situācijām. Pastāv arī psihogēni

organiskie traucējumi, taču Aleksanders norāda, ka atsaukšanās uz psihisko determinētību ne vienmēr ir attaisnojama slima cilvēka ārstēšanā. Viņš aplūko noteiktus tipus un konfliktus, kas disponē uz saslimstību. Runa ir par cilvēka attiecību (pret sevi un citiem) sakārtojumu, kas noteiktās *konflikta situācijās* kā atbildi sniedz slimību, t. i., slimībai ir ne tikai cēloņi, bet arī *jēga*. Aleksanders izstrādā biežāk sastopamo psihosomatisko sarežģījumu rašanās modeļus, kas piemērojami nevis universāli, bet gan individuāli.

Gremošanas traucējumi, t. i., ēšanas un apetītes traucējumi, anoreksija (*anorexia nervosa*), hroniska caureja, resnās zarnas iekaisumi (*colica mucosa*), aizcietējumi u. tml. Ēšana un organisma pārstrādātā izdalīšana ir procesi, kas cieši saistīti ar cilvēka psihisko konstitūciju un kas psihoanalīzes ietvaros tiek iekļauti orālajā un anālajā attīstības pakāpē. Bērns iemācās labi ēst, sagremot un izdalīt pārstrādāto, ja viņam veidojas labas emocionālas attiecības ar kontaktpersonām (vecākiem). Šo attiecību traucējums var izraisīt ēšanas un defekācijas procesu problematizāciju. No konflikta starp pasīvo vēlmi tikt paēdinātam un aktīvo neatkarības vēlmi var rasties kuņģa čūla. Šādā konfliktā iejauktajiem parasti veidojas ilgstoša un noturīga "gremošanas gataība", nodrošinot paša organismā producēto skābju postīgo ietekmi. Tradicionālā "orgānu medicīna" (t. i., ķirurģiska iejaukšanās) ne vienmēr spēj novērst saslimstību, jo tā var pārdislōcēties uz citu orgānu.

Elpošanas traucējumi. Piemēram, bronhiālo astmu var simboliski interpretēt kā "kļedzienu pēc mātes" (tiek pieļauta arī iespēja "kļedziens pret māti"), jo ne visus astmas gadījumus var izskaidrot ar fiziskām alerģiskām reakcijām. Šāda saslimstība var veidoties cilvēkiem, kas uzauguši emocionālā vakuumā un izjutuši mātes noraidošo attieksmi. Šiem cilvēkiem ir problemātiska autonoma rīcība, tāpēc viņi it kā atgriežas zīdaiņa stāvoklī, ko apliecina ar elpas trūkumu.

Sirds funkcijas traucējumi, t. i., ritma traucējumi, hipertonijs, infarkts u. tml. Šādu saslimstību gadījumos nereti tiek runāts par hroniski aizturētām agresīvām dziņām, kas izraisa augstu asinsspiedienu. Hipertoniķiem, piemēram, naidīgo tendenču izstumšana var būt saistīta arī ar seksuālās dzīves traucējumiem, kas vēl vairāk saasina slimības norisi. Šādiem cilvēkiem ārstniecības gaitā māca dzīvot un ļaut dzīvot, lai ilgstoši netiktu pārslogota asinsrites sistēma.

Galvassāpes. Naidīga attieksme pret citu intelektuālajiem sasniegumiem vai neapmierinātība ar paša veikumu var izvērsties kā galvassāpes vai migrēna.

Ādas slimības, t. i., ekzēmas, pēkšņa matu zaudēšana (*alopecia areata*), pēkšņa nosirmošana (*canities*), ādas alerģijas u. tml. Āda ir svarīgs izpausmes, "izteikšanās" orgāns, kas izteic dvēseles noskaņojumu un nesaskaņas.

Aleksanders aplūko arī hroniska noguruma, diabēta un "nelaimes gadījumu personu" rašanos. Piemēram, uz nelaimes gadījumiem tendētām personām nereti ir neapzināti motīvi, kas izraisa katastrofu saskarsmē ar ār pasauli, vai agresīvas noslieces, ko negrib vai nevar paust tieši un kas līdz ar to izraisa nokļūšanu dažādos negadījumos. Dažkārt šāda "nepatikšanu

meklēšana” ir interpretējama kā pašsodīšana. Aleksanders lietišķi iztirzā dažādos gadījumus un ieskicē terapijas metodes, visu uzmanību veltot *atsevišķo* slimību ģenēzei.

Terapijas problemātiku Aleksanders galvenokārt aplūko trijās grāmatās: “Psihoanalītiskā terapija” (1946, kopā ar Tomasu Frenču), “Psihoanalīzes pamati” (1948) un “Psihoanalīzes darbības lauks” (1961). Psihoanalītiskajā kūrē pacients gūst emocionāli korigējošu pieredzi, kas nodrošina iekšēju pārstrukturēšanu. Aleksanders ieteic ārstēšanas pauzes, lai vājinātu analītiķa un analizējamā savstarpējās atkarības attieksmes un nodrošinātu pacienta pašapjēgsmes darbu bez ārsta uzraudzības. Psihoanalīze nav dzīves aizstāšana, terapija ir nevis mērķis, bet līdzeklis, lai stiprinātu Es un efektīvu dzīvošanu. Atšķirībā no Freida Aleksanders neiestājas par agrīnas bērnības atmiņu apzināšanos, jo, viņaprāt, bērnības vēlreizēja atcerēšanās nevis norāda uz slimības cēloni, bet gan ir iekšējās pašattīstības zīme. Aleksanders vērsas arī pret pacienta pierašanu pie ārsta darbības stila, tāpēc analītiķim vajag pārsteigt analizējamo, pārvarēt rutīnu un izjaukt ārstniecisko pieradumu, t. i., neļaut psihoanalītiķim un pacientam “iemiņt” (pārnestā un tiešā nozīmē). Aleksanders iestājas par vispārīgu psihohigiēnu un kultūru, kurā iestrādātas zināšanas par dvēseles neapzināto dzīvi.

Mūsdienu laikmeta kataklizmu skaidrojumā Aleksanders aicina neaizmirst psiholoģisko faktoru, kas ļauj ieskatīties cilvēku darbības aplēptajos un neapzinātajos motīvos. Konfrontācijā ar Otro pasaules karu viņš uzstāda laikmeta diagnozi, kas izvērsa tēvam un Freidam veltītajā grāmatā “Mūsu neprāta laikmets” (1942). Dzīvodams atklātas vardarbības laikā, Aleksanders cenšas saskatīt šīs vardarbības aizsākumus. Viņaprāt, tie ir saistīti ar sociālā prāta nākotnes vīzijām, valsts varas pastiprināšanos un pārliecīgu paļaušanos uz dažādām tehnoloģijām. Tāpēc Aleksanders iestājas pret dažāda veida revolūcijām un revolucionāriem, uzsvērdams evolūcijas un sintēzes milzīgo nozīmi. Viņš detalizēti aplūko Vācijas kļūmo attīstību, atzīmēdams, ka birģeri, buržuāzija šajā zemē nav bijusi autonoma un Hitlera impērijas aizsākumi rodami jau Bismarka laikā. Aleksanders ieskicē arī vardarbības filosofijas apbrīnošanu, kas aizstājama ar pievēršanos apgaismnieciskam liberālismam, ko reprezentē arī psihoanalīze. Tomēr viņš neakceptē politizējošu psihoanalīzi, kas vērsa uz kolektīvo kultūras fenomenu vienkāršošanu – indivīdu izpētē izstrādātu konceptu attiecināšanu uz kultūru un sabiedrību. Aleksanders atrodas tuvu neoanalīzes pozīcijām, taču kritizē tās pārstāvju globālos secinājumus. Humānās sabiedrības aizsākumus Aleksanders saskata Amerikā, ļaudamies sava veida emigranta mentalitātes sindromam un neievērodams agresivitāti šīs zemes dzīves veidošanā.

Aleksanders (amerikāniskai pasaules uztverei raksturīgā veidā) transformē Freida uzskatus par psihoanalīzi – kā terapijas forma, viņaprāt, tā iekļaujas medicīnā, bet kā teorija par bezapziņu – psiholoģijā un psihiatrijā. Aleksanders neatzīst arī psihoanalīzes revolucionārismu, jo īpaši pēc tās nostiprināšanās akadēmisko zinātņu saimē. Toties viņš sekmē psihoanalīzes konvergēšanos vai tās atziņu izmantošanu citās disciplīnās: audzināšanas

zinātnē, socioloģijā, etnoloģijā (par to liecina Rūtas Benediktes, Margaretas Mīdas, Gregorija Beitsona u. c. darbi). Aleksanders veicina psihoanalītisko zināšanu inkorporēšanu humanitārajās zinātnēs, kā arī Heinca Kohuta patības psiholoģijas veidošanu. Aleksanderam nav pieņemama negatīva konfrontācija ar citām mācībām, tomēr viņš arī neatzīst antropoanalīzes un eksistences psiholoģijas garīgo akrobātiku, t. i., psiholoģijas, terapijas un reliģijas sajaukšanu, kas liecina par intelektuālā godīguma trūkumu un hierarhiskās pasaules kārtības atzīšanu.

Viktors fon Veiczekers

Viktor von Weizsäcker
21.04.1886.–
09.01.1957.

Veiczekers ir piedzimis Štutgartē Virtembergas ministru prezidenta ģimenē, kurā tiek audzināts striktā protestantisma un humānisma gaisotnē. Veiczekers izvēlas medicīnas studijas, taču neatstāj novārtā arī filosofiju. Jau studiju laikā viņš pievēršas fizioloģijai un visu mūžu cildina savu skolotāju Johanu fon Krīzu. Savukārt filosofiju Veiczekers apgūst pie Vilhelma Vindelbanda (1848–1915), kas viņā ieskolo neokantisko domāšanas veidu. Strasburgā Veiczekers kļūst par Ludolfa fon Krēla (1861–1937) asistentu patoloģiskajā fizioloģijā un drīz vien sāk interesēties par interno medicīnu un neiroloģiju. Šādi viņš arī sastopas ar psihoanalīzi, kas ļauj īstenot pagrieziena uz psihosomatiku un *antropoloģisko medicīnu*. Veiczekers iestājas par medicīnas humanizēšanu, un pirmais nozīmīgākais darbs šajā ziņā ir “Geštalta loks. Teorija par uztveres un kustības vienību” (1940).

Veiczekers kļūst par neiroloģijas profesoru Heidelbergā, kaut gan neiroloģija tieši nav viņa meklējumu objekts, un sadarbojas ar Rihardu Zībeku (1883–1965). Veiczekeram tolaik svarīgākie jautājumi ir par to, kā neurožu psiholoģiju var attiecināt uz iekšējām slimībām, ko nozīmē slimība viņpus dabaszinātniski skatāmajām norisēm, kas ir cilvēks, kura veselīguma un slimīguma izpausmes ietekmē tā pašapjēgsmi, savas vietas apzināšanos kosmosā. Psihoanalīze tolaik sastop spēcīgu medicīnas speciālistu pretestību, un Veiczekera, atzīta neiroloģijas speciālista, iestāšanās par psihoanalīzi veicina tās atziņu pozitīvu receptiju. Tomēr viņa attiecības ar Freidu neveidojas īpaši draudzīgas, kaut arī Veiczekers augstu vērtē psihoanalīzes pamatlicēju. Viņi tiekas tikai vienu reizi, 1926. gadā Visu Svēto dienā (tikšanās atainota 1954. gadā publicētajā grāmatā “Daba un gars”), kas Veiczekera izpratnē nav nejaušība, tomēr Freids noraida tās īpašo nozīmīgumu. Taču arī Veiczekers neizprot Freidu. Trīsdesmito gadu sākumā, kad Vācijā tiek dedzinātas grāmatas, Veiczekers neatbalsta šo viduslaiku ieražu, taču pieļauj, ka Freida darbu “Kādas ilūzijas nākotne” var arī sadedzināt.

Veiczekera dievticība iezīmē viņa humānisma robežas, kristietība nosaka viedokļu izpausmes brīvību. Veiczekers uztur draudzīgas attiecības ar sava laika izcilākajiem teologiem un reliģiskiem domātājiem: Martinu Būberu (1878–1965), Karlu Bartu (1886–1968), Romano Gvardīni (1885–1968) u. c. Veiczekera intereses visu mūžu oscilē starp medicīnu un reliģiski ietonētu filosofiju. Jau 1926. gadā viņš publicē grāmatu “Dvēseles ārstniecība un dvēseles vadīšana, skatīta saskaņā ar to bioloģiskajiem un metafiziskajiem pamatiem”. Viņš publicē arī lekcijas un brošūras: “Slimnieks un ārsts” (1929), “Sociālā slimība un sociālā atveseļošanās” (1930), “Psihofizisko pētījumu ceļi” (1934), “Ārstnieciskie jautājumi” (1935), “Geštalts un laiks” (1942), “Patiesība un uztvere” (1943) u. c. 1933. gadā Veiczekers publicē grāmatu “Ķermeņa norises un neuroze. Analītiska studija par somatiskiem simptomveidojumiem”. 1941. gadā tiek publicēta grāmata “Ārsts un slimnieks”, bet 1956. gadā – “Patosofija”. Plašāku publikas ievēribu gūst grāmatas “Iesākumā Dievs radīja debesis un zemi” (1954) un “Cilvēku vadīšana” (1955). Veiczekers ir literāri produktīvs, viņš raksta par medicīnisko antropoloģiju (“Medicīniskās antropoloģijas pamatjautājumi” (1948) u. c.), medicīnas problemātiku un zinātnes ētiskajiem jautājumiem (“Eitanāzija un eksperimenti ar cilvēkiem” (1947), “Tikumiskās zinātnes jēdziens” (1948), “Šaipus un viņpus medicīnas” (1950) u. c.). Ap Veiczekeru pulcējas skolnieki, kas turpina viņa iesākto darbu un metra septiņdesmitajā dzimšanas dienā godina viņu ar krājumu “Viktors fon Veiczekers – ārsts laika maldu gūzmā” (1956). Mūža pēdējā gadā viņš ar Diteru Visu vēl pagūst izdot grāmatu “Starp medicīnu un filosofiju” (1957). Šāds *starp* raksturo visus Veiczekera meklējumus un atziņas.

Psihosomatikas jomā Veiczekeru galvenokārt interesē *slimības jēga* un *somatiskā un psihiskā attiecības*. Novēršoties no naturālās medicīnas, viņš pārstāv uzskatu, ka slimībai ir biogrāfiska jēga un ka tā ir subjekta veikums. Slimība ir izprotama tikai cilvēka dzīves vēstures un sociālās situācijas kontekstā, kurā svarīga ir gan miesa un dvēsele, gan arī gars. Veiczekeru nodarbina jautājumi “Kāpēc cilvēks saslimst?”, “Kāpēc viņš saslimst tieši tagad?”, “Kāpēc cilvēks saslimst ar pavisam noteiktu slimību?”. Tradicionālajā naturālajā medicīnā šādiem jautājumiem netiek piešķirta īpaši liela uzmanība, tajā netiek skatīta slimības jēga un mērķis. Veiczekera skatījumā slimība ir atbilde uz konfliktsituāciju, kuru cilvēks nevar atrisināt ar viņa rīcībā esošajiem psihiskajiem un garīgajiem līdzekļiem. Cilvēku, viņaprāt, vajag skatīt sociālos un kultūras sakārtojumos, neatbilstība kuriem arī var izraisīt saslimstību. Psihoanalīzē izstrādāto konversijas konceptu Veiczekers noraida kā kauzālu un enerģētisku jēdzienu. Viņš iestājas nevis par konversiju, bet gan par *pārstāvēniecību*: dvēsele pārstāv miesisko, bet miesa – dvēselisko. Piemēram, cilvēks saslimst ar angīnu, jo nevar izšķirties kādā mīlestības vai seksuālā jautājumā, bet tuberkulozi izraisa atteikums mīlestībā, kuru nespēj pārstrādāt un pārvarēt. Tādējādi slimībās nereti tiek izdzīvota tā sauktā nedzīvotā dzīve, cilvēks neapzinās konfliktus, izstumj tos, vienlaikus izstumjot arī pašu izstūmumu. Šādā stāvoklī nokļuvušu cilvēku raksturo krīze, kas sajūgta ar pasaules zaudēšanu un Es ierobežošanu. Slimības galamērķis ir nāve, t. i., saslimstībā

figurē nāves briesmas, ar kurām slimais cilvēks arī cīnās. Tāpēc slimajam Veiczekera izpratnē ir vajadzīgs ārsta fizisks, psiholoģisks un garīgs atbalsts. Slimniekam ir nepieciešama ne tikai medikamentoza un ķirurģiska iejaukšanās, bet arī izpratoša attieksme un garīgi ētiska vadīšana. Līdz ar to subjekta un objekta struktūras vietā tiek veidotas Es un Tu attiecības, kas īstenojamas terapijas gešalta lokā. Abi sastopas gešalta lokā, izprotot sevi kā cilvēces pārstāvjus. Veiczekers ne tikai cenšas atrast medicīnas antropoloģisko pamatojumu, bet arī nodrošina sensibilizāciju (ne vien ārsta un pacienta, bet arī ikdienas savstarpējās attiecībās).

Veiczekera galvenais darbs ir "Gešalta loks", kurā aplūkotas bioloģiskas, medicīniskas, psiholoģiskas un filosofiskas tēmas, kas padara šo grāmatu par attiecīgajās jomās neizglītotiem cilvēkiem pagrūti lasāmu tekstu. Eksperimentējoša fiziologa un neirologa zināšanas un pieredze viņam ļauj kritizēt modernās dabaszinātnes (bioloģiju, psiholoģiju, medicīnu), kurās pilnīgi izskausts subjekts. Viņš nenoliedz tradicionālajā racionālismā sakņoto zinātņu sasniegumus un efektivitāti, taču skaidri apzinās arī to ierobežotību. Veiczekera nolūks – ieviest bioloģijā subjektu, un šo reformu viņš sāk ar mācību par uztveri (*Wahrnehmung*). Veiczekers atgādina jau Jakoba fon Ikskila izstrādāto atziņu, ka jebkura dzīva būtne ir eksistenciāli saistīta ar savu appasauli (*Umwelt*), kurā tā orientējas ar uztveres un kustības starpniecību. Uztvere un kustība ir vienība – gešalta* loks. Šis loks veido koherentas attiecības ar apkārtni, sajūdzot dzīvo būtni ar pasauli. Gešalta loks raksturo ne tikai uztveres iespējamību un specifiku, bet arī visas dzīvās būtnes attiecības ar appasauli. Šo attiecību iziršana vai izjukšana izraisa krīzi. Veiczekers to demonstrē ar piemēru par mākslīgi izraisītu līdzsvara izjūtas zudumu. Rotējošā iekārtā ievietotam cilvēkam zūd orientācija, "pieturpunkti", kas garantē taisnu stāju, pārvietošanās iespēju un stabilu uztveri. No šī eksperimenta Veiczekeram svarīgi ir nevis fizioloģiskie, neiroloģiskie vai psiholoģiskie secinājumi, bet gan atziņa par cilvēka un pasaules eksistenciālajām attiecībām.

Eksistenciālais "reibonis", līdzsvara zudums iestājas, ja izirst vai izjūk sakārtojumi un interpersonālās attiecības, kurās cilvēks dzīvo. Cilvēks zaudē sociālos, kulturālos un ētiskos "pieturpunktus", līdz ar to nokļūstot eksistenciālā krīzē, kurā ir noārdīta vai deformēta patiesas uztveres un kustības vienība. Veiczekers norāda, ka visi mēģinājumi skaidrot refleksus, neņemot vērā dzīvo būtni kustības, ir nepilnīgi. Cilvēks kustas savā appasaulē ne tikai saskaņā ar cēloņiem, bet arī motīviem; un viņa fundamentālais motīvs ir saglabāt attiecības ar apkārtni. Subjekta ieviešana medicīnā Veiczekeram ļauj skatīt slimības ne tikai kā kauzālu norisi, bet arī kā patoloģisku pašīstenošanos. Cilvēkdzīves jomā šāds subjekts ir persona, kas dzīvo Tu un Mēs attiecībās. Persondimensijas neievērošana pārvērš cilvēku par objektu, ko

* *Gestalt* var tulkot ar vārdu "veidojums", "darinājums" vai "veselums". Taču latviešu valodas praksē jau ir nostiprinājies apzīmējums "gešaltpsiholoģija", kas arī citās valodās parasti netiek tulkots. Šī psiholoģijas virziena izstrādes ir saistītas ar Maksa Vertheimera (1880–1943), Volfanga Kēlera (1887–1967), Kurta Kofkas (1886–1941) un Kurta Levina (1894–1949) darbiem.

var tehniski un medikamentozi ietekmēt, nesniedzot nekādu palīdzību personai, t. i., cilvēkam. Tāpēc ārstam un pacientam jāveido geštalta loks, kurā viņi abi satiekas kā cilvēki. Cilvēka dzīve Veiczekera izpratnē ir križu virkne, kuras iezīmē strikti nenoteiktas un nenoturīgas subjekta un objekta attiecības. Cilvēka eksistences modalitātes raksturo tā sauktās pasiskās kategorijas: nodoms, gaidas, apdraudētība, briesmas, patvaļa, pārsteigums, drošība, brīvība, izšķiršanās u. tml. Tādējādi slimības izpratnē tiek ieviesti tādi jēdzieni kā brīvība un nepieciešamība, sniedzot norēķinu, ka cilvēks ne tikai dzīvo, bet arī tiek dzīvots. Vienlaikus tiek norādīts, ka cilvēks var kaut ko izveidot no savas eksistences. Un šo atziņu Veiczekers izvērš ar bioloģisko un medicīnisko jautājumu tuvināšanu ētiskiem un reliģiskiem risinājumiem.

Veiczekera medicīnas un psihoterapijas pamatojums sistemātiski tiek izklāstīts grāmatā "Patosofija", piedāvājot jaunu skatījumu uz veselību, slimību un izdziedināšanu. Tā ir vērsšanās pret ārstniecības dabaszinātnisko ievirzi un cilvēka pārvēršanu par objektu. Veiczekers uzstāj, ka dzīve izpētāma tikai tad, ja to atstāj pašas plūdumā. Viņš uzsver ciešanu un kaislību* nozīmību un tajās gūstamo pieredzi, ko nespēj tvert to zinātniskais aplūkojums. Toties pasiskais skatījums ļauj veidot antropoloģisku medicīnu. Cilvēku savstarpējās attiecībās izkristalizējas pasiskie** pārdzīvojumi, kurus var grupēt ar laika verbiem raksturojošā pasiskajā pentagrammā: drīkstēt, vajadzēt, gribēt, darīt, varēt.

Drīkstēšanā ir ietverta cilvēka brīvība, kas 20. gadsimtā īpaši intensīvi tiek risināta eksistences filosofijā. Cilvēks ir principiāli brīva būtne, kurai tomēr jāņem vērā spaidi (vajadzēšanas sfēra). Cilvēks ir gan "brīvs no", gan "brīvs uz". Freids akcentē "brīvību no", atstājot cilvēka ziņā paša brīvības īstenošanu. Veiczekers uzsver "brīvību uz" un vedina uz paša brīvības apzināšanos. Vajadzēšanā iezīmējas spaidi, jo cilvēks atrodas kauzalitātes, cēloņsakarību tīklojumā, kura akceptēšana nodrošina arī drīkstēšanu un varēšanu. Krišana izmisumā, konfrontējoties ar vajadzīgo, nozīmē, ka cilvēks ir nebrīvāks par to, kas bailpilns tomēr ar tām veido attiecības. Eksistence bez vajadzēšanas ir fantoms. Savukārt gribēšana ir sajūgta ar drīkstēšanu un varēšanu, tajā izvēršas brīvība, kas iespējama, tikai ievingrinoties varēšanā. Starp gribēt-varēšanu un varēt-gribēšanu pastāv mijattiecības. Darīšanā izpaužas ētiskā dimensija, proti, uzliktā vai pieņemtā izpilde. Varēšana tiek skatīta kā dzīvot-varēšana. Dzīve ir ciešanas un sasniegšana (*Leistung*, veikums). Dzīvei ir laiciska struktūra, kas tiek veikta (īstenota), jebkurā mirklī tiek veikta pagātnes, tagadnes un nākotnes saturēšana. Slimība var rasties arī no šīs laiciskā nesaturēšanas, t. i., situācijā, kad dzīvotvarēšana nespēj pārvarēt iekšējo vai ārējo pretestību. Visās piecās kategorijās ir iekļauts subjekts, kas veido attiecības ar pasauli un cilvēkiem. Šīs attiecības ir jēgpilnas un vērstas uz pašīstenošanos, to traucējums rada slimību, kas savā ziņā ir tapšanas aizture.

* *Leiden* – ciešanas, *Leidenschaft* – kaislība (burt.: ciešanu radīšana).

** *Pathos* (gr.) – viss, kas kaut ko cieš vai piedzīvo; *paschein* – ciest. Latviski vārds "patisks" tiek izmantots autisku vai uz sevi (pats) vērstu cilvēku apzīmēšanai, tāpēc arī tiek piedāvāts apzīmējums "pasisks", kas atvedināms no vārda "pasija" (ciešanas).

Veiczekers ievieš arī slimību shēmu (neiroze – bioze – skleroze), kas iezīmē saslimstības pakāpes vai slimības tapšanu. Neurozē lielākoties ir bloķētas cilvēka attiecības ar appasauli, pastiprinoties bloķēšanai, tiek traucētas somatiskās funkcijas. Ilgstošas funkcionālās anomālijas var izraisīt neatgriezeniskas pārmaiņas, audu atmiršanu u. tml. Tādējādi jebkurā sklerozē tiek ievēstīta nāve – veselās dzīves pretpols. Šīs pakāpes nav strikti nošķirtas un bieži vien plūstoši pāriet cita citā. Tāpēc Veiczekers iestājas par *niansētu* skatījumu un izpratni, kurā mediķiem vajag ieskoloties, izmantojot tādus adjektīvus apzīmējumus kā vājš, smalks, neskaidrs, nedaudz. Šajā prasībā ieskanas arī vērtības pret seksuālās dzīves koncepta ekspluatēšanu, kaut gan psihosomatikā ir zināmi gadījumi, kad anoreksijas pārņemtās personas, vērstoties pret dzimumlomu, nobriešanu un mīlestību, badojas līdz pilnīgam spēku izsīkumam, savukārt bulīmijas pārņemtajiem pārmērīga ēšana var aizstāt seksuālās attiecības. Veiczekers iestājas par visu dzīves norišu, attiecību kopuma vai veseluma iekļaušanu slimības skatījumā. Veidojamās slimību mācības pamats ir transformētā psihoanalīze un jaunā somatoloģija, kurā tiek ņemta vērā “bioloģisko funkciju” garīgā nozīme. Tā, piemēram, elpošana ir apmaiņa ar pasauli, tāpēc astmatiski elpošanas traucējumi var nozīmēt indivīda bloķētās attiecības ar sociālo apkārtni. Barības uzņemšana ir sveša materiāla inkorporēšana un integrēšana organismā, savukārt garīgajā jomā paralēls process ir vērtību pieņemšana, t. i., jaunu vērtību akceptēšana var izraisīt gremošanas traucējumus u. tml. Slimību izpratnē ir nepieciešams ņemt vērā cilvēka biogrāfiju, viņa likteni (šajā ziņā Veiczekera izstrādātās ir vērojamas paralēles ar Leopolda Sondi izveidoto liktenpsiholoģiju). Slimību dziedinošam ārstam kopā ar slimnieku jāiziet visas viņa dzīves fāzes, turklāt nākotnes izredzes un projekti var būt svarīgāki slimības tapšanā par pagātnes notikumiem un pārdzīvojamiem. Saslimstība ir nebrīve, kas sakņojas cilvēka brīvībā, viņa pašizvēlē.

Terapijas procesā tiek īstenota cilvēku vadīšana (*Menschenführung*). Veiczekers vadās pēc ikdienā sastopamā pamudināšanas akta; mudinājums attiecas uz gribēšanu: cilvēks tiek vedināts kaut ko darīt vai novērst. Dvēseles traucējumu gadījumos ar mudināšanu vien nepietiek – cilvēks vēlas būt vesels, taču nespēj to īstenot. Tāpēc jārod veids, kas nodrošina neapzinātās dvēseles dzīves pārkārtošanu. Psihoanalīzē izstrādātais pārnese koncepts Veiczekera mācībā figurē kā *vitāla saistība*: ar pacientu vajag izveidot fundamentālas attiecības, kas ļauj viņu ietekmēt. Taču terapeitam ir nepieciešams apgūt saistīšanas un atraisīšanas mākslu, lai patiesi nodrošinātu pacienta attīstību. Savstarpējās attiecībās tiek ieteikts iestrādāt *kaunu*, t. i., respektu pret citu. Terapeitiskā procesa dalībnieku mērķis ir turpmākā attīstība, un Veiczekers jo īpaši uzsver analītiķa turpmākās attīstības nepieciešamību, viņa kārtīgumu, garīgo pārkāpumu. No vitālās saistības jāizveido garīgas attiecības, t. i., terapijas mērķis ir morāli ētiska ietekmēšana, saprotoša palīdzēšana. Psihoterapijai jānodrošina pacienta autonomija un atbildības uzņemšanās. Šajā ziņā psihoterapija ir dvēseles vadīšana (*Seelenführung*). Veiczekers norāda, ka terapijas procesa dalībnieki nedzīvo ārpus noteiktas sabiedrības, kopības; tādējādi

rodas grūti atrisināma problēma, jo dvēseles vadīšana var noslēgties ar pacienta ievadīšanu kādā baznīcā vai partijā. Šīs iespējas noliegšana ir ilūzija, jo cilvēks atrodas noteiktos dzīves sakārtojumos, reliģiskās vai politiskās tendences izpaužas balsī, žestos, mīmikā, apzinātā vai neapzinātā attieksmē. Tāpēc Veiczekers ieteic veidot terapijas procesu kā *atklātu dialogu*, kurā divi brīvi cilvēki pārrunā visdažādākās ar cilvēci saistītās lietas.

Paša Veiczekera darbos nemitīgi figurē atsaukšanās uz teologiem un reliģiskiem jautājumu risinājumiem. Viņam raksturīgs švābiskais piētisms, kas gan ļauj izvairīties no zinātnes objektivitātes fantoma, tomēr iejauc Veiczekeru kristietiskajos pārspriedumos. Divdesmito gadu beigās Veiczekers kopā ar Būberu izdod žurnālu "*Die Kreatur*". Viņš tiecas ne tik daudz izzināt pasauli, cik iepazīt, aptvert to kā Dieva darinājumu. Taču vienlaikus Veiczekers pārstāv zinātni un atzīstas, ka nav pārliecināts par savu kristietiskumu, jo vienādi izturas pret visām reliģijām. Viņš veicina dialogu starp dabaszinātniekiem, analītiķiem un teologiem patiesības meklējumos, nevis tās propagandēšanā.

Aleksandrs Mičerlihs

Mičerlihs ir dzimis Minhenē, viņš pārstāv lielburžuāzijas dzimtu, no kuras nākuši ievērojami zinātnieki un rūpnieki. Sākotnēji viņš studē vēsturi, filosofiju un literatūrzinātni, mēģinot 1933. gadā aizstāvēt disertāciju par Lutera atainojumu 19. gadsimtā. Pēc disertācijas noraidīšanas Mičerlihs pārceļas uz Berlīni, kur neilgu laiku vada grāmatnīcu un uzsāk medicīnas studijas. Mācības viņš turpina Cīrihē, jo komunistiskās orientācijas dēļ nokļūst slepenpolicijas uzmanības lokā. Slepeni apmeklējot Vāciju, Mičerlihs tiek arestēts un astoņus mēnešus noturēts ieslodzījumā. Pēc nosacītās atbrīvošanas Mičerlihs drīkst studēt Heidelbergā, kur par viņa skolotāju kļūst Viktors fon Veiczekers, pie kura viņš 1941. gadā promovējas ar darbu "Par sinestēziskās uztveres būtisko noteiksmi". 1946. gadā Mičerlihs habilitējas ar darbu "Par slimīgās kāres izcelsmi" un publicē brošūru "Brīvība un nebrīvība slimībā".

Kopš 1949. gada Mičerlihs vada Heidelbergā no jauna nodibināto Psihosomatiskās medicīnas nodaļu. No 1967. gada viņš dzīvo Frankfurtē pie Mainas, kurā jau septiņus gadus vada psihoanalīzes apguves institūtu, kas tajā pašā gadā tiek nosaukts par Zigmunda Freida institūtu un iekļauts universitātē. Neilgu laiku amerikāņu okupētajā zonā Mičerlihs ir ministrs, taču no politiķa karjeras drīz atsakās, kaut arī politisko problemātiku turpina risināt daudzos savos darbos (it īpaši tas iezīmējas darbos, kas tapuši sadarbībā ar

Alexander Mitscherlich
20.09.1908.–26.06.1982.

pēdējo sievu Margaretu Nilsenu). Tomēr īpaša loma Mičerliham ir psihoanalīzes nostiprināšanā Vācijā, un nereti viņš tiek dēvēts par *trešās paaudzes analītiķi*. Mičerlihs ir ne tikai Freida institūta direktors, bet arī psihoanalītiski konservatīvi orientētā, bet sākotnēji politiski angažētā žurnāla "Psyche" izdevējs. Turklāt viņš nodrošina komentētu Freida darbu izdošanu (*Studienausgabe*), lai pārvarētu paša atzīmēto vāciešu analfabētismu psihoanalīzes jomā. Līdzīgi F. Aleksanderam Amerikā, Mičerlihs kļūst par *praeceptor Germaniae* psihoanalīzes lietās. Ap viņu pulcējas skolnieki, kas lielā mērā joprojām nosaka psihoanalīzes variantu Vācijas augstskolās. Turklāt ar laiku Mičerlihs kļūst par nozīmīgu sabiedriskās dzīves tribūnu, jo risina ne tikai terapeitiskas, bet arī kultūrpolitiskas problēmas.

Viens no caurviju tematiem Mičerliha darbos ir pārdomas par nacionālsociālismu un tā izraisītajām pārmaiņām cilvēkā. Necilvēciskums viņu arī vedina tikties ar psihoanalīzi, *pagātnes baisās pieredzes pārstrādāšana* iezīmē Mičerliha teorētiskās un terapeitiskās izstrādnes. Arī viņa ienākšana zinātnes pasaulē ir saistīta ar Nirnbergas ārstu procesa dokumentēšanu, t. i., ziņojumu par nacistisko ārstu tiesāšanu un noziedzīgajiem eksperimentiem. 1947. gadā viņš publicē darbu "Cilvēknievāšanas diktāts" (vēlāko izdevumu nosaukums – "Medicīna bez cilvēciņas"). Tiesas procesā Mičerlihs ir eksperts, kas novērtē ārstus, kuri veikuši atdzēsēšanas, izsituma tīfa inficēšanas, kaulu pārstādīšanas u. tml. eksperimentus. Viņš detalizēti cenšas aprakstīt eitanāzijas programmas izpildi ("garīgi slimo" iznīcināšanu), masveidīgo sterilizāciju (bez intervencei pakļauto piekrišanas), "žīdu un boļševistisko zemcilvēku" anatomsisko kolekciju veidošanu utt. Mičerlihs norāda, ka šīs ļaundarības izriet no nereflektētas paklausības pavēlēm. Ja iestrādāta gatavība bez ierunām izpildīt pavēles, tad cilvēks ir gatavs uz visu. Mičerlihs apelē ne tikai pie spriestspējas, bet arī tiesiskuma (kā piemērs tiek minēti angļu karavīri, kas, saņemot pavēli nogalināt, virsniekam jautātu par attiecīgo orderi), taču laika gaitā šo humāno apelēšanu ir spiests pārskatīt. Kļūst zināma informācija par psihiatrijas izmantošanu Padomju Savienībā, t. i., "garīgi slimo" radīšanu, ja cilvēki nepakļaujas režīma prasībām. Šo "slimnieku" radīšana ir sajūgta ar viņu fizisko un psihisko deformēšanu, izmantojot gan medikamentozus (galvenokārt), gan psihoterapeitiskus līdzekļus. Šādas prakses pastāvēšanu apstiprina ne tikai Padomju Savienībā izstrādātā baisā pieredze. Atklājas, ka medicīna it visur ir sajūgta ar militārismu un dominējošo politisko varu. Medicīna, apelējot pie cilvēciskuma un humānisma, joprojām vēl kalpo kara mašīnerijai. Pamazām kļūst aizvien skaidrāks, ka medicīnai (arī psihiatrijai un psihoterapijai) ir jānoskaidro savas *attieciņas ar militārismu un politisko varu* un ka arī psihoanalīzei nevar iet secen varas noskaidrošanas problemātika.

Arhimeda sviru cietsirdīgās pasaules pārvarēšanā Mičerlihs saskata Freidā un psihoanalīzē. Viņš visai labprāt uzsver savu ortodoksalitāti, nepieņemot nekādas novirzes no Freida iezīmētā ceļa. Grāmatā "Mēģinājums izturēt pasauli" Mičerlihs atzīst, ka psihoanalīzes jomā vācieši ir analfabēti. Viņš cenšas nodrošināt psihoanalīzes publicitāti un darbojas kā tās pārvaldnieks. Savu dzīvi Mičerlihs velta psihoanalīzei un šo darbu apraksta 1980. gadā

publicētajā autobiogrāfijā “Dzīve psihoanalīzei”. Taču viņš ir viens no retajiem analītiķiem Vācijā, kas pievēršas politikas problemātikai, turklāt arī viņa izstrādājam ir raksturīga *sociālpsiholoģiska* dimensija. Mičerliha darbos visai maz ir sastopami gadījumu apraksti, toties tajos var sastapt psihoanalītiskajā praksē sakņotas sociālpolitisko procesu analīzes. Viņu saista ne tik daudz individuālā terapija, cik mūsdienu pasaules, tās masveidīgo procesu un fenomenu apjēgsme un ceļu iezīmēšana uz labāku sabiedrību: “Ceļā uz beztēvu sabiedrību” (1963), “Masu psiholoģija bez resentimenta” (1972), “Es un daudzie” (1978). Šāda ievirze dominē arī kopā ar Margaretu Nīlsenu sarakstītajos darbos: “Nespēja sērot” (1967), “Miera ideja un cilvēciskā agresivitāte” (1969), “Vācu veids mīlēt” (1970) u. c.

Ideju par “beztēvu sabiedrību” jau ir iezīmējis Pauls Federns 1919. gada publikācijā “Par revolūcijas psiholoģiju”. Viņš balstās uz Freida iestrādējam masu psiholoģijā un darba “Totēms un tabu” idejām. Tiek izspēlēts mīts par visvareno tēvu un terorizēto dēlu sacelšanos. Pēc vardarbīgā tēva nogalināšanas viņš tiek projicēts kādā kopdzīves garantā, tiek iestrādāti aizliegumi un pārstrādāta jūtu ambivalence. Aizsenā tēvu un dēlu drāma atkārtojas kā individuālā, tā kolektīvā dzīvē, un visefektīvāk projekcijas darbojas masās. Tēvticības atcelšanā Federns saskata izeju no vēsturē notiekošajām politiskajām katastrofām. Ticība tēviem, varoņu godināšana, pārcilvēku stilizēšana nodrošina varaskāri, varas nelietīgu izmantošanu un autoritārisma zelšanu. Revolucionārajos centienos Federns redz sava veida pirmlaika demokrātisma atgriešanos. Šis utopiskais koncepts ir arī impulss Mičerliha pārdomām. Viņš argumentēti parāda, kā, sākot ar 17. gadsimtu, devalvējas ticība tēviem, atzīmējot, ka vācieši šo procesu nav pilnīgi izdzīvojuši. Mičerlihs norāda uz briesmām, kas sākas masā, un vienlaikus apzinās, ka cilvēces turpmākā masifikācija ir gandrīz vai nenovēršama. 1969. gadā teiktajā runā “Par radīto dumību” Mičerlihs ir skeptisks pret visu laiku valdoņiem un vadoņiem un viņu visgudrību. Viņš kritizē arī katoļu Baznīcu un norāda uz tā saukto kultūrtautu martiro tradīciju – kara kā politikas turpinājuma akceptēšanu. Vienlaikus viņš spiests atzīt, ka cilvēka agresijas un destruktīvas dziņas nav izskauzamas. Tās nodrošina arī pastāvīgu audzināšanu un masu ietekmēšanu, kas ir atbildīgas par “radīto dumību”. Mičerlihs iestājas par kritikas un paškritikas iestrādāšanu, lai ar laiku panāktu vēlamo rezultātu.

Tāpēc Mičerlihs iestājas arī par psiholoģijas atziņu akceptēšanu un piemērošanu medicīniskajā praksē. Ar šādu nolūku viņš publicē divsējumu darbu “Slimība kā konflikts. Studijas psihosomatiskajā medicīnā” (1966/1967), tādējādi rosinot mediķu aprindās pārdomas par psihosomatiskām problēmām. Daudzas slimības rodas cilvēku dvēselēs, pārdzīvojumu pārstrādē un savstarpējo attiecību patoloģijā. Taču tradicionālajai medicīnai šāds skatījums ir svešs, un tā neapzinās, ka funkcionē kā cilvēkiem piemērota veterinārmedicīna. Cilvēks tiek skatīts kā bioloģisks organisms, kas ārstējams ar tehnisku vai ķīmisku iejaukšanos. Savukārt medicīnas tehnizācija nodrošina ārsta-tehniķa rašanos, kura uzdevums – saremontēt funkcionāli traucēto mašīnu “ķermenis”.

Mičerlihs nenoliedz dabaszinātniskās medicīnas sasniegumus un lietderību, taču norāda uz tās ierobežotību un iedomāto visspēcību. Jauno atziņu iespējamību un atbildi uz jautājumu, kā cilvēkā izceļas slimība, viņš saskata Freida mācībā par neurozēm. Mičerliham nav pieņemamas psihosomatiskās koncepcijas, kurās saslimstība tiek skaidrota ar sociālajiem sarežģījumiem dzīves vadīšanā, kuri izraisa nekārtību arī ķermeņa norisēs. Viņš pievienojas Freidam, uzskatot, ka psihosomatisko slimību galvenais cēlonis ir objekta zudums. Zaudējot vai baidoties zaudēt attiecības ar kādu nozīmīgu personu, cilvēka dveselē uzrodas bailes, kas atbilstīgi viņa dzīves vēsturei var izraisīt regresu un somatizāciju, kas bieži vien ir bezpalīdzības un bezcerības izpausme. Slimība ir cilvēka reakcija un veikums (šķietamā) bezizejas stāvoklī. Tādējādi terapijā nepieciešams saskatīt sakarības starp dzīves gājumu un saslimšanu, nodrošinot cilvēkā pārmaiņas, kas ļauj pretoties dzīves konfliktiem. Ja konflikts netiek atrisināts veikumā, tas atveidojas ķermenī, nereti sniedzot arī "slimības guvumu" (Z. Freids), t. i., zināmu sociālu vai cilvēcisku atvieglojumu. Slimība ir konflikts, ko, pēc Mičerliha uzskatiem, var novērst tikai ar *konfliktteorijas* palīdzību.

Psihoanalītiskās terapijas jomā Mičerlihs paliek uzticīgs Freidam, kā to apliecina arī 1975. gadā publicētais darbs "Cīņa par atminēšanos". Šajā darbā nedaudz modernizētā terminoloģijā tiek izklāstīti Freida uzskati, nepievēršot gandrīz nekādu uzmanību psihoanalīzes modifikācijām un transformācijām. Psihoanalīze tiek izprasta kā cīņa par atminēšanos, kaut arī netiek atstāta novārtā pārnesuma nozīmība. Tomēr šī atminēšanās nav solidārs process, kā tas tiek izprasts citos dzīļu psiholoģijas virzienos, proti, tā nav abpusēja kaitējumu atzīšana un to verbalizēšana. Mičerlihs nepieņem arī tā saukto terapeitisko dialogu un paliek pie brīvo asociāciju metodes. Viņa analīzes izpratni raksturo no Freida pārņemtie dziņu un libido koncepti, nepieņemot kritiku, kas to sakarībā jau ir izstrādāta visdažādākajās variācijās. Mičerlihs konservatīvi atjauno Freida analīzi.

Freida masu psiholoģijas analīze tiek atkārtota darbā "Nespēja sērot", kura nosaukums patapināts no Freida 1917. gadā publicētā raksta "Sēras un melanholija". Mičerlihu grāmatas apakšvirsraksts ir "Kolektīvās izturēšanās pamati", un šis darbs ir iecerēts kā *psihovēstures paradigma*. Par "pacientu" kļūst vācu nācija, īpaši aplūkojot pagātnes atvairīšanu un vēstures neiestrādāšanu. Sēru darbā cilvēks ir konfrontēts ar zaudēto (personu vai tās vietā figurējošo abstrakciju: tēvzemi, brīvību u. tml.). Pārstrādājot zudušo, cilvēks bagātina sevi. Toties patoloģiskajās sērās, melanholijā lielākoties tiek zaudēts Es, veidojas pašizjūtas traucējumi; to visu mēģina neapzināti kompensēt ar uzmācīgiem priekšstatiem un izturēšanās veidiem. Mičerlihi cenšas parādīt, ka vadonis (t. i., Hitlers) ir bijis daudzu vāciešu Es-ideāls un viņa nāvei vajadzēja izraisīt sēras. Taču tas tā nenotiek, "supertēvs" tūdaļ pat tiek aizmirsts. Tiek izstumta arī pašu bezierunu paklausība un veiktie noziegumi. Sēru vietā ir vērojama masveidīga melanholija, nepārstrādātā pagātne pāriet jaunajās struktūrās.

1965. gadā Mičerlihs publicē darbu "Mūsu pilsētu nemājība. Musināšana uz nemieriem", kurā aplūko pastāvošo pilsētībūvniecību un komunālo poli-

tiku. Viņš skata šo cilvēkdzīves reāliju iracionālismu un asocialitāti. Mičerlihs norāda, ka atjaunotajās vai jaunuzceltajās pilsētās nav iespējama jēdzīga dzīves veidošana un vadīšana (urbanitātes trūkuma izraisītās sekas tiek norādītas arī grāmatā "Nespēja sērot"). Pastāvošās pilsētas un to kārtība ne tikai izraisa nemājību, bet arī vedina uz nemieriem. Mičerlihs cer, ka viņa grāmata varētu aizsākt revolūciju, kaut arī apzinās tās neiespējamību, jo pilsētplānošana atdurās pret privātīpašuma visvarenību. Mičerlihs angažēti iestājas par psihoanalīzes sajūgšanu ar medicīnu, sociālo psiholoģiju, socioloģiju un politiku, viņš sniedz impulsus pārdomām ne tikai analītiķiem, tomēr viņa humānistiskie centieni ne vienmēr ir veiksmīgi.

Literatūra

Par psihosomatisko medicīnu

- Krankheit als Symbol. Handbuch der Psychosomatic Medicine.* Hrsg. von **Dahlke R.** München, 2000. 7. Aufl.
- Lipowsky Z. J.** *Psychosomatic Medicine.* – New York, 1977.

G. Grodeks

- Grodeck G.** *Das Buch vom Es. Psychoanalytische Briefe an eine Freundin.* – Frankfurt/M., 1983.
- Grodeck G.** *Psychoanalytische Schriften zur Psychosomatik.* Hrsg. von **G. Clauser.** – Wiesbaden, 1976. 2. Aufl.
- Grodeck G.** *Der Mensch und sein Es. Briefe, Aufsätze, Biographisches.* Hrsg. von **M. Honegger.** – Wiesbaden, 1970.
- Grodeck G.** *Der Seelensucher.* – Wiesbaden, 1981.
- Grodeck G.** *Der Mensch als Symbol. Unmassgebliche Meinungen über Sprache und Kunst.* – München, 1976.
- Grodeck G., Freud S.** *Briefe über das Es.* – München, 1974.
- Grodeck G.** *Verdrängen und Heilen. Aufsätze zur Psychoanalyse und zur psychosomatische Medizin.* – München, 1974.
- Grodeck G.** *Die Natura heilt...* – Frankfurt/M., 1984.
- Grodeck G.** *Psychoanalytische Schriften zur Literatur und Kunst.* Hrsg. von **H. Siefert.** – Frankfurt/M., 1978.
- Grodeck G.** *Der Pfarrer von Langewiesche.* – Basel, 1981.
- Grodeck G.** *Krankheit als Symbol. Schriften zur Psychosomatik.* Hrsg. von **H. Siefert.** – Frankfurt/M., 1983.
- Grodeck G.** *Conférences psychoanalytiques.* – Paris, 1978–1981. T. 1-4.
- Grodeck G., Ferenczi S.** *Briefwechsel 1921–1933.* – Frankfurt/M., 1986.
- Grossman C. M., Grossman S.** *The Wild Analyst. The Life and Work of G. Grodeck.* – New York, 1965.
- Lewinter L.** *L'apparat de l'âme. L'expérience de Grodeck.* – Paris, 1980.
- Lalive d'Épinay M.** *Grodeck.* – Paris, 1983.
- Chemouni J. G.** *Grodeck. Psychanalyste de l'imaginaire.* – Paris, 1984.
- Jägersberg O.** (Hrsg.) *G. Grodeck. Der wilde Analytiker, Es-Deuter, Schriftsteller, Sozialreformer und Arzt aus Baden-Baden.* – Bühl-Moos, 1984.
- Will H. G.** *Grodeck. Die Geburt der Psychosomatik.* – München, 1984.

F. Aleksanders

- Alexander F.** *Psychoanalyse der Gesamtpersönlichkeit.* – Leipzig, 1927.
Alexander F., Staub H. *Der Verbrecher und seine Richter.* – Leipzig, 1929.
Alexander F., Healy W. *Roots of Crime.* – New York, 1935.
Alexander F. *Our Age of Unreason. A Study of the Irrational Forces in Social Life.* – New York, 1942.
Alexander F., French T. M. *Psychoanalytic Therapy.* – New York, 1946.
Alexander F. *Fundamentals of Psychoanalysis.* – New York, 1948.
Alexander F. *Psychosomatic Medicine: its Principles and Applications.* – New York, 1950.
Alexander F. *The Western Mind in Transition.* – New York, 1960.
Alexander F. *The Scope of Psychoanalysis 1921– 1961.* – New York, 1961.
Alexander F., Selesnick S. T. *The History of Psychiatry.* – New York, 1966.

V. Veiczekers

- Weizsäcker V. von.** *Gesammelte Schriften.* – Frankfurt/M., 1986. 10 Bde.

A. Mičerlihs

- Mitscherlich A.** *Gesammelte Schriften.* – Frankfurt/M., 1983. 10 Bde.
<http://www.stub.uni-frankfurt.de/mitscher.htm>. (arhīvs)
Lohmann H.-M. *Alexander Mitscherlich.* – Reinbek, 1987.

Neoanalīze

Neopsihoanalīze jeb neoanalīze – *psihoanalīzes atjaunināšanas strāvums*, kura kontūras ir visai nenoteiktas. Dažkārt neoanalīzē iekļauj pat Alfredu Ādleru un kā neoanalīzes sinonīmu izmanto apzīmējumu “neoādlerisms”. Plašā nozīmē par neoanalīzes pārstāvjiem tiek uzskatīti Karena Horneja, Harijs Sallivens, Ērihs Fromms, Klāra Tompsone, Haralds Šulcs-Henke, Šāndors Rado, Abrahams Kardiners, Leopolds Sondī u. c. Šaurākā (un precīzākā) nozīmē neoanalīze tiek saistīta ar amerikānisko trijotni Horneju, Sallivenu, Frommu un Šulcu-Henki. Līdzīgi Ādleram, viņi pievēršas rakstura studijām, uzsverot sociālās vides un sociālo faktoru lomu. Kaut arī Amerikā neoanalīze veidojas kā grupas projekts, analīzes atjauninātāju grupa drīz vien izirst un analītiķi piedāvā atšķirīgus risinājumus. Savukārt Šulcs-Henke atšķirībā no pārējiem savā neoanalīzē atsaucas tieši uz Ādleru. Neraugoties uz visām diverģencēm, neoanalīzei raksturīgas dažas kopīgas iezīmes: 1) libido teorijas noraidīšana; 2) ģenēzes problemātikas atstāšana novārtā; 3) sociālās pasaules nozīmības uzsvēršana; 4) atteikšanās no Freida iztrādātās topikas; 5) izturēšanās analīze; 6) bezapziņas kā epifenomena skatīšana; 7) seksuālā faktora ierobežošana; 8) novēršanās no simbolikas izpētes; 9) vēršanās pie nespeciālistiem, t. i., analītiski neizglītotajiem ļaļiem. Tiecoties atjaunināt psihoanalīzi, neoanalītiķi nesniedz *nedz izvērstu (Freida) psihoanalīzes pārskatu, nedz arī savu koncepcijas izklāstu*. Neoanalīzē iezīmējas lielākas nozīmes piešķiršana kultūrai, tāpēc neoanalīzi (plašā nozīmē) nereti dēvē arī par kultūranalīzi (kulturālisma skolu). Vienlaikus neoanalīzē tiek uzsvērta *patības* nozīme, izstrādājot dzīves *mākslas* problemātiku.

Karena Horneja

Karena Vakelsa ir dzimusi patriarhāli noskaņota norvēģu kapteiņa un holandietes ģimenē Hamburgā. Viņa ir iekšēji saistīta ar četrus gadus vecāko brāli un ilgstoši cīnās ar tēvu par atļauju studēt. 1904. gadā Vakelsu ģimene izšķiras, un divus gadus vēlāk Karena uzsāk medicīnas studijas Freiburgā. 1909. gadā viņa apprecas ar ekonomistu Oskaru Horneju un pārceļas uz Berlīni. Ģimenē piedzimst trīs meitas, no kurām viena vēlāk arī kļūst par analītiķi. Mācību analīzi Horneja iziet pie Karla Abrahama, taču nav ar to apmierināta un iziet analīzes kursu arī pie Hansa Zahsa. 1915. gadā viņa kļūst par Berlīnes psihoanalītiķu apvienības sekretāri, piedalās tās poliklīnikas un apmācības institūta izveidē. Viņa kļūst par mācību un kontroles analīzes docētāju. Hornejai nevedas kopdzīve ar vīru, un 1926. gadā viņa šķiras. Jau

Karen Horney
16.09.1885.–04.12.1952.

agrāk aizsākas viņas izskaidrošanās ar Freida teoriju: "Par sieviešu kastrācijas kompleksa ģenēzi" (1924), "Bēgšana no sievietības" (1926) u. c. Tomēr viņa joprojām vēl ir cieši iekļauta Berlīnes analītiķu vidē, no kurienes nāk arī viņas analītiskie draugi Georgs Grodeks, Zīgrfrīds Bernfelds, Ernsts Zimmels un Ērihs Fromms.

1932. gadā Horneja atstāj Vāciju un sākotnēji strādā Čikāgā kopā ar Francu Aleksanderu. Drīz vien viņa sāk sadarboties ar Ņujorkiešiem Sallivenu un Frommu. 1937. gadā Horneja publicē grāmatu "Mūsaiķu neirotiskais cilvēks", bet divus gadus vēlāk – "Jaunie ceļi psihoanalīzē", kam ir lieli literāri panākumi un kas vienlaikus iezīmē viņas meklējumus (atradumus). Ap Horneju pulcējas cilvēki, kas norobežojas no Ņujorkas analītiķiem. 1941. gadā viņa nodibina Psihoanalīzes attīstīšanas asociāciju ("Association for the Advancement of Psychoanalysis"). Šīs asociācijas draugu lokā ietilpst arī Margareta Mīda, Rūta Benedikta, Ābrams Kardiners, Abrahams Maslovs un Pauls Tillihs. Asociācija pastāv divus gadus un tad izjūk, bet Horneja izveido savu institūciju, kuru gan drīz vien pārņem jauni šķelšanās procesi. 1942. gadā viņa publicē diskusijas rosinošu un idealizētas, "paaugstinātas" psihoanalīzes grāmatu "Pašanalīze". Jau gadu iepriekš viņa ir izslēgta no Amerikas oficiālās analītiķu sabiedrības, taču turpina topošo analītiķu izglītošanu. 1945. gadā Horneja publicē grāmatu "Mūsu iekšējie konflikti" un turpina neoanalīzes izstrādi. Piecus gadus vēlāk Horneja izdod grāmatu "Neiroze un cilvēciskā izausme", kas dažkārt tiek uzskatīta par viņas meistardarbu. Horneja turpina strādāt, kaut arī jūtas vientuļa un slimības pārņemta. Daisecu Sudzuki (1870–1966) ietekmē viņa pievēršas dzenbudismam un 1952. gadā dodas ceļojumā uz Japānu, taču dažus mēnešus vēlāk mirst no žults izvadleļu vēža.

Hornejas tapšana par analītiķi vienlaikus ir viņas konfrontācija ar sievietes psihoanalīzes galvenajām atziņām. Jau Augusts Bēbels grāmatā "Sieviete un sociālisms" sievietes salīdzina ar proletāriešiem, kuriem gan esot labāks stāvoklis nekā sievietēm. Līdz ar to sievietes dvēseles dzīve tiek saistīta ar viņas sociālo un kulturālo statusu. Arī Ādleris sievietes mazvērtību saista ar vīriešu dominanci sabiedrībā un kultūrā. Horneja sākotnēji neapšaubā Freida mācību par infantilismu, mazohismu un narcismu, taču sniedz šo fenomenu citu interpretāciju. Vīrietiskā kultūrā sieviete tiecas un tiek virzīta uz bērņīguma iestrādi sevī, līdz ar to nodrošinot sevī mazvērtīgumu un bezatbildības veidošanos. Tāpēc sievietei ir jāatsakās no savas pieaugušās būšanas, izraisot konfliktu starp vēlmi tikt mīlētai un savu emancipāciju, attīstību. Arī mazo-

agrāk aizsākas viņas izskaidrošanās ar Freida teoriju: "Par sieviešu kastrācijas kompleksa ģenēzi" (1924), "Bēgšana no sievietības" (1926) u. c. Tomēr viņa joprojām vēl ir cieši iekļauta Berlīnes analītiķu vidē, no kurienes nāk arī viņas analītiskie draugi Georgs Grodeks, Zīgrfrīds Bernfelds, Ernsts Zimmels un Ērihs Fromms.

* *Advancement* viena no nozīmēm ir arī paaugstināšana (amatā, statusā).

hisms ir kultūras nosacīts fenomens, ko rada nevis tīksme ciest, bet gan bailes zaudēt mīlestību. Narcisms ir saistīts ar sievietes lomu dzīvē, kur galvenā nozīme piešķirta viņas ķermenim, t. i., par sievietes kapitālu tiek atzīts skaistums, jaunība un pievilcība. Raksti, kuros tiek iztirzāts pastāvošās ideoloģijas naidīgums pret sievieti un psihoanalīzes konstrukcijas, ir apkopoti 1967. gadā publicētajā grāmatā "Sievietes psiholoģija".

"Mūsdienu neirotiskais cilvēks" ir Hornejas mācības par neirozēm spīdošs izvērsums. Speciālajā mācībā par neirozēm tiek aplūkotas atsevišķu neirožu (histērijas, uzmācības neirozes, baiļu neirozes, depresijas u. tml.) savdabība, bet vispārējā mācībā par neirozēm tiek aprakstīts neirotiskā cilvēka tips. Uzmanības lokā ir savā ziņā jau Ādlera aplūkotais neirotiskais raksturs. Horneja uzsver, ka robežas starp normālo un neirotisko ir plūstošas. Neirotiķi ir kāpinātas bailes, kuras gūst jaunu interpretāciju. Izbailēm vienmēr ir noteikts iemesls, savukārt bailes (jeb trauksme*) rodas pašā cilvēkā un tām nav acīm redzamu cēloņu. Horneja kritizē Freidu (piemēram, Oidipa komplekss, viņasprāt, ir mākslīgs produkts, kas rodas noteiktos kultūras un audzināšanas apstākļos) un Ādleru, kaut arī pati uzraksta vienu no individuālpsiholoģiskākajām grāmatām. Viņa uzskata, ka neirotiskās tendences (*neurotic trends*) ir *nelabvēlīgu apstākļu uzspiests dzīvesveids*. Neirotiķis tiecas pēc drošības, un tas atveidojas visā rakstura struktūrā. Neirotiskām tendencēm piemīt uzmācības raksturs. Tas izpaužas kā *mērķa neizvēlīgums* (ja cilvēkam ir vajadzīga mīlestība, tā viņam ir jāsaņem kā no drauga, tā ienaidnieka, kā no uzņēmēja, tā nejauša garāmgājēja) un *trauksmīgums* (cilvēks jūtas apdraudēts, ja kaut kādu iemeslu dēļ uzmācīgās darbības ir neefektīvas). Neuroze savā ziņā ir aizsardzība, kas novēršama, radikāli izmaiņot dzīves apstākļus, sniedzot padomus, veicot analīzi u. tml. Neirotiskās tendences kļūst par vitālu dzīves vajadzību, kuras neapmierināšana izraisa dvēseles dzīves komplikācijas. Horneja necenšas sniegt visaptverošu neirotisko tendenču aprakstu, tomēr aplūko 10 galvenās tendenču grupas, kuras var pastāvēt arī vienlaikus sajauktā formā.

Neirotiskās tendences

1. *Neirotiska vajadzība pēc mīlestības, pieķeršanās un atzīšanas.* (Neizvēlīga tendence izpatikt citiem un attaisnot citu vēlmes; tendence ņemt vērā tikai citu vēlmes un viedokļus, atsakoties no saviem uzskatiem; bailes no citu naidīguma vai naidīguma izjūtām sevī.)
2. *Neirotiska vajadzība pēc partnera, kas uzņemtos dzīves vadīšanu.* (Partnerim jāīsteno visas vēlmes un jāuzņemas atbildība par visu notikušo; galvenais uzdevums – veiksmīga manipulēšana ar partneri; uzmācīga atziņa, ka mīlestība var visu atrisināt; bailes tikt atstātam un palikt vienam.)
3. *Neirotiska vajadzība ietvert savu dzīvi šauros rāmjos.* (Spēcīga tendence nebūt prasīgam un ierobežot savas prasības; tendence būt nemanāmam,

* Savā ziņā tiek izmantota iepriekšējā terminoloģija, proti, Freida lietotā jēdziena "Angst" pārnese angliski – *anxiety*, taču tas tiek izprasts kā trauksme.

savu spēju noniecināšana; bailes izteikt savas prasības un aizstāvēt savas vajadzības.)

4. *Neirotiska tiekšanās pēc varas.* (Vēlme valdīt pār citiem, citu necienīšana; jebkura spēka godināšana; bailes no nekontrolējamām situācijām un bezpalīdzības.)
  - A. *Neirotiska tendence visu kontrolēt ar prāta starpniecību.* (Ticība prāta un intelekta visvarenībai, emocionālo faktoru noniecināšana; pār-mērīga paļaušanās uz prognozēm; pārākuma izjūta pār citiem; nievīga attieksme pret visu, kas nesakrīt ar intelektuālo pārākumu; bailes no muļķībām, nepareiziem spriedumiem un nespēja noteikt prāta robežas.)
  - B. *Neirotiska tendence ticēt gribas visvarenībai.* (Ticība gara spēkam; izmisums frustrācijas situācijās; tendence atteikties no vēlmēm vai zaudēt par tām interesi, baidoties no neveiksmes; bailes atzīt gribas ierobežojumus.)
5. *Neirotiska tendence ekspluatēt citus un gūt priekšrocības.* (Citu vērtēšana noderīguma aspektā; lepnums par savām ekspluatēšanas spējām (naudas, ideju, seksualitātes jomā); bailes no iespējas tikt izmantotam.)
6. *Neirotiska vajadzība pēc sabiedriskā atzinuma un prestiža.* (Visa (cilvēku, naudas, savu īpašību utt.) novērtēšana tikai prestiža nozīmē; pašnovērtējums, kas pilnīgi atkarīgs no sabiedriskā viedokļa un citu atzinības; skaudības un sajūsmas izraisīšana jebkuriem līdzekļiem; bailes zaudēt sociālo statusu un pozīcijas.)
7. *Neirotiska vajadzība pēc sajūsmināšanās par sevi.* (Sevis pārvērtēšana (narcisms), vajadzība pēc glaimiem un lišķēšanas; bailes zaudēt sevis apjūsmošanu un piedzīvot "pazemojumu".)
8. *Neirotiska godkāriba personiskajos sasniegumos.* (Tendence būt vislabākajam (sportistam, rakstniekam, māksliniekam u. tml.), it īpaši paša vērtējumā, taču citu nenovērtēšana rada aizvainojumu; tieksme pēc aizvien jauniem sasniegumiem un bailes neko nesasniegt vai piedzīvot neveiksmi.)
9. *Neirotiska vajadzība pēc pašpietiekamības un neatkarības.* (Uzmācīga vajadzība nepakļauties, neietekmēties un nebūt ne ar ko saistītam; distancētība – vienīgais drošības avots, bailes no citiem jebkurās cilvēciskās attiecībās.)
10. *Neirotiska vajadzība pēc pilnības un neievainojamības sasniegšanas.* (Dzīšanās pēc pilnības; uzmācīgas pārdomas un pašnosodījumi par iespējamajiem trūkumiem; bailes atklāt sevī nepilnības un pieļaut kļūdas; bailes no kritikas un aizrādījumiem.)

Hornejas "psihoanalītiskā emancipācija" tiek turpināta grāmatā "Jaunie ceļi psihoanalīzē". Viņas galvenais jautājums ir par to, kas psihoanalīzē (teorijā un praksē) ir dzīvs un kas – miris. Horneja nenoliedz Freida devumu, taču negrasās nekritiski pārņemt viņa mācību. Priekšvārdā viņa atsaucas uz

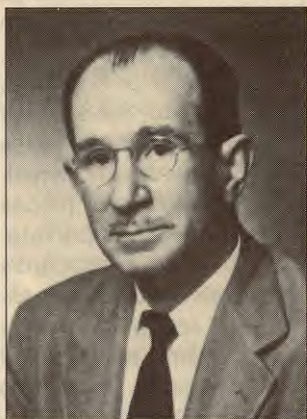
Šulcu-Henki, Reihu, Horkheimeru un Frommu, taču pārējos Freida kritiķus pat nepiemin. Horneja savā ziņā piedāvā pilnīgu psihoanalīzes revīziju, iezīmējot veidojamo neoanalīzi. Herberts Markuze šos centienus salīdzina ar revizionismu marksismā, ar Marksa radikālās domas atūdeņošanu vācu sociāldemokrātijā. Viņš secina, ka, kritizējot Freidu, neoanalītiķi veido afirmatīvu analīzes variantu, kurā zeļ konformisms un pastāvošās sabiedriskās iekārtas atzīšana. Horneja nepieņem libido teoriju, kas tiek saistīta ar fizikālismu pasaules skatījumā, un panseksuālismu, kas jebkurā tīksmē liek saskatīt seksuālā komponentu. Līdz ar to Horneja kritizē arī Freida karakteroloģiju, t. i., neirotisko raksturierzīmju izskaidrošanu ar fiksāciju vai regresiju dziņu attīstībā, piešķirot daudz lielāku nozīmi to tapšanā sociālajai un kultūras pasaulei. Viņa noliedz arī Oidipa kompleksa visuresamību, tomēr pieņem atziņu par bērna likteņa nozīmību cilvēka turpmākajā attīstībā. Taču viņa vērsas pret mehānistisko atkārtošanās obsesiju un uzsver neirotisko tendenču dinamismu. Horneja nepieņem arī koncepciju par narcismu un pat uzsver, ka narcisms var būt pašnaida forma. Viņa noraida arī nāves dziņas konceptu, kas, līdzīgi citiem Freida jēdzieniem, nav verificējams un ir tikai metaforisks apraksta elements. Horneja revidē arī pārnese konceptu, kurā tiek uzrādīta Freida mehānistiski kauzālā domāšana. Viņa uzsver, ka analīzē tiek reaktivētas nevis bērnības attiecības, bet gan sniegts padoms palīdzību meklējošam. Freidam tiek piedēvēta bioloģistiska un mehānistiska domāšana, noraidot arī viņa aprakstītās dvēseles instances: Es, Tas un Virs-Es (šādi gan norisinās arī vērsšanās pret amerikānisko Es psiholoģiju). Horneja, īstenojot "maigo sacelšanos", transformē psihoanalīzi. Viņa iestājas par īsākām analizēm, lielākas uzmanības pievēršanu rakstura problēmām, analīzes tuvināšanu veselajam saprātam, ētisko ietekmēšanu un pievēršanos dzīves vadīšanai. Tomēr, neraugoties uz visu kritiku, Horneja savu mācību identificē ar psihoanalīzi.

Darbā "Pašanalīze" Hornejas galvenais jautājums ir par to, vai sevi var analizēt kā pacientu. Taču šo pašanalīzi viņa piedāvā risināt transformētās psihoanalīzes garā. Principā pašanalīze tiek traktēta kā mēģinājums vienlaikus būt analītiķim un pacientam. Šajā mēģinājumā tiek nošķirtas piecas iedaļas: novērojums, izpratne, interpretācija, palīdzība pretestības pārvarēšanā un cilvēciskā palīdzība. Analītiķa uzdevums ir *jaut pacientam apzināties sevi un orientēt viņa dzīvi*, līdz patients to spēj īstenot pats. Pacientam pašanalīzes gaitā ir jāīsteno trīs galvenie uzdevumi: *izpaust sevi pēc iespējas pilnīgāk, apzināties neapzinātos virzošos spēkus un izstrādāt spēju mainīt attiecības, kas traucē pašattiecības un attiecības ar pasauli*. Pacientam jāorientējas uz pilnīgu atklātību, drosmi tieši skatīt savas problēmas un gatavību atklāties citiem. Horneja praktizē sapņu interpretāciju un brīvo asociēšanu, taču to izklāstā ir fragmentāra – pietiek pat ar vienu asociāciju, lai pēc neliela analīzes darba patients atbrīvotos no savas ligas. Viņa piedāvā sava veida amerikānisko "Do it yourself" – psihoanalītisku pašizziņu, kas sajūgta ar rakstura pašaudzināšanu.

Grāmatās "Mūsu iekšējie konflikti" un "Neiroze un cilvēciskā izaugsme" Horneja vēlreiz pievēršas mācībai par neirozi un tās lomu cilvēka dzīvē.

Rakstura anomālijas viņa neskata kā dziņu faktoru un dziņu likteņa rezultātu, tā vietā viņa aplūko bērna drošības gūšanas trīs galvenos tipus. Pirmais tips ir *virzīšanās uz* (*moving toward*) jeb mīlestības meklēšana bezspēcības dēļ. Otrais tips ir *virzīšanās pret* (*moving against*) jeb agresīvā izturēšanās, bet trešais – *virzīšanās prom* (*moving away from*) jeb bēgšana, distances uzturēšana. Starp normālo un neirotisko izturēšanos pastāv nevis rakstura vai strukturāla, bet gan graduāla atšķirība. Vesels cilvēks var izmantot visus trīs izturēšanās tipus, savukārt neirotiķis nevar izšķirties ne par vienu no tiem. Tomēr neuroze ir ne tikai dvēseles slimība, bet arī pašdziedināšanas mēģinājums, tiesa, lielākoties – neveiksmīgs. Neurožu galvenais cēlonis ir deformētas interpersonālās attiecības, neirotiķis dzīves jēgu saskata paš aizsardzībā un dzīves prasību novēršanā. Dvēseles konfliktu izraisa arī pašidealizācija, t. i., neīstās patības uzturēšana. Mūža nogalē Horneja iestājas par patiesu pašattiecību veidošanu, radošu patības izvēršanu un mākslu dzīvot. Viņa uzsver pašcieņas un patīguma nozīmīgumu. Savu analīzi viņa uzskata par brīvības nodrošināšanu, turklāt tā ir ne tikai "brīvība no", bet arī "brīvība priekš", jo tiek nodrošināta brīva patības potenciālo iespēju attīstība. Horneja neskata patības problemātiku un principā aprobežojas ar humānistiskām atziņām. Tāpēc viņu dažkārt uzskata arī par humānistiskās psihoanalīzes vai humānistiskās psiholoģijas (Abrahams Maslovs (1908–1970), Karls Rodžers (1902–1987) u. c.) pārstāvi.

Harijs Sallivens

Harry Stack Sullivan
21.02.1892.–14.01.1949.

Harijs Sallivens ir dzimis īru izcelsmes fermers ģimenē Ņujorkas pavalstī. Ģimenes attiecības un sociālie apstākļi – nabadzība, aizspriedumainā attieksme (nereti Sallivens ir vienīgais katolis protestantu klasē) – ir neirotizējoši. Tomēr viņš ir sekmīgs skolēns, un tas nodrošina iespēju studēt augstskolā. Sallivens interesējas par fiziku, taču izvēlas medicīnas studijas un drīz vien pievēršas psihiatrijai. Pirmā pasaules kara beigās viņš strādā hospitālī Vašingtonā kopā ar Viljamu Vaitu (1870–1937), kurš interesējas par psihoanalīzi. Sallivena iepazīšanās ar psihoanalīzi sākas ar Junga tekstiem, kam seko Freida, Ferenci un Grodeka darbu lasīšana. Vaita vadībā viņš uzsāk šizofrēno pacientu ārstēšanu, kas Freida izpratnē analītiķiem izraisa gandrīz nepārvarāmas grūtības pārnese neiespējamības dēļ. Turpre-

tim Vaita un Ādolfs Meijers, kura psihobioloģija iemieso amerikāņu progresīvo psihiatriju, uzskata, ka šizofrēniķi ir ārstējami, ja vien izrāda pietiekami daudz pacietības un izpratnes. 1923. gadā Šeparha hospitālī (Tausonā, Meri-

lendā) Sallivenam tiek ierīkota speciāla šizofrēniķu nodaļa, lai viņš varētu pārbaudīt savu ārstniecisko metodi. Sallivena pacienti lielākoties ir jauni vīrieši, kuru dziedināšanā viņš gūst ievērojamus panākumus, kļūstot par vienu no pazīstamākajiem ASV psihiatriem. Sallivens uzskata, ka šizofrēnija ir sekas neveiksmīgai socializācijai agrā bērnībā, kuras sajūdzas ar smagām dzīves problēmām. Ar atbilstīgu kopšanu un garīgu vadīšanu pacienta sagrautais Es atkal ir reģenerējams.

1930. gadā Sallivens pārceļas uz Ņujorku, kur uzsāk psihoterapeitisko privātpraksi. Vienlaikus viņš līdz 1933. gadam māca arī Merilendas medicīnas skolā. Analīzes kursu Sallivens iziet pie Ferenci skolnieces Klāras Tompsones (1893–1958), kura pārtrauc analīzi, atsaukdams uz viņa garīgo pārkāpumu. Trīsdesmitajos gados Sallivens satuvinās ar Horneju un Frommu, taču sākotnēji sadarbojas ar etnoloģi Rūtu Benediktu (1881–1948) un lingvistu Edvardu Sepīru (1884–1939). Nodibinot Vaits psihiatrijas fondu, tiek iegūti līdzekļi, kas 1938. gadā ļauj uzsākt žurnāla "*Psychiatry*" izdošanu (tā apakšvirsraksts ir "Studijas par interpersonālo attiecību bioloģiju un patoloģiju"). 1940. gadā Sallivens publicē savu vienīgo grāmatu "Modernās psihiatrijas koncepcijas" (pārējās grāmatas, lielākoties – lekcijas, tiek publicētas pēc viņa nāves). Vislielāko popularitāti iegūst viņa darbs "Psihiatrijas interpersonālā teorija" (1953), kurā izvērstā mācība par *interpersonālo attiecību psihiatriju*. Kara laikā Sallivens strādā par psihiatru armijā un analizē psiholoģiskās atjaunotnes iespējas. Viņš ir arī UNESCO un Pasaules veselības organizācijas līdzstrādnieks. Sallivens mirst no apopleksijas Parīzē, kur piedalās psihohigiēnas konferencē. Par Sallivena dzīves gājumu ir maz zināms, jo viņš pats bija visai atturīgs arī attiecībā ar draugiem un kolēģiem. Sallivena biogrāfs Arturs Čepmens zina vēstīt, ka viņš bijis homoseksuāls (tāpēc ārstējis gandrīz tikai vīriešus) un adoptējis jaunekli, ar kuru dzīvojis kopā. Mūža nogalē aizvien vairāk pieņēmusies spēkā viņa noslēgtība un vientulība.

Cilvēka psiholoģijas izpētē Sallivens strikti ievēro attīstības principu. Sākotnēji cilvēks ir sava veida biopsihisks organisms, kas cīnās par savu izdzīvošanu un tikai pakāpeniski kļūst par sociālu un kulturālu būtni. Misēkļi šajā attīstībā izraisa turpmākās komplikācijas. Sallivens izšķir trīs pasaules iepazīšanas formas. Zīdāinis pasauli uztver difūzi, viņš uztver to, kur ir siltums vai aukstums, gaisma vai tumsa, barība vai tās trūkums. Šī nebulārā orientācija pasaulē tiek dēvēta par *prototaksisko* uztveri. Vēlāk uztvere tiek precizēta, taču tā netiek fiksēta vārdos, nepieļaujot komunikāciju. Šī subjektīvā orientācija ir *parataksiskā* uztvere. Augstākā pakāpe ir *sintaktiskā* dzīve un pārdzīvošana, kad pieredze tiek iekļauta vārdos, nodrošinot pieredzes translēšanu, pārbaudīšanu un koriģēšanu. Slimības stāvokļos lielākoties dominē prototaksiskā un parataksiskā uztvere un uzvedība. Ja to iespējams verbalizēt, tad pastāv pasaules pieredzējuma kopīgas ratificēšanas (*consensual validation*) iespēja. Pašpieredzes jomā, t. i., indivīda konfrontācijā ar pasauli Sallivens uzsver *eiforijas* un *spriedz* nozīmību. Jebkurš organisms tiecas pēc eiforijas, cenšoties izvairīties no spriedz. Mātes un bērna attiecības ir

turpmāko interpersonālo attiecību priekšnosacījums un modelis. Šis agrīnās attiecības Sallivens apraksta, izmantojot jēdzienus "bailes" (trauksme) un "drošība". Bailes ir milzīga netīksme un spriedze, kuras avots pastāv mātes un bērna attiecībās. Ja māte ir dvēseliski slima, nervoza, nelaimīga, pārstrādājusies vai ar traucētām interpersonālām attiecībām, tad viņa, kopjot un barojot bērnu, pārnes to uz bērnu. Šo nepastarpināto jūtu pārnesi Sallivens dēvē par empātiju. Mātes bailes, piemēram, pāriet uz bērnu, kurš klieudz, raud un līdz ar to nevēlas ēst, savukārt bērna izturēšanās atkal kāpina mātes bailes, kaitējot abu sadarbībai. Bailes, kas atkārtojas, var izraisīt patoloģisku rezultātu.

Sallivens atzīst, ka Freids, rakstot par libido attīstības fāzēm, fiksējis kaut ko būtisku, taču noliedz spekulatīvo libido jēdzienu un tā implikācijas. Līdzīgi Freidam, arī Sallivens uzsver mijiedarbes zonas, proti, ķermeņa daļas, kurās notiek bērna un pasaules sastapšanās. Mute, ānuss, dzimumorgāni ir svarīgi interakcijas kanāli, kas norāda uz cilvēka socializācijas procesu. Pirmajos divos dzīves gados, pastāvot prototaksiskai un parataksiskai uztverei, bērns izveido sev divus tēlus par māti – labā māte un ļaunā māte. Labā māte principā sākotnēji ir mātes labā krūts, kas nodrošina eiforiju un sniedz drošību. Taču tā pati māte var iedarboties arī pretēji, izraisot ļaunās mātes tēla izveidi. Nespēdams aptvert mātes mainīgos stāvokļus, zīdāinis var sākt veidot mītiskas figūras. Otrajā mūža gadā bērnam veidojas uzveres sedimenti, kuros kondensējas dažādie pārdzīvojumi un pieredzes struktūrelementi. Principā visas turpmākās interakcijas aizmetņa veidā pastāv bērna patībā, savā ziņā cilvēks ir emocionāli nozīmīgu attieksmju un attiecības notikumu apkopojums. Bērns veido tēlu ne tikai par māti, bet arī par sevi. Līdz trīs gadu vecumam viņš izveido par sevi trīs priekšstatus – *labais Es*, *sliktais Es* un *ne-Es*. *Labais Es* atveido atzīstamās, pieņemamās īpašības un izturēšanās veidus, *sliktais Es* ir noliedzamās, nosodāmās īpašības. *Ne-Es* veidojumā tiek izstumtas visas tendences, kas tiek ne tikai noliegtas, bet arī saistītas ar paniskām bailēm. Ļaunais *Es* un *ne-Es* atšķiras pēc izstumšanas pakāpes: jo vairāk tie sašķeļas, jo vairāk mazinās *Es* loma, galu galā beidzoties ar *Es* sabrukšanu. Galvenais bērna attīstībā ir patības, *Es* integritātes nodrošināšana, un to veicina draudzīga attieksme, uzmundrināšana, palīdzības sniegšana u. tml. Svarīgs veselīgās dzīves faktors ir valodiskā komunikācija. Uz komunikāciju nespējīgs indivīds jūtas vientuļš un kļūst bailīgs. Tāpēc cilvēkam ieteicams vairot savu vārdu krājumu, paaugstināt vērību pret dzīvi, saviem un citu pārdzīvojumiem. Jo komunikatīvāk cilvēks domā un rīkojas, jo viņš ir drošāks un mazāk pakļauts bailēm.

Attīstības (vecuma) psiholoģijas izstrāde iezīmē Sallivena psihopatoloģijas izpratni. Principā psihiska saslimstība ir izprotama, pārskatot visu indivīda biogrāfiju. Dvēseliskās slimības ir apstāšanās agrīnās patības formās, kuras veidojušās nelabvēlīgos apstākļos; slimības ir izdziedināmas, pārvarot attīstības deficītu. Sallivens uzsver neirotisko un psihotisko saslimstību vienību, atzīmējot psihožu izveides nosacījumu agrāku rašanos. Galvenā norise cilvēka psihopatoloģijā ir bailes. Tās rodas traucētu interpersonālu attiecību

procesā, radot aizvien lielāku nedrošību un vajadzību pēc drošības, kas tikai pastiprina bailes. Neirozes tiek skaidrotas nevis ar dziņu, bet gan ar emociju teoriju. Turklāt Sallivenu interesē ne tik daudz to rašanās cēlonis, cik emociju nozīme, nolūks un mērķis. Sallivens relatīvē arī kauzalitātes lomu – dvēseles traucējumi ir nevis kaut kas ārēji uzspiests, bet gan patoloģiska pašradīšanas un pašstenošanas forma, vairoties no bailēm un tiecoties pēc drošības. Sallivens sniedz detalizētu dažādo neurožu un psihožu fenomenoloģiju, tomēr galvenā vērība tiek veltīta šizofrēnijai. Saslimstību ar šizofrēniju var izraisīt visdažādākie faktori, piemēram, kaitējums, aizvainojums, noliegums, neievērošana u. tml. Sallivens uzsver, ka pāreja no neirotika stāvokļa uz šizofrēniju ir plūstoša un ka psihozes būtu vieglāk novēršamas, veltot lielāku uzmanību bērniem un jauniešiem. Šizofrēnās reakcijas būtība – bezizejas konflikt-situācijas pārdzīvojums, kas rodas starp elementāro vajadzību pēc tuvuma, maiguma un atzīšanas apmierinājumu un tiekšanos pēc drošības un pašcieņas.* Bezizejas situācija rada aizvien lielākas bailes, patība zaudē jebkuru orientāciju un jūtas iekšēji un ārēji apdraudēta. Šizofrēnās ainas divi patstāvīgie elementi ir milzīga uzbudinātība (katatonija) un krampjveida sastingums (stupors). Katatoniskās jūtas universālu briesmu apdraudēts un pārdzīvo, ka jebkura viņa darbība galu galā ir veltīga. Itin viss izraisa izbīli un izbailes, un šīs bailes nav atveidojamas vārdos. Viņš jūtas spiests kaut ko veikt, taču nezina, kas būtu darāms. Tāpēc viņš reizēm sastingst, lai tad darbotos vēl trauksmaināk. Paranoju Sallivens uzskata par iespējamu izeju no katatoniskā izmisuma, tā ir pašdziedzināšanās mēģinājums, kura struktūras veidošanās aizsākas bērnībā. Viņš noliedz garīgo slimību ģenētisko pamatu, uzskatot šo hipotēzi par nepierādītu un atvedinot atbilstīgās slimības no interpersonālajās attiecībās gūtās pieredzes.

Terapijā Sallivens nepieņem sapņu interpretāciju un bērnības atmiņu rekonstruēšanu, viņaprāt, galvenais uzdevums ir kopā ar pacientu noskaidrot izturēšanās struktūru, kas rada grūtības attiecībās ar citiem cilvēkiem. Turklāt viņš ieteic izmantot nevis neiejaukšanos un līdzsvarotu vērību, bet būt *līdzdalīgam*, t. i., veidot ar pacientu emocionālas attiecības, būt angažētam sarunu partnerim un psiholoģiskam padomdevējam. Analītiķim principā ir jāuzstājas kā interpersonālo attiecību veidošanas skolotājam. Šī sociālā dziedināšana ir sajūgta ar sevis pašā iepazīšanu, kas rada drošības izjūtu un pārliecību par sevi. Sallivens izmanto Kurta Levina ieviesto jēdzienu "lauks", runājot par sociālajiem laukiem, kuros cilvēks darbojas. Viņš vērsās pret dažādiem aizspriedumiem un uzskata, ka psihiatram jānodarbojas ar kultūras un cilvēces (humanitātes) jautājumiem, kaut arī atšķirībā no citiem analītiķiem tiem īpaši nepievēršas. Sallivens pieņem, ka aizspriedumos izpaužas ne tikai slikti kompensētas bailes, bet arī bērnībā izstumtā seksualitāte, tādējādi pievienojoties Freida uzskatiem. Viņš runā par arhaisko seksuālo kultūru, kas aizvien

* Savā ziņā līdzīgu šizofrēnijas skaidrojumu piedāvā Gregorijs Beitsons, izstrādājot ideju par divējo saistību (*double bind*), t. i., no vienas puses, pieprasot noteiktu reakciju, bet, no otras, – tūdaļ pat to aizliedzot.

vēl tiek uzturēta (seksuālā noniecināšana, apspiešana, difamēšana un maldīgas informācijas izplatīšana), radot daudzas psihiskas saslimstības. Tomēr kopumā Sallivens veselību saista ar pielāgošanos pastāvošajai sabiedrības formai un ir *American Way of Life* aizstāvis. Viņa pēdējā vēlēšanās ir tikt apbedītam saskaņā ar katoliskajiem rituāliem un militārā goda izrādīšanu.

Ērihs Fromms

Erich Fromm
23.03.1900.–18.03.1980.

Fromms ir dzimis ortodoksālā ebreju vīrtīgotāja Naftala un Rozas ģimenē Frankfurtē pie Mainas. Abi vecāki nāk no rabīnu dzimtām, tēva priekšteči pat ir ievērojami talmudisti, kuru dzīves stils (īpaši dzīves nogalē) spēcīgi iespaido Ērihu Pinhasu. Viņš identificējas ar specifiski jūdaisko dzīves praksi, kuru vēlāk cenšas izteikt savā mācībā. Fromma pirmais skolotājs ir ortodoksa rabīns Jakobs Horovics (1873–1939). Četrpadsmitgadīgo zēnu satricina kara sākšanās un tā izraisītās nacionālās un slepkavnieciskās drāmas. Viņš iedziļinās Vecajā Derībā, un īpaši viņu valdzina pravieši, kas vēsta par laiku, kad tautas “pārkals savus

zobenus par lemešiem un savus šķēpus par viņa dārza dārznieku nažiem” (*Jes.* 2: 4). Profētisma dzīves iemiesojums Frommam ir rabīns Nehemijs Nobels (1871–1922), kas viņu satuvina ar ievērojamiem ebreju intelektuāļiem – Ernstu Simonu, Francu Rozencveigu, Leo Lēventālu, Martinu Būberu, Geršomu Šolemū, Zigfrīdu Krakaueru u. c. Nobela piekritēju vidē populārs ir neokantietis Hermans Kohens (1842–1918) un viņa vēlināis darbs “Prāta reliģija iz jūdaisma avotiem”. 1918. gadā Fromms uzsāk jurisprudences studijas un iedraudzējas ar rabi Zālamanu Baruhu Rabinkovu, kura vadībā apgūst Talmūdu un iepazīstas ar hasīdismu. 1919. gadā Fromms dodas uz Heidelbergu studēt socioloģiju pie Alfreda Vēbera (1868–1958), pie kura arī promovējas ar darbu “Jūdaiskais likums” (1922).

1924. gadā Fromms iepazīstas ar analītiķi Frīdu Reihmani, ar kuru pēc diviem gadiem arī apprecas. Viņš iziet analīzes kursu, kuru vēlāk papildina pie Hansa Zahsa. Fromms kļūst par ortodoksu psihoanalītiķi un 1927. gadā publicē pirmo analītisko rakstu “Sabats”. Taču savu analīzi viņš sajūdz ar socioloģiju: “Psihoanalīze un socioloģija” (1929), “Kristus dogmas attīstība” (1930), “Valsts kā audzinātāja” (1930), “Politika un psihoanalīze” (1931) u. c. Fromms novēršas no jūdaisma (arī no cionisma). Novēršanos veicina ne tikai psihoanalīze, bet arī sastapšanās ar budismu, kuru viņš iepazīst pēc Georga Grimma darbiem “Budisma mācība. Prāta reliģija” un “Budisma zinātne”. 1929. gadā viņš piedalās Dienvidvācu psihoanalīzes grupas dibināšanā un gadu vēlāk uzsāk darbu Frankfurtes Sociālo pētījumu institūtā. Fromms

pievēršas Marksa darbiem un 1932. gadā publicē savā ziņā programmatiskus rakstus: "Par analītiskās sociālpsiholoģijas metodi un uzdevumu", "Psihoanalītiskā karakteroloģija un tās nozīme sociālpsiholoģijā". Turpmāk viņš izstrādā *analītisko sociālpsiholoģiju* un *rakstura* problemātiku. 1930. gadā Fromms Berlīnē uzsāk privātpraksi, gadu vēlāk šķiras no sievas un ārstējas Davosā. 1933. gadā viņš lasa vieslekcijas Čikāgā un pēc gada pārceļas uz Ņujorku.

Divdesmitajos gados Berlīnes Psihoanalīzes institūts kļūst par prominentu analītiķu izglītošanas centru. Šāndors Rado lasa ievadu psihoanalīzē, Francs Aleksanders lasa lekcijas par sapņu interpretāciju un notur seminārus par homoseksualitātes teoriju un terapiju. Hanss Zahss pasniedz mācību par dziņām, Ernsts Zimmels māca par neirozēm, bet Oto Fenihels notur seminārus par metapsiholoģiskiem jautājumiem. Karena Horneja iztirzā jautājumus par analītisko terapiju un tehniku, bet Makss Eitingons vada kontrolseminārus. Haralds Šulcs-Henke izstrādā ideju par aiztures lomu neirozē, bet Karls Millers-Braunšveigs notur seminārus par psihoanalīzes un filosofijas robežjautājumiem. Teodors Reiks ievada topošos analītiķus reliģijas psiholoģijā. Savukārt Vilhelms Reihls tiek uzskatīts par vienīgo marksistiski orientēto sociologu, kas praktizē psihoanalīzi. Frommam nav pieņemama Reiha seksuālekonomiskā interpretācija, kaut arī vēlāk viņš atbalsta Reiha drauga Aleksandra Nīla centienus. Marksa recepcijā Frommam daudz nozīmīgākus impulsus sniedz Horkheimers, Lēventāls un Markuze. Ņujorkā Fromms strādā Sociālo pētījumu jaunajā institūtā, no kura 1938. gadā izstājas, un sadarbojas ar Horneju un Sallivenu. 1941. gadā viņš publicē grāmatu "Bēgšana no brīvības", kas drīz vien kļūst par bestselleru. 1943. gadā Fromms nošķiras no Hornejas grupas un *norobežojas* kā no neoanalīzes kulturālistiskā strāvuma, tā no humānistiskās psiholoģijas.

1944. gadā Fromms apprecas ar Henniju Gurlandi – fotoreportieri un Valtera Benjamina (1872–1940) nāves aculiecinieci. Kad abi bēg no nacistiem, viņa gūst mugurkaula traumu un 1952. gadā mirst. Otrās sievas nāvi Fromms pārdzīvo visu mūžu un ne visai labprāt runā par viņu publiski. 1947. gadā Fromms publicē grāmatu "Cilvēks pats sev. Ievads ētikas psiholoģijā", kur turpina psihoanalīzes revīziju. 1949. gadā Frommi pārceļas uz Mehiko. Pārceļšanos nosaka ne tikai sievas veselība, bet arī izredzes nostiprināt savu mācību. 1951. gadā Fromms Mehiko Universitātē kļūst par ekstrordināro profesoru, uzsāk psihoanalīzes apmācību kursu un veido topošo analītiķu apvienību (*Grupo Mexicano de Estudios Psicoanalíticos*). 1953. gadā Fromms apprecas ar amerikānieti Enisu Frīmani un divus gadus vēlāk publicē grāmatu "Veselā sabiedrība", kurā izvērs savas mācības pamatatzīņas. Topošo analītiķu apmācībai Fromms pieaicina savus Ņujorkas paziņas analītiķus, vieslekcijas lasa arī Mihaēls Bālints, marksists Gajo Petrovičs un teologs Pauls Tillihs. 1956. gadā, kad tiek publicēta Fromma populārākā grāmata

* Fromms arī turpmākajos darbos izmanto opozīciju "sane/insane"; ar vārdu "sane" tiek domāta ne tikai vesela, bet arī normāla un saprātīga dzīve un sabiedrība.

"Māksla mīlēt", tiek nodibināta Meksikas psihoanalīzes sabiedrība (*Sociedad Mexicana de Psicoanálisis*). Gadu vēlāk notiek slavenais seminārs kopā ar Daisecu Sudzuki par dzenbudismu, tajā piedalās arī Rihards de Martino un Airs Progrofs, kurš aplūko Junga atziņas. 1957. gadā Fromms uzsāk arī lauku pētījumus par meksikāņu zemniekiem ("Sociālais raksturs meksikāņu ciematā. Sociopsihoanalītiska studija", 1970). Meksikas psihoanalīzes sabiedrības izolācija tiek mazināta, 1962. gadā nodibinot Starptautisko psihoanalīzes sabiedrību federāciju (*Federación Internacional de Sociedades Psicoanalíticas*) un Starptautisko psihoanalīzes forumu. Pētījumu rezultāti tiek publicēti žurnālos "*Revista de Psicoanálisis, Psiquiatría y Psicología*", "*Contemporary Psychoanalysis*" un "*Zeitschrift für Psychosomatische Medizin und Psychoanalyse*".

Savas psihoanalīzes iezīmes Fromms mēģina ieskicēt rakstā "Psihoanalīze" (1955). Vēršoties pret ortodokso analīzi, Džonsa uzbrukumiem Rankam un Ferenci, viņš publicē rakstu "Psihoanalīze – zinātne vai fanātisms?" (1959). 1959. gada publikācijā "Zigmunda Freida misija" Fromms izskaidrojas ar psihoanalīzes pamatlicēju, tomēr savus uzskatus par analītisko tehniku tā arī neizvērš un kāzus izklāsta fragmentāri. Fromms iepazīstina amerikāņus ar agrīnā Marksa idejām ("Marksa koncepcija par cilvēku", 1961), kurš kopā ar Freidu tiek pasludināts par lielajiem ilūziju grāvējiem ("Viņpus ilūziju važam. Mana sastapšanās ar Marksu un Freidu", 1962). 1964. gadā tiek publicēta grāmata "Cilvēka sirds", kurā aplūkota cilvēkbūtnes vērstība uz labo un ļauno. Trīs gadus vēlāk Fromms atsakās no saviem amata pienākumiem Mehiko un tieši pievērsās zinātniskam darbam un politikai. Viņš iestājas par komunitāro sociālismu, ko vēlāk devē vienkārši par humānistisko sociālismu. Fromms kritizē ASV ārpolitiku un uzsver, ka Padomju Savienība ir konservatīva menedžeru (birokrātu) valsts, nevis revolucionāra sistēma, kas tiecas pēc pasaules kundzības (resp. ASV ārpolitika ir pilnīgi neadekvāta pastāvošajām reālijām). Fromms iestājas par miera kustību un publicē apkārtrakstus par aktuālajiem politiskajiem notikumiem (šie apkārtraksti figurē ar nosaukumu "*Committee of Correspondence Newsletter*"). Viņš vērsas pret politiskajām fikcijām un, izmantojot psihoanalīzes instrumentāriju, grib parādīt, ka runa ir par cilvēkiem, nevis lietām ("Cilvēks nav lieta", 1957; "Vai cilvēks var būt pārāks? Ieskats ārpolitikas faktos un fikcijās", 1961). Zinātnisko darbu Fromms veic Meksikā, bet politisko darbību izvērs ASV. Viņš atzīst, ka cilvēks ir kļuvis par zīdaini, kura apetītes objekts ir visa pasaule; Fromms vērsas pret patērētājsabiedrību un tās elkiem – organizācijām, valsti, varu, birokrātiju, nākotni, Dievu. 1968. gadā tiek publicēta grāmata "Cerības revolūcija", iestājoties par humanizētu tehniku. Šajā gadā Fromms iesaistās arī Eižena Makkartija vēlēšanu kampaņā, taču infarkta dēļ drīz vien atsakās no politiskajām aktivitātēm. Fromma sabiedriskā un zinātniskā darbība ir sajūgta ar profētisma apjēgsmi, reliģiozitātes meklējumiem; 1966. gadā tiek publicēts viņa darbs "Jūs būsit kā Dievs".

* "Un jūs būsit kā Dievs" (1. Moz. 3: 5).

1969. gada vasarā Frommi atpūšas Tesinā un drīz vien pilnīgi pārceļas uz Lokarno Šveicē. 1973. gadā tiek publicēta grāmata "Cilvēka destruktivitātes anatomija", kurā Fromms analizē agresivitāti, sadismu un nekrofiliju, vērsoties pret Konrada Lorenca (1903–1989) idejām. 1976. gadā tiek publicēts Fromma pēdējais lielais darbs "Piederēt vai būt?". Mūža nogalē viņu aizvien vairāk fascinē rabīnisko priekšteču pirmsbirģeriskā pasaule un izturēšanās. Fromms iestājas par reliģiozitāti bez reliģijas, īpašu uzmanību veltot mistiskajai filosofijai un budismam, kuru māca Njanaponika (1901–1994)*. Fromms vēl vairāk izvērsis jau darbā "Cilvēks pats sev" uzsvērtu ideju, ka ētika ir *dzīves māksla*, kurā cilvēks ir gan mākslinieks, gan savas mākslas priekšmets. Dzīves mākslas pamats ir zinātne par cilvēku, cilvēka pārzināšana (*science of man*). Fromms izstrādā ne tikai analītisko sociālpsiholoģiju, bet arī dzīves mākslu, kas lielākoties gan tiek praktizēta, nevis izvēsta teorētiskos darbos. 1977. gadā Fromms piedzīvo kārtējo infarktu, un viņa dzīves spēki strauji izsīkst. Fromms ļaujas intervijām (kļūstot populārs Eiropā) un filosofiju un teoloģiju studējušajam Raineram Funkam (dz. 1943. g.) novēl tiesības rīkoties ar savu literāro mantojumu.

Fromma zinātniskos meklējumus iezīmē psihoanalīze un marksisms. Sākotnēji viņš ir ortodokss analītiķis, tomēr drīz atsakās no psihoanalīzes, kaut arī gandrīz visu mūžu praktizē terapiju, kuras izklāstu tā arī nesniedz. Dažkārt savu analīzes variantu Fromms dēvē par humānistisko psihoanalīzi. Kaut arī Fromms apelē pie Marksa, viņš nav marksists. Fromma agrīnais mērķis ir analītiskās sociālpsiholoģijas izveide, pētot rakstura problemātiku. Kritiskā attieksme pret psihoanalīzi izpaužas rakstos "Mātes tiesību teorijas sociālpsiholoģiskā nozīme" (1934) un "Psihoanalītiskās terapijas sabiedriskā nosacītība" (1935). Raksturā, pēc Fromma ieskata, izpaužas cilvēciskā un sabiedriskā izturēšanās, ko, no vienas puses, ietekmē ekonomiskie un sabiedriskie spēki, bet, no otras, – psihiskie spēki un vajadzības. Līdz ar to cilvēku, viņa raksturu nevar skatīt tikai kā dzimumdzīņu un pašuzturēšanas dzīņu īstenošanās rezultātu. Tāpēc Fromms atsakās no libido teorijas un lielāku uzsvaru liek uz interpersonālajām attiecībām. Taču šīs attiecības pastāv sabiedrībā ar noteiktu ekonomisko bāzi. Bet marksismā netiek izpētīts, kā ekonomiskā bāze saistās ar ideāliem un idejām. Lai atrisinātu šo problēmu, Fromms ievieš sabiedrības libidozas struktūras konceptu, bet vēlāk izmanto jēdzienu "sabiedrības raksturs" (*social character*). Viņu interesē ne tik daudz individuālais, cik *sociētālais raksturs*. Sākotnēji Fromms šī rakstura izveidē lielu lomu piešķir ģimenei – sabiedrības psiholoģiskajai aģentūrai, uzsverot, ka ģimene veido sabiedrībai vai šķīrai atbilstīgu specifisku struktūru, kas raksturo bērnu un pieaugušo. Frommu īpaši interesē autoritārisma veidošanās, un 1936. gadā Horkheimera izdotajās "Studijās par autoritāti un ģimeni" viņš saraksta socioloģisko sadaļu. Runājot par sabiedrības raksturu,

* Sk.: **Nyanaponika. A Farawell Tribute: Life Sketch, Bibliography.** – Kandy, 1995. Nozīmīgākie darbi: *Abidharma Studies* (1949). – Boston, 1998; *The Heart of Buddhist Meditation.* – New York, 1969; *The Road of Inner Freedom.* – Kandy, 1982; *The Vision of Dhamma* (1986). Seattle, 2000.

Frommam nenākas izmantot masas vai kolektīvās dvēseles jēdzienu. Taču Sociālo pētījumu institūta "marksistiem" nav pieņemams Fromma risinājums. Frommam nav tīkams Adorno, bet Horkheimers nepieņem atteikšanos no libido teorijas un veidojamo neanalīzi uzskata par atkrišanu veselā saprāta psiholoģijā (*commonsense psychology*).

Fromms cenšas noskaidrot cilvēka *dabu*. Šādi viņš nokļūst arī pie brīvības problemātikas: cilvēks var būt brīvs, taču brīvības īstenošana ir atkarīga no paša indivīda un sabiedriskajiem apstākļiem. Fromms piedāvā vēsturisku atskatu, lai noskaidrotu pastāvošo sabiedrības raksturu un cilvēka bēgšanu no brīvības. Sākotnēji bērns dzīvo ģimenes vai klana ietvaros un šajās simbiotiskajās attiecībās jūtas drošs. Attīstības gaitā viņš nošķiras no šīm simbiozēm un izjūt nedrošību, kuru cenšas pārvarēt parasimbiotiskos veidojumos. Šādi izpaužas arī bailes no brīvības, t. i., no patstāvīgas produktīvas būšanas. Viduslaikos cilvēks dzīvo kārtas, korporācijas vai tautas ietvarā, bet līdz ar renesansi iezīmējas individualitātes, individuiskuma atklāšana. Sevis kā indivīda, t. i., no citiem nošķirtas un atšķirīgas būtnes atklāšana izraisa nedrošību jeb bailes, kuras vairums saskaņā ar Fromma uzskatiem tā arī nav spējuši pārstrādāt. Atbilde uz šo vispārējo nedrošību ir reformācija. Kristietības reformatori uzsver Dieva visspēcību un cilvēka bezspēcību, runā par predestināciju un Dieva žēlastību. Agrīnajā kapitālismā tas tiek izmantots rakstura izveidē, šāda ideoloģija virza uz darbu, taupību, askētismu un uzmācīgu pienākuma izjūtu. Reliģija kļūst par svarīgu jaunlaiku producēšanas garīgo faktoru. Ko cilvēkam uzliek ekonomiskie apstākļi, to iekšēji no viņa pieprasa arī reliģija. Tādējādi reformācija kļūst par totalitārisma priekšspēli. Vispārējās nedrošības pārņemts, cilvēks bēg pats no sevis un brīvības. Fromms apraksta trīs bēgšanas mehānismus: *autoritārismu*, *graušanu* un *automatizējošo konformismu*. Autoritārisms jeb sadomazohisms ir bezspēcības, impotences izpausme, atsakoties no savas patstāvības, kuru cenšas kompensēt sekundārās parasimbiotiskās attiecībās. Vara var būt ārēja, iemiesojoties kādā personā vai institūcijā, un iekšēja, figurējot kā pienākums, sirdsapziņa vai Virs-Es. Fromms uzsver, ka pēdējā laikā vara ir kļuvusi anonīma un šādai varai ir visdažādākās maskas – veselais saprāts, zinātne, psihiskā veselība, normalitāte, sabiedriskā doma u. tml. Graušana, kas sakņojas bezspēcībā un cilvēka izolācijā, izpaužas kā iznīcināšana, postīšana. Pasaules sagraušana ir pēdējā iespēja neļaut sagraut sevi. Automatizējošais konformisms ir atteikšanās no sevis un vispārpieņemtas personības tipa iestrāde sevī, t. i., sociālās mimikrijas praktizēšana. Feodālisma pārpalikumi, protestantisms un kapitālisms, pēc Fromma uzskata, ir veicinājis autoritatīva rakstura veidošanos Eiropā, ļaujot uzplaukt nacismam. Vienlaikus viņš norāda arī uz tām tendencēm demokrātiskajās sabiedrībās, kuras liek cilvēkam bēgt no brīvības.

Cilvēka raksturs veidojas attieksmē pret pasauli un attieksmē pret citiem un sevi. Pirmo attieksmi Fromms dēvē par asimilācijas, bet otru – par socializācijas procesu. Šajos procesos arī veidojas noteiktas raksturorientācijas. Turklāt Fromma aprakstītā orientācija zināmā mērā atbilst psihoanalīzē

Raksturu orientācija

Neproduktīvā	Receptīvā Ekspluatējošā Uzkrājošā Patērējošā (<i>marketing</i>) Nekrofilā	Sadomazohisms (autoritārais raksturs) Konformisms jeb indiferentisms Nekrofilija (Narcisms)
Produktīvā	Darbība	Mīlēšana, domāšana

aplūkotajiem libido fāžu raksturiem: receptīvā orientācija – orālajam raksturam, ekspluatējošā un uzkrājošā – anālajam raksturam, bet patērējošā, mārketinga orientācija – falliskajam raksturam. Cilvēkam savā dzīvē ir jāapmierina eksistenciālas vajadzības, no kurām Fromms lielākoties uzsver savstarpējās attiecības (*relatedness*), transcendēšanu, iesakņotību un orientācijas un veltīšanas ietvertību*. Produktīvā orientācija ir *vita activa* – darbība, mīlēšana un domāšana. Īpaši Fromms analizē mākslu mīlēt, kuru raksturo rūpes, atbildība, cieņa un zinoša saprašana. Viņš aplūko arī piecus mīlēšanas veidus: 1) brāļa mīlestību, 2) mātes mīlestību, 3) erotisko mīlestību, 4) pašmīlestību un 5) Dieva mīlestību. Fromms uzskata, ka mīlestība ir atbilde uz cilvēka eksistences jautājumu un ka mūsdienu pasaulē mīlestība atrodas sairšanas procesā. Viņš speciāli aplūko cilvēka destruktivitāti. Viens no iemesliem ir vērsšanās pret Lorenca grāmatā “Tā sauktais ļaunums. Par agresijas dabisko vēsturi” (1963) paustajām idejām. Lorencs cenšas pārliecināt, ka cilvēka dabā ir būt agresīvam. Fromms vērsas ne tikai pret Lorencu, bet arī pret biheiviorismu, kas agresivitāti skata kā iemācītu izturēšanos. Fromms izšķir divus agresijas pamattipus. Pastāv defensīvā agresija jeb labdabīgā, adaptīvā, dzīvi apliecinošā agresivitāte. Savukārt ļaunā agresija izpaužas sadismā un nekrofilijā. Sadistisks cilvēks ir bailīgs un mazdūšīgs, viņam ir vāji attīstītas savstarpējās attiecības; savu vājību viņš kompensē ar kundzību pār citiem. Savukārt nekrofilija izpaužas kā tieksme pēc nedzīvā, mirušā. Šis rakstura deformācijas Fromms uzskatāmi demonstrē, aplūkojot sadisma (Stalins, Himlers) un nekrofilijas (Hitlers) kāzus. Nekrofilijas analīzē Fromms neaprobežojas tikai ar politiku, viņš norāda uz nekrofilijas tendencēm dabaszinātnieku un tehniķu rīcībā. Viss tiek sadalīts, atomizēts un kontrolēts, ar to itin viegli var manipulēt. Nekrofiliskums izpaužas arī modernajā ekonomiskajā dzīvē un psiholoģijā. Nekrofilijai Fromms pretstata biofiliju, dzīvā mīlēšanu.

Cilvēka dzīvē Fromms izšķir divus eksistences un pieredzesodus – *būt* un *piederēt*. Būšana ir aktīva, produktīva darbība, taču tā nav nekāds aktīvisms vai darbošanās (*busyness*). Savukārt piederēšana ir pasivitāte; cilvēks nevis dzīvo, bet tiek dzīvots, dzīve tiek pakārtota tam, kas cilvēkam pieder: īpašums, amats, slava u. tml. Piederības mods ir saistīts ar nedrošību jeb

* *Frame of orientation and an object of devotion*. Vārdā “*devotion*” ieskanas uzpurēšanās un dievbijīguma nozīme, arī pašā Fromma uzvārds tulkojumā nozīmē “dievbijīgais”.

bailēm, šajā modā dzīvojošais cilvēks ir laika sasaistīts un baidās no nāves. Toties būt dimensijā cilvēks ir bezlaicīgs un spēj apstiprināt dzīvi un dzīvo. Raksturojot abus modos, Fromms norāda arī to reliģiskās tendences. Būt ir saistīts ar atšķirtību un atlīdzināšanu. Fromms nepieņem pastāvošās autoritatīvās reliģijas, viņam svarīga ir x-pieredze, kas arī ir Dieva pieredzēšana. Turklāt šādi gūstama vienbūšanas pieredze (*experience of oneness*), t. i., cilvēks un Dievs kļūst viens. Fromma sludināto humānismu nodrošina autonomā apziņa, kas ir patības balss. Beigu beigās Fromms atzīst, ka cilvēka būtība ir nevis atbildes, bet gan jautājumi. Viņš iestājas par būt un vēšas pret nebūšanām, kas saistītas ar dzīvi piederēšanas aspektā un neproduktīvu orientāciju.

Eksistences mods	Būt	Piederēt
Tendences, attieksmes, centieni	Aktivitāte Drošība Prieki Dzīves apstiprināšana Solidaritāte Bezlaicīgums Atšķirtība Atlīdzināšana (<i>atonement</i>)	Pasivitāte Nedrošība Izpriecās Bailes no nāves Antagonisms Laika sasaistītība Nepaklausība Pakļaušana

Fromma centieni lielākoties ir nepieņemami gan marksistiem, gan daudziem analītiķiem. Marksisti pārmet marksisma psihoanalizēšanu, bet analītiķi ir nemierā par psihoanalīzes sajūgšanu ar politiku un revolucionāru darbību. Fromms atsakās no dzīvu teorijas, bet Oidipa kompleksu attiecina tikai uz patriarhālo sabiedrību. Terapijas, tehnikas jomā Fromms acīmredzot nekādu revīziju neveic. Fromms kritizē Freidu, kaut gan kritikas objekts lielā mērā ir angļiski amerikāniskais Freids, kas saistīts ar institucionalizēto psihoanalīzi. Savu psihoanalīzes revīziju Fromms sajūdz ar vīziju par humānu pašpiederzi un piepildītas (laimīgas) dzīves īstenošanu. Tāpēc viņš izstrādā *dzīves mākslu*, kuru pats arī praktizē. Atskatoties uz savu dzīvi, Fromms priecājas, ka spējis gūt pieredzi par Vecajā Derībā teikto: "Tev svešinieku būs mīlēt kā sevi pašu, jo jūs esat bijuši svešinieki Ēģiptes zemē." (3. Moz. 19: 34) Fromms visu mūžu ir svešais pats sev un cenšas to iepazīt, kaut arī citus viņa svešatnīgums ir atbaidījis.

Frīda Fromma-Reihmane

Frīda Reihmane ir dzimusi ebreju baņķiera ģimenē Kēnigsbergā. Tēvs ļoti rūpējas par abām savām meitām, un Frīda kopš mazotnes iesavina sevi protektīvu attieksmi pret apkārtējiem. Viņa studē medicīnu vietējā universitātē un kara laikā strādā Kurta Goldšteina (1878–1965) vadībā, kopjot karavīrus ar smadzeņu bojājumiem. Geštaltpsiholoģijas ietekmēts, viņš rūpīgi apraksta

smadzeņu funkciju fizioloģiju un patoloģiju. Pēc kara Reihmane dodas uz Drēzdeni pie Johana Heinriha Šulca (1884–1970), kurš kļūst slavens ar savu autogēnā treniņa koncepcijas izstrādi. Savu izglītību Reihmane turpina pie Emīla Krēpelina Minhenē, kurš pēta arī demences problemātiku. Divdesmito gadu sākumā viņa iepazīstas ar psihoanalīzi un 1924. gadā Heidelbergā atklāj sanatoriju, kur dziedināšanā izmanto arī analīzi. Viņa ievada analizē Ērihu Frommu, Leo Lēventālu, Ernstu Simonu u. c. Reihmanes sanatorija ir sava veida psihoanalītisks ebreju pansionāts un hotelis, kuru dēvē arī par Torapeitikumu. Analizējamie veido komūnu, kas piedalās kopīgās maltītēs, pirms kurām tiek apspriesti fragmenti no Bībeles, bet pēc tām – dzīvē radušās grūtības. Atziņai par torapiju (terapijas vietā) ir arī kritiska nozīme, jo sanatorijas apmeklētāji tiek “izdziedināti” no ortodoksālā jūdaisma, Toras mācības. Frīda Reihmane publicē savus pirmos psihoanalītiskos rakstus (“Par psihoanalīzi” (1924), “Par neurožu socioloģiju” (1924), “Ebreju maltītes rituāls” (1927) u. c.) un 1926. gadā apprecas ar Ērihu Frommu, ar kuru kopā nodzīvo piecus gadus.

Frieda Fromm-Reichmann
23.10.1889.–28.04.1957.

Fromma-Reihmane iekļaujas Dienvidvācijas analītiķu pasākumos un iepazīstas ar Georga Grodeka idejām. Taču, izplatoties nacismam, viņa ir spiesta doties uz Elzasu, lai pabeigtu dažu pacientu uzsākto ārstēšanu un dotos uz Palestīnu. Tomēr Palestīnā viņa nepaliek un 1935. gadā pārceļas uz ASV. Česnatlodžā (Merilenda) viņa strādā psihiski smagi sasirgušu cilvēku sanatorijā, kas drīz vien kļūst par ievērojamu šizofrēnijas terapijas centru. Fromma-Reihmane sadarbojas un sadraudzējas ar Hariju Sallivenu, kļūdamā par viņa piekritēju. Viņas uzmanības lokā lielākoties ir šizofrēnija un maniakāli depresīvi stāvokļi, par kuriem viņa publicē lietišķus rakstus Sallivena izdotajā žurnālā. Fromma-Reihmane izstrādā *analītiski orientētu psihožu terapiju*, taču nevienu grāmatu savas dzīves laikā tā arī npublicē.

Sākotnēji Fromma-Reihmane publicē nelielus rakstiņus ortodoksās psihoanalīzes garā, līdz atrod savu mūža pamattēmu – šizofrēnijas apjēgsmi un ārstēšanu. 19. gadsimtā dominē uzskats, ka šizofrēniju izraisa smadzeņu vai vielmaiņas anomālijas, un šis uzskats tiek pārņemts arī nākamajā gadsimtā. Iepazīnies ar Freida neurožu mācību, Jungs mēģina sniegt psiholoģisku šizofrēnijas interpretāciju (“Par *Dementia praecox* psiholoģiju”, 1907). Šādi savdabīgā psihiskā produkcija, sajūgta ar pacienta dzīves vēsturi, gūst noteiktu jēgu un nav vairs tikai sabojātās nervu sistēmas rezultāts. To uzsver arī Freids, tomēr vairās no šādu cilvēku dziedināšanas. Fromma-Reihmane, pievienodamās Freida un Sallivena uzskatiem, uzdrošinās pievērsties šizofrēniķu ārstēšanai. To veicina arī Šveicē dzimušā amerikāņu psihiatra Ādolda

Meijera nostiprinātā atziņa, kas vērsta pret šizofrēnijas somatiskās izcelsmes mitoloģiju. Viņa skatījumā šizofrēniķis ir cilvēks, kas bērnībā nav apguvis dažas izšķirīgas dzīves tehnikas. Tādējādi terapijas mērķis ir atjaunot sociālo pielāgotību. Arī Fromma-Reihmane nepieņem "somatisko" ārstēšanas metodi, aicinot pacietīgi iedziļināties saslimstības agrīnajā priekšvēsturē. Viņa noraida arī distancēšanās tehniku un veido ar pacientu ciešas un intīmas *sadarbības attiecības* – eksistenciālu komunikāciju. Šajā darbā nepieciešama īpaša *pacietība*, ko Fromma-Reihmane nebeidz vien uzsvērt. Viņa norāda, ka jāņem vērā arī neverbālā komunikācija (žesti, kustības, mīmika u. tml.). Attiecībās ar šizofrēno ārstam jāīsteno sava veida mātes funkcija un jāatceras, ka pat izdziedinātie pacienti var palikt šizoīdi. Fromma-Reihmane uzskata, ka analītiķim ir jāizveido savs terapijas stils, kas atbilst viņa patībai. Analītiķim ir radoši jāveido sevi, nevis jāapmierinās ar profesionālās maskas izmantošanu. Savā ziņā viņam jābūt filosofam, pretējā gadījumā viņš ir tikai dvēseles tehniķis. Mūža nogalē Fromma-Reihmane pievēršas vientulības apjēgsmei un vientulības epidēmijas analīzei. Viņa ir ne tikai klīniciste, bet arī iejūsminoša psihoanalīzes un psihoterapijas skolotāja. Viņas ievērojamākie skolnieki ir Silvio Arjeti un Harolds Serless.

Haralds Šulcs-Henke

Harald Schultz-Hencke
18.08.1892.–25.05.1953.

Šulcs-Henke ir dzimis Berlīnē. Māte ir ārkārtīgi slimīga, bet dabaszinātniski izskolotais tēvs ir prūsisko tikumu iemiesojums. Šulcs-Henke uzaug emocionāli visai sterilā gaisotnē, un tas atveidojas arī viņa uzvedībā (stingums, aiztūrētība, hiperintelektuālisms). Šulcs-Henke studē medicīnu Freiburgā un interesējas par bioloģiju, etnoloģiju, socioloģiju un filosofiju. Kopš 1913. gada viņš sāk interesēties par psihiatriju un pievēršas Freida darbiem. Pēc neiroloģijas un psihiatrijas studijām Šulcs-Henke 1922. gadā Berlīnē uzsāk mācību analīzi pie Šāndora Rado un Feliksa Bēma*. Kopā ar Oto Fenihelu viņš izveido Bērnu semināru (*Kinderseminar*), kurā tiek diskutēts par psihoanalīzes problēmām. Šulcs-Henke vairās kļūt par ortodoksu analītiķi un jau 1927. gadā publicē grāmatu "Ievads psihoanalīzē", kurā atsakās no libido teorijas. Vēl spēcīgāki iebildumi pret seksuālo teoriju tiek pausti darbā "Liktenis un neuroze" (1931). Pēc 1933. gada Freida psihoanalīze Vācijā tiek uzskatīta par rasei svešu psiholoģiju. 1936. gadā Matiasa Heinriha Gēringa vadībā tiek izveidots "āriski vāciskais" dvēselzinības institūts (*Deutsche Institut für psychologische Forschung und Psychotherapie*), kurā

* Felikss Bēms (1881–1958) – Rīgā dzimis vācu psihoanalītiķis. Sk.: *Boehm F. Schriften zur Psychoanalyse.* – München, 1978.

Šulcs-Henke arī turpina savu darbību. Viņam nevar pārmett sadarbību ar nacionālsociālismu, taču Freida mācības revīzija un Adlera un Junga ideju pārņemšana pēckara Vācijā izraisa diskusijas par viņa piederību psihoanalītiķu saimei.

1940. gadā tiek publicēts Šulca-Henkes pamatdarbs "Aizturu cilvēks". Sākotnēji tā apakšvirsrakstā tiek uzsvērts jēdziens "desmolīze", bet septiņus gadus vēlāk – "neopsihoanalīze". Grāmatai raksturīga aprakstu precizitāte, skrupulozums un jēdzienu pārveide, kas bieži vien apgrūtina tās izpratni. Tomēr šī publikācija ļauj uzvirzīt pārrunām par ceturto psihoanalīzes skolu. Karu Šulcs-Henke pārdzīvo Berlīnē un pēc tā beigām izveido Psihogēno saslimstību centrālinstitūtu. Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības atjaunošanas procesā viņa piekritēji veido savu frakciju un lielākoties pārstāv Vācijas psihoanalītisko biedrību (pretstatā 1950. gadā nodibinātajai Vācijas psihoanalītiķu apvienībai). 1949. gadā Šulcs-Henke publicē darbu "Sapņu analīzes mācībgrāmata", bet divus gadus vēlāk – "Analītiskās psihoterapijas mācībgrāmata". 1952. gadā tiek publicēta neliela brošūra "Šizofrēnijas problēma". Viņš nomirst pēc vairākkārtējām embolijām, ko izraisa apendiksa izoperēšana.

Šulcs-Henke nepieņem dziņu jēdzienu un libido konceptu, Freida izmantotā termina (*Trieb*) vietā viņš izmanto apzīmējumu "piedzīņa" (*Antrieb*). Iespējams, ka ideju par daudzajiem dvēseles autohtonajiem pārdzīvojumiem, ko izraisa piedziņas jeb stimuli, viņš pārņem no Ludviga Klāgesa (1872–1956). Šulcs-Henke uzsver, ka dvēseles dzīvī pastāv četras piedziņu pamatformas. Viņš uzsver arī to, ka miesa un dvēsele skatāma *vienlaicīguma korelācijas* aspektā, tomēr priekšroka dodama skatījumam stimulu aspektā, jo vajadzības pastāv tikai dvēselē. Šulcs-Henke atzīst, ka jau Freids norādījis uz orālajām, anālajām, falliskajām un ģenitālajām vajadzībām, taču šāds skatījums nav pilnīgs. Polimorfī perversās ierosas Šulcs-Henke nodēvē par *intencionālu piedziņu pārdzīvošanu*, proti, pievēršanos pasaulei un līdzdalību tajā. Intencionalitāte ir dvēseles sākotnējais strāvojums, no kura atkarīga individa turpmākā dzīve. Drīz vien intencionālo fāzi pārklāj *orāli kaptīvā* pārdzīvošana, t. i., vēlme iegūt savā īpašumā pasauli. "Mutē-ņemšana" ir tikai viena noteikta piederētgribēšanas izpausme. Anālo fāzi Šulcs-Henke arī vispārina par *retentīvo* pārdzīvošanu – tieksmi saglabāt visu, kas pieder. Kolīdz bērns sāk stāvēt un staigāt, viņš pasauli apgūst motori. Šī apguve ir saistīta ar agresivitāti (graušanu vai plēšanu). Agresijas pirmforma ir ķeršanās kaut kam klāt. Šādas agresijas nesavaldīšana var pārvērsties grautpriekā, kas saglabājas visu mūžu, taču to var izraisīt arī bērna bezpalīdzība (neattīstīta motorika, nepilnīga priekšmetu izpratne u. tml.). Šulcs-Henke uzskata, ka līdzās agresīvai nozīmības tieksmei pastāv *uretrālā* stimulu pārdzīvošana, kas saistīta arī ar erotiku un seksualitāti. Vīrietim "ūdens nolaišana" ir "mērķēta", bet sievietei "noplūstoša". Šīs funkcijas neizkoptība var izraisīt pārmērīgu atdevību vai godkāri. Beidzamā attīstības fāze ir saistīta ar erotiskiem un seksuāliem stimuliem. Mācību par piedziņām var aplūkot kā triju tieksmju izvērsumu. Cilvēku raksturo tieksme pēc *piederēšanas* (intencionāla, orāli

* Atsvabināšanās no sasaistēm, saitēm (gr. *desmos*).

kaptatīva, anāli retentīva), *nozīmības* jeb *atzīšanas* (anāli agresīva, motori agresīva, uretrāla) un *mīlestības* (maiga, erotiska, seksuāla). Bezaizturu, t. i., izvērsti attīstīts cilvēks spēj apmierināt visas trīs tieksmes.

Sākotnēji piedziņas ir neizveidotas, tām ir nepieciešama virzīšana, lai izpaustos sociāli un kulturāli adekvātās formās. Pirmais organizatoriskais darbs tiek veikts audzināšanas procesā. Šulcs-Henke cenšas samērot tīri psihiskos un apkārtnes faktoros ar pārmantotām dispozīcijām. Viņš uzsver, ka dažiem bērniem piemīt primārā hipersensibilitāte, hipermotoriskums un hiperseksualitāte. Visos trijos gadījumos nepareiza audzināšana un kultūras prasības var veicināt aizturu rašanos. Pirmām kārtām par ilgstošu aizturu faktoru Šulcs-Henke uzskata lutinošu jeb stingru audzināšanu. Lutināšana ir stingrības paveids, jo bērns netiek sagatavots dzīvei pasaulē. Pārmērīga lutināšana un autoritārisms (mīlestības trūkums) neuzdrošina bērnu pievērsties pasaulei un iesaistīties tajā. Tādējādi viņa dvēseles dzīvē veidojas caurumi – sagatavotības vietā pastāv nekas un difūzas bailes. Cilvēkā veidojas visdažādākās aiztures, kas novēršamas par desmolīzi pārdēvētajā psihoanalīzē.

Aizturu nomāktam cilvēkam veidojas nosliece uz *ērtumu*, kurā izpaužas arī drosmes zudums. Visas cilvēka aktivitātes ir nomāktas, un viņš pielāgojas citu noteiktajai dzīvei. Ērtās dzīves pretmets ir *milzu gaidas*, t. i., pretenziju izvīrīšana. Jo cilvēks ir neirotikāks, jo vairāk viņš grib ("būt" un "piederēt" nozīmē), neieguldot nekādas pūles; viņš grib kaut ko nozīmēt, neko neveicot. Ja pārējie neiesaistās šajā spēlē, rodas frustrācijas, dusmas un resentiments. Milzu gaidu un ērtuma pārņemts cilvēks neizstrādā arī atbilstīgu darba tehniku, tāpēc savā profesijā lielākoties ir viduvējība. Tas mazina pašvērtību, kuru cenšas kompensēt vai apmierināt ar dažādu aizstājveidojumu palīdzību. Pastāv dažāda veida aiztures ar atšķirīgām sekām dvēseles dzīvē, taču aiztures nav neirozes un neizraisa tās. Neirozes izraisa *kārdinājuma* un *atsacījuma* situācijas. Kārdinājuma situācija rodas, ja aizturētajām piedziņām kaut kas tiek piedāvāts. Pastāv, piemēram, īpašums vai mīlestība, ko atliktu tikai paņemt, taču aizturu cilvēks to neprot satvert, un tas rada dvēseles komplikācijas. Atsacījums izpaužas kā ierasto ekspansijas iespēju zudums, radot ne tikai ceļību zudumu un rezignāciju, bet arī neirozi. Neirotikas saslimstības ir sajūgtas ar likteņa pavērsieniem vai dzīves pagriezieniem. Neurožu izcelsmē nozīmīgi ir vairāki pagriezienpunkti: 1) brāļa vai māsas piedzimšana, 2) iestāšanās bērnudārzā un skolā, 3) pubertāte, 4) profesijas izvēle un apguve, 5) pirmā mīlestība, 6) pirmā seksuālā pieredze, 7) laulība, šķiršanās, 8) bērni, 9) klimakss, 10) novecošana un profesijas atstāšana, tuvu personu nāve.

Šulcs-Henke nošķir un apraksta galvenās neurožu struktūras: šizoīdo, depresīvo, obsesīvi neirotikisko, histērisko un neirastēnisko. Šizoīdās struktūras izcelsmē traumatizācija ir norisinājusies jau pirmajos dzīves gados. Bērns nevar izvērsti attīstīties, ja viņam trūkst siltuma un drošības; to var izraisīt mātes neiroze, nelaimīga laulība, mātes neveiklība u. tml. Bērns izaug distancēts, izolēts, emocionāli nabadzīgs un ir tendēts novērsties no pasaules. Aiztures orāli kaptatīvajā fāzē veicina depresīvas struktūras veidošanos. Tomēr aiz atteikšanās un upurēšanās gatavības var slēpties agresivitāte (pēkšņi dusmu izvirdumi un resentiments). Šādi cilvēki nav iemācījušies cīnīties par sava mērķa sasniegšanu, un, ja vēlmais netiek dāvāts, viņiem

rodas dusmas pret visu un visiem. Obsesīvi neirotiskā struktūra rodas motori agresīvās piedziņas aizturē. Dzīve aizliegumu un normu pasaulē lielākoties rada aizturētu agresivitāti un spītību. Šādi cilvēki gan var veidot lielisku karjeru kā ierēdņi, skolotāji, tiesneši, politiķi, teologi un militāristi; taču, iestājoties neurozei, viņu dvēseles dzīvi pārņem haotiskas jūtas, kuras var sakārtot tikai ar obsesīvu domu un darbību starpniecību. Histēriskās struktūras aizsākšanos Šulcs-Henke lokalizē ceturtajā piektajā dzīves gadā. Realitātes aizvien precīzāka izpratne tiek aizstāta ar gremdēšanos fantāzijās, kurām atbilst arī ģimenes teatrālā dzīve. Histēriķis savā ziņā ir sevis paša aktieris. Neirastēniskā struktūra ir depresīvo, obsesīvi neirotisko un histērisko struktūru sajaukums.

Piedziņu pārdzīvošanas deformācijas atveidojas somatiskos funkciju traucējumos, nereti neurožu vietā rodas fiziskās (ķermeņa) slimības. Savās mācībgrāmatās Šulcs-Henke aplūko svarīgākās piedziņas, kas tiek traucētas socializācijas procesā, un atbilstīgos orgānus, kam ir zināma saistība ar attiecīgajām aizturēm.

Piedziņas	Orgāns	Funkciju traucējumi
intencionāli	acis	aklums, šķielēšana
	ausis	tiks
	kortekss	aklums
kaptatīvi orāli	hipofīze	anoreksija
	rīkle	angīnas pamats
	barības vads	sirds spazmas
	kuņģis	gastrīts
Tieksme pēc īpašuma	artērijas	ekzēmas
retentīvi	urīnvads	urīnvada spazmas, akmeņi
	aknas	hepatīts
anāli	žultspūslis	enterīts
	resnā zarna	kolīts
Tieksme pēc nozīmības	galvas artērijas	migrēna
agresīvi	muskuļi	"krampji"
	sirds	stenokardija
uretrāli	nieres	poliūrija
	pūslis	enurēze
	zarnas	diareja
Seksuālā tieksme	galvas artērijas	eritrofobija
seksuāli	sirds	tahikardija, aritmija
	ģenitālījas	impotence
	dzimumdziedzeris	priapisms, vaginisms, frigīdums
maigi	āda	anestēzija
mīloši	viss ķermenis	nemijs

Šulca-Henkes psihosomatiskie atradumi ir sajūgti ar viņa karakteroloģiju. Viņš apraksta *netikumus* (mantrausību, skopumu, izšķērdību, nepacietību, varaskāri, iedomību, donžuānismu, maucību u. c.), *pārdzīvojumu veidus* (sarkasmu, ironiju, humoru, mistiku, askēzi u. tml.), *tipiskos attīstības tēlus* (kluss bērns, skaļš bērns, aizturu pārpilns jauniešs, ultrakonservatīvs, ultraradikālis, melis, avantūrists, nevainīgi apspiestais, viltus pravietis utt.). Šulcs-Henke parāda, ka netikumu – neaizturētības – pamatā var atrasties aiztures, piemēram, mantrausības pamatā var būt aizturēta mīlestības tieksme, bet izšķērdības – aizturēta agresija. Varaskāriem cilvēkiem lielākoties raksturīgs kompetences trūkums, bet aizturēta mīlestība var izraisīt iedomību. Šulcs-Henke detalizēti un uzskatāmi aplūko dažādās raksturiem, reizēm radīdams iespaidu par “psihomatemātiku” (J. H. Šulcs).

Terapijā Šulcs-Henke izšķir četras metodes: *autonomo, nomotētisko, esoterisko un pragmatisko*. Autonomā terapija principā ir identa ar Freida psihoanalīzi un paša Šulca-Henkes mācību. Nomotētiskā jeb vērtības noteicošā psihoterapija ir individuālpsholoģija, bet esoteriskā – analītiskā psiholoģija. Savukārt par pragmatisko terapiju tiek dēvēts J. H. Šulca autogēnais treniņš, hipnoze un dažādie dvēseles aprūpes varianti.

Literatūra

K. Horneja

- Horney K.** *The Neurotic Personality of Our Time* (1933). – New York, 1964.
Horney K. *New Ways in Psychoanalysis* (1939). – New York, 1966.
Horney K. *Our Inner Conflicts* (1945). – New York, 1992.
Horney K. *Are You Considering Psychoanalysis?* – New York, 1946.
Horney K. *Neurosis and Human Growth* (1950). – New York, 1991.
Horney K. *The Adolescent Diaries of K. Horney*. – New York, 1980.
Horney K. *Final Lectures*. – New York, 1987.
Horney K. *Femine Psychology* (1967). – New York, 1993.
Horney K. *The Therapeutic Process*. – New Haven, 1999.
Jones C. *Karen Horney*. – New York, 1989.
Kelman H. *Helping People: Karen Horney's Psychoanalytic Approach*. – New York, 1971.
Paris B. *Karen Horney: A Psychoanalyst's Search for Self-Understanding*. – New Haven, 1994.
Rubin J. *Karen Horney – Gentle Rebel of Psychoanalysis*. – New York, 1978.

H. Sallivens

- Sullivan H. S.** *Conceptions of Modern Psychiatrie* (1940). – London, 1955.
Sullivan H. S. *The Psychiatrie Interview* (1954). – New York, 1970.
Sullivan H. S. *Clinical Studies in Psychiatrie*. – New York, 1956.
Sullivan H. S. *Schizophrenia as a Human Process*. – New York, 1962.
Sullivan H. S. *Personal Psychopathology* (1965). – New York, 1972.
Sullivan H. S. *The Fusion of Psychiatrie and Social Science*. – New York, 1964.

- Chapman A.** *Harry Stack Sallivan – His Life and His Work.* – New York, 1976.
Chapman A. *The Treatment Techniques of Harry Stack Sallivan* (1978). – Northvale, 1995.
Chatelaine K. *Good Me, Bad Me, Not Me: Harry Stack Sallivan.* – Dubuque, 1992.
Evans B. *Harry Stack Sallivan. Interpersonal Theory and Psychotherapy.* – New York, 1996.
Thompson C. *Psychoanalysis: Evolution and Development* (1952). – New York, 1984.

Ā. Fromms

<http://www.erich-fromm.de>

F. Fromma-Reihmane

- Fromm-Reichmann F.** *Psychoanalysis and Psychotherapy.* – Chicago, 1959.
Fromm-Reichmann F. *Intensive Psychotherapie.* – Stuttgart, 1959.
Papers of Fromm-Reichmann Frieda. Library of Congress Manuscript Division.
Hornstein G. A. *To Redeem One Person is To Redeem the World: the Life of Fromm-Reichmann.* – New York, 2000.

H. Šulcs-Henke

- Schultz-Hencke H.** *Einführung in die Psychoanalyse* (1927). – Göttingen, 1972.
Schultz-Hencke H. *Schicksal und Neurose.* – Jena, 1931.
Schultz-Hencke H. *Der gehemmte Mensch* (1940). – Stuttgart, 1973.
Schultz-Hencke H. *Die psychoanalytische Begriffswelt* (1947). – Göttingen, 1972.
Schultz-Hencke H. *Lehrbuch der Traumanalyse* (1949). – Stuttgart, 1968.
Schultz-Hencke H. *Lehrbuch der analytischen Psychotherapie* (1951). – Stuttgart, 1970.
Schultz-Hencke H. *Das Problem der Schizophrenie.* – Stuttgart, 1952.
Richter H.-E. *Die Chance des Gewissens.* – Hamburg, 1986.

Antropoanalīze

Psihoanalītiskajai kustībai, kas pastāv vācu kultūrtelpā, sastapšanās ar fenomenoloģiju un tās ietvarā topošo eksistences filosofiju ir gandrīz vai nenovēršama. Turklāt šo sastapšanos ir grūti fiksēt, jo bez Edmunda Huserla, kurš līdz ar 20. gadsimta sākšanos izvērš fenomenoloģiju kā filosofiju, jau iepriekšējā gadsimtā fenomenoloģiskas izstrādes psiholoģijā veic Brentāno skolnieks Karls Štumpfs (1848–1936), bet Aleksandrs Pfenders (1870–1941) fenomenoloģiskos principus attiecina uz psiholoģiju gandrīz vienlaikus ar Huserla jauno filosofisko pētījumu publikācijām. Arī Karla Jaspersa 1913. gadā tapušais darbs “Vispārējā psihopatoloģija” dažkārt tiek skatīts kā pirmais slimā cilvēka pasaules fenomenoloģiskais apraksts. Psihoanalīzes un fenomenoloģijas tikšanos veicina *garazinātu statusa noskaidrošana un patstāvības nodrošināšana* (tas izpaužas arī kā tā sauktā psiholoģijas krīze, t. i., vērsšanās pret centieniem reducēt dvēseles dzīvi uz psihofiziskām vai spirituālām likumsakarībām). Būtisku devumu *fenomenoloģiskās psihiatrijas un psiholoģijas* tapšanā sniedz Šveices psihiatrs un domātājs Ludvigs Binsvangers. Sākotnēji savu meklējumu nominēšanai viņš izmanto apzīmējumus “fenomenoloģija” vai “antropoloģija”. Laika gaitā jaunais strāvojums tiek nosaukts par *Daseinsanalyse* jeb antropoanalīzi.* Izšķirīgais pavērsiens šī strāvojuma tapšanā ir saistīts ar Martina Heidegera darbu “Būtme un laiks” (1927). Binsvangers pieņem švābu domātāja idejas, norādot uz viņa galveno konceptu izmantojamību psiholoģijā un psihiatrijā. Binsvangers kļūst par antropoanalīzes izveidotāju, bet Medards Boss to modificē. Transformācijas cēlonis principā ir saistīts ar *attieksmi* pret Heidegera darbu “Būtme un laiks”, tā interpretācijas iespējām. Boss izstrādā antropoanalīzi Heidegera vēlīno ideju gaismā, reinterpretēdams 1927. gadā publicētā traktāta idejas. Līdz ar to antropoanalīze kļūst par tebtūmes analīzi vārda tiešā nozīmē.

*Itāliski figurējošais nosaukums ir piemērots izmantošanai latviešu valodā vairāku apsvērumu dēļ. 1) Šādi iespējams labāk atveidot latviski grūti tulkojamo (vai vismaz neiestrādāto) vārdu “*Daseinsanalyse*” (citās valodās tas parasti netiek tulkots, taču šādā veidā tas latviski ir gandrīz neizmantojams). 2) Šāda nominācija principā precīzi raksturo Binsvangers centienus.

Dažkārt tiek izmantots arī ne visai precīzais apzīmējums “eksistenciālā analīze”. Precīzāk būtu “eksistences analīze” (tulkojot *Dasein* kā “eksistence”), taču šādi savu mācību dēvē arī Viktors Frankls, proti, *Existenzanalyse*. Kaut arī Boss nepieņem Binsvangers antropoanalīzi, tomēr izmanto to pašu vācisko nosaukumu, tāpēc arī viņa mācības nominēšanai tiek izmantots nosaukums “antropoanalīze”.

Ludvigs Binsvangers

Ludvigs Binsvangers pārstāv slavenu Šveices psihiatru dzimtu: tēvs Roberts (1850–1910) vada slavenu sanatoriju "Bellevue" Kreiclingenā, bet tēvocis Oto Binsvangers (1852–1929) ir neiroloģijas profesors Jēnas Universitātē (savulaik viņš ir ārstējis arī Nīči). Ludvigs Binsvangers pievēršas psihiatrijai, studē Lozannā, Heidelbergā un Cīrihē. Burgheclli klīnikā, ko vada Eižens Bleilers, Binsvangers strādā Karla Gustava Junga vadībā, kurš viņu iepazīstina ar psihoanalīzi un tās pamatlicēju Zigmundu Freidu. Psihiatriskās studijas 1907. gadā viņš noslēdz ar doktora disertāciju, kuras vadītājs un reizumis arī eksperimentu objekts ir pats Jungs. Izglītošanos Binsvangers pabeidz pie tēvoča Jēnā un sāk strādāt tēva vadītajā sanatorijā, uz kuru Breiers un Freids savulaik ir sūtījuši savus pacientus (arī slavenu Bertu Papenheimu jeb Annu O.). 1910. gadā pēkšņi nomirst Binsvangers tēvs, un dēlam jāuzņemas sanatorijas vadība, viņš to vada līdz 1956. gadam.

Ludwig Binswanger
13.04.1881.–
05.02.1966.

Binsvangers sāk praktizēt psihoanalīzi, konsultējoties ar Freidu, ar kuru drīz vien viņam izveidojas draudzīgas attiecības visa mūža garumā. Binsvangers nepieņem visas psihoanalīzes atziņas, tomēr uzskata Freida idejas par izaicinājumu ne tikai pastāvošajai psihiatrijai, bet arī dominējošajai cilvēka apjēgsmei. 1911. gadā Binsvangers noklausās lekciju "Vernikes ietekme uz klīnisko psihiatriju" un iecer rakstu ar līdzīgu nosaukumu, Karla Vernikes (1848–1905) vietā liekot Freidu. Iecere par rakstu izvēršas plānā par grāmatu, drīz vien pārtopot nodomā par darbu divos sējumos. Balstoties uz neokantieša Paula Nātorpa (1854–1924) vispārējo psiholoģiju, Binsvangers iedziļinās Bergsona un Huserla mācībā, lai pamatotu psihiatriju un tajā gūto rezultātu interpretāciju. Binsvangeru saista arī Jaspersa darbā "Vispārējā psihopatoloģija" paustās idejas, taču viņš kritizē domu par empātijas nozīmi dvēseles pārdzīvojumu rekonstrukcijā (zināma psihisko fenomenu daļa, īpaši garīgo slimību gadījumā, nav pieejama empātijai). Vēlāk Binsvangers vairākkārt ir norādījis uz savu uzskatu atšķirību no Jaspersa eksistences filosofijas, kaut arī viņa atziņas par Es un Tu attiecībām līdzinās vācu ārsta un domātāja konceptam par eksistenciālo komunikāciju. Binsvangers daudz lielākā mērā balstās uz Šēlera mācību par simpātiju. 1922. gadā Binsvangers publicē savu pirmo lielāko darbu "Ievads vispārējās psiholoģijas problēmās". Tomēr tas nerod īpašu Bleilera un Freida atsaucību, kuriem šis darbs veltīts.

Otrais sējums, kas sākotnēji saucas "Freida psiholoģijas un personas uzbūve", dienasgaismu neierauga. Tā sadalījums iecerēts līdzīgi pirmajam sējumam: pēc psihiskā (jēgveidojumu sakarību) noteiksmes tiktu sniegts dvēseliskā atainojums (aplūkojot psihisko konfliktu un dvēseles instances), bet tad tiktu izklāstīta Freida mācība par personu. Otrais sējums lielākoties tiek uzrakstīts, daļēji ar to ir iepazīties arī Freids, tomēr Binsvangers grāmatu

nepublicē (manuskripta liktenis nav zināms). Nepublicēšanas iemesls ir iedzīlīnāšanās Vilhelma Dilteja hermeneitikā un fenomenoloģijā, kā arī personiskā tikšanās ar Huserlu. Savā ziņā Binsvangerā pārdomas jau kulminē pirmā sējuma nodaļā "Svešais Es un personas zinātniskais atainojums", kurā galvenokārt tiek iztirzātas Dilteja un Šelera idejas. 1927. gadā tiek publicēts Heidegera darbs "Būtme un laiks", kas izraisa *pavērsienu* Binsvangerā domāšanā, kuru vēl vairāk pastiprina draudzība ar Heidegeru. 1936. gadā Binsvangers sakarā ar Freida 80. dzimšanas dienu Vīnē notur runu "Freida cilvēka izpratne antropoloģijas gaismā", kas iezīmē novēršanos no fenomenoloģiskās ontoloģijas un pievēršanos heidegeriski ietonētiem antropoloģiskiem pētījumiem. Principā šis pagrieziens parādās jau 1930. gadā publicētajā darbā "Sapnis un eksistence", kas papildina 1928. gadā nolasītās lekcijas "Sapņu izpratnes un interpretācijas transformācijas".

Heidegers tā ietekmē Binsvangeru, ka viņš pārņem arī švābu domātāja vārdarinājumus un izteiksmes stilu. 1942. gadā psihiatrs Jakobs Viršs ieteic Binsvangerā mācību dēvēt par *Daseinsanalyse*, un šis nosaukums drīz vien arī nostiprinās. Heidegeriskais izteiksmes stils nereti apgrūtinā šīs mācības izplatību (lielākoties tā pastāv Eiropā), tomēr, pateicoties Rollo Meija (1909–1994)* un Henrija Ellenbergera centieniem, tā gūst atzinību arī anglosakšu zemēs. Heidegera eksistenciālā analītika tiek izmantota arī psihiatriskos pētījumos: "Šizofrēnija" (1957), "Melanholija un mānija" (1965), "Apmātība" (1965) u. c. 1942. gadā tiek publicēts Binsvangerā fundamentālais darbs "Cilvēka eksistences pamatformas un izziņa", kurā jaušama arī Martina Būbera ietekme. Pirmā nodaļa ir veltīta mīlestības attiecībām, taču Binsvangers uzsver, ka cilvēku attiecības nav reducējamas uz Es un Tu attiecībām, tāpēc aplūko arī attiecības ar kultūras pasaules reālījām. Heidegera būtmes koncepts tiek izprasts un īstenots kā *cilvēka eksistences analīze*. 1949. gadā Binsvangers publicē grāmatu "Henriks Ibsens un pašrealizācijas problēma mākslā", kurā analizē jau trīsdesmitajos gados iezīmēto "kāpuma" un "krituma" problemātiku. Mūža nogalē Binsvangers iedraudzējas ar Heidegera skolnieku un Huserla kādreizējo līdzstrādnieku Vilhelmu Silaši (1889–1966), kurš viņu vedina pārdomāt vēlīnā Huserla izstrādnes. Binsvangers uztur draudzīgas attiecības ar ievērojamiem sava laika māksliniekiem un domātājiem: Ernstu Kasireru, Karlu Jaspersu, Karlu Lēvitu (1897–1973), Paulu Hēberlinu (1878–1960), Verneru Jēgeru (1881–1961) u. c. Šīs attiecības un paša filosofiskā intence nosaka to, ka Binsvangerā darbos itin bieži sastopami kultūrvēsturiski, literāri un filosofiski ekskursi.

Freida psihoanalīzē Binsvangeram nav pieņemama cilvēka reducēšana uz *homo natura*. Šai reducēšanai viņa izpratnē ir vairākas izpausmes. 1. Morāle un reliģija tiek izvedināta no dziņu funkcionēšanas, bet Binsvangers tiecas aptvert un parādīt cilvēku viņa eksistences veselumā. 2. Psihoanalīze,

* Sākotnēji Meijs studē pie Ādlera, Vaita institūtā viņš sadarbojas ar Sallivenu un Frommu, bet mācību analīzi iziet pie Klāras Tompsones. Šo apstākļu, kā arī Binsvangerā darbu izdošanas dēļ viņš dažkārt tiek uzskatīts par dzīļu psiholoģijas pārstāvi, kaut arī tradicionāli ar viņu tiek saistīta tā sauktās humānistiskās psiholoģijas izveide.

līdzīgi citām skaidrojošām zinātnēm, postulē likumības, kurās izzūd cilvēka unikalitāte. Antropoloģijas uzdevums ir pārvarēt specializēto zinātņu cilvēka koncepcijas, lai izprastu pašu cilvēku. Cilvēks nav izprotams, ja netiek ņemta vērā (atstāta aiz iekavām) viņa persona un komunikācija. Objektīvējot cilvēka dvēseles dzīvi hipotētiskās instancēs (piemēram, Es, Tas un Vīrs-Es veidojumos), tā netiek skatīta patiesās būtmes aspektā, tiek zaudēts eksistences ontoloģiskums un antropoloģiskums. Arī zinātniskā darbība ir viens no eksistences veidiem, kas pastāv līdzās mākslai, morālei, reliģijai u. tml.; šie veidi nav reducējami cits uz citu un izsakāmi cita eksistences reģiona jēdzienos. 3. Cilvēks ir subjektīvu jēgveidojumu radītājs un uzturētājs, t. i., sevis un savas nākotnes veidotājs, bet psihoanalīzē cilvēka darbība principā ir saistīta ar pagātnes norisēm. Binsvangers noraida psihisko parādību kauzālo skaidrojumu. 4. Objektīvizējošais skatījums nesniedz dvēseles dzīves patieso izpratni. Dvēseles pasaule (arī slimnieka) ir jāizprot iz pašas dvēseles pasaules, iz eksistencē apjēgtām rūpēm, bailēm, emocijām u. tml. Katram cilvēkam ir sava realitāte, un nepastāv nekāda normālā realitāte, t. i., arī garīgi slimā cilvēka pasaule ir apjēgta pasaule. Tāpēc Binsvangers modificē arī sapņu interpretāciju, nesaskatot tajos tikai izstumto veidojumu darbību un neapzinātu vēlmju piepildījumu. 5. Binsvangers modificē bezapziņas konceptu. Viņš nenoliedz bezapziņas pastāvēšanu, kuru principā izprot kā priekšapziņu, un noraida ideju par bezapziņas dinamisko spēku. Savā ziņā viņš pat padziļina jēdzienu par bezapziņu, skatot to kā patieso būtmi, kurā saplūst cilvēka eksistence un viņa pārdzīvojumi. Jebkura "ārpasaulē" transformācija norisinās vienlaikus ar patības transformācijām, t. i., cilvēka eksistence ir būtme-pasaulē, kuras svarīgākais raksturojums (antropoanalīzē) ir laiks, telpa, valoda un tikšanās.

Binsvangers uzskata, ka līdz ar Heidegera darbu "Būtme un laiks" principā ir dots antropoloģijas filosofiskais pamatojums un ka, balstoties uz eksistences analītiku, ir veidojama antropoanalīze. Taču viņš mēģina arī papildināt analītiku, aplūkojot mīlestības attiecības. Cilvēka eksistenci raksturo rūpes, kas aptver visas trīs laika dimensijas: pagātni, tagadni un nākotni. Īstā, autentiskā eksistence principā ir sajūgta ar nākotni. Ja sairst atvērtība nākotnei, zūd brīvība un cilvēka dzīvi (kā arī tās izpratni) nosaka cēloņsakarību savažotā pagātne. Savukārt, dominējot tagadnei, cilvēks nokļūst nekatrības, visviens (*das Man*) valgos. Cilvēku tad raksturo ķeršanās-pie-kaut-kā (*das Nehmen-bei-Etwas*), un Binsvangers aplūko šī eksistences veida dažādos variantus. Viss tiek skatīts instrumentālā derīguma aspektā un izmantots kontroles un ekpluatācijas nolūkos. Viss tiek objektīvēts, "kaut kas" pārvēršas par pa-rokai-esošo, nenoskaidrojot tā "kas". Pazūd arī tas, kas veic šīs darbības, šis "kas" tiek aizmirsts vai objektīvizēts pastāvošo viedokļu ietvaros. Binsvangers konstatē, ka daudzi slimnieki pārstāj uztvert pasaules telpaīcisko struktūru un savas eksistences tapumu, konstruējot pasaules ainu, kurā viss ir statisks un pabeigts.

Neīstā, nepatīgā eksistence ir noteicošais psihisko slimību, slimās-būšanas raksturojums. Cilvēks dzīvo uzmācīgu darbību pasaulē, kurā sveši un naidīgi

spēki nosaka viņa eksistenci, cilvēku pilnīgi pārņem iemestība un pamestība pasaulē. Cilvēks atsakās noteikt sevi un savu dzīvi, ļaujoties pasauliskošanās norisēm. Šādi sabrūk arī telplaiciskās struktūras uztvere un pārdzīvojums. Pasaule sašaurinās un kļūst šausmīga, orientācija tajā kļūst apgrūtināta vai neiespējama. Tādējādi telpas analizē figurē tādi elementi kā tuvais/tālais, augstais/dziļais, šaurais/plašais u. tml. Šo elementu savstarpējās attiecības ir cilvēka veselības kritērijs. Piemēram, šizofrēniķi raksturo disproporcija starp augstumu un izplatību. Pieredze norāda uz izplatību, plašumu, taču šizofrēniķis uzturas augstumos, izmantojot nelielu un sastingušu redzējumu, viņš pats ir sava kāpuma (pacelšanās) gūsteknis. Psihožu un neurožu gadījumos būtmi-pasaulē raksturo "lēcieni", "ideju lidojums" (ideju izkaisīšanās), "virpuļojums" u. tml.; eksistence kļūst virspusēja un pāriet no eiforijas uz depresiju. Dvēseliskajās saslimstībās ir izjaukts arī laika pārdzīvojuma līdzsvars. Norisinoties nākotnes lietiskošanās, priekšmetiskošanās procesam, telpa gūst šausminošus apmērus, tāpēc pašnāvība nereti ir radikāla laika noraidīšana. Saslimstību nosaka tas, ka veidojas noteikta būtmes-pasaulē konfigurācija jeb eksistenciālais apriori. Cilvēks konstituējas pasaulē, izmantojot tikai vienu eksistences modu, nemanot un nepieņemot pārējās eksistences iespējas, nespējot un neprotot apjēgt cilvēka pastāvēšanu kopumā. Galu galā saslimstība ir cilvēka izvēles rezultāts resp. tās neprasmes rezultāts, jo cilvēks neprot īstenot visu tebtūmi, neprot transcendēt, t. i., iziet ārpus sevis.

Binsvangers darbs "Cilvēka eksistences pamatformas un izzīņa" ir publicēts gandrīz vienlaikus ar Sartra traktātu "Būtme un nekas" (1943). Antropoanalīze atgādina Sartra eksistenciālo psihoanalīzi, tomēr ir vērsta pretējā virzienā. Binsvangers pat uzskata, ka antropoanalīzē tiek pārvarētas nihilistiskās tendences, kas iezīmējas jau Heidegera darbā "Būtme un laiks". Sartra mācībā principā nav iespējamās attiecības ar citu vai citiem, šādas attiecības ir pašapmāns. Binsvangers skatījumā romāna "Nelabums" galvenā varoņa pasaule atgādina neirotiķu un psihotiķu pārdzīvojumu, kuriem traucēta komunikācija ar citiem. Arī Heidegera tebtūme ir tikai korbūtme jeb ar-būtme (*Mitsein*). Toties Binsvangers cilvēka eksistenci skata kā būtmi-citam-ar-citu un Heidegera rūpju konceptu papildina ar mīlestību. Jebkura darbība rūpju dimensijā ir ierobežota, to raksturo pieņemšana-par-kaut-ko. Un cilvēks kā "kāds" pilnīgi izzūd šo "kaut ko" summā. Tomēr pieņemšana-par-kaut-ko un ļaušana-tikt-pieņemtam konstituē visu sociālo dzīvi, bez kuras cilvēks nav iedomājams. Rūpes tiek papildinātas ar eksistenciālo komunikāciju mīlestības formā. Rūpes nav iespējamās bez pretstatīšanas, visam ir sava vieta, savukārt mīlestībā šāda pretstatīšana nav nepieciešama – tā nepastāv lietu pasaules telpiskumā, tai ir kopīga vieta. Mīlestības attiecības ir Es un Tu attiecības, kas sakņojas Mēs veidojumā jeb esamībā (*Wirheit*). Binsvangers substantivē Mēs, kas ir primārs attiecībā pret Es un Tu. Rūpēs eksistence ir vērsta uz nākotni, un principā tā ir būtme nāvei, savukārt mīlestībā laiciskais izzūd mūžībā. Individuālistiska pašapliecināšanās Binsvangers izpratnē noved pie iztukšošanās, tukšuma, nekā, kas beigu beigās izraisa saslimstību. Toties

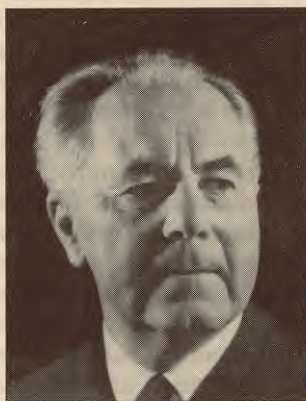
mīlestībā cilvēks iziet ārpus sevis un pasaules. Valodā atveidojas telplaiciskās struktūras, savukārt mīlestībā jeb *koinōniā* (līdzdalība, apvienošanās ar sevi un citiem) tiek transcendētas cilvēka klātbūtnes telplaiciskās struktūras. Mīlestība atklāj koptbūtni un tikšanos esamībā, raksturodama cilvēka patieso, autentisko eksistenci.

Mīlestības attiecību skaidrošanai Binsvangers izmanto piemērus no literatūras. Darbā "Trīs neizdevušās eksistences formas. Pārspīlētība, ērmība, manieriskums" (1956) Binsvangers antropoanalīzi sajūdz ar mākslas vēsturi un zinātni. Garīgo slimību gadījumos nereti ir vērojama pārspīlētība, t. i., situācija, kad nav iespējams tikt nedz uz priekšu, nedz atpakaļ. Šī situācija atgādina cilvēku, kas, neapzinoties ceļu un grūtības, uzkāpis augstu kalnos un vairs neprot nokļūt lejā, t. i., viņam atliek tikai kritiens lejup. Pārspīlētības literāro piemēru Binsvangers saskata Henrika Ibsena (1828–1906) darbā "Būvmeistars Solness" (1892): Solness gūst milzīgu sociālo un saimniecisko varu, taču, pacēlies augstumos, krīt lejup, jo neprot dzīvot mīlestībā. Ērmība raksturo cilvēka savādību gan dzīvē, gan domāšanā. Savukārt manieriskums izpaužas kā neista un nedabiska izturēšanās, t. i., uzspēlēta manieru izmantošana. Binsvangers norāda uz manieriskuma sabalšošanās ar manierismu – stilu mākslas vēsturē, kuru aizsācis pētit Vīnes mākslas vēsturnieks Makss Dvoržāks (1874–1921). Mākslas vēsturē manierisms tiek saistīts ar šaubu un apslēptu baiļu pasauli, stinguma un aukstuma pasauli, kurā cilvēks nemiņīgi maskējas (valkā maskas). Klīniskā materiāla izpratnei Binsvangers piesauc mākslas zinātnes izstrādnes un norāda uz analogijām kultūras vēsturē. Binsvangers norāda arī to, ka cilvēks pats nerada savu slimību, viņš daudz ko pārņem no pastāvošās kultūras. Vienlaikus māksla palīdz noskaidrot cilvēka eksistenci. Visuzskatāmāk Binsvangers to demonstrē 1949. gadā publicētajā grāmatā "Henriks Ibsens un pašrealizācijas problēma mākslā". Ibsens viņa izpratnē no šauriem un spiedīgiem apstākļiem tiecies augšup, gaismā, brīvībā, un šis augšupceļš vienlaikus ir ceļš uz mākslu. Savā ziņā māksla ir atsvabināšanās no savaņģotības, iesākumā tā ir atkāpšanās vientuļībā, lai pēcāk īstenotu komunikāciju caur mākslasdarbu. Ibsena darbos bieži tiek atainota cilvēka eksistences vertikālā dimensija – tiekšanās augšup un krišana.

Dzīve ir veidojama uz proporcionālām attiecībām starp plašumu un augstumu. Patoloģiskos gadījumos uz neliela pamata tiek ierīkota pārāk augsta celtnē, kas draud iebrukt. Cilvēka dzīvē šādas būves draudi var īstenoties kā fiziska vai psihiska saslimstība, garīga sabrukšana vai eksistenciāla sadragātība. Antropoanalīzē tiek norādīts uz pārspīlētības gadījumiem, kad cilvēks nav ievingrinājies augšupkāpšanā un lejupkāpšanā un neprot nodrošināt pietiekami plašu dzīves pamatu. Jebkuras dvēseliskās un garīgās saslimstības izmaiņa cilvēciskās eksistences uzskatītību, t. i., šādos gadījumos eksistenci raksturo noskaņošanās. Terapijas uzdevums ir nodrošināt uzskatītību, uzvedināt uz patieso eksistenci, taču terapijas izklāstā Binsvangers lielākoties ir mazvārdīgs. Toties gandrīz vai nepārspējams viņš ir mīlošajā izpratnē. Kāzusu apraksti ir iejūtīga un bagātīga gluži vai ikvienas slimības

norises un izpausmes fenomenoloģiski eksistenciāla interpretācija. Binsvangers interpretē arī gadījumus, kad pats nav bijis terapeita lomā, t. i., piedāvā saslimstību pārinterpretāciju antropanalīzes garā. Būtme-citam-ar-citu izpaužas valodā, tās nabadzība liecina, ka cilvēks nav iemācījies mīlēt. Binsvangers valoda ir bagātīga, kaut arī tai nav sveša heidegeriskā pārspīlētība.

Medards Boss

Medard Boss

04.10.1903.–21.12.1990.

Medards Boss ir dzimis Sankt-Gallenā, viņa ģimene drīz pārceļas uz Cīrihi, kur tēvs kļūst par Universitātes bērnu klīnikas pārvaldnieku. Jau bērnībā viņš sapņo kļūt par ārstu, bet studiju gados apbrīno Eiženu Bleileru un vēlāk arī pats kļūst par psihiatru. 1925. gadā Boss uzsāk analīzi pie Freida un koriģē savus priekšstatus par psihoanalīzi. Savas zināšanas Boss papildina Burghelci klīnikā, kā arī Berlīnē un Londonā, sadarbojoties ar Ernstu Džonsu, Karenu Horneju, Vilhelmu Reihu un Kurtu Goldšteinu. Atgriezies Cīrihē, viņš pārņem Knonau pils sanatorijas vadību. Pamazām Boss sāk šaubīties par psihoanalīzes teoriju, un šīs šaubas vēl vairāk pastiprina Ludviga Binsvangers darbi. Trīsdesmito gadu nogalē Boss sāk sadarboties ar Jungu, taču attiecības izirst pēc arhetipu teorijas noraidīšanas. 1947. gadā Boss habilitējas ar darbu "Seksuālo perversiju jēga un saturs". Otrā pasaules kara laikā viņš pievēršas Heidegera filosofijai un 1946. gadā iepazīstas ar viņu personiski, uzturēdams ciešus kontaktus ar švābu domātāju līdz pat viņa nāvei. Boss nodrošina arī Heidegera līdzdalību Collikonas semināros, kuros tiek mēģināts apjēgt psihiatriju un tās problemātiku. Švābieša ideju pārņemts, viņš aizsāk psihoanalīzes un psihiatrijas pārinterpretāciju traktāta "Būtme un laiks" garā, ņemot vērā Heidegera vēlinās izstrādnes. Boss saglabā nosaukumu "*Daseinsanalyse*", tomēr uzsver, ka teibūtme nepavisam nav cilvēks. *Tebūtme ir gaismojums, kurā atklājas būtmes jēga*. Boss uzskata, ka Binsvangers antropanalīzē nav pārvarēta sašķeltība subjektā un objektā, un nepieņem Binsvangers izstrādāto Heidegera atziņu interpretāciju. Bosam galvenais koncepts ir būtme-pasaulē, kurā arī izgaismojas teibūtme. Kaut arī viņš pārņem Heidegera idejas, Bosa valoda nav tik heidegeriski pārslogota kā Binsvangers darbi. 1971. gadā tiek publicēts Bosa galvenais antropanalītiskais darbs "Medicīnas un psiholoģijas pamati". Gadu vēlāk viņš kopā ar Gionu Kondro (dz. 1919. g.) Cīrihē nodibina antropanalītisko institūciju "*Daseinsanalytisches Institut*". Boss gūst starptautisku psihoterapeitu atzinību, viņš ne tikai cenšas heidegeriski renovēt psiholoģiju un medicīnu, bet arī izstrādā svarīgas atziņas psihosomatikas jomā.

Boss uzskata, ka nav jēgas runāt par kaut kā pastāvēšanu, nerunājot par izgaismojošo. Cilvēks un pasaule nepastāv viens bez otra, t. i., cilvēks un pasaule ir vienoti. Taču cilvēka eksistence ir ek-sistence, t. i., izešana ārpus sevis, proti, ar-būtme jeb korbūtme – būšana kopā ar cilvēkiem, lietām un pasauli. Tomēr Boss runā ne tik daudz par cilvēka eksistenci, cik par būtmi, kuras atvērtībā izgaismojas būtmes jēga. Atvērtībā atklājas būtme, bet šī atvērtība iespējama tikai tāpēc, ka būtme atklājas cilvēkam. Tēbūtme ir būtme-pasaulē, proti, mitināšanās (*Wohnen*) pasaulē un kopā ar to, saskaņā ar kuru arī cilvēks pierod (*gewohnt*) izprast sevi. Cilvēks saņem būtmes vēstījumu, sūtījumu, un viņš ir sūtīts pasaulē, lai atklātos būtme. Tomēr psihoterapeita prakse Bosam liek runāt arī par atsevišķiem cilvēkiem, to slimībām, nevis izmantot tikai heidegeriskos vārddarinājumus. Kaut gan Boss izmanto tradicionālo psihoanalītisko dziedināšanu, viņš piedāvā tās antropoanalītisku pārinterpretāciju, cenšoties noskaidrot ne tik daudz slimību, cik slimo būšanu. Boss nepieņem bezapziņas konceptu, tā vietā viņš runā par apslēptību. Šādas apslēptības izpausmes var būt psihosomatiski simptomi. Fundamentāls terapijas princips ir *atvērtība*, t. i., slimnieka atklātība ne tikai pret terapiju, bet arī būtmi. Slimniekam ir jāisteno rāma ļaušanās (*Gelassenheit*), proti, nepieciešams ļaut visam būt tādām, kāds tas ir. Neurožu un psihožu pārņemtajam ir raksturīga strikta uzdotība, kreativitātes sastingums, sašaurināts pasaules redzējums. Tāpēc arī Boss dziedināšanas procesā pieļauj iespēju cilvēkam vēlreiz kļūt par bērnu, lai pakāpeniski nostiprinātu būtmes-pasaulē attiecības. Cilvēkam nav nekā iekšēja un ārēja, viņā nav arī nekādu dotumu un potences, kas būtu atsvabināmas terapijas procesā. Dziedināšanā ir nepieciešams atjaunot atvērtību, tāpēc Boss noraida terapijas, kurās cietušais tiek mācīts atjaunot sociālās attiecības, īstēnot komunikāciju un atrast savas potences.

Cilvēka eksistenci nedeterminē nekādi cēloņi, tā noteic sevi izvēles aktā. Līdz ar to slimība principā ir paša cilvēka izvēles rezultāts. Slimība ir traucēta būtme-pasaulē, taču *slimībai nav cēloņu*. Psihoanalīzē perversijas tiek skaidrotas ar fiksāciju un regresiju, kas Bosa izpratnē norāda uz determinismu. Perversijas, pēc viņa domām, nav kļūmas attīstības rezultāts, kaut arī kāzusu aprakstos Boss pilnīgi nenoraida psihoanalīzē gūtos skaidrojumus. Perversijās izpaužas *mīlestības apslēptība*, t. i., pervertētais cilvēks daļēji apzinās mīlestību, taču ir negatīvi pret to noskaņots un atbilstīgi arī rīkojas. Mīlestība ir būtmes iesavināšana un paplašināšana, ļaujoties un atdodoties Tu; tā nodrošina korbūtmes pieredzes gūšanu. Mīlestība attaisno cilvēka sūtību un raksturo eksistences uzskatītību. Savukārt perversijās izpaužas noskaņotība un mīlestības saraušītība, lai gan Boss uzsver, ka tās ir arī mēģinājums izlauzties līdz mīlestībai. Determinisma noliegšana Bosam liek transformēt mācību par sapņiem. Viņš noraida Freida un Junga (arī Binsvanger) izstrādāto sapņu interpretāciju kā vienpusīgu, turklāt uzskata, ka sapņi ir nevis jāinterpretē, bet gan jāizklāsta. Savas atziņas Boss izvērš grāmatā "Sapnis un tā izklāsts" (1953) un "Viņnakt sapnī parādījās" (1975). Sapņos nav nedz manifestētā, nedz latentā satura, nedz arī simbolikas; sapņos izpaužas

būtme-pasaulē. Sapnis savā noskaņotībā vēsta, ko un kā cilvēks īsteno savā būtībā. Piemēram, kauss nav vagīnas simbols vai kulta trauks, kas norāda uz kaut kādām mitoloģiskām vai arhetipiskām nozīmēm. Šis sapņa elements var rādīt, kādas eksistenciālās modalitātes ir nozīmīgas sapņotājam (šajā gadījumā – uzglabāšana, vākšana, ņemšana). Boss nevis interpretē sapņus, bet gan fenomenoloģiski tos izklāsta antropoanalītiskā garā.

Ārkārtīgi liela nozīme Bosa mācībā ir *miesiskumam*. Šai problēmai Boss velta savu psihoanalītisko darbu "Ķermeniskā slimbūšana kā dvēseliskā līdzsvara traucējuma sekas" (1940) un antropoanalītisko grāmatu "Ievads psihosomatiskajā medicīnā" (1954). Medicīnā miesa tiek skatīta kā manipulējams priekšmets, kas atrodas lietiskā pasaulē. Bet Boss uzsver, ka miesai nav nekā kopīga ar priekšmetiem un dzīvnieku ķermeņiem. Cilvēka miesai nav ārēju robežu, miesiskums attiecas uz visu būtmi-pasaulē; miesas robežas ir pasaules robežas. Tomēr primārais ir eksistence, kam pakārtota miesa, kas principā ir patoloģiska. Boss noraida arī tradicionālos psihosomatiskos meklējumus, kuros cilvēks tiek sadalīts divās vai trijās substancēs (miesā, dvēselē un garā), mēģinot noskaidrot to savstarpējās mijiedarbības. Boss saslīkstību skaidro, izmantojot konceptu "būtme-pasaulē". Ja kāda no attieksmēm pret pasauli vai attiecībām pasaulē ir kavēta vai nepilnīga, tā atveidojas miesiski, t. i., noteikti orgāni ir pakārtoti zināmu eksistences tēmu iznešanai (*Austragungsthemen*). Ciešot neveiksmi kādā eksistences aspektā, tā izpaužas kādā specifiskā miesiskuma formā, kas atveidojas tematiski uzrunātajā orgānā. Piemēram, uz tuklumu noskaņo badīga un kārīga uzņemšana sevī un piesavināšana, neīstenojot citus iesavināšanas veidus. Savukārt ar kuņģa ligām sirgstošas pacientes ar šo saslīkstību vēršas pret tapšanu un kļūšanu par sievieti; cīņā pret sievietību (atbilstīgajām ķermeņa formām un funkcijām) viņas tiecas pēc ēteriskas miesas un tāpēc dažkārt badojas līdz pat letālam iznākamam.

Kritizēdams psihoanalīzes atziņas, Boss tomēr lielā mērā izmanto tās dziedināšanas tehniku, kura gan tiek antropoanalītiski pārinterpretēta. Līdz ar to, piemēram, pretošanās pirmām kārtām ir pretestība pret paštapšanu un attīstību, bet otrām kārtām – pret līdzcīvēkiem un pasaules attiecībām. Savukārt pārnese sāk strukturēties patiesā koptbūtme. Antropoanalītiskā dziedināšana lielākoties ir individuāla, taču pieļaujama arī grupu terapija. Toties kūres ilgums ir liels – no 3 līdz 6 (vai pat 10) gadiem. Analītiskis ir nogaidošs, viņš palīdz apjēgt tebtmi, taču pašbūtmes īstenošana ir paša pacienta ziņā. Boss kritizē medicīnisko praksi, kurā iestrādāta kauzalitāte un sašķeltība objektā un subjektā. Viņš pārņem arī Heidegera zinātnes un tehnikas kritiku, saskatot tradicionālās sabiedrībās daudz lielāku atvērtību. 1959. gadā Boss publicē grāmatu "Kāda psihiatra Indijas ceļojums", kurā ataino Heidegera (un savu) atziņu sabalsošanos ar Tālo Austrumu mācībām. Viņš pats uzturas budistu klosteros un apgūst arī hinduismu. Antropoanalītiskā terapija ir būtmes redzējuma paplašināšana un ar būtmi uzturamo attiecību transformēšana. Apzinoties savu galīgumu un vainīgumu, cilvēks it

kā piedzimst no jauna; savā ziņā antropoanalītiskā dziedināšana ir konvertēšana, kas sasaucas ar reliģisko pievēršanu.

Bosa galvenais darbs ir "Medicīnas un psiholoģijas pamati" (1971), kura apakšvirsraksts "Aizmetņi fenomenoloģiskai fizioloģijai, psiholoģijai, patoloģijai, terapijai un tēbūtmiskai preventīvmedicīnai modernajā industrijas sabiedrībā" vispusīgi atklāj viņa nodomus. Boss kritizē tradicionālo medicīnu, kas sajūgta ar dabaszinātņi, un pamato jauno medicīnu, kas sakņojas tēbūtmes apjēgsmē. Viņš apraksta vairākus eksistences aspektus: 1) tēbūtmes telpiskumu un laiciskumu, 2) miesiskumu, 3) cilvēku kopbūtni, 4) uzskatītību, 5) atmiņu un vēsturiskumu, 6) būtmi nāvei. Boss izveido arī vairākas slimībūšanas grupas, kurām raksturīgi 1) uzkrītoši miesiskuma kaitējumi, 2) laiciskošanas traucējumi, 3) ievērojamas uzskatītības problēmas, 4) īpaši kopbūtmes traucējumi, 5) atvērtības un brīvības īstenošanas apgrūtinātība. Principā šādi tiek aprakstītas visas saslimstības, taču tās nav savstarpēji norobežotas, jo saslimst *viss cilvēks* savā pašattiecību un pasaulattiecību kopumā. Boss aicina uz pilnīgu medicīniskās prakses pārveidi atbilstīgi Heidegera rosinātajai antropoanalīzei.

Literatūra

L. Binsvangers

Binswanger L. *Gesammelte Werke*. – Heidelberg, 1992–1994. 4 Bde.

Freud S., Binswanger L. *Briefwechsel 1908–1938*. – Frankfurt/M., 1992.

Häberlin P., Binswanger L. *Briefwechsel 1908–1960*. – Basel, 1997.

Costa A. *Binswanger. Il mondo come progetto*. – Roma, 1987.

Herzog M. *Weltentwürfe. L. Binswangers phänomenologische Psychologie*. – Berlin, 1994.

Krienen H.-P. *Ludwig Binswangers Versuch einer existential-ontologischen Grundlegung des psychopathologischen Daseins*. – Frankfurt/M., 1982.

Lombardo G. P., Fiorelli E. *Binswanger e Freud: malattia mentale e teoria della personalità*. – Torino, 1984.

Seidman B. *Absent at the Creation. The Existential Psychiatry of L. Binswanger*. – New York, 1983.

M. Boss

Boss M. *Körperliches Kranksein als Folge seelischer Gleichgewichtstörungen* (1940). – Bern, 1978.

Boss M. *Sinn und Gehalt der sexuellen Perversionen* (1947). – Frankfurt/M., 1982.

Boss M. *Der Traum und seine Auslegung* (1953). – München, 1974.

Boss M. *Einführung in die psychosomatische Medizin*. – Bern, 1954.

Boss M. *Daseinsanalyse und Psychoanalyse*. – Bern, 1957.

Boss M. *Indienfahrt eines Psychiaters* (1959). – Bern, 1976.

Boss M. *Grundriss der Medizin und Psychologie* (1971). – Bern, 1999.

Boss M. *Es träumte mir vergangene Nacht* (1975). – Bern, 1991.

Boss M. *Praxis der Psychosomatik*. – Bern, 1978.

- Boss M.** *Der Mensch, Gegenstand der Naturwissenschaft?* – Bern, 1978.
- Boss M.** *Von der Psychoanalyse zur Daseinsanalyse.* – Wien, 1979.
- Boss M.** *Von der Spannweite der Seele.* – Bern, 1982.
- Boss M., Condrau G., Hicklin A.** (Hrsg.) *Leiben und Leben.* – Bern, 1977.
- Condrau G.** *Die Daseinsanalyse von Medard Boss. Ihre Bedeutung für die Psychiatrie.* – Bern, 1965.
- Condrau G.** (Hrsg.) *Medard Boss zum siebzigsten Geburtstag.* – Bern, 1973.
- Condrau G.** *Sigmund Freud und Martin Heidegger. Daseinsanalytische Neurosenlehre und Psychotherapie.* – Freiburg, 1992.
- Heidegger M.** *Zollikoner Seminare.* Hrsg. von **M. Boss.** – Frankfurt/M., 1987.
- Helting H.** *Einführung in die philosophische Dimension der psychotherapeutischen Daseinsanalyse.* – Aachen, 1999.
- Hicklin A.** *Begegnung und Beziehung.* – Bern, 1982.

No Es psiholoģijas līdz patības psiholoģijai un objektattiecībām

Analītiķu emigrācija (pārsvārā uz ASV un Lielbritāniju) pirms Otrā pasaules kara nodrošina ne tikai jaunu psihoanalītiķu izvietojumu pasaulē, bet arī citu pašas psihoanalīzes veidolu, jaunu tās tendenču izstrādi. Kara beigās iezīmējas Freida rosināto meklējumu nošķiršanās, sava veida idejisko teritoriju noteikšana un nostiprināšana. Ādlerieši un jungieši jau agrāk analītiķiem šķiet nevēlami un neaicināti viesi psihoanalīzes pasaulē. Drīz vien par tādiem kļūst arī neoanalīzes pārstāvji. "Ranka piekritēji" dod priekšroku īsajām terapijām un izstrādā savām atziņām atbilstīgas tehnikas. "Abrahama piekritēji" dod priekšroku Annas Freidas atziņām par aizsardzības mehānismiem, savukārt "Ferenci piekritēji" – Melānijas Kleinas aprakstītajām tehnikām. Tā kā dažas Kleinas idejas var saistīt ar Ferenci izstrādātajām, dažkārt tiek runāts par Budapeštas skolu un tās ideju attīstību. Taču arī Kleinas piekritēju vidē nav vienprātības, pastāv ne tikai kleinieši, bet arī nekleinieši. Anglijā izvērsas konfrontācija starp Melāniju Kleinu un Annu Freidu, katrai no viņām ir savi piekritēji, taču pastāv arī tā sauktā Vidējā jeb Neatkarīgā grupa (*middle, independent group*), kuras pārstāvju meklējumi nodrošina objektattiecību nozīmīguma uzsvēršanu psihoanalīzē. Amerikas Savienotajās Valstīs nostiprinās Es psiholoģija. Tā kā aizsardzības mehānismu analīze ir sajūgta ar Es lomas uzsvēršanu, tad Freida un vairums amerikāņu analītiķu rod kopīgu valodu, savukārt Kleinas idejas lielāku atsaucību gūst Dienvidamerikā. Līdz pat septiņdesmitajiem gadiem amerikāņu analītiķi izvairās konfrontēties ar Kleinas idejām, nereti tās vienkārši noklusē. Taču pamazām tās difūzi iekļūst Amerikas psihoanalīzē, bet Heinca Kohuta un Oto Kernberga darbi nodrošina objektattiecību koncepta nostiprināšanos teorētiskajā apjēgsmē un klīniskajā praksē. Tomēr analītiķiem trūkst vienota teorētiska pamata, viņu atziņas drīzāk liecina par psihoanalītiskās Bābeles izveidošanos. Gandrīz vai ikviens no viņiem savus uzskatus saista ar Zigmundu Freidu, tādējādi apliecinot ne tikai savu lojalitāti vai uzticību viņam, bet arī cerot uz savu ideju leģitīmu nostiprināšanu. Nereti analītiķu centienus raksturo ideju pārņemšana no citām jomām un kontekstiem, iekļaujot tās analīzē un izstrādājot savas atziņas.

Neraugoties uz postfreidiskās psihoanalīzes daudzveidību un daudzbalstīgumu, tās raksturošanai tomēr var minēt dažas kopīgas iezīmes. 1. Postfreidiskā analīze lielākoties tiek izstrādāta angloamerikāniskajā pasaulē, kaut arī tās galvenie pārstāvji nāk no Eiropas (vai pat tieši no Vīnes). Par psihoanalīzes valodu kļūst angļu resp. amerikāņu valoda. Šī valodas nomaiņa vienlaikus ir arī konteksta maiņa, kas ietekmē pašu psihoanalīzi. Piemēram,

psihoanalīzei Amerikā raksturīgs analītiskās terminoloģijas sajaukums ar biheivorisma (izturēšanās psiholoģijas), transakcionālās psiholoģijas, antropoloģijas jēdzieniem un *ad hoc* idejām. 2. Pēckara analīzei ir raksturīga medicinizācija. Analītiķi pieļauj psihoanalīzes iekļaušanu medicīnā, necenšas to novērst, piemēram, pat Anna Freida, Melānija Kleina un Eriks Eriksons, kurus var uzskatīt par ievērojamākajiem piecdesmito sešdesmito gadu laju analītiķiem. 3. Jauno psihoanalīzes variantu tapšana ir sajūgta ar bērnu psihoanalīzi un cilvēka paštapšanas apjēgsmi. 1945. gadā tiek nodibināts periodisks izdevums "*The Psychoanalytic Study of the Child*", kurā lielākoties publicējas Es psiholoģijas pārstāvji un kurš kļūst par amerikāņu analītiķu sava veida atskaites punktu. Kleina savas atziņas objektattiecību jomā arī pamato ar bērnu analīzi. Viņa uzskata, ka jebkurš bērnu spēles aspekts ir interpretējams kā agresijas vai libido simboliska manifestācija. Kleinas apmācīts, bērnu spēļu interpretācijai pievēršas arī Donalds Vinnikots. Savukārt Eriksons, praktizējot bērnu analīzi un izmantojot bērnu spēles un to interpretāciju, cenšas palikt uzticīgs Freida psihoanalīzei. Toties Eriks Berns (1910–1972), veidojot savu transakciju analīzi, aplūko arī pieaugušo spēles un iztirzā spēles, ko spēlē cilvēki, un cilvēkus, kas spēlē šīs spēles. Savu artavu bērnu psihoanalīzē sniedz arī Renē Spics, Margareta Mālere un Bruno Betelheims. Paštapšanas un objektattiecību problemātikas analīzi veic Kohuts un Kernbergs. 4. Jauno problēmu izstrāde ir saistīta ar attieksmes izveidi pret dziņu teoriju. Mālere, piemēram, savās izstrādēs saglabā dziņu teoriju, kaut arī izmanto objektattiecību konceptus, bet Viljams Ronalds Fērbens (1889–1964) noraida Freida izstrādāto dziņu teoriju, jau 1954. gadā publicējot grāmatu "Personības objektattiecību teorija". 5. Viens no galvenajiem pēckara psihoanalīzes izpētes fenomeniem ir adaptēšanās, kas tiek analizēta kā Es psiholoģijas, tā objektattiecību teorijas ietvaros. Tādējādi iezīmējas arī pašu analītiķu konformisms un paradoksālā tuvināšanās ādleriešu pozīcijām, kuru nosaka Es un Virs-Es lomas uzsvēršana cilvēka dzīvē.

"Es psiholoģija" ir apkopojošs nosaukums. Parasti par tās galvenajiem pārstāvjiem tiek uzskatīta tā sauktā apdāvinātā trijotne (*the gifted trio*) – Heincs Hartmans (1894–1970), Ernsts Kriss (1900–1957) un Rūdolfs Lēvenšteins (1898–1976). Par teorētiskās, teoretizētās Es psiholoģijas pārstāvi nereti tiek uzskatīts Deivids Rapaports, pieskaitot klīnicistiem Edvardu Bibringu*, Kurtu Eisleru, Margaretu Māleri u.c. Savukārt Eriks Eriksons dažkārt tiek uzverts kā disidents, jo darbojas savrup no galvenajiem Es psiholoģijas pārstāvjiem.

* Edvards Bibrings (1894–1959) analīzi apgūst pie Paula Federna. Bibrings pilda dažādas funkcijas Vīnes psihoanalītiķu apvienībā, 1938. gadā emigrē uz Londonu, taču netiek atzīts par mācību analītiķi, kaut arī tiek aicināts izdot Freida darbus. 1941. gadā viņš apmetas Bostonā un kļūst par tās psihoanalīzes biedrības prezidentu (1947–1949). Ar psihoanalīzi nodarbojas arī viņa sieva Grēte Bibringa (1899–1977), kura analīzi apgūst pie Hermana Nunberga. 1955. gadā viņa kļūst par Bostonas psihoanalītiķu biedrības prezidenti, bet 1962. gadā – par Amerikas psihoanalītiķu asociācijas prezidenti (no 1959. gada līdz 1963. gadam viņa ir arī Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības viceprezidente). Par Bibringu devumu sk.: **Menashi A.** (Ed.) *In Memoriam Edward Bibring and Grete Bibring*. – Boston, 1979.

Heincs Hartmans

Rūdolfs Lēvenšteins

Ernsts Kriss

Heincs Hartmans ir dzimis Vīnē, viņa tēvs ir vēstures profesors universitātē un vēstnieks Vācijā (1918–1920), bet māte – ievērojamā ginekologa Rūdolfa Hrobaka (1834–1910) meita. Līdz 14 gadu vecumam viņa izglītošana norisinās privāti; vēlāk, studējot medicīnu, Hartmans klausās ne tikai Freida, bet arī Maksa Vēbera lekcijas. Viņu ietekmē analītiķis Pauls Šilders (1886–1940), un 1927. gadā, būdams analizē pie Šāndora Rado, Hartmans publicē grāmatu “Psihoanalīzes pamati”, kurā aplūko analīzi kā dabaszinātņi tās saistībā ar citām psiholoģijas skolām. Trīsdesmito gadu sākumā viņš iziet mācību analīzi pie Freida un sāk strādāt par mācību analītiķi. 1939. gadā Hartmans publicē darbu “Es psiholoģija un pielāgošanās problēma”, kura idejas tiek izvērstas tāda paša nosaukuma grāmatā, kas 1958. gadā tiek publicēta Amerikā. 1938. gadā Hartmans ar ģimeni dodas uz Franciju, kur strādā par mācību analītiķi, taču drīz vien pārceļas uz Ņujorku. 1952. gadā viņš kļūst par Ņujorkas psihoanalītiķu biedrības prezidentu, bet gadu vēlāk – par Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības prezidentu (kopš 1959. gada viņš ir tās goda prezidents), tādējādi nostiprinādams savas pozīcijas psihoanalītiskajā kustībā. Bez Hartmana tā sauktajā Ņujorkas grupā ietilpst arī Rūdolfs Lēvenšteins un Ernsts Kriss. Polijā dzimušais Lēvenšteins medicīnu apgūst Cīrihē, bet psihoanalīzi – pie Hansa Zahsa. Līdzīgi Hartmanam, Lēvenšteins trīsdesmitajos gados strādā Francijā, bet tad pārceļas uz Ameriku. Savukārt Vīnē dzimušā Ernsta Kriša pamatizglītība ir mākslas vēsture. 1924. gadā viņš iepazīstas ar Freidu, pēc kura ieteikuma iziet analīzes kursu pie Helēnas Deučas. Kriša attiecības ar psihoanalīzi vēl vairāk nostiprina viņa sieva Marianna Kriša*, kas apgūst analīzi pie Franca Aleksandera un sadarbojas ar Annu Freidu. Pēc Austrijas anšlusa Kriši dodas uz Angliju, kur Ernsts Kriss strādā ne tikai par mācību analītiķi, bet veic arī nacistiskās ideoloģijas analīzi. 1940. gadā Kriši pārceļas uz Ņujorku, un Ernsts sāk darbu Sociālo pētījumu jaunajā

* Marianna Kriša (1900–1980) ir Oskara Rie (1863–1931) meita; Rie ir Freida draugs un taroka spēles partneris, kā arī Freidu ģimenes bērnu ārsts. Pa mātes līniju Kriša ir rados ar Freida kādreizējo draugu Vilhelmu Flīsu. Savukārt Mariannas māsa Margareta 1929. gadā apprecas ar psihoanalītiķi Hermanu Nunbergu.

skolā, iniciējot pētījumus par totalitāro propagandu, viņš strādā arī Ņujorkas Psihoanalīzes institūtā. Kopā ar Hartmanu un Lēvenšteinu Kriss izstrādā svarīgākās Es psiholoģijas atziņas.

Hartmana ideja par pielāgošanos sabiedrības struktūrām un indivīdu kooperāciju sāk gūt atbalstu trīsdesmito gadu beigās. Tā sabalsojas ar populāro ideoloģiju par Ameriku kā tautu sajaukšanās tīgeli, turklāt spēj izskaidrot, kāpēc noteiktas imigrantu grupas labāk pielāgojas jaunajiem apstākļiem, bet Eiropā vērojama masveidīga piemērošanās fašismam. Hartmans norāda, ka Freids lielākoties strādājis Tas jomā, taču ne mazāk svarīga ir arī Es problemātika. Es veidojumā pastāv ne tikai konfliktu, bet arī bezkonfliktu zona. Pielāgošanās attiecas uz abām zonām, un tā var būt kā progresīva, tā regresīva. Adaptācijas problemātiku pastiprina iekšējā līdzsvara nodrošināšanas nepieciešamība. Es psiholoģijā galvenā uzmanība tiek veltīta Es un Virs-Es veidojumiem, un, kaut arī jautājumi par libido attīstību lielākoties netiek risināti, tajā notiek nemitīga atsaukšanās uz ortodoksumu. Es psiholoģijas pamatojuma aizsākumi tiek saskatīti jau Freida darbos, kas publicēti pēc 1890. gada. Darbā "Piezīmes par psihiskās struktūras veidošanos" (1946) Hartmans, Kriss un Lēvenšteins formulē pozīcijas, kas nākamajās desmitgadēs amerikāņu analītiķiem kļūst gandrīz vai par neapstrīdamām vadulām. 1. Es psiholoģijā tiek īstenota norobežošanās no fizioloģiski izprotamu jēdzienu un modeļu izmantošanas. 2. Tiek noliegta arī metaforu izmantošana, kas nodrošina psihs antropomorfizētu izpratni. 3. Kaut arī Es psiholoģijas nosaukumā jau dominē vārds "Es", to ieteic aizstāt ar vārdu "patība", jo Freida termins attiecas gan uz visu cilvēku vai personu, gan uz noteiktu psihs instanci. 4. Dzīves pirmā gada beigās aizsardzības mehānisms nodrošina kontroli pār dziņām un izveidojas ilgstošas objektattiecības (ar māti), radot drošību un jaunas baiļu formas. 5. Galvenā uzmanība tiek veltīta Es aizsardzības formām, tiekot galā ar Tas impulsiem, ārējās pasaules prasībām un Virs-Es. 6. Tiksmes principa aizstāšana ar realitātes principu tiek izprasta kā mācīšanās process. 7. Amerikāņu analītiķu uzmanības lokā nokļūst personība un tās izmaiņas psihiskās struktūras attīstības rezultātā. 8. Nozīmīga loma tiek atvēlēta Virs-Es veidošanās problemātikai, ideālu funkcionēšanai un diferencētai agrīno izturēšanās formu tapšanai. 9. Atziņu pamatošanai un pārbaudei tiek ieteikta psihoanalītiska bērnu un mazo bērnu (jaundzimušo) novērošana.

Ortodoksu Es psiholoģijas iezīmētās problemātikas risinājumu piedāvā arī Renē Spics (1887–1974), kura publikācijas gandrīz vienmēr ievada Annas Freidas priekšvārdi. Spics ir dzimis Vīnē, bet bērnību pavadījis Budapeštā. Medicīnas studijas viņš beidz Budapeštas Universitātē un kļūst par Ferenci skolnieku, bet 1910. gadā apmeklē Freidu, lai absolvētu "mācību analīzi". Pēc Pirmā pasaules kara Spics uzsāk psihoanalītisko privātpraksi, 1924. gadā pārceļas uz Vīni, iekļaudamies turienes analītiķu darbībā, bet četrus gadus vēlāk dodas uz Berlīni. 1932. gadā Spics pārceļas uz Parīzi un, vēlreiz Prāgā oficiāli apstiprinājis medicīniskās izglītības apguvi, drīz vien sāk strādāt par mācību analītiķi. 1940. gadā Spics emigrē uz Ameriku un, atkārtoti apliecinājis

savu mediķa profesiju, kļūst par mācību un kontroles analītiķi (iesākumā Ņujorkā, bet vēlāk Denverā). Viņa uzmanības centrā ir bērna *pirmā dzīves gada norises un bērna un mātes attiecības*. 1961. gadā Spics pārceļas uz Šveici, taču pēc septiņiem gadiem atgriežas Denverā.

Spics uzsver, ka jaundzimušā psihes aparāts atrodas nediferencētā stāvoklī un ka objektattiecības, kas veidojas starp bērnu un māti, ir atkarīgas no kultūras institūcijām, taču neatkarīgo tās un arī viennozīmīgi tās nenosaka. Raksturojot libidozās attiecības, kas veidojas bērna pirmajā dzīves gadā, Spics izmanto organizētāja jēdzienu, t. i., sava veida organonu, kurā tiekas dažādas attīstības līnijas, lai noslēgtu iepriekšējo un uzsāktu nākamo attīstības stadiju. Pirmo stadiju – preobjektālo stadiju, kas pastāv pirmos trīs mēnešus, – raksturo iekšējās un ārējās pasaules nediferencētība (neizšķirtība). Attīstība galvenokārt ir fizioloģiska, un tā norisinās tiksmes un netiksmes principu ietvaros. Atsaucoties uz kibernetikas un komunikācijas teorijas izstrādēm, Spics uzsver šīs stadijas funkcionēšanas bināro iedabu. Otrā stadijā (no 3 līdz 8 mēnešiem) ir priekšobjekta stadija, kad iezīmējas objektattiecības. Šajā stadijā sāk darboties pirmais organizētājs – smaids reakcija. Bērns īsteno specifisku reakciju (smaids ir atbilde uz signālu), taču māte vēl nav objekts un viņas vārdiem un žestiem nav simboliskas nozīmes mazuļa uztverē. Diādiskās attiecības ar māti vēl nav objektattiecības, taču signālu ansamblis konstituē priekšobjektu. Otrajā stadijā norisinās pāreja no pasivitātes uz aktivitāti un aizsākas Es veidošanās. Īpašu uzmanību Spics velta pirmajiem vokalizācijas mēģinājumiem (lallināšanai), kas bērnam izraisa divkārtu tīksmi; tie ir dziņu atslodzums un ieklausīšanās pašizraisītājs skaņās. Līdztekus šim procesam bērns sāk izšķirt labo un slikto (ļauņo) objektu. Trešajā stadijā (no 8 līdz 15 mēnešiem) sāk funkcionēt otrais organizētājs, t. i., māte kļūst par objektu, partneri, un tādējādi libidozā objekta veidošanās ir beigusies. Šajā stadijā īpaša nozīme ir diviem faktoriem – patstāvīgas pārvietošanās apguvei un valodas uztverei. Kustību neatkarīgums nodrošina bērna aktivitāti, bet verbālie aizliegumi vai pavēles iezīmē viņa atgriešanos pasivitātes stāvoklī. Ceturtajā stadijā (no 15. dzīves mēneša) sāk funkcionēt trešais organizētājs – žesti un vārdi, kas apzīmē “nē”, t. i., zīmi, kas aizsāk semantisko komunikāciju. Bērns pārstāj atdarināt māti un rada nevis signālus, bet zīmes par sevi. Bērna žesti un “nē” ir pirmie abstraktie nojēgumi, iezīmējot valodas iesavināšanu, kas ļauj vērst savu “nē” pret apkārtējo pasauli.

Cerībā lokalizēt psihiskās saslimstības sākumu amerikāņu analītiķi pievēršas to stāvokļu analīzei, kuri vērojami pirms oidipālās fāzes iestāšanās. Pakāpeniski analītiķi pievēršas sāpju analīzei dzemdību procesā un mātes un bērna attiecībām, neatstājot neievērotu pat visniecīgāko žestu un acu skatienu. Interesi par zīdaiņu dzīvi pirmajos mēnešos stimulē atziņas par primārā narcisma pāreju uz objektsaistītām interesēm. Margareta Mālere (1897–1985) galveno uzmanību koncentrē uz bērna dzīves otro gadu, kad mitējas bērna un mātes *simbioze* un *individuācija* kļūst par to izšķirīgo faktoru, kas nodrošina bērna turpmāko neatkarību un ietonē viņa identitātes izjūtu. Mālere ir dzimusi ebreju ārsta ģimenē Šopronā (Ungārijā), bet ģimnāziju

Margareta Mälere

1922. gadā viņa pārceļas uz Vīni, kur iepazīstas ar Augustu Aihhornu. Četrus gadus vēlāk viņa cenšas absolvēt mācību analīzi pie Helēnas Deučas, taču tiek noraidīta kā neanalizējama. Mälere iziet analīzi pie Aihorna un drīz vien tiek atzīta par analītiķi. 1938. gadā viņa emigrē uz Angliju, bet pēc diviem gadiem pārceļas uz Ņujorku, kur galvenokārt pēta bērnu psihozes. Piecdesmitajos gados viņa uzsāk Filadelfijas Psihoanalīzes institūta apmācības programmas izstrādi, veic pētījumus par autiskiem un simbiotiski traucētiem bērniem. Mälere izveido bērnudārzu psihotiskiem bērniem un pievēršas mātes un zīdaiņu attiecību problemātikai.

1975. gadā tiek publicēta Mäleres un viņas līdzstrādnieku galvenā grāmata "Cilvēka psihiskā piedzimšana", kurā aprakstīta pāreja no mātes un bērna simbiozes uz autonomiju. Otrā, psihiskā piedzimšana atsvabina bērnu no saistības ar māti, nodrošinot autonomiju, pašrefleksiju un pašapziņu. Mälere jau 1955. gadā ir izvirzījusi hipotēzi, ka zīdaiņa simbioze ar māti ir universāls dotums, kas ir tikpat normāls kā vēlākais atsvabināšanās-individuācijas process.

Traucēto bērnu dziedināšanai pievēršas arī Vīnē dzimušais Bruno Betelheims (1903–1990), kurš piecdesmitajos gados kļūst populārs ar darbiem par autismu, ekstremālo situāciju analīzi un pasaku nozīmes uzsvēšanu

Bruno Betelheims

bērnu attīstībā. Jaunībā Betelheims sajūsminās par Oto Fenihelu, kas viņā modina interesi par psihoanalīzi. 1921. gadā Betelheims uzsāk filosofijas studijas Vīnes Universitātē, taču pa starpām apgūst arī literatūru, ģermānistiku un mākslas vēsturi. 1926. gadā nomirst viņa tēvs, un Betelheims pārtrauc studijas uz 10 gadiem. 1938. gadā viņš promovējas pie psihologa Karla Bīlera (1879–1963) ar darbu "Dabas skaistuma problēma un modernā estētika". Laulības dzīves problēmas, mazvērtības izjūtas un depresīvais noskaņojums Betelheimam liek uzsākt analīzes kursu, kuru viņš iziet pie Riharda Šterbas (1898–1989). Annas Freidas rīkotajā seminārā viņš sastopas ar autisku bērnu, kuru dziedināšanas nolūkos pieņem savā ģimenē. Dziedināšana ir veiksmīga, taču 1938. gadā viņš ir spiests to pārtraukt, jo tiek ieslodzīts

Dahavas koncentrācijas nometnē. Bērna tuvinieki panāk viņa atbrīvošanu un izejošanu uz Ameriku. Sākotnēji Betelheims strādā Čikāgas Universitātē, 1944. gadā viņš nodibina un gandrīz visu mūžu vada Čikāgas ortogēnētisko skolu (*Sonja Shankman Orthogenetic School*). Viņš cenšas izveidot totāli terapeitisku vidi, lai bērniem ar smagiem traucējumiem palīdzētu no jauna veidot personību. Betelheima dziednieciskie panākumi ir gandrīz vai fantastiski. Viņš aplūko arī Freida dvēseles koncepciju, tās kultūrvēsturisko tapšanas kontekstu, cilvēka "simboliskās rētas" u. tml. 1960. gadā Betelheims publicē grāmatu "Izglītotā sirds", kurā analizē notikumus koncentrācijas nometnēs un ebreju vairākuma nepretošanos savai iznīcināšanai. Taču kopumā amerikāņu psihoanalītiķi nododas teorētisku detaļu apcerēšanai, un tas nemanāmi sašaurina viņu skatījumu. Savu ietekmi amerikāniskā psihoanalīze atgūst ar narcisma, jaunības problemātikas apjēgsmi un objektattiecību teorijas izstrādi, tomēr arī šī ietekme ir pārejoša.

Savdabīgu Es psiholoģijas variantu izstrādā Leopolds Sondi (1893–1986), kurš gan plašāk pazīstams ar savu projektīvo testu. Sondi ir dzimis Austro-ungārijas Nitrā (patlaban Slovākija) un pēc medicīnas studijām Budapeštā galvenokārt nodarbojas ar garīgo slimību pārmantojamības problemātiku. 1944. gadā Sondi izdodas emigrēt uz Šveici, kur laika gaitā viņš izstrādā savu likteņanalīzi. Ar šo mācību viņš cenšas papildināt Freida un Junga koncepciju, t. i., personiskās un kolektīvās bezapziņas analīzi apvienot ar ģimenes (dzimtas) bezapziņas analīzi. Viņa skatījumā personiskā bezapziņa izpaužas simptomos, kolektīvā – simbolos, bet ģimenes bezapziņa – izvēlē, proti, mīlestības, draudzības, profesijas, kā arī slimību un nāves izvēlē. Šie izvēles akti nosaka cilvēka likteni, taču, pateicoties Es veidojumam, cilvēks var izvēlēties brīvi un noteikt savu likteni. Likteņanalīzē leģitīmu vietu ieņem reliģiskā problemātika, bet tās pamatkodolu veido Sondi jaunības dienu nojauta par dažu izvēļu, lēmumu liktenīgumu. Piemēram, noteiktā dzimtā vīrieši tradicionāli iemīlas viena tipa sievietēs, laulības partnera izvēli nereti nosaka nosliece saistīt dzīvi ar cilvēku, kuram ir tāda pati latentā patoloģija kā pašam, u. tml. Atsaucoties uz savu Es integrēšanas konceptu, Sondi aicina apvienoties visām dzīļu psiholoģijas skolām, lai izveidotu vispārēju dzīļu psiholoģiju, taču viņa aicinājumam acīmredzot liktenis nav lēmis piepildīties. Līdzīgs liktenis – vēlmju nepiepildīšanās ziņā – laikam sagaida arī angloamerikānisko psihoanalīzi (pieņemot šī apzīmējuma nosacītību), kuras fragmentarizācija liecina, ka analītiķus vieno nevis idejas, bet gan profesionālā piederība pie noteiktas institūcijas.

Eriks Eriksons

Eriks Eriksons ir dzimis netālu no Frankfurtes pie Mainas. Eriksona dāņu tautības vecāki pirms viņa piedzimšanas ir šķīrušies, un māte 1905. gadā apprecas ar ebreju bērnu ārstu Teodoru Homburgeru, kura uzvārdu Eriksons pieņem par savu otro vārdu. Pēc ģimnāzijas beigšanas Karlsruē Eriksons nevar izšķirties par profesiju un dodas studijceļojumos. Eriksons uzsāk

**Erik Homburger
Erikson**
15.06.1902.–
12.05.1994.

studijas Minhenes Mākslas akadēmijā, bet, nebeidzis tās, dodas uz Florenci. 1927. gadā viņš atgriežas Karlsruē un māca zīmēšanu. Tajā pašā gadā Eriksons dodas uz Vīni, jo pieņem uzaicinājumu strādāt Dorothejas Bērliņģemas dibinātajā skolā amerikāņu bērniem. Eriksons iepazīstas ar Annu Freidu un viņas vadībā apgūst psihoanalīzi. 1930. gadā Eriksons Vīnes psihoanalītiķu apvienībā nolasa referātu "Apgaismības nākotne un psihoanalīze" un drīz vien kļūst par tās biedru. Paralēli Eriksons apgūst arī montesorisko pedagoģiju*, kas iezīmē viņa turpmākos pētījumus par bērniem un darbu ar viņiem.

1933. gadā Eriksons atstāj Vīni, taču Kopenhāgenā viņam neizdodas izveidot psihoanalītiskās izglītības centru, un viņš pārceļas uz Bostonu. 1934. gadā viņš uzsāk psihoanalītisko privātpraksi, kļūdam par *pirmo*

bērnu analītiķi Amerikā. Kaut arī Eriksons nav ieguvis ārsta izglītību, viņš tiek pieņemts darbā Hārvarda Universitātes Medicīnas fakultātē (vēlāk, neraugoties uz akadēmiskās izglītības trūkumu, viņš tur kļūst arī par profesoru). 1938. gadā Eriksons dodas kultūrantropoloģiskā ekspedīcijā uz Dienviddakotu, lai pētītu turienes indiāņu dzīvi. Vēlāk viņš pēta arī juroku indiāņus Kalifornijā, kuriem saskaņā ar ortodokso psihoanalīzi piemīt anālā rakstura iezīmes. Eriksons apzinās, ka psihoanalītiskie jēdzieni etnoloģiskajā pielietojumā var gūt atšķirīgu nozīmi. Paša veidotajā psihoanalīzē viņš ņem vērā kultūrantropoloģiskās un socioloģiskās izstrādnes. 1939. gadā Eriksons apmetas Sanfrancisko, uzsāk bērnu psihoanalītisko praksi un gadu vēlāk publicē pirmo lielāko darbu "Zidaiņu vecuma un agrīnās bērnības problēmas".

Eriksons pārņem Freida terminoloģiju, tādējādi apliecinot uzticību psihoanalīzes pamatlicējam. Strukturālo, dinamisko un ģenētisko skatījumu viņš papildina ar adaptīvo. Eriksons izstrādā savu *teoriju par dzīves stadijām*, kura tiek izvēsta viņa turpmākajās publikācijās. Četrdesmitos gadus iezīmē viņa izskaidrošanās ar Es psiholoģiju, un tā vainagojas ar grāmatu "Bērnība un sabiedrība" (1950), kas Eriksonam nodrošina pasaules slavu un arī popularitāti ārpus speciālistu loka. Grāmatā Eriksons iestrādā savu kultūrantropoloģisko materiālu, papildina bērna psihiskās attīstības ainu un iezīmē identitātes (patības) problemātikas psihoanalītisko skatījumu. 1958. gadā Eriksons publicē grāmatu "Jaunais Luters", kurā ne tikai izstrādā Lutera psihobiogrāfiju, bet, atsaucoties uz cilvēka epiģenēzes teoriju, iestrādā arī atziņas par Freidu un sevi. Sešdesmitajos gados viņš vairākkārt apaceļo Indiju un uzraksta līdzīgas ievirzes grāmatu "Gandija patiesība" (1969). Eriksons ir lielisks stilists, kas nereti savos apsvērumos izmanto atskārsmi (*insight*), taču viņš neaizmirst arī atbildību ("Atskārsme un atbildība", 1964). 1960. gadā Eriksons kļūst par attīstības psiholoģijas profesoru Hārvarda Universitātē

* Marija Montesori (1870–1952) – itāliešu pedagoģe, izglītības sistēmas reformatore.

un astoņus gadus vēlāk publicē grāmatu "Identitāte: jaunība un krīze". 1970. gadā viņš emeritējas, taču nepārtrauc pētniecisko darbu, lielāku uzmanību gan veltot vecāka gadagājuma cilvēku psiholoģijai.

Eriksona uzskati nobriest Es psiholoģijas un neoanalīzes veidošanās laikā, taču viņš nevis revidē, bet gan papildina Freida idejas. Eriksons aplūko libido attīstības pakāpes – orālo, anālo un ģenitālo, *diferencēti tās papildinot*. Turklāt to analizē viņš ņem vērā sociālo (kultūrvēsturisko) mijiedarbību un, līdzīgi Renē Spicam, norāda uz audzināšanas (pedagoģijas) nozīmi libido attīstības fāžu funkcionēšanā. Orālo pakāpi Eriksons labprātāk dēvē par orāli respiratori sensoro stadiju, jo tā norāda uz sejas atveru un gremošanas orgānu augšējās daļas nozīmīgumu. Savukārt anālā pakāpe tiek dēvēta par anāli muskulatori uretrālo stadiju (uretra var būt kā anālās, tā ģenitālās zonas sastāvdaļa). Orālo pakāpi raksturo pieci funkcionēšanas modi: inkorporatīvais (1), inkorporatīvais (2), retentīvais, eliminatīvais un intruzīvais. Pirmais mods parasti ir dominējošs, kaut arī dažkārt īpaši spilgti var izpausties pārējie četri paļģmōdi. Otrais inkorporatīvais mods izpaužas kā žokļu un smaganu saspiešana (košana), retentīvo modu raksturo lūpu sakniebšana, eliminatīvo modu – atraugāšanās un izspļaušana, bet intruzīvais mods izpaužas kā centieni ietiekties mātes krūtī.

Pirmās stadijas dominējošais mods izpaužas kā saņemšana (*to get*), kas nav aktīva ņemšana, sasniegšana (*to fetch*). Zīdains dzīvo un mīl caur muti, savukārt māte – caur krūti. Taču viņas izturēšanās ir atkarīga no citu mīlestības, barošanas akta novērtējuma un jaundzimušā reakcijām. Zīdains dzīvo no "matērijas" piegādes viņa organisma receptīvajām atverēm, šādi viņš drīz vien ir gatavs arī "tvert" (*take in*) acīm to, kas nokļūst viņa redzeslaukā. Šis process ir eksperimentāla pieredze (*experience*), t. i., gan pieredze, gan eksperiments. Saņemot to, ko dod, mazulis mācās likt citiem darīt to, ko vēlas saņemt. Šis process bez psihosociālās darbības modalitātes iestrādes un pamattikumu izstrādes ir sajūgts ar kultūrvēsturisko, etnisko izturēšanos, t. i., noteiktu attieksmi pret bērnu. Piemēram, transformējot pirmo inkorporatīvo modu, proti, zīšanu, viņš cenšas saņemt to, ko nevar iegūt zīšanā, citādi – sūkājot pirkstu, knupīti u. tml.* Stadiālo attīstību Eriksons sajūdz ar ķermeņa zonām. Piemēram, anālajā pakāpē dominē paturēšana un ļaušana, kas retentīvā un eliminatīvā modu anatomiskajā modelī ir saistīta ar anāli uretrālajiem sfinkteriem. Turklāt "sfinkteru" problēma var izpausties ne tikai anatomiski zonālā veidā, viss ķermenis var kļūt par daudzveidīgu sfinkteru (t. i., izpausties ekspresijās, emocionālā komunikācijā u. tml.) – cilvēks noslēdzas sevī un vēlas paturēt visu sevī un sev. Veicinot vai traucējot bērna eksperimentālo pieredzi, tiek veidota viņa turpmākā izturēšanās. Eriksons apraksta horizontālo un vertikālo novirzi, kas izraisa fiksāciju. Horizontālā novirze ir priekšlaicīga virzīšana uz nākamās stadijas modu (tādējādi, piemēram, mazuļa lūpas zīšanas vietā spēcīgi sakniebjas u. tml.). Vertikālā

* Šādai transformācijai var būt ne tikai kultūrvēsturisks un etnisks, bet arī individuāls raksturs. Piemēram, māte, lai atrisinātu sākotnēji sāpīgo zīšanas procedūru, var censties to novērst ar varu – iebāžot bērnam mutē knupīti, mainot barošanas laiku, ēdiena sastāvu u. tml.

novirze ir piesliešanās modam, kas izraisa tiksmi. Tādējādi vertikālajā fiksācijā tiek nostiprināts mods, kas pārmērīgi tiek izmantots citās zonās, piemēram, cilvēks vienmēr grib saņemt neatkarīgi no tā, kādi orgāni, receptori un izturēšanās formas ir iesaistītas šajā procesā.

Grāmatā "Bērnība un sabiedrība" Eriksons izvērs arī savu teoriju par cilvēka dzīves astoņām stadijām. Tādējādi viņš transformē psihoanalīzē aprakstītās četras libido organizācijas pakāpes, iekļaujot tās cilvēciskās nobriešanas konceptā. Šo nobriešanu, patības izveidi raksturo psihosociāli faktori un noteiktu tikumu, "vērtību" iestrāde. Ikvienā stadijā iestājas krīze, pēc kuras pārvarēšanas indivīds kļūst sociālāks un produktīvāks. Piemēram, pirmajā stadijā krīzi raksturo opozīcija "uzticēšanās/neuzticēšanās", trešajā – "iniciatīva/vaina", piektajā – "identitāte/lomu daudzējādība" u. tml. Katras stadijas attiecības iezīmē noteikts signifikants: māte, vecāki, ģimene, vienaudžu grupas u. tml. Turklāt katrā stadijā tiek iestrādāts zināms pamattikums jeb psihosociāla īpašība: cerība, griba, mērķtiecība, kompetence, uzticība, mīlestība, rūpes, gudrība. Eriksons izveido epiģenētisko karti, kas raksturo cilvēka dzīves gājumu.

Epiģenētiskā karte

Stadija (vecums)	Psihosociālā krīze	Attiecību signifikants modalitāte	Psihosociālās darbības	Pamattikums
1	2	3	4	5
I. Orāli respiratori sensorā Zīdains (0–1)	uzticēšanās, neuzticēšanās	māte	saņemt un dot atpakaļ	cerība
II. Anāli muskulatori uretrālā Mazulis (2–3)	autonomija, kauns un šaubas	vecāki	paturēt un ļaut	griba
III. Lokomotori ģenitālā Pirmsskolas bērns (3–6)	iniciatīva, vaina	ģimene	spēlēties	mērķtiecība
IV. Latences Skolasbērns (7–12)	centība, padotība	kaimiņi un skola	veidot un pabeigt	kompetence
V. Pusaudža vecums (12–18)	identitāte, lomu daudzējādība	vienaudžu grupas un lomu modeļi	būt pašam un dalīties ar sevi	uzticība

1	2	3	4	5
VI. Jaunība (18–30)	intimitāte, izolācija	partneri, draugi	pazaudēt un atrast sevi citā	mīlestība
VII. Pieaugušais (30–50)	kreativitāte, stagnācija	tuvinieki un darbabiēdri	veidot būšanu un rūpēties	rūpes
VIII. Vecs pieaugušais (50 un vairāk)	integritāte, izmisums	cilvēce	būt un caur to ieskatīties nebūtībā	gudrība

Psihosociālā krīze ir identitātes krīze paštapšanas procesā. Identitātes jēdziens ietver divus elementus: *personisko identitāti*, t. i., spēju un pieredzi būt pašam, un *Es identitāti*, t. i., patstāvību sava dzīves stila īstenošanā. Vadoties pēc šādi izprasta identitātes jēdziena, Eriksons veic analīzi galvenokārt divos virzienos. No vienas puses, identitāte ir sajūgta ar introjkciju un identificēšanos (patības, identitātes veidošanās sākas pēc identificēšanās norisēm), bet, no otras, – kolektīvu identitāti. Tādējādi Eriksons pievērš uzmanību arī etnosa, paaudžu un mītnes zemes identitātei.

Eriksons jau trīsdesmito gadu nogalē dodas uz Dienviddakotu, lai noskaidrotu *siu** indiāņu apātisko izturēšanos un konstatē viņu nacionālās kastrācijas sistēmu, ko ieviesuši “bālgīmji”. Eriksons fiksē, ka dakotu mātes ilgu laiku intensīvi zīda savus bērnus, neļaujot tiem ilgi brēkt vai orāli nesāņemt vēlamo. Vienlaikus bērni tiek sodīti par košanu krūtī. Tas izraisa bērnu brēkšanu, ko pieaugušie vērtē pozitīvi, jo kļiedzoši bērni liecina, ka nākotnē viņi kļūs par labiem bifeļu medniekiem un nikniem karotājiem pret ienaidniekiem. Dakotu audzināšanā savijas lutināšana ar agresīvu dresūru, kas nodrošina solidaritāti ar piederīgajiem un nežēlību pret pretiniekiem. Arī dakotu anālā audzināšana ir visai vaļīga, tāpēc dakoti nepieķeras īpašumam. Eriksons secina, ka šāda audzināšana, rakstura veidošana ir piemērota topošiem medniekiem un karotājiem, nevis cilvēkiem, kuriem miermīlīgi jāsadzīvo nelielā rezervātā. Tādējādi tiek izskaidrota arī dakotu apātiskā izturēšanās – zaudējot ierasto dzīves formu un identitāti, viņi neieklaujas jaunajā dzīves formā un nerod savu jauno identitāti. Savukārt juroki ir zvejnieki, kas dzīvo Kalifornijas ziemeļos un pārtiek galvenokārt no lašiem un tāpēc ārkārtīgi augstu vērtē upi, ūdeņus. Juroki zīda mazuļus tikai pusgadu, īpaši uzsverot tīrības ieaudzināšanu (upe jāuztur tīra, tajā nedrīkst urinēt, iekāpt menstruējošas sievietes, tie, kas tikko veikuši dzimumaktu, u. tml.). Tādējādi juroki tiek audzināti ne tikai būt tīrīgi, audzināšanā tiek iestrādāts viņu taupīgums, strīdīgums un mantrausība. Eriksons aplūko ne tikai tā saukto pirmatnējo tautu sabiedrības, bet arī amerikāņu, vācu un krievu identitātes iezīmes (Hitlera un Gorkija personā).

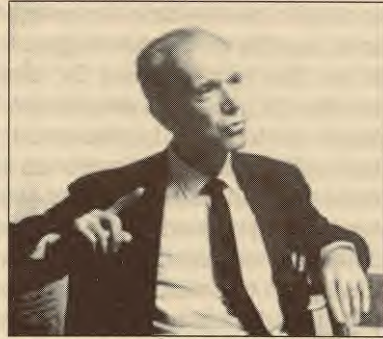
* *Siu* ir saīsinājums no franču vārda “*nedowessioux*”, kas radies no izkropļotas džībve (“čūskas”) iesaukas dakotiem. Tie, kam eiropieši piešķirusi šo iesauku, paši sevi dēvē par dakotiem, t. i., sabiedrotajiem.

Eriksons raksta nevis par rakstura anomālijām, bet gan par identitātes difūziju – procesu, kurā patība nespēj nostiprināties apkārtējā pasaulē. No teiktos apstākļos var veidoties arī nevēlamas identitātes; “veselīga” cilvēka identitāte veidojas “normālā” nobriešanā, iesavinot attiecīgās psihosociālās īpašības. Šādā virzienā ir vērsti viņa psihobiogrāfiskie darbi par Luteru un Gandiju. Eriksons galvenokārt interesējas par jauno Luteru, kurš meklē pats savu integritāti. Klosterī pavadītie gadi ir Lutera moratorijs konfrontācijā ar savu krīzi un neurozi, taču viņš to pārvar un izveidojas par cīnītāju, kas iestājas par jaunām attiecībām ar Dievu. Eriksons norāda, ka Luteram esot bijušas labas attiecības ar māti, kuras veicinājušas viņa valodiskās (rakstīšanas un runāšanas) dotības, bet ar tēvu – sliktas. Šis sliktās attiecības atveidojušās Lutera attieksmē pret autoritāti: viņš saceljas pret pāvestu un baznīcu, taču ir gatavs pakļauties firstiem. Eriksons neaplūko vēlinā Lutera autoritāro fanātismu, viņa dievišķošanu u. tml. Tas neatbilst viņa pētījuma mērķim un nesaškan arī ar amerikāņu protestantisko teologu gaidām, kuri vēlāk atzinīgi vērtē šo Eriksona darbu. Savukārt darbā par Gandiju Eriksons aplūko cilvēku, kurš sasniedzis savu integritāti un kļuvis par politisku un garīgu vadoni. Eriksons – fragmentāri, izlaižot daudzus zīmīgus biogrāfijas elementus, – iezīmē Gandija dzīves gājumu un aplūko, kā viņa politiskā gudrība nodrošina militanto nevardarbību (t. i., nevardarbīgo pretošanos) savas tautas atjaunošanai. Šī nevardarbība – *satyagraha* – ir sava veida patiesības spēka izpausme, un tas attiecas ne tikai uz sociālpolitisko dzīvi. Šis aspekts Eriksonam ļauj vilkt paralēles starp Gandiju un Freidu, kurš arī ir reformators un nevardarbīgi nepieņem pastāvošās dzīves formas. Savā ziņā var teikt, ka Eriksons piedāvā mākslinieciski izstrādātu, humānistiski orientētu psihoanalītisko risinājumu, klusinot vai vispār nepieminot negatīvos aspektus, ēnas puses; principā šāda ievirze raksturīga visiem viņa darbiem.

Heincs Kohuts

Heincs Kohuts ir dzimis Vīnē, viņa māte ir katoliete, bet tēvs – neticīgs ebrejs. Vecāki ir muzikāli izglītoti, un arī Kohuta pirmā publikācija ir veltīta mūzikas baudīšanai. Kohuts ir vienīgais bērns ģimenē un atskatā savu bērnību dēvē par skumju un vientuļu. Līdz 14 gadu vecumam viņu apmāca mājskolotājs, kas rosina Kohuta intelektuālās intereses. 1932. gadā viņš pabeidz klasisko ģimnāziju un uzsāk medicīnas studijas. Zināšanas Kohuts papildina Parīzē, bet Vīnē apgūst psihoanalīzi pie Augusta Aihhorna. 1937. gadā no leukēmijas nomirst Kohuta tēvs, un šī nāve viņu ļoti satricina. Taču 1938. gadā Kohutam nākas piedzīvot vēl lielāku satricinājumu – Freida aizbraukšanu. Pēc Aihhorna ieteikuma Kohuts dodas pavadīt Freidu, kuru viņš redz pirmo reizi mūžā. Freida aizbraukšana Kohutam simbolizē pasaules sabrukumu, dzīves satura izzušanu. Drīz vien arī Kohuts ir spiests atstāt Austriju. Iesākumā viņš patvērumu rod Anglijā, taču drīz pārceļas uz Ameriku un apmetas Čikāgā, kur jau strādā pie Aihhorna psihoanalīzi apguvušais Kurts Eislērs. 1957. gadā Kohuts pirmo reizi apmeklē Vīni, izjūdzams ambivalentu attieksmi

pret dzimteni, kurā gājuši bojā gandrīz visi viņa tuvinieki. Amerikā Kohuts nerunā vāciski, lai atbilstu savai vēlmei kļūt par amerikāni. Atskatā viņš apgalvo, ka Amerikā ieradies, neprazdams runāt angliiski, un ka šo valodu apguvis, lasot Luisa Kerola darbus.

Heinz Kohut
03.05.1913.–08.10.1981.

Piecdesmitajos gados Kohuts nostiprina savas pozīcijas psihoanalītiķu aprindās, kļūst par mācību analītiķi, iegūdamas spoža lektora slavu. Viņš ir viens no žurnāla *“Journal of the American Psychoanalytic Association”* izdevējiem, kā arī Amerikas psihoanalītiķu asociācijas prezidents. Turklāt Kohuts uztur draudzīgas attiecības ar psihoanalīzes jomā ietekmīgajiem analītiķiem: Kurtu Eisleru, Heincu Hartmanu, Mariannu Krisu u. c. Sešdesmitajos gados viņš pat tiek dēvēts par *Mr. Psychoanalyse*. Kohuts pārstāv Es psiholoģiju, kurā tiek uzsvērtā Es autonomija un starpnieka loma starp dziņām un ārējo pasauli. Kohuta pozīcijas nostiprina draudzība ar Annu Freidu, kas viņam ieteic kļūt par Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības prezidentu. Taču Kohuts negūst vēlamo atbalstu un jūtas aizskarts. Ambivalenti tiek uztverta jau 1957. gadā Kohuta teiktā runa “Introspekcija, empātija un psihoanalīze”, kurā iezīmējas vēlāk veidojamā patības psiholoģija un kurā par psihoanalīzes zinātniskuma kritērijiem tiek ieteikts izmantot introspekciju un empātiju. Kohuts praktizē amerikānisko psihoanalīzes politiku, kaut arī pats nepieņem to, ka oficiāli psihoanalīzi nevar apgūt neārsti (šī nostāja tiek mainīta tikai 1989. gadā). Klīniskajā darbā Kohuts īpašu uzmanību velta narcistiskajiem ievainojumiem, bet pats pievēršas pašanalīzei. 1969. gadā Kohuts pabeidz darbu pie savas pirmās grāmatas “Patības analīze”, kas pēc diviem gadiem tiek publicēta. 1972. gadā nomirst Kohuta māte, kuras psihiskā slimība reaktivē viņa vecos konfliktus, kuru pārstrādei nepieciešama jauna pašizpratne. Jau pirms gada viņam tiek konstatēts vēzis, tas liek atsāties no oficiālajiem pienākumiem. Tomēr Kohuts turpina strādāt un 1977. gadā publicē grāmatu “Patības atjaunošana”. Viņš cenšas institucionāli nostiprināt psihoanalītisko patības psiholoģiju, kas drīz vien gūst atzinību ne tikai Amerikā, bet arī citviet pasaulē. Toties Anna Freida Kohuta teoriju nodēvē par antipsihoanalītisku, aizsākot diskusijas par patības psiholoģijas statusu. Kohuts pārdzīvo agrāko draugu novēršanos, savu darbu nepieminēšanu psihoanalītiķu tekstos un mācību analītiķu statusa liegšanu saviem piekritējiem. Pēc nāves tiek izdots Kohuta darbs “Kā dziedina psihoanalīze?” (1984), kā arī viņa lekciju, semināru materiāli un vēstules.

Kohuta patības psiholoģijas izstrādē nozīmīga loma ir Es psiholoģijai un Freida atziņām. Es psiholoģijā ir pieņemts atsaukties uz Freida darbiem “Es un Tas” (1923) un “Aizture, simptoms un bailes” (1926), kuros viņš mēģina

aprstīt dvēseles dzīvi, izmantojot Es, Tas un Virs-Es konceptus. Laika gaitā no tā sauktās dziņu psiholoģijas tiek izveidota Es psiholoģija, īpaši uzsverot atziņu "Kur bija Tas, jābūt Es". Šajā sakarībā kļūst svarīgs jautājums par Es attīstību, tā ģenētisko atkarību no Tas. Freida kāzusu apraksti līdz 1923. gadam ir veikti pirmās topikas ietvaros, un viņš nav centies tos samērot ar otro topiku. Gluži tāpat ir arī ar Freida atziņām par narcismu. Jau 1909. gadā viņš Vīnes psihoanalītiķu apvienībā referē par narcismu, uzsverot, ka narcisms ir vispārēja un nepieciešama attīstības fāze. 1913. gadā Freids saraksta darbu "Sakarā ar narcisma ieviešanu", kura idejas dara analītiķus nemierīgus, kaut arī viņš tās turpmāk neizvērs un neiestrādā psihoanalīzes teorijā. Narcisma nojēgums Freida tekstos tiek izmantots vismaz piecās nozīmēs. 1. Ar vārdu "narcisms" tiek apzīmēta seksuāla perversija, kad par seksuālo objektu kļūst paša ķermenis. 2. Narcisms ir attīstības stadija, kas seko pēc autoerotisma un pastāv pirms objekta mīlestības. 3. Aplūkojot objekta noslogošanu, Freids izšķir divus objekta izvēles tipus – narcistisko un pieslēšanās tipu. Sevis kā mīlestības objekta izvēle ir narcistiska. 4. Freids izmanto arī apzīmējumu "sekundārais narcisms", lai raksturotu libidozo objekta noslogojuma atvilkšanas Es veidojumā. 5. Jēdziens "narcisms" tiek arī izmantots, lai aprakstītu pašmīlestību, pašvērtējumu. Līdztekus šīm dažādajām narcisma nozīmēm rakstā "Sakarā ar narcisma ieviešanu" arī apzīmējumam "Es" ir dažāds izmantojums. Tas bieži vien norāda uz subjektu, personu un tiek izmantots patības nozīmē. Šī Freida iezīmētā problemātika Kohutam ļauj *pilnveidot narcisma teoriju*, beigu beigās izstrādājot patības psiholoģiju.

Uz narcisma teorijas izstrādi Kohutu vedina arī konfrontācija ar pacientiem, kuriem viņš diagnosticē narcistiskus personības traucējumus, un paša narcistiskās iezīmes. Sākotnēji savas pārdomas Kohuts saskaņo ar Freida atziņām, kaut arī norāda patības atšķirību no Es. Turklāt viņš izteikti uzsver narcisma adaptīvo un pozitīvo nozīmi; Kohuts norāda, ka narcistiskā pozīcija tiek saglabāta visu mūžu. Viņš kritizē psihoanalīzē pastāvošo viedokli par pārnese neiespējamību vai apgrūtinātību psihožu gadījumos. Laika gaitā nostiprinās atziņa, ka, jo vājāks Es, jo spēcīgāks pārnese, t. i., personas atkarība no apkārtējās pasaules. Narcistisko norišu izpratnē un analīzē Kohuts privileģē introspekciju un empātiju. Narcistiskie elementi pastāv arī pretpārnese, kuri, pēc Kohuta domām, visai bieži izpaužas kā analītiķa garlaikošanās, neieinteresētība un uzmanības trūkums. Analizējot savu un pacientu iztērēšanu, viņš nonāk pie atziņas, ka pārnese, kas izpausties patības nespēja pildīt noteiktas funkcijas, mēģinot rast objektus, kas tās veic patības vietā (Kohuta terminoloģijā šāds objekts ir patības objekts*). Jau piecdesmitajos gados Kohuts norāda, ka pastāv izstumti dziņu elementi, kas meklē apmierinājumu, un traumēts narcistisks Es (*injured narcissistic ego*), kas meklē drošību un mierinājumu (*reassurance*). Drīz vien Kohuts sāk izmantot apzīmējumu "narcistiskā patība", 1968. gadā ieviešot nojēgumu par dižo jeb

* Līdz 1977. gadam Kohuts lielākoties raksta "self-object", bet vēlāk pamato "selfobject" rakstību. Iespējams, ka latviski izmantojams apzīmējums "pašobjekts".

grandiozo patību (*grandiose self*). Grandiozās patības attīstībā ir izšķiramas trīs stadijas, kas atveidojas atšķirīgās pārnese formās. 1. Arhaiskajā formā objekts ietveras rudimentārā patībā, objekta un patības pārdzīvojums vēl netiek atšķirts. Šī stadija atveidojas tā sauktajā interferējošā pārnese, piemēram, analizands pārdzīvo analītiķi kā savas patības daļu. 2. Mazāk arhaisku formu Kohuts devē par *alter ego* jeb dvīņa pārnese. Sapņos šī stadija figurē cita Es vai dvīņa veidolā, t. i., analītiķis Kohuta skaidrojumā tiek pārdzīvots tā, it kā pacients pats tāds būtu. 3. Trešā forma ir spoguļpārnese, t. i., analītiķis ir narcistiski noslogots objekts, no kura tiek gaidīts, ka tas izturēsies tā, kā to reiz darījusi pacienta māte, kuras "acu spīdumā" atspoguļojas (*mirroring*) paša lielums. Savas atziņas Kohuts pamato analītiskajā Es psiholoģijā.

Patstāvīga patības psiholoģija tiek izstrādāta grāmatā "Patības atjaunošana" (Kohuts to devē arī par patības psiholoģiju plašā nozīmē, nošķirot no iepriekšējā perioda patības psiholoģijas šaurā nozīmē). Šī psiholoģija tiek veidota *ārpus dziņu teorijas*, tāpēc tiksmes jēdziena vietā Kohuts izmanto *prieka* jēdzienu, jo tas labāk ataino panākumu izraisīto izjūtu. Tiksmes un prieks iezīmē atšķirīgas ģenētiskās līnijas. Kohuts norāda, ka dziņu psiholoģija attiecas uz vainīgo cilvēku, bet patības psiholoģija – uz *tragisko cilvēku*. Vainīgā cilvēka dzīves centrā ir dziņu apmierināšana, bet tragiskais cilvēks atrodas viņpus tiksmes principa darbības, viņa mērķis ir patības īstenošana. Tādējādi, piemēram, attiecības starp bērnu un māti sāk veidoties kā patības pašobjekta attiecības. Kohuts atšķirīgi risina arī patības tapšanas problemātiku: iepriekš viņš to skaidro kā pašpiederzes daļu sajaukšanos, turpretim jaunajā risinājumā tiek uzsvērts, ka šīs daļas tiek ietvertas patībā. Patība ir pakārtojoša struktūra, kas nodrošina tiekšanos pēc prieka, pieļaujot arī dziņu apmierināšanu. Patībā pastāv divi poli: *centieni** (*ambitions*) un *vērtības* (idealizēti mērķi). Centieni norāda uz veselīgu pašapliecināšanās agresivitāti, pašcieņas veidošanos un tās regulēšanu, tiekšanos pēc varas un panākumiem un prieku par paša aktivitātēm. Savukārt vērtības tiek atvedinātas no idealizēta vecāku tēla; šīs vērtības galvenokārt izpaužas kā pašnomierināšana un ļaušanās saviem ideāliem.

Attiecības starp patības poliēm Kohuts raksturo kā *spriedzes loku* (*tension arc* vai *tension gradient*). Priekšstats par patības bipolaritāti Kohutam ļauj runāt par divām patības konsolidēšanās izredzēm. Zēnu attīstībā, piemēram, no mātes kā pašobjekta (tā galvenā funkcija ir bērna atspoguļošana) parasti pāriet pie tēva kā pašobjekta (tā galvenā funkcija ir bērna idealizēšana), taču neveiksmi pirmā objekta etapā var kompensēt otrā objekta nodrošinātie panākumi, t. i., viena pola spēcīgums var atsvērt otra vājumu. Tomēr ir iespējama arī patoloģiska attīstība, un Kohuts aplūko četras tās formas: 1) nepietiekami stimulēta patība, 2) fragmentējoša patība, 3) pārstimulēta patība un 4) pārslogota patība. Līdztekus šim iedalījumam Kohuts apraksta arī piecus

* Ja nepastāvētu vārdu "ambīcijas" un "godkāre" negatīvais vērtējums, tad arī nebūtu jāizmanto apzīmējums "centieni".

raksturtipus, liekot uzsvāru uz narcistiskajā jomā traucēto indivīdu izturēšanos. 1. Pēc atspoguļošanas alkstoši cilvēki meklē viņus apstiprinošus un apbrīnojošus pašobjektus, kas var aizpildīt viņu tukšo patību. 2. Pēc ideāliem alkstoši indivīdi meklē idealizējamus pašobjektus, jo savu vērtību pārdzīvo tikai šādā saistībā. 3. Pēc *alter ego* alkstošie meklē attiecības ar pašobjektu, kas līdzinās viņiem un šajā dvīnības stāvoklī ļauj apstiprināt savu patību. 4. Pēc interferences alkstošiem indivīdiem pastāv nepieciešamība kontrolēt savu pašobjektu, lai šādi aizstātu trūkstošās patības struktūras. 5. Kontaktus noliedzotie cilvēki ir pēc interferences alkstošo pretstats; viņiem, no vienas puses, ir spēcīgi izteikta vajadzība pēc citiem cilvēkiem, taču, no otras, – viņi bīstas, ka kārotās attiecības izjauks to patību. Principā par patoloģiskiem Kohuts uzskata tikai pēdējos divus gadījumus.

Īsi pirms nāves sarakstītajā grāmatā "Kā dziedina psihoanalīze?" Kohuts uzsver, ka patības psihologs strādā, izmantojot nevis no analīzes atšķirīgu tehniku, bet gan citu teoriju, kas ļauj labāk izprast to, ko viņš dara. Kohuts relatīvā interpretāciju nozīmi dziedināšanas procesā par labu attiecībām ar analītiķi. Viņš uzskata, ka analīze ir beidzama, kolīdz pacientam kļūst iespējama produktīva, jēgpilna dzīve. Kohuts nemītīgi atgādina, ka neveido no psihoanalīzes atšķirīgu mācību un neatbalsta tādas izstrādi, ka runa ir tikai par citiem uzsvāriem. Tomēr precīzāks 1984. gadā publicētās grāmatas nosaukums acīmredzot būtu "Kā dziedina patības psiholoģija?"

Kleina, kleinieši un Kernbergs

Melānija Kleina (1882–1960) ne tikai transformē psihoanalīzi (kaut arī pati uzstāj par Freida ideju tālāku attīstīšanu), bet arī spēcīgi ietekmē analīzi Anglijā. Viņas idejas rod atbalstu Lielbritānijā un Dienvidamerikā un savā ziņā anticipē dažas lakāniski orientētās analīzes atziņas, tādējādi nodrošinot to ietekmi 20. gadsimta nogales psihoanalīzē. Kleinas apsvērumi ir cieši sajūgti ar viņas pašas dzīvi, kura lielā mērā joprojām ir neizzināta. Kleina

Melānija Kleina

piedzimst Vīnē Morica un Libusas Reicesu ģimenē, kurā jau ir trīs bērni. Četrus gadus vecumā viņa piedzīvo māsas, bet divdesmit – brāļa nāvi, kurš viņu sagatavojis mācībām ģimnāzijā. Kleinai piedzimstot, tēvs ir 54 gadus vecs, un lielākas simpātijas viņa izjūt pret mātes brāli. Savukārt pašas brālis veicina attiecības ar Arturu Kleinu, ar kuru viņa 1903. gadā arī apprecas, tādējādi izraujoties no savas ģimenes spiedīgajiem apstākļiem. Kleinas laulības dzīve acīmredzot ir dramatiska, kaut arī lielākoties ziņas par to ir visai fragmentāras. Katrā ziņā Kleina pārtrauc medicīnas studijas un drīz vien dzemdē trīs bērnus: Melītu (1904), Hansu (1907) un Ērihu (1914). Vēlāk Kleina laulību

nodēvē par savu pirmo lielāko kļūdu, viņa nevēlas bērnus un zina, ka arī pati ir bijusi nevēlamais bērns. Kleinas depresīvais noskaņojums atveidojas attiecībās ar vīru, galu galā nodrošinot laulības šķiršanu. Jau 1910. gadā Kleina pārceļas uz Budapeštu, un drīz vien viņa uzsāk analīzi pie Šāndora Ferenci. 1918. gadā notiekošā psihoanalīzes kongresa laikā Kleina sastopas ar Freidu, kurš viņā modina vēlmi pievērsties psihoanalīzei.

Kleina specializējas bērnu psihoanalīzē un analizē arī savus bērnus. Jau pirms 1920. gada viņa uzsāk mazā Friča analīzi, atklājot vēstulē Ferenci, ka tas ir viņas dēls Ērihs (abi pārējie bērni figurē kā Felikss un Liza). Kleina nepieļauj savu iesaistītību bērnu psihiskajās komplikācijās un par viņu bailu cēloni uzskata izstumtās libidozās vēlmes. 1921. gadā viņa pārceļas uz Berlīni, līdzīgi paņemot tikai Ērihu. Kleina uzsāk analīzi pie Karla Abrahama, kura nāvi izjūt kā smagu triecienu (Abrahams atbalsta viņas centienus un mīkstina Berlīnes analītiķu noraidīto attieksmi pret Kleinas pētījumiem agrīnās bērnības jomā). 1926. gadā viņa pēc Ernsta Džonsa ielūguma pārceļas uz Londonu, kur sava ekscentriskuma – kā ideju, tā izturēšanās (sliktās angļu izrunas, platmalu cepures nēsāšanas u. tml.) dēļ drīz vien izraisa kontroversiālu attieksmi pret sevi. Jau 1921. gadā Kleina publicē rakstu "Kāda bērna analīze", bet vienpadsmit gadus vēlāk – grāmatu "Bērna psihoanalīze", tādējādi konfrontējoties ar Annu Freidu. Dēla Hansa traģiskās nāves pārņemta, Kleina gadu vēlāk publicē rakstu "Par maniākāli depresīvo stāvokļu psihoģenēzi" (1935). 1940. gadā tiek publicēts viņas darbs "Sēras un to attiecības ar maniākāli depresīvajiem stāvokļiem". Četrdesmito gadu vidū norisinās Kleinas un Freidas piekritēju nošķiršanās. Freidas pusē nostājas Edvards Glovers un Kleinas meita Melita Šmideberga, tomēr viņas piekritēji negūst pārsvaru un nepanāk Kleinas izstāšanos no analītiķu apvienības. Kleinas sākotnējās piekritējas ir Sjūzena Īzaka (1855–1948), Džoanna Rivjēra (1883–1962) un Paula Heimane (1899–1982). Angļu analīzē izveidojas kleinistu un antikleinistu frakcijas, starp kurām veidojas tā sauktais koris jeb Vidējā grupa. Šī trejādība nodrošina angļiskās psihoanalīzes varianta produktivitāti un radošos meklējumus. Pakāpeniski Kleina distancējas no psihoanalītiķu apvienības un lielākoties strādā par mācību un kontroles analītiķi. 1957. gadā viņa publicē grāmatu "Skaudība un pateicība", pilnībā iezīmējot savu interešu loku, kurā iekļaujas preģenitālās attīstības, naida, agresijas, bailu, vainas izjūtas un skaudības analīze. Kleina ir noraižējusies par savu ideju turpmāko likteni, tāpēc jau 1955. gadā izveido organizāciju "*The Melanie Klein Trust*", kam jā rūpējas par kleiniskās orientācijas uzturēšanu.* 1960. gadā Kleina saslimst ar vēzi un 22. septembrī nomirst.

Freida veidotā psihoanalītiskā tehnika attiecas uz pieaugušiem cilvēkiem, ietverot iespēju ielūkoties pašos agrīnākajos bērnības pārdzīvojumos. Tomēr bērnu analīze ir problemātiska viņu nelielā vārdu un ideju krājuma dēļ, kā arī

* Sk.: <http://www.melanie-klein-trust.org.uk>. No 1960. gada līdz 1967. gadam šo organizāciju vada Vilfreds Bions, bet nākamajos piecpadsmit gadus – Herberts Rozenfelds (1910–1986). 1983. gadā Kleinas "tresta" vadību pārņem Hanna Segala, bet 1991. gadā – Betija Džozefa.

pārnesuma iespējamības ziņā. Šo problemātiku Freids aplūko 1909. gadā publicētajā darbā "Piecgadīga zēna fobijas analīze". Savu risinājumu piedāvā arī Kleina. Analizējot mazo Frici, viņa atklāj afektīvu projicēšanas mehānismu, kura darbību raksturo šķelšanās, t. i., rodas labās un ļaunās mātes tēls. Kleina uzskata, ka bērnu spēles ir *labākais līdzeklis*, lai viņus analizētu, – tās veido valodu, kura pauž kondensāciju, pārvirzi u. tml. Spēlē analītiķis var rekonstruēt bērna fiksācijas un stāties ar viņu tiešā kontaktā. Spēlē izpaužas bērna neapzināto vēlmju piepildījums un bailes, tā ļauj bērnam pārstrādāt sāpīgo pieredzi. Kleina uzskata, ka spēlēs norisinās dažāda veida fantāziju izlādēšanās, kurās lielākoties nomanāms vecāku dzimumakta vērojums. Tādējādi, piemēram, Felikss pamīšus spēlē homoseksuālu lomu attiecībā pret tēvu un heteroseksuālu – pret māti. Strauja spēles pārtraukšana un transformēšana manifestē neapzinātu vainas izjūtu un Virs-Es iedarbību. Spēlē izpaužas bērna fantāzijas, savukārt aiztures spēlē liecina par šo fantāziju izstumšanu. Ar aizturēm saistītās bailes ir kastrācijas bailes. Spēles Kleinai ļauj atsegt pretošanās un pārnesuma mehānismus. Darbā "Par psihoanalīzes beigu noteikšanu" (1949) Kleina runā par dzīves pirmā gada dvēseles konfliktiem un bailēm, kā arī svarīgākajiem attīstības procesiem – *paranoīdi šizoīdo* un *depresīvo pozīciju*. Pirmajā pozīcijā vērojamas vislielākās bailes, savukārt otrajā pozīcijā mazulis sāk norobežoties no mātes, kuru vienlaikus mīl un nīst. Kleina postulē, ka bērna Es veidojas agrīno projekciju un introjēciju procesā un ka orālie pārdzīvojumi atveidojas visā viņa turpmākajā attīstībā. Svarīga nozīme šajā procesā ir fantāzijai (imaginārajam), īzaka pat apgalvo, ka visa pamatā ir fantāzija. Savukārt Anna Freida uzsver, ka bērnam līdz 6 mēnešu vecumam vispār nav fantāziju, atvedinot traucējumus no neveiksmīga Oidipa kompleksa atrisinājuma, kas norisinās tikai pēc pirmā dzīves gada.

Kleina uzsver bērna bezapziņas sarežģītību, ko ietonē oīdipālais konflikts un Virs-Es veidošanās. Viņa transformē psihoanalītiskos uzskatus, pieļaujot ļoti agrīnu Oidipa kompleksa un Virs-Es pastāvēšanu. Šo veidojumu izpausmi viņa saskata spēļu aizturēs, bērna neveiklībā, nakts bailēs, ēšanas komplikācijās u. tml. Mazuļu konfliktos ir iekļauta attieksme pret māti. Orālajā un anālajā attīstības fāzē māte uzstājas arī kā "kastrētāja". Jau bez tēva iejaukšanās pastāv tādas reālijas kā māte (mātes miesa) un penis. Tādējādi, piemēram, zēnā vienlaikus pastāv naidis pret peni un vēlme savienoties ar māti, lai viņas miesā sagrautu peni. Jau Karls Abrahams ir centies aprakstīt pašas agrīnākās infantilās seksualitātes norises, viņam pievienojas arī Kleina, taču atšķirībā no Abrahama pieņem Freida ieviesto nāves dziņas konceptu. Abrahams orālās pakāpes pirmo fāzi raksturo ar zīšanas tīksmi, savukārt Kleina tajā saskata arī tīksmi iztukšot, t. i., sākotnējo sadismu. Viņa konstatē, ka sēras reaktivē visbaisākās agrīnās bērnības bailes. Kleina uzsver, ka jebkura *šķiršanās* no mīlamās personas izraisa *sēras*, darot iespējamu pilnīgu dvēseles dzīves dezintegrāciju. Kleinas uzmanības lokā galvenokārt ir tāda *šķiršanās* un ar to saistītas fantāzijas, kas izraisa maniāķālu atvairīšanu un vajātības izjūtu. Mūža nogalē viņa arī *skaudību* uzskata par fundamentālu

izjūtu, kas rodas jau agrā bērnībā. Kleinas skatījumā dzīves un nāves dziņu darbība ir vērojama līdz ar bērna piedzimšanu. Sākotnēji nāves dziņa ir vērsta pret pašu subjektu, tāpēc dzīves dziņa izraisa intensīvas bailes, nāves bailes. Draudu novēršanai bērns "uzbrūk" mātes krūtīm – *parciālobjektam*, aizsākot visa objekta (mātes ķermeņa) imagināru iznīcināšanu. Bērna agrīnais sadisms ir vērsts ne tikai pret krūti un mātes ķermeni, bet arī pret tēlu, kurā vecāki ir savstarpēji savienojušies. Bērnā veidojas attiecības ne tikai ar reālajiem vecākiem, bet arī ar imagināriem objektiem, piemēram, krūts un peņa introjkcijām. Šīs imaginācijas veido Virs-Es, kas izpaužas draudos un vajāšanās.

Bērna Es Kleinas skatījumā veidojas interakcijā starp diviem procesiem: projekciju un introjkciju. Projekcijās bailpilnie tēli tiek attiecināti uz objektiem, tādējādi atslogojot subjektu. Savukārt introjkcijās objekti (krūts, mātes ķermenis, penis) tiek ietverti sevī, turklāt tie ir sajūgti ne tik daudz ar tīksmi, cik ar destrukciju. Tādējādi bērnam nākas cīnīties ar dažādiem iekšējiem ienaidniekiem, mēģinot noturēt līdzsvaru starp projekcijām un introjkcijām. Es veidošanās un objektattiecību izpratnei Kleina ievieš nojēgumus par paranoīdi šizoīdu un depresīvo pozīciju. Pirmajā pozīcijā darbojas projekcija, introjkcija un šķelšanās, proti, norobežošanās un "labā" un "sliktā" objekta veidošanās, kā arī idealizācija. "Labā" krūts ir neizsmejams tīksmes avots, savukārt "Jaunā" krūts kļūst par norijošo objektu, kuru pašu jānorij. "Labos" objektus bērns tiecas paturēt un kontrolēt, bet "Jaunos" – noliegt. Šīs stratēģijas neizdošanās izraisa dezintegrējošus Es traucējumus. Depresīvā pozīcija parasti iestājas pēc ceturtā dzīvības mēneša un ir saistīta ar mīlamā objekta izzušanu. Turklāt šīs pozīcijas laikā māte no parciālobjekta kļūst par veselu objektu. Tādējādi mazuļa "mīlestība" ir kompleksa izjūta, kas ietver sevī bailes, sāpīgumu, vainas izjūtu un naidu. Kleinas teorētiskā konfrontācija ar Annu Freidu iezīmē ne tikai idejisko, bet arī terapeitisko atšķirību, kas nodrošina dažādu psihoanalītiķu profesionālo identitāti. Freida pieļauj, ka bērna psihoanalīze ir iespējama tikai pēc piektā dzīvības gada, kad izveidojies pietiekami spēcīgs Virs-Es. Savukārt Kleina uzskata, ka bailes un pat bērnu agrīnā atkarība pieļauj pārnēsību, kas analītiķim ļauj novērst traucējumus. Viņa uzsver, ka agrīnā mīlestības un agresivitātes mijiedarbe noteic oīdipālā konflikta norisi un iespēju tieši to ietekmēt. Turklāt, jo agrāk notiek šāda iekāršanās, jo bērnam vieglāk šo norisi atcerēties, nodrošinot mazākas ciešanas.

Kleinisko ievirzi pārstāv arī Vilfreds Bions (1897–1979), kurš 1970. gadā publicētajā grāmatā "Uzmanība un interpretācija" vērsās pret Es psiholoģijai raksturīgo zinātnisko košanu, vienkāršošanu un institucionalizēto grupveida paškontroli. Biona idejas Es psiholoģijas pārstāvjiem nav pieņemamas vairāku iemeslu dēļ. 1. Bions praktizē grupu terapiju un analizē apakšgrupās vērojamo pretošanos. Viņš konstatē, ka grupas izturas tāpat kā indivīdi (t. i., izmanto cīņu, bēgšanu, atkarību, pāru veidošanu u. tml.), un analizē apakšgrupu gaidas un pretošanos attiecībā

Vilfreds Bions

pret līderību gluži tāpat kā indivīdu pārnesumu manifestācijas. 2. Bions dziedina psihotiskus un *borderline* (robežstāvokļa) pacientus, analizējot šizo-frēno pieredzi, kas saistīta ar objektattiecību un objektu un patības attiecību traucējumiem. 3. Bions Kleinas garā secina, ka psihotiskā pieredze ir atvedināma uz mātes nespēju uzņemt sevī un paturēt (t. i., būt uzņēmējai un uzņemtājai, *the container and the contained*) mazuļa nāves bailes. 4. Saskaņā ar lakāniskajiem un dekonstruktīvajiem uzskatiem Bions papildina valodu ar matemātiskiem simboliem, t. i., valoda (V; *Language – L*) un zināšanas (Z; *Knowledge – K*) var būt tikai aproksimatīva, aptuvena patiesība (P; *approximate Truth*). 5. Psihotisko norišu izcelsmes skaidrojumā Bions izmanto Kleinas atziņas par paranoīdi šizoīdo un depresīvo attīstības pozīciju. Bions vedina ne tikai praktizēt psihoanalīzi, bet arī runāt par to, apzinoties pašu analītiķu vēlmes pēc publiskas atzīšanas un savas analīzes pieņemšanas.

Es psiholoģijas pārstāvjiem nav pieņemams arī Džons Bolbijs (1907–1990), kurš, apguvis analīzi pie Džoannas Rivjēras un absolvējis kontrolanalīzi pie Kleinas, cenšas pārstāvēt neatkarīgas pozīcijas Kleiniskajā analizē.* Bolbija koncepcijā svarīga loma tiek atvēlēta cilvēka dažādajām *izturēšanās* formām. Viņš nošķir izturēšanos, kas izraisa interakcijas (pieskaršanās, apskaušana, uzrunāšana u. tml.), no izturēšanās, kas seko mātes darbībām, kā arī šķiršanos novērsošu izturēšanos (iekraampēšanās, raudāšana u. tml.) un izturēšanos, kas sakņojas bailēs. Bolbijs izmanto dziņu teoriju, taču īpaši uzsver sociālā konteksta nozīmi, piemēram, sociālā izraisītāja (*social releaser*) un sociālā apspiedēja (*social suppressor*) jēdziens ietver nozīmi, ka seja izraisa bērna lallināšanu, šūpošana novērš vientulības izraisītu raudāšanu u. tml. Īpašu nozīmi Bolbijs piešķir pieķeršanās fenomenam, kas cilvēkbērnā rada drošību un saglabājas visu mūžu. Annai Freidai nav pieņemamas Bolbija atziņas, jo tās paredz, ka starp bērnu un māti pastāv sava veida iedzimta saistība. Savukārt Renē Spicam Bolbija Kleiniskās atziņas nav pieņemamas, jo objektattiecības netiek skatītas to dinamikā. Tomēr septiņdesmitajos gados atziņas, kas nesaskan ar Es psiholoģijas pieņēmumiem, gūst aizvien lielāku atzīšanu un transformē (pārsvārā) angloamerikānisko psihoanalīzi.

Anglijas psihoanalīzes ainava nav pilnīga bez Mihaēla Bālinta, Donaldā Vinnikota, Viljama Ronaldā Fērberna, Donaldā Meltcera un Harija Gantripa (1901–1975) darbiem. Vinnikots un Meltcers, kaut arī Kleinas ietekmēti, veido no viņas atšķirīgu analīzi, turklāt Vinnikots lielākoties ir pazīstams kā bērnu psihiatrs. Bālints strādā psihosomatiskās medicīnas jomā, taču viņš pazīstams arī kā analītiķis, kas pārstāv tā saukto Ferenci jeb Budapeštas skolu. Savukārt Fērberns un Gantrips izstrādā objektattiecību teoriju, par kuras ievērojamāko pārstāvi 20. gadsimta nogalē kļūst Oto Kernbergs.** Mihaēla

* Bolbija ievirze raksturīga arī Mērijas Einšvortas (1913–1999) darbiem.

** Mūsdienu kanādiešu psihologs Moriss Īgls, aplūkojot moderno psihoanalīzi, norāda, ka objektattiecību teorijas jomā pastāv izstrādnes, kuras vispār ir grūti klasificējamās, turklāt viņš neaplūko Kernberga izstrādnes. Savukārt Vācijā analītiķi gūst impulsus Jirgena Hābermasa filosofijā un nereti par objektattiecību teorijas vācisko variantu tiek uzskatīta Alfreda Lorencera materiālistiskā socializācijas teorija.

Džons Bolbijs

Mihaēls Bālints

Donalds Vinnikots

Bālinta (1896–1970) jeb Bergsmans uzmanības centrā ir seksualitāte, objektattiecības un psihoanalītiskā tehnika. Viņa ierosmes rezultātā tiek izveidotas tā sauktās Bālinta grupas, proti, mediķu grupas, kurās tiek diskutēts par ārstniecisko pieredzi un attiecībām, vienlaikus iesavinot psihoanalītiskās atziņas. Dziedināšanas procesā Bālints cenšas nodrošināt *jaunu sākumu*, par kuru referē jau Visbādenes kongresā 1932. gadā (“Raksturanalizē un jaunais sākums”). Pievienojoties Ferenci, Bālints dziedināšanā daudz lielāku lomu atvēl maigumam, analītiķa jūtām. Tomēr viņš pamatoti uzsver, ka neveido un nav izveidojis jaunu psihoanalītisku strāvojumu. Arī Donalds Vinnikots (1896–1971) neveido atsevišķu mācību, viņa atziņām piekrīt pat Es psihologi, kaut arī tās ir sajūgtas ar viņa kompromisveida pozīcijām. Viņš uzsver, ka vienlīdz mācīties kā no psihoterapijas, tā no psihoanalīzes. Vinnikots augstu vērtē Kleinas konceptus, kaut arī tieši nenostājas viņas pusē konfrontācijā ar Annu Freidu un kritizē Māleres uzskatu par simbiozi bioloģisko sakņotni. Viņš pieņem Lakāna ideju par spoguļstadiju, kaut arī uzskata, ka šajā koncepcijā spogulis aizstājis mātes seju. Neraugoties uz Freida atzīšanu, Vinnikots izmanto arī Junga atziņas par kolektīvo bezapziņu. Racionāli izvērsto klīniskos aprakstus Vinnikots sajūdz ar teorētiskām atskārsēm (*insights*). Galvenokārt viņš nodarbojas ar agrinās bērnības problemātiku un kļūst populārs ar 1971. gadā publicēto grāmatu “Spēlēšana un realitāte”. Vinnikots ievieš arī jaunus jēdzienus, piemēram, pārejas objekts. Šādi tiek dēvēti objekti, kas tiek noslogoti gan ar narcistisko libido, gan ar objektlibido un iezīmē pāreju no pirmajām erotiskajām spēlēm (ar savu ķermeni un māti) uz rotaļlietām, turklāt šādi objekti ne vienmēr ir analizējami. Vinnikots norāda, ka bērna rīcībā nav Es, pastāv sava veida Es kodoli (*nuclei*) jeb Priekš-Es, taču noraida Kleinas uzskatu par oidipiskā konflikta agrīno pastāvēšanu. Vinnikots uzsver apkārtnes nozīmi un nošķir patieso patību no aplamās patības, kas fiksējama galēji patoloģiskos gadījumos. Psihoanalīzē tiek diskutēts par Vinnikota noteiktajām bērnu analīzes direktīvām (*management*), kas vērstas uz nodrošināšanu un drošību, kura sajūgtā ar mātišķību. Viņš cenšas

Oto Kernbergs

nodrošināt kreativitāti, izmantojot, piemēram, skricelēšanas (*squiggle*) tehniku, kas veido simboliskās apmaiņas un terapeitiskās sublimācijas nosacījumus. Šādi Vinnikots, līdzīgi Bālintam, cenšas nodrošināt potenciālu telpu, sava veida pārejas telpu starp iekšējo un ārējo, kurā var izpausties kreativitāte.

Sava veida angloamerikāniskās psihoanalīzes sintēzi piedāvā Oto Kernbergs (dz. 1928. g.), kurš gadsimta nogalē ir arī Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības prezidents. Viņē dzimušais Kernbergs trīsdesmito gadu nogalē emigrē uz Čīli, kur apgūst gan psihiatrisko fenomenoloģiju, gan (kleiniski orientēto) psihoanalīzi, bet vēlāk pārceļas uz ASV, kļūdamas par vienu no nedaudzajiem analītiķiem, kas spēj samērot dažādās psihoanalīzes teorijas, t. i.,

izmantojot tās, savstarpēji pārtulkojot citu citā. Viņš izmanto Es, Vīrs-Es un Tas koncepciju, lai analizētu oīdipālo fāzi, savukārt ar objektattiecību teorijas palīdzību apraksta bērna attīstību. Kernbergs izmanto arī kleinisko teoriju par šķelšanos un projektīvo identificēšanos tā saukto aizsardzības zemāko formu aprakstam, toties izstumšanu un izolēšanu saista ar Es psiholoģijas izstrādānēm. Kernbergs ņem vērā neirofizioloģiskos un neiropsiholoģiskos faktorus, turklāt skaidrojumos izmanto gan nojēgumu par šizoīdo un depresīvo fāzi, gan Māleres atziņas, ar kuru uztur draudzīgas attiecības. Vienlaikus viņš kritizē kleiniešus par jēdzienisko neprecizitāti un Freida strukturālās teorijas neizmantošanu, kaut gan nostiprina Kleinas pozīcijas Amerikas psihoanalīzē. Kernbergs lielākoties strādā ar pieaugušiem *borderline* pacientiem, t. i., indivīdiem, kurus raksturo strauji mainīgi un pretrunīgi Es stāvokļi un kuriem pārnese reakcijās idealizēšanu un mīlestību ātri nomaina dusmas un naida. Kohuts šādu izturēšanos atvedina no narcistiskiem cēloņiem, savukārt Kernbergs to saista ar šķelšanās procesu agrā bērnībā un norobežo objektattiecības no interaktīvās izturēšanās. Kernbergs nošķir trīs internalizācijas tipus (objektvēli jeb objektrepresentācijas, pašvēli jeb pašrepresentācijas un dziņu atvasinājumi jeb partikulāri afektīvas dispozīcijas), veidojot vairāpkāpju attīstības modeli. Pirmā attīstības pakāpe ir normālais autisms, līdz devītajam mēnesim var ilgt normālā simbioze, bet trešajā pakāpē (līdz 18. vai 36. mēnesim) norisinās diferencēšanās starp patību un citiem. Nākamajā stadijā, kas ilgst līdz oīdipālajai fāzei, norisinās pretrunīgo reprezentāciju integrēšana. Uz šo stadiju Kernbergs atvedina arī narcistiskos traucējumus. Sintezējot dažādās analīzes teorijas, Kernbergs pat gribēdams nevar izvairīties no psihoanalītiskās sholastikas, kuru ne vienmēr pārzina arī paši analītiķi.

Literatūra

- Loewenstein R., Newman L. M., Schur M., Solnit A. J.** (Ed.) *Psychoanalysis – A General Psychology. Essays in Honor of Heinz Hartmann.* – New York, 1966.
- Kris E.** *Psychoanalytic Exploration in Art.* – New York, 1952.
- Kris E.** *Selected Papers.* – New Haven, 1975.
- Loewenstein R.** *Freud: Man and Scientist.* – New York, 1951.
- Loewenstein R.** *Psychanalyse de l'antisemitisme.* – Paris, 1952.
- Loewenstein R.** *Practice and Precept in Psychoanalytic Technique.* – New Haven, 1982.
- Spitz R.** *Die Entstehung der ersten Objektbeziehungen.* – Stuttgart, 1950.
- Spitz R.** *Anxiety: Its Phenomenology in the First Year of Life.* – New York, 1953.
- Spitz R.** *No and Yes. On the Beginning of Human Communication.* – New York, 1957.
- Spitz R.** *The Genetic Field Theory of Ego Formation.* – New York, 1959.
- Spitz R.** *Vom Säugling zum Kleinkind.* – Stuttgart, 1965.
- Spitz R.** *Einfühlen – Erinnern – Verstehen.* – Stuttgart, 1967.
- Dornes M.** *Die Psychologie von René Spitz.* – Frankfurt/M., 1981.
- Mahler M.** *On Human Symbiosis and Vicissitudes of Individuation.* – New York, 1968.
- Mahler M.** *The Psychological Birth of the Humans Infants: Symbiosis and Individuation.* – New York, 1975 (with **F. Pine, A. Bergman**).
- Mahler M.** *Studien über die ersten drei Lebensjahre.* – Stuttgart, 1985.
- Mahler M.** *The Memoirs.* Ed. by **P. Stepansky.** – New York, 1988.
- Mahler-Collection.* A. A. Brill Library. New York Psychoanalytic Society and Institute.
- Bettelheim B.** *Love is Not Enough.* – Glencoe, 1950.
- Bettelheim B.** *The Informed Heart.* – Glencoe, 1960.
- Bettelheim B.** *Symbolic Wounds.* – New York, 1962.
- Bettelheim B.** *The Empty Fortress.* – New York, 1967.
- Bettelheim B.** *The Children of the Dream.* – New York, 1969.
- Bettelheim B.** *A Home for the Heart.* – New York, 1974.
- Bettelheim B.** *The Uses of Enchantment.* – New York, 1976.
- Bettelheim B.** *Surviving and Other Essays.* – New York, 1979.
- Bettelheim B.** *Freud and Man's Soul.* – New York, 1983.
- Bettelheim B.** *Freud's Vienna.* – New York, 1990.
- Bettelheim B.** *The Art of Obvious.* – New York, 1993.
- Pollak R.** *The Creation of dr. B: A Biography of Bruno Bettelheim.* – New York, 1997.
- Sutton N.** *Bettelheim: Live and Legacy.* – New York, 1996.
- Kaufhold R.** (Hrsg.) *Annäherungen an Bruno Bettelheim.* – Mainz, 1994.
- Szondi L.** *Schicksalsanalyse. Wahl in Liebe, Freundschaft, Beruf, Krankheit und Tod.* – Bern, 1944.
- Szondi L.** *Lehrbuch der experimentellen Triebdiagnostik (1947).* – Bern, 1999.
- Szondi L.** *Experimentelle Triebpathologie (1952).* – Bern, 1977.
- Szondi L.** *Ich-Analyse. Die Grundlage zur Vereinigung der Tiefenpsychologie (1956).* – Bern, 1999.
- Szondi L.** *Schicksalsanalytische Therapie (1963).* – Zürich, 1998.
- Szondi L.** *Kain, Gestalten des Bösen (1969).* – Bern, 1978.
- Szondi L.** *Moses, Antwort auf Kain.* – Bern, 1973.
- Szondi L.** *Freiheit und Zwang im Schicksal des Einzelnen (1977).* – Bern, 1996.
- Szondi L.** *Integration der Triebe.* – Bern, 1984.
- Kronenberg B.** *Die Schicksalsanalyse und die Lebensgeschichte ihres Begründers Leopold Szondi.* – Zürich, 1998.
- Szondiana. Zeitschrift für Tiefenpsychologie und Beiträge zur Schicksalsanalyse.*

E. Eriksons

- Erikson E. H.** *Observations on the Yurok: Childhood and World Imago.* – Los Angeles, 1943.
- Erikson E. H.** *Childhood and Society.* – New York, 1950.
- Erikson E. H.** *Young Man Luther.* – New York, 1958.
- Erikson E. H.** *Youth: Change and Challenge.* – New York, 1963.
- Erikson E. H.** *Insight and Responsibility.* – New York, 1964.
- Erikson E. H.** *Identity: Youth and Crisis.* – New York, 1968.
- Erikson E. H.** *Gandhi's Truth: On the Origins of Militant Nonviolence.* – New York, 1969.
- Erikson E. H.** *Configurations in Play.* – New York, 1975.
- Erikson E. H.** *Toys and Reasons: Stages in the Ritualizations of Experience.* – New York, 1977.
- Erikson E. H.** *Adulthood.* – New York, 1978.
- Erikson E. H.** *Childhood and Selfhood: Essays on Tradition, Religion, and Modernity in the Psychology.* – Lewisburg, 1978.
- Erikson E. H.** *Vital Involvement in Old Age.* – New York, 1986.
- Erikson E. H.** *A Way of Looking at Things. Selected Papers from 1930–1985.* – New York, 1987.
- Conzen P.** *Erik H. Erikson und die Psychoanalyse.* – Heidelberg, 1990.
- Ecounter with Erikson.* – Missoula, 1977.
- Evans R.** *Dialogue with Erik Erikson.* – New York, 1967.
- Ideas and Identities. The Life and Work of Erik Erikson.* – Madison, 1998.

H. Kohuts

- Kohut H.** *The Analysis of the Self.* – New York, 1971.
- Kohut H.** *The Restoration of the Self.* – New York, 1977.
- Kohut H.** *How Does Analysis Cure?* – Chicago, 1984.
- Kohut H.** *Self Psychology and the Humanities.* – New York, 1985.
- Kohut H.** *The Search for the Self.* – New York, 1978–1990. Vol. 1–4.
- Kohut H.** *The Curve of Live. Correspondence of H. Kohut 1923–1981.* – Chicago, 1994.
- Kohut H.** *The Chicago Institute Lectures.* – Hillsdale, 1996.
- Elson M.** *Self Psychology in Clinical Social Works.* – New York, 1986.
- Kutter P.** (Hrsg.) *Psychoanalytische Selbstpsychologie.* – Göttingen, 2000.
- Lee R., Colby M.** *Psychotherapy after Kohut. A Textbook of Self Psychology.* – Hillsdale, 1991.
- Siegel A.** *Heinz Kohut and the Psychology of Self.* – London, 1996.
- Wolf E.** *Theorie und Praxis der psychoanalytischen Selbstpsychologie.* – Frankfurt/M., 1996.

Kleina, kleinieši un Kernbergs

- Klein M.** *Writings.* – London, 1975. Vol. 1–4.
- Klein M.** *Gesammelte Schriften.* – München, 1995 ff. Bd. 1–6.
- Klein M.** *Die Psychoanalyse des Kindes.* – Wien, 1932.
- Klein M., Isaacs S.** et al. *On the Bringing Up of Children.* – New York, 1952.
- Klein M., Riviere J.** et al. *Developments in Psychoanalysis.* – London, 1952.
- Klein M., Riviere J.** *Love, Hate, and Reparation.* – London, 1953.
- Klein M.** et al. *New Directions in Psychoanalysis.* – New York, 1955.
- Klein M.** *Envy and Gratitude. A Study Unconscious Forces.* – New York, 1957.

- Klein M.** *Narrative of a Child Analysis*. – New York, 1961.
- Arnoux D.** *Melanie Klein*. – Paris, 1997.
- Bell D.** (Ed.) *Psychoanalyse and Culture. A Kleinian Perspective*. – New York, 1999.
- Burgoyne B., Sullivan M.** (Ed.) *The Klein-Lacan Dialogues*. – New York, 1999.
- Grosskurth Ph.** *Melanie Klein. Her Word and Her Work* (1986). – Northvale, 1995.
- Hughes J.** *Reshaping the Psychoanalytic Domain. The Work of M. Klein, W. R. D. Fairbairn, and D. W. Winnicott*. – Berkeley, 1989.
- King P., Steiner R.** (Ed.) *The Freud-Klein Controversies 1941–1945*. – London, 1991.
- Meltzer D.** *The Kleinian Development* (1978). – London, 1998.
- Schafer R.** (Ed.) *The Contemporary Kleinian of London*. – Madison, 1997.
- Isaacs S.** *Intellectual Growth in Young Children*. – London, 1930.
- Isaacs S.** *Social Development in Young Children*. – London, 1933.
- Isaacs S.** *Childhood and After*. – London, 1948.
- Isaacs S.** *Troubles of Children and Parents*. – London, 1948.
- Isaacs S.** *Children and Parents*. – London, 1968.
- Heimann P.** *About Children and Children-no-longer*. – London, 1989.
- Bion W. R.** *Experiences in Groups and Other Papers*. – Tavistock, 1961.
- Bion W. R.** *Learning from Experience* (1962). – Karnac, 1984.
- Bion W. R.** *The Elements of Psycho-Analysis* (1963). – Karnac, 1984.
- Bion W. R.** *Transformations* (1967). – Karnac, 1984.
- Bion W. R.** *Attention and Interpretation* (1970). – Karnac, 1984.
- Bion W. R.** *Clinical Seminars and Four Papers*. – Abingdon, 1987.
- Bion W. R.** *Cogitations*. – Karnac, 1992.
- Bleandonu G.** *Wilfred Bion. La vie et l'œuvre 1897–1979*. – Paris, 1990.
- Bowlby J.** *Attachment and Loss* (1969–1980). – London, 1997. Vol. 1–3.
- Fairbairn W. R.** *Psychoanalytic Studies of the Personality* (1952). – London, 1976.
- Fairbairn W. R.** *From Instinct to Self*. – Northvale, 1994. Vol. 1–2.
- Balint M.** *Primary Love and Psycho-Analytic Technique*. – London, 1952.
- Balint M.** *Problems of Human Pleasure and Behaviour*. – London, 1956.
- Balint M.** *The Doctor, his Patient and the Illness*. – London, 1957.
- Balint M.** *The Basic Fault*. – London, 1968.
- Winnicott D. W.** *The Child and the Family*. – London, 1957.
- Winnicott D. W.** *The Child and the Outside World*. – New York, 1957.
- Winnicott D. W.** *Collected Papers*. – London, 1958.
- Winnicott D. W.** *Playing and Reality* (1981). – New York, 1980.
- Winnicott D. W.** *Deprivation and Delinquency*. – London, 1984.
- Winnicott D. W.** *Babies and their Mothers*. – Reading, 1987.
- Winnicott D. W.** *Human Nature*. – New York, 1988.
- Brett K.** *Winnicott D. W. A Biographical Portrait*. – Madison, 1996.
- Jacob M.** *Winnicott D. W.* – London, 1995.
- Kernberg O.** *Borderline Conditions and Pathological Narcissism* (1975). – New York, 1985.
- Kernberg O.** *Object Relations and Clinical Psychoanalysis* (1976). – New York, 1985.
- Kernberg O.** *Internal World and External Reality: Object Relations Theory Applied* (1980). – New York, 1985.
- Kernberg O.** *Severe Personality Disorders: Psychotherapeutic Strategies*. – New Haven, 1984.
- Kernberg O.** *Love Relations: Normality and Pathology*. – New Haven, 1995.
- Kernberg O.** *Ideology, Conflict, and Leadership in Groups and Organizations*. – New Haven, 1998.

Personālistiskā analīze

Raksturojot psihoanalītiskās skolas un virzienus, tiek izmantots jēdziens “personālistiskā analīze”, kas tiek lietots pamīšus ar nosaukumu “eksistences analīze” (vai neprecīzāk – eksistenciālā analīze). Šaurā nozīmē apzīmējums “personālistiskā analīze” tiek attiecināts uz jauno Vīnes skolu, kuras ievērojamākie pārstāvji ir Viktors Frankls, Igors Karuzo un Vilfrīds Daims. Taču skola tiek domāta nevis kā institūcija, bet gan kā sava veida garīga radniecība. Karuzo nodibina “Vīnes dzīļu psiholoģijas darba grupu”, kuras ietvaros principā strādā arī viņa kādreizējais skolnieks Daims, bet Frankla izveidotā logoterapija nostiprinās visā pasaulē. Abu strāvojumu radniecība izpaužas jaunajos analītiskās pieredzes jēgas un vērtību meklējumos. Principā pie personālistiskās analīzes var pieskaitīt arī to strāvojumu psihoanalīzē, kuru nereti dēvē par medicīnisko (vai psihoterapeitisko) antropoloģiju un kura ievērojamākie pārstāvji ir Viktors fon Gebzatsels un Ervins Štrauss. Jau apzīmējums “personālistiskā analīze” norāda uz personas svarīgo lomu šajā dzīļu psiholoģijas virzienā. Kopumā šo virzienu jeb strāvojumu raksturo vairāki aspekti, kas gūst atšķirīgu izvērsumu “personālistisko analītiķu” darbos, kuriem principā raksturīga psihoanalīzes *pārvērtēšana un sintēzes centieni*.

1. Personālistiskajā analīzē īpaši tiek uzsvērta gara, dvēseles un miesas savienības problemātika.
2. Gars tiek meklēts eksistences dzīlēs (dažkārt gan dzīļu metaforika tiek aizstāta ar augstuma, augstā metaforu).
3. Cilvēks tiek skatīts kā būtne vai persona tās virzībā uz absolūto (Dievu).
4. Personālistisko analīzi raksturo jauna orientēšanās uz Dievu.
5. Absolūtais lielākoties ir transcendentais, kas runā sirdsapziņas balsī.
6. Neirotiķi savā ziņā ir elkdievības praktizētāji, kas absolutizē relatīvo (nosacīto vai mazsvarīgo).

Institucionāli ir nostiprinājusies tikai Frankla izveidotā logoterapija.

Viktors fon Gebzatsels

Gebzatsels (*Victor-Emil von Gebzattel*; 04.02.1883.–22.03.1976.) ir dzimis Minhenē. Viņš sāk studēt jurisprudenci, tomēr vairāk aizraujas ar filosofiju. Viņa skolotāji filosofijā ir Anrī Bergsons, Vilhelms Diltejs un Teodors Lipss (1851–1914), pie kura viņš promovējas ar darbu par jūtu teoriju. Pēc doktora disertācijas pabeigšanas un pārbaudījumiem Gebzatsels apceļo Itāliju, Šveici, Grieķiju un Franciju. Viņš iedraudzējas ar rakstniekiem un māksliniekiem

(Hofmanstālu, Rilki, Georgi, Hauptmani u. c.) un nodibina ciešus kontaktus ar Maksu Šēleru un Martinu Heidegeru. Pie Leonharda Zeifa (1866–1950) Gebzatsels iepazīstas ar psihoanalītisko praksi un piedalās psihoanalītiķu Veimāras kongresā 1910. gadā. Viņš uzsāk medicīnas studijas, kuras pabeidz 1919. gadā ar disertāciju par tuberkulozi. Kopš 1924. gada Gebzatsels dzīvo Berlīnē un vada privātu klīniku. Nacionālsociālisma laikā klīnikas vadīšana viņam tiek liegta, un Gebzatsels uzsāk privātpraksi. 1943. gadā viņš pārceļas uz Vīni un pēc kara vada psihiatrisko sanatoriju Bādenveilerē. Kopš 1947. gada Gebzatsels docē psihoterapiju un medicīnisko antropoloģiju Freiburgas Universitātē, bet divus gadus vēlāk kļūst par šo priekšmetu pasniedzēju Vircburgā. Kopā ar Viktoru Franklu viņš izdod piecsējumu "Neirožu mācības un psihoterapijas rokasgrāmatu" (1959/1961). Gebzatsels piedalās arī "Jahrbuch für Psychologie, Psychotherapie und medizinische Anthropologie" un citu speciālo žurnālu izdošanā. Gebzatsela raksti apkopoti grāmatā "Medicīniskās antropoloģijas prelogomeni" (1954), kas izraisa ne tikai speciālistu interesi. Kā klīnicists viņš gūst atzinību ar saviem pētījumiem par uzmācības neirozēm, fobijām, depresiju un perversijām. Savukārt nespeciālistus saista Gebzatsela smalkie fenomenoloģiskie apraksti un eksistencifilosofiskās interpretācijas. Viņa meklējumus iezīmē filosofiskais *personālisms* ("Imago homini. Raksti par personālo antropoloģiju", 1964) un *kristietības sumināšana* ("Kristietība un humānisms", 1947).

Sākotnēji Gebzatsels gan atrodas Freida ideju ietekmē, tomēr pieņem tās visai atturīgi. Viņš atzīst Freida pionierību, tomēr uzskata, ka psihoanalīzē cilvēks tiek skatīts kā *homo natura*, t. i., animāla, dziņu pārņemta būtne. Gebzatsels uzsver gara relatīvo autonomiju un negrib neievērot sirdsapziņu, brīvību, vērtību hierarhiju un transcendentu. Šajā ziņā viņa uzskati sabalsojas ar Junga atziņām, kuras gan viņš nevēlas pieņemt. Gebzatsels atzīst psihoanalīzē izstrādāto neirožu teoriju kā nozīmīgu ieskatu cilvēka psihiskajā saslimtībā, taču uzsver, ka pienācīga vērtība nav veltīta eksistencei, personālītai, jēgas meklējumiem u. tml. Viņš uzskata, ka ir jārūnā ne tikai par dziņām, bet arī par garu, t. i., dziļu psiholoģija ir papildināma ar augstuma psiholoģiju. Cilvēks kā eksistence jeb persona ir attiecības, kas izveidotas pašam ar sevi, un pašattieksmes pamats cilvēkā ir garīgais. Cilvēks zina un apzinās sevi, viņam nemitīgi jāizveido attieksme pret sevi. Cilvēkam ir jāpiešķir jēga savai tebtmei, jāuzņemas brīvība un atbildība, jāorientējas uz eksistences normām un vadtēliem. To visu nodrošina *persona*, kura atšķirībā no ķermeņa ir nevis kaut kas naturāli dots, bet gan *uzdots*.

Tādējādi neirozi Gebzatsels skaidro kā neveiksmi pašīstenošanās jeb personas radīšanas ceļā. Persona rada pati sevi, t. i., rīkojoties un uzturot vērtības, iz sevis rada savu būtmi. Neirotiķis bailu un trūcīgo attiecību dēļ kavē savu paštapšanu. Tāpēc ārstam, īstenojot īstu cilvēcisko tikšanos, ir jāuzmodina viņā tapšanas impulsi. Šī uzmodināšana neaprobežojas ar analīzi, tāpēc ārstnieciskajā dialogā ir jāskar garīgi temati, noskaidrojot cilvēka attieksmi pret sevi, līdzciltvēkiem, vērtībām, to hierarhiju un eksistences patiešību. Tapšanas aizture ir galvenā psihopatoloģiskā norise, tāpēc terapijā

īstenojams aicinājums uz individuāciju, atbrīvošanos pašbūtmei un īstbūtmei, kalpojot kultūrai, veselumam. Junga aplūkotā individuācija Gebzatelam šķiet apersonāla, dabas norise, kurā noņemas ar arhetipiskiem tēliem, kas iznirst no kolektīvās bezapziņas. Gebzatelam vairāk pieņemams ir Junga nojēgums par personu kā Masku. Tomēr istā personalitāte nav iegūstama, dzīvojot tikai saskaņā ar kolektīvām normām un noteikumiem. Šādi veidojas Heidegera aprakstītā nekatra, visviena (*das Man*) dzīve. Cilvēku, kas eksistē tikai kolektīvā, nevar dēvēt par normālu, kaut arī viņam nav nekādu saslimstības simptomu; šāds cilvēks īsteno dzīvošanu-sev-pašam-garām. Cilvēks kā persona piedzīvo, ka tebūtme ir būtme krīzē. Bēgot no šādas būtmes, viņš sairst, ļaujas psihopatoloģijai, t. i., bailēm, obsesijām, depresijām u. tml.

Gebzateļs tomēr atzīmē, ka bailes, izraisot neiroiskus traucējumus, nav tikai patoloģisks fenomens. Bailes ir iekļautas cilvēkā kā brīvas būtnes eksistencē, tās nav eliminējamas no viņa dzīves, tāpēc pret tām ir izveidojama individuāla attieksme. Vieniem bailes bloķē visas eksistences dimensijas, bet citus tās vedina pašīstenoties. Bailes ir konfrontācija ar Nekas, kas iemīt pašā cilvēkā un izpaužas kā nosliece uz nevērtīgo, nebūtisko u. tml. Bailes ir nemājības (nespējas dzīvot un sadzīvot ar cilvēkiem un lietām) simptoms, bailes liecina par apstāšanos paštapšanas ceļā. Cilvēku tā dzīves gājumā sagaida dažādi traumatiski piedzīvojumi, taču ilgstošu bailu gatavību rada tikai tie, kuru pārdzīvojumus cilvēks nav iemācījies pārstrādāt. Jau Žanē ir uzsveris, ka bailu pārņemtos raksturo *conduite d'éche*, zaudētājizturēšanās. Savukārt Gebzateļs raksta par dzīvoto nihilismu, kas raksturīgs tiem, kuri nav ievingrinājušies dzīves mākslā. Tāpēc dziedināšanas procesā ir svarīga ne tikai agrīno pārdzīvojumu analīze, bet arī dzīves problēmu izskaidrošana un uzmundrināšana. Piemēram, bailes no augstuma vai nogāšanās ir norāde, ka cilvēks neprot norobežoties no pasaules un pateikt "nē", un tas izraisa "krišanu lejup". Agorofobija norāda uz cilvēka attieksmi pret tuvo un tālo, uzdrošināšanos un vajadzību pēc drošības. Cilvēkam ir jāizveido jauna optika, lai skatītu dzīvi tās patiesumā. Terapijā cilvēks iepazīst tuvo un tālo, augsto un dziļo, vientapšanu un norobežošanos, kā arī ievingrinās šo reāliju uzturēšanā.

Arī obsesijas pārņemto raksturo tapšanas aizkavētība. Pasaule, kurā viņš spiests dzīvot, šķiet antipasaule; tā ir netīkama un draudoša, tāpēc cilvēks, kas sirgst ar uzmācības neirozi, pret to cīnās. Arī uzmācības ligu pamatā ir *bailes*. Uzmācības neirotiķī Gebzateļs pirmām kārtām saskata tā cīņu pret savas pašvērtības mazināšanu. Šāds cilvēks vērsas pret sevis un savas pasaules iedomātās pilnības (perfekcionisma) sagraušanu, apkārtnē piemītošo tendenci visu sagandēt. Tomēr lielākoties šī vērsšanās pārklāj paša neirotiķa saārdītību. Milzīgā vajadzība pēc drošības un perfekcionisma liek tiekties pēc absolūtām vērtībām un ideāliem. Taču šāda neirotiķa saārdītību un jēgiztukšotību principā izraisa viņa paša nespēja un neprasmē mīlēt. Arī depresijā Gebzateļs saskata principiālu tapšanas un darbības kavētību. Depresīvo cilvēku raksturo spēcīga aizture, sērīgums un uzmācīga sīkumainība, lielākoties viņam nav pieejama arī tagadnes un nākotnes laiciskā dimensija.

Tomēr depresijas pārņemtā bailes ir strukturētas citādi nekā obsesijas un fobiju gadījumā, tās ir *vainas bailes*, kas neļauj nedz dzīvot, nedz nomirt.

Dzīves devalvēšana, baiļu kavētā pašradīšana izpaužas arī seksuālajās perversijās. To skaidrojumā Gebzatelš izmanto atziņu, ka mīlestības dzimumdzīvē pastāv norma – divi dažāddzimuma indivīdi kļūst par vienu miesu un dvēseli. Cilvēks kā indivīds ir principiāli nepilnīgs, fiziski un psihiski viņam nepieciešams papildinājums ar Tu. Sevi un savu dzīves jēgu viņš var īstenot tikai tad, ja ilgstoši spēj kļūt vienots ar savu mīlestības dzimumpartneri. Šāda norma Gebzatelš izpratnē ir uzdots, un tās pamatojumu viņš atrod arī kristīgajā reliģijā. Perversijas rodas no pretestības šai normai un sacelšanās pret to. Gebzatelš uzskata, ka ikdienā cilvēks iepazīst sevi kā dzimumķermeni, t. i., sava veida bioloģisku darbarīku. Mīlestībā, kurā pastāv Es un Tu attiecības, tas transformējas par *dzimuma un mīlestības miesu*, proti, eksistences veidu, kurā pastāv nevis piederošs ķermenis, bet gan viena vienīga miesa. Šajā eksistencē Tu ir nevis seksuālās izlādēšanās (atreagēšanas) palīgīdzeklis, bet gan partneris, saistoša persona. Savukārt perversijās izpaužas mīlestības fragmentarizācija, nespēja īstenot normu, kura tomēr daļēji noteic perverso izturēšanos (piemēram, fetišists partikularizē mīlestības partneri: nespēdams to pieņemt un apstiprināt visā pilnībā, viņš izmanto partneri atgādinošu baudas priekšmetu, u. tml.).

Gebzatelš iespaidīgi attēlo slimības ainas un pauž dziļu izpratni par sirgstošo dvēseles norisēm. Tomēr viņa psihoterapeitiskā antropoloģija tīri tehniski neatšķiras no tradicionālās analītiskās prakses (kušetes izmantošana, brīvā asociēšana, sarunas). Gebzatelš proponētajā terapijā gan uzsvars tiek likts uz jēgas meklējumiem, un pats terapeits uzstājas kā dvēseles aprūpētājs. Taču meklējamā jēga ir atrodama kristietībā, psihoterapija un teoloģija savstarpēji viena otru izgaismo. Sirgstošie cilvēki ir jāpadara jūtīgi pret Dieva uzrunu, kurš vienīgais arī nodrošina īsto cilvēcisko eksistenci. Kā literāru piemēru šādai psihoterapeitiskai antropoloģijai Gebzatelš izvēlas austriešu rakstnieka Adalberta Štiflera (1805–1868) darbus, kuru personāži mīt normatīvā, dievbijīgā pasaulē. Arī Gebzatelš raksturo konservatīvisms un patriarhālisms, viņa darbos skan normatīvisma, tīrības, goda un uzticības apoloģētika.

Šāda reliģiska uztakts nav raksturīga Gebzatelš draugam Ervinam Štrausam (1891–1975), kurš arī izstrādā medicīnisko antropoloģiju. Štrauss ir dzimis Frankfurtē pie Mainas un medicīnas studijas noslēdz ar disertāciju par morfinismu. Berlīnē viņš pievēršas psihiatrijai un tās filosofiskā pamatojuma izstrādei. 1935. gadā tiek publicēts Štrausa galvenais darbs "Par maņu jēgu", kurā viņš ne tikai kritizē dabaszinātņu ekspansīvās pretenzijas, bet arī vedina uz jaunas attieksmes izveidi pret maņu, izjūtu pasauli un sniedz iespaidīgus cilvēka eksistences aspektu – nomoda, noguruma, darba, miera, mājdošanas u. c. – aprakstus. Šo jaunās psiholoģijas uzmetumu (grāmatas apakšvirsraksts ir "Devums psiholoģijas pamatojumam") atzinīgi un cildinoši vērtē Binsvangers un Gebzatelš. Nacionālsociālisma laikā Štrauss pārceļas uz ASV, docē Baltimoras Hopkinsa universitātē un citās Kentuki pavalsts mācībiestādēs. Kaut arī Štrauss ir publicējis tikai dažas grāmatas, viņš gūst

augstu speciālistu un filosofu (lielākoties fenomenoloģiski orientēto) novērtējumu.

Štrausa pirmais patstāvīgais darbs ir 1925. gadā publicētais raksts "Suģestijas būtība un norise". Suģestiju viņš skata kā universālu sociālās dzīves norisi, kas izpaužas visniecīgākajā cilvēka komunikācijas aktā. Es un Tu savstarpēji iedarbojas, nodrošinot pasaules pārdzīvojuma interferēšanos. Suģestijas pamatojums ir rodams Mēs psiholoģijā. Taču no Mēs (kolektīva, kopības u. tml.) spaidiem cilvēks var izvairīties tikai tad, ja nodrošina savu pašbūtmi. Cilvēks oscilē starp pašbūtmi un citu noteikto eksistenci, bet neprasme būt pašam izraisa visdažādākās komplikācijas. Štrauss neaplūko obsesiju izcelsmi, viņš sniedz to aprakstu un interpretāciju. Obsesijas pārņemtos raksturo aizvien pieaugoša dzīves un attiecību telpas sašaurināšanās, viņi nejutās pasaulē mājīgi. Caurmērā droši viņi jūtas tikai tad, kad īsteno savas rituālās darbības. Kaut kas īsts ir sastopams pavisam reti – nekam nav jēgas un viss ir laika izniekošana. Šādiem cilvēkiem zūd eksistences *laiciskais* satvars, eksistence sairst nesavienojamu laikpunktu gūzmā. Īpašu uzmanību Štrauss velta *riebuma* izjūtai, kas vērojama uzmācības neirozēs (pasaule tiek uztverta kā kaut kas sadēdējis un pūstošs). Arī skaidrojot depresijas, Štrauss īpašu uzmanību velta laika plūdamam un tā uztverei, izjūtai. Depresīvos cilvēkus raksturo obsesivitāte, bet uzmācības pārņemtie lielākoties ir depresīvi. Šādā stāvoklī izpaužas jūtu trūkums vai nejutīgums. Depresijas pārņemtais lielākoties nespēj sērot par kādu zaudējumu vai priecāties par attīstību sološu dzīves pavērsienā, jo viņam nav nākotnes pārdzīvojuma.

1930. gadā Štrauss publicē nelielu grāmatu "Norise un pārdzīvojums". Tajā viņš aplūko ne tikai tolaik aktuālo rentes neirotiķu problemātiku, bet arī vēršas pret dabaszinātnisko domāšanu medicīnā un psiholoģijā. Štrauss uzsver cilvēka subjektivitāti, norises atveidojas *pārdzīvojumos*, taču viena un tā pati norise var tikt pārdzīvota dažādi. Cilvēks eksistē kārtības un jēgotības pasaulē, kuras sabrukums rada bailes. Viņu nemitīgi nomāc jēgatņemība, turklāt lielākoties cilvēks mana un uztver tikai to, kas tam šķiet jēgpilns. Daudz plašāk savus uzskatus Štrauss izvēš grāmatā "Par maņu jēgu". Cilvēks eksistē pārdzīvojuma pasaulē, viņš var uztvert kairinājumus, taču kairinājums ir tikai pārdzīvojuma abstrakcija. Indivīds ir topoša būtne, kuras tapumā (pašradīšanā) ievērpjas laiciskais un vēsturiskais. Un cilvēks izjūt, mana savu tapumu. Štrauss vēršas pret maņu un laiciskā noniecināšanu, kurā atbalsojas kristietiskā nostādne pret pasauli. Viņš iestājas par *maņu* rehabilitāciju.

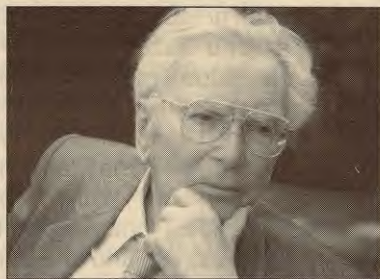
Štrausa psihiatriskie darbi nereti pāriet filosofiski antropoloģiskos apcerējumos. Rakstā "Stāvus izturēšanās", piemēram, viņš pārdomā cilvēka būtiskās iezīmes. Valoda un spēja nostāties stāvus, taisni jau izsenis tiek uzskatīta par būtisku cilvēka iezīmi. Taču ne viena no tām nav iedzimta, tās jāapgūst tapšanas procesā. Valodiski cilvēka fiziskā nostāšanās stāvus, taisni ir sajūgta ar morālo noturību, taisnumu, izturētību. Štrauss norāda, ka piecelšanās stāvus cilvēku atsvabina no piesaistītības zemei un dāvā distanci pret apkārtni, iespēju veidot savu attieksmi. Šī atsvabinātība nodrošina brīvību, taču pastāv arī zemes pievilksmes spēks un pasaule ir pretestības pilna. Tāpēc daudziem

cilvēkiem taisni stāvēšana kļūst par apgrūtinājumu, un viņi tiecas krist, atgriezties pie zemes. Stāvus esošai būtnei transformējas roku, acu un ausu funkcijas. Rokas kļūst par visu rīku darbarīkiem, savukārt acis un ausis nodrošina tālmaņu. Šī transformācija nodrošina valodu un tās izmantošanu. Stāvēšanas problemātiku vēl vairāk Štrauss izvērs rakstā "Redzēšanai dzimušais, raudzīšanai noliktais". Viņš atsaucas uz Herderu, kurš cilvēku nosauc par pirmo dabas brīvlaisto, jo tas spēj nostāties stāvus. Tas, kurš nostāties taisni, var ne tikai redzēt, bet arī raudzīties. Un raudzīšanās ir garīga redzēšana, cilvēks ir tālienes (tāluma) būtne, kas spēj reflektēt par sevi un pasauli. Arī Štrauss demonstrē ievērojamu cieņīgu reflektēšanu par sirgstošajiem, ne vienmēr atainodams attiecīgo līgu ģenēzi un terapiju.

Viktors Frankls

Viktors Frankls ir dzimis Vīnē ierēdņa ģimenē (tēvs ir cēlies no Morāvijas, bet māte – no Prāgas) un jau bērnībā sapņo kļūt par ārstu. Skolas gadus, pateicoties Eduarda Hičmana un Paula Šildera priekšlasījumiem, viņš iepazīstas ar psihoanalīzi un drīz vien nodibina kontaktus ar Freidu. Ģimnāziju Frankls beidz ar darbu "Par filosofiskās domāšanas psiholoģiju", kurā atainota psihoanalītiski orientēta Šopenhauera patogrāfija. Pēc Freida ieteikuma tiek publicēts Frankla pirmais raksts "Par mīmisko apstiprināšanu un noliegšanu" (1924), taču viņš pats jau ir nokļuvis Ādlera ietekmē. Frankls studē medicīnu un iestājas Vīnes individuālpsiholoģijas apvienībā. 1925. gadā tiek publicēts viņa pirmais individuālpsiholoģiskais raksts "Psihoterapija un pasauluzskats", bet gadu vēlāk viņa referātos jau figurē vārds "logoterapija". Frankls aktīvi iesaistās Sociālistiskās darba jaunatnes darbībā un tuvinās Rūdolfam Alleram, ievērojamākajam individuālpsiholoģijas "katoliskā spārna" pārstāvim. Drīz vien Frankls tiek izslēgts no individuālpsiholoģijas apvienības un smagi to pārdzīvo, tomēr nepārtrauc savu sabiedrisko darbību un priekšlasījumu praksi, kļūstot par valdzinošu oratoru. 1928. gadā viņš Vīnē un vēl sešās pilsētās nodibina jaunatnes bezmaksas padomdošanas iestādes. Filosofijas jomā Frankls Akvīnas Toma studijas papildina ar Šēlera darbu apguvi, un īpaši viņu saista katoliskā fenomenologa grāmata "Formālisms ētikā un materiālā vērtībētika" (1913/1916), kurā tiek pamatots ētiskais personālisms.

Trīsdesmito gadu sākumā Frankls apgūst neiroloģiju un 1933. gadā sāk strādāt par psihiatru tā sauktajā Pašnāvnīeču paviljonā. 1937. gadā viņš uzsāk privātpraksi. Pēc Austrijas anšlusa Frankls strādā Rotšilda hospitālī un sāk rakstīt grāmatu "Ārstnieciskā dvēseles aprūpe". 1939. gadā Frankls

Viktor Frankl
26.03.1905.–02.09.1997.

strādā pie raksta "Filosofija un psihoterapija", kurā pirmo reizi tiek izmantots apzīmējums "eksistences analīze". Viņš neizceļo uz Ameriku, jo nevēlas atstāt vecākus. 1942. gadā Frankls apprecas, taču drīz vien kopā ar sievu un vecākiem tiek deportēts uz Terēzienstāti. Divus gadus vēlāk viņš tiek pārvietots uz Osvencimu, kur pazaudē iecerētās grāmatas saglabāto manuskriptu. Koncentrācijas nometnēs iet bojā visi Franklam tuvie cilvēki, bet viņš pats nodarbojas ar nometnes dzīves analīzi. Pēdējā nometnē viņš saslimst ar izsituma tīfu un, bezmiega mocīts, cenšas stenogrāfiski rekonstruēt iecerēto grāmatu. Pēc atbrīvošanas Frankls strādā Vīnes neiroloģiskajā poliklīnikā un atjauno grāmatu "Ārstnieciskā dvēseles aprūpe", ar kuru arī habilitējas. Deviņās dienās viņš nodiktē grāmatu "Psihologs pārdzīvo koncentrācijas nometni" (1946), kas drīz vien viņam atnes pasaules slavu. 1977. gadā viņš publicē darbu "... tomēr teikt dzīvei Jā", kura apakšvirsraksts ir iepriekšējās grāmatas nosaukums. Koncentrācijas nometnes dzīves analīze un interpretācija saistībā ar mūsdienu dzīvi gūst dzīvu interesi, grāmata sasniedz vairāk nekā 10 miljonu tirāžu.

Pēckara gados Frankls sāk veidot un nostiprināt tā saukto trešo Vīnes psihoterapijas skolu, proti, logoterapiju. 1947. gadā viņš apprecas otro reizi, laulībā piedzimst meita Gabriela Veselija, kura ar laiku kļūst par tēva mācības pārraudzītāju. 1947. gadā Frankls publicē divas brošūras ("Eksistences analīze un laika problēma", "Laiks un atbildība"), kurās izvērs savas idejas. Gadu vēlāk tiek publicēta viņa reliģiski filosofiskā grāmata "Neapzinātais dievs". Frankls pievēršas ciešanu analīzei, norādot, ka ciešanas ir veikums, tajās ir jēga un ka ciešanas var izraisīt arī bezjēdzīga dzīve: "*Homo patiens*" (1950), "Laika gara patoloģija" (1955), "Cietošais cilvēks" (1975), "Bezjēdzīgās dzīves ciešanas" (1977). Galvenais uzsvars Frankla publikācijās tiek likts uz jēgu, tās meklējumiem un nozīmi cilvēka dzīvē: "Logoss un eksistence" (1955), "Griba pēc jēgas" (1972), "Cilvēks jēgas meklējumos" (1972), "Jēga kā antropoloģiska kategorija" (1996). Frankla mācība drīz vien gūst piekritējus visā pasaulē (to veicina arī teologu atbalsts), 1970. gadā Sandjego (Kalifornijā) tiek nodibināts pirmais logoterapijas institūts. Frankls regulāri dodas vieslekciju turnejās un pašapmierināti bauda pieaugošo slavu un logoterapijas nostiprināšanos (īpaši ASV un zemēs, kur runā romāņu valodās). 1992. gadā arī Vīnē tiek izveidots viņa vārdā nosaukts institūts. Frankls aktīvi iesaistās sabiedrībā samilzušo sociālpolitisko problēmu risināšanā un savu ideju popularizēšanā izmanto ne tikai tradicionālos saziņas līdzekļus, bet arī modernos audiovizuālos medijus ("Psihoterapija ikdienai" (1971) u. c.). Viņš iemieso kūsājošo dzīvību, Frankls ne tikai nododas alpīnismam ("Kalnu pārdzīvojums un maņu pieredze", 1992), bet sirmā vecumā iegūst arī pilota tiesības un bauda lidojuma brīvību. Mūža nogalē viņš cenšas sniegt darītā kopsavilkumu ("Kas nav rakstīts manās grāmatās", 1995). 1997. gadā viņš nomirst pēc operācijas.

Frankls atzīst Freida, Ādlera un Junga sasniegumus, tomēr norāda uz viņu mācību vienpusībām un cenšas nepieļaut tajās sastopamo redukcio-nismu. Frankls uzsver, ka Freida psihoanalīze ir visu esošo un nākamo psiho-

terapiju pamats, bet izstumšana un bezapziņa – pierādīti fakti. Taču vienlaikus Freida psihoanalīze tiek kritizēta. Šajā kritikā ir atzīmējami pieci punkti. 1. Psihoanalīzē psihes modelis, neraugoties uz dinamikas piesaukšanu, ir mehānisks. 2. Psihoanalīzē vērojama kauzalitāte, meklējot neurožu neapziņātos cēloņus un tiem atbilstīgās ārstēšanas tehnikas. 3. Tiek uzsvērta psihoģenētiskā joma, neņemot vērā somatoģenētisko un nooģenētisko. 4. Seksualitāte tiek skaidrota, izmantojot tiksmes un dziņas jēdzienus, taču mīlestība personalizē seksualitāti, tāpēc tā ir personoloģiska. 5. Psihoanalīzē tiek postulēta homeostāze, taču cilvēks ir atvērta būtne. Arī Ādlera mācībā Frankls saskata redukcionismu, proti, socioloģismu, un vienkāršošanu, kaut arī daudz ko no tās pārņem (piemēram, jēgas problemātiku), ne vienmēr to pieminot. Psihologisms, t. i., redukcionisms tiek saskatīts arī Junga mācībā, kaut arī viņš norādījis uz Franklam tik svarīgo faktu, ka jēgas trūkums var izraisīt neurozi. Bet mācībā par arhetipiem un kolektīvo bezapziņu Frankls saskata centienus veidot aizstājējreliģiju. Viņš cenšas visas trīs mācības *sintezēt, integrāli tās paceļot augstāk*. Savā kritikā Frankls nav sistemātisks un bieži vien arī korekts, tāpēc nereti tiek uzskatīts par eklektiķi. Iemeslu šādam uzskatam dod arī paša Frankla publicētie darbi.

Frankla mācībai ir izteikti reliģiski filosofiskas zemlikas, kuras viņš necenšas atklāt. Ierosmi viņa atziņām sniedz Maksa Šēlera, Karla Jaspersa, Gabriela Marsela un Martina Heidegera darbi. Frankls izstrādā *personālu antropoloģiju*, kuras centrālās kategorijas ir persona, jēga un vērtības. Cilvēks dzīvo no mīlestības uz vērtībām un jēgas īstenošanas. Būt cilvēkam nozīmē dzīvot, īstenojot jēgu un atbildību. Dvēseliskās saslimstības rodas, sairstot atbildībai, brīvībai un jēgai. Tāpēc terapijas uzdevums ir nodrošināt atbildības uzņemšanos un jēgas atrašanu. Cilvēks ir būtne, kas nelīdzinās nevienai citai dzīvai radībai un lietai, tāpēc viņa saslimstības nav izskaidrojamas nedz dziņmehāniski, nedz refleksoloģiski vai biheivioristiski. Frankls norāda, ka neirotiķiem lielākoties pat ir pieņemami, ka slimība tiek izskaidrota bioloģiski, psiholoģiski vai socioloģiski (atsaucoties uz iedzimtību, konstitūciju, bezapziņu, apkārtni, audzināšanu u. tml.). Šādi tiek veicināta bezatbildība un atteikšanās no brīvības. Neirotiķim ir raksturīga arī nepareiza attieksme pret laiku; viņam ir jāiemāca drosmīgi stāties pretim nākotnei, būt darbīgam, mīlošam un prast ciest tagadnē, bet pagātnē saskatīt dzīvotās dzīves vērtību. Principā cilvēkam nevar atņemt ne jēgu, ne brīvību, ne arī atbildību, ja vien viņš pats no tā visa neatsakās. Cilvēks mīt vērtību valstībā, un viņa eksistence nekad nav pilnīgi objektīvējama. Šīs problemātikas skaidrojumā Frankls izmanto personas jēdzienu, kurā var fiksēt vairākus svarīgus aspektus. 1. Persona ir vienota un nedalāma, tā izprotama tikai savā veselumā. 2. Jebkura persona ir vienreizēja, unikāla, un nav iespējama personu tipoloģizācija. 3. Persona ir neievainojama. 4. Persona izšķiras, kas tā ir un kas grib būt, t. i., cilvēks kā persona ir izvēles būtne. 5. Persona ir gan miesa, gan dvēsele, taču nav ar tām identa. Pastāv arī garīgais (gars), kas nodrošina attieksmi pret fizisko un psihisko. Frankls norāda, ka 19. gadsimtā tiek izstrādāta psiholoģija bez dvēseles, bet nākamajā gadsimtā – psiholoģija

bez gara. 6. Persona, jēga un vērtības ir savstarpēji korelatīvi lielumi. Persona pastāv tik lielā mērā, cik daudz tā dzīvo vērtības un jēgas īstenošanā. Augstākā vērtība un jēga ir Dievs.

Neirožu un fobiju skaidrojumā Frankls kopumā pieņem psihoanalīzes rosinātās inovācijas, atzīmējot, ka pastāv arī bailes no bailēm un bailes no simptomiem. Tomēr svarīgākais viņa devums ir noogēno neirožu analīze un terapija. Šis neirozes izraisa *jēgas vakuums un eksistenciālas frustrācijas*. Frankls atzīmē, ka jēgas tukšums it īpaši paplašinājies pēc Otrā pasaules kara un sastopams visā modernajā pasaulē. Šo atziņu viņš ilustrē gan ar atsevišķiem gadījumiem, gan socioloģiskiem datiem. Jēgas vakuums ir sajūgts ar automatizāciju, garlaicības palielināšanos, steigas izraisīto notrulināšanos, bezdarba neirozi, pensionāru krīzi, "menedžeru slimību" u. tml. Frankls norāda, ka arī ciešanām un pacietībai ir jēga, taču straujās dzīves pārņemtie to nepamana un neprot izmantot. Cilvēki cieš arī no dzīvē sastopamajām nejēdzībām un neprot ar to tikt galā. Frankls uzskata, ka viņam ir izdevies ne tikai izveidot jaunu teoriju, bet arī jaunu dziedināšanas tehniku, proti, logoterapiju jeb jēgas terapiju. Dziedināšanā viņš izmanto *paradoksālo intenci un derefleksiju*. Paradoksālā intence nodrošina sirgstošajam iespēju ironizēt par savu neirozi un vēlēties to, bet derefleksija – ignorēt simptomus. Savā ziņā tā ir ievingrināšanās mākslā smieties un smaidīt. Tomēr svarīgākā metode ir jēgas atrašana un īstenošana.

Cilvēks tiecas pēc jēgas, un principā tā ir pieejama ikvienam. Jēgas atrašana ir nevis izziņas, bet gan aicinājuma problēma. Jēga nav subjektīva, cilvēks nevis rada to, bet gan atrod jau pastāvošu. Tāpēc arī cilvēkā pastāv nevis, piemēram, griba pēc tiksmes vai laimes, bet gan griba pēc jēgas. Un šī jēga pastāv noētiskajā dimensijā. Mācība par jēgu tiek izvēsta vērtību nojēgumā. Pastāv trīs galvenās vērtību grupas, kas dzīvi dara jēgpilnu: 1) *radīšanas vērtības*, 2) *pārdzīvojumu vērtības*, 3) *attiecību vērtības*. Radīšanas vērtību galvenais realizācijas līdzeklis ir darbs. Šis darbs ir nevis nodarbošanās, bet gan paša devums attiecīgajā nodarbē un tas, ko cilvēks līdz ar to spēj dot citiem, t. i., radīšanas vērtības rezultējas devumā. No pārdzīvojumu vērtībām Frankls īpaši aplūko mīlestību, tomēr nereti par šāda veida vērtībām svarīgākas ir attiecību vērtības. Sevišķi skaidri tas redzams, kad cilvēks nokļūst apstākļos, kurus mainīt nav viņa spēkos. Taču jebkuros apstākļos cilvēks var izveidot savu attieksmi pret tiem, savu pozīciju. Frankls to demonstrē, atsaucoties arī uz koncentrācijas nometnes dzīves pieredzi un norādot, ka cilvēkam vienmēr ir iespējams būt brīvam. Frankls uzskata, ka nav pareizi izvīrīt jautājumu par dzīves jēgu vispār, tas ir jautājums par jēgu katrā dzīves mirklī.

Jautājums par jēgu ir ļoti nozīmīgs logoterapijas praksē. Jēgu vajag atrast un īstenot, taču jēgu neizvēlas. Cilvēks izvēlas meklēt vai nemeklēt un īstenot vai neīstenot jēgu. Uz jēgu cilvēku uzvedina sirdsapziņa, kas nav nekas cits kā neapzinātais dievs. Cilvēks ir atbildīgs par savas dzīves jēgas īstenošanu. Īstenojot savu dzīves jēgu, cilvēks realizē arī pats sevi. Tādējādi primārais ir nevis pašīstenošanās, bet gan jēgas atrašana un piepildīšana. Frankls ievieš

arī jēdzienu "virsjēga", lai raksturotu būtmes, vēstures jēgu. Virsjēga ir transcendentā, tā dāvā jēgu, bet uz jautājumu par to nav iespējams sniegt izsmelto atbildi. Virsjēga ir sajūgta ar reliģiju, kuras noteiksmi Frankls nesniedz. Gluži tāpat ir arī ar dievu, principā tas ir ne tikai neapzināts, bet arī nezināms. Beigu beigās cilvēks saskaņā ar Frankla skatījumu ir nevis vienkārši jēgas, bet gan dieva meklētājs. Un tiem, kas apmaldījušies šajā ceļā, logoterapija ir aicināta palīdzēt.

Karuzo un Daims

Igors Karuzo (1914–1981) ir dzimis Tiraspolē, bet skolu apmeklējis Briselē, kur arī ieguvis psihologa izglītību. No 1939. gada līdz 1941. gadam viņš dzīvo Tallinā, bet gadu vēlāk nokļūst Vīnē, kur sāk strādāt par psihologu un psihoterapeitu. Psihoanalīzi Karuzo apgūst pie Augusta Aihorna un Viktora Gebzateļa. 1947. gadā Karuzo Vīnē (vēlāk Zalcburgā un Insbrukā) nodibina dzīļu psiholoģijas darba grupu. No piecdesmito gadu vidus līdz sešdesmito gadu vidum viņš ir viesprofesors Latīņamerikā. Karuzo ir harismātisks pēckara Austrijas psihoanalīzes pārstāvis, kurš nevis veido jaunu skolu, bet gan iestājas par sintēzi.

Karuzo neuzskata sevi par ortodoksu skolnieku, tāpēc kritizē gan Freidu, gan Ādleru un Jungu. Ādlera mācībai esot raksturīga socioloģizācija, savukārt Junga – nespēja nošķirt vērtības no mītiskām projekcijām. Freudam ir raksturīga dvēseles dzīves fizikalizācija un atvedināšana no arhaiskā mantojuma, ieņemot neitralitātes pozīcijas. Karuzo vērsas pret šo neiejaukšanās principu un norāda, ka psihoanalīzē pastāv divu personu savstarpēji mijiedarbīga ietekmēšanās. Līdz ar to analītiskā saruna tiek skatīta kā partneru saruna. Karuzo modificē arī neurožu izpratni. Negatīvā skatījumā neirozes ir relatīvā absolutizēšana jeb eksistenciāli meli. Tā ir bēgšana pašam no sevis, pieņemot aplamas vērtības, t. i., neiroze ir eksistenciāla ķecerība. Tomēr neirozēs ir arī pozitīvais, jo tajās pastāv neskaidra nojausma par absolūto, proti, neiroze ir zīme par tiekšanos pēc absolūtā. Terapija ir personālistiska, bet analīze ir sava veida dzīves ortodoksuma meklējums. Karuzo uzsver, ka psihoanalīzei ir nepieciešams sociālkritiskais skatījums, lai reflektētu par indivīda un sabiedrības attiecībām, t. i., psihoanalīze tiek izprasta kā subjekta kritiskā teorija. Karuzo vieslekcijas Latīņamerikā sniedz ierosmi arī etnopsihoanalītiskajiem meklējumiem. Viņš norāda, ka analītiskais skatījums nav nedz pilnīgi objektīvs, nedz subjektīvs. Tajā tiek īstenota modificējoša sintēze, tiecoties pēc reāliskuma. Analīzei ir jābūt konkrētai, kaut arī pilnīgi konkrētais nav caurlūkojams, bet abstraktais ir caurspīdīgs, taču nedzīvs. Psihoanalītiskajā praksē ir darīšana ne tikai ar simptomiem, bet arī ar simboliem, kas norāda uz parciālo, necaurskatāmo, kā arī uz absolūto. Karuzo uzskata, ka analīzei ir jābūt vēsturiskai un jātiecas pēc personas atbrīvošanas.

Vilfrīds Daims analīzi apgūst Karuzo vadībā. Saglabājot sociālkritisko ievirzi, Daims principā pārstāv vienu tēzi, proti, psihoanalīzes pārvērtēšanu, kā to pauž viņa galvenais darbs "Psihoanalīzes pārvērtēšana" (1951).

Šī pārvērtēšana ir fenomenoloģijas (Binsvangerā variantā) un klasiskās analīzes sintēze. Praksē šī sintēze ir psihoanalīzes un reliģijas savienojums, savā ziņā Daims ir analīzes teologs. Lai skaidrotu cilvēka dzīvi, viņš izmanto absolūtā un relatīvā kategorijas. Absolūtais ir tas, ar ko cilvēks pilnīgi identificējas, uz ko viņš cer un paļaujas, kas sniedz dzīves saturu un vērtību. Uztverot absolūto kā kaut ko relatīvu, cilvēkā rodas konflikts. Relatīvā absolūtizēšana ir elku radišana, novēršanās no absolūtā. Šādi veidojas elkdievība, kas sajūgta ar izstumšanu, kastrācijas kompleksu, seksualitātes fāzēm u. tml. Klīniskajā aspektā Daims, paplašinot asociāciju metodi, pievērš uzmanību neapzinātajai loģikai. Runa ir par verbālo, sensoro, afektīvo asociāciju ķēdi, atsvabinot cilvēku no kāda kompleksa. Ķēdes perifēro elementu pretestība ir mazāka par centrālo elementu pretestību, taču, nokļūstot kompleksa centrā, analizējamam rodas atbrīvotības un atpestītības izjūta.

Literatūra

V. Gebzatzels

- Gebzattel V.-E. von.** *Christentum und Humanismus. Wege des menschlichen Selbstverständnisses.* – Stuttgart, 1947.
- Gebzattel V.-E. von.** *Prolegomena einer medizinischen Anthropologie.* – Berlin, 1954.
- Gebzattel V.-E. von.** *Imago hominis. Beiträge zu einer personalen Anthropologie.* – Schweinfurt, 1964.
- Gebzattel V.-E. von, Giese H., Arnold F.** *Psychopathologie der Sexualität.* – Stuttgart, 1962.
- Gagern F. E.** *Eheliche Partnerschaft. Die Ehe als Lebens- und Geschlechtsgemeinschaft.* – München, 1978.
- Otte B.** *Zeit in der Spannung von Werden und Handeln bei Victor Emil Freiherr von Gebzattel. Zur psychologisch-ethischen Bedeutung von Zeit.* – Frankfurt/M., 1996.
- Wiesenhütter E.** (Hrsg.) *Werden und Handeln. Festschrift zum 80. Geburtstag von V.-E. von Gebzattel.* – Stuttgart, 1963.
- Straus E.** *Zur Pathogenese des chronischen Morphinismus.* – Berlin, 1919.
- Straus E.** *Geschehnis und Erlebnis* (1930). – Berlin, 1978.
- Straus E.** *Vom Sinn der Sinne. Ein Beitrag zur Grundlegung der Psychologie* (1935). – Berlin, 1978.
- Straus E.** *On Obsession. A Clinical and Methodological Study.* – New York, 1948.
- Straus E.** *Psychologie der menschlichen Welt. Gesammelte Schriften.* – Berlin, 1960.
- Straus E., Natanson M., Ey H.** *Psychiatry and Philosophy.* – Berlin, 1969.
- Baeyer W., Griffith R.** (Hrsg.) *Conditio humana. Erwin W. Straus zum 75. Geburtstag.* – Berlin, 1966.
- Kunz H.** *Grundfragen der psychoanalytischen Anthropologie.* – Göttingen, 1975.

V. Franks

<http://www.logotherapy.univie.ac.at>

Karuzo un Daims

Caruso I. *Psychoanalyse und Synthese der Existenz.* – Wien, 1952.

Caruso I. *Bios. Psyche. Person. Eine Einführung in die allgemeine Tiefenpsychologie.* – Freiburg, 1957.

Caruso I. *Soziale Aspekte der Psychoanalyse.* – Stuttgart, 1962.

Caruso I. *Die Trennung der Liebenden. Eine Phänomenologie des Todes.* – Bern, 1968.

Caruso I. *Narzissmus und Sozialisation. Entwicklungspsychologische Grundlagen gesellschaftlichen Verhaltens.* – München, 1976.

Jenseits der Couch. Psychoanalyse und Sozialkritik. – Frankfurt/M., 1984.

Daim W. *Experiment mit der Seele.* – Graz, 1949.

Daim W. *Umwertung der Psychoanalyse.* – Wien, 1951.

Daim W. *Tiefenpsychologie und Erlösung.* – Wien, 1954.

Daim W. *Die kastenlose Gesellschaft.* – München, 1960.

Daim W. *Kirche und Zukunft.* – Wien, 1963.

Daim W. *Linkskatholizismus. Eine katholische Initiative in Moskau.* – Wien, 1965.

Daim W. *Der Vatikan und der Osten.* – Wien, 1967.

Daim W. *Christentum und Revolution.* – München, 1967.

Daim W. *Analyse einer Illusion.* – Bellhausen, 1969.

Daim W. *Der Mann, der Hitler die Ideen gab (1958).* – Wien, 1994.

No psihoanalīzes uz psihanalīzi

Psihoanalīzes recepcija un attīstība Francijā gūst savdabīgu pavērsienu. Sākotnēji tā tiek ignorēta, taču vēlāk psihoanalīze *à la française* izraisa plašu rezonansi visā pasaulē. Franciskā psihoanalīze jeb *psihanalīze** raksturo kā ortodoksos, tradicionālos analītiķus, tā lakānisko analīzi, kurā tiek aicināts atgriezties pie Freida. Francijā psihoanalītiskā kustība sašķeļas, atsaucoties uz atšķirīgi izprastu Freidu, atšķirīgu Freida re-vīziju. Kaut arī Starptautiskā psihoanalītiķu apvienība neatzīst lakānisko analīzi, tā ir ne mazāk starptautiska, internacionāla kustība. Saistībā ar lakānisko analīzi var runāt par psihoanalīzes *intelektualizāciju* un *popularizāciju*. Turklāt šī intelektualizācija ir raksturīga arī nelakāniskās analīzes pārstāvjiem. Francijā (plašāk – frankofonajās vai pat romāņvalodu zemēs) ir vērojama psihoanalītiskā kako-fonija.

Šī kakofonija izpaužas arī organizatoriski. 1926. gadā tiek nodibināta Parīzes psihoanalītiskā biedrība (*Société psychanalytique de Paris*), kura iekļaujas Starptautiskajā psihoanalītiķu apvienībā. Šajā biedrībā dominē tradicionālie psihoanalīzes apguves noteikumi, un tā izdod žurnālu "*Revue française de psychanalyse*". Pirmās šķelšanās laikā (1953–1963) no šīs organizācijas atšķeļas Francijas psihoanalīzes biedrība (*Société française de psychanalyse*; FPB), kas drīz vien sašķeļas vēl divās organizācijās. Daniels Lagašs, Žans Laplanšs un Žans Batists Pontalī nodibina Francijas psihoanalītisko asociāciju (*Association psychanalytique de France*; FPA), kura izdod žurnālu "*Nouvelle revue de psychanalyse*". Šajā asociācijā pieņemtie psihoanalīzes apguves noteikumi līdzinās FPB noteikumiem, un to atzīst arī Starptautiskā psihoanalītiķu apvienība. Savukārt Žaks Lakāns 1964. gadā nodibina Parīzes freidisma skolu (*Ecole freudienne de Paris*; PFS), formulējot jaunus psihanalīzes apguves noteikumus un izdodot žurnālu "*Scilicet*". Tradicionāli psihoanalītiķi ignorē lakāniskās orientācijas psihanalīzi, kuru mūsdienās raksturo sazarota starptautiski organizatoriskā uzbūve. Jau 1969. gadā Pjēra Olanjē-Kastoriade (1923–1990), Žans Pols Vallabrega un Fransuā Perjē nodibina tā saukto Ceturto grupu (*Quatrième groupe*)** un izdod žurnālu "*Topique*". Šajā grupā ietilpst lakānieši, kas distancējas no sava metra un cenšas etablēti psihoanalīzi universitātēs. 1985. gadā Francijas psihoanalītiskajā teritorijā jau darbojas 20 biedrības, bet līdz 1993. gadam

* Starp citu, arī latviski pirmajā analītiķa publikācijā tiek izmantots vārds "psihanalīze".

** Parālēli šim nosaukumam pastāv arī cits – *Organisation psychanalytique de langue française*.

no "Lakāna skolas", PFS, vien ir izveidojušās 14 organizācijas. Lakāniskā (postlakāniskā) analīze ir plurālistiska, kaut arī tās organizācijā iezīmējas ģimeniskuma elementi, kurus visuzskatāmāk pauž Žaks Alens Millers (dz. 1944. g.). Psihoanalīzes organizatoriskā daudzveidība atspoguļojas arī periodikas daudzveidībā: "L'Ane", "Ornicar?", "La coute", "Palea", "Pas tant", "Trames", "Apertura", "Césure", "Confrontation", "Littoral", "Discours psychanalytique", "Cahiers de lecture freudienne" u. c. Robērs Kastels jau 1973. gadā ir publicējis grāmatu "Psihanalītisms" ("Le psychanalysme"), kurā aplūko psihoanalīzes klātbūtni visā Francijas garīgajā dzīvē un institucionalizācijas procesos.

Žans Laplanšs

15.1. Psihoanalīzes adaptēšana un attīstīšana

Sākotnēji psihoanalīzes receptiju Francijā raksturo *ignorance*, kura sabalsojas ar nacionālo šovinismu un naidīgumu pret svešo, citādo (šajā gadījumā – vācisko). Katrā ziņā psihoanalīzes receptija aizsākas vēlāk nekā citās Eiropas zemēs, kaut arī Francijā pastāv nozīmīgi psihoanalīzes priekšvēstures elementi (Šarko, Bernheims, Žanē). Savā ziņā tas arī nodrošina psihoanalīzes novēloto receptiju. Francijā pastāv ietekmīga *psihiatriskā tradīcija*, kas mazina interesi par psihoanalīzi. Histērija, piemēram, tiek ārstēta ar magnētismu, hipnozi un suģestiju, un Francijā ierodas ārsti no visas pasaules, lai apgūtu šīs ārstnieciskās metodes. Psihoanalīzes receptiju kavē ne tikai šī psihiatriskā tradīcija, bet arī *racionālās, introspektīvās psiholoģijas attīstība*, kas mazina nepieciešamību vērsties pret naturālistisko psihofizioloģiju. Kavēklis ir arī Pjēra Žanē psihes *dinamiskā teorija*, kas sasaucas ar Anrī Bergsona filosofiju. Bergsona jēdziens "vērība pret dzīvi" (*attention à la vie*) līdzinās Žanē jēdzienam "reālā funkcija" (*fonction du réel*), bet *élan vital*, dzīves spara koncepta nozīmīgums atbilst psihiskā sprieguma koncepta svarīgumam. Žanē mācība ir tik spēcīga, ka Freida teorija tiek pārtulkota tās valodā (piemēram, bezapziņas jēdziens tiek atveidots ar Žanē terminu "zem-apziņa"). Arī pats Žanē pārstāv noraidošu pozīciju attiecībā pret psihoanalīzi. Kaut arī daži Freida raksti tiek publicēti franciski, tie negūst gandrīz nekādu atbalsi. Šādu atbalsi nerod arī Junga rosināto šveiciešu Teodora Flurnuā (1854–1920) un Alfonsa Mēdera (1882–1971) raksti par psihoanalīzi. Vēlāk psihanalītiķi šo ignoranci interpretē kā atvairīšanas formu, savukārt vēsturnieki lielākoties norāda uz konkurējošām terapijas prakses formām. Francijā neveidojas angloamerikāniskajai pasaulei raksturīgā psihoanalīzes adaptēšana, franciskā "adaptēšana" drīzāk izvēršas par *distancētu* psihoanalīzes aplūkošanu un pieņemšanu. Turklāt šajā "adaptēšanas" variantā nereti ir vērojama jau Freida atzīmētā franču īpašība jebkuru nozīmīgu ideju vai atklā-

Renē Laforgs

jumu piedēvēt sev. Francijā visai bieži (joprojām) šī atziņa tiek izmantota tā, ka kļūst par netiešu komplimentu.

Divdesmito gadu sākumā psihoanalīzi franciski reprezentē šveicieši Šarls Odjē (1886–1954), Anrī Flurnuā (1881–1956) un Remons de Sosīrs (1894–1971), bet Francijā topošo analītiķu priekšgalā drīz vien izvirzās Renē Laforgs (1894–1962). 1921. gadā Parīzē pēc Freida ieteikuma ierodas Eiženija Sokolnicka (1884–1934) un izveido labus kontaktus ar literāro aprindu pārstāvjiem un uzsāk mācību analīzes praktizēšanu. 1923. gadā Parīzes psihiatrijas biedrībā aizsākas diskusijas par psihoanalīzi, kurās svarīga loma ir Andželo Ešnāram (1886–1969), un divus

gadus vēlāk tiek izveidota grupa "*Évolution psychiatrique*". 1925. gadā par dedzīgu psihoanalīzes pārstāvi kļūst Marī Bonaparte, kas ne vien ārstējas pie Freida, bet arī tulko viņa darbus un atbalsta viņu finansiāli. Par 1926. gadā nodibinātās Parīzes psihoanalītiskās biedrības locekļiem kļūst ne tikai Laforgs, Sokolnicka un Bonaparte, bet arī šveicieši Sosīrs, Odjē un Polijā dzimušais Rūdolfis Lēvenšteins, kas analīzi apgūst pie Hansa Zahsa un drīz vien kļūst par Bonapartes sirdsdraugu. Anna Bērmāne (1889–1979) kļūst par Freida darbu galveno tulkotāju, savukārt jaunais Saša Nahts kļūst par biedrības sekretāru. Kaut arī ārsti lielākoties izturas noraidoši pret psihoanalīzi, tā gūst atbalstu intelektuālajā pasaulē. Tādējādi psihoanalītiskās idejas Francijā iekļūst caur *medicīnu* (topošajiem vai ieceļojušajiem analītiķiem un dažiem psihiatrijas pārstāvjiem) un *intelektuālo* "pasauli", proti, mākslinieku, literātu un filosofu darbiem. Taču par šīs iekļūšanas filtru tiek izmantotas Šarko, Žanē un Bergsona idejas.

Trīsdesmito gadu nogalē psihoanalīze Francijā "izzūd", savā ziņā tā pilnīgi izzūd pēc franču "dīvainās sakāves" (M. Blohs) karā. Sosīrs un Lēvenšteins emigrē uz ASV, psihoanalītiskās biedrības prezidents atkāpjas no amata. Laforgs gan ir gatavs piemēroties jaunajam režīmam, taču ievērojamākie analītiķi turas atstatus, nepieļaudami šādu sadarbību. Franču psihoanalīzes "dīvainība" četrdesmitajos gados ir tāda, ka analītiķi principā nedz sadarbojas ar jauno režīmu, nedz arī pretojas tam (psihoanalītiķi visai maz iesaistās arī Pretošanās kustībā). Taču šajā laikā veidojas tā sauktā analītiķu otrā paaudze, kuras ievērojamākie pārstāvji ir Saša Nahts, Daniels Lagašs, Žaks Lakāns un Fransuāza Dolto. Pēc kara Parīzes psihoanalītiskās biedrības darbība tiek atjaunota. 1946. gadā Laforgs atkāpjas, un gadu vēlāk, Bonapartes atbalslīts, par biedrības prezidentu tiek ievēlēts Saša Nahts. Psihoanalītiskā institūcija tiek veidota no jauna, to veido ne tikai kā ārstniecības, bet arī kā apmācības institūciju. Psihoanalītiskajā periodikā tiek publicēts teksts par analītiķu apmācības reglamentu un saturu, kurā ieskanas Lakāna idejas. Tomēr psihoanalītiskās kustības priekšgalā izvirzās Nahts un Lagašs. Nahts pārstāv autoritāri medicīniskās, bet Lagašs – liberālās pozīcijas, kas saistītas

ar psihoanalīzes mācīšanu universitātēs. Savukārt Lakāns un Dolto it kā nepretendē uz vadošajām lomām, t. i., īpaši necenšas izvirzīties priekšplānā.

Tomēr Lakāna pozīcijas aizvien vairāk nostiprinās, gluži tāpat kā viņa idejas. Organizatoriskajā ziņā tas ir saistīts ar mācību analīzes laika saīsināšanu līdz 45 minūtēm (stundas vietā) trīs reizes nedēļā. Starptautiskās psihoanalītiķu apvienības izveidotā komisija nepieņem mācību tehnikas saīsinājumus un izsakās pret Lakāna idejām. Tāpēc Laforga analizandi Lagašs, Dolto un citi nodibina FPB, kurai pievienojas arī Lakāns un Asnārs, savukārt Nahts un Seržs Lebovisi kļūst par Parīzes psihoanalītiskās biedrības kodolu. Drīz vien jaunizveidotā organizācija sašķeļas, jo starptautiskā komisija (1963. g.) ir gatava atzīt FPB tikai tad, ja Lakāns un Dolto vairs nepildīs mācību analītiķu funkcijas un apmācāmo analītiķu kontrolanalīzi veiks citi analītiķi. Šo prasību neatzīstoši analītiķi izveido FPA, bet Lakāna piekritēji apvienojas savā skolā (PFS). Šīs asociācijas un "Lakāna skolas" pārstāvji ietekmē universitātes un garazinātņu centrus, kā arī nodrošina psihoanalīzes ideju interferenci humanitārajās zinātnēs.

Daniels Lagašs

Sešdesmito gadu nogalē Lakāns nāk klajā ar ideju par *la passe*, "pāriešanas" procedūru, kas nodrošina *passage*, pāreju uz analīzes beigām. Šajā procedūrā topošais analītiķis izklāsta savu kāzusu "caurlaidējiem", *passeurs* – diviem pieredzējušākiem analītiķiem, pie kuriem viņš nav mācījies. Šādi tiek nodrošināta "aizlaišanās", *passé* no mācību analīzes jaunprātīgas izmantošanas un psihoanalītiskās hierarhijas ("svētvaras") veidošanās.* Ar šīs demokrātiskās prakses palīdzību Lakāns cenšas nokļūt viņpus tradicionāli autoritātvajiem analītiķiem draudošajām briesmām, taču laika gaitā tā izrādās ne mazāk autoritatīva un "represīva". (Kādreizējais Lakāna "troikas" pārstāvis Fransuā Perjē ("troikā" tiek iekļauts arī Seržs Leklērs (Lībšutcs, 1924–1994) un Vladimirs Granovs) vēlāk pat uzraksta asprātīgu un kritisku aprakstu par savu ceļojumu uz Translakāniju.) Pārspīlēto gaidu neveiksmes rezultātā Lakāns publikācijā "Paziņojumi un informācija" (1975) cenšas ieviest kārtību, izstrādājot noteikumus, kā Parīzes Universitātē VIII apgūstama psihanalīze. Taču, atzīstot mācību un dziedināšanas tehnikas priekšrakstu neobligātumu, lakāniskās psihanalīzes "monarhisms" atveidojas teorijas jomā. Drīz vien arī FPA analītiķi Laplanša vadībā izstrādā noteikumus, kā Parīzes Universitātē VII apgūstama "tradicionālā" psihanalīze. Tomēr par sava veida psihoanalīzes simbolu kļūst Lakāns; to nodrošina ne tikai viņa tehniskie jauninājumi, bet arī izstrādājamās idejas Freida re-vīzijā un paša izturēšanās.

* Lakāna izmantotā valodiskā pasāža ir ārkārtīgi daudznozīmīga. Vārda "*passé*" pamatnozīmes ir caurlaide, t. i., parole, aizlaišanās, fārvaters, izklupiens. Izteikums "*se tirer d'une passe difficile*", piemēram, nozīmē – izkulties no grūtībām. Savukārt vārds "*passé*" norāda uz pagājušo, viņpusējo (piemēram, *passé l'équateur* – viņpus ekvatora).

Pēc kara Francijas intelektuālajā dzīvē gandrīz viennozīmīgi valda eksistenciālisms, par kura galveno rupu kļūst Žans Pols Sartrs. Taču piecdesmito gadu nogalē viņa izteiktais atbalsts komunismam vedina apšaubīt Sartra izstrādājamo filosofiju un eksistenciālo psihoanalīzi.* Savā ziņā gan Sartrs popularizē psihoanalīzi, kas tiek izprasta ne tik daudz kā terapija, cik kā politiskas filosofijas sastāvdaļa. Tomēr kopumā psihoanalīze ir mazpazīstama, un lielākoties to uztver kā importētu, amerikānisku produktu. *Francijas kultūras dzīves degpunktā psihoanalīzi izvirza Lakāns*. Viņš vēršas pret tradicionālajiem analītiķiem, norādot uz viņu organizāciju birokrātismu, hierarhismu un mācību dogmatismu, psiholoģisko aizspriedumainību. Šo vēršanos Lakāns ietērpj politiskās retorikas formā, tādējādi piesaistot publikas uzmanību un fantāziju, iztēli. Lakāns vēršas pret amerikānisko psihoanalīzi, norādot uz tās medicinizāciju un empīrisku scientizāciju. Viņa idejas sasaucas ar franču marksistu centieniem un to idejisko strāvojumu, kas tiek nodēvēts par strukturālismu (iekļaujot tajā arī Lakānu un runājot par strukturālo psihanalīzi). Turklāt Lakāns "pievienojas" 1968. gada revolucionārajai kustībai, kaut arī viņa pievienošanās izpaužas tikai vārdos un žestos.

Lakāna uzskati par valodu ietekmē ne tikai "tradicionālos" analītiķus, bet atveidojas arī franču valodiskajā praksē. Viņš norāda, ka it visur pastāv pārnesums – ne vien analītiskajā kūrē, bet arī politikā, autoritatīvo figūru (aktieru, ārstu, žurnālistu u. tml.) diskursīvajā praksē. Tādējādi tiek aktualizēts jautājums par varu un kundzību. Tradicionāli noskaņotie analītiķi ir spiesti rēķināties ne tikai ar Lakāna idejām, bet arī ar psihoanalīzes popularitāti. Turklāt Lakāns vedina pārskatīt arī atziņas par patiesību. Piedzīvotā un pārdzīvotā valoda nevis atveido nepastarpināti piedzīvoto patiesību, bet gan norāda uz simbolisko kārtību. Tradicionālajiem analītiķiem nav viegli akceptēt kultūrvēsturiskās un valodiskās simbolikas primātu attiecībā pret individuālo pieredzi, tāpēc nereti viņi sliecas Lakāna aliterācijas un vārdspēles uzskatīt par kaut ko uzspēlētu. (Saskaņā ar Lakāna "žargonvalodu", kas izriet no idejas par simbolisko, imagināro (iztēloto) un reālo, piemēram, neirotiķis ir pazaudējis signifikantu simbolisko referenci vai izstūmis simptoma apzīmēto u. tml.) Tomēr Lakāna iezīmētā psihoanalītiskā problemātika tiek risināta visdažādākajās zinātnēs, no psihoanalīzes prestiža celšanās profitē arī tradicionālie analītiķi.

Kaut arī tradicionāli ortodoksajiem analītiķiem ir raksturīgas kopīgas iezīmes, viņu analīze iemieso atšķirīgus psihoanalīzes variantus. Piemēram, Franss Pašs savā ziņā iemieso ortodoksalitāti, uzskatīdams, ka joprojām lietderīgi izmantot Freida izveidoto sistēmu, īpaši teoriju par dziņu konfliktiem. Pašs lielu uzmanību velta katra gadījuma vienreizībai un personiskajai simbolikai, noraidot kā Lagaša psiholoģismu, tā Lakāna strukturālismu. Elas-

* 1958. gadā, augsta honorāra vilināts, Sartrs amerikāņu režisoram Džonam Hjūstonam uzraksta scenāriju filmai par Freidu. Scenārijs ir par garu (tas izvērstos 9 stundu garā filmā). Reducēts un pārstrādāts variants, no kura autorības Sartrs atsakās, tiek izmantots filmā "Freids – slepena kaisle" ("*Freud, the Secret Passion*"), kurā Freidu atveido Montgomerijs Klifts.

tīgāks ortodoksums raksturīgs Seržam Lebovisi, kurš praktizē arī analītisko psihodramu un dramatisko grupu psihoanalīzi. Viņš izvairās no teorētiskiem vispārinājumiem un analīzi pretstata psihoterapijām, kurās tiek izmantotas ietekmēšanas tehnikas, uzsverot interpersonālo attiecību, savstarpējās komunikācijas konceptu nozīmību. Šāda veida pasākumos Lebovisi saskata draudus psihoanalīzei, degradējot to par ideoloģiju. Arī Didjē Anzjē (1922–1999) praktizē grupveida terapiju, taču atšķirībā no Lebovisi lielāku nozīmi piešķir komunikācijai. Anzjē mēģina uzturēt radošu lojalitāti attiecībā pret “tradicionālo” psihoanalīzi, noraidot gan analīzes ideoloģisko vulgarizāciju, gan tās radikalizāciju. Viņš cenšas pamatot, ka Freids uzsācis pašanalīzi, lai pārvarētu neirotiskās bailes, un izstrādājis teoriju, kas ļāvusi aizsargāties pret depresiju. Apguvus analīzi pie Lakāna, Anzjē tomēr vērsās pret lakānismu, īpaši ārstniecisko praksi – svārstīgo uzmanību un ilgstošajām klusēšanas pauzēm. Viņš nevar konstatēt arī valodspēlīgās valodas analīzes rezultativitāti. Taču Francijas psihoanalītiskajā praksē iezīmējas īpatnība, kas to atšķir no analīzes citās zemēs. Francijā psihoanalītiķi savus pacientus sūta arī pie analītiķiem, kuri pārstāv citādu analīzes izpratni un ar kuriem tiek risināta asa polemika. Tas apgrūtina demarkācijas līniju noteikšanu franču psihoanalīzes teritorijā.

Ar Lakānu polemizē arī Žanēna Šaskē-Smirgela, Evelīna Kestenbergas (1918–1989) u. c. Danielu Lagašu (1903–1972) rosina fenomenoloģija, viņš īpaši pievēršas pārnesei problemātikai. Lagašs uzsver pārnesei dinamisko aspektu, kurā atklājas tas, kas *hic et nunc*, šeit un tagad norisinās starp analītiķi un pacientu, un ģenētisko aspektu, kurā atklājas tagadnes saistība ar pagātņi (tur un tolaik). Melānijas Kleinas izstrādes objektattiecību jomā izraisa šķelšanos psihoanalītiskajā kustībā. Taču Francijā lielākoties vērojama pastarpinošas pozīcijas ieņemšana starp kleinismu un ortodokso analīzi. Piemēram, Moriss Buvē uzsver objektattiecību nozīmīgumu jau Freida darbos un atsaucas uz Abrahama un Kleinas izstrādātajiem. Savā interpretācijā viņš apvieno kā ģenētisko, tā dinamisko skaidrojumu: kolīdz attīstītākas objektattiecības izrādās apgrūtinātas, iezīmējas tendence uz regresiju. Šādas pastarpinošas pozīcijas pārstāv arī Renē Džatkins (1918–1998). Taču viņš nepieņem Kleinas strikto secīgumu psihes attīstībā, norādot uz plūstošajām pārejām (piemēram, pakāpenisko ķermeņa erotizāciju). Viņš pieņem neapzināto fantāziju konceptu, taču apstrīd to nemainīgo raksturu un atšķir objektattiecības no attiecībām ar fantāzijām vai halucinācijām. Savukārt Bela Grunbergers pievēršas narcisma problemātikas izstrādei. Iesakņota narcisma apzīmēšanai viņš izmanto nosaukumu “patība”, tādējādi viņa skatījumā pastāv četras instances: Tas, Patība, Es un Virs-Es. Cilvēkā ir autonoma narcistiskā instance, kas tiecas pēc veseluma, sevis paša, ko reprezentē falls vai falla tēls.

Tipisks Francijas plurālistiskās psihoanalīzes (īpaši piecdesmito un septiņdesmito gadu ortodoksās analīzes) pārstāvis ir Saša Nahts (1901–1977). Viņš ir dzimis Rumānijā, ebreju ģimenē, kurā tiek apbrīnota Francija un franciskais. Pēc ģimnāzijas absolvēšanas Nahts dodas studēt medicīnu uz

Saša Nahts

Franciju, kur neiroloģiju apgūst Šarla Odjē vadībā. Nahts ir liecinieks tam, kā Francijā receptiē psihoanalīzi un sāk to veidot. Sākotnēji viņš strādā Svētās Annas klīnikā, un visu viņa psihoanalīzi raksturo *medicīniska ievirze*. Nahts piedalās Parīzes psihoanalītiskās biedrības izveidē un visu mūžu ir saistīts ar šo institūciju. 1936. gadā Nahts satiekas ar Freidu, taču valodiskās grūtības liek iziet analīzes kursu pie Lēvenšteina. Nahts uztur kontaktus ar intelektuāļiem (īpaši sirreālistiem) un citiem analītiķiem, kas nostiprina viņa pozīcijas psihanalītiskajā kustībā (Nahts panāk arī to, ka sociālā apdrošināšana tiek attiecināta uz analītisko kūri). Jau 1927. gadā Nahts referē par šizofrēnijas gadījumu, kurā saskata pārnesešanas iespējamību, tāpēc

viņš pievēršas dažādu psihožu neapzināto struktūru izpētei. Psihotiķis bēg no ār pasaules un patveras savējā pasaulē, veidojot specifiskas attiecības ar vadobjektiem, kuri vienlaikus ir klātesoši un promesoši. Tādējādi viņam izzūd robežas starp sevi (patību) un nesevi (nepatību), starp patieso un imagināro (iztēloto), fantasmātisko un objektīvi reālo. Nahts aplūko arī mazohisma problemātiku. Viņš uzskata, ka erogēnais mazohisms, piemēram, var būt mēģinājums saistīt vienaldzīgo vecāku uzmanību vai mīlestību, sajūdzot to ar agresiju pret sevi. Savukārt morālais mazohisms var vienlaikus būt saistīts ar pašsodišanu un atvairīšanu. Nahts diferencēti analizē arī agresivitātes un baiļu problemātiku, taču to iztīrījumā nemitīgi uzsver klīniskā materiāla nozīmīgumu. Nahts pieņem nāves dziņas konceptu, taču tā analizē dod priekšroku klīnicista nostājamai, aplūkojot nāves fascināciju, kas raksturīga pašnāvniekiem.

Nahtam nesagādā grūtības arī Freida otrās topikas (tā sauktā strukturālā modeļa) akceptēšana, viņš gan parasti Tas dēvē par elementāro bezapziņu. Taču Nahts nepieļauj nekādas teorētiskas spekulācijas; viņš, piemēram, uzskata, ka Es veidojumam nepiemīt nekāda esence, Es ir hierarhizētu funkciju ansamblis, kuras kalpo adaptācijai un atvairīšanai. Enerģētiskajā aspektā Es veidojumam nepiemīt pašam sava enerģija, tā tiek gūta no elementārās bezapziņas, īpaši agresijas dziņas. Nahts ir elastīgs attiecībās ar dominējošo Es psiholoģiju – viņš interesējas par praktiskiem jautājumiem, nodarbojamies ar Es spēka un vājuma izvērtēšanu. Spēcīgs jeb fleksibls Es atrod apmierinošus kompromisus, savukārt pār vājo Es valda Tas vai Virs-Es. Es graduālais vājums izpaužas neirozēs un psihozēs. Nahtu kā klīnicistu īpaši interesē analītiskā kure, pārnesešanas problemātika. Viņš norāda, ka pārnesešana ir ne tikai agrāku izturēšanās veidu atkārtojums, bet arī mēģinājums realizēt bērnības neapmierinātās vēlmes. Pārnesešanas attiecības Nahts nošķir no pārnesešanas neirozes, kurā veidojas tādas attiecības, it kā pastāvētu tikai analītiķis. Nahts uzsver, ka analītiķim ir jāiemācās dozēti lietot klusēšanu un runāšanu, taču daudz svarīgāks par tehniskajiem priekšrakstiem viņa skatījumā ir tas, kas *analītiķis ir pats*.

15.2. Žaks Lakāns un sekotāji

Franču 20. gadsimta psihoanalīzes *grand homme* nepārprotami ir Žaks Lakāns (1901–1981), kurš arī pats cenšas nodrošināt savu lielumu, ievērojamību. Savā ziņā augstāko aprindu dzīvesveids pat ir viņa vājība. Lakāns ir Nahta pretmets, t. i., viņam nav pieņemamas pastarpinošas pozīcijas. Lakāns radikalizē psihoanalīzi, vērstoties *pret jebkādu psiholoģismu* un tiecoties pēc tās formalizācijas (pat matematizācijas). Lakāns sāk kā tradicionāls analītiķis, pat 1936. gadā Marienbādes kongresā (daļēji) nolasītais referāts par spoguļstadiju principā vēl ir ieturēts tradicionālās analīzes garā. Savas analīzes etablēšanā Lakāns

Jacques Lacan
13.04.1901.–09.09.1981.

izmanto dažādus līdzekļus, dažkārt apļiecinot savas dzīves dubultstandartus. Lakāns publicē tikai vienu grāmatu "Raksti" (1966), ja neskaita Žaka Alena Millera izveidoto un 1973. gadā izdoto grāmatīņu "Televīzija" (2001. gadā tiek publicēta vēl viena Lakāna grāmata "Otrie raksti"). Lakāns izveido un vada žurnālu "Scilicet", kā arī grāmatu sēriju "Le champ freudien", pats lielākoties paužot savu attieksmi un replikas dažādos periodiskos izdevumos. Galvenā franču psihanalīzes metra tribīne ir semināri *École pratique des hautes études* (Augstākā praktisko studiju skola), kas no 1969. gada līdz 1978. gadam notiek katru otro trešdienu (1973. gadā tiek publicēts pirms desmit gadiem noturēto semināru pierakstu "Séminaire" pirmais sējums). Lakāns ir barokāls psihoanalītiķis, kura *retour à* (atgriešanās pie) laika gaitā kļūst aizvien boro-meiskāka, litorālāka, paužot francisko *père-version*.^{*} Septiņdesmitajos gados Lakāns sāk citēt pats sevi un runāt par sevi trešajā personā. Viņš kļūst par leģendu jau dzīves laikā, un vēl vairāk tā sakuplo pēc viņa nāves.

Žaks Mari Emīls Lakāns ir piedzimis 1901. gada 13. aprīlī Parīzē turīgā ģimenē, kas cēlusies no Orleānas vīnietīša tirgotāju dzimtas. Lakāns apmeklē katolisku koledžu, kurā iesavina kristietisko kartēzismu un vēlāk atklāj Baruha Spinozas ideju pasauli. Septiņpadsmit gadu vecumā viņam ir pirmais seksuālais piedzīvojums; par raksturīgu Lakāna iezīmi kļūst nespēja palikt uzticīgam kādai sievietei, kura vienlaikus savijas ar nespēju viņu atstāt. Sākotnēji Lakāns ir nodomājis pievērsties politikai, taču izšķiras par labu medicīnai. Jau 1922. gadā Lakāns pārtulko franciski Freida rakstu "Par dažiem greizsirdības, paranojas un homoseksualitātes neirotiskiem mehānismiem",

* Boromeo – Milānas dižciltīgo dzimta, kuras vāpenī attēlotie trīs riņķi nodarbina Lakānu kopš 1972. gada un tiek izstrādāti kā tā sauktā boromeiskā mezgla problemātika. Litorāls – Lakāna vārddarinājums saistībā ar japāņu valodas "burta" funkcijas definēšanu. Lakāna valoda un rakstība jau sākotnēji ir gana komplicēta, un laika gaitā lakāniskā vārddarināšana tikai pastiprinās. Apzīmējums "père-version" ir viens no šādiem vārddarinājumiem, kura nozīme ir gan perversija, gan tēvgriešanās, pagriešanās pret tēvu.

pārņemot tradicionālos psihoanalīzes franciskās atveides jēdzienus (piemēram, "dziņa" tiek tulkota kā *instinct*, "sēras" – kā *tristesse*, nevis *deuil*, u. tml.). Lakāns pārzina vācu valodu, kaut arī tajā nerunā. Viņu saista sirreālisms un franču labējo idejas. 1930. gadā Lakāns dodas uz Šveices Burghelclī klīniku, lai tad strādātu Parīzes Svētās Annas hospitālī, caur kuru iziet daudzi franču 20. gadsimta intelektuāļi. 1932. gadā ir gatavs Lakāna doktora darbs "Par paranoisko psihozi un tās attiecībām ar personību", kas stimulē Salvadoru Dalī izveidot paranoiskās kritikas koncepciju. Lakāns nosūta savu darbu Freidam, no kura saņem pieklājīgu pateicību un ar kuru viņam tā arī neizdodas izveidot tuvākas attiecības. Lakāna izstrādni ietekmē Žorža Politcera grāmata "Psiholoģijas pamatu kristika" (1928), kura gan darbā netiek citēta. Šādi iezīmējas vēl viena raksturīga Lakāna īpašība, kuru var nosaukt par *dehistorizāciju*, kas atveidojas viņa mācībā. Pēc kara analīzes kursu pie viņa iziet Didjē Anzjē, kura māte ir Lakāna doktora darba galvenā protagoniste, taču viņš to neatceras un nespēj atrast arī kādreizējās pacientes rokrakstus.

Trīsdesmitajos gados pastiprinās Lakāna interese par filosofiju. 1933. gadā viņš satuvinās ar Aleksandru Koževu (1902–1968), kas viņu iepazīstina ar Hēgeļa "gara fenomenoloģiju"; trīs gadus vēlāk viņi abi ieplāno darbu "Hēgelis un Freids", kas tā arī netiek uzrakstīts. Lakāns klausās arī Aleksandra Koires (1892–1964) lekcijas, kurās iepazīstas ar Žoržu Bataiju, Anrī Korbēnu, kas pārtulko Heidegera darbu "Būtme un laiks", un citiem izciliem franču topošajiem intelektuāļiem. 1932. gadā Lakāns uzsāk sešus gadus ilgstošu analīzi pie Rūdolda Lēvenšteina, kurš viņu uzskata par neanalizējamu, bet kontrolanalīzi absolvē pie Šarla Odjē. 1936. gadā Lakāns Marienbādē nolasa referātu par spoguļstadiju, kura teksts nav saglabājies.* Spoguļstadijas konceptu viņš pārņem no Anrī Vallona, uz kuru gan neatsaucas. Tajā pašā gadā Lakāns publicē arī rakstu "Viņpus realitātes principa", atsaucoties uz Freida darbu "Viņpus tīksmes principa". Lakāns pārstāv Kleinisko ievirzi, uzskatot, ka imaginārais, iztēlotais strukturē Tas veidojumu. Tādējādi Es, Tas un Virs-Es kļūst par sava veida imagināriem posteņiem; šī pieeja atveidojas arī valodiski: Es (*moi*) ir imaginārs, savukārt "es" (*je*) iezīmē realitātes pozīciju. 1934. gadā aizsākas Lakāna draudzība ar Žoržu Bataiju (1897–1962) un Silviju Bataiju (1908–1993), kura drīz vien kļūst par viņa mīļāko un otro sievu. 1941. gadā Lakāns šķiras, taču turpina dzīvot abās ģimenēs. Tādējādi tajā pašā gadā dzimusi Judīte ilgu laiku dzīvo "bez tēva vārda" (oficiāli par Lakāna meitu viņa tiek atzīta 1964. gadā), savukārt bērni no pirmās laulības dzīvo tikai "ar tēva vārdu", labu laiku nenojauzdami par otru ģimeni, kurā tēvs reāli arī dzīvo. Savā ziņā Lakāna koncepts par tēva vārdu (*nom-du-père*) sakņojas viņa paša dzīvē.

Divdesmitajos gados Francijā aizsākas historiogrāfijas revolūcija, kuras rezultātā izveidojas Annāļu skola. Tās "galvas" Lisjēna Fevra (1878–1956) aprūpē 1938. gadā tiek publicēts Lakāna vairākkārt pārstrādātais un citu

* Lakāna ģimenē bērniem tiek piešķirti mīļvārdiņi, iesaukas; zīmīgi, ka drīz pēc Marienbādes kongresa piedzimušās Karolīnas (1937–1973) mīļvārdiņš ir "Image".

uzlabotais raksts par ģimeni. Lakāns iegūst smagi rakstoša un grūti izprotama autora slavu. Vēlāk savā manierē Lakāns daļēji pārtulko arī Martina Heidegera darbu "Logoss" (1956), caur Heidegeru viņš atklāj Lakānu un liek sev kalpot (Heidegers pēc Lakāna "Rakstu" saņemšanas atzīmē, ka to autors ir psihiatrs, kam nepieciešams psihiatrs). Lakāns izmanto *futur antérieur*, agrākās nākotnes, priekšnākotnes paņēmienu, kas ļauj citu izveidoto terminoloģiju (arī Freida) pakārtot savam izteiksmes stilam. Kara laikā pastiprinās Lakāna anglofilisms, viņš uzņemas gādību par Kleinas tekstu tulkojumiem, taču drīz vien Renē Djatkina tulkojumu vairs nevar atrast. Pēc kara aizvien spēcīgāk iezīmējas Lakāna lingvistiskā orientācija, Šveices lingvīsta Ferdinanda de Sosīra (1857–1913) ideju izmantošana. Taču ar Sosīru Lakāns sastopas ar Kloda Levī-Strosa starpniecību, ar viņa 1949. gadā publicēto grāmatu "Radniecības elementārās struktūras". Lakānu saista atziņa, ka simboli ir reālāki par to, ko tie simbolizē, ka apzīmētājs (signifikants) pastāv pirms apzīmējamā. Šī ideja atveidojas tā sauktajā Romas diskursā (*Discours de Rome*) 1953. gadā, kas kļūst par nozīmīgu gadu Lakāna dzīvē. Romas kongresam ir veltīts viņa darbs "Runas un valodas funkcija un lauks psihanalīzē" (*Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse*), kurā tiek izvēsta strukturālā psihanalīze jeb ortodoksā psihanalīze. 1953. gadā Lakāns Filosofijas koledžā nolasa referātu "Neirotiķa individuālais mīts jeb Poēzija un patiesība neirozē", kurā pirmo reizi piemin tēva vārda (*nom-du-père*) konceptu. Tajā pašā gadā viņš nolasa arī referātu "Simboliskais, reālais un imaginārais", aicinot atgriezties pie Freida. Šī pati problēmatika tiek iztirzāta 1953.–1955. gada semināros. 1955. gadā Vīnes priekšlasījumā "Freidiešu lieta jeb Atgriešanās pie Freida jēga" Lakāns savu pozīciju iezīmē jau referāta virsrakstā. Viņš aicina atgriezties nevis pie Freida tekstiem, bet gan pie Freida, kas ļauj veidot *citā terminoloģijā izteiktu ortodokso analīzi*. Piecdesmitajos gados Lakāns iepazīstas arī ar Romana Jakobsona (1896–1982) darbiem, īpaši ar viņa atziņām par metaforu un metonīmiju. Tādējādi Lakāns Freida aplūkoto kondensācijas procesu sāk uzskatīt par metafori-zāciju, bet pārvirzi – par metonimizāciju un 1957. gadā publicē rakstu "Vārda instance bezapziņā". Savus idejiskos meklējumus Lakāns sajūdz ar centieniem gūt psihiatru, komunistiskās partijas un katolicisma pārstāvju atbalstu, t. i., norādi par savas mācības atbilstību šiem idejiskajiem virzieniem.

Sešdesmitajos gados Lakāns beidzot arī izvērš "atgrieztā" Freida mācību. Jau 1961. gadā Mišels Fuko aizstāv doktora disertāciju par tematu "Ārprātība un neprāts", paužot antipsiholoģisku ievirzi. Tā sasaucas ar Lakāna nostāju un atveidojas 1962. gadā publicētajā rakstā "Kants ar Sadu". Sākotnēji šis raksts ir paredzēts kā Sada Kopoto rakstu komentārs, taču "nelasāmības" dēļ tiek noraidīts un publicēts atsevišķi. Lakāns uzskata, ka abi autori subjektu ir pakļāvuši likumam: Sads, priekšplānā izvirzot baudīšanas pienākumu, pakārtojis iekāri likumam ("Tev jābauda!"), savukārt Kants iekāri pakārto morālajam likumam ("Tev jāizvairās no patoloģiskā!"). Tādējādi Kanta morāles mācība izriet no iekāres teorijas, kurā ir izstumts objekts, ļaujot Lakānam runāt par Sada baudīšanas imperatīva un Kanta kategoriskā imperatīva

simetriju. 1964. gadā Lakāns teatrāli* nodibina skolu, kurā pulcējas viņa piekritēji: Mišels de Serto (1925–1986), Kornēlijs Kastoriadis (1922–1997), Felikss Gvatari, Lisa Irigaraja u. c. Skola ir iecerēta kā revolūcijas, iekāres, utopijas istenošanas skola, taču laika gaitā tā rada aizvien jaunas šķelšanās un pārmetumus. Pēc Delēza un Gvatari kopdarba "Anti-Oidips" (1972) tiek denuncēts arī Lakāns un viņa izturēšanās. Kastoriadis raksta, ka Lakāns izveidojis gara "gulagu", Irigaraja kritizē Lakāna fallocentrisko koncepciju u. tml. Lakāna nostāja par noteikumu neievērošanu psihanalīzē beigu beigās vēršas pret viņu pašu. Īsās analīzes gan ļauj strauji vairot skolnieku skaitu, taču rada arī pamatotus pārmetumus, jo dažkārt tās ilgst tikai dažas minūtes. Turklāt mūža nogalē Lakānam pasliktinās dzirde, un nereti viņa runa ir tikai klusēšana. 1980. gadā Lakāns publisko tā saukto Atlaišanas vēstuli (*Lettre de dissolution*), paziņojot, ka Parīzes freidisma skola ir beigusi pastāvēt. 1981. gada 9. septembrī viņš nomirst. Lakāns nomirst slimnīcā, kurā ievietots ar svešu vārdu. Paziņots gan tiek, ka viņš miris mājās, uz kurām arī tiek pārvietots, taču viņš nav to pilntiesīgs īpašnieks. Psihoanalītiķi paliek ar tēva vārdu, kura mācībai tiek piedāvātas visatšķirīgākās interpretācijas.

Lakāniskā psihanalīze ir saistīta ar viņa sešdesmito un septiņdesmito gadu darbiem, taču tās aizsākums rodams jau spoguļstadijas konceptā, kas savā ziņā ļauj ignorēt realitātes principu. Atpazītais sevis tēls, spoguļattēls kalpo par Virs-Es un citu otrējo Es identifikāciju pamatu. Turklāt šis tēls ir sašķelts, tas ir sašķelts paša ķermenī un tā spoguļiskajā atkārtojumā, kļūstot par triādes "Es – Cits – Iekāres objekts" pamatu. Tādējādi individuālie konflikti (arī Oidipa konflikts) kļūst otrēji salīdzinājumā ar Tēva tēlu, kas pārklājas paša ķermeņa tēlam. Es transformāciju aprakstā Lakāns izmanto Hēgeļa aplūkoto kunga un kalpa apziņas cīņu. Lakāns nepieņem arī *cogito, ergo sum* (domāju – esmu) atziņu, kurā domāšana sakrīt ar eksistenci; viņš ievieš citu formulu: "Domāju, kur neesmu, esmu, kur nedomāju". Šī formula ir sajūgta ar neapziņas (*méconnaissance*) funkciju. Neapziņas priekšmets ir iekāres, vēlmes objekti. Lakāns uzsver, ka realitātei pielāgojas, savukārt patiesība tiek izstumta un tieši to arī ir nepieciešams atklāt. Un, tā kā Freids Lakāna skatījumā centies atklāt patiesību, tad viņu nav iespējams pārvarēt. Tādējādi savu psihanalīzi Lakāns etablē kā *Freida aizsāktās patiesības atklāšanas turpinājumu*, t. i., viņa psihanalīze ir ortodoksa. Turklāt šis ortodoksums izpaužas pat lingvista Sosīra ideju izmantošanā, veidojot patiesību atklājošo psihanalīzi.

Bezapziņas pielīdzināšana valodai (atziņas, ka valoda ir bezapziņas nosacījums, ka bezapziņa ir strukturēta kā valoda u. tml.) nodrošina Lakāna psihanalīzes savdabību. Tā stimulē cilvēka skatījuma debioloģizāciju, kā arī piekļūšanu tām psihes struktūrām un līmeņiem, kas parasti tiek uzskatīti par bioloģiskiem veidojumiem. Tā nodrošina arī signifikanta un apzīmējamā problemātikas pārskatīšanu, t. i., atzīt apzīmētāja (*signifiant*) un apzīmējamā (*signifié*) savstarpējo nesajūgtību un apzīmētāja primaritāti. Valodā sedimen-

* Paziņojums par skolas dibināšanu tiek atskaņots ierakstā, pēc tam pie sapulces dalībniekiem ierodas arī pats Lakāns.

tējas visdažādāko līmeņu psihes stāvokļi, procesi un struktūras, ļaujot novērst kā redukcionismu, tā mehāniscistiku skaidrojumu, kas raksturīgs pētījumiem, kuros par dvēseles pamatu vai galveno aspektu tiek pieņemta kāda tās īpašība. Beigu beigās valoda nodrošina arī psihoanalīzes zinātniskumu, novēršot iejušanās, asociēšanas un saprašanas nepieciešamību, kā arī intencionālisma postulēšanu. Bezapziņa ir strukturēta un strukturējošs veidojums, kas izpaužas pacienta runā, kura kļūst par analītiķa analīzes lauku un ir pieejama racionālai apjēgsmei. Analītiķa funkcija valodiskajā darbā ir centieni palīdzēt pacientam ieraudzīt teiktajā savu vēsturi un iemācīties to lasīt. Runa vienmēr ir vērsta uz kaut ko, taču slimnieka runa sākotnēji ir tukša, nesaistīta. Izdziedināšanos nodrošina piepildīta (*pleine*) runa, kurā no arhīva materiāla izveidota iekšēji saistīta, saturīga vēsture (runa). Simptomi parasti koncentrējas tajās runas vietās, kur pastāv pārrāvumi vai sablīvējumi – metaforas vai metonīmiski aizvietojumi. Algoritms, ar kuru Lakāns apraksta valodiskos izpaudumus, tiek pierakstīts kā $\frac{S}{s}$; S ir apzīmētājs, s – apzīmējamais, bet grafēma “–” simbolizē bezapziņas atvienotību no runas.

Saskaņā ar Lakāna uzskatiem principā nevis sarunājas divi subjekti, kas nosaka sarunas saturu (apzīmētāju un apzīmējamo), bet gan apzīmētājs izgaismo subjektu tā sašķeltībā un atrautībā no sevis. Subjekts rodas apzīmētāju mijiedarbē, atveidojoties jaunā cilvēka izpratnē. Lakāns uzsver, ka zinātnē nepastāv cilvēks kā veselums, zinātnē cilvēks ir objekts, t. i., noteiktā veidā reducēta daudzveidība. Lai to novērstu, Lakāns mēģina izstrādāt jauna tipa subjekta izpratni, kas apzīmējams tikai topoloģiski. Par labāko šāda subjekta modeli tiek uzskatīta Mēbusa lente, kurai nav nedz sākuma, nedz beigu, ne augšas, ne apakšas. Taču apzīmētāji, kas, brīvi pārvietojoties, pieslejas lentei, atklāj tās otro pusi. Subjekts vienmēr ir trūkuma stāvoklī, savā individuālajā trūkumā tas vienmēr iekāro ko *citu* (c), kādu citu objektu. Simboliskās kārtības ietvaros subjekts atrodas trūkuma stāvoklī attiecībā pret *Citu* (C). Šī trūkuma problemātika atveidojas imaginārajos spoguļstadijas trijos etapos, kuros veidojas duālas attiecības. Pirmajā etapā māte tiek atzīta kā kaut kas cits, otrajā – tēls vairs netiek uzlūkots kā reāls objekts, bet trešajā etapā norisinās identificēšanās ar savu tēlu un māti. Trešais etaps vienlaikus ir simbolisko kārtību nodrošinošās Oidipa stadijas pirmais etaps. Duālajās attiecībās ar māti bērns neapzināti vēlas būt viņai veselums, totālais papildinājums, t. i., falls. Otrajā etapā tēvs uzstājas kā aizliedzējs un kastrētājs, paužot, ka bērns nav falls. Trešajā etapā norisinās identificēšanās ar tēvu, nokļūstot likuma, tēva vārda simboliskajā kārtībā. Duālo attiecību vietā stājas triādiskās, bērns nokļūst valodas pasaulē, kur pirmais Cita *signifiant* ir falls. Saistībā ar šo problemātiku, ieviešot objektu (c) un patiesības pozīciju, Lakāns izveido matemātisku objektu, ko nosauc par četrpēdi (*quadrípodes*) un kas raksturo kunga, universitātes, histērisko un psihanalītisko diskursu.

Neraugoties uz paša Lakāna diskursu vai diskursiem, veidojas ne tikai lakānisms, bet arī viņa sekotāji, kas nepavisam nepārstāv metra pozīcijas. Uz Lakāna pozīcijām pretendē viņa meitas Judītes vīrs Žaks Alens Millers.

Viņš 1992. gadā nodibina Pasaules psihoanalīzes asociāciju (*Association mondiale de psychanalyse*), kuras aizsākumi tiek izveidoti jau desmit gadus agrāk un kuras leģitimizējošais teksts tiek saukts par Parīzes paktu. Tādējādi psihoanalīzes vēsturē tiek nodibināta otra starptautiska organizācija, kurā atšķirībā no Starptautiskajā psihoanalītiķu apvienībā dominējošās angļu (amerikāņu) valodas drīz vien par galveno kļūst spāņu valoda. Savukārt sekotāji ir ne tik daudz Lakāna skolnieki, cik *viņa līdzgaitnieki un psihoanalīzes radikalizēšanas cīņu biedri*. Starp šiem sekotājiem var izcelt terapeitiski orientēto Fransuāzu Dolto un Modu Mannoni.

Fransuāza Dolto (1908–1988) ir cēlusies no dižciltīgas dzimtas, un Lakāns uztur ar viņu draudzīgi koleģiālas attiecības. Dolto tiek uzskatīta par bērnu psihoanalīzes pamatlicēju, kura dažkārt ir pat slavenāka par Lakānu. Tā kā Dolto ievirze ir izteikti terapeitiska, par viņas galveno problēmu kļūst komunikācijas atjaunošana, jo viņa uzskata, ka bezapziņa ir strukturēta valodiski. Dolto pārtulko Lakāna konceptus pieejamos, viegli izprotamos jēdzienos, aprakstot to funkcijas subjekta pārdzīvojumos. Analītiķim ir jāatklāj komunikācijas lauks, kurā liela nozīme nereti ir ķermeņa valodai, jo bērni bieži vien runā ar sava ķermeņa neorganizētajām un deritmizētajām veģetatīvajām funkcijām. Moda Mannoni (1923–1998) jeb Magdalēna van der Spēla sākotnēji Antverpenē un Briselē studē psihiatriju un kriminoloģiju, 1948. gadā viņa ierodas Parīzē un kļūst par Lakāna sekotāju. Mannoni atsaucas uz Dolto, taču galvenais atskaites punkts viņai ir Lakāna psihoanalīze. Viņa īpaši interesējas par neirotiskiem un psihotiskiem bērniem un, simpatizējot antipsihiatrijas kustībai, piedalās eksperimentālas skolas izveidē (*Centre de recherches pédagogiques et psychanalytiques*). Jau pirmajā grāmatā "Atpalikušais bērns un viņa māte" Mannoni iesaka analizēt ne tikai atpalikušos bērnus, bet arī to lomu, kāda šai atpalcībai ir mātes fantāzijās. Šāda analīze ir vērsta nevis uz to, lai padarītu māti atbildīgu par šo atpalcību, bet lai noskaidrotu mātes fantāziju nozīmi bērna dzīvē. Bērns ir mātes vēlmju realizācija un vienlaikus pirmā vilšanās (bērns ir no mātes miesas un asinīm, taču nošķirts no viņas), tādējādi bērns kļūst par mātes zaudētās iekāres objektu. Atpalikušo un psihotisko bērnu mātēm nenovēršamā vilšanās rada bailes, un visbiežāk sastopamā reakcija ir izvairīšanās ko zināt par bērnu, tā it kā iegūstot viņa veselības apliecinājumu. Laika gaitā Mannoni paplašina analīzes lauku, iekļaujot tajā arī tēvu. Pakāpeniski viņa sāk apšaubīt psihiatrijas atziņas, neprāta pastāvēšanu un tā pārvaldes jeb klīniskās ārstēšanas organizāciju pamatojību. No antipsihiatriski iezīmētām pozīcijām Mannoni nokļūst pie antipedagoģijas.

Literatūra

- Barande I., Barande R.** *Histoire de la psychanalyse en France*. – Toulouse, 1971.
Roudinesco E. *Histoire de la psychanalyse en France (1986)*. – Paris, 1994. T. 1–2.
Roudinesco E. *Jacques Lacan. Esquisse d'une vie, histoire d'un système de pensée*. – Paris, 1993.

Psihoanalīzes adaptēšana un attīstīšana

- Allendy R., Laforgue R. *La psychanalyse des névroses*. – Paris, 1924.
- Allendy R. *La psychanalyse, doctrine et application*. – Paris, 1931.
- Anzieu D. *Le psychodrame analytique chez l'enfant*. – Paris, 1952.
- Anzieu D. *Inconscient et culture*. – Paris, 1972.
- Anzieu D. *Psychanalyse du génie créateur*. – Paris, 1974.
- Anzieu D. *Le groupe et l'inconscient*. – Paris, 1976.
- Anzieu D. *Psychanalyse et langage*. – Paris, 1981.
- Anzieu D. *Le corps de l'œuvre*. – Paris, 1981.
- Anzieu D. *La dynamique des groupes restreints*. – Paris, 1982 (7. éd.).
- Anzieu D. *Une peau pour les pensées*. – Paris, 1986.
- Anzieu D. *L'auto-analyse de Freud et la découverte de la psychanalyse*. – Paris, 1988 (3. éd.).
- Anzieu D. *Beckett*. – Paris, 1999.
- Anzieu D. *La sublimation. Les sentiers de la création*. – Paris, 1999.
- Blondel Ch. *La psychanalyse*. – Paris, 1924.
- Bouvet M. *Œuvres psychanalytiques*. – Paris, 1967–1968. T. 1–2.
- Chassequet-Smirgel J. (Dir.) *La sexualité féminine*. – Paris, 1964.
- Chassequet-Smirgel J. *Les chemins de l'anti-oedipe*. – Paris, 1974.
- Chassequet-Smirgel J. *L'idéal du Moi*. – Paris, 1974.
- Diatkine R. *Psychose et changement*. – Paris, 1991.
- Donnet J.-L., Green A. *L'enfant de Ça*. – Paris, 1973.
- Green A. *Un œil en trop*. – Paris, 1969.
- Green A. *Le discours vivant*. – Paris, 1973.
- Green A. *Narcissisme de vie, narcissisme de mort*. – Paris, 1983.
- Grunberger B. *Le Narcissisme. Essai de psychanalyse*. – Paris, 1971.
- Grunberger B. *Narcisse et Anubis*. – Paris, 1989.
- Grunberger B. *Narcissisme, christianisme, antisémitisme*. – Paris, 1997.
- Hesnard A. *L'Univers morbide de la faute*. – Paris, 1949.
- Hesnard A. *Psychanalyse du lien inter-humain*. – Paris, 1957.
- Kestemberg E. *La Faim et le corps*. – Paris, 1972.
- Laforgue R. *La psychanalyse et les névroses*. – Paris, 1924.
- Laforgue R. *L'Échec de Baudelaire*. – Paris, 1931.
- Laforgue R. *Relativité de la réalité*. – Paris, 1937.
- Lagache D. *La jalousie amoureuse*. – Paris, 1981.
- Lagache D. *L'unité de la psychologie*. – Paris, 1983 (6. éd.).
- Lagache D. *La folie du logis*. – Paris, 1986.
- Laplanche J. *Hölderlin et la question du père*. – Paris, 1961.
- Laplanche J. *Vie et mort en psychanalyse*. – Paris, 1970.
- Laplanche J. *Le baquet – transcendance du transfert*. – Paris, 1987.
- Laplanche J. *Nouveaux fondements pour la psychanalyse* (1987). – Paris, 1990.
- Laplanche J., Pontalis J.-B. *Vocabulaire de la psychanalyse*. – Paris, 1967.
- Lebovici S. *La connaissance de l'enfant par la psychanalyse* (1960). – Paris, 1977.
- Lebovici S., Solnit A. *La formation du psychanalyste*. – Paris, 1982.
- Leguen C. *L'Oedipe originaire*. – Paris, 1964.
- Nacht S. *Psychanalyse des psychonévroses et des troubles de la sexualité*. – Paris, 1935.
- Nacht S. *De la pratique à la théorie psychanalytique*. – Paris, 1950.
- Nacht S. *La psychanalyse d'aujourd'hui*. – Paris, 1956.
- Nacht S. *La présence du psychanalyste*. – Paris, 1963.

- Nacht S.** *Le masochisme.* – Paris, 1965.
Nacht S. *Guérir avec Freud.* – Paris, 1971.
Odiar Ch. *Étude psychanalytique.* – Geneve, 1925.
Odiar Ch. *L'angoisse et la pensée magique.* – Neuchâtel, 1947.
Odiar Ch. *Les deux sources consciente et inconsciente de la vie morale (1947).* – Neuchâtel, 1968.
Pasche F. *À partir de Freud.* – Paris, 1969.
Pontalis J.-B. *Loin.* – Paris, 1980.
Pontalis J.-B. *Perdre de vue.* – Paris, 1988.
Pontalis J.-B. *L'enfant des limbes.* – Paris, 1999.
Saussure R. de. *Méthode psychanalytique.* – Paris, 1922.
Smirnoff V. *La psychanalyse de l'enfant.* – Paris, 1966.
Stein C. *L'enfant imaginaire.* – Paris, 1971.
Stein C. *Les Érinyes d'une mère.* – Quimper, 1987.
Viderman S. *La construction de l'espace analytique.* – Paris, 1970.

Žaks Lakāns un sekotāji

- <http://www.lacan.com/bibliographyxx.htm>
<http://www.wapol.org>
<http://www.psyconet.org/lacan>
<http://www.ecole-lacanienne.net>
<http://www.freud-lacan.com>
Lacan J. *Écrits.* – Paris, 1966.
Lacan J. *Télévision.* – Paris, 1973.
Lacan J. *Le séminaire.* – Paris, 1975 ff. T. 1 ff. ("Semināru" publicēšana tiek uzsākta 1973. gadā ar 20. sējumu.)
Lacan J. *Autres écrits.* – Paris, 2001.
- Dolto F.** *L'Éveil de l'esprit chez l'enfant inadapté.* – Paris, 1972.
Dolto F. *Séminaire de psychanalyse d'enfants.* – Paris, 1982.
Dolto F. *L'image inconsciente du corps.* – Paris, 1984.
Dolto F. *Comment ça va la santé?* – Paris, 1984.
Dolto F. *Enfants en souffrance.* – Paris, 1990.
- Leclaire S.** *Psychanalyser.* – Paris, 1968.
Leclaire S. *Démarquer le réel.* – Paris, 1971.
Leclaire S. *On tue un enfant (1975).* – Paris, 1981.
Leclaire S. *Rompre les charmes.* – Paris, 1981.
Leclaire S. *État des lieux de la psychanalyse. Le pays de l'autre.* – Paris, 1991.
Leclaire S. *Écrits pour la psychanalyse.* – Paris, 1998.
- Mannoni M.** *L'enfant arriéré et sa mère (1964).* – Paris, 1981.
Mannoni M. *Le premier rendez-vous avec la psychanalyse.* – Paris, 1965.
Mannoni M. *L'enfant, sa "maladie" et les autres.* – Paris, 1967.
Mannoni M. *Enfance aliénée.* – Paris, 1972.
Mannoni M. *Éducation impossible (1973).* – Paris, 1994.
Mannoni M. *La théorie comme fiction. Freud, Groddeck, Winnicott, Lacan.* – Paris, 1979.
Mannoni M. *D'un impossible à l'autre.* – Paris, 1982.
Mannoni M. *Bonneuil, seize ans après.* – Paris, 1986.

Mannoni M. *De la passion de l'être à la "folie" de savoir.* – Paris, 1988.

Mannoni M. *Ce qui manque à la vérité pour être dite.* – Paris, 1988.

Mannoni M. *Le nommé et l'innommable.* – Paris, 1991.

Mannoni M. *Amour, haine, séparation.* – Paris, 1993.

Mannoni M. *Elles ne savent pas ce qu'elles disent.* – Paris, 1998.

Perrier F. *Voyages extraordinaires en Translacanie.* – Paris, 1985.

Le Revue Française de Psychanalyse. 1926 ff.

La Nouvelle Revue de Psychanalyse. 1970 ff.

Scilicet. 1968 ff.

Topique. 1969 ff.

L'interprétation. 1967 ff.

Études Freudiennes. 1969 ff.

Etnopsihoanalīze

Freida darbs "Totēms un tabu" (1913) tiek uzskatīts par etnopsihoanalīzes aizsākumu. Šā darba recepcijā izšķirami vairāki vēsturiski variabli varianti, tomēr kopumā tajos izvērsas uzskati par *psihoanalīzes un etnoloģijas (antropoloģijas) attiecībām*. Sākotnēji dominē Freida darba pozitīvistiskā recepcija, t. i., to izprot kā psihoanalīzes attiecināšanu uz etnoloģiju. Uz šādu recepciju vedina arī "Totēma un tabu" publicēšana – darbs tiek publicēts kā rakstu sērija ar kopēju nosaukumu "Dažas sakritības mežonju un neirotiķu dvēseles dzīvē". Šis recepcijas variants pieļauj divas iespējas: 1) etnoloģijā tiek gūts psihoanalītisko atziņu pamatojums, 2) psihoanalītiskās atziņas transformē etnoloģisko interpretāciju. Pirmajā gadījumā pieņemts atsaukties uz Karla Abrahama 1909. gadā publicēto darbu "Sapnis un mīts", kurā tiek aizsākta etnoloģiskā materiāla piemērošana psihoanalīzei. Otrā recepcijas iespēja par etnoloģiju ļauj uzskatīt jau 1905. gadā publicēto Freida grāmatu "Asprātība un tās attiecības ar bezapziņu", kas tiek izdota gandrīz vienlaikus ar Martina Būbera darbu par hasīdismu ("*Rabbi Nachmann von Bratzlaw*", 1906). Abi darbi ir par savādo vai citādo, iekļaujot zinātniskajā diskursā ebreju vēsturi un norādot uz etnoloģijas un psihiatrijas ciešo saistību. Abu zinātņu uzmanības lokā ir izturēšanās, kas atšķiras no ierastās, t. i., etnoloģija ir sava veida mežonju psihiatrija, bet psihiatrija – ārprātīgo etnoloģija.

Divdesmitajos gados "Totēma un tabu" pozitīvistisko recepciju nomaina romantiskā recepcija, ko veicina Pirmā pasaules kara izraisītais sabrukums un atdzimstošais nacionālisms. Šajā recepcijā atbalsojas ideja par dabisko un dabīgo cilvēku – pirmatnējais cilvēks tiek uztverts kā sākotnējais cilvēks bez kultūras noteiktajām aizrūmēm. Kultūra tiek saistīta ar aizrūmi, neiroti un dekadenci, bet dabas cilvēka sākotnīgumā saskatīta brīvība un jauni dzīves veidošanas aizmetņi. Šāds romantisks skatījums raksturīgs arī Junga meklējumiem, tomēr visuzskatāmāk to pārstāv Tomass Manns (1875–1955). 1929. gadā, strādādams pie romāna "Jāzeps un viņa brāļi", Manns nolasa referātu "Freida stāvoklis mūsdienu gara vēsturē", kurā tiek izvērsti Freida romantiski mitoloģiskais lasījums.

Neņemot vērā romantisko recepciju, Freida darba izpratnei raksturīga atziņa par 1) psihoanalīzes attiecināšanu uz etnoloģiju, meklējot tajā analīzes ideju pamatojumu, 2) visaptverošas kultūras attīstības izstrādi. Tas nosaka arī attieksmi pret Freida darbu, kura izvērsas gan kā noliegums, gan kā sadarbība. Noliegšanas pamatā lielākoties ir sociālpolitiski motīvi un neiedziļināšanās Freida darbā vai pat vienkārši psihoanalīzes nepārzināšana. Toties sadarbība ietver arī kritiskus elementus. Nekritisko sadarbību iezīmē Vīnes

seksuāletnogrāfs Frīdrihs Krauss (1859–1938), kurš izdod gadagrāmatu *"Anthropophyteia"* (1904–1914). Izmantojot tajās publicētos materiālus, Freids kopā ar Dāvidu Openheimu 1911. gadā pat uzraksta nelielu darbu "Sapņi folklorā". Freids iestājas arī par cenzūras apdraudētās gadagrāmatas turpmāko izdošanu. Grāmatas "Totēms un tabu" priekšvārdā Freids raksta par psihoanalīzes atradumiem jomā, ko nav veikuši etnologi, un noraida Vunta un Junga tautpsiholoģiskās (etnopsiholoģiskās) atziņas. Etnologi pieņem Freida izaicinājumu, un kritiskā izskaidrošanās ar psihoanalīzi (no Krēbera līdz Levī-Strosam) veicina un bagātina etnoloģiskās izstrādes.

Vācvalodīgajā pasaulē līdz Otrajam pasaules karam etnoloģijā principā dominē negatīva attieksme pret psihoanalīzi. Izņēmums ir vācu sociologs un etnologs Rihards Turnvalds (1869–1954), kurš uzskata, ka psihoanalīzes izvirzītās problēmas ir fundamentālas jebkuriem sociāliem un etnopsiholoģiskiem pētījumiem. Viņš gan kritizē pašu sabiedrībā gūto atziņu transponēšanu uz svešām kultūrām un agrākiem laikmetiem. Turnvalda pētījumi tiek atreferēti psihoanalītiskajā literatūrā. Tomēr kopumā produktīvā etnoloģijas izskaidrošanās ar psihoanalīzi vācvalodīgajā (gluži tāpat kā frankofonajā) pasaulē norisinās pēc Otrā pasaules kara. Savukārt angloamerikāniskajā pasaulē kritisko izskaidrošanos ar Freida darbu iezīmē Alfreds Krēbers (1876–1960). Jau 1920. gadā viņš publicē rakstu "Totēms un tabu: etnoloģiskā psihoanalīze", kas tiek uztverts kā vērsšanās pret psihoanalīzi. To uztver īpaši nopietni tāpēc, ka Krēbers ir antropologs, kas pazīstams ar analīzi. Krēbers kritizē Freida uzskatus par totēmismu un secinājumus, kas patapināti no etnoloģiskās literatūras. Krēbers noraida arī mežoņu un neirotiķu pozitivistisko salīdzināšanu. Tomēr viņš atzīst Freida grāmatas nozīmību, bet 1939. gadā publicētajā rakstā "Totēms un tabu atskatā" kritiku mīkstina (noraidot filoģenētisko kultūras teoriju, viņš uzsver bezapziņas nozīmi etnoloģiskajos pētījumos).

Angloamerikāniskās etnoloģijas pozīcijas (un līdz ar to psihoanalīzes recepciju) iezīmē Francs Boass (1858–1942), kas noraida evolucionisma teoriju. Viņš tiek uzskatīts par difuzionisma (mācības par kultūras elementu translēšanu) pamatlicēju, kas nodrošinājis *kultūrantropoloģijas* izveidi. 1918. gadā tiek publicēts Freida darba "Totēms un tabu" amerikāņu tulkojums, kas veicina kultūrantropologu (Edvarda Sepīra, Aleksandera Goldenveizera, Paula Radīna, Rūtas Benediktas, Margaretas Mīdas u. c.) izskaidrošanos ar Freida darbu. Kritiku izraisa idejas par kultūras un reliģijas izcelsmi un attīstību, t. i., evolucionistiskais skatījums. Tiek apšaubīti arī tādi koncepti kā "tabu", "animisms", "totēmisms" u. tml., kaut arī Freids tos ir pārņēmis no pastāvošās etnoloģijas. Antropologiem nepieņemama ir arī koncepcija par Oidipu, pirmtēva slepkavību un tās saglabāšanos atmiņas pēdās. Tiek norādīts arī uz Freida darbā figurējošo eiropocentrismu, kaut arī tas raksturīgs pašai etnoloģijai. Toties analītiķu vidē valda aizspriedums, ka analīze nav iespējama ārpus eiropēiskās kultūras. Vienu no pirmajiem neeiropēša psihoanalītiskās izpētes aprakstiem sniedz Vulfs Zahss, kurš 1928. gadā publicē grāmatu "Melnais Hamlets" par Dienvidāfrikas šamani, atainojot viņa psihisko konstitūciju un analīzes specifiskās grūtības.

Difuzionismu drīz vien nomaina funkcionālisms, kura ievērojamākais pārstāvis ir Krakovā dzimušais britu antropologs Broņislavs Maļinovskis (1882–1942). 1914. gadā viņš uzsāk etnoloģiskos pētījumus Melanēzijā, vienlaikus apgūstot psihoanalītisko literatūru. 1924. gadā Maļinovskis žurnālā *"Imago"* publicē rakstu "Māttiesiskā ģimene un Oidipa komplekss", fiksējot, ka sabiedrībā ar matrilineāru struktūru īpaša nozīme ir brāļa un māsas mīlestībai un naidam pret tēvoci. Viņš uzsver matrilineārajā ģimenē apspiesto pamatkompleksu, kuru raksturo vēlme apprecēt māsu un nogalināt mātes brāli. Līdz ar to Maļinovskis apšaubā Oidipa kompleksa universalitāti, aicinot detalizēti pētīt ģimenē pastāvošā konflikta struktūru. Tomēr Maļinovskis uzsver, ka psihoanalīze sniedz neatvietojamu palīgīdzekli "pirmatnējo cilvēku" izpētei. Viņš piedāvā divas izmaiņas psihoanalītiskajā skaidrojumā: 1) dziņas kultūrā tiek transformētas, 2) kultūra drīzāk apmierina dziņas, nevis tās izstumj. Diskusijā ar Maļinovski iesaistās Ernsts Džonss, aizstāvot ortodoksās psihoanalīzes atziņas un skaidrojot britu antropologa novērotās norises ar melanēziešu īstenoto negāciju. Tomēr diskusija nav īpaši auglīga, jo analītiķiem trūkst antropologu pieredzes, bet antropologiem – psihoanalītiskās izglītības. Turklāt arī analītiķu uzskati atšķiras, piemēram, Vilhelms Reihss atbalsta Maļinovski un viņa atziņas izmanto savas seksuālekonomiskās teorijas pamatošanai. Jaunu etapu psihoanalīzes un antropoloģijas mijiedarbībā iezīmē ungāru analītiķis un antropologs Gēza Roheims.

Gēza Roheims (1891–1953) ir pirmais *analītiķis, kas dodas etnoloģiskā ekspedīcijā*. Sākotnēji viņš Leipcigā, Berlīnē un Budapeštā studē ģeogrāfiju un etnogrāfiju un 1915. gadā uzsāk psihoanalīzes apguvi pie Šāndora Ferenci. 1928. gadā Roheims kopā ar sievu Ilonku dodas Marī Bonapartes finansētā etnoloģiskā ekspedīcijā, lai gūtu apstiprinājumu etnogrāfiskā materiāla psihoanalītiskai interpretācijai. Viņš ņem vērā ne tikai Freida "Totēma un tabu", bet arī difuzionistu izstrādņu idejas un psihoanalītiskajā skaidrojumā izmanto Šāndora Ferenci un Melānijas Kleinas uzskatus. Drīz vien Roheims atsakās no pirmbara filogēnētiskās konstrukcijas un uzsāk savas psihoanalītiskās kultūras teorijas izstrādi (visizvērstāk tā atspoguļota 1943. gadā publicētajā grāmatā "Kultūras izcelsme un funkcija"). Kultūras pastāvēšanu viņš

Gēza Roheims

atvedina no bioloģiski pamatoto infantilo konfliktu psihiskas pārstrādes, saistot šos konfliktus ar bērnu agrīno nošķiršanu no mātes. Roheims aizstāv arī Oidipa kompleksa universalitāti. Viņam ir liela ietekme uz amerikāņu antropologiem, ar kuriem, trīsdesmito gadu nogalē pārcēlies uz ASV, sadarbojas. Roheima uzskatiem raksturīga psihoanalītiskā Tas psiholoģija un romantisms, kas izpaužas pārliecībā, ka pirmatnējās kultūras pārstāvji ir tuvāki bezapziņai nekā rietumkultūru pārstāvji. Roheims aplūko arī analogiju starp psihoanalītisko tehniku un etnoloģisko izpēti darbu, pievēršot uzmanību pārnesei, pretpārnesei, pretestības

un brīvo asociāciju nozīmei antropologa praktiskajā darbā. Viņa mērķis ir *psihoanalītiskās antropoloģijas** izstrāde.

Trīsdesmito gadu amerikāņu kultūrantropoloģija ir psihoanalītiski orientēta, tā kulminē tā sauktajos "kultūras un personības" pētījumos. Rūta Benedikta (1887–1948) uzsver kultūru plurālismu un personības (kā arī seksualitātes formu) relativitāti. Pirmatnējo sabiedrību izpēte palīdz nošķirt tos izturēšanās veidus, kas raksturīgi lokāliem kultūras tiem, no paterniem, kas piemīt cilvēcei vai kultūrai kopumā. Robeža starp patoloģisko un normālo Benediktas skatījumā ir atkarīga no sabiedrības. Viņa izmanto Ničes nošķirumu apolloniskajā un dionīsiskajā un runā par apolloniskajām kultūrām un dionīsiskajām kultūrām, kurās īpaši tiek izkoptas agresīvās tendences. Benediktas un Boasa skolniece Margareta Mīda (1901–1978) psihoanalīzi izmanto vēl lielākā mērā. Viņa uzsver agrīnās bērnības nozīmi cilvēka tapšanā, īpaši pievērsoties seksualitātes traucējumu izpētei. Mīda salīdzina pubertātes traucējumus Amerikā un Okeānijā, uzsverot kultūras faktoru nozīmi. Piemēram, Samoa salu iedzīvotājiem nav raksturīgs Oidipa komplekss, jo nepastāv ciešas attiecības starp vecākiem un bērniem, turpretim pubertātes traucējumi, kas līdzīgi amerikāņu bērnu traucējumiem, raksturīgi misionāru audzinātajām meitenēm. Kopā ar vīru Grēgoriju Beitsonu Mīda trīsdesmito gadu nogalē Jaungvinejā un Bali veic pētījumus par temperamentu un izturēšanos (etnogrāfiskais materiāls tiek ne tikai fotografēts, bet arī filmēts). Mīda uzsver, ka vīrietības un sievietības normas lielā mērā nosaka attiecīgā kultūra, bet sabiedrībai ir izšķirīga nozīme neirozes tapšanā. Viņa plaši izmanto arī psihoanalītiskos jēdzienus (orālais, anālais, falliskais libido u. c.). Mīdas pētījumi ir pazīstami ne tikai antropologu aprindās, tie ir populāri arī nespeciālistu vidē un veicina piecdesmito un sešdesmito gadu amerikāņu liberālās gaisotnes veidošanos.

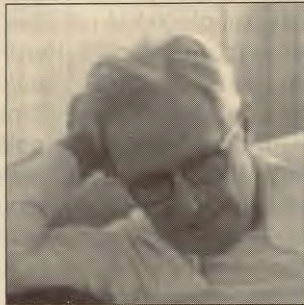
Par "kultūras un personības" pētījumu sintēzi tiek uzskatīta Ābrama Kardīnera (1891–1981) un antropologa Ralfa Lintona (1893–1953) sadarbība. Kardīners, apguvis analīzi pie Freida, trīsdesmitajos gados organizē seminārus, kuros aktīvi piedalās antropologi. Kopā ar Lintonu viņš izstrādā metodi, lai noskaidrotu pielāgotību kultūrai (adaptēšanos kultūrā), kuru nosauc par *psihodinamisko analīzi*. Pētījumu galvenie rezultāti tiek apkopoti grāmatās "Cilvēks un viņa sabiedrība" (1939) un "Sabiedrības psiholoģiskās robežas" (1945). Attīstot Benediktas ideju par kultūras paternu (pamatmodeli), Kardīners un Lintons ievieš konceptu "personības pamatstruktūra" (*basic personality structure*), lai raksturotu cilvēka attīstības un dinamikas afektīvos faktorus, kas piemīt attiecīgās kultūras pārstāvjiem un sakņojas kopīgajā agrīnās bērnības pieredzē. Jebkura kultūra, izmantojot primārās institūcijas (ģimenes organizāciju, zīdaiņu un bērnu kopšanu, seksuālo audzināšanu u. tml.), rada specifisku personības pamatstruktūru. Tā tiek regulēta ar sekundāro institūciju (relīģijas, tabu, rituālu, mītu un pasaku) palīdzību. Institūciju

* Terminoloģiskās vienvērdības dēļ labāk izmantojams apzīmējums "psihoanalītiskā etnoloģija", jo nominācijā Roheims orientējas uz antropoloģijas zinātnei.

mērķis ir pielāgošanās dinamika, nodrošinot attiecīgās kultūras uzturēšanu un homeostāzi. Kardiners modificē psihoanalīzi un noraida analītiskos uzskatus par dziņām, seksualitāti, agresivitāti un Oidipa kompleksu. Šajā ziņā viņa uzskati sasaucas ar neoanalītiķu (galvenokārt Hornejas un Fromma) atziņām, kuri arī sadarbojas ar antropologiem un veic etnoloģiskus sabiedrības pētījumus. Daudz tuvāk Freida skatījumam ir Eriks Eriksons, kurš 1939. gadā kopā ar Krēberu pēta juroku indiāņus un uzsāk epigēnētiskās teorijas izstrādi.

1947. gadā Gēza Roheims nodibina izdevumu "*Psychoanalysis and the Social Sciences*" ("Psihoanalīze un sociālās zinātnes"), kas kļūst par pielietojamās psihoanalīzes (īpaši antropoloģijas jomā) forumu. Pēc viņa nāves tā vadīšanu pārņem Verners Minstenbergers (dz. 1913. g.) un no 1960. gada publicē ar nosaukumu "*Psychoanalytic Study of Society*" ("Psihoanalītiska studija par sabiedrību"). Šie centieni tomēr negūst etablētās amerikāņu psihoanalīzes atbalstu, kura tradicionāli nepieņem nemedicīnisko analīzi. Minstenbergers studē etnoloģiju Bāzelē, kur aizsāk arī psihoanalīzes apguvi, kuru pabeidz Holandē. 1947. gadā viņš pārceļas uz Ņujorku un uzsāk sadarbību ar Roheimu (viņš ir arī ungāru psihoanalītiskā antropologa mantojuma pārzinātājs). Minstenbergers strādā kā praktizējošs analītiķis, kurš izmanto iecelotāju (neeiropiešu) analīzi, lai raksturotu dziņu konfliktus un to pārstrādi dažādās kultūrās. Viņa pētījumu lielākā daļa ir veltīta ieceljojušo ķīniešu problēmām. Ar Minstenberga pētījumiem sasaucas antropoloģiski izglītotā analītiķa Brūsa Boijera un viņa sievas, antropoloģes Rūtas Boijeres darbi par apačiem. Pie psihoanalītiski orientēto antropologu grupas pieder arī literatūrzinātnieks un antropologs Vinsents Krapancano (dz. 1939. g.), kurš izstrādā sava veida dialogisko antropoloģiju.

Amerikā savus galvenos darbus izstrādā arī Žoržs Devero (1908–1985), kurš populārāks gan ir Eiropā un kļūst par *etnopsihiatrijas* aizsācēju, ietekmējot etnomedicīniskos meklējumus. Devero ir dzimis savulaik Ungārijai piederošajā Septiņkalnē, iesākumā viņš Parīzē studē teorētisko fiziku, bet tad Marsela Mosa (1872–1950) un Lisjēna Levī-Brila (1857–1939) vadībā apgūst etnoloģiju. 1932. gadā Devero dodas uz ASV, lai sagatavotos etnoloģiskai ekspedīcijai uz Dienvidvjetnamu. Pirms šīs ekspedīcijas viņš nodarbojas ar mohavi indiāņu

Žoržs Devero

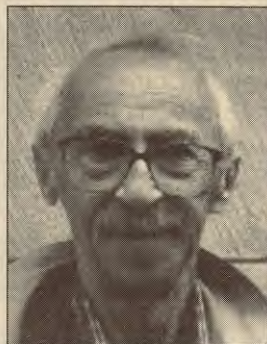
izpēti, promovējoties pie Krēbera par viņu dzimumdzīvi. Pēc ekspedīcijas Devero strādā kā antropologs dažādās psihiatriskās institūcijās, piecdesmito gadu beigās pabeidz savu psihoanalītisko izglītību un pārceļas uz Ņujorku, kur 1959. gadā uzsāk analītiķa privātpraksi. 1963. gadā Devero atgriežas Parīzē un pasniedz etnopsihiatriju *École pratique des hautes études* (Augstākā praktisko studiju skola). Mūža nogalē Devero galvenokārt pievēršas antīkās pasaules problemātikas izpētei.

Sākotnēji Devero etnoloģiskajos pētījumos psihoanalīze nefigurē. Darbs ar mohavi indiā-

ņiem, kuru kultūrā tiek augstu vērtēti sapņi, un konfrontācija ar "kultūras un personības" pētījumiem, kā arī paša klīniskā pieredze psihiatriskās institūcijās viņu vedina pievērsties psihoanalīzei. Viņa uzmanības lokā galvenokārt ir akulturācijas, adaptēšanās problemātika un robežas noteikšana starp normālo un anormālo kultūrā. 1951. gadā Devero publicē grāmatu "Sapnis un realitāte", kuras otrajam izdevumam (1968) priekšvārdu uzraksta Margareta Mīda. Viņa uzsver, ka Devero galvenais devums ir etnoloģiskā skaidrojuma papildināšana ar psihoanalītisko interpretāciju. Devero izmanto Nilsa Bora (1885–1962) izstrādāto *papildināmības* (komplementaritātes) ideju, lai raksturotu psihoanalīzes un etnoloģijas savstarpējās attiecības. Grāmatā "No bailēm līdz metodei uzvedības zinātnēs" (1967) Devero pievērš uzmanību pretpārnesuma nozīmei antropoloģiskajās zinātnēs. Devero distancējas no kultūrrelatīvistiskās antropoloģijas, jo par pašu svarīgāko uzskata nevis cilvēka piederību kādai kultūrai, bet gan cilvēkdzimtai. Devero izstrādā teoriju par *etnisko un idiosinkrātisko bezapziņu*, kas pamato viņa etnopsihiatriskās atziņas. Etniskā bezapziņa rezultējas no kultūrtipiskajiem izstumšanas procesiem, kas izriet no etnotipiskām traumām un attiecas uz ikvienu attiecīgās kultūras pārstāvi, savukārt idiosinkrātiskā bezapziņa izriet no indivīdam liktenīgām traumatiskām situācijām. Abas bezapziņas ir savstarpēji papildinošās attiecībās un nav reducējamas viena uz otru. Devero pārņem Roheima atziņu par Oidipa kompleksa universalitāti un tā pārstrādi uzskata par etnopsihoģisko īpatnību sākumpunktu.

Devero un Roheima idejas īpašu atsaucību gūst Francijā, kur tiek izveidota Roheima asociācija*, bet 1993. gadā savu darbību uzsāk Devero centrs**. Tā ievērojamākais pārstāvis ir Tobijs Nātans, kurš jau astoņdesmito gadu vidū uzsāk žurnāla "*Nouvelle Revue d'Ethnopsychiatrie*" izdošanu. Nātana pozīcijas atšķiras no Devero, un savā argumentācijā viņš izmanto Levī-Strosa un Lakāna atziņas. Nātans noraida Devero uzskatu, ka pastāv divas bezapziņas – "individuālā" un "kulturālā". Devero skatījumā abi veidojumi ir komplementāri, turklāt pētnieks neizbēgami transformē aprakstāmās reālijas. Nātans pieņem, ka pastāv tikai "kulturālā" psihe, kas identa Freida darbā "Sapņa interpretācija" aprakstītajam dvēseles aparātam. Izmantojot lakānisko argumentāciju, kultūra tiek atvedināta no valodiskās komunikācijas.

Etnopsihoanalīze vārda tiešajā nozīmē ir saistīta ar Šveices analītiķiem Paulu Parīnu (dz. 1916. g.), Frici Morgentāleru (1919–1984) un Goldiju Parīnu (1911–1997), kuri piecdesmito gadu beigās pirmie psihoanalītisko tehniku izmanto kā etnoloģiskās izpētes metodi. Izstrādes šajā virzienā turpina

Pauls Parins

* Sk.: http://www.assoc.wanadoofr/geza_roheim;
<http://www.ethnopsychanalyse.org>

** Sk.: <http://www.ethnopsychiatrie.net>

Mario Erdheims, Maja Nadiga, Florence Veisa u. c. Šo izstrāžu galvenā problemātika ir 1) ne tikai psihoanalīzes attiecināšana uz citu etnosu pārstāvjiem, bet arī gūto atziņu transponēšana uz savu kultūru, analizējot sabiedrības, politikas un kultūrvēstures mehānismus, 2) sieviešu (arī vīriešu) kultūras analīze, 3) pētnieka subjektivitātes un institūciju noteikto bezapziņas veidojumu izpēte.

Parīns ir dzimis Dienvidštirijā kā Šveices pilsonis un uzaudzis asimilētas ebreju ģimenes īpašumos Slovēnijā. Viņš studē medicīnu Grācā, Zagrebā un Cīrihē, kur arī promovējas. Otrā pasaules kara beigās viņš darbojas Dienvidslāvijas atbrīvošanas armijā un, ierīkojot poliklīniku Ziemeļbosnijā, iepazīstas un iedraudzējas ar Frici Morgentāleru. Morgentālers ir dzimis mākslinieku ģimenē, pamatskolu beidzis Parīzē, bet ģimnāziju – Cīrihē, kur arī apgūst medicīnisko izglītību. Četrdesmito gadu beigās Parīnu pāris un Morgentālers apgūst psihoanalīzi pie Rūdolfa Bruna (1885–1969), kuru spēcīgi ietekmē Freida dziņu teorija un Vilhelma Reiha darbi. 1952. gadā Parīni un Morgentālers uzsāk psihoanalītisko privātpraksi un divus gadus vēlāk dodas pirmajā ceļojumā uz Āfriku, kas ļauj veidot etnopsihoanalīzi.* Pirmās etnopsihoanalītiskās atziņas tiek izvērstas grāmatās "Baltie domā par daudz" (1963) un "Bīsties savu tuvāko kā sevi pašu" (1971). Topošās etnopsihoanalīzes pozīcijas raksturo vairākas iezīmes. Psihoanalīze tiek izprasta kā konfliktpsiholoģija, lielu vērtību piešķirot sabiedrisko struktūru analīzei (lielāka saistība tiek izjūsta ar analītiķiem un antropologiem, kas publicējas Minsterbergera vadītajā izdevumā). Sava loma etnopsihoanalīzes izveidē ir antifašistiskajai pieredzei un marksistiskās pieejas saglabāšanai. Etnopsihoanalīzes tapšanu veicina arī studentu protesta kustība (savā ziņā tā tiek anticipēta), kas mazina eiropocentrismu un nodrošina interesi par citādo un citiem. Etnopsihoanalīzes tapšanu var iedalīt trīs posmos: 1) pētījumi salīdzinošajā raksturanalīzē, 2) psihoanalītiskās tehnikas izmantošana par etnoloģisko pētījumu metodi, 3) pašu kultūras etnopsihoanalīze.

Pirmo divu ekspedīciju (1954/1955, 1956/1957) priekšplānā ir vērojumi un iespaidi par dažādām Rietumāfrikas sabiedrībām un mēģinājums izprast piedzīvoto psihoanalītiski. Ekspedīcijas dalībnieki cenšas noskaidrot vietējo iedzīvotāju izturēšanās psiholoģiskās likumsakarības, izmantojot Es psiholoģijas atziņas un Vilhelma Reiha raksturanalīzi. Analīzes gaitā tiek atsegta nevis rietumāfrikāņu primitīvā, bet gan specifiskā psihe uzbūve. Viena no raksturiezīmēm, kas analītiķiem šķiet īpaši atšķirīga no ierastās eiropiešu īpašības, ir saistīta ar darba ētosu. Afrikāņiem raksturīga darba pienākumu pavisā izpildīšana, kolīdz mainās darba vadītājs vai viņi netiek uzraudzīti. Tiek konstatēts, ka darba ētoss nav atkarīgs no Virs-Es, ka darba veikšana neizraisa apmierinātību, bet neveikšana – vainas izjūtu. Virs-Es vietā pastāv klana sirdsapziņa un vērojama spēcīga identificēšanās tendence (identificējoties, piemēram, ar darba vadītāju, pienākumi tiek pildīti precīzi, akurāti

* Morgentāleram ir arī darbi par psihoanalītiskās tehnikas teoriju un seksualitāti (īpaši – vīriešu homoseksualitāti). Savukārt Parīns beidzamajos gados vairāk pievēršas rakstniecībai, publicējot kritiskas esejas par politiku un kultūru.

u. tml.). Analītiķi norāda uz trim īpašībām, kas raksturīgas Rietumāfrikas pamatiedzīvotājiem un kas viņus atšķir no eiropiešiem, proti, orālā erotika, labsirdība un tīksmes principa apmierināšana. Kā salīdzinošās figūras tiek izmantots Dons Kihots un Sančo Pansa. Dons Kihots, pārstāvot eiropiešus, atsakās no orālā apmierinājuma un pakļaujas Virs-Es prasībām. Savukārt afrikāņu sančopansiskā labsirdība izpaužas kā nespēja iekšķīgot un uzturēt agresiju. Analītiķi norāda, ka itin bieži vērojams afrikāņu ķildošānās vai strīdi (pat "kautiņi") tūdaļ pat apimst, kolīdz atskan kāds joks vai parādās cienījama persona. Toties Dons Kihots visu mūžu cīnās, t. i., viņa agresija, sajūgta ar izfantazētu pretinieku, tiek iekšķīgota. Aplūkotajās Āfrikas sabiedrībās Es veidojumam ļauts brīvi tiekties pēc tīksmes, gūt baudu (piemēram, no mīlas dēkas grūti atteikties par labu abstraktai idejai, pienākuma apziņai vai kādam ideālam). Tomēr analītiķi necenšas tipoloģizēt novērotās īpašības un izstrādāt tautas raksturu vai tautas psiholoģiju.

Nākamās ekspedīcijas tiek gatavotas rūpīgāk, un kā etnoloģiskās izpētes metode tiek izmantota psihoanalītiskā tehnika. 1959. gadā tiek sarīkota ekspedīcija uz Mali, lai noskaidrotu dogonu neapzināto dvēseles struktūru. Ekspedīcijas dalībnieki risina psihoanalītiskas sarunas (par samaksu), analizējot pārnēsumu, pretestību, izmaiņas u. tml. Šo sarunu gaitā atklājas, ka dogoniem par intīmo, diskrēto runāt ir vieglāk, ja saruna norisinās nevis divatā, bet gan citu personu klātbūtnē (jebkurš noslēpums tiek uzskatīts par kaut ko nepiedienīgu). Taču vēl lielāka atšķirība no tipiskās analīzes norises eiropēiskajā kontekstā ir tās ātrums, proti, iespēja īsākā laikā sasniegt "dziļākus slāņus", pretestības skaidrojuma izraisītās pārnēsuma straujās pārmaiņas. Analītiķi atzīmē dažas visnotaļ normālas dogonu iezīmes, kas nav savienojamas ar eiropiešu klīnisko normalitāti. 1965. gadā tiek sarīkota ekspedīcija uz Ziloņkaula krastu, lai īstenotu agni etnopsihoanalīzi, īpašu uzmanību veltot individuālo un sabiedrisko (sociālo) struktūru mijiedarbi. Viens no ekspedīcijas uzdevumiem ir parādīt, ka matrilineāri organizēta sabiedrība ir izprotama ar patrilineārā pasaulē izstrādāto metodi.

1973. gadā Morgentālers tiek uzaicināts etnoloģiskā ekspedīcijā uz Papua-Jaungvineju, kur trīsdesmitajos gados savus pētījumus veica Mīda un Beitsons. Kopā ar Florenci Veisu Morgentāleram izdodas saskatīt reālijas, kurām amerikāņu antropologi nereti snieguši pilnīgi citu interpretāciju. Divus gadus vēlāk Maja Nadiga uzsāk otomi indiāņu etnoloģisku izpēti Meksikā. Sievietēm šajā sabiedrībā ir dominējošā loma, taču šis statuss un viņu ekonomiskās aktivitātes ir pretrunā ar strikti noteiktajām dzimumlomām. Tās nodrošina mačismu, vīriešu ekonomisko un kulturālo dominanci. Tāpēc Nadiga galvenokārt pievēršas sociālajām un psiholoģiskajām stratēģijām, kas sievietēm ļauj emocionāli un ekonomiski izdzīvot. Iegūto materiālu viņa interpretē Alfrēda Lorencera izstrādātajā dzīļu hermeneitikas garā. Turklāt šajā procesā tiek ņemts vērā arī pretpārnēsums.

Laika gaitā etnopsihoanalītiskie pētījumi tiek veikti dažādos reģionos, un analizēta tiek ne tikai sievietes, bet arī vīrieša pasaule. Savukārt sociologs Hanss Bosse, pētot "iekšējo kolonizāciju" (pielāgošanās procesus, kurus

izraisījusi importētā Rietumu izglītības sistēma, radot individuāli patoloģiskas kļūmes attīstībā), izstrādā etnohermeneitikas metodi. Etnohermeneitika ir aicināta skaidrot individuālās un sabiedriskās attīstības saspēli, atsedzot moderno manipulāciju stratēģiju šķietamo nevainību. Septiņdesmito gadu sākumā etnopsihoanalītiskajos pētījumos gūto pieredzi un atziņas analītiķi sāk attiecināt paši uz savu sabiedrību un kultūru. Taču no Freida psihoanalīzei raksturīgajiem vispārinājumiem sociālajā jomā šo procesu iezīmē pievēršanās detalizētiem atsevišķu fenomenu pētījumiem un jauni konceptualizācijas mēģinājumi. Šādi, piemēram, tiek analizēta "pašmāju" sieviešu pasaule. Īpaša vērība tiek veltīta paša pētnieka subjektivitātei, pretpārnesumam, lai nokļūtu pie materiāla, ko viņš izpētes procesā izstumj. Tādējādi tiek novērsts izpētes galvenais traucēklis, proti, *pētnieka iesaistītības neapzināšanās* jeb situācija, kad pētnieks ļaujas ilūzijai – tiek novērots indivīds vai kultūra tā, it kā novērotāja nemaz nebūtu.

Etnoloģiskajos pētījumos gūtā pieredze, pētnieka iesaistītības problēmas izstrāde un iestrāde ļauj veidot etnopsihoanalītisko kultūras teoriju un zinātnes kritiku. Vērā ņemamus rezultātus šajā jomā ir guvis Mario Erdheims, kura darbos lielākoties skatīta bezapziņa vēsturiskā un sociāli kulturālā procesā. Atsaucoties uz Freida darbu "Masu psiholoģija un Es analīze", viņš, piemēram, rāda, kā institucionalizācija destruē zinātnisko pieredzi, kā norisinās neapzinātības vairošana u. tml. Erdheims fiksē, ka bezapzinātība tiek sabiedriski organizēta un ka lielākoties tā norisinās institūcijās, kas organizē publisko dzīvi. Tas, ko sabiedrība nedrīkst zināt (jo šādas zināšanas traucē kundzības īstenošanu), tiek padarīts par neapzinātu, izvērsot ideoloģiju, kuras ietvaros cilvēks arī funkcionē. Īpašu uzmanību Erdheims pievērš jaunībai, kurā tiek nostiprinātas gan sabiedrības bezapzinātības struktūras, gan sabiedrības transformēšanas potenciāls. Viņš aplūko arī svešo (citu) reprezentāciju, nonākot pie atziņas, ka principā šāds svešinieks ir ne tikai psihoanalītiķis, bet jebkurš cilvēks. Psihoanalīzes institucionalizēšana, pārvēršana par akadēmisku disciplīnu atceļ tās svešatnumu, citādību, traucējot vai pat darot neiespējamu psihoanalītisko izziņu. Erdheims uzsver, ka bezapziņa ir "iekšējās ārzemes" (Freids), kurās ikviens ir svešinieks, un ka to ir nepieciešams iemācīties izturēt.

Literatūra

- Adlers M.** *Ethnopsychanalyse. Das Unbewusste in Wissenschaft und Kultur.* – Stuttgart, 1993.
- Apfel R.** *Jugend und Kulturwandel. In memoriam Goldy Parin-Matthèy.* – Frankfurt/M., 1998.
- Benedict R.** *Patterns of Culture.* – Boston, 1934.
- Bosse H.** *Diebe, Lügner, Faulenzer. Zur Ethno-Hermeneutik von Abhängigkeit und Verweigerung in der Dritten Welt.* – Frankfurt/M., 1979.
- Bosse H.** *Der fremde Mann. Jugend, Männlichkeit, Macht. Eine Ethnoanalyse.* – Frankfurt/M., 1994.

- Boyer B.** *Childhood and Folklore. A Psychoanalytic Study of Apache Personality.* – New York, 1979.
- Boyer R.** *Apache Mothers and Daughters. Four Generations of a Family.* – Norman, 1992.
- Burt R.** *Friedrich Salomo Krauss.* – Wien, 1990.
- Crapanzano V.** *The Hamadsha. A Study in Moroccan Ethnopsychiatry.* – Berkeley, 1973.
- Crapanzano V.** *Hermes' Dilemma and Hamlet's Desire. On the Epistemology of Interpretation.* – Cambridge, 1992.
- Dadoun R.** *Géza Róheim et l'essor de l'anthropologie psychanalytique.* – Paris, 1972.
- Devereux G.** *Reality and Dream. The Psychotherapy of a Plains Indian.* – New York, 1951.
- Devereux G.** *Mohave Ethnopsychiatry and Suicide.* – Washington, 1961.
- Devereux G.** *Dreams in Greek Tragedy. An Ethno-psycho-analytical Study.* – Berkeley, 1976.
- Devereux G.** *Ethnopsychanalysis.* – Berkeley, 1978.
- Devereux G.** *Baubo, la vulve mythique.* – Paris, 1983.
- Devereux G.** *Cléomène le roi fou. Étude d'histoire ethnopsychanalytique.* – Paris, 1995.
- Duerr H. P.** (Hrsg.) *Die wilde Seele. Zur Ethnopsychanalyse von Georges Devereux.* – Frankfurt/M., 1987.
- Erdheim M.** *Prestige und Kulturwandel.* – Wiesbaden, 1973.
- Erdheim M.** *Die gesellschaftliche Produktion von Unbewusstheit. Eine Einführung in den ethnopsychanalytischen Prozess (1982).* – Frankfurt/M., 1992.
- Ethnopsychanalyse.* – Frankfurt/M., 1990 ff. Bd. 1 ff.
- Heineman E.** *Mama Afrika. Eine ethnopsychanalytische Studie über Persönlichkeit, Magie und Heilerinnen in Jamaika.* – Frankfurt/M., 1990.
- Heineman E.** *Die Frauen von Palau. Zur Ethnopsychanalyse einer mutterrechtlichen Kultur.* – Frankfurt/M., 1995.
- Heineman E.** *Hexen und Hexenangst. Eine psychoanalytische Studie des Hexenwahns der frühen Neuzeit.* – Göttingen, 1998.
- Heineman E., Krauss G.** (Hrsg.) *Beiträge zur Ethnopsychanalyse.* – Nürnberg, 1992.
- Kardiner A.** (Ed.) *The Individual and His Society.* – New York, 1939.
- Kardiner A.** *The Psychological Frontiers of Society.* – New York, 1945.
- Karrer M.** *Die Piazza. Frauen und Männer in einem süditalienischen Dorf.* – Frankfurt/M., 1995.
- Kayales Ch.** *Gottesbilden von Frauen auf den Philippinen.* – Münster, 1998.
- Kiesel D.** *Gestörte Übertragung: ethno-kulturelle Dimensionen im psychotherapeutischen Prozess.* – Frankfurt/M., 1996.
- Malinowski B.** *Sex and Repression in Savage Society.* – London, 1927.
- Malinowski B.** *The Sexual Life of Savages in North-Western Melanesia.* – London, 1929.
- Mauson W.** *The Psychodynamics of Culture. Abram Kardiner and Neo-Freudian Anthropology.* – New York, 1988.
- Mead M.** *Sex and Temperament in Three Primitive Societies.* – New York, 1935.
- Mead M., Bateson G.** *Balinese Character.* – New York, 1942.
- Mohia-Navet N.** *Ethnologie et psychanalyse: l'autre voie anthropologique.* – Paris, 1995.
- Morgenthaler F., Weiss F., Morgenthaler M.** *Gespräche am sterbenden Fluss. Ethnopsychanalyse bei den latmul Papua-Neuguinea.* – Frankfurt/M., 1984.

- Muensterberger W.** (Ed.) *Man and His Culture*. – New York, 1969.
- Nadig M.** *Die verborgene Kultur der Frau. Ethnopschoanalytische Gespräche mit Bäuerinnen in Mexiko*. – Frankfurt/M., 1986.
- Nadig M.** et al. *Formen gelebter Frauenkultur*. – Zürich, 1991.
- Nathan T.** *La folie des autres. Traité d'ethnopsychiatrie*. – Paris, 1986.
- Nathan T.** *Psychanalyse païenne. Essays ethnopsychanalytiques*. – Paris, 1988.
- Nathan T.** *Rituels de deuil, travail du deuil*. – Grenoble, 1995.
- Parin P.** *Der Widerspruch im Subjekt. Ethnopschoanalytische Studien (1978)*. – Frankfurt/M., 1992.
- Parin P.** *Erfahrungen mit der Psychoanalyse bei der Erfassung gesellschaftlicher Wirklichkeit*. – Wien, 1981.
- Parin P.** *Zu viele Teufel im Land. Aufzeichnungen eines Afrikareisenden (1985)*. – Frankfurt/M., 1993.
- Parin P., Morgenthaler F., Parin-Matthèu G.** *Die Weissen denken zuviel. Psychoanalytische Untersuchungen bei den Dogon in Westafrika (1963)*. – Frankfurt/M., 1993.
- Parin P., Morgenthaler F., Parin-Matthèu G.** *Fürchte deinen Nächsten wie dich selbst. Psychoanalyse und Gesellschaft am Modell der Agni in Westafrika*. – Frankfurt/M., 1971.
- Reichmayr J.** *Einführung in die Ethnopschoanalyse*. – Frankfurt/M., 1995.
- Róheim G.** *Spiegelzauber*. – Leipzig, 1919.
- Róheim G.** *Das Selbst*. – Leipzig, 1927.
- Róheim G.** *Australian Totemism. A Psycho-analytic Study in Anthropology (1925)*. – New York, 1972.
- Róheim G.** *Mondmythologie und Mondreligion*. – Wien, 1927.
- Róheim G.** *Animism, Magic and the Divine King (1930)*. – New York, 1972.
- Róheim G.** *The Riddle of the Sphinx*. – London, 1934.
- Róheim G.** *The Origin and Function of Culture*. – New York, 1943.
- Róheim G.** *Psychoanalysis and Anthropology. Culture, Personality and the Unconscious*. – New York, 1950.
- Róheim G.** *Essays*. – Princeton, 1992.
- Sachs W.** *Black Hamlet. The Mind of an African Negro Revealed by Psychoanalysis*. – London, 1937.
- Spain D.** (Ed.) *Psychoanalytic Anthropologie after Freud*. – New York, 1992.
- Weidmann R.** *Rituale im Krankenhaus. Eine ethnopschoanalytische Studie zum Leben in einer Institution*. – Wiesbaden, 1990.
- Weiss F.** *Die dreisten Frauen. Ethnopschoanalytische Gespräche in Papua-Neuguinea*. – Frankfurt/M., 1991.
- Psychoanalysis and the Social Sciences*. 1947 ff. (no 1960. g. – Psychoanalytic Study of Society).
- The Journal of Psychoanalytic Anthropology. A Quarterly Journal of Culture and Personality*. 1978 ff.
- Nouvelle Revue d'Ethnopsychiatrie* (no 2000. g. – Ethnopsy).
- Curare. Zeitschrift für Ethnomedizin und transkulturelle Psychiatrie*. – Berlin, 1978 ff.

Ko grib sievietē?

Gan Freida kritiķi, gan viņa psihoanalīzes tālākveidotāji ir gandrīz vai vienprātīgi, ka viņš nav atradis atbildi uz jautājumu "Ko grib sievietē?". Patiesības labad jāatzīmē, ka Freids nemaz nav slēpis savu nezināšanu un nav uzskatījis, ka viņa atziņas iezīmē galīgo patiesību. Tomēr nereti Freidam tiek inkriminēta patriarhālisma aizstāvība, kaut gan drīzāk viņu var uzskatīt par vienu no izcilākajiem patriarhālisma izgaismotājiem. Koncepta "peņa skaudība" rašanās, piemēram, tiek skaidrota ar gadsimtu mijas Vīnes gaisotni, psihoanalīzes sniegtais risinājums atvedināts no viktoriānisma paliekām u. tml. Feminismā (un tā saukto dzimumlomu pētījumos) tiek konstruēts Freids, kuru feministes grib atspēkot. Tomēr Freids ir pirmais, kas 20. gadsimtā sniedz iespēju atbildēt radikāli citādi uz jautājumu par to, ko grib sievietē. Un šī iespēja ir saistīta ar atziņu, ka cilvēka dzimums un seksualitāte nav dabisks dots. Freida aizsākto darbu turpina psihoanalītiķi, nokļūstot pie atziņām, kas, sabalsodamās ar viņa idejām, tomēr atšķiras no psihoanalīzes pamatlicēja pieņēmumiem. *Pirmais posms*, meklējot atbildi uz jautājumu par sievietes vēlmēm, *viennozīmīgi ir saistīts ar Freidu*, turklāt atbilžu meklētāji nav nedz feministi vai feministes, nedz arī tā sauktās sieviešu kustības pārstāves. *Otrais posms ir saistīts ar Lakānu*, kurš sniedz no Freida atšķirīgu atbildi. Edīte Zeiferte 1987. gadā publicē grāmatu "Ko grib sievietē?", cenšoties atainot Freida un Lakāna atziņas. Otrā posma galvenā iezīme ir tā, ka Lakāns ir tikai iegansts, lai analītiķes un feministes sniegtu savus risinājumus. *Trešais posms* laiciski gandrīz sakrīt ar otro, to raksturo *Freida feministiskā kritika, postlakāniski feministiskā psihoanalīze un teorijas*, kuru izveidē tiek izmantotas psihoanalīzes izstrādes. 20. gadsimtā netiek sniegta viennozīmīga atbilde uz jautājumu "Ko grib sievietē?". Pašas sievietes dažādās zemēs sniedz atšķirīgas atbildes, pieļaujot iespēju, ka viņas nemaz nezina, ko grib. Taču vienlaikus atbilžu dažādība norāda, ka nav iespējama vienkārša atbilde. Turklāt šāds stāvoklis var vadināt noskaidrot, ko īsti grib vīrietis. Tomēr svarīgākais, kas izriet no šiem atbilžu meklējumiem, acīmredzot ir tas, ka vēlreiz nākas noskaidrot, ko grib, vēlas cilvēks, nesaistot šo gribēšanu vai vēlēšanos tikai ar dzimumisko.

Pirmo reizi izvērstāk savus uzskatus par seksualitāti Freids izklāsta 1905. gadā publicētajā brošūrā "Trīs apcerējumi par seksuālā teoriju". Viņš pieņem 19. gadsimtā izvirzīto ideju par infantilo seksualitāti un uzskata, ka sākotnēji cilvēks ir polimorfī perversa būtne. Tas nozīmē, ka *dzimums un seksualitāte nav dabiski dots konstants lielums*. Freids skata dzimuma (seksualitātes) tapšanu, t. i., ģenēzi. Bez ģenētiskā modeļa viņš izmanto arī

dinamisko, proti, seksuālais tiek skaidrots, izmantojot dziņu konceptu. Turklāt kā seksuālā iezīme tiek skatīta vēlme, kas atšķirībā no vajadzības nav apmierināma.* Freids seksuālajā ietver arī preversijas, relativējot normālā un anormālā pretstatu. Principā tas nozīmē atteikšanos no divdzimuma modeļa, kaut arī Freids (un līdz ar viņu arī citi analītiķi) pārsvarā skata sievietes un vīrieša seksuālo tapšanu. 1925. gadā Freids strādā pie raksta "Dažas anatomiskās dzimumatšķirības psihiskās sekas", kurā *apšaubā savu seksuālās ekvivalences teoriju un pieņemumu par Oidipa kompleksa vienādo norisi abu dzimumu dzīvē.*

Freids izvērs jau agrāk pazīstamo pieņemumu par *biseksualitātes* universālismu. Tas nozīmē, ka indivīds ir nevis vienkārši vīrietis vai sieviete, bet gan abi, bet par problēmu šī biseksualitāte kļūst tikai tad, kad kāda no sekundārajām pazīmēm nav pietiekami sekundāra. Freids savus apsvērumus pamato, atsaucoties uz anatomiskajām dzimumatšķirībām, tomēr uzsver, ka vīrietība vai sievietība nav izvedināma tikai no anatomijas (piemēram, sievietes objekta izvēli lielā mērā nosaka sociālie apstākļi u. tml.). Freids aplūko arī aktivitāti un pasivitāti: vīrieša aktivitāte tiek pielīdzināta agresivitātei, bet sievietes aktivitāte tiek izprasta kā priekšrokas došana pasivitātei. Sievietes konstitucionālais statuss un sociālais stāvoklis izraisa mazohisma veidošanos. Šie Freida izteiktie pieņēmumi vēlāk izraisa asu feministisko kritiku, kurā pieņēmumi bieži vien tiek pārvērsti par viņa uzskatiem. Gluži tādu pašu kritisku izskaidrošanos izraisa arī Freida apsvērumi par libido attīstības fāzēm. Bērnu spēļu novērojumi liecina, ka meitenes var būt tikpat agresīvas kā zēni un ka falliskajā fāzē viņas izmanto klitoru kā peņa ekvivalentu. Freids secina, ka sievietības attīstība norisinās oidipālajā fāzē un sakrīt ar erogēnās jutības pārvirzi no klitora uz vagīnu. Topošai sievietei ir jāveic šī pārvirze, kā arī jāmaina objekta noslogojums (no mātes uz tēvu). Zēns izvairās no kastrācijas draudiem, identificējoties ar tēvu un veidojot spēcīgu *Virš-Es*. Savukārt meitenei ir jātiek galā ar savām un mātes attiecībām un peņa skaudību. Zēns var saglabāt savu saistību ar māti, turpretim meitenei tā ir jāpārveido, atzīstot mātes pārkāpumu vai devalvējot viņu. Meitenei nav kastrācijas baiļu, tāpēc viņa nepilnīgi pārstrādā Oidipa kompleksu un izveido vāju *Virš-Es*. Freids sajūdz kastrācijas draudus ar anatomisko dzimumatšķirību, tomēr dzimuma izveidē noteicošais ir nevis anatomiskais faktors, bet gan cilvēkā iemītošās bailes.

Freids uzsver, ka nepastāv tieša saistība starp bioloģiju (anatomiju) un psiholoģiju, ka neviens dzimums nav tikai aktīvs vai pasīvs. Taču viņš nepēta tieši sievišķo seksualitāti, toties analītiķes jau no paša sākuma pievērs uzmanību sieviešu reakcijām un pārdzīvojumiem. Turklāt analītiķes īsteno vēl bērnu analīzi, bet dažas – Helēna Deuča, Karena Horneja, Melānija Kleina, Edīte Jākobsone – aplūko arī sievietības veidošanos. Sievietības problemātiku risina arī Karls Abrahams un Ernsts Džonss. Abrahams pieņem, ka meitenēm

* Freids nav konsekvents jēdziena "vēlme" izmantošanā, pieļaujot arī situāciju, kad vēlme tiek apmierināta. Taču vēlmes piepildījums ir imaginārs uztvērumš, kas kļuvis par šādas uztveres (t. i., vēlmes piepildīšanas) zīmi. Franciski un angļiski vēlme tiek atveidota ar vārdus "*désir*" un "*wish*", kas ļauj to izprast kā iekāri, baudu vai ilgas.

var būt vaginālas izjūtas, kas varbūt izraisa vaginālo un anālo jomu psihisku sajaukšanos. Bērnībā un pubertātes laikā psihiskās norises ir visai līdzīgas, toties jaunībā, kad vēlmi pēc klitora kairinājuma aizstāj vēlme pēc vaginālā apmierinājuma, atkārtojas agrīnie pārdzīvojumi. Tomēr nāve neļauj Abrahamam izstrādāt savus pieņēmumus, saskaņā ar kuriem jau sākotnēji pastāv vaginālā sievietība. Modificētu sievietības izpratni izstrādā arī Džonss. Viņš nošķir kastrāciju no afanisma, kas reprezentē ilgstošu seksuālās tīksmes izžušanu. Bailes no afanisma, kas rodas, viņoties oidipālās vēlmēs, meitenei liek atteikties no savas sievietības. Džonss sniedz arī citu peņa skaudības interpretāciju. Sākotnēji šī skaudība izpaužas kā tieksme orāli inkorporēt peni. Vēlāk orālo pievilksmi aizstāj ānuss un vagīna. Tādējādi meitene vēlas inkorporēt, introjicēt peni, lai to pārvērstu bērņā, vai izjust ar tā starpniecību baudu orālā, anālā vai ģenitālā dzimumaktā. Savukārt Karena Horneja uzskata, ka meitenes oidipālā fāze esot baiļu atvairīšana, kuras izraisot tēva eventuālā vardarbība. Toties Melānija Kleina meitenes bailes skaidro ar neapzinātām zināšanām par sākotnējo, bērņīgi sievišķo seksualitāti. Analītiķes izstrādā dažādas teorijas par sievietību, turklāt daudzas no viņām jau trīsdesmitajos gados izvirzās psihoanalītiķu apvienību vadošajos amatos.

Tieši sievietības problemātikai pievērsās trīs Abrahama skolotas analītiķes – Deuča, Horneja un Kleina. Horneja apšaubā Abrahama uzskatu, ka preoidipālā fāzē meitene pēc atziņas, ka viņai nekad nebūs penis, sāk apskaut māti un vēlēties bērnu no tēva. Viņa norāda, ka peņa trūkums nostāda meiteni sociāli zemāk novērtētā stāvoklī. Meitene identificējas ar māti, bet tēva atraidījums viņu atgrūž preoidipālā fāzē. Šis pārdzīvojums atveidojas turpmākajās attiecībās ar vīriešiem: viņa var reaģēt atriebīgi, dumpinieckiski u. tml. Turpretim Deuča atzīst Freida pieņēmumu par meitenes Oidipa kompleksa saistību ar kastrācijas bailēm, norādot, ka klitors nav pielīdzināms penim. Savukārt Kleina uzskata, ka meitenes vērsanos pret sievietisko ievirzi izraisa bailes un dusmas pret māti. Marī Bonaparte aplūko vīrieša un sievietes nevienādās lomas dzimumaktā un seksualitātes izjūtu. Viņa pretstata vīrieša un sievietes seksuālo baudu, atzīmējot, ka sieviete piedzīvo nepatīkamas menstruācijas, asiņošanu deflorācijas aktā un dzemdībās. Bonaparte secina, ka sievietēm jāatbrīvojas no infantīlām bailēm, lai viņas nekļūtu mazohistiskas. Anna Freida zēna un meitenes atšķirības skaidro, saistot Oidipa kompleksa izžušanu ar atvairīšanas mehānismiem un īpašas emocionalitātes rašanos. Analītiķes izstrādā dažādas interpretācijas, tomēr tās vieno interese par to, *kā un cik lielā mērā bioloģija nosaka sievietes likteni*. Trīsdesmito gadu otrajā pusē sievietības problemātikas apjēgsme sāk aizvien vairāk diferencēties. To nosaka arī analītiķu pārcelšanās uz citām zemēm, iekļaušanās cita kultūrvēsturiskā konteksta sabiedrībās: Kleina izceļo uz Angliju jau 1926. gadā, Horneja 1932. gadā ierodas Čikāgā, divus gadus vēlāk Deuča apmetas Bostonā, bet Jākobsone 1936. gadā pārcēlas uz Ņujorku.

Deuča savas grāmatas "Sievietes psiholoģija" otrā sējuma ievadā norāda uz sieviešu atšķirīgo socializāciju Eiropā un ASV. Amerikānietes esot emancipētākas par eiropietēm, jo ieceļošanas laikā palīdzējušas saviem vīriem.

Deuča izšķir femīnu sievieti un mātišķu sievieti, kuras narcistiskā vēlme tikt mīlētai altruistiski pāriet uz bērnu vai tā aizstājēju. Mātišķība var izvērsties vai nu mātes mīlestībā un maigumā, vai arī pārmērīgā aprūpes izjūtā, bet konflikts starp mātišķību un seksualitāti piešķir mātiskumam tā plašumu un dziļumu. Deuča apgalvo, ka psihiski integrēta sieviete var apmierināt savu seksualitāti un mātiskumu ar vienu vīrieti, tādējādi iekļaujot savos apsvērumos morālu komponentu. Deuča amerikanizē sievietības tēlu, viņas uzskatos atveidojas četrdesmito gadu mātiskuma ideāls. Vīrišķā pārākuma un paternālisma atzīšana nosaka to, ka sieviete Deučas skatījumā ir mazohistiska, narcistiska un pasīva.

Horneja uzsver, ka koncentrēšanās uz falliskās fāzes izpēti ir vīrišķi noleiktas kultūras izpausme. Viņa norāda, ka psihoanalīzē īstenotā sievišķās bioloģijas un mazohisma sasaiste tiek veikta, neņemot vērā sabiedrisko priekšnosacījumus. Horneja apšaubā, ka meitenē pastāv mazohistiska dziņa, un uzskata, ka klīniskās diagnozes ir arī kultūras izpausme. Kaut arī viņa aplūko sieviešu neirotikās tendences, Hornejas galvenā uzmanība ir veltīta nevis sievietei, bet gan visu neirotiķu iekšējiem konfliktiem mūsdienu sabiedrībā. Deuča skata Oidipa kompleksa problemātiku, Horneja pēta fantāziju un neurožu sociālos cēloņus, savukārt Kleina pievēršas agrīnās bērnības – bērna un mātes attiecību neapzināto mehānismu – izpētei. Līdzīgi Hornejai, Kleina uzskata, ka meitenēm masturbēšana izraisa mazāku apmierinājumu nekā zēniem. Taču šajā “trūkumā” meitenes vaino māti un šādi pastiprina savas bailes. Meitene var pārvarēt savas bailes, tikai kļūstot par māti. Kleina pieņem, ka meitenes bailes kļūst par māti atbilst zēna kastrācijas bailēm. Savukārt Edīte Jākobsonē atklāj, ka viņas pacienšu Virs-Es ir veidots daudz smalkāk, nekā tas aplūkots pastāvošajā psihoanalītiskajā literatūrā. Viņa uzsver, ka meitenei kastrācijas bailes ir daudz diferencētākas un ka šī perioda pārdzīvojumi tiek sabiedriski determinēti. Neraugoties uz atšķirībām, Deuča, Horneja, Kleina un Jākobsonē tomēr sievietības apjēgsmē fiksē un analizē *dzimumu nevienlīdzību*. Un šīs atziņas tiek izmantotas feministiskajā kritikā.

Jaunu pavērsienu sievietības problemātikas apjēgsmē iezīmē Žaks Lakāns, kaut arī viņš tieši šai problemātikai nepievēršas. No viņa tekstiem tiek izveidots krājums, un 1982. gadā tas tiek publicēts angļiski ar nosaukumu “Sievišķā seksualitāte” un kļūst par vienu no svarīgākajiem postlakāniskās feministiskās psihoanalīzes avotiem. Viņa psihoanalītiskais aparāts tiek izmantots arī feministisko teoriju izveidē, turklāt feministes lielākoties ir kritiskas pret Lakānu, kuru principā raksturo antifeministiska pozīcija. Lakāna uzmanības centrā ir runājošais subjekts, kas dzīvo valodas, sociālo institūtu un procesu simboliskajā līmenī. Es veidošanās aizsākas spoguļstadijā, kad bērns sāk uztvert sevi kā atsevišķu, no mātes šķirtu būtni. Turklāt Es vienlaikus tiek izprasts kā Cits, t. i., nepastāv stabila Es identitāte. Identifikācijā liela loma ir fantāzijas simboliskajai konstrukcijai. Galvenais mehānisms identifikācijas procesā ir iekāre, alkas. Skaidrojot šā mehānisma darbību, Lakāns izmanto Freida aprakstīto bērnu “prom-klāt” spēli. Alku paradokss Lakāna skatījumā izpaužas tajā, ka alkas attiecas nevis uz reālo, bet gan simbolisko,

zudušo objektu (zudušo objektu var apzīmēt arī ar jēdzienu "Cits"). Tādējādi Oidipa kompleksā Lakāns tēva figūru aizstāj ar simbolu – tēva vārdu, bet falls tiek skatīts nevis kā fizisks orgāns, bet gan kā alku un trūkuma simbolisks aizstājējs. Falls ir apzīmējošais, attiecībā pret kuru veidojas kā vīrietis, tā sievietē. Taču sievietē savu apzīmētāju var atrast tikai Citā, tas ļauj Lakānam teikt, ka *sieviete nemaz neeksistē*. Sieviete var būt ne tikai atkarīga no Cita, bet, būdama vīrieša fantāzijas objekts, arī aizņem tā vietu. Simboliskajā līmenī Lakāns sievietes seksualitāti skaidro ar jēdzienu "maskarāde", kuru detalizēti iztirzā rakstā "Falla nozīme" (1958). Sievietes maskarādes ķermenis attiecībā pret fallu kā zīmi ir alku ķermenis. Rakstā "Dievs un sievietes bauda" Lakāns izvirza tēzi, ka sievietes bauda (*jouissance*) var nebūt saistīta ar fallu (Citu, Dievu), bet atrasties *viņpus falla*. Tādējādi sievietes bauda ir zīme par pretošanos Citam, taču tā nav artikulējama tradicionālajos jēdzienos, t. i., sievietes seksualitāti izteic atziņa "Jūtu, bet nesaprotu".

Feministes kritizē kā Freidu, tā Lakānu. Keita Milleta 1970. gadā publicē grāmatu "Seksuālā politika", kurā aplūko sievietes bioloģisko, anatomisko determinējumu psihoanalītiskajā sievietības koncepcijā. Viņa uzskata, ka psihisko nevar atveidot no bioloģiskā, ka sievietību nevar izskaidrot ar bioloģisko defektivitāti, kā to dara Freids. Par pozitīvu viņa uzskata Freida bezapziņas un valodas koncepciju, kas ļauj skaidrot sievietes fenomenu. Feministiskās filosofijas mērķis viņas izpratnē ir pierādīt sievietes un viņas vēlmes pašpietiekamību. Sulamīte Faierstouna grāmatā "Dzimuma dialektika. Feministiskās revolūcijas nosacījums" (1970) cenšas parādīt, ka sievietes apspiešana ideoloģiski tiek pamatota ar Freida izstrādāto anatomiskā determinisma koncepciju. Viņa mēģina pierādīt, ka sievietības patriarhālo traktējumu izraisa nevis bioloģiskās vai simboliskās, bet gan sociālās determinantes. Pirmā anglosakšu feministe, kas psihoanalīzi izmanto kā sieviešu atbrīvošanas līdzekli, ir Džuljeta Mitčela (dz. 1940. g.). Atšķirībā no citām feministēm Mitčela uzsver, ka, noraidot Freidu, viņas kaitē tikai pašas sev. Mitčela kritizē feministes par vienkāršotu Freida izpratni, viņam piedēvēto normalitātes nostiprināšanu u. tml. Astoņdesmito gadu sākumā viņa pati kļūst par analītiķi, turpina analizēt sievietības problemātiku un pildīt vidutājas funkcijas starp psihoanalīzi (Freida un Kleinas variantā) un feminismu, franču un angļu feministēm.

Lakāna darbiem ir milzīga ietekme uz feministisko psihoanalīzi, taču viņa idejas tiek arī kritizētas. Par Lakāna nopelni tiek uzskatīta subjekta kā dabiska dotuma problematizēšana un dekartiskā *cogito* kritika. Viņš esot arī veicinājis seksualitātes diskursa leģitimāciju akadēmiskajā diskursā. Lakāns esot parādījis, ka subjektam vienmēr ir jāieņem seksualizēta pozīcija, identificējoties ar sociāli noteiktajiem vīriešu un sievietes dzimuma atribūtiem. Vienlaikus tiek atzīts, ka Lakāns sievietības fenomenu ir novietojis ārpus vēstures un realitātes. Viņš tiek kritizēts par falla nozīmības uzsvēršanu, tāpēc feministes viņa koncepciju dēvē par fallocentrisku un pakārtotu tradicionālajām varas (dominēšanas) vērtībām. Feministes gan izmanto seksualitātes skaidrošanā simboliskā konceptu, taču īpaši uzsver seksualitātes un varas attiecības, to,

ka subjekta seksualitāti nosaka varas manipulatīvās stratēģijas. Sievietības risinājums tiek izvērstis alku, ilgu konceptā, kuram nav nepieciešams Cits. Tādējādi feministes tiek aicinātas īstenot *nefallisku* (Dž. Gellopa) attieksmi arī pret Lakānu.

1974. gadā Mitčela publicē grāmatu "Psihoanalīze un feminisms", kurā interpretē psihoanalīzi no feministiskā skatījuma. Viņa norāda uz psihoanalīzes izmantojamību feminismā, uzsverot, ka tieši psihoanalīze palīdz izprast un analizēt patriarhālisma represīvos mehānismus attiecībā pret sievietēm un sievietību. Mitčela izvērš arī atziņu par seksualitātes simbolisko iedabu. Viņa nošķir seksualitātes un psihoseksualitātes jēdzienus, norādot, ka psihoseksualitāte apzīmē apzinātu un neapzinātu fantāziju un aktivitāšu sistēmu, kas rada tīksmi, atšķīroties no vienkāršas vajadzību apmierināšanas. Psihoseksuālajā struktūrā pastāv vēlmes, kuras nevar nedz pilnīgi apmierināt, nedz arī apspiest. Šāds seksualitātes un vēlmes tips tiek nosaukts par *jouissance femme*, saistot to ar sievietību vispār. 1982. gadā Mitčela kopā ar Žaklīnu Rouzu izdod grāmatu "Sievīšķā seksualitāte", kas ietver ne tikai Lakāna tekstu tulkojumus, viņa ideju feministisku interpretāciju, bet arī kritiku. Tajā pašā gadā tiek izdota arī Džeinas Gellopas grāmata "Meitas pavadināšana. Feminisms un psihoanalīze", kurā psihoanalīzei tiek atvēlēta pakārtota loma (atšķirībā no Mitčelas 1974. gadā publicētās grāmatas), bet sievietība izteikta feminisma jēdzienos. Sešus gadus vēlāk viņa publicē grāmatu "Domāt ar ķermeni", kuras apvākojumam jau jāizsaka feministiskās domāšanas specifika. Grāmatas vākam tiek izmantota fotogrāfija, kurā nav izšķirami medmāsa, dzemdētājas un no viņas klēpja nākošā mazuļa ķermeņi. Savus uzskatus Gellopa pamato, pievēršoties vēlereizējai Doras gadījuma interpretācijai. Dora nevar pateikt K. kungam "nē", taču negrib teikt arī "jā". Viņa nesaka "nē", ļaujot K. kungam sevi iekārot, taču šādi tikai nodrošina savu sievišķo baudījumu (*jouissance*). Gellopas izpratnē Dora īsteno sievišķo alternatīvu patriarhālisma apstākļos, apliecinot pašpietiekamu un patstāvīgu sievietību. Arī Džesika Bendžamena grāmatā "Mīlestības važas" (1988), izmantojot intersubjektivitātes konceptu, mēģina izstrādāt alternatīvu sievietības topoloģiju.

Mitčelai līdzīga karjera veidojas Jūlijai Kristevai: viņa sāk kā literatūrzinātniece, kļūst politiski aktīva un pievēršas Lakāna idejām, beigu beigās kļūstot par tā saukto freidisko psihoanalītiķi. Kristeva ierodas Parīzē no Bulgārijas un drīz vien iekļaujas feministu grupā, kas uzskata, ka feminisms pastāv tāpēc, ka sievietes visās jomās tiek apspiestas. Literatūrzinātnē uz Kristevu lielu iespaidu atstāj viņas skolotājs Rolāns Barts (1915–1980), taču viņa apmeklē arī Lakāna priekšlasījumus, kurš uzstāj, ka kaut ko var saprast tikai *pārprašanā*, t. i., interpretējot kā teikto, tā neteikto. Kristevas darbos atveidojas gan viņas semiotiskās, gan feministiskās un psihoanalītiskās intereses. Taču savu feministiski politisko angažētību viņa neizvirza priekšplānā, uzskatot, ka psihoanalītiķis nevar publiski uzspiest savas politiskās idejas, jo tas traucē pārnese veidošanos. Viena no ievērojamākajām franču feministēm ir Elēna Siksū (dz. 1937. g.). Arī viņa pievēršas Doras gadījuma analīzei, transformējot

histērijas izpratni. Viņa uzskata, ka sievietes vēlmes (alkas) ir nevis jāapspiež, bet, gluži pretēji, jārealizē. Siksū uzsver, ka sievietes alkām raksturīgs noteikta vēlmju objekta trūkums, t. i., *sieviete grib visu*, taču pasaule dod tikai kaut ko. Tomēr histēriķe saskaņā ar Siksū nesamierinās ar šo stāvokli un turpina vēlēties savu vēlmi. Tādējādi Siksū apvērš tradicionālo priekšstatu par sievietes histēriju kā slimību un uzskata to par sievietes subjektivitātes realizāciju, piešķirot tai pozitīvu raksturojumu. Siksū uzsver, ka nepieciešams noskaidrot sievietes baudījuma (*jouissance*) atšķirību no vīrieša baudas un tā iekļaušanos ķermenī un bezapziņā. Viņa vērsās pret visiem neapzinātajiem strukturālajiem nosacījumiem, kas kavē sievietību.

Vēl militantāka par Siksū ir viņas kolēģe Lisa Irigaraja. Viens no viņas populārākajiem darbiem saucas "Dzimums, kas nav viens" (1977). Irigaraja cenšas dekonstruēt fallocentrisko sievietes kā vīrieša "cits" konstrukciju un veidot līdzekļus, kas ļautu izteikt sievietību autonomos jēdzienos. Kā galveno līdzekli decentrētās sievietības raksturošanai viņa izmanto konstruktu "histēriķe", saskatot histērijas tehnikā patriarhālā diskursa un fallocentriskās loģikas apvēršanu (ekscēsīvo mimēzi). Histērijā tiek pārkāptas tradicionālās identitātes robežas, un tas izpaužas ķermeniskajos (fiziskajos) raksturojumos, kas parasti tiek attiecināti uz sievieti. Histērijā sieviete noraida sevis kastrēšanu un aktīvi īsteno sevi. Irigarajas izpratnē histērija ir performatīva, t. i., tā izpaužas ekscēsā un ir nevis esenciāls sievietības raksturojums, bet gan parodija par to, kas no viņas tiek gaidīts. Seksualitātes problemātiku Irigaraja skata nevis būtības, esences, bet gan performatīvās reprezentācijas jēdzienos. Grāmatā "Dzimums, kas nav viens" viņa cenšas pierādīt, ka tikai sieviete spēj reprezentēt neresīvu libido. Sievietes libido saskaņā ar Irigaraju ir autoerotisks un plurāls. Sievietes seksualitāti viņa raksturo, izmantojot lūpu metaforu: tās ir kaut kas viens un vienlaikus divas, bet nav zināms, kur viena lūpa sākas un otra beidzas. Tādējādi *sieviete ir kaut kas vairāk par vienu*. Turklāt sievietei dzimuma orgāni ir gandrīz vai visur, tāpēc viņas baudījuma ģeogrāfija ir daudzveidīgāka un diferencētāka, nekā to spēj iedomāties vīrieši.

Jau Siksū aplūko tā saukto sievietes rakstību. Savukārt filosofe Sāra Kofmane (1934–1994) cenšas atsegt sievieti Freida rakstībā ("Sievietes noslēpums", 1980). Kofmane tiek uztverta kā Deridā dekonstruktīvisma pārstāve, kaut arī viņa uzsver savu patstāvību. Grāmatā "Sievietes noslēpums" tiek analizēti Freida darbi, fiksējot tajos sievietes, sievišķā zīmes. Kofmane uzskata, ka Freida bailes no sievietes seksualitātes izraisījušas viņa bailes no sievišķā sevī un ka viņš tās pārvarējis, postulējot biseksualitāti kā normatīvu dzimuma principu. Šīs bailes no sievišķā Freidam liek pielīdzināt histērisko kriminālajam. Gan vienā, gan otrā gadījumā pastāv kaut kāds noslēpums, kas figurē protagonistā (noziedznieka vai histēriķes) darbībā, kuras nepieciešams izgaismot. Atšķirība ir tā, ka noziedznieks apzinās savu nodarījumu, turpretim histēriķes noslēpums ir viņā pašā. Tā kā histēriķe neapzinās savu noslēpumu, viņai ir nepieciešams cits (ārsts, skolotājs, vīrietis), kas to spēj atšifrēt. Psihoanalīzē histēriķei ļauj runāt, lai atzītu par vainīgu (slimu).

Kofmane uzskata, ka runas par sievietes noslēpumu un tā atšifrēšanu ir tipiska vīriešu nodarbe, jo sievietes, būdamas skeptiķes, zina, ka patiesība nemaz nepastāv. *Histērija sievietei rodas, ja cenšas viņu iekļaut patiesībā.*

Freidiski orientētās analītiķes Francijā principā nepievienojas feminismam, kaut arī dažkārt aizstāv tā pamatziņas. Par prominentāko šo analītiķu pārstāvi var uzskatīt Žanēnu Šaskē-Smirgelu. 1964. gadā viņa publicē rakstu krājumu, kas veltīts sievietības problemātikai. Sievietes mazohismu Šaskē-Smirgela, piemēram, saista ar vainas izjūtu un sacelšanos pret māti, nevis ar vēlmi kļūt par vīrieti. Savos darbos viņa izmanto Žannas Lamplas de Grotas, Rūtas Mekas-Brunsvikas, Annijas Reihās un Filisas Grīnekras izstrādes. Šaskē-Smirgela cenšas izskaidroties arī ar Lakāna pamatidejām, aplūkojot perversijas un lakānistu metaforiskos formulējumus. Vācijā Šaskē-Smirgelai līdzīga figūra ir Aleksandra Mičerliha trešā sieva Margareta Mičerliha-Nīlsena (dz. 1917. g.). Septiņdesmitajos gados viņa iesaistās feministiskajā kustībā un iestājas par sieviešu atbrīvošanu. Mičerlihas-Nīlsenas psihoanalītiskā feminisma raksturīgākā iezīme ir *izteikts politiskums*. Grāmatā "Miermīlīgā sieviete" (1985) viņa atzīst, ka, kaut arī sievietes gandrīz vienmēr ir bijušas kara trofejas, tomēr viņas ir labāk bruņotas, lai apkarotu mūsdienu sabiedrības iracionalitāti. Mičerliha-Nīlsena noraida sieviešu emancipācijas abstraktās diskusijas un risina, piemēram, abortu un pārāpdzīvotības problemātiku. Viņas piekritējas ir arī konservatīvas analītiķes, kas iestājas par sievietes dvēseles atsvabināšanu, neiesaistoties tiešā politiskā darbībā. Socioloģe Nensija Hodorova, piemēram, cenšas saistīt psihoanalīzi ar feminismu, izmantojot objektattiecību teoriju. Mūsdienu feministes un analītiķes iesaistās arī diskusijās par homoseksuālismu, kas vairs netiek uzskatīts par slimību vai stagnāciju attīstībā. Tādējādi tikai apstiprinās tas, ka sievietes grib aizvien vairāk un ka praktiski to arī realizē.

Literatūra

- Abel E.** *Female Subjects in Black and White: Race, Psychoanalysis, Feminism.* – Berkeley, 1997.
- Alpert J.** (Hrsg.) *Psychoanalyse der Frau jenseits von Freud.* – Berlin, 1991.
- Baker-Miller J.** (Ed.) *Psychoanalysis and Women.* – Harmondsworth, 1974.
- Benjamin J.** *The Bonds of Love. Psychoanalysis, Feminism and the Problem of Domination.* – New York, 1988.
- Bourdin D.** *Janine Chasseguet-Smirgel.* – Paris, 1999.
- Brede K.** (Hrsg.) *Was will das Weib in mir?* – Freiburg, 1989.
- Butler J.** *Antigones Claim.* – New York, 2000.
- Calle-Gruber M.** (Dir.) *Hélène Cixous, croisées d'une oeuvre.* – Paris, 2000.
- Chasseguet-Smirgel J.** (Dir.) *La sexualité féminine.* – Paris, 1964.
- Chodorow N.** *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender.* – Berkeley, 1978.
- Cixous H.** *Portrait de Dora.* – Paris, 1976.
- Firestone S.** *The Dialectic of Sex. The Case for Feminist Revolution.* – New York, 1970.
- Gallop J.** *The Daughter's Seduction. Feminisms and Psychoanalysis.* – London, 1982.

- Gallop J.** *Thinking Through the Body.* – New York, 1988.
- Glassgold J.** (Ed.) *Lesbians and Psychoanalysis.* – New York, 1995.
- Heenen-Wolff S.** *Neues vom Weib. Französische Beiträge.* – Göttingen, 2000.
- Hughes J. M.** *Freudian Analysts, Feminist Issues.* – New Haven, 1999.
- Irigaray L.** *Ce sexe qui n'en est pas un.* – Paris, 1977.
- Irigaray L.** *Le sexe linguistique.* – Paris, 1987.
- Irigaray L.** *Sexes et genres à travers les langues.* – Paris, 1990.
- Irigaray L.** *Le souffle des femmes.* – Paris, 1996.
- Kofman S.** *Énigme de la femme.* – Paris, 1980.
- Kristeva J.** *Histoires d'amour.* – Paris, 1983.
- Kurzweil E.** *Freudian and Feminists.* – Boulder, 1995.
- Lorraine T.** *Irigaray & Deleuze. Experiments in Visceral Philosophy.* – Ihtaca, 1999.
- Millet K.** *Sexual Politics.* – New York, 1970.
- Mitscherlich-Nielsen M.** *Die friedfertige Frau.* – Frankfurt/M., 1986.
- Mitscherlich-Nielsen M.** *Erinnerungsarbeit. Zeugen des Jahrhunderts.* – Frankfurt/M., 1993.
- Mitscherlich-Nielsen M.** *Ist Partnerschaft überhaupt möglich?* – München, 1994.
- Mitscherlich-Nielsen M.** (Hrsg.) *Psychoanalytische Diskurse über Weiblichkeit von Freud bis heute.* – Stuttgart, 1996.
- Mitchell J.** *Psychoanalysis and Feminism. Freud, Reich, Laing and Women.* – New York, 1974.
- Mitchell J.** *Women. The Longest Revolution.* – London, 1984.
- Mitchell J.** *Mad Men and Medusas. Reclaiming Hysteria.* – New York, 2000.
- Mitchell J., Rose J.** *Femine Sexuality. Jacques Lacan and the Ecole freudienne.* – New York, 1982.
- Nadig M.** *Die verborgene Kultur der Frau.* – Frankfurt/M., 1986.
- Person E.** *Dreams of Love and Fateful Encounters.* – New York, 1988.
- Rose J.** *Sexuality in the Field of Vision.* – London, 1986.
- Rose J.** *States Fantasy.* – Oxford, 1996.
- Schelley S.** (Ed.) *Psychoanalysis and Woman.* – New York, 2000.
- Schönbern F.** *Margareth Mitscherlich. Zwischen Psychoanalyse und Frauenbewegung.* – Frankfurt/M., 1997.
- Seifert E.** *Was will das Weib? Zu Begehren und Lust bei Freud und Lacan.* – Weinheim, 1987.
- Smith J. H.** *Psychoanalysis, Feminism and the Future of Gender.* – Baltimore, 1994.
- Sprengnether M.** *The Spectral Mother. Freud, Feminism and Psychoanalysis.* – Ithaca, 1990.
- Stevens Ch.** *L'écriture solaire d'Hélène Cixous.* – Amsterdam, 1999.
- Wright E.** (Ed.) *Feminism and Psychoanalysis.* – Oxford, 1992.
- Жеребкина И.** *Почти мое желание... Постмодернизм. Психоанализ. Феминизм.* – Москва, 2000.

Psihoanalīze un māksla

Attiecības starp psihoanalīzi un disciplinām, kas skata mākslu, tās nosacījumus vai estētisko refleksiju, joprojām ir neskaidras, neraugoties uz to, ka šīs attiecības tiek aplūkotas līdz ar analīzes rašanos. Nav skaidras arī psihoanalīzes attiecības ar mākslu – nereti analīze tiek skatīta kā māksla (tehnikas izmantošanas ziņā), bet paši analītiķi apzināti vai neapzināti psihoanalīzi veido kā dzīves mākslu. Var izšķirt vairākus psihoanalīzes un mākslas attiecību aspektus. 1. *Māksla tiek skatīta kā psihoanalītisko atziņu apstiprinājuma joma.* Šādā skatījumā māksla netiek aplūkota pati par sevi, nav pamata arī runāt par mākslas psihoanalītisko teoriju. Tomēr laika gaitā šāda teorija tiek veidota, lai gan to raksturo divas iezīmes: lielākoties šāda teorija attiecas uz literatūru, un principā tā tiek izvēsta fragmentāri, vispārīgi. 2. *Mākslas pasaules pārstāvji saskata psihoanalīzē savu centienu pamatojumus vai izmanto tās atziņas savu daiļdarbu veidošanā.* Sākotnēji arī šajā gadījumā šādu pozīciju lielākoties pārstāv literāti. Diskusijas par psihoanalīzes un mākslas attiecībām kulminē 20. gadsimta divdesmitajos gados un lielā mērā atrodas Freida zīmē. Sešdesmitajos gados diskusijas atsākas, tās iezīmē atgriešanās pie iepriekšējo izstrāžu problemātikas (attiecīgo darbu pārpublicēšanas un apjēgšanas) un Žaka Lakāna nostādņu aprobēšana. Vienlaikus arī psihoanalītiķu (lielākoties Freida) teksti tiek skatīti un analizēti kā literāri darbi. Psihoanalīzes un mākslas attiecības raksturo vēl viens aspekts. 3. *Mākslas teorētiski pārņem psihoanalīzes idejas savu koncepciju izveidē vai analītiķi izstrādā savu mākslas interpretāciju.* Arī šo attiecību gadījumā vērojama teorētiska neizvērstība, vienotas teorijas trūkums. Tomēr laika gaitā šo attiecību aspektā iezīmējas vismaz divas novitātes. Viena no tām ir saistīta ar feministiskajiem centieniem, bet otra izpaužas kā literatūrvēsturiski vai kultūrvēsturiski pētījumi, skatot psihoanalīzi tā sauktās “nervu mākslas” kontekstā.

Psihoanalīzes un mākslas sākotnējās attiecības iezīmē pats Freids. 1897. gada 15. oktobra vēstulē Vilhelmam Flisam (1858–1928) Freids raksta, ka ikviens reiz savā fantāzijā ir bijis Oidips, aizsākdams diskursu par šo likteņdrāmu tās visdažādākajās modifikācijās. Gadu vēlāk (20. jūnijā) Freids raksta Flisam par Konrada Meijera (1825–1898) romānu “Tiesnese” (1885), *pirmo reizi attiecinādam* veidojamo psihoanalīzi uz literāru darbu. Freids norāda uz zināmu klīnisko simptomu sakrītību ar literārā darba elementiem un to, ka neirotiķi izstrādā tā saukto ģimenes romānu (fantāzijas par savu izcelsmi un saistību ar vecākiem). Freids nepiedāvā literatūras psihoanalītisku interpretāciju, to viņš nedara arī Oidipa motīva izpētē. Pētījumi par Oidipu ir nevis psihoanalītiskās literatūrteorijas, bet gan psihoanalītiskās

teorijas pamatotības modelis. Freids pieļauj, ka dzejniekiem (rakstniekiem) jau izsenis ir bijusi pieeja bezapziņai, un Artūru Šnicleru (1862–1931) pat uzskata par savu “dubultnieku”, līdzinieku literatūras jomā. Freids sarakstās un uztur draudzīgas attiecības ar daudziem sava laika ievērojamiem rakstniekiem: Romēnu Rolānu, Stefanu Cveigu, Tomasu Mannu, Arnoldu Cveigu, Lionu Feihtvangeru u. c.

Dzejnieks saskaņā ar Freidu ir kreativitātes iemiesojums, kurš, līdzīgi sapņotājam, ļauj vaļu saviem priekšstatiem un asociācijām, kondensējot (sadzejojot) to visu jēgpilnā vārdu saaudumā. Literārais darbs sakņojas kā dzejnieka sapņos, tā dzīvē. Junga vedināts un viņa intereses par kultūrvēsturiskās un individuālās bezapziņas saistības rosināts, Freids 1907. gadā publicē rakstu, kurā analizē Vilhelma Jensena (1837–1911) novele “Gradiva” (1903) – “Apmātība un sapņi V. Jensena ‘Gradivā’”.^{*} Novele tiek aprakstīts arheologs, kas iemīlas sievietes statujā un dodas uz Pompeju, kur, viņaprāt, dzīvo statujas modelis. Pompejā arheologs sastop sievieti, kas viņam iemieso Gradivu. Varoņa apmātību ar sievieti, interesi par viņas kājām un sandalēm Freids skaidro kā erotisko fantāziju izpausmi un izstumto bērnības vēlmju manifestāciju. 1908. gadā Freids publicē nelielu rakstiņu “Dzejnieks un fantāzēšana”, kas kļūst par pamatu dažādajiem psihoanalītiskajiem pētījumiem par mākslu. Mākslinieks un bērns nopietni uztver savu fantāzijas pasauli, kuru nošķir no realitātes. Bērna fantāzijas spēli Freids vēlāk raksturo ar “klāt” un “prom” izspēli. Kā bērns, tā dzejnieks rada savu pasauli, sakārtodams tajā savu fantāziju elementus, taču dzejniekā šī darbība iziet ārpus viņa paša personas. Freids salīdzina bērna spēli (*Spiel*) ar mākslinieka spēlēm – komēdiju, traģēdiju, aktieri u. tml. (*Lustspiel*, *Trauerspiel*, *Schauspieler*). Viņš norāda, ka neregulāri sadzejotā pasaule pretstatā reālajai var kļūt par baudas (tiksmes) avotu.

Freida pievēršanās mākslas pasaulei nereti tiek pārprasta, bet tās interpretācija transformēta atbilstīgi citiem nolūkiem. 1910. gadā Freids publicē studiju par Leonardo da Vinči, kurā principā tiek analizēta viena viņa bērnības atmiņa vai fantāzija.^{**} Arī 1914. gadā anonīmi publicētais raksts “Mikelandželo Mozus” ir veltīts ne tik daudz Mikelandželo un mākslai, cik Mozus problemātikai. 1928. gadā Freids publicē rakstu “Dostojevskis un tēva nogalināšana”, taču arī tajā viņš nepiedāvā literatūras (mākslas) psihoanalītisko interpretāciju. Freids cenšas atsegt Dostojevskī mītošās bailes un konfliktus, kas atveidojas viņa rīcībā un darbos, nevis izskaidrot krievu rakstnieka daiļradi. Tādējādi Freida interpretācijas atšķiras no analītiķu vai psihoanalīzes rosinātām studijām. Piemēram, Jolans Neufelds 1923. gadā publicē darbu “Dostojevskis. Viņa psihoanalīzes skice”, kurā apgalvo, ka cilvēka liktenis ir Oidipa

^{*} Freids vēlāk arī sarakstās ar Jensenu, kurš principā pieņem viņa izstrādāto interpretāciju.

^{**} Tādējādi šā darba nosaukuma latviskā atveide “Leonardo da Vinči bērnības atmiņas”, izmantojot vārda “atmiņa” daudzskaitli, nav precīza. Neprecīzs savā interpretācijā ir arī Freids, jo raksta par liju, kaut gan īstenībā ir runa par kliju. Šī kļūda ir izskaidrojama ar neprecīzo Dmitrija Merežkovska (1865–1941) Leonardo da Vinči veltītās grāmatas tulkojumu.

komplekss, kas arī nosaka rakstnieka un neirotiķa likteni. Ļevs Vigotskis šajā sakarībā atzīmē, ka, pastāvot šādam skatījumam, radītājs ir nevis Dostojevskis, bet gan Oidips. Tomēr Neufelda pieeja lielā mērā raksturo psihoanalīzes adeptu skatījumu uz mākslu un mākslasdarbiem.

Mākslas psihoanalītiskajās interpretācijās iezīmējas trīs galvenie fenomeni: *neiroze, māksla un kreativitāte (jaunrade)*. Jau Psihoģīsko trešdienu sabiedrībā tiek diskutēts par literatūru, saskatot mākslasdarbus psihoanalītisko atziņu apstiprinājumu, t. i., literatūra tiek izmantota kā kāzusu materiāls, aizstājot klīniskos novērojumus. Izidors Zadzgers publicē literātu patogrāfijas, iekļaujot tajās psihoanalītiskus skaidrojumus. Analītiķu agrīnās izstrādes raksturo orientēšanās uz Freida izstrādāto sapņu interpretāciju un interese par seksuālā problemātiku. Turklāt šo ievirzi akceptē ne tikai psihoanalīzes adepti, bet arī neanalītiķi, piemēram, mākslas vēsturnieks Ekarts fon Sidovs (1885–1942) 1927. gadā publicē grāmatu "Primitīvā māksla un psihoanalīze", saskatot mākslas pamatojumu attiecīgajā seksualitātes formā. Līdzīgu ievirzi iesākumā pārstāv arī Oto Ranks, kurš laika gaitā izstrādā atšķirīgu skatījumu uz mākslu. Viņš norāda, ka literāru darbu izraisa dažādi motīvi un ka tam nav vienas vienīgas interpretācijas. Jau 1907. gadā publicētajā darbā "Mākslinieks" Ranks aplūko attiecības starp rakstnieka apzināto vēlmi, viņa pieredzi un kreativitāti. Ranks uzskata, ka kreativitāte (radošais impulss) ir gan mākslinieciskās darbības, gan dzīves pieredzes pamats un manifestējas visā cilvēka dzīvē, liekot cilvēkam nemitīgi sevi veidot, tādējādi radot kā mākslasdarbus, tā pieredzi. Radošajā impulsā, kas vērsts uz personiskās nemirstības sasniegšanu, izpaužas mākslinieka vēlme pārveidot nāvi par dzīvi. Sākotnēji Ranks šī impulsa sakņotni saskata seksualitātē, taču pakāpeniski no šī uzskata atsakās. Viņš uzsver, ka attiecības starp impulsu, bailēm un gribu ne tikai nosaka mākslinieka darinājumu, bet liek viņam nemitīgi pārveidot arī sevi. Toties neirotiķis neprot izmantot šo radošo procesu un nošķirt sevi no tā, t. i., neirotiķa māksla principā nav māksla. Mākslinieks un neirotiķis cieš no Es konfliktiem, taču tikai mākslinieks tos spēj sublimēt savos darbos.

Ranks cenšas izprast, kas un kā rada mākslasdarbu, savukārt vairums Freida sekotāju analizē atsevišķus mākslasdarbus vai mākslinieku psihisko satversmi. Psihoanalītiķi publicē darbus par Šekspīru, Sviftu, Po u. c. Turklāt šādas papildanalīzes* tiek uztvertas tikpat nopietni kā kāzusu apskati. Papildanalīzēs tiek izmantots sublimācijas koncepts, un tās ir vērstas uz psihoanalītiskās teorijas vispārnozīmīguma pierādīšanu. Pakāpeniski tiek paplašināts interpretējamo autoru loks (Ivans Jermakovs (1875–1942), piemēram, jau divdesmito gadu sākumā publicē studijas par Puškinu un Gogoli, taču analītiķu aprindās šie darbi principā paliek nezināmi), saglabājot interpretācijas vienveidību. Ernsts Džons Šekspīra pēcanalizē atklāj homoseksuālismu, bet Hamletā saskata Oidipa kompleksa pārņemtu vīrieti. Marī Bonaparte 1933. gadā publicē trīsējumu darbu par Edgaru Po (1809–1849), kurā salīdzina sapņa darbu ar darbu pie literāra veidojuma. Viņa raksta par ieniršanu

* Tas nav analīzes precīzi psihoanalītiskā nozīmē, jo analizands nepiedalās analīzes un interpretācijas darbā.

bezapziņā, bezapziņas pāreju priekšapziņā, izprotot tās nevis kā dvēseliskas novietnes, bet gan kā stāvokļus, kas aplūkojami to dinamiskajā mijiedarbībā. Tomēr Po daļradī viņa atvedina no atvairīšanas mehānismu darbības, bet pašā rakstniekā saskata sadistiski nekrofilu ģēniju. Savukārt Filisa Grīnekra Sviftā saskata cilvēku, kuram bail no seksualitātes un kurš cieš no homoseksualitātes un masturbēšanas fantāzijām.

Literatūra ne tikai tiek izmantota psihoanalītisko atziņu pamatošanai, psihoanalīze tiek izmantota arī mākslinieku daļradē. Turklāt šī izmantošana ir divējāda: *vai nu psihoanalīzes idejas tiek izmantotas mākslā, vai arī mākslasdarbos tiek atainoti ar psihoanalīzi saistīti notikumi un norises*. Tādējādi, piemēram, psihoanalītiķis Kurts Eislers (1908–1999) izšķir endopoētisko un eksopoētisko interpretāciju, kurā tiek ņemtas vērā ārējās ietekmes, kas nosaka mākslasdarbu. Viens no pirmajiem māksliniekiem, kas savā daļradē sāk izmantot Freida idejas, ir Andrē Bretons (1896–1966). Būdams medicīnas students, viņš tiek iesaukts armijā, kur sastopas ar fantāzijas pasaulē dzīvojošu vīrieti – tas kaujas laikā diriģē lodes, jo uzskata, ka piedalās simulētā karā. Bretons pievēršas Žanē un Freida darbiem, taču, nepabeidzis medicīnas studijas, nododas mākslai, tās atjaunināšanai. Viņu ieinteresē sapņa un nomoda starpstadija, t. i., hipnagoģiskais stāvoklis, kurā var izšķirt verbālo automatismu un vizuālo tēlu pasauli. Viņš uzskata, ka bez hipnagoģiskā stāvokļa pastāv arī iekšējā balss (*discours intérieur*), kurā ieklausoties tiek radīti jaunie mākslasdarbi. Bretons praktizē automatisko runāšanu (tā tiek fiksēta), kuru drīz vien aizstāj ar automatisko rakstīšanu. Šāda rakstība ir paklausīšana iekšējam diktātam (*dictée intérieure*), t. i., nokļūšana sapnīgā stāvoklī un dzirdētā pierakstīšana. Bretons izmanto Freida darbā “Sapņa interpretācija” paustās atziņas, kaut arī viņa praktizētā bezapziņas diktāta fiksēšana atšķiras no brīvo asociāciju metodes. Šādi Freids kļūst par sirreālisma ciltstēvu, viņa darbi tiek publicēti sirreālistu izdevumos. Bretons pat apmeklēja Freidu Vīnē un sarakstās ar viņu, taču psihoanalīzes pamatlicējam jaunā māksla principā paliek neizprotama.

Rezervēta ir Freida attieksme arī pret citu jauno mākslas veidu, proti, kino. 1925. gadā Semjuels Goldvins (1879–1974) viņam piedāvā piedalīties filmas veidošanā par mīlestības dzīvi. Freids atsaka, un atsacījums izraisa lielāku sensāciju nekā viņa darbi, kuri ikdienā pārsvarā tiek saistīti ar seksuālā problemātiku. Toties gadu vēlāk Berlīnē tiek demonstrēta filma “Dvēseles noslēpumi”, kurai Hanss Zahss uzraksta skaidrojošu brošūru “Psihoanalīze. Bezapziņas mīkla”. Freids norobežojas no filmas, jo tā tiek uztverta kā teatrāla psihoanalīzes ideju propaganda. 1929. gadā Berlīnes psihoanalīzes institūtā par cilvēka ekspresivitāti referē Sergejs Eizenšteins (1898–1948), kurš savos darbos iestrādā dziļu psiholoģijas idejas. Gadu vēlāk Zahss par viņa filmu “Bruņukuģis ‘Potjomkins’” publicē rakstu “Filmas psiholoģija”. Tomēr kopumā analītiķiem modernā “sapņu fabricēšana” nešķiet saistoša. Zigrīds Bernfelds gan uzraksta divus scenārijus filmām, taču tie paliek nerealizēti.

Glūži citāda ir attieksme pret psihoanalīzi literatūrā un literatūrzinātnē. Šajā jomā psihoanalīzes iestrāde savus ziedu laikus piedzīvo četrdesmitajos un

piecdesmitajos gados, kad psihoanalīzes apguve ASV kļūst gandrīz vai par rakstnieku un literatūrzinātnieku modes lietu. Īpaša uzmanība tiek veltīta mākslas un neirozes savstarpējo attiecību izpētei. Piemēram, Laionels Trillings uzsver, ka iztēle līdzinoties neprātam, taču mākslinieka spēks slēpjoties nevis neirozē, bet gan bezapziņas uztveršanā un atainošanā. Eriks Hellers norāda, ka Freida teoriju nedrīkst neievērot un jānošķir, vai rakstnieks ticis Freida ietekmēts vai tikai mācījies no viņa. Nereti literatūrzinātnieki savu atziņu pamatošanai paši izdomā Freidu. Sešdesmito un septiņdesmito gadu amerikāņu literatūrzinātnieku psihoanalītiskie darbi kļūst vēl daudzskaitlīgāki (palielinās arī pašu autoru skaits), taču viņu darbu teorētiskais līmenis krītas vēl vairāk. Šīs literārās produkcijas pali ir gandrīz vai nepārskatāmi, tomēr izceļami ir Stīvena Markusa un Harolda Blūma darbi. Markuss ir Trillinga ietekmēts literatūrkritiķis, kas kļūst populārs ar vēlreizēju pievēršanos Freida tekstam par Doru. Interpretācijas rezultātā Markuss uzskata, ka Freids ir radījis jaunu literatūras formu. Līdzīgās domās ir arī Harolds Blūms, kas uzskata Freidu par vienu no ievērojamākajiem mūsdienu rakstniekiem. Freids viņa izpratnē ir radījis ficcionālus tekstus par patību un, pievēršdamies Oidipa kompleksam, sajūdzis moderno dzejnieku ar tā priekštečiem. Blūms uzsver, ka Freida nozīme kultūrā pieaug līdz ar psihoanalīzes kā terapijas lomas mazināšanos. Literatūrzinātniskajos iztirzājumos tiek kritizēts gan izdomātais Freids, gan citu interpretāciju izstrādātāji. Šajos iztirzājumos tiek izmantotas arī dažādas teorijas (vai atsaukšanās uz tām), taču īpaša nozīme ir psihoanalītiskajai interpretācijai, kas jau piecdesmito gadu beigās tiek izstrādāta Francijā.

Lakāns seminārā (1956) par Po noveli "Nozagtā vēstule" izstrādā struktūrālu interpretāciju, kas drīz vien tiek pārņemta psihoanalītiski orientētajā literatūrzinātnē. Viņš aizklāti norāda uz saistību ar Bonaparti, taču noraida Es psiholoģijas garā veiktos risinājumus. Seminārā Lakāns izteikti uzsver valodas nozīmi. Valoda, kas iemiesota vēstulē/burtos (*lettre* nozīmē kā "vēstule", tā "burts"), nodrošina varu ikvienam tās/to īpašniekam – ministram, karalienei, Djupēnam. Novelē aprakstītie notikumi tiek iedalīti divās ainās. Pirmā aina norisinās karalienes buduārā, kur viņa saņem kompromitējošo vēstuli, kuru viņas klātbūtnē tūdaļ pat nozog ministrs. Otrā aina norisinās ministra mājās, kur viņa klātbūtnē vēstuli – iemiesoto varu – nozog Djupēns. Lakāns izmanto vārdspēles, aizvien jaunas metonīmijas un metaforas, lai atceltu vecās nozīmes un atsegtu jaunas. Norādot uz apzīmogoto vēstuli, viņš izvērs savas atziņas par zīmogu vispār un piemetina, ka rokrakstu virsraksti ir apslēpšanas paveids. Lakāna spekulatīvā asociēšana aizvien vairāk iezīmē viņa psihoanalīzi, kura tiek ņemta vērā franču un angloamerikāņu literatūrkritikā.

Atgriežoties pie Doras gadījuma, Lakāns atzīmē, ka Freids nav ņēmis vērā pretpārnese. Lakāna teksts (1951) tiek pārtulkots un publicēts Džuljetas Mitčelas izdotajā grāmatā "Sievīškā seksualitāte" (1982). Dora kļūst par sievišķās seksualitātes un Freida izpratnes atslēgfigūru. Astoņdesmitajos gados amerikāņu psihoanalītiskajā literatūrzinātnē norisinās sava veida šķel-

šanās: vieni pārstāv "tradicionālo" ievirzi, kurā tiek iekļauts arī Lakāns, otri pievēršas dekonstruktīvismam (analītiķi kopumā ignorē Deridā un dekonstruktīvistu darbus). Stīvena Markusa darbs "Freids un Dora" (1974) ir vērsšanās kā pret dekonstruktīvismu, tā pret Freida marksistisko un feministisko pārinterpretāciju. Tomēr psihoanalītiskā literatūrinterpretācija kļūst vēl daudz-balsīgāka. Šo polifoniju vēl vairāk pastiprina Delēza un Gvatari kopdarbs "Anti-Oidips". Savstarpējās izskaidrošanās procesā iesaistās arī feministiski orientētās filosofes, literātes un analītiķes: Elēna Siksū, Jūlija Kristeva, Sāra Kofmane u. c. Uz šī fona visnotaļ tradicionāls izskatās Žanēnas Šaskē-Smirgelas pētījums par attiecībām starp kreativitāti un perversijām.

Vācijā psihoanalītiski literatūrzinātniskās batālijas norisinās daudz rimtāk. To nosaka ne tikai vēlāka pievēršanās psihoanalīzes un literatūras, literatūrzinātnes attiecību noskaidrošanai, bet arī vājāka lakāniskā, feministiskā un dekonstruktīvistiskā skatījuma izkopšana. Vācijā psihoanalīzes un literatūras attiecību noskaidrošana aizsākas septiņdesmitajos gados un tās galvenie protagonistu ir Johaness Kremeriuss un Peters Detmerings. Kremeriuss, piemēram, aplūko Mūzila darbu "Cilvēks bez īpašībām" kā psihoanalītisku fikciju, bet Detmerings literatūru skata kā paškritikas līdzekli. Savukārt Margareta Mičeriha Kafkas mākslu uzskata par līdzekli, ar kuru viņš izsargājies no savas neirozes. Mihaels Vorbs cenšas atsegt "nervu mākslas" (*Nervenkunst, art des nerfs*) implikācijas. 19. gadsimta otrajā pusē kā literatūrā, tā medicīnā vērojama pastiprināta interese par patoloģisko, kas izraisa medicīniskā un estētiskā skatījuma sajaukšanos. Vēl lielāka sajauktība 20. gadsimta nogalē pastāv jautājumā par psihoanalīzes un literatūras (literatūrzinātnes) attiecībām – līdz atbildei acīmredzot šo debašu protagonistu ir tikpat tuvu, cik Oidips sava mūža beigās.

Literatūra

- Anz T.** *Psychoanalyse in der modernen Literatur: Kooperation und Konkurrenz.* – Würzburg, 1999.
- Assoun P.-L.** *Littérature et psychanalyse. Freud et la création littéraire.* – Paris, 1996.
- Bloom H.** *The Strong Light of the Canonical. Kafka, Freud, Scholem as Revisionists of Jewish Culture.* – New York, 1987.
- Bodakian F. D.** *Tormenting Angel. A Psychoaesthetic Theory of Imagination.* – New York, 1999.
- Bronfen E.** *Trauma. Zwischen Psychoanalyse und kulturellen Deutungsmuster.* – Köln, 1999.
- Chasseguet-Smirgel J.** *Pour une psychanalyse de l'art et de la créativité.* – Paris, 1971.
- Cremerius J.** (Hrsg.) *Neurose und Genialität. Psychoanalytische Biographien.* – Frankfurt/M., 1971.
- Cremerius J.** u.a. (Hrsg.) *Freiburger literaturpsychologische Gespräche.* – Frankfurt/M., 1981.
- Cremerius J.** *Freud und die Dichter.* – Freiburg, 1995.
- Cremerius J.** *Psychoanalyse und die Geschichtlichkeit von Texten.* – Würzburg, 1995.

- Dettmering P.** *Psychoanalyse als Instrument der Literaturwissenschaft*. – Frankfurt/M., 1981.
- Dettmering P.** *Literatur, Psychoanalyse, Film*. – Stuttgart, 1984.
- Eissler K. R.** *Leonardo da Vinci. Psychoanalytic Notes on the Enigma*. – New York, 1961.
- Eissler K. R.** *Goethe*. – Detroit, 1963.
- Eissler K. R.** *Discourse on Hamlet and "Hamlet"*. – New York, 1971.
- Gmelin O.** *Anti-Freud. Freuds Folgen in der bildenden Kunst und Werbung*. – Köln, 1975.
- Greenacre Ph.** *Swift and Carroll. A Psychoanalytic Study of Two Lives*. – New York, 1955.
- Greve G.** *Kunstbefragung: 30 Jahre psychoanalytischer Werkinterpretation am Berliner Psychoanalytischen Institut*. – Tübingen, 1996.
- Hamilton V.** *Narcissus and Oedipus*. – London, 1982.
- Heller E.** *Die Wiederkehr der Unschuld*. – Frankfurt/M., 1977.
- Hoevels F. E.** *Psychoanalyse und Literaturwissenschaft. Grundlagen und Beispiele*. – Freiburg, 1996.
- Jackson L.** *Literature, Psychoanalysis and the New Sciences of Mind*. – New York, 2000.
- Kofman S.** *L'enfance de l'art (1975)*. – Paris, 1985.
- Kuhns R.** *Psychoanalytische Theorie der Kunst*. – Frankfurt/M., 1986.
- Kurzweil E., Phillips W.** (Ed.) *Literature and Psychoanalysis*. – New York, 1983.
- Lévy D.** *Sexualité d'écriture*. – Paris, 1996.
- Limberg M.** *Hermann Hesse und Psychoanalyse*. – Bad Liebenzell, 1997.
- Marcus S.** *Freud and the Culture of Psychoanalysis*. – London, 1984.
- Milner M.** *Freud et l'interprétation de la littérature*. – Paris, 1997.
- Orlowsky U.** *Narziss und Narzissmus. Im Spiegel von Literatur, bildender Kunst und Psychoanalyse*. – München, 1992.
- Pech K. U.** *Kritik der psychoanalytischen Literatur- und Kunsttheorie*. – Frankfurt/M., 1980.
- Rattner J.** *Österreichische Literatur und Psychoanalyse*. – Würzburg, 1998.
- Rick K.** (Hrsg.) *Das Sexuelle, die Frauen und die Kunst*. – Tübingen, 1987.
- Rosenfeld H.** *Impasse and Interpretation*. – London, 1987.
- Rimmon-Kennan S.** (Ed.) *Discourse in Psychoanalysis*. – London, 1987.
- Schneider G.** *Psychoanalyse und bildende Kunst*. – Tübingen, 1999.
- Sierek K., Eppensteiner B.** (Hrsg.) *Der Analytiker im Kino. Siegfried Bernfeld, Psychoanalyse, Filmtheorie*. – Frankfurt/M., 2000.
- Stockreiter K.** *Schöner Wahnsinn: Beiträge zu Psychoanalyse und Kunst*. – Wien, 1998.
- Tate C.** *Psychoanalysis and Black Novels. Desire and the Protocols of Race*. – New York, 1998.
- Trilling L.** *The Liberal Imagination*. – New York, 1950.
- Worbs M.** *Nervenkunst. Literatur und Psychoanalyse in Wien der Jahrhundertwende*. – Frankfurt/M., 1983.
- Wright E.** *Psychoanalytic Criticism*. – New York, 1998.
- Würker A.** *Grenzgänge: Literatur und Unbewusstes*. – Würzburg, 1999.

Uz robežas ar psihoanalīzi

Psihoanalīzes attīstības un izplatības likteņi ir noteikuši ne tikai tās dažādos veidolus, bet arī mācības vai atziņas, kas veidojušās, interferējoties ar attiecīgo psihoanalīzes variantu. Piemēram, Ginters Ammons (1918–1995) izveido tā saukto humānstrukturālo psihoanalīzi jeb dinamisko psihiatriju (psihoterapiju), kurai ir visai attāla saistība ar psihoanalīzi. Freida aizsāktā analīze laika gaitā ir ne tikai *divergējusies*, t. i., attīstījusies dažādos virzienos un izklīdējusies, bet arī *konverģējusies*, proti, krustojusies ar citām zinātniskajām disciplīnām. Psihoanalīzes idejas ir *piemērotas* arī citās jomās, psihoanalīzes idejas ir *transponētas* uz citām zinātnēm. Taču ne mazāk nozīmīga ir psihoanalīzes *rosinošā ietekme*, kas variējas no tās postulātu, ideju, metožu u. tml. pārņemšanas līdz to pārstrādei un kas dažkārt izpaužas kā psihoanalīzes kritiskā darba turpināšana. Taču sistemātisks apskats par psihoanalīzes ietekmi (vai rosinājumu gūšanu tajā) nav izveidots, ja vien to vispār iespējams izveidot. Piedāvātajā robežjomas aplūkojumā galvenais uzsvars ir likts uz *terapeitiskām* un *filosofiskām* mācībām, to interferenci ar (lielākoties Freida) psihoanalīzi.

19.1. Antipsihiatrija

Antipsihiatrijas kustība aizsākas 20. gadsimta sešdesmitajos gados, tās galvenie protagonistu ir *radikāli analītiķi* vai *terapeiti, kas vērsās pret tradicionālo psihiatriju*. Antipsihiatrija aizsākas Lielbritānijā, taču visiespaidīgākie tās sasniegumi tiek gūti Itālijā. Franko Basalja (1924–1980) aizgādībā 1978. gadā pat tiek pieņemts likums, kas psihiski sasirgušus cilvēkus ļauj ārstēt tikai vispārējās slimnīcās vai mājās. Francijā un Vācijā antipsihiatrija negūst tik krāsas formas, tiek ņemti vērā arī Itālijā un Lielbritānijā gūtās pieredzes negatīvie aspekti. Antipsihiatrija nodrošina *dziedināšanas prakses izmaiņas un psihiatrijas kritiku* (institucionālā un konceptuālā līmenī). Antipsihiatrija rosina arī jaunu psiholoģijas teoriju veidošanu un netradicionāli orientētu kultūrvēsturisku pētījumu veikšanu.

Ronalds Leings

Skots Ronalds Leings tiek uzskatīts par ievērojamāko antipsihiatrijas pārstāvi, kura uzmanības lokā galvenokārt ir šizofrēnijas izpēte un komunikācijas un interakcijas teorija. Viņu īpaši ietekmē Žana Pola Sartra un Ludviga

Ronald Laing
07.10.1927.–
24.08.1989.

Binsvangeras izstrādes, kas nodrošina vēšanos pret psihiatrijas dabaszinātnisko dogmatismu. Leings kļūst populārs ar savu "garīgo slimību" interpretāciju, kas stimulē ne tikai psihiatru un psihologu, bet arī cita profila zinātnieku meklējumus (piemēram, Umberto Maturanā (dz. 1928. g.) pētījumus par autopoēzi vai Gregorija Beitsona aizsāktos darbus par prāta, domas ekoloģiju u. tml.).

Leings ir dzimis Glāzgovā, viņa bērnība un jaunība esot bijusi visai grūta vecāku autoritātes un paša pārspīlētās kautrības dēļ. Jaunībā Leings grasās studēt filosofiju un teoloģiju, taču pievērsās medicīnai, drīz vien visu vērību veltot psihiatrijai. 1951. gadā viņš kļūst par psihiatru armijā, bet divus gadus vēlāk pāriet strādāt valsts klīnikā. 1956. gadā Leings sāk apgūt psihoanalīzi Čarlza Raikrofta un Donalda Vinnikota vadībā, tomēr lielāku ietekmi uz viņu atstāj eksistenciālisms un pieredze Londonas Tevistokas klīnikā. 1960. gadā Leings publicē grāmatu "Sašķeltā patība", kuras priekšvārdā raksta, ka šī publikācija aizsāk studijas par eksistenciālo psiholoģiju un psihiatriju. Gadu vēlāk tiek publicēta grāmata "Patība un citi", kas saistīta ar iepriekšējo publikāciju. Abās grāmatās ir iezīmēta veidojamā šizofrēnijas teorija, fantāzijas deskripcija un cilvēciskās būtmes-pasaulē analīze. 1964. gadā tiek publicētas divas grāmatas, proti, "Veselība, slimība un ģimene" un iepriekšējās desmitgades pārskats "Prāts un vardarbība". Kopā ar Deividu Kūperu izdotajā grāmatā Leings detalizēti pievērsās Sartra darbam "Dialektiskā prāta kritika" (1960), kurā franču filosofs mēģina savienot eksistenciālismu ar marksismu.

Lai pārbaudītu un apliecinātu savu uzskatu pareizību, Leings ar dažiem kolēģiem nodibina tā saukto Filadelfijas asociāciju, proti, komūnu (Londonā), kurā ārsti dzīvo kopā ar šizofrēniķiem. 1967. gadā viņš publicē grāmatu "Pieredzes politika", kurā, atsaucoties uz Martinu Būberu, iestājas par personālistisku psihiatriju, kurā dominē Es un Tu attiecības. Saskaņā ar Leinga uzskatiem cilvēku ārstniecībā nedrīkst izturēties pret viņiem kā pret lietām, kaut arī šāda attieksme raksturo pastāvošo psihiatriju un psihoanalīzi. 1969. gadā tiek publicēts eseju krājums "Ģimenes politika". Leingam izveidojas lietišķas attiecības ar Mišelu Fuko, kura grāmata "Ārprātība un neprāts" saīsināto variantu "*Madness and Civilisation*" viņš izdod angļu valodā. Līdzīgi Fuko, Leingu ieinteresē Tālo Austrumu kultūra (dzenbudisms, joga, meditācijas u. tml.), un viņš vairākkārt apceļo šo reģionu. 1982. gadā Leings publicē grāmatu "Pieredzes balss", apkopojot savu antipsihiatra dzīves – pieredzes un eksperimenta – gājumu. Leings publicē arī darbus, kuri netiek uzskatīti par zinātniskiem, bet kuros tiek risinātas svarīgas dzīves problēmas, piemēram: "Mezglī" (1970), "Dzīves fakti" (1976), "Sarunas ar saviem bērniem" (1987) u.c.

Jau ar pirmo publicēto grāmatu Leings vērsās pret psihiatrijā iestrādāto šizofrēnijas izpratni. Ar jēdzienu "šizofrēnija" tiek apzīmēta psihiska (garīga)

slimība, no kuras cieš aptuveni katrs simtais cilvēks, bet ar vārdu “šizoīds” – šīs slimības priekšpakāpe, kura principā tiek iekļauta “normalitātes” jomā. Šizoīdus cilvēkus raksturo aizturētība, distancētība, stingums, jūtu nabadzīgums u. tml. Sākotnēji šizofrēniskajā saslimstībā tiek saskatītas tikai organiskās norises. Emīls Krēpelins šo saslimstību raksturo kā *dementia praecox*, t. i., organisku saslimstību jeb priekšlaicīgu stulbuma iestāšanos, mazinoties smadzeņu spējām. Eižens Bleilers 1911. gadā publicē grāmatu “*Dementia praecox* jeb šizofrēniju grupas”, iezīmējot jaunu šizofrēnijas izpratni, kā arī tās nomināciju. Līdzīgi citiem pētniekiem, Bleilers parāda, ka pastāv nevis šizofrēnija, bet gan šizofrēnijas. Šo saslimstību grupas nav viendabīgas, taču novērojami traucējumi ļauj runāt par dvēseles dzīves šķelšanos (*schizein* – sašķelt, pārplēst, sadalīt). Šizofrēniķiem ir jūtam traucēts domāšanas process, nereti tos pārņem uzmācīgas idejas, īpatns valodas izmantojums, dezorientācija laikā un telpā u. tml. Šizofrēnija var būt ļoti polimorfa, un joprojām nav skaidrs, vai šizofrēnija ir slimība vai slimību grupa.

Šizofrēnijas problemātikai ir pievērsušies arī psihoanalīzes pārstāvji (Freids, Jungs, Binsvangers u. c.), izsakot interesantas atziņas. Turklāt viņu interese ir pievērsta ne tik daudz somatiskajam, cik psihiskajam, t. i., tiek pieļauts, ka šizofrēniskās saslimstības ir tikpat lielā mērā pārdzīvojumu nosacītas kā neirozes. Tādējādi neirozes tiek satuvinātas ar psihozēm. Tomēr kopumā psihiatri saglābā somatiskos aizspriedumus un neņem vērā psihoanalītisko pētījumu rezultātus, turpinot meklēt saslimstības somatiskos cēloņus (ģenētisko mantojumu, vielmaiņas anomālijas u. tml.). Psihožu psihogēnajā skaidrojumā tiek ņemta vērā somatiskā dispozīcija, taču tā netiek uzskatīta par “dabisko cēloni”. Savukārt psihiatru atsaukšanos uz šizofrēniķu “dabisko” trulumu, vienaldzību un autismu Leings atspēko ar to, ka saprast-nespējas cēlonis drīzāk ir nevis šizofrēniķos, bet gan pašos psihiatros. Šizofrēnu cilvēku biedē būtme-pasaulē, viņš jūtas izgājis ārpus “normālās pasaules”. Psihiatri, pēc Leinga ieskata, ir attīstījuši ārstniecības un diagnozes tehnikas, kurām ir jāažspiež šīs bailes un jādemonstrē “normālās pasaules” pārākums. Psihiatriskā izturēšanās pret garīgi slimajiem ir diskriminācijas tehnika, liedzot tiesības uz personālītāti (šizofrēniķis tiek skatīts kā mašīna, traucēts organisms, defektīva psihe). Leings uzskata, ka šī (apslēptā) devalvācijas tendence padarījusi neiespējamu psihiatru un psihotiķu sadarbību un šizofrēnija tiek uzskatīta par šķietami nedziedināmu slimību. Šo kritiku Leings attiecina arī uz psihoanalīzi, jo tā lietisko savus atradumus. Šizofrēniķa izdziedināšana ir iespējama tikai tad, ja ar viņu tiek veidotas patiesi cilvēciskas attiecības.

Saprast šizofrēnā cilvēka būtmi-pasaulē nozīmē pieņemt to, kā šo būtmi izjūt un interpretē viņš pats. Ārstam ir jābūt pilnīgi atvērtam pret pacientu, jāieklausās viņā un jānoskaidro teiktā jēga, nevis jānoraida teiktais kā kaut kas bezjēdzīgs. Šizofrēniķis var teikt, ka viņš ir no stikla; un šāda atziņa var likties bezjēdzīga. Taču šādi viņš grib pateikt, ka baidās no iespējas “tikt caurskatītam”, ka izjūt sevi kā kaut ko “plīstošu”, viegli savainojamu. Leings uzsver, ka šizofrēno cilvēku raksturo *ontoloģiskā nedrošība*, t. i., kautrība,

biklums, aizturētība u. tml. Ar apzīmējumu "ontoloģisks" Leings norāda, ka šī nedrošība ir nevis kaut kāda iekšēja izjūta, bet attiecīga cilvēka būtme-pasaulē. Šizoīdiem ilgstoši jāizsargājas no 1) iespējas tikt norītiem; 2) implozijas; 3) peritifikācijas un depersonalizācijas. Cilvēciskās attiecības paredz savstarpēju tuvināšanos un attālināšanos, taču tās vienmēr ir savā ziņā savi-jušās attiecības. Iemīlēšanās ir sava veida divvienības uzturēšana, "būtme vienam otrā". Un tieši tas izraisa šizofrēno cilvēku nedrošību, viņi vairās no kontaktiem un izvēlas vienbūšanu. Šizoīdi visai bieži sapņo par bojāeju, sagrāvi, aizturēšanu, slīkšanu staignājā u. tml. Implozija ir eksplozijas pretstats, proti, pasaules "iebrukšana" patībā, cilvēks jūt, ka nespēj atturēt no sevis notikumus un cilvēkus. Peritifikācija jeb pārkmeņošana ir aizsardzība pret imploziju, peritifikācija veidojas kā aizsardzība pret bailēm, ilgstošiem un pārmērīgiem bailu un izbīļu pārdzīvojumiem. Pārkmeņošana ir konsekvence ir emocionāla norobežošanās, t. i., cilvēku savstarpējības jeb citam-ar-citu-būtmes atcelšana. Savukārt depersonalizācija ir savas personālītātes pazaudēšana, ļaujot izturēties pret sevi kā lietu un arī uztverot sevi pašu kā lietu.

Dvēseliski neskarts cilvēks jūtas drošs pasaulē, sevī un savā miesā. Nevels cilvēks jūtas nedrošs šajos eksistences modos, viņš risina jautājumu par to, kā turpināt dzīvi, pastāvot traucētām pasaulattiecībām, pašattiecībām un ķermeņa attiecībām. Iesākumā parasti norisinās atteikšanās no šīs trīsvienības un pievēršanās "garīgajam". Cilvēks atmiesiskojas, uzskatot ķermeni par traucējošu faktoru. Atmiesiskošanās centieniem pievienojas ēšanas un gremošanas traucējumi, seksuālas komplikācijas, nepatika pret noteiktām ķermeņa daļām un īpašībām. Šāds cilvēks iedomājas, ka fiziski viņš ir pretīgs, pārtrauc ķermeņa aprūpi u. tml. Viņš neakceptē savu ķermeni un līdz ar to nespēj arī būt vesels. Mitināšanās miesā tiek apzīmēta ar vārdu "inkarnācija". Leings uzskata, ka daudzi cilvēki ir inkarnēti tikai daļēji, stresa situācijās un nelaimēs viņi atsakās no savas inkarnācijas un iedomājas gūstam patvērumu garīgā pie-sevis-paša-būšanā. Šādi izskaidrojams naidis pret ķermeni dažādās reliģijās, miesas mocīšana, badošanās, paškastrēšanās u. tml. Seksualitāte ir viena no patības inkarnācijas formām, kas tiek traucēta šajās dažādajās "skartības" variācijās. Iemiesotā patība nepavisam uzreiz nenodrošina veselību, tomēr neiemiesota patība daudz lielākā mērā ir pakļauta patoloģijai. Šajā procesā Leings izšķir trīs galvenos aspektus: 1) hiperapzinātība, 2) identificēšanās ar pašradītu nereālu tēlu, 3) kompleksu attiecību izveide ar sevi un savu ķermeni. Patības pāriešana sevī, novēršoties no miesas, liek pārdzīvot pasauli kā kaut ko neīstu un neaptveramu. Neinkarnētas patības izveide fundamentāli izmaina īstenības uztveri un pieredzi, kas atšķiras no inkarnētas patības domām, izjūtām, pārdzīvojumiem un fantāzijām.

Leings aplūko šizoīdo un šizofrēno būšanu, atsaucoties uz Binsvangeru ("Trīs neizdevušās eksistences formas", 1952) un Sartra ("Būtme un nekas", 1943) izstrādājumus. Šo eksistences veidu raksturo neīstums, neautentiskums, savā bailpilnajā dzīves uzmetumā šādi cilvēki izvairās no konfrontācijas ar īstenību. Viņi spēlē "lomas", kuras nespēj īstenot, veidodami aizvien fantas-

mātiskāku eksistenci. Visnotaļ nevainīgas nejaušības var izraisīt šķelšanos. Visas dzīves kontekstā tās gan izrādās nepavisam ne nejaušības, un šajā ziņā šizofrēnijas iestāšanās ir novēlojusies istbūšanas mēģinājums. Šizofrēnās saslimstības priekšvēsturē parasti figurē pārmērīga sevis apzinātība, pašnovērošana (observācija) un refleksijas par sevi. Šādi cilvēki ir pārmērīgi jūtīgi un gatavi saraut attiecības ar appasauli. Fundamentālās bailes izvēršas par naidu, turklāt svešo nišana nereti ir latentā pašnišana, baidoties ko nodarīt citiem. Šizoīdā eksistencē ievērojama nozīme ir vainas izjūtai, kas izriet no šebūtmes "vainas", t. i., ieslēgtībā dzīvojošais ir "parādā", jo nespēj būt atvērts pasaulei un izjust simpātijas pret visu esošo. Dažkārt šizoīdais baidās no heteroseksuālā Tu, tāpēc bēg homoseksualitātē. Nereti saslimstība ir pašdziedināšanas mēģinājums, stabilizējot paniskās bailes. Pēc noteikta laika, ja cilvēks uzdrošinājies uzņemties veselā lomu, var iestāties remisija. Taču atceļa neatrašanas gadījumā slimā būšana apzīmē simbolisku pašnāvību. Par galveno dziedināšanas faktoru Leings uzskata mīlestību, pilnīgi atzīstot pacienta būšanu un nekādi viņu nesaistot.

Grāmatā "Patība un citi" Leings aplūko interakcijas, kas var izraisīt psihiskus traucējumus un psihozes. Šo interakciju pamats ir Es un Tu saprašana, saprašanās. Taču saprašana ir problemātiska: var iedomāties zinām, ko cits domā un jūt, taču var arī noteikt, kas un kā citam jājūt. Šādi kļūst iespējama dvēseliskā izvarošana. Arī zinātne izmanto dažādas izvarošanas tehnikas, nosakot cilvēka izturēšanās motīvus un dziņas, apejoties ar viņu kā ar mašīnu. Leinga izpratnē bezapziņa nav izklāstāma nedz sev, nedz citiem, taču to var padarīt vairāk vai mazāk pavēstāmu. Turklāt tiek izmantots realitātes jēdziens, kas ļauj nodvēt cilvēkus par ārpātīgiem, kaut arī šī realitāte ir tikai vienošanās rezultāts. Cilvēks, kuram izdodas viņpus šīs normālās reālās pasaules izveidot savu pasauli, ir mākslinieks, bet tas, kuram tas neizdodas, tiek uzskatīts par garīgi slimu un tiek internēts. Leings rāda, ka ne visi cilvēki dzīvo šīs reālās pasaules dzīvi un vismaz daļēji dzīvo savās fantāzijās. Cilvēks var dzīvot abās pasaulēs, taču daži vēlas palikt fantāzijas pasaulē, kaut arī ne visiem tas izdodas, t. i., Leinga izpratnē ne visi, kas vēlas, var kļūt psihotiķi. Īpaši bieži fantāzijas un realitātes sajaukšana norisinās seksuālajā jomā. Uzmācīgas onanēšanas gadījumā, piemēram, iztēlotais partneris var sagādāt lielāku baudu nekā reālais. Visās perversijās pavadošā *fantāzijas spēle* ir svarīgāka par pašu aktu. Šo spēli rosina bailes un tieksme pēc varas, tā rodas sašķeltajā patībā, kas atkāpusies gan no savas miesas, gan līdzpasaules. Mehanizēto miesu var atdzīvīnāt tikai ar sadistiskām un mazohistiskām darbībām. Patoloģija ir komunikācijas zudums. Frigiditāte un impotence ir eksistence, kurā neiekļaujas heteroseksuālais Tu; dzimumaktā katrs var gūt sevis apstiprinājumu tikai tad, ja otrs viņu atzīst. Psihozes tapšanā Leings diagnosticē tieši pieņemšanas, atzīšanas un apstiprināšanas deficītu. Neatzīšana un neapstiprināšana var izpausties jau mātes un bērna attiecībās. Īpašs šīs neatzīšanas variants ir aplamās patības apstiprināšana, kurā nepieciešams nevis būt pašam, bet spēlēt noteiktu lomu. Pastāv pat ideoloģijas, kurās aplamā pašbūšana tiek pārvērsta par ideālu (piemēram, reliģija, patriotisms

u. tml.). Es un Tu apvienošanās, lai savstarpēji atzītu un koptu aplamo patību, tiek dēvēta par kollūziju jeb slepenu piekrišanu. Dvēseles veselību raksturo tieša un atklāta komunikācija.

Leinga centienu mērķis ir patiesu Es un Tu attiecību nodrošināšana. Pasaules un sevis pieredzēšanas centrs ir persona, kas nav objektivējama. Cilvēks eksistē interpersonālās attiecībās, kas, izmantojot depersonalizācijas tehnikas, tiek reducētas vai pat iznīcinātas. Leings izmanto Sartra ieviesto konceptu "Nekas", kas rada ne tikai eksistences bailes, bet ir arī kreativitātes avots. Nekas un bailes nav eliminējamas cilvēka pasaulē, tāpēc cilvēks noteiktos apstākļos, izvēloties pašdestruēšanu, var kļūt par "iznīcinātāju". Tādējādi saskaņā ar Leinga uzskatu "slimajam" ir nepieciešama ne tik daudz ārstēšana, cik *iesaistīšana atzīstošās attiecībās*; un tas nozīmē, ka jāveido teorija, kurā tiktu atzīta abu komunikācijas daļībnieku personalitāte. Mūsdienu pasaulē cilvēks ir sašķelts, bet sašķeltā savienošana tiek īstenota kopīgajā Es un Tu pieredzē. Leings nosoda pastāvošo pedagoģiju un psiholoģiju, kurā tiek praktizēta cilvēka depersonalizācija un pieredzes mistifikācija. Vardarbība slēpjas aiz mīlestības, un to izmanto pārdzīvot un piedzīvot nespējīgi vecāki un audzinātāji. Bērni tiek padarīti par sevis pašu vecvecākiem. Neuroze un psihoze ir neizdevušās pielāgošanās rezultāts. "Garīgi slimie" tiek padarīti par Viņiem, kas pretstatīti normālajiem, t. i., Mēs. Viņi tiek internēti, medikamentozi paralizēti, līdz beidzot regresē līdz organiskai eksistencei, kurā nav iespējama cilvēciska komunikācija un pieredze. Leings uzstāj, ka šizofrēnija ir ceļojums "uz iekšu", ko uzsāk cilvēki, kas slikti sagatavojušies ceļojumam "uz āru". Viņš vēršas pret neatbilstīgajām psihiatriskajām metodēm, kas neļauj izprast iekšējo ceļojumu un nenodrošina atceļu. Cilvēks pirmām kārtām ir līdzcilvēks, Tu, persona. Taču psihiatrijā tiek praktizēta ekskomunikācija, izslēgšana no cilvēku dzīves pasaules, un ekskomunikācijai, kā rāda vēsture, seko vajāšanas, spīdzināšanas un eksekūcijas. Leings aicina ieklausīties pieredzes balsī, kas rodas saskarē ar nāvi, piedzimšanu un pirms piedzimšanas, proti, pieredzē, kas rodas dažādajās inkarnācijas formās. Tāpēc viņš nepieņem arī insulīna izmantošanu dziedināšanā, elektrošoku un lobotomiju. Leings noraida arī apzīmējumu "antipsihiatrija", jo tas norāda uz saistību ar psihiatriju, no kuras nepieciešams atteikties. Leings solidarizējas ar "garīgi slimajiem", veidojot ar viņiem pilnvērtīgi cilvēciskas attiecības.

Tomass Sāss

Tomass Sāss ir dzimis Budapeštā, bet 1938. gadā pārceļas uz ASV, kur iegūst medicīnisko un psihiatrisko izglītību. 1948. gadā Sāss uzsāk psihoanalītisko privātpraksi, bet piecdesmitajos gados viņš strādā par mācību analītiķi Čikāgas psihoanalīzes institūtā, kurā strādā arī Francs Aleksanders un Helēna Deuča. 1956. gadā Sāss kļūst par psihiatrijas profesoru Ņujorkas Universitātē (Sirakūzās), kur strādā līdz emeritēšanai 1990. gadā. 1957. gadā viņš publicē grāmatu "Sāpes un bauda. Pētījums par ķermeņa izjūtām". Sāss aplūko cilvēka izjustās sāpes, kurām nav fiziska pamata. Viņu ietekmē Sartra

izstrādātā emociju teorija un ideja par sāpju cilvēku (*l'homme douloureux*). Sāss uzstāj, ka cilvēkam (arī sāpēm) jāpieder pašam sev, nevis jāatstāj sevi ekspertu ziņā. Tomēr daudz populārāka kļuva viņa 1961. gadā publicētā grāmata "Mīts par garīgajām saslimšanām". Sāss vērsās pret psihiatriju, kas sevi izprot kā dabaszinātņi, kura komunikatīvi traucētos cilvēkus ārstē ar fiziskiem līdzekļiem. Viņš vērsās arī pret psihoanalīzi, kas pakārtojās pastāvošajai medicīnai (psihiatrijai). Sāsam nav pieņemama arī antipsihiatrija, kas slimajā cilvēkā nereti cenšas saskaņāt īsto, autentisko eksistenci. Viņš iestājas par fundamentālu dvēseles dziedniecības pārveidi, kas atveidojas daudzās grāmatās: "Neprāta fabricēšana" (1970). "Ideoloģija un neveselība" (1970), "Ceremoniālā ķīmija" (1974), "Šizofrēnija – psihiatrijas svētais simbols" (1976), "Psihiatriskā verdzība" (1977), "Medicīnas teoloģija" (1977), "Mīts par psihoterapiju" (1978), "Fatālā brīvība" (1999) u. c.

Sāss šaubās, vai vispār pastāv kaut kas tāds kā dvēseles vai gara slimība, jo jēdziens "slimība" ir sajūgts ar fizisko (ķermeņa) medicīnu. Slimības ir kausāli noteikti funkciju vai orgānu traucējumi, no kuriem nepamatoti tiek atvasinātas dvēseliskās un garīgās normas. Ja psihoanalīzē un psihiatrijā tiek skatīta cilvēka izturēšanās, tad tas attiecas nevis uz dabaszinātņi, bet uz sociālo zinātņu un ētikas jomu un runa ir par cilvēku spēlēm. Histērija Sāsa izpratnē ir neverbālas komunikācijas veids, bet histēriķi – cilvēki, kas prot tikai šo spēli. Histēriķa ķermeņa valoda ir protovaloda, paužot, ka attiecīgais cilvēks jūtas slimš. Šī valoda ir nediskursīva, taču ietver atšifrējamus mājienu. Principā jebkura psihiskā saslimstība ir *netieša komunikācija*, izturēšanās, ievērojot noteiktus spēles noteikumus. Cilvēka neirotizāciju nodrošina 1) ģimenes struktūra, kuras pastāvēšanu nedaudz vēlāk asi kritizē arī Deivids Kūpers, un 2) kristietība. Gan pastāvošā ģimene, gan reliģija infantilizē cilvēku, iestrādā viņā paklausīgu būtni. Grāmatas "Mīts par garīgajām saslimšanām" noslēgumā Sāss aplūko cilvēka izturēšanās spēļu modeļus, kurus grupē atbilstīgi valodām (protovaloda, objektvaloda un metavaloda). Objektspēles ir instinktīvās izturēšanās varianti: ēšana, dzeršana, gulēšana u. tml. Nobriestot cilvēkam jāspēlē sarežģītākas spēles, taču kā bērns viņš ir iemācījies tikai relatīvi lietīšķas un ētiski maznozīmīgas spēles. Konfrontējoties ar metaspēlēm (partneru, darba, seksuālām attiecībām utt.), cilvēks sliecas turpināt bērnišas spēles. Viņš izvēlas slimā lomu, ko atbalsta arī ārsti, jo savas pastāvēšanas attaisnošanai viņiem ir nepieciešams slimais. Sāss aicina atteikties no veselā un slimā lomas spēlēšanas un vienkārši palīdzēt cilvēkiem – sniegt padomu un audzināt. Tādējādi Sāss sasauca ar Ādlera izstrādātajiem. Dziedināšanas mērķis ir pašiepazīšanās nostiprināšana un dzīves izpratnes izvēšana. Visi cilvēki ir skolnieki dzīves skolā, tāpēc dziedināšanas procesā nav pieļaujams nekāds autoritārisms. Sāsa galvenie uzskati

Thomas Szasz
15.04.1920.

formulējami īsās atziņās. 1. Slimības aficē tikai ķermeņi, tāpēc nepastāv nekādas garīgās slimības. 2. Garīgā slimība ir metafora. 3. Psihiatriskās diagnozes ir stigmatizējošas etiķetes, ko pievieno cilvēkiem, kuru izturēšanās citus saērcina vai aizskar. 4. Parasti par neirotiskiem nodēvē cilvēkus, kas paši cieš no savas izturēšanās, bet par psihotiskiem – tos, no kuru izturēšanās cieš citi. 5. Slimība ir nevis tas, kas cilvēkam ir (pieder), bet gan tas, ko un kā viņš dara. 6. Ja garīgās slimības nepastāv, tad nav arī nekādas internēšanas un garīgo slimību ārstēšanas. 7. Nepieskaitāmība korumpē tiesisko sistēmu. 8. Interpersonālās un sociālās attiecības ir spēles ar zināmiem (formulētiem vai neformulētiem) noteikumiem. 9. Terapijā noskaidro izturēšanās noteikumus. 10. Nav nekāda medicīniska, ētiska vai juridiska attaisnojuma tam, ka tiek uzspiesta nelūgta psihiatriskā iejaukšanās (diagnoze, internēšana, ārstēšana).

Kritizējot garīgo slimību etablēšanu, Sāss vēršas arī pret šizofrēniju kā slimību un psihiatrijas institūciju. Sāss uzsver, ka šizofrēnijas noteiksme aizvien vairāk tiek paplašināta, tā arī nenosakot tās rašanās cēloņus. Toties šīs nezināšanas asi kontrastē ar piedāvāto ārstēšanas furoru. Sākotnēji šizofrēnijas ārstēšanai tikušas izmantotas aukstā ūdens kūres un spīdzināšanas instrumenti, savukārt modernā psihiatrija piedāvā daudz smalkākas spīdzināšanas metodes. Kļūmās ārstēšanas vainagojums ir portugāļa Egaša Moniša (1874–1955) ieviestā lobotomija, par kuru viņš 1949. gadā saņēma Nobela prēmiju medicīnā. Šizofrēni un neirotiski cilvēki ir nevis slimī, bet gan savpatņi, kas inscenē savdabīgas valodas un izturēšanās spēles. Taču bailu un drošības dēļ šie spēlētāji tiek diskvalificēti par slimniekiem. Sāss īpaši pievēršas psihiatru varas izpausmei Padomju Savienībā un tās ļaunprātīgai izmantošanai. Viņš uzsver, ka jādara gals psihiatriskajai verdzībai. Sāss aplūko neprāta fabricēšanu, saskatot tajā paralēles ar inkvizīciju un raganu vajāšanu. Psihoterapiju viņš aplūko kā retoriku, kurā cilvēks tiek ietekmēts, izmantojot valodu. Iestādamies par brīvību visās jomās, Sāss aicina nodrošināt brīvu pieeju drogām un zālēm, par kuru lietošanu jāizšķiras katram pašam. Viņš uzsver, ka tabaka un alkohols ir ne mazāk bīstamas drogas, taču to izplatīšana atrodas valsts aizsardzībā, kura, lai to nodrošinātu, uzsāk cīņu pret citām drogām. Sāss vēršas arī pret psihohigiēniskajām kustībām, t. i., pret kolektivizāciju, kurā iespējams paveikt to, ko vēl nav izdarījis fašisms un komunisms. Viņš vēršas pret psihiatrijas apslēpto varu, veicot ne tikai vēsturiskus pētījumus, bet arī apkopojot 20. gadsimta pieredzi. Sāss viennozīmīgi iestājas par cilvēka autonomiju, paškontroles paplašināšanu un vēršas pret dehumanizēto psihiatriju.

19.2. Grupu terapija un psihodrāma

Psihoanalīzes un psihoterapijas savstarpējo attiecību noskaidrošana izraisa kontroversiālus risinājumus. Skatot psihoanalīzi kā pētniecību un dziedināšanu, tā atšķiras no psihoterapijas ne tik daudz tehnikas (tehniku) ziņā, cik

izpētes metožu aspektā. Līdz ar to psihoanalīze tiek iekļauta psihoterapijā, kurā ieņem savu noteiktu vietu. Šo klasificēšanas pieeju apmierinošā un medicīnas politikai atbilstošā nostāja pieļauj kā individuālas, tā grupveida terapijas. Tomēr šī nostāja ir pretrunā ar vēsturiskajiem un kultūras faktiem, kas iezīmē striktu psihoanalīzes un psihoterapijas demarkācijas līniju. Psihoanalīze ir izstrādājusi tādus teorētiskus un praktiskus aspektus, kas to atšķir no pārējām psihoterapijām, pat vairāk – psihoanalīze ir pietiekami patstāvīga un autonoma, lai norobežotos no pastāvošās sociālpolitiskās un zinātniskās klasifikācijas. Psihoanalīzē pārējās psihoterapijas formas var uzskatīt par pirmsanalītiskām un neanalītiskām, uzsverot individuālo dziedināšanas metodi. Psihoanalīzes attīstība liek pārējām terapijām noteikt sevi attiecībā pret analīzi.

Psihoanalīze krustojas ar dažādu projektīvo testu izmantošanu. Viens no slavenākajiem testiem ir psihoanalīzes ietvaros strādājošā^{*} Hermaņa Roršaha (1884–1922) tests. Daļa no Roršaha piekritējiem sevi izprot kā eksperimentālās psiholoģijas (vai tradicionālās psihiatrijas) pārstāvjus, turpretim citi testa izmantošanā orientējas uz psihoanalīzi. Didjē Anzjē, piemēram, iestājas par šī testa izmantošanu analīzē, jo tas var rosināt pārnesumu un var tikt lietots ieskatam dvēseles dzīlēs. Vēl vairāk tas attiecas uz Henrija Mareja (1893–1988) testu “TAT” (*Thematic Apperception Test*), kas ļauj projicēt izstumtās atmiņas un vēlmes, neapzinātās noslieces. No izpētes tehnikas daudzi testi (“mozaīkas”, “ciemata” tests u. c.) ir kļuvuši par terapijas līdzekļiem. Terapijā tiek izmantota “stāstu pabeigšana”, “filmu interpretēšana”, spēle ar lellēm, bērnu rotaļas, bērnu zīmējumi, rotaļas smiltīs u. tml. Savukārt Melānijas Kleinas ietekmē ir izveidota tiešā (direktīvā) analīze. Ja pacients, teiksim, cieš no “jaunās mātes”, terapeits uzstājas kā “labā māte” un direktīvi interpretē pacienta teikto, novedot viņu līdz prenatalam stāvoklim. Šī terapijas ir Karla Rodžersa netiešās jeb klienta centrētās brīvās sarunas pretstats. Arī šo sarunas metodi dažkārt cenšas savienot ar analīzi, tomēr Rodžersa piekritēji lielākoties paliek empātiskuma un pašatvēršanās pozīcijās. Terapijā tiek izmantota arī simboliskā realizēšana, sapņu virzīšana, dinamiska ķermeņa jaunizveide u. tml. Bezapziņai ļauj tuvoties arī narkoanalīze, kuru gan pagrūti uzskatīt par psihoterapiju. Narkoanalīze aptver trīs stadijas. 1. Narkoze jeb noteiktu produktu (pentotāla, nātrija amitāla, LSD u. c.) injicēšana, t. i., pusmiega sasniegšana. 2. Narkoanalīze (apt. 30 min) – pasīvas atbildes uz jautājumiem, atvairīšanas mehānismu vājināšana, traumatizējošo ainu atdzīvināšana u. tml. 3. Narkosintēze jeb izturēšanās un motīvu, traumatizējošo notikumu apzināšanās. Narkoanalīzē ne tikai netiek izmantoti tīri psiholoģiski līdzekļi, tā rada arī daudzas tiesiskas, ētiskas un pat politiskas problēmas, jo to var izmantot piespiedu kārtā. Arī seksuālā terapija – gan individuāla, gan grupveida – principiāli atšķiras no psihoanalītiskās dziedināšanas prakses.

* Roršahs ir Šveices psihoanalītiķu apvienības viceprezidents. 1913./1914. gadā viņš strādā Krjukovas sanatorijā (Piemaskavā), kur praktizē psihoanalītiski orientēti ārsti.

	Psihoanalīze	Seksuālā terapija
Mērķis	Dvēseles pārstrukturēšana, izstūmumu apzināšanās	Izturēšanās (piem., impotences, frigiditātes) pārveidošana, aktuālo simptomu novēršana
Materiāls	Brīvās asociācijas, sapņi, simptomi, kļūdīšanās u. tml.	Sistemātiskas biogrāfiskas atbildes Karinājumi – vizuāli (filmas, fotogrāfijas u. tml.), parfīmēri (smaržas), taktili (ķermeņa iepazīšana)
Attiecības	Pacients atļaidies, analītiķis neredzams	Terapeits un viens vai vairāki pāri Terapeitu pāris un pacientu pāris Grupu terapija
Ievirze	Neitralitāte, neiejaukšanās, līdzsvarota vērtība	Fokusēta uzmanība, iejaukšanās
Palīg līdzekļi	Atslābināšanās	Atslābināšanās tehnikas. Psihotropi, hormonāli līdzekļi. Akupunktūra, hipnoze u. tml.
Vieta	Analītiķa kabinets	Klīnika
Norise	Nestandarta, iekļauta ikdienā, ilgstoša	Standartizēta, vērsta pret ikdienību. Parasti īsa (2 ned.)
Kritēriji	Principā neobjektīvējami	Principā objektīvējami (fizioloģiski un izturēšanās elementi)

No grupu terapijām vispopulārākā acīmredzot ir psihodrāma, kaut gan šādas terapijas ir dažādas un daudzskaitlīgas. Grupu terapijas sākums principā attiecas uz 20. gadsimta trīsdesmitajiem gadiem, kad pacienti diskutē par pašu izvēlēto vai terapeita ieteikto tēmu. Viens no grupu terapijas aizstāvjiem analītiķiem ir Vilfreds Bions, kurš savās izstrādēs balstās uz Melānijas Kleinas idejām. Viņa izpratnē grupu strukturē trīs organizatoriskās shēmas. 1. Atkarība no dievišķota vadoņa vai sargātāja. 2. Partnerība, proti, līdzdalība cerībās, no kurām izriet savstarpējās attiecības. 3. Bēgšana un uzbrukšana, t. i., mainīga izturēšanās pret personu vai lietu, ko uztver kā draudu. Paša Biona uzmanība galvenokārt ir pievērsta projektīvai identifikācijai, emociju teorijai un pieredzes tapšanai. Savukārt psihodrāmā ar improvizētas teātra spēles palīdzību tiek gūts *ieskats* par savu izturēšanos un lomu, lai tās *mainītu vai bagātinātu*.

Psihodrāmas attīstība ir cieši saistīta ar Jakabu Leviju Moreno (1889–1974). Viņš ir piedzimis Bukarestē, bet jau piecu gadu vecumā kopā ar vecākiem pārceļas uz Vīni. Sefardiskā iecirtībā Moreno izveido no savas dzīves mītu, nevaļoties uzņemties pasaules glābēja lomu. Vīnē viņš studē medicīnu un Pirmā pasaules kara laikā medicīniski aprūpē bēgļus. 1918. gadā Moreno sāk izdot žurnālu "Daimons" ("Der Daimon", vēlāk – "Der neue Daimon"), kurā publicējas Makss Brods (1884–1968), Francs Verfels (1890–1945), Ernsts Blohs (1885–1977), Martins Būbers u. c. Moreno aktīvi iesaistās Vīnes intelektuālajā dzīvē, īpaši interesējoties par mākslu un teātri. 1924. gadā viņš anonīmi publicē grāmatu "Improvizētais teātris". Moreno ideja ir *teātris bez skatītājiem, atbrīvošanās no* autora, formas, skatuves un *tikšanās ar* citiem un sevi. Šī ideja par vispārējo mākslasdarbu iemiesojas Frīdriha Kislera izstādē, izraisot abu teātra mākslas renovētāju publiskus ķīviņus. 1925. gadā Moreno emigrē uz ASV, kur savas atziņas pārbauda, strādādams cietumā un jaunu sieviešu pāraudzināšanas iestādē, līdz 1936. gadā viņš Bikonā nodibina savu psihodramatisko teātri. 1941. gadā viņš iepazīstas ar savu nākamo sievu Zerku, kura arī iesaistās psihodrāmas ideju izstrādē. Moreno bez kādas pieticības uzskata, ka radījis "terapeitisku pasauluzskatu", kas ļauj pārvarēt kā kapitālisma, tā sociālisma nepilnības un nodrošina gan indivīda, gan kolektīva labklājību. Moreno galvenās idejas ir *psihodrāma* un *sociometrija*. Psihodrāma ir improvizēts teātris, ko var izmantot arī kā terapijas formu. Sociometrijas mērķis ir noskaidrot savstarpējo attiecību struktūru grupas ietvaros.

Jakobs Levijš Moreno

Moreno sava mīta izspēlē vēsta, ka, būdams students, Vīnes parkos jau aranžējis improvizētas spēles ar bērniem, kurās izpaudusies kreativitāte un spontanitāte – viņa vēlāko centienu pamatmērķis. Taču nozīmīgāka ir pieredze, ko Moreno gūst 1922. gadā nodibinātajā improvizētajā teātrī. Izrāžu sižets nereti tiek pārņemts no avīžrakstiem, bet skatītāji tiek aicināti iejaukties spēlē. Sava nozīme izrādēs ir arī psihoanalītiķu izstrādājam, kaut gan vēlāk Moreno to cenšas noliegt. Viens no improvizētā teātra pieredzes variantiem vēlāk tiek uzskatīts par psihodrāmas dzimšanas brīdi. Vienai teātra aktrisei vienmēr ir tikušas romantiskas un cēlas lomas, kaut gan laulības dzīvē viņa ir bijusi ķildīga un nesavaldīga. Pēc Moreno ieteikuma viņa lieliski nospēlējusi ielasmeitas lomu, un dusmu izvirdumi mājas dzīvē mazinājušies. Moreno spēlē iesaistījis arī aktrises vīru, abu uzstāšanās kļuvusi par noturīgu uzveduma sastāvdaļu un palīdzējusi pārvarēt arī savstarpējos konfliktus. Vēsturiskā atskatā psihodrāma sasaucas ar *commedia dell'arte* improvizācijām un marķīza de Sada uzvedumiem Šarantonas psihiatriskajā klīnikā. Moreno idejas sasaucas ar 20. gadsimta sākuma teātra eksperimentiem.

Tradicionāli psihodrāma norisinās uz *skatuves*, pakāpieni nodrošina pāreju no grupas uz spēles vietu, bet balkons atviegļina transcendentās instances vai Virs-Es inscenēšanu. Tomēr principā psihodrāma var norisināties jebkurā vietā. Psihodramatiskās spēles centrā ir *protagonists*, kas ir galvenais atainotājs un ainu secības autors. Viņš demonstrē savu skatījumu, un jau tas vien var izraisīt katartisku efektu. Izspēlējot noteikto vai pašizvēlēto uzdevumu, protagonistas konflikti vai problēmas tiek atainotas pilnīgāk, nekā viņš to spēj izteikt vārdos. Trešais psihodrāmas dalībnieks ir *vadītājs* (režisors vai psihodrāmas terapeits). Viņš rūpējas par protagonistas un grupas sākotnējo ievirzi un situatīvi vada spēles norisi (maina protagonistas un pretspēlētāja lomas, ievieš protagonistas dubultnieku u. tml.). Psihodrāmas vadītājs pilda kā terapeitisko, tā analītisko funkciju. Ceturtais psihodrāmas elements ir *līdzspēlētāji* jeb palīdzošie Es (*auxiliary egos*), kas izspēlē protagonistas ainas. Pēdējais psihodrāmas elements ir *skatītāji* resp. *grupa*. Izrāde ir vērsta uz skatītājiem, un viņu reakcijas palīdz vadītājam izpildīt noteikto uzdevumu (no skatītājiem izvēlas arī līdzspēlētājus). Psihodrāmas grupā parasti ir 6–10 cilvēki, bet pati izrāde norisinās trijās fāzēs (1,5–3 st.). Iesākumā ir “iesildīšanās” fāze (*warming up*), kurai seko pati spēle jeb akciju fāze, beigās ir sarunu vai noslēguma fāze. “Iesildīšanās” fāzē protagonistas un grupa tiek sagatavota izrādei, pārvarot aiztures un iekšējās šķēršļus. Parasti šajā fāzē izvēlas arī protagonistu un izrādes tematu. Spēles fāzē ir iespējama regresija, mainot protagonistas balsi, žestus un mīmiku. Bet lomu maiņa viņam atklāj citu dalībnieku skatījuma perspektīvas. Noslēguma fāzē tiek iesaistīti visi dalībnieki, parādīts, ka protagonistas nav vienīgais, ar kuru kaut kas tāds ir noticis. Arī pārējie pārdzīvotajā gūst dziļāku ieskatu paši par sevi. Psihodrāma var noslēgties arī ar *procesa analīzi*, proti, pašas norises apskatu.

Shematiski aplūkotā klasiskā psihodrāma ir tikai viena no psihodramatisko ideju terapeitiskās izmantošanas formām. Pastāv arī “izturēšanās drāma” (*behaviordrama*), kas orientējas uz biheiviorismu. Tiek praktizēta arī tā sauktā monodrāma – individuāla terapija bez grupas klātbūtnes. Bibliodrāmā spēles materiāls ir bibliski vai liturģiski notikumi. Savukārt figuratīvajā psihodrāmā tiek atainotas arī iekšējās figūras. Hipnodrāmā psihodramatiskās metodes tiek kombinētas ar suģestīviem līdzekļiem. Psihodrāma tiek sajūgta arī ar psihoanalīzi, piemēram, Serža Lebovisi piekritēji šādi pēta pārnēsma un pretpārnēsma problemātiku, bet Didjē Anzjē sekotāji – infantilā Virs-Es eksteritorizāciju un komunikācijas struktūras.

19.3. Psihovēsture

Jau 1913. gadā tiek publicēts Freida raksts “Psihoanalīzes nozīme”, kurā viņš aplūko, kādu interesi psihoanalīze var izraisīt citās zinātņu disciplīnās. Freids visai pieticīgi norāda uz psihoanalīzes nozīmi nepsiholoģiskās zinātnēs – valodniecībā, filosofijā un socioloģijā. Viņš aplūko arī psihoanalīzes izmantošanas iespējas kultūrvēsturiskos pētījumos, uzsverot, ka psihoanalīze

ļauj izvirzīt jaunas problēmas un paskatīties citādi uz jau esošajiem risinājumiem. 1910. gadā Freids publicē sava veida psihobiogrāfiju par Leonardo da Vinči, tomēr viņa (kā arī agrinās psihoanalīzes) izstrādnes vēsturiskais, kultūrvēsturiskais materiāls principā tiek izmantots analīzes galveno atziņu demonstrēšanai. Divdesmitajos gados Freids kopā ar Viljamu Bullitu (1891–1967) strādā pie ASV 28. prezidenta Viljama Vudro Vilsona psihobiogrāfijas. Darbs tiek publicēts tikai 1967. gadā un analītiķu aprindās tiek uztverts visai rezervēti, saistot to ar Bullita centieniem. Peters Gajs, kurš 1939. gadā no Vācijas emigrē uz ASV un apgūst kā vēsturnieka, tā analītiķa profesiju, 1985. gadā publicē grāmatu "Freids vēsturniekiem". Gajs aplūko historiogrāfu noraidošo un pārpratumiem pilno attieksmi pret psihoanalīzi. Vienlaikus viņš norāda uz koncepta "intereses" izmantošanu vēstures zinātnē, nenoskaidrojot pašu interešu izcelsmi un attīstību. Gajs iestājas nevis par psihoanalīzes pārņemšanu uz historiogrāfiju, bet gan par tās izmantošanu vēsturiskos pētījumos. Šādas pieejas auglīgumu demonstrē senklasikas speciālists Eriks Dodds (1893–1979) savā 1951. gadā publicētajā grāmatā "Grieķi un iracionālais". Sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados Eriks Eriksons ar saviem darbiem par Luteru un Gandiju nodrošina interesi par psihobiogrāfiju, tomēr šādas ievirzes pētījumus pārspēj kolektīvās mentalitātes un mentālā instrumentārija izpēte. Īpašu rezonansi izraisa Filipa Arjesa (1914–1984) pētījumi par attieksmi pret nāvi un bērnību, kuri zināmā mērā veikti Junga garā. Annāļu skolas pārstāvji pievēršas Freida, Reiha un Fromma izstrādņēm, uzsverot kolektīvo priekšstatu nozīmību. Šāda tipa pētījumi pastāv paralēli psihovēstures izstrādņēm un mēģinājumiem veidot psihosocioloģiju.

Septiņdesmitajos gados nostiprinās arī psihovēsture. Prominentākais tās pārstāvis acīmredzot ir Loids Demozs (dz. 1931. g.), kurš pēc politoloģijas un psihoanalīzes studijām Ņujorkā nodibina Psihovēstures institūtu un publicē polemiku izraisošus darbus: "Bērnības vēsture" (1974), "Psihovēstures bibliogrāfija" (1975), "Psihovēstures pamatojums" (1982), "Reigana Amerika" (1984) u. c. Demozs vērsas pret tradicionālo stāstošo, naratīvo vēsturi, izstrādādams *vēstures psihogēno teoriju*. Viņš uzskata, ka tradicionālā historiogrāfija nemaz nav zinātne, jo neskaidro un neizprot cilvēku rīcības motīvus. Savu teoriju viņš balsta psihoanalīzē, taču vēstures likumsakarības ir nevis postulējamas, bet gan izvedināmas *salīdzinošā analizē*. Vēsture ietver sevī *pieaugušo grupu fantāziju* izspēli, kuras sakņojas *motivācijā*, kas izriet no *bērnības evolūcijas*. Tādējādi Demozs uzmanības lokā ir bērnības evolūcija, psihobiogrāfija un psihovēsture.

Bērnības vēsture Demozs izpratnē ir murgs, no kura Rietumu civilizācijas cilvēki tikai nesen ir pamodušies. Iepriekšējās paaudzes vecāki un bērni savstarpēji ir radījuši to, kas ticis izspēlēts vēsturē. Savu darbu par bērnības evolūciju viņš uzskata par pirmo nopietno pētījumu, kaut arī vēsturnieki laiku pa laikam pievērsušies šim tematam. Attiecībās ar bērnu pieaugušais var izturēties trejādi. 1. Bērnu var izmantot kā savas bezapziņas satura projekcijas objektu (projektīvā reakcija). 2. Bērnu var izmantot kā paša bērnībā nozīmīgas pieaugušā figūras aizstājēju (atgriezeniskā reakcija). 3. Bērnam

var līdzpārdzīvot, apmierinot viņa vajadzības (līdzpārdzīvošanas reakcija). Sākotnēji maigums pret bērnu izpaužas tad, ja viņš guļ vai ir miris, proti, neko neprasa. Antīkajā pasaulē ikdienišķa prakse ir bērnu (īpaši zīdaiņu) nogalināšana. Bērnu nogalināšana tiek uzskatīta (atbilstīgi likumam) par slepkavību, sākot tikai ar 4. gadsimtu. Taču arī tad baznīctēvu vērsšanās pret šo slepkavību lielākoties ir saistīta ar rūpēm par vecāku dvēselēm. Bērni tiek atstāti vai pamesti, viņus pārdod verdzībā vai izmanto par ķīlniekiem. Bērnus nosūta audzināšanai uz citu ģimeni (no 7 līdz 17 gadiem), šī atsacīšanās forma Eiropā pastāv līdz 19. gadsimtam. Cits atsacīšanās veids ir bērnu nodošana auklēm un mātes atteikšanās no barošanas ar krūti. Aizsena bērna brīvības ierobežošana ir ietīstīšana autiņos, lai sastingušajai radībai vairs neveltītu nekādu uzmanību. Pēc zīdaiņa vecuma sasniegšanas bērns vairākus gadus tiek ierobežots ar citām vadības un disciplinēšanas ierīcēm (staiģuļiem, korsetēm, stājas un gulēšanas siksnām u. tml.). Kaut arī krēslī ar tajos ierīkotiem podiņiem ir pazīstami jau antīkajā pasaulē, līdz pat 18. gadsimtam bērnus īpaši nepieradina pie tualetes izmantošanas. Tā vietā tiek izmantota pēršana, klizmas, svecītes un vemšanas līdzekļi. Bērni tiek sisti, un viņi savukārt sit savus pēcnācējus. Bērni tiek izmantoti pieaugušo seksuālām vajadzībām, bet pašu bērnu seksuālā dzīve tiek ierobežota ķirurģiski vai mehāniskiem līdzekļiem.

Bērnības evolūcijā Demozs izšķir sešus audzināšanas stilius jeb vecāku attieksmes tipus. Viņš gan uzsver, ka šī evolūcija nav reģionāli viendabīga un ka arī mūsdienās ir vecāki, kas savus bērnus izvaro, sit un nosit. 1. *Infanticīdais stils* jeb bērnu nogalināšana pastāv līdz 4. gadsimtam. Bērniem, kam izdevies izdzīvot, dominē projektīvās reakcijas, bet atgriezeniskās reakcijas izpaužas kā dzimumattiecības ar bērniem. 2. *Atstājošais (abandoning) stils* pastāv līdz 13. gadsimtam. Projekciju novēršana ir atteikšanās no bērna, tomēr projekcijas aizvien ir spēcīgas (bērns ir ļaunuma iemiesojums, tāpēc viņš vienmēr ir jāper), toties vājinās atgriezeniskās reakcijas. 3. *Ambivalentais stils* (līdz 17. gs.) raksturo bērna lomas pieaugšanu vecāku dzīvē, kaut arī viņš joprojām iemieso pieaugušo bīstamās projekcijas. 14. gadsimtā līdz ar Marijas un Jēzusbērna kulta izplatīšanos mākslā kļūst populārs tēls par māti, kas rūpējas. 4. *Uzspiedošais stils* (18. gs.) raksturo projektīvo reakciju strauju mazināšanos un atgriezenisko reakciju izžušanu. Bērnu cenšas iepazīt ne tik daudz ar klizmas palīdzību, cik ar tuvošanos un varas iegūšanu pār viņa prātu, lai tādējādi kontrolētu viņa iekšējos stāvokļus (vajadzības, dusmas, masturbēšanu, gribu utt.). 5. *Socializējošais stils* (līdz 20. gs. vidum) ir saistīts ar projekciju turpmāku samazināšanos. Cenšas nevis iegūt varu pār bērna gribu, bet gan to vingrināt un vadīt pareizajā virzienā. 6. *Palīdzošais stils* (no 20. gs. vidus) sakņojas pieļāvumā, ka bērns labāk par vecākiem zina savas vajadzības katrā attīstības stadijā. Bērna dzīvē piedalās abi vecāki un palīdz viņam veidot sevi.

Psihovēstures izpētes nosacījums un līdzeklis ir paša vēsturnieka psiholoģiskā attīstība un dzīves stils, kas ļauj izprast grupas fantāzijas. Šādi Demozs atklāj, ka karš un dzemdības norisinās vienā un tajā pašā secībā.

Grupas fantāzija tās pārstāvjiem liek līderim attiecināt uz sevi viņu saspiestību smacīgajā dzemdes kanālā un izjust, ka vienīgo atvieglojumu var nodrošināt tikai karš. Grupas fantāzija ir sajūgta ar vardarbību, lai atsvabinātos no neizturamās disonances, kas pastāv starp relatīvi mierīgo ārējo pasauli un sajukumu iekšējā pasaulē. Demozs, atsaucoties ne tikai uz Oto Ranka darbiem, bet arī uz prenatalās psiholoģijas pārstāvju (Nandora Fedora, Gustava Grābera u. c.) pētījumiem, izstrādā ideju par vēstures fetālo izcelsmi. Cilvēka dzīves pamatā ir fetālā drāma, kuras atkārtošana un pārvarēšana indivīdi arī veido grupas. Šajā drāmā ir pieci elementi: 1) *Indīgā placenta*, 2) *Ciešanu pārņemtais auglis*, 3) *Pieaugošais piesārņojums (pollution)*, 4) *Barojošā nabassaitē*, 5) *Kosmiskā cīņa*. Demozs noliedz augļa un mātes simbiotiskās attiecības, norādot, ka topošajam cilvēkbērnam nākas attīstīties aizvien nelabvēlīgākos apstākļos, lai beigās beigās izrautos no smacējošās šaurības. Grupas pieaugošais piesārņojums jeb apgānītība vienmēr noslēdzas ar Ciešanu pārņemtā augļa Kosmisko cīņu ar Indīgo placentu. Fetālā drāma atveidojas arī visos psihogēnajos stilos. Infanticīda stilam atbilst sadomazohisms, atstājotajam un ambivalentajam stilam – mazohismā uzplaukums, bet uzspiedošajam un socializējošam stilam – modernais nacionālisms. Demozs īpaši analizē amerikāņu grupas fantāzijas, pievēršoties Kārtera, Reigana un Klintona darbības analīzei. Izmantojot plašu kultūrvēsturisko un statistisko materiālu, viņš parāda arī incesta universālo izplatību un bērnu stabilo seksuālo izmantošanu mūsdienu Rietumu sabiedrībā (ASV, viņaprāt, vecumā līdz 16 gadiem tiek izmantoti 60 % meiteņu un 45 % zēnu).*

19.4. Filosofija

Psihoanalīzes un filosofijas attiecības ir sarežģītas un grūti aptveramas, jo atšķirīga ir kā psihoanalīzes, tā filosofijas izpratne. Nereti psihoanalīze tiek izprasta kā filosofija vai ideju kopums, kas svarīgs filosofijas izstrādē. Dažkārt to uzskata tikai par terapiju, kurai ir pastarpinātas attiecības ar filosofiju vai vispār to nav. Dažāda ir arī analītiķu attieksme pret filosofiju un tās izpratne. Ir analītiķi, kas izvairās no tikšanās ar filosofiju un pat noliedz to (īpaši tas raksturīgs medicīnizētajai analīzei), toties citi savas mācības pamatojumu rod dažādās filosofiskās sistēmās un filosofiju uzskata par nepieciešamu analītiķa izglītības sastāvdaļu. Piemēram, antropoanalīzes pārstāvji atzīst Heidegera izstrādāto filosofiju, kuru iekļauj savā dzīļu psiholoģijas variantā. Savukārt Fromma izstrādātās analīzes apgūvē ir iekļauts arī filosofijas kurss, kurā tiek iztirtāti Aristoteļa, Spinozas, Hēgeļa, Marksa, Kjerkegora, Heidegera

* Vēršanās pret bērnu seksuālo izmantošanu īpaši uzliesmo 19. gadsimta beigās, taču tad mazinās. Šajā cīņā pastāv arī reģionālas atšķirības, piemēram, Francijā 1810. gadā ar likumu tiek aizliegti dzimumsakari ar bērniem, kas jaunāki par 11 gadiem. 1832. gadā vecuma ierobežojums tiek paaugstināts par diviem gadiem, bet 1863. gadā tiek aizliegts stāties dzimumsakaros asinsradniekiem, kas nav sasnieguši 21 gada vecumu. Sk.: Corbin A. (Dir.) *Violences sexuelles*. – Paris, 1989.

un Sartra darbi. Ņemot vērā psihoanalīzes (dzīļu psiholoģijas) dažādību, nemaz nav tik viegli parādīt tās saistību ar vēl dažādākajām filosofiskajām sistēmām. Tāpēc šajā apskatā principā tiek iezīmētas tikai Freida psihoanalīzes un 20. gadsimta filosofijas attiecības.

Freida psihoanalīzes filosofiskajā recepcijā var izšķirt vismaz trīs variantus. Pirmais variants ir psihoanalīzes *neievērošana un noklusēšana*. Šī pozīcija dažkārt ir apzināta (kā psihoanalīzes izveides laikā, tā arī vēlāk), nereti nemaz nemēģinot izprast un iedziļināties Freida idejās. Par šī varianta variāciju var uzskatīt arī psihoanalīzes pārprašanu, saskatot tajā idejas, kas tekstuāli nemaz nav pierādāmas Freida darbos (lielākoties to nosaka sekundāru tekstu recepcija un ļaušanās kultūrvēsturiskā konteksta rosinātajam noskaņojumam). Sākotnēji Freida psihoanalīzes neievērošanu veicina arī tas, ka to uztver kā tā saukto privāto zinātni. Otrais recepcijas variants ir *difamēšana*. Tai var būt visdažādākie cēloņi, bet izpausmes noturīgās iezīmes ir divas: 1) zinātniskuma liegšana un 2) psihoanalīzes izmantošana antisemitisku aizspriedumu pamatošanā. Trešo recepcijas variantu var dēvēt par *pozitīvu*. Šī recepcija izpaužas kā psihoanalīzes interpretācija vai tās ideju iestrādāšana attiecīgajā filosofiskajā sistēmā.

Grūtības psihoanalīzes recepcijā sagādā kā pati analīze, tā arī filosofija. Psihoanalīzē ietvertās grūtības ir pašu analītiķu izturēšanās un svārstīgā pašizpratne. Piemēram, Ranks, diskutējot Psiholoģisko trešdienu sabiedrībā, norāda, ka filozofs ir tipisks onanētājs, bet Makss Kahane uzskata, ka filosofiskās pārdomas par kārtību pasaulē ir atvedināmas no menstruācijas un erekcijas faktiem. Šādas atziņas, kas nereti ietērtas psihoanalītiskā terminoloģijā, nebūt neveicina pozitīvu attieksmi pret analīzi. Psihoanalīzei ir raksturīga arī svārstīga pašizpratne, kura turklāt ne vienmēr tiek komunikatīvi izvērsta. Principā tādas pašas grūtības ir arī filosofijā. Tai raksturīga ne mazāk svārstīga pašizpratne; pastāv nevis filosofija, bet gan filosofijas. Turklāt šīs filosofijas ir akadēmiskas mācības jeb skolu filosofijas. Tādējādi psihoanalīzei veidojas visnotaļ atšķirīgas attiecības ar dažādajiem filosofijas atzariem, un to noskaidrošana ir atsevišķu pētījumu uzdevums. Jau Georgs Zimmels (1858–1918) ir atzīmējis psihoanalīzes mikroskopisko uztveres veidu, šāda uztvere būtu istenojama arī analīzes un filosofisko izstrādņu savstarpējo attiecību izpētē.

Psihoanalīzes un filosofijas attiecību sarežģītību iezīmē pats Freids. Izmanojot sava laika zinātnes etablēšanas retoriku, viņš uzsver psihoanalīzes dabaszinātniskumu un dažkārt pat to pielīdzina psiholoģijai, tūdaļ pat gan atrunādamies, ka tā ir cita tipa psiholoģija. Freida netīksmei pret pastāvošo filosofiju acīmredzot ir divi galvenie cēloņi. Pirmkārt, viņa dzīves laikā dominē skolas filosofija, kura tiek izvērsta nedzīvā terminoloģijā un kurai ir attāls sakars ar cilvēku un viņa dzīvi. Otrkārt, filosofija tiek uztverta kā pasauluzskata producēšana, vispārinātu atziņu izstrāde, piedāvājot sava veida garīgo "Bedekeru". Tomēr tas nenorāda uz Freida negatīvo attieksmi pret filosofiju. Gluži pretēji – psihoanalīzes tapšanā svarīga loma ir Šopenhauera un Ničes filosofijai jeb dzīves filosofijas izstrādņēm. Freids ne tikai pārzina Ničes

darbus, bet jaunībā pat ir grasījies kļūt par filosofu. Turklāt mūža otrajā pusē pastiprinās viņa darbu filosofiskums jeb metafiziskums, kas daļai analītiķu ļauj tos neuzskatīt par psihoanalītiskiem tekstiem.

Psihoanalītiskajā kustībā iesaistās daudzi cilvēki, kas ir apguvuši filosofisko izglītību. Pirmais filozofs, kas iziet analīzes kursu pie Freida, ir Heinrihs Gompercs (1873–1942). Viņš gan analīzi nepraktizē un vēlāk izstrādā mācību, kas ieturēta pozitīvisma garā. Psihoanalīzes emancipatoriskais patoss saista kreisi (marksistiski) noskaņotos intelektuāļus, no kuriem daži pat mēģina izveidot freidomarksismu. Pozitīva psihoanalīzes recepcija ir vērojama arī ietekmīgākajos filosofiskajos strāvojumos – fenomenoloģijā, neopozitīvismā un strukturālismā (ja vien ņem vērā šo apzīmējumu nosacītību).

Fenomenoloģijas pamatlicējs Edmunds Huserls (1859–1938), gluži tāpat kā Freids, ir mācījies pie filosofa Franča Brentāno. Arī Huserls iniciē fenomenoloģisko kustību, kura gan nav tik birokrātiski organizēta kā psihoanalīze. Toties fenomenoloģiskā kustība ir tikpat daudzveidīga kā dziļu psiholoģija. Tomēr Huserla un Freida mācībās ir atzīmējamas vismaz trīs kopīgas, kaut arī atšķirīgi traktētas, idejas: 1) *vēršanās pret redukcionismu*, 2) *intencionālisma uzsvēršana* un 3) *epoches* procedūras īstenošana*. Huserls daudzkārt savos darbos vēršas pret psiholoģismu, cenšoties veidot filosofiju kā striktu zinātni. Šo vēršanos nosaka psihologu interese par empīrisko apziņu un aizraušanās ar psihofiziskiem pētījumiem resp. dabaszinātniskām spekulācijām. Arī Freids praktizē Huserlam līdzīgu ievirzi, cenšoties izprast psihiķes pašdeterminācijas procesus un produktus. Tomēr viņš pieļauj individualizētas norises, kā arī to, ka ar laiku dabaszinātnes varbūt gūs jaunus un pamatotākus psihiķes darbības skaidrojumus.

Ideja par intencionālismu tiek saistīta ar Brentāno, kaut arī tās aizsākumus var atrast jau Platona filosofijā. Huserls atmet tradicionālo, klasisko priekšstatu par apziņu kā kaut ko iekšēju, kas kaut kādā veidā ir saistīts ar ārējo. Apziņu raksturo intencionalitāte, t. i., vērstība, proti, apziņa ir apziņa par kaut ko, tā ir priekšmetiska. Apziņas intencionalitātes uzsvēršana norāda uz objekta un subjekta nesaraujamo vienību. Huserls nenoliedz neapzinātā (bezapziņas) un apspiestā pastāvēšanu, tomēr viņa uzmanības lokā ir apziņa. Savukārt Freids, aprakstot dvēseles dzīvi, galvenokārt analizē bezapziņas vērstību. Abiem raksturīga novēršanās no epistemoloģiskās problemātikas un pievērššanās dvēseles konstituējošo elementu analīzei. Kā fenomenoloģijā, tā psihoanalīzē tiek īstenota arī redukcija jeb epohe. Huserls raksta par eidētisko un transcendentālo redukciju. Ar eidētiskās redukcijas palīdzību skats tiek pavērsts uz savu Es, bet transcendentālās redukcijas mērķis ir tīrā Es atsegšana, kurš konstituē apziņas struktūras un tās jēgveidojumus. Psihoanalītiskajā redukcijā tiek apturēti priekšstati, kas psihiskās norises skaidro ar nepsihisku faktoru darbību. Reducijā tiek atsegtas dvēseles struktūras un procesi, kuru sedimentācijas, kristalizācijas rezultātā veidojas noteikti fenomenī un izturēšanās varianti, kurus pats cilvēks neapzinās. Tādējādi dvēsele

* *Epochē* (sengr.) – apturēšana.

tiek skatīta kā daudzslāņains veidojums ar savām imanentām likumsakarībām. Kā fenomenoloģija, tā psihoanalīze ir arheoloģiska, taču Huserlu neinteresē dažādie uzslāņojumi, viņš pievēršas tīrajai apziņai, tās ontoloģiskajai dimensijai. Huserls izmanto arī konceptu "dzīves pasaule", taču viņa veiktā dzīves pasaules un apziņas analīze principā ir filosofija bez cilvēka, t. i., fenomenoloģijā netiek iekļauta cilvēka eksistence. Savukārt Freida psihoanalīze nav iespējama, neņemot vērā cilvēka eksistenci, turklāt pats psihoanalītiskais process ārpus divu cilvēku saspēles nav īstenojams.

Ciešāka saikne ar Freida psihoanalīzi ir citam fenomenologam, proti, Maksam Šēleram (1874–1928), kurš aizsāk arī jaunās filosofiskās antropoloģijas izstrādi. Saistībā ar filosofisko antropoloģiju par psihoanalīzi figurē divi dominējošie viedokļi: 1) psihoanalīze nav nekas cits kā filosofiskā antropoloģija, 2) psihoanalīze ir viens no filosofiskās antropoloģijas atzariem. Lai kā arī vērtētu šos viedokļus, skaidrs ir tas, ka psihoanalīze pastāv pirms filosofiskās antropoloģijas, ietekmējot tās izveidi, un Freida idejas tiek iestrādātas Šēlera mācībā. Darbā "Cilvēka novietojums kosmosā" (1928) Šēlers cenšas apvienot galvenos Vakarzemē pastāvošos skatījumus uz cilvēku – filosofisko, reliģisko un dabaszinātnisko. Viņa skatījumā arī cilvēks ir vitāla būtne, kas to sarado ar dzīvniekiem un augiem. Taču īpašu vietu cilvēks ieņem kā garīga persona. Cilvēks sakņojas ne tikai organiski vitālajā būtībā, bet arī garā. Cilvēkam kā personai piemīt atvērtība pasaulei, pašapziņa un priekšmetiskošanas spēja. Gars un dzīves tieksme sajaucas cilvēka dzīvē, un šī sajaukšanās īstenojas *sublimācijas* procesā.

Freids izmanto sublimācijas jēdzienu, lai raksturotu cilvēka dzīvi, savukārt Šēlers to attiecina uz visu dzīvo. Cilvēkam raksturīgā sublimācija ir pēdējais dabā sastopamais sublimācijas akts. Izmantojot sublimācijas jēdzienu, Šēlers cenšas skaidrot arī cilvēku dzīvē pastāvošās destruktīvās tendences. Šīs tendences viņš saista ar *pārsublimāciju*, t. i., pārmērīgu intelektualizāciju; tomēr kopumā pārsublimācija ir imanenta pašas kultūras (civilizācijas) sastāvdaļa. Šēlera mācībā ir vērojama ne tikai Freida ideju iestrāde, abas koncepcijas raksturo arī idejisko meklējumu sabalsošanās. Turklāt turpmākajā filosofiskās antropoloģijas izstrādē psihoanalītiskās atziņas tiek ņemtas vērā aizvien vairāk. Piemēram, Arnolds Gēlens (1904–1976) izstrādā antropoloģiju, kurā cilvēks tiek skatīts kā trūcīga būtne (*Mängelwesen*), šādi sabalsodamies ar Ādlera izstrādātajiem. Psihoanalīzes trūkumu Gēlens saskata tajā, ka tā pietiekami labi nefunkcionē sabiedrības dzīves skaidrojumā.

Visauglīgākā psihoanalīzes un fenomenoloģijas tikšanās acīmredzot īstenojas Pola Rikēra filosofijā.* Fenomenoloģijas zemlikas pastāv arī eksistences filosofijas, eksistenciālisma izstrādāšanās, kurās tiek iekļautas psihoanalīzes idejas vai kuras ietekmē dažādos dzīļu psiholoģijas variantus. Paradoksāla šajā ziņā ir Martina Heidegera (1889–1976) pozīcija. Viņš ārstējas pie Viktora

* Kritiska izskaidrošanās ar psihoanalīzi un ietekme uz dzīļu psiholoģiju (uztveres, izturēšanās un miesiskuma problemātika) ir raksturīga arī Morisa Merlo-Pontī (1908–1961) darbiem: "Izturēšanās struktūra" (1942), "Uztveres fenomenoloģija" (1945), "Redzamais un neredzamais" (1964).

Gebazetela, apmeklē Viktoru Franklu un sadarbojas ar Medardu Bosu, taču tieši par psihoanalīzi neizsakās nevienā no saviem darbiem. Un tomēr viņa idejas ietekmē dziļu psiholoģiju (īpaši antroponālīzi). Tradicionāli eksistences filosofijas sākumu ir pieņemts saistīt ar Heidegera darbu "Būtme un laiks" (1927), kaut gan viņš sevi neuzskata par šādas filosofijas pārstāvi un mūža otrajā pusē šim darbam labprāt dotu nosaukumu "Būtme un gaismojums".

Heidegera filosofiskie meklējumi ir sajūgti ar fenomenoloģiju, kaut arī Huserls darbā "Būtme un laiks" saskata atkāpšanos no tās. Heidegers, atsaucoties uz Platona dialogu "Sofists", atgādina, ka būtme nav esošais vai irošā esence. Viņš strikti nošķir ontisko un ontoloģisko skatījumu. Cilvēka pastāvēšanai Heidegers izmanto apzīmējumu "tebūtme" – *Dasein*, piešķirot tam specifisku nozīmi.* Tebūtmei ir ne tikai ontiskas attiecības ar esošo, tā mēģina apjēgt savu būtmi. Šāda būtmes izpratne tiek dēvēta par ontoloģisku, un darbā "Būtme un laiks" Heidegers arī cenšas izstrādāt atbilstīgo fundamentālonoloģiju. Tebūtme atklājas nevis kategorijās, bet gan eksistenciālos. Turklāt tebūtme savā ziņā ir laiks, proti, dzīvots laiciskums. Heidegers aplūko neīsto, nekatro būtmi un tebūtmi skata kā būtmi-pasaulē. Šī iekš-būtme izpaužas "atrodamībā" (atrašanās noteiktā vietā, *Befindlichkeit*), saprašanā un runā. Atrodamības pamatraksturojums ir bailes jeb šausmas, atklājot būtvarēšanas galīgumu, t. i., būtmi nāvei. Cilvēka pastāvēšanu raksturo iemestība un iznīcība (*Verfallensein*), tomēr tebūtmes būtme ir rūpes, kas ļauj rūpēties par patīgo. Tebūtme savās iespējās ir sev-priekšā, t. i., uzmetums, tomēr savā fakticitātē un konkrētajā uzmetumā tā ir niecīga. Tikai izlēmībā iespējama īstā pašbūtme, ko raksturo rūpes īstenojošā ar-būtme jeb koptbūtme. Kā sev-priekšā tebūtme sakņojas nākotnē, kā jau-iekš-būtme – tagadnē, bet kā koptbūtme tā principā pakļauta lietiskošanās, ontiskošanās procesam. Heidegera traktāts iekvēlina diskusijas par cilvēka eksistenci. Tās fakticitātes analīze sabalsojas ar psihoanalīzes dvēseles dzīves interpretāciju, kaut arī Heidegers šai analīzei piešķir ontoloģisku skanējumu.

Eksistences filosofiju izstrādā Karls Jaspers (1883–1969), kurš Freida mācībai pievērs uzmanību jau 1913. gadā publicētajā darbā "Vispārējā psihopatoloģija". Tomēr, neraugoties uz medicīnisko izglītību un interesi par psihiatriju, viņš visai piesardzīgi traktē psihoanalīzi, kuru skata savas mācības gaismā. Jaspers skata psihoanalīzi kā saprotošo psiholoģiju, kas tiek pretstatīta skaidrojošajai. Viņš uzskata, ka psihoanalīze tiecas atšifrēt bezapziņu, seksuālo simboliku, bet filosofijas uzdevums ir interpretēt būtmes šifrus. Turklāt psihoanalīze Jaspersa izpratnē ir objektivējoša un pieļauj naturālisma implikācijas. Viņš izstrādā mācību par eksistences izgaismošanu, eksistenciālo komunikāciju un robežsituācijām (nāvi, ciešanām, vainu u. tml.). Visuzskatāmāk pretruna psihoanalītiskajā un eksistenciālajā cilvēka izpratnē laikam

* Kristians Volfs (1679–1754) darbā par ontoloģiju ar vārdu "*Dasein*" atveido *existentia*, taču biežāk izmanto vārdus "eksistence" un "īstenība". *Dasein* specifisku nozīmi piešķir jau Hēgelis, kas ar tebūtmi izprot būtmes un nekā vienkāršu vienbūtmi.

** Šis apzīmējums sasaucas ar vārdu "*Befinden*" – veselības stāvoklis, pašizjūta.

izpaužas franču eksistenciālista Žana Pola Sartra (1905–1980) darbos. Viņš pat veido *eksistenciālo psihoanalīzi*, kuru izmanto savās literatūrbioģrāfiskajās interpretācijās. Sartrs gan neizvērs eksistenciālo psihoanalīzi, atrunājoties, ka tai vēl nav radies savs Freids. Pašu Freidu Sartrs gan slavina, gan kritizē, pretstatot empiriskajai psihoanalīzei savu eksistenciālo psihoanalīzi.* Tādējādi, piemēram, bezapziņa figurē kā pirmsrefleksīvā apziņa, kurā aizsākas sākotnējais projekts. Cilvēks viņa skatījumā ir nolemts brīvībai, tāpēc nepastāv nekāds determinisms, t. i., pagātnē notikušais nenosaka apziņas dzīvi. Sasaucoties ar Ādlera idejām, Sartrs runā par eksistences nepilnīgumu, trūkumiem, kas arī tiek atsegti eksistenciālajā psihoanalīzē. Sartra idejas ietekmē antipsihiatrijas izstrādnes, dzīļu psiholoģijā rod atbalsi arī viņa atziņas par emocijām un iztēli (imagināciju).

Jau Heidegera pādomās īpaša loma tiek atvēlēta valodai. Šī pievēršanās valodas problemātikai 20. gadsimtā tiek saukta arī par lingvistisko pagriezienu filosofijā. Šāds pagrieziens ir vērojams arī neopozitīvismā. Turklāt psihoanalīzei ir ambivalenta nozīme neopozitīvistu, vismaz tās divu ievērojamāko vīniešu, proti, Ludviga Vitgenšteina (1889–1951) un Karla Popera (1902–1994), atziņu izstrādē. Vitgenšteins, piemēram, Freida izstrādāto sapņu interpretāciju uzskata par spekulatīvu, bet bezapziņas procesu un cilvēciskās darbības skaidrojumu saista ne tik daudz ar zinātnisku, cik estētisku skaidrojumu. Tomēr, neraugoties uz kritisko attieksmi, Vitgenšteins ne tikai atzīst Freida pozitīvo devumu dažu problēmu risinājumā, bet pat pārņem viņa atziņas un terminoloģiju. Dažkārt Vitgenšteins pat uzsver, ka turpina Freida sāktu darbu. Šajā aspektā Vitgenšteins tiek izprasts kā *filosofijas psihoanalītiķis*. Šī izpratne tiek pamatota ar Vitgenšteina izvīzīto "lingvistisko terapiju", lai dziedinātu valodisko saslimstību. Un šī saslimstība izpaužas valodas filosofiskajā, intelektuālajā izmantojumā. Vitgenšteins pats gan nenorāda uz lingvistiskās filosofijas saistību ar psihoanalīzi, taču daži neopozitīvistu ne tikai norāda uz to, bet pat uzsver, ka viņa koncepcijas attīstības pamatā liekamas psihoanalīzes idejas.

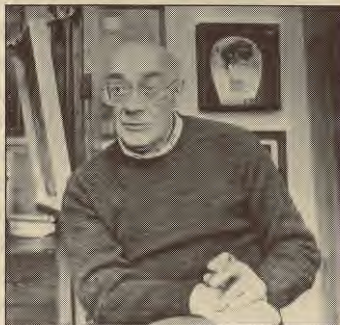
Citu attieksmi pret psihoanalīzi demonstrē Poppers, kurš, studējot Vīnes Universitātē, aizraujas ne tikai ar Freida psihoanalīzi, bet arī sadarbojas ar Ādleru. Taču neopozitīvisma ideju ietekmē Poppers sāk apšaubīt individuālpsholoģiskās un psihoanalītiskās atziņas, cenšoties noskaidrot to zinātnisko statusu. Viņš uzskata, ka verifikācijas princips ir nepietiekams kritērijs zinātniskuma noteikšanai, jo psihoanalītiskās un individuālpsholoģiskās teorijas pamatošanai tiek atrasti atbilstīgie klīniskie novērojumi. Poppers izvīrza ideju par *falsifikāciju*, pieņemot, ka īsta teorijas pārbaude ir tās atspēkošanas mēģinājums. Tādējādi viņš nonāk pie atziņas, ka psihoanalīze nav zinātne, jo to nav iespējams atspēkot, psihoanalītiķu novērojumi esot interpretācijas psihoanalīzes ietvaros. Šajā ziņā Poppers pats izdara aplamu spriedumu, jo Freids jau 1915. gadā publicē rakstu "Paziņojums par paranojas gadījumu,

* Sartrs uzraksta arī scenāriju filmai par Freidu ("*Le scénario Freud*", 1959), kas ieturēts viņa eksistenciālisma garā. Pārmetumi, ko Sartram dažkārt adresē kā analītiķi, tā filosofi un psihoanalīzes vēsturnieki, ir pārspridumi, ka viņš neesot sapratis Freidu.

kas ir pretrunā ar psihoanalītisko teoriju”. Liedzot psihoanalīzei zinātnes statusu, Poppers tomēr atzīst tās atziņu nozīmīgumu un svarīgumu.

Freida idejām ir svarīga loma strukturālismā, kaut arī par strukturālistiem dēvētie lielākoties sevi nemaz par tādiem neuzskata. Žaks Lakāns, kurš tiek uzskatīts par strukturālās psihoanalīzes izveidotāju, tieši aicina atgriezties pie Freida, bet Kloda Levī-Strosa (dz. 1908. g.) strukturāntropoloģija dažkārt tiek uzskatīta par sociālo psihoanalīzi. Tas ļauj runāt par franču Freidu, par sava veida strukturālistu pirms strukturālisma. Levī-Stross tieši nepievēršas Freida darbu analīzei, viņš atzīmē psihoanalītisko dziļu izpēti savu uzskatu tapšanā. Būtiska loma viņa koncepcijā ir bezapziņai – ar valodu sajūgtam struktūru kopumam. Bezapziņa ir nevis individuālās vēstures krātuve, bet gan simboliska funkcija, kas vienāda visiem cilvēkiem un īstenojas atbilstīgi vienām un tām pašām likumsakarībām. Kaut arī Levī-Strosa idejas līdzinās Junga atziņām par kolektīvo bezapziņu un arhetipiem, viņš tās nepieņem, jo bezapziņa nav saturiska. Savos pētījumos Levī-Stross norāda arī uz paralēlēm starp psihoanalīzi un šamanisko dziedināšanu, atzīmējot, ka galvenā atšķirība ir mīta izmantošanā, proti, vienā gadījumā tas ir individuāls, bet otrā – sociāls jeb kolektīvs. Viņš pieļauj, ka, individuālajam mītam piedāvājoties par kolektīvu, norisinās nevis dziedināšana, bet gan drošības izjūtu sniedzošas mitoloģijas veidošanās, saskaņā ar kuru tiek pārveidota attiecīgās grupas pasaule. Izskaidrojoties ar psihoanalīzes mitoloģiju un psihoanalīzē ietvertajām idejām, savu koncepciju izstrādā par strukturālistu reizēm dēvētais Mišels Fuko. Arī Žaks Deridā (dz. 1930. g.), konfrontējoties ar strukturālo psihoanalīzi un izvēršot savu atraisošo dekonstruktīvismu, publicē analīzē vēl nepārstrādātās grāmatas “Pastkarte” (1980) un “Pretestības psihoanalīzei” (1996). Savukārt Slavojs Žižeks (dz. 1949. g.) 20. gadsimta nogalē kļūst par populārāko lakāniskās orientācijas filosofu.

Savpatu pozīciju attiecībā ar psihoanalīzi ieņem Merabs Mamardašvili (1930–1990). Tieši psihoanalīzei viņš pievēršas tikai dažos rakstos (lekcijās), tomēr tai ir svarīga nozīme Gruzijā dzimušā domātāja atziņu izstrādē. Ar Freida un Junga darbiem Mamardašvili saista savu nojēgumu par apziņas pārvērstajām formām. Psihoanalīzi viņš skata kā netradicionālās, neklasiskās racionalitātes izveides mēģinājumu, kura tiek pretstatīta klasiskajai racionalitātei ar tās trim pamatpieņēmumiem. 1. Nekam nav nekā iekšēja, viss ir materiāli, naturāli izvērsams uz āru. 2. Pastāv dievdabīgs punkts, no kura viss pārskatāms un caurskatāms, turklāt skatījums neizraisa nekādu traucējumu pastāvošajā. 3. Jebkuru situāciju var eksperimentāli atkārtot, iegūstot tieši tādu pašu rezultātu. Psihoanalīze ir mēģinājums pārvarēt šos trīs pamatpieņēmumus. Mamardašvili pat uzsver, ka Freida (un Marksa)

Merabs Mamardašvili

darbu studēšana viņu ir novedusi pie apziņas ontoloģijas problemātikas. Kopā ar Aleksandru Pjatigorski viņš 1973. gadā uzraksta grāmatu "Apziņa un simbols", bet sešus gadus vēlāk Rīgā nolasa lekcijas, no kurām tiek izveidota grāmata "Klasiskais un neklasiskais racionalitātes ideāls" (1984).

Pols Rikērs

Pols Rikērs ir dzimis 1913. gadā Valensā. 1935. gadā viņš pabeidz filozofijas studijas Rennā un Sorbonnā. Otrā pasaules kara laikā viņš piecus gadus pavada karagūstekņu nometnē. Šajā laikā aizsākās viņa izskaidrošanās ar eksistences filozofiju Karla Jaspersa personā, kā arī iepazīšanās ar Gabrieliu Marselu un fenomenoloģiju. Rikērs sagatavo komentētu Huserla darba "Idejas par tiro fenomenoloģiju un fenomenoloģisko filozofiju" tulkojumu. 1950. gadā Rikērs promovējas ar darbu "Gribiskais un negribiskais" ("*Le volontaire et l'involontaire*"). Viņš kļūst par filozofijas vēstures profesoru Strasbūras Universitātē, bet vēlāk strādā Sorbonnā (1956–1966), Nantērā (1966–1970) un Čikāgā (no 1970. g.). Rikērs savus uzskatus izklāsta nepabeigtā trīsdesmito darbā "Gribas filozofija" (1950–1960). Visuzskatāmāk Rikēra filozofiskās idejas tiek izvērstas darbos "Dzīvā metafora" (1975) un "Laiks un stāstījums" (1983/1985). Tomēr sešdesmitajos gados tiek publicētas divas grāmatas, kurās Rikērs cenšas iezīmēt savas pozīcijas fenomenoloģijas, psihoanalīzes un strukturālisma savstarpējo attiecību jomā. 1965. gadā tiek publicēta grāmata "Par interpretāciju. Eseja par Freidu", bet četrus gadus vēlāk – "Interpretāciju konflikts". Šo darbu fonā ir konfrontācija ar Žaku Lakānu, kaut arī tieši tā tekstā neatveidojas.

Rikēra fenomenoloģijā uzsvars tiek likts uz voluntīviem procesiem, tas atšķir viņa filozofiskos centienus no Huserla fenomenoloģijas. Rikēra pozīcijas iezīmē hermeneitika, kuru viņš cenšas izstrādāt. Interpretāciju konfliktu raksturo reduktīvā interpretācija, kuru pārstāv Markss, Nīče un Freids, un restauratīvā interpretācija, kurā tiek atsegta reliģisko simbolu jēga un mitoloģiskās nozīmes. Rikērs uzsver, ka Freids rakstot nevis par Dievu, bet gan par cilvēku dievu, tādējādi klusinot freidisko ilūziju atmaskošanu. Taču līdz ar to viņš uzsver, ka bez subjekta arheoloģijas (*archē* atsegšanas) ir jāveido arī teleoloģija (mācība par *telos*, mērķi). Bez "nakts dzīves" analīzes, t. i., psihoanalīzes pastāv arī "dienas dzīve", kuras skaidrojumu sniedz refleksīvā filozofija un jēgas hermeneitika.

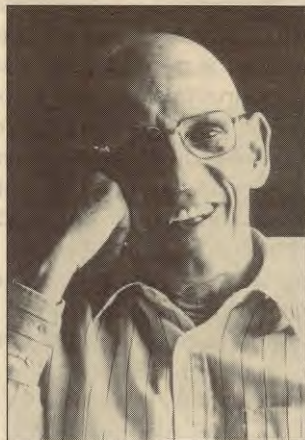
Pols Rikērs

Rikērs uzskata, ka psihoanalīze ir jaukts diskurss – enerģētisks un hermeneitisks. Viņš norāda, ka Freids savai hermeneitikai nav noteicis robežas un izmantojis dažādus skaidrojošos modeļus (ekonomisko, ģenētisko u. tml.), nesniedzot saturisku

interpretāciju. Freida psihoanalīzes arhitektonikā Rikērs saskata trīs daļas. Pirmā ir saistīta ar sapņu un simptomu interpretāciju, otrā – ar kultūras interpretāciju, bet trešā ir interpretācija, ko noteikusi nāves dziņas ieviešana. Rikērs norāda, ka Freidu lielā mērā interesē pirmsvēsturiskais, taču tieši šis ontoloģiskais skatījums un bezapziņas valodas atšifrēšana viņu arī saista. Rikērs uzskata, ka veidojama filosofiska antropoloģija, kura ietvertu sevī apziņas un bezapziņas dialektiku. Tomēr svarīgāka ir viņa atziņa, ka fenomenoloģiju nav iespējams izstrādāt bez izskaidrošanās ar psihoanalīzi. Rikērs konstatē, ka jautājums par apziņu ir tikpat tumšs, cik jautājums par bezapziņu. Viņš atzīst, ka fenomenoloģija nav iestrādājusi sevī Freida idejas. Rikērs uzsver, ka skata Freidu kā filosofu, t. i., gluži tāpat kā Platonu, Dekartu un Kantu. Tomēr šajā skatījumā Rikēru vairāk saista paša veidojamā herme-
neitika, kuru viņš turpmāk arī izvērs.

Mišels Fuko

Mišels Fuko (1926–1984) ir dzimis Puatjē ārsta ģimenē. Jau skolas gados viņš iepazīstas ar psihoanalītisko literatūru, kas atbalsojas visā viņa dzīvē, – ar to viņu iepazīstina ģimenes draugs Renē Bošamps, kas veicina psihoanalīzes izplatīšanos Francijā. 1945. gadā Fuko dodas uz Parīzi, lai iestātos Augstākajā normālskolā. Trīs gadus vēlāk viņš uzsāk darbu Svētās Annas hospitālī, kur iepazīstas ar psihiatriju Žana Delī vadībā. Fuko lasa Zigmunda Freida un Mari Bonapartes darbus, taču īpaši nozīmīga viņam ir Žorža Politcera grāmata “Psiholoģijas pamatu kritika” (1938) un Ābrama Kardinera izdotie darbi “Cilvēks un viņa sabiedrība” (1939) un “Sabiedrības psiholoģiskās robežas” (1945), kuros izvirzīta tēze par personības pamatstruktūru tipiem. Fuko interesējas arī par Margaretas Mīdas darbiem un Alfreda Kinseja pētījumiem par cilvēku seksuālo izturēšanos. Paralēli filosofijas apguvei Fuko Sorbonnā klausās arī Daniela Lagaša lekcijas psihiatrijā. 1952. gadā Fuko kļūst par psiholoģijas asistentu Lillē un Augstākajā normālskolā Parīzē. Viņš konsultējas ar Lagašu, vai nevajadzētu studēt medicīnu, un aicina to kļūt par savu analītiķi. Lagašs neieteic ne medicīnas studijas, ne arī kļūt par Fuko terapeitu. Taču Fuko interese par psihes izpēti nemazinās, 1954. gadā viņš publicē Ludviga Binsvangerā darba “Sapnis un eksistence” tulkojumu, kuram pievieno pamatīgu ievadu. Fuko aizsāk citdomāšanas eksperimentu, kas ļauj viņu dažādi nominēt (strukturālists, marksists, vēsturnieks u. tml.). Fuko itin labprāt atsakās arī no filosofa nosaukuma, uzskatot, ka pastāvošā filosofija ir universāliju pārvaldes zinātne.

Mišels Fuko

Paralēli pasniedzēja un tulkotāja darbam Fuko strādā pie grāmatas "Garīgā slimība un personība" (1954), kuru vēlāk publicē ar nosaukumu "Garīgā slimība un psiholoģija" (1962), bet drīz vien vispār grib no tās atteikties. Doktora grāda iegūšanai Fuko pārtulko Kanta traktātu "Antropoloģija pragmatiskā nolūkā" un uzraksta darbu "Ārprātība un neprāts" (1961). Grāmatas saīsināto angļu tulkojumu "Slimība un civilizācija" izdod antipsihiatrijas pamatlicēji Ronalds Leings un Deīvids Kūpers. Antipsihiatriskā ievirze atsedz to grāmatas nozīmju lauku, kas Francijā atklājas pēc sešdesmit astotā gada studentu nemieriem. Taču Fuko grāmatu pārstrādā, un 1972. gadā tā tiek publicēta ar nosaukumu "Ārprātības vēsture". Šādi aizsākas Fuko pētījumi, kas tiek dēvēti par zināšanu arheoloģiju: "Klīnikas dzimšana. Medicīniskā skatījuma arheoloģija" (1963), "Vārdi un lietas. Humanitāro zinātņu arheoloģija" (1966), "Zināšanu arheoloģija" (1969).

Septiņdesmito gadu Fuko darbus ir pieņemts saistīt ar varas ģeoloģiju, varas-zināšanu (*pouvoir-savoir*) analīzi. 1975. gadā tiek publicēta grāmata "Uzraudzīt un sodīt". Fuko parāda, ka pēdējos trijos gadsimtos vara tiek automatizēta un deindividualizēta. Varas makrofiziku viņš papildina ar tās mikrofiziku un drīz vien aizsāk pārvaldīšanas mentalitātes (*gouvernementalité*) analīzi. Fuko vērsas pret kundzību, bet varu skata kā lokālas un reģionālas prakses ar tām imanentajām zināšanām un attiecīgajām uztveres un spriešanas stratēģijām. Sešdesmito gadu beigās izveidojas Fuko un Žila Delēza filosofiskā un politiskā draudzība, kurai gan nav ilgs mūžs. 1976. gadā Fuko publicē darbu "Griba zināt", kas iecerēts kā pirmā grāmata vairāksējumu pētījumā "Seksualitātes vēsture". Tomēr iecere netiek īstenota, un 1984. gadā publicētie abi sējumi – "Baudu izmantošana" un "Rūpes par patību" – jau izvērš atšķirīgu problemātikas skatījumu. Fuko veido eksistences estētiku un ētiku, skatot patības tehnoloģijas, tehnikas, ko cilvēks izmanto darbā ar sevi, un to, ko viņš no sevis var izveidot.

Īpašu vietu Fuko citdomāšanas pieredzē ieņem psihoanalīze, kurai gan viņš nav veltījis nevienu speciālu darbu. Tomēr psihoanalīzes klātbūtne viņa tekstos ir permanenta, visu viņa eksperimentējošo darbību var skatīt kā psihoanalītisku darbu. Psihoanalīze Fuko skatījumā modina no antropoloģiskā miega, psihoanalīzi raksturo nemītīga apšaubīšana, kritika un apstrīdēšana. Tā vērsas pret cilvēka pārvēršanu par nemainīgu subjektu, iemantotas identitātes kalpotāju. Darbā "Vārdi un lietas" Fuko pat privileģē psihoanalītisko skatījumu, taču drīz savos darbos novērš sasaukšanos ar psihoanalīzi, gluži tāpat kā ar strukturālismu. To nosaka izskaidrošanās ar Žaku Lakānu un etablēto psihoanalīzi. Tomēr Fuko atzīst Freida nopelnus. Freids saskata citādo un ļauj runāt pašai bezapziņai, nepieļauj slimības universalizāciju. Freids relatīvē pozitīvā un negatīvā, t. i., normālā un nenormālā strikto pretstatījumu. Psihoanalīze pievēršas individam, veicinot un izgaismojot viņa paštapšanu. Tā parāda, ka nav nekādas universālas un konstantas seksua-

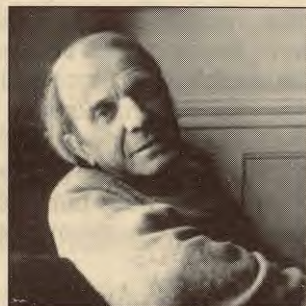
* Latviski darbs izdots ar citu nosaukumu. **Mišels Fuko**. *Seksualitātes vēsture. I. Zināt-griba*. – R., 2000. (Red. piez.)

litātes. Psihoanalīze fiksē nejausā, marginālā jēgpilno nozīmību un izvēršas kā divu cilvēku individuāla sadarbība.

Taču drīz vien Fuko veic psihoanalīzes arheoloģiju, skata to kā zināšanu un varas attiecību kopumu. Arī psihoanalīzē pastāv varas dispoziitīvs (varas mašīnērija, aparāts), kas pakārtots noteiktai patiesībai. Psihoanalītiskā griba zināt izvēršas gribā pēc varas. Šādai patiesības ētikai Fuko pretstata baudu ētiku un psihoanalīzi skata kā *scientia sexualis*, kas vērsta pret *ars erotica*. Psihoanalīzē tiek izstrādāts seksuālais aparāts (funkcionēšanas mašīnērija), kas atbilst varas saspēlē producētajai patiesībai. Tādējādi psihoanalīze funkcionē kā atzišanās-atzišanas (*aveu*) procedūra. Tomēr Fuko arī pieļauj, ka psihoanalīze var būt joma, kurā izvēršas pretestība normēšanas, normalizēšanas praksei. Fuko norāda, ka Lakāns ir viens no tiem, kas pēc Freida cenšas izvīrīt jautājumu par cilvēka un patiesības attiecībām, atjaunojot seno pašrūpju praksi. Taču Fuko atzīst arī to, ka psihoanalīzē cilvēks tiek pārvērst par izpētes objektu (tas tiek noteiktā veidā subjektivēts), un pretstata tai pašizveides estētiku un ētiku.

Delēzs un Gvatari

Savpatu vietu filosofijas un psihoanalīzes savstarpējo attiecību jomā ieņem Žils Delēzs (1925–1995) un Felikss Gvatari (1930–1992). Delēzs ir analīzi apguvis filozofs, bet Gvatari – militants analītiķis, kas risina arī filozofiskas problēmas. Abus vieno ne tikai draudzība, bet arī darbs pie konceptu filosofijas izstrādes (“Kas ir filosofija?”, 1991). Jau 1975. gadā viņi ir publicējuši kopīgu grāmatu par Kafku. Bet psihoanalīzes jomā daudz nozīmīgāks ir viņu divsējumu darbs “Kapitālisms un šizofrēnija” un 1976. gadā atsevišķi publicētais otrā sējuma ievads “Rizoma”. Delēzs dzīvo tipisku angažēta filosofijas profesora dzīvi, kas atšķiras no Gvatari analītiski politiskās darbības. Gvatari darbība principā ir trīs jautājumu risinājums. 1. Kā saistīt politiku ar psihoanalīzes teoriju un praksi? 2. Kā un kad iepazīstināt revolucionārās grupas ar psihoanalīzi? 3. Kā veidojamas specifiski terapeitiskas grupas, kas ietekmētu kā politiskās, tā psihiatriskās un psihoanalītiskās struktūras? Abi viņi 1972. gadā publicē “Kapitālisma un šizofrēnijas” pirmo sējumu “Anti-Oidips”, kura amerikāņu izdevuma priekšvārdā Fuko raksta, ka tas iezīmē jaunās dzīves mākslas meklējumu. 1980. gadā tiek publicēts otrais

Žils Delēzs

Felikss Gvatari

sējums "Tūkstoš plato". Gvatari turpina izstrādāt iezīmēto šizoanalīzi, bet Delēzs 1993. gadā publicē grāmatu "Kritika un klīnika".

Delēza un Gvatari uzmanības lokā ir Tas jeb mašīnērija – vēlmju mašīnisms, kurā saplūst producēšana un produkts. Savu atziņu pamatošanai viņi atsaucas uz Kleinu, Reihu, Lakānu un Fuko, neaizmirstot piesaukt Kafku, Kaneti un sirreālistus. Vēlmju mašīnas līdzinās Kleinas aplūkotajiem sociāl-objektiem, tikai tās ir savstarpēji saistītas (piemēram, krūts ir piena producēšanas mašīna, kas saistīta ar patērējošo mutes mašīnēriju). Delēzs un Gvatari aplūko vēlmju mašīnu kopumu, nešķirojot ķermeņa (organisma) mašīnu, tehnikas mašīnas un sociālo mašīnu (ķermeņi). Ķermeņis mašīnērijas funkcionēšanā negūst visu vēlmju piepildījumu, tas alkst arī pēc neorganizēta miera, bezorgānu stāvokļa. Tādējādi rodas atstumšanās un pievilksšanās, no kurām rezultējas patērēšana. Vēlmes piepildījums tiek aizstāts ar patērēšanas labpatiku. Šādi Delēzam un Gvatari rodas iespēja veikt kritiku divos virzienos, proti, īstenot ģimenisma un kapitālisma kritiku. Ģimenisms, kurā izvēršas Oidipa komplekss, aizsprosto attiecības starp vēlmēm un sabiedrisko producēšanu. Arī kapitālisms ir disociatīvs, tas šķir vēlmi no producēšanas, vēlmju mašīnu no sociālās mašīnas. Kapitālisms privatizē ne tikai vēlmes, bet arī sabiedriskā kopuma orgānus. Tādējādi Oidips kļūst par sabiedriskā un politiskā imperiālisma instrumentu. Psihoanalīze tiek aizstāta ar šizoanalīzi, cenšoties izprast, ko saka nošķirtais, parciālais. Delēza un Gvatari kopdarbs liek analītiķiem sniegt atbildi, un tā variējas no noliegšanas līdz kritiskai, bet rosinošai atzišanai. Žanēna Šaskē-Smiregela 1975. gadā izdod krājumu "Anti-Oidipa ceļi" ("*Les chemins de l'Anti-Oedipe*"), kurā analītiķi mēģina iztīrīt komplekso "Anti-Oidipa" tekstu un secina, ka, atsaucoties uz Freidu, tas atspēkojams visos punktos. Bet Delēza un Gvatari tuvošanās (*cheminer*) aplūkojamajai problemātikai kļūst par ceļu, kas ļauj kļūt par dažādo plato *chemineau*.

Literatūra

Antipsihiatrija

- Portland F.** *The Anti-Psychiatry Bibliography and Resource Guide*. – Vancouver, 1979.
- Laing R.** *The Divided Self. An Existential Study in Sanity and Madness*. – London, 1960.
- Laing R.** *Self and Others*. – London, 1961.
- Laing R., Cooper D.** *Reason and Violence. A Decady of Sartre's Philosophy*. – London, 1964.
- Laing R.** *The Politics of Experience and the Bird of Paradise*. – London, 1969.
- Laing R.** *Knots*. – London, 1970.
- Laing R., Esterson A.** *Sanity, Madness and the Family. Families of Schizophrenics*. – London, 1970.
- Laing R.** *The Facts of Life*. – London, 1976.
- Laing R.** *The Voice of Experience. Experience, Science and Psychiatry*. – London, 1982.

- Barnes M., Berke J.** *Two Accounts of a Journey Through Madness.* – London, 1982.
- Kotowicz Z.** *Laing and the Paths of Anti-Psychiatry.* – London, 1997.
- Mullan B.** (Ed.) *R. D. Laing – Creative Destroyer.* – London, 1997.
- Russel R., Laing R. R. D.** *Laing and Me: Lessons in Love.* – New York, 1992.
- Basaglia F.** *L'instituzione negata.* – Torino, 1968.
- Basaglia F., Basaglia Ongara F.** *La maggioranza deviante.* – Torino, 1971.
- Cooper D. G.** *Psychiatry and Anti-Psychiatry.* – London, 1967.
- Cooper D. G.** *The Death of the Family.* – London, 1971.
- Cooper D. G.** *The Grammar of Living.* – London, 1974.
- Cooper D. G.** *The Language of Madness.* – London, 1978.
- Glatzel J.** *Die Antipsychiatrie. Psychiatrie in Kritik.* – Stuttgart, 1975.

T. Sāss

- Szasz T.** *Pain and Pleasure. A Study of Bodily Feelings.* – New York, 1957.
- Szasz T.** *The Myth of Mental Illness: Foundations of a Theory of Personal Conduct.* – New York, 1961.
- Szasz T.** *Law, Liberty and Psychiatry. An Inquiry into the Social Uses of Mental Healthy Practices.* – New York, 1963.
- Szasz T.** *The Thices of Psychoanalysis. The Theory and Method pf Autonomous Psychotherapy.* – New York, 1965.
- Szasz T.** *Psychiatric Justice.* – New Yrok, 1965.
- Szasz T.** *Ideology and Insanity: Essays on the Psychiatric Dehumanization of Man.* – New York, 1970.
- Szasz T.** *The Manufacture of Madness. A Comparative Study of the Inquisition and the Mental Health Movement.* – New York, 1970.
- Szasz T.** *The Age of Madness. A History of Involuntary Mental Hospitalization Presented in Selected Texts.* – New York, 1973.
- Szasz T.** *Ceremonial Chemistry. The Ritual Persecution of Drugs, Addicts, and Psychiatry and Psychoanalysis.* – New York, 1976.
- Szasz T.** *Karl Kraus and the Soul-doctors. A Pioneer Critic and His Criticism of Psychiatry and Psychoanalysis.* – New York, 1976.
- Szasz T.** *Schizophrenia. The Sacred Symbol of Psychiatry.* – New York, 1976.
- Szasz T.** *Heresies.* – New York, 1976.
- Szasz T.** *Psychiatric Slavery.* – New York, 1977.
- Szasz T.** *The Theologie of Medicine. The Political-Philosophical Foundations of Medical Ethics.* – New Yrok, 1977.
- Szasz T.** *The Myth of Psychotherapy. Mental Healing as Religion, Rhetoric, and Repression.* – New York, 1978.
- Szasz T.** *Cruel Compassion. Psychiatric Control of Society's Unwanted* (1994). – Syracuse, 1998.
- Szasz T.** *Fatal Freedom. The Ethics and Politics of Suicide.* – Westport, 1999.
- Szasz T.** *Pharmacracry. Medicine and Politics in America.* – Westport, 2001.
- Keupp H.** (Hrsg.) *Der Krankheitsmythos in der Psychopathologie.* – München, 1972.

Grupu terapija un psihodrāma

- Rorschach H.** *Psychodiagnostik. Methodik und Ergebnisse eines wahrnehmungsdiagnostischen Experiments.* – Bern, 1921.
- Moreno J.** *Das Stegreittheater* (1924). – Beacon, 1970.
- Moreno J.** *Sociometry and the Cultural Order.* – New York, 1943.

- Moreno J.** *Sociodrama. A Method for the Analysis of Social Conflict.* – New York, 1944.
- Moreno J.** *Who shall Survive?* – Beacon, 1953.
- Moreno J.** *Sociometry and Science of Man.* – New York, 1956.
- Moreno J.** *Psychodrama.* – New York, 1959–1969. Vol. 1–3.
- Moreno J.** *Sociometry Reader.* – New York, 1960.
- Buer F.** (Hrsg.) *Morenos therapeutische Philosophie.* – Opladen, 1999.
- Marineau R.** *Jacob Levy Moreno.* – London, 1989.
- Moreno Z.** et al. *Psychodrama, Surplus Reality and the Art of Healing.* – London, 2000.
- Anzieu D.** *Le psychodrame analytique chez l'enfant.* – Paris, 1956.
- Anzieu D.** *Les méthodes projectives.* – Paris, 1960.
- Ploeger A.** *Tiefenpsychologisch fundierte Psychodramatherapie.* – Stuttgart, 1983.

Psihovēsture

- Gay P.** *Freud for Historians.* – Oxford, 1985.
- DeMause L.** *The History of Childhood* (1974). – Northvale, 1995.
- DeMause L.** *A Bibliography of Psychohistory.* – New York, 1975.
- DeMause L.** *Foundations of Psychohistory.* – London, 1982.
- DeMause L.** *Reagan's Amerika.* – New York, 1984.
- Binion R.** *Introduction à la psychohistoire.* – Paris, 1982.
- Kammen M.** (Ed.) *The Past before Us.* – Ithaca, 1980.
- Loewenberg P.** *Decoding the Past.* – Berkeley, 1985.
- Mazlish B.** *The Leader, Theled, and the Psyche.* – Middletown, 1990.
- Szaluta J.** *Psychohistory.* – New York, 1999.
- The Journal of Psychohistory.* – New York, 1976 ff.
- The Psychohistory Review.* – New York, 1976 ff.
- The Journal of Psychoanalytic Anthropology.* – New York, 1980–1987.
- Mendel G.** *Anthropologie différentielle.* – Paris, 1972.
- Mendel G.** *Socio-Psychanalyse.* – Paris, 1972.
- Weinstein F., Platt G.** *Psychoanalytic Sociology. An essay on the Interpretation of Historical Data and the Phenomena of Collective Behavior.* – Baltimore, 1973.

Filosofija

- Vetter H., Leupold-Löwenthel H.** (Hrsg.) *Philosophie und Psychoanalyse.* – Frankfurt/M., 1990.
- Wissenhütter E.** *Die Begegnung zwischen Philosophie und Tiefenpsychologie.* – Darmstadt, 1979.
- Лейбин В.** *Фрейд, психоанализ и современная западная философия.* – Москва, 1990.
- Руткевич А. М.** *От Фрейда к Хайдеггеру.* – Москва, 1985.
- Ricoeur P.** *De l'interprétation. Essai sur Freud.* – Paris, 1965.
- Ricoeur P.** *Le conflit des interprétations. Essais d'herméneutique.* – Paris, 1969.
- Foucault M.** *Maladie mentale et psychologie* (1954). – Paris, 1962.
- Foucault M.** *Histoire de la folie à l'âge classique* (1961). – Paris, 1972.
- Foucault M.** *Naissance de la clinique. Une archéologie du regard médical* (1963). – Paris, 1972.

Foucault M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison.* – Paris, 1975.

Foucault M. *Histoire de la sexualité.* – Paris, 1976–1984. T. 1–3.

Foucault M. *Dits et écrits.* – Paris, 1994. T. 1–4.

Marques M. (Hrsg.) *Foucault und die Psychoanalyse.* – Tübingen, 1990.

Deleuze G., Guattari F. *Capitalisme et Schizophrénie I. L'Anti-Oedipe.* – Paris, 1972.

Deleuze G., Guattari F. *Rhizome.* – Paris, 1976.

Deleuze G., Guattari F. *Capitalisme et Schizophrénie II. Mille Plateaux.* – Paris, 1980.

Guattari F. *Psychanalyse et transversalité.* – Paris, 1972.

Guattari F. *La révolution moléculaire.* – Fontenay-sous-Bois, 1977.

Guattari F. *L'inconscient machinique. Essais de schizo-analyse.* – Paris, 1979.

Les chemins de L'Anti-Oedipe. – Toulouse, 1975.

Psihoanalīzes izredzes

Psihoanalīze ir piedzīvojusi dažādas modifikācijas un revīzijas. Laiku pa laikam ir atdzīvojušās diskusijas par tās statusu, izvirzījies jautājums par psihoanalīzes nāvi, psihoanalītiskās kustības beigām u. tml. Principā šie jautājumi un problēmu nostādnes figurē kopš pirmajām psihoanalītiskajām shizmām. Atbildes ir sniegtas visdažādākās, turklāt analītiķu un neanalītiķu risinājumi ir atšķirīgi. Tā ka jautājums par psihoanalīzes izredzēm jau ir guvis vēsturisku risinājumu, kurā iezīmējas vairāki aspekti.

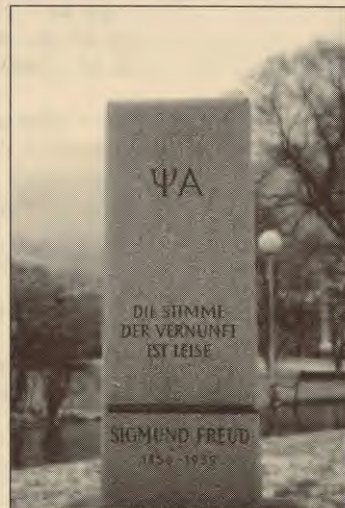
20. gadsimta nogalē paši analītiķi draudus psihoanalīzes pastāvēšanai nereti saskata tās izplatībā. Psihoanalīzes popularitāte esot tās inflācija, specifikas zaudēšana. Psihoanalīze tiek uztverta kā risinājums vai pat atrisinājums, kuru atliek tikai piemērot noteiktās situācijās. Šādi ne tikai tiek izskausts psihoanalīzes nemiera gars, bet tiek novērsta arī psihoanalīzē iemītošā spēja uzdot aizvien jaunus jautājumus. Tādējādi psihoanalīze pārvēršas (vai tiek pārvērsta) par gatavu atbilžu kopumu. Likumsakarīgi mainās arī analītiķu nostāja – pretstatā sākotnējai taktikai, kurā pretošanās psihoanalīzes atziņu pieņemšanai tiek uzskatīta par tās patiesuma kritēriju, uzsvars tiek likts uz pašas *psihoanalīzes pretestību pasaulei*. (Kaut arī nav noliedzams, ka ir analītiķi, kas pieņem analīzi kā tīri tehniski apgūstamu disciplīnu.) Paradoxālā veidā šis process sajūdzas ar psihoanalītiskajai kustībai gandrīz vai imanento *pašgetoizāciju*. (Tās pārvarēšanas ievērojamākais un atbalsis rosinošākais mēģinājums acīmredzot ir Lakāna inspirētā “psihoanalīzes iziešana ielās”.) Šī norobežošanās no sabiedrības un izolēšanās nodrošina dažādu klanu un kliķu veidošanos, psihoanalīzes ietveršanos Popera aprakstītās slēgtās sabiedrības norisēs. Šis process izpaužas kā pieaugošs konformisms, apgaismības tradīcijā sakņotā emancipatorisma aizstāšana ar pielāgošanos.

Freids jau 1910. gada rakstā “Psihoanalītiskās terapijas nākotnes izredzes” atzīmē, ka psihoanalīzes izredzes ir saistītas ar kritisku attieksmi pret sabiedrību. Tomēr laika gaitā psihoanalīzes kultūrkritiskā, sociāli kritiskā uztakts mazinās, analītiķi sliecas noliegt arī pašā analīzē ietverto represivitāti. No gribas zināt psihoanalīzē paliek tikai Fuko aprakstītā *griba pēc varas*. Visuzskatāmāk tas figurē jautājumā par mācību analīzi. Pakāpeniski no psihoanalīzes tiek izstumta arī seksuālā problematizēšana un tā apjēgsme. Paralēli šiem procesiem norisinās psihoanalīzes *medicinizācija*, pārvēršot analīzi par vienu no terapijas veidiem, kas konkurē terapiju tirgū. Medicinizācija iet roku rokā ar psihoanalīzes komercializāciju, padarot to par klientorientētas veselības aprūpes sastāvdaļu. Taču psihoanalīzes ilgstamība un apmaksas lielums mazina tās izredzes terapiju tirgū un vispārēju pieejamību.

Tomēr šie procesi neiezīmē psihoanalīzes sabrukumu vai izzušanu. Tos apzinās arī paši anālītiķi un, iestrādājot sevi, cenšas novērst. Galvenais pārstrādājošās iestrādes variants ir pievēršanās Freidam un psihoanalīzes vēsturei, t. i., *pašas psihoanalīzes analīze*. Tā ir vēlreizēja pievēršanās psihoanalīzes tēvam, atzīstot, ka nav noliedzams ne tēva vārds, ne viņa "nē" (*le nom et le non du père*). Taču šajā darbā atklājas, ka *katrā zemē ir savs Freids*. Tomēr 20. gadsimta nogalē dominē lakāniskā (postlakāniskā) psihoanalīze un Melānijas Kleinas izstrādātā analīze, īpašu uzmanību veltot objektattiecībām. Jaunus impulsus psihoanalīzei sniedz feministiskie un dekonstruktivistiskie centieni. Joprojām tiek aktualizēts jautājums par to, kādās jomās psihoanalīze ir izmantojama. Aktuāls ir arī jautājums par psihoanalīzes kultūrvēsturisko nosacītību (piemēram, ASV un Lielbritānijā pārsvarā vairs netiek fiksēti histērijas klasiskie simptomi). Taču šis psihoanalītiskais pašapšaubīšanas darbs lielākoties nokļūst otrajā plānā, kolīdz runa ir par psihoanalīzes izplatīšanos (izplatīšanu). Galvenais psihoanalīzes ekspansijas placdarms 20. gadsimta nogalē ir Latīņamerikas zemes un bijušā PSRS (un tās ietekmes sabiedrības), kur pastāv arī mēģinājumi atjaunot kādreizējo psihoanalītisko tradīciju.

Viena no problēmām, kas atklājas psihoanalīzes izplatīšanās un nostiprināšanās procesā (gan sākotnēji, gan tās "importēšanas" laikā), ir tā sauktā ļaunprātīgā seksuālā izmantošana. Analītiķis, neprazdam atrisināt pārnesuma un pretpārnesuma problemātiku, nereti nokļūst situācijā, kad *seksuāli izmanto* analizandu (pacientu). Patlaban analītiķiem nākas risināt ne tikai šo problēmu, bet arī varbūtību, ka paši tiek (tik) seksuāli izmantoti. Šī iespēja iekļaujas fenomenā, kas raksturo pacienta (slimnieka) ļaunprātīgu ārsta izmantošanu. Seksuālajai izmantošanai pievienojas *politiska izmantošana*. Šis izmantošanas veids attiecas arī uz psihoanalīzi, t. i., psihoanalīzi var izmantot noteiktiem politiskiem mērķiem un arī analītiķi var izmantot savu varu zināmiem sociālpolitiskiem nolūkiem. Tādējādi analītiķiem nākas atteikties no mīta, ka psihoanalīze ir iespējama tikai demokrātiskā sabiedrībā, un kritiski pārstrādāt tās praktizēšanas vēsturi.

Psihoanalīze nav atbilde uz laikmeta vai kādas personas izvirzītu jautājumu. Tās dažādie veidoli paši ir jautājumi un kultūrvēsturiski nosacītas atbildes. Tāpēc, risinot jautājumu par psihoanalīzes izredzēm, nepieciešams precizēt, *par kuru vai kādu* psihoanalīzi ir runa. Bet principā psihoanalīzes izredzes ir atkarīgas no jautājuma "Kas

Freidam veltītais piemiņas akmens Vīnē ar uzrakstu "Prāta balss ir klusa"

ir psihoanalīze?" risinājuma. **Psihoanalīze joprojām ir izaicinājums**, ja vien tā netiek pārvērsta par medicīniski terapeitisku disciplīnu un esenciālu patiesību mācību.

Literatūra

- Cremerius J.** (Hrsg.) *Die Zukunft der Psychoanalyse*. – Frankfurt/M., 1995.
- Debray-Ritzen P.** *La scolastique freudienne*. – Paris, 1972.
- Eissler K. R.** *Medical Orthodoxy and the Future of Psychoanalysis*. – New York, 1965.
- Grünbaum A.** (Hrsg.) *Kritische Betrachtungen zur Psychoanalyse*. – Berlin, 1991.
- Hafke Ch.** *Vertrauen und Versuchung. Über Machtmissbrauch in der Therapie*. – Reinbek, 1998.
- Lickint K. G.** *Die Analyse der Psychoanalyse*. – Würzburg, 1996.

Psihoanalītiskā literatūra latviski

(publikācijas pēdējos 10 gados)

- Abrahams K.** Naudas izdošana baiļu stāvoklī // *Kultūras Fonda Avīze*. – 1991. – Nr. 14. – 6. lpp.
- Ādlers A.** *Individuālpsiholoģija skolā*. – Rīga, 2001.
- Ādlers A.** *Psiholoģija un dzīve*. – Rīga, 1992.
- Binsvangers L.** Sapņa izpratne un skaidrojums no viduslaikiem līdz romantisma laikmetam // *Kentaurs XXI*. – 1998. – Nr. 15. – 43.–64. lpp.
- Binsvangers L.** Sapņa izpratne un transformācijas // *Kultūras Avīze*. – 1994. – Nr. 2. – 5.–6. lpp.
- Bolbijs D.** *Drošais pamats*. – Rīga, 1998.
- Eriksons E. H.** *Jaunība: identitāte un krīze*. – Rīga, 1998.
- Frankls V.** Logoterapija un reliģija // *Literatūra un Māksla*. – 1993.26.03. – 6. lpp.
- Frankls V.** ... tomēr teikt dzīvei "Jā" // *Kultūras Avīze*. – 1992. – Nr. 3. – 20.–21. lpp.
- Freida A.** Hamstead bērnu terapijas klīnika un mācībinstitūts // *Cietumnieku Avīze*. – 1993. – Nr. 4. – 2. lpp.
- Freids Z.** *Īgnums kultūrā*. – Rīga, 2000.
- Freids Z.** "Bērnu sit". – Rīga, 1998.
- Freids Z.** *Psihoanalīzes nozīme un vēsture*. – Lielvārde, 1997 (2. izd.).
- Freids Z.** *Kādas ilūzijas nākotne*. – Rīga, 1996.
- Freids Z.** *Totēms un tabu*. – Rīga, 1995.
- Freids Z.** Nedrošība un kritika // *Kentaurs XXI*. – 1998. – Nr. 15. – 93.–100. lpp.
- Freids Z.** Par dzīves vērtību // *Labrīt*. – 1995.21.01. – 14. lpp.
- Freids Z.** Sapņa darbs // *Grāmata*. – 1991. – Nr. 6. – 8.–14. lpp.
- Freids Z.** Mēs un nāve // *Literatūra un Māksla*. – 1991. – Nr. 37.
- Fromms Ē.** *Mīlestības māksla*. – Rīga, 1994.
- Fromms Ē.** Egoisms un sadomazohisms // *Kultūras Avīze*. – 1993. – Nr. 1. – 11.–12. lpp.
- Fromms Ē.** Cilvēka destruktivitātes anatomija // *Kultūras Fonda Avīze*. – 1991. – Nr. 12. – 6.–7. lpp.
- Fromms Ē.** Bēgšana no brīvības // *Kultūras Fonda Avīze*. – 1990. – Nr. 5. – 25.–26. lpp.
- Jungs K. G.** *Dzīve. Māksla. Politika*. – Rīga, 2001.
- Jungs K. G.** *Psiholoģiskie tipi*. – Rīga, 1996 (2. izd.).
- Jungs K. G.** *Dvēseles pasaule*. – Rīga, 1994.
- Mičerliha M.** Nekrologs kādam paaudžu konfliktam // *Kultūras Avīze*. – 1992. – Nr. 2. – 12.–13. lpp.
- Reihš V.** Sarakste ar Sergeju Eizenšteinu // *Kentaurs XXI*. – 1992. – Nr. 2. – 121.–126. lpp.
- Tagadnes izaicinājums. K. G. Junga 120. dzimšanas dienai veltīts krājums*. – Rīga, 1996.

Personu rādītājs

Rādītājā minētas tikai tās personas, kas figurē latviešu tekstā; tās tiek norādītas arī tad, ja minētas citās valodās.

- Abrahams Karls 40, 43, 45, 46, 105–108, 109, 110, 114, 115, 116, 125, 179, 213, 229, 230, 255, 266, 278, 279, 325
- Ādlere Aleksandra 70
- Ādlere Valentīna 70, 133
- Ādlers Alfreds 8, 38, 42, 44, 48, 52, 53, 57, 59, 69–83, 84, 85, 114, 119, 128, 132, 133, 135, 156, 179, 180, 181, 197, 204, 243, 244, 245, 247, 299, 310, 312, 325
- Ādlers Gerhards 98, 102
- Ādlers Kurts 70
- Adorno Teodors 142, 147, 148, 149, 154, 159, 192
- Aihorns Augusts 119, 130, 164, 218, 224, 247
- Aleksanders Francs 46, 66, 112, 115, 162–168, 174, 178, 180, 189, 215, 298
- Allers Rūdolfs 78, 80, 243
- Amenhoteps (Ehnatons) 108
- Ammons Ginters 293
- Andreasa-Salomē Lū 40, 54, 96, 121, 127–129, 131
- Andreass Frīdrihs Karls 128
- Ansbahere Rovena 69, 83, 84
- Ansbahers Heincs 69, 83, 84
- Anzjē Didjē 255, 258, 263, 301, 304, 320
- Aristotelis 307
- Arjess Filips 305
- Arjeti Silvio 196
- Asnārs Andželo 253
- Babinskis Žozefs 20
- Bahofens Johans Jakobs 24, 77
- Bahs Dāvids 52, 78
- Bahtins Mihails 138
- Bakuņins Mihails 70
- Bālints Mihaēls 63, 68, 159, 189, 232, 233, 234, 237
- Barts Karls 169
- Barts Romāns 282
- Basalja Franko 293, 319
- Bašlārs Gastons 108
- Bass Alfreds 53
- Bassins Filips 139
- Bataija Silvija (Lakāne) 258
- Batajs Žoržs 258
- Batkiss Grigorijs 145
- Bauere Ida (Dora) 37, 282, 284, 290, 291
- Baumgarte Urzula 98, 102
- Bēbels Augusts 24, 77, 180
- Beitsons Gregorijs 168, 187, 269, 273, 275, 294
- Bēlers Eižens 101
- Belijs Andrejs 138
- Bēms Felikss 196
- Bendžamena Džesika 282, 284
- Benedikte Rūta 168, 180, 185, 267, 269, 274
- Benjamins Valters 189
- Bergsons Anrī 21, 76, 141, 203, 239, 251, 252
- Bērlinghema Dorotija 120, 121, 130, 220
- Bērmāne Anna 252
- Bernaiss Marta (Freida) 25, 26, 40
- Bernaiss Jakobs 25
- Bernfelde Anna (Salomone) 140
- Bernfelde-Kasīrere Suzanna 140
- Bernfelds Zīgrīds 79, 119, 120, 132, 139–140, 141, 153, 157, 180, 289, 292

- Bernheims Ipolīts 13, 18–19, 26, 251
Berns Eriks 214
Bērs-Hofmans Rihards 110, 116, 128
Bertrāns Aleksandrs 17
Betelheims Bruno 214, 218–219, 235
Bibringa Grēta 125, 214
Bibrings Edvards 125, 214
Bihovskis Bernards 138
Bilers Karls 218
Binē Alfrede 21, 91
Binsvangers Ludvigs 40, 43, 202, 203–
208, 209, 211, 241, 248, 294, 295,
296, 315, 325
Binsvangers Oto 203
Binsvangers Roberts 203
Bions Vilfreds 229, 231–232, 237, 302
Birnbauks Ferdinands 79, 84
Bismarks Oto 157, 167
Bleilers Eižens 7, 46, 86, 87, 89, 105,
114, 135, 203, 208, 295
Blohs Ernsts 303
Blohs Ivans 34
Blok Marks 20, 252
Blondels Moriss 21, 263
Blonskis Pāvels 138
Blūms Harolds 290
Boass Francs 267
Boduēns Šarls 102, 104
Boijere Rūta 270, 275
Boijers Brūss 270, 275
Bolbijs Džons 232, 233, 237, 325
Bonaparte Marī 121, 125, 127, 129–130,
131, 252, 268, 279, 288, 290, 315
Bors Nils 271
Boss Medards 162, 202, 208–211,
212, 311
Bosse Hanss 273, 274
Bošamps Renē 315
Brandess Georgs 128
Breids Džeimss 17
Breiers Jozefs 13, 25, 28, 29, 30
Brentāno Francs 13, 25, 202, 289, 309
Brentāno Klēmēns 17
Bretons Andrē 289
Briāns Aristids 129
Brike Ernsts 13, 25
Brils Abrahams 47, 55
Brods Makss 303
Brunnere Kornēlija 98
Bruno Džordāno 146
Bruns Rūdolfs 272
Būbers Martins 54, 129, 140, 169, 173,
188, 204, 266, 294, 303
Buella Estella 62
Bulgakovs Mihails 136
Bullits Viljams 305
Bumke Osvalds 8
Burkharts Jakobs 88
Buvē Moriss 255, 263
Cimmers Heinrihs 92
Cveigs Arnolds 40, 287
Cveigs Stefans 40, 287
Čepmens Arturs 185, 201
Česmens Kerils 130
Daims Vilfrīds 238, 247–248, 249
Dalī Salvadors 258
Dāmers Helmuts 132, 153, 155
Danbara Helēna 163
Darkševics Liverijs 135, 136
Darvins Čārlzs 24
Deborins Ābrams 138
Dekarts Renē 315
Delēzs Žils 260, 291, 316, 317–318,
321
Delēzs Žozefs 17
Delī Žans 315
Demozs Loids 305–307, 320
Deridā Žaks 283, 291, 313
Desuārs Makss 23
Detmerings Peters 291, 292
Deuča Helēna (Rozenbaha) 54, 105,
106, 121, 124–127, 130, 131, 156,
215, 218, 278, 279, 280, 298
Deučs Felikss 38, 124, 156–157
Devero Žoržs 270–271, 275
Dīkmans Hanss 98
Diltejs Vilhelms 151, 204, 239
Dimā Aleksandrs 17
Dirkhems Emīls 21
Djatkīns Renē 255, 259, 263
Doddss Eriks 305
Dolto Fransuāza 252, 253, 262, 264

- Dostojevskis Fjodors 14, 287, 288
 Dreikurs Rūdolfs 80, 85
 Drevermans Eižens 119
 Dvoržāks Makss 207
 Džeimss Viljams 22
 Džonss Ernsts 40, 44, 45, 46, 49,
 108–109, 115, 116, 121, 190, 208,
 229, 268, 278, 279, 288
 Džozefa Betija 229

 Ebinghauzs Hermans 128
 Einsvorta Mērija 232
 Eislers Kurts 66, 214, 224, 225, 289,
 292, 324
 Eitingons Makss 43, 45, 46, 113,
 114–115, 136, 189
 Eizenks Hanss 8
 Eizenšteins Sergejs 138, 289, 325
 Eliade Mirča 98, 100
 Ellenbergers Henrijs 5, 40, 204
 Elliss Henrijs Heveloks 34
 Emmeriha Katarīna 17
 Engelss Frīdrihs 24, 77
 Epšteine Raisa (Ādlere) 70
 Erdheims Mario 5, 11, 51, 272, 274,
 275
 Eriksons Eriks Homburgers 99, 119,
 124, 214, 219–224, 236, 270, 305,
 325
 Esnārs Andželo 252
 Estesa Klarisa 98, 103
 Etkinds Aleksandrs 115, 153
 Evers Tilmans 101

 Faierstouna Sulamīte 281, 284
 Farija 17
 Fažs Žans Batists 5, 11
 Federns Ernsts 46
 Federns Pauls 42, 46, 51, 53, 55, 119,
 132, 133, 134, 140, 141, 175, 214
 Fedors Nandors 307
 Fehners Gustavs Teodors 24, 36
 Feihtvangers Lions 287
 Feierābends Pauls 44
 Feitelbergs Sergejs 140
 Feniheļs Oto 54, 132, 139, 140–141,
 153, 154, 189, 196, 218
 Fērberns Viljams Ronalds 214, 232, 237
 Ferenci Šāndors 40, 43, 45, 53, 60, 61,
 62–66, 68, 109, 118, 119, 135, 159,
 177, 184, 185, 190, 213, 216, 218,
 229, 232, 233, 268
 Fevrs Lisjēns 258
 Fleišls Marksovs Ernsts 25, 26
 Flīss Vilhelms 28, 29, 30, 31, 38, 40,
 215, 286
 Flurnuā Anrī 252
 Flurnuā Teodors 22, 251
 Fordhems Maikls 98, 103
 Foreļs Augusts 34, 36
 Franca Marija Luīze 98
 Frankls Viktors 202, 238, 239, 243–247,
 248, 311, 325
 Frēbe-Kapteine Olga 100
 Freida Anna 28, 45, 105, 109, 115,
 118, 119, 120–124, 128, 130, 163,
 213, 214, 215, 216, 218, 220, 225,
 229, 230, 231, 232, 233, 279, 325
 Freida Matilde 28
 Freida Sofija 28
 Freidenberga Olga 138
 Freids Ernsts 28
 Freids Martins 28, 156
 Freids Oliveris 28
 Freids Zigmunds 6, 7, 8, 11, 13–18,
 23–26, 28–40, 41, 42, 43, 44, 45, 46,
 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67,
 68, 70, 71, 72, 78, 79, 83, 84, 86, 89,
 90, 96, 98, 102, 103, 105, 106, 107,
 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114,
 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121,
 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129,
 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136,
 139, 140, 142, 143, 144, 147, 148,
 149, 150, 151, 152, 154, 156, 157,
 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164,
 165, 167, 168, 171, 174, 175, 176,
 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184,
 186, 187, 190, 195, 196, 197, 200,
 203, 204, 208, 209, 211, 212, 213,
 214, 215, 216, 219, 220, 221, 224,
 225, 226, 228, 229, 230, 233, 239,
 243, 244, 245, 247, 250, 251, 252,

- 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259,
260, 266, 267, 268, 269, 270, 271,
272, 274, 277, 278, 280, 281, 283,
285, 286, 287, 288, 289, 290, 291,
292, 293, 295, 304, 305, 308, 309,
310, 311, 312, 313, 314, 315, 316,
318, 320, 322, 323, 325
- Frenčs Tomass 167, 178
- Freunds Antons 46
- Friđjungs Jozefs Karls 133
- Friņmane Enisa 189
- Fromma-Reihmane Friņa 159, 188,
194–196, 201
- Fromms Ērihs 111, 112, 132, 140, 142,
147, 148, 150, 159, 179, 180, 183,
185, 188–194, 195, 201, 204, 270,
305, 307, 325
- Fuko Mišels 34, 259, 294, 313, 315–
317, 318, 320, 321, 322
- Funks Rainers 191
- Furtmillers Karls 79, 84
- Gajs Peters 5, 40, 305, 320
- Gandijs Mahatma 220, 224, 236, 305
- Gannuškins Pjotrs 135
- Gantrips Harijs 232
- Gasners Johans Jozefs 15
- Gebasers Žans 102, 104
- Gebzatelš Viktors 128, 238–241, 247,
248, 311
- Gecs Bruno 101
- Gēlens Arnolds 310
- Gellopa Džeina 282, 284, 285
- George Stefans 239
- Gērings Matiass Heinrihs 48, 81, 196
- Gēte Johans Volfgangs 157, 292
- Gīgerihs Volfgangs 99, 103
- Glovers Edvards 105, 106, 113, 115,
117, 229
- Gluks Kristofs Vilibalds 15
- Gogolis Nikolajs 288
- Goldeneizers Aleksandrs 267
- Goldšteins Kurts 194, 208
- Goldvins Semjuels 289
- Gompercs Heinrihs 309
- Gompercs Teodors 25, 29
- Gorkijs Maksims 223
- Grābers Gustavs 307
- Grāfs Herberts (mazais Hanss) 38, 52
- Grāfs Makss 42, 52, 54
- Granofs Vladimirs 253
- Grēthuisens Bernhards 8
- Grilparcers Francs 56
- Grimms Georgs 188
- Grinbaums Ādolfs 5, 8, 11, 27, 324
- Grīnekra Filisa 284, 289, 292
- Grīners Gustavs 78
- Griols Marsels 130
- Grīzingers Vilhelms 23
- Grodeka Karolīne 157
- Grodeks Georgs 40, 63, 68, 156,
157–162, 177, 180, 184, 195
- Grodeks Karls Teodors 157
- Grofs Staņislavs 61
- Gross Oto 132
- Grunbergers Bela 255
- Gurlande Hennija 189
- Gvardiņi Romano 169
- Gvatari Felikss 260, 291, 317–318, 321
- Hābermass Jirgens 147, 231
- Haidns Jozefs 15
- Hartmans Eduards 24
- Hartmans Heincs 8, 124, 125, 163,
214, 215, 216, 225
- Hatingbergs Hanss 159
- Haufe Friđrike 17
- Hauptmans Gerhards 128, 239
- Hēberlins Pauls 204
- Hēgelis Georgs Vilhelms Friđrihs 149,
258, 260, 307, 311
- Heidegers Martins 149, 202, 204, 205,
206, 208, 210, 212, 239, 240, 245,
258, 259, 307, 310–311, 312, 320
- Heimane Paula 229, 237
- Hellers Eriks 290
- Hellers Hugo 110
- Herclis Teodors 156
- Herders Johans Gotfriđs 243
- Hese Hermans 102, 292
- Hičmans Eduards 42, 133, 243
- Hilferdinga Margarete 44, 79
- Hilferdings Rūdolfs 79
- Hīlijs Viljamss 165, 178

- Hilmans Džeimss 99, 103
 Himlers 193
 Hiršfelds Magnuss 34
 Hitlers 142, 148, 162, 167, 176, 193, 223
 Hjūstons Džons 254
 Hodorova Nensija 284
 Hofere Hedviga 125
 Hofers Vilhelms 125
 Hofmanstāls Hugo 128, 239
 Hohs Augusts 47
 Holls Stenlijs 47
 Homburgers Teodors 219
 Horkheimers Makss 142, 147–148,
 149, 154, 159, 183, 189, 191, 192
 Horneja Karena (Vakelsa) 106, 111,
 115, 125, 126, 142, 148, 159, 179–
 184, 185, 189, 200, 208, 270, 278,
 279, 280
 Hornejs Oskars 179
 Horovics Jakobs 188
 Hrobaks Rūdolfs 215
 Huga-Helmūte Hermīne 54, 120, 130
 Humbolts Aleksandrs 87
 Huserls Edmunds 202, 203, 204,
 309–310, 311, 314

 Ibsens Henriks 128, 207
 Īgls Moriss 11, 232
 Ikšķils Jakobs 161, 170
 Imbodens Makss 101
 Inglišs Oliveris 163
 Irigaraja Lisa 260, 283, 285
 Ivanovs Vjačeslavs 138
 Īzaka Sjužena 229, 230, 236, 237

 Jafē Aniela 98, 102
 Jakobi Jolande 98, 99, 103
 Jakobijis Mario 99, 103
 Jākobsone Edīte 278, 280
 Jakobsons Romans 259
 Janovs Artūrs 61
 Jāns Ernsts 75, 83
 Jasperss Karls 8, 202, 203, 204, 245,
 311, 314
 Jēgers Verners 204
 Jekelss Ludvigs 55, 67
 Jensens Vilhelms 14, 96, 287

 Jermakovs Ivans 135, 288
 Joffe Ādolfs 70, 132
 Junga Agate 88
 Junga Emīlija 87
 Junga Grēta 88
 Junga Helēne 88
 Junga Marianne 88
 Jungs Francs 88
 Jungs Ignacs 87
 Jungs Johans Pauls 87
 Jungs Karls Gustavs 7, 22, 23, 36,
 38, 40, 43, 44, 45, 46, 55, 57, 62,
 86–102, 103, 105, 108, 109, 114,
 115, 117, 135, 139, 150, 184, 195,
 197, 203, 208, 209, 219, 233, 239,
 240, 244, 248, 251, 266, 287, 295,
 305, 313, 325
 Jungs Karls Gustavs (vectēvs) 87
 Jungs Zīgismunds 87

 Kafka Francs 57, 291, 317, 318
 Kahane Makss 42, 52, 56, 308
 Kaneti Eliass 80, 318
 Kannabihs Jurijs 135
 Kants Imanuels 77, 259, 315
 Kardiners Ābrams 179, 180, 269–270,
 275, 315
 Kārteris Džimmijs 307
 Karuss Karls Gustavs 23, 89, 161
 Karuzo Igors 238, 247, 249
 Kasīrers Ernsts 100, 142, 151, 204
 Kastels Robērs 251
 Kastoriadis Kornēlijs 260
 Keizerlings Hermans 100, 158
 Kēlers Volfgangs 170
 Kempbels Džozefs 100
 Keplers Johans 100, 104
 Kēreņi Karols 86, 98, 100
 Kernbergs Oto 124, 213, 232, 234, 237
 Kērnērs Jirgens 8
 Kernērs Justīns 17
 Kerols Luišs 225, 292
 Kestenberga Evelīna 255, 263
 Kinkels Fricis 69, 80, 81–83, 85
 Kinsejs Alfrede 34, 315
 Kislers Frīdrihs 303
 Kjērkegors Sērens 307

- Klačko Alīna (Furtmillere) 79
Klāgess Ludvigs 197
Klauzevics Karls 73
Kleina Melānija 63, 99, 103, 106,
109, 115, 118, 121, 124, 213–214,
228–231, 232, 233, 236, 237, 255,
259, 268, 278, 279, 280, 281, 301,
302, 318, 323
Kleins Arturs 228
Kleists Heinrihs 66
Klemperers Pauls 78
Kliffs Montgomerijs 254
Klintons Bils 307
Koberšteins Augusts 157
Kofka Kurts 170
Kofmane Sāra 283–284, 285, 291, 292
Kohens Hermans 188
Kohuts Heincs 103, 124, 168, 213,
214, 224–228, 234, 236
Koire Aleksandrs 258
Kollers Karls 26
Kolnajs Aurēls 133
Kondro Gions 208, 212
Korbēns Anri 100, 104, 258
Korsakovs Sergejs 135
Koževs Aleksandrs 258
Krafts-Ebings Rihards 29, 34
Krakauers Zīgfriids 188
Krapancano Vinsents 270, 275
Krauss Frīdrihs 267, 275
Krauss Karls 54, 319
Krēbers Alfreds 267, 270
Krečmers Ernsts 90, 92
Krēls Ludolfs 168
Kremeriuss Johaness 115, 116, 291,
324
Krēpelins Emīls 8, 124, 135, 195, 295
Krisa Marianna 125, 215, 225
Kriss Ernsts 124, 125, 214, 215, 216,
235
Kristeva Jūlija 282, 285, 291
Kriše Pauls 133
Krīzs Johans 168
Kropotkins Pjotrs 70, 76, 132
Kuipers Pjets 17
Kūpers Deivids 294, 299, 316, 319
Kurcveila Edīte 5, 11, 285, 292
Kuters Peters 5, 11, 236
Kvislings Vidkuns 109
Kvispels Žīls 100, 104
Lafito Žozefs Fransuā 24
Laforgs Renē 129, 252, 253, 263
Lagašs Daniels 250, 252, 253, 254,
255, 263, 315
Lakāne Judīte (Millere) 258, 261
Lakāne Karolīna 258
Lakāne Silvija (Bataija) 258
Lakāns Žaks 28, 130, 138, 152, 233,
250, 252, 253, 254, 255, 257–262,
264, 271, 277, 280, 281, 282, 284,
286, 290, 313, 314, 316, 318, 322
Lampla de Grota Žanna 125, 284
Lancers Ernests (Žurkcilvēks) 38
Landauers Karls 159
Lange Frīdrihs 141
Laplanšs Žans 250, 251, 253
Lebons Gistavs 129
Lebovisi Seržs 253, 255, 263, 304
Leings Ronalds 293–298, 316, 318, 319
Leklērs Seržs 253, 264
Leonardo da Vinči 14, 108, 287, 305
Lēvenšteins Rūdolfs 130, 214, 215,
216, 235, 252, 256, 258
Lēventāls Leo 188, 189, 195
Levī-Brīls Lisjēns 21, 270
Levins Kurts 170, 187
Levī-Stross Klods 142, 259, 267, 271,
313
Lēvits Karls 204
Lībermans Makss 124
Libo Ogists Ambross 18
Linberga Elza 142
Lintons Ralfs 269
Lipss Teodors 238
Lokote Regīna 5, 48, 51
Lorencers Alfreds 8, 132, 150–153,
154, 155, 232
Lorencs Emīls 133
Lorencs Konrads 191, 193
Lukāčs Ģērgs 149
Luksemburga Roza 124
Lurija Aleksandrs 135, 137, 138
Luters Martins 173, 224, 236, 305

- Ļeņins 74, 137
 Ļeontjeva Tatjana 71

 Mādajs Ištšvans 78–79
 Makkartijs Eižens 190
 Makkormika Edīte 98
 Mālere Margareta 124, 214, 217–218,
 233, 234, 235
 Mālers Gustavs 52
 Maliss Georgijs 136
 Maļinovskis Bronislavs 142, 145, 268,
 275
 Mamardašvili Merabs 5, 11, 313–314
 Mannoni Moda 262, 264, 265
 Manns Tomass 266, 287
 Marejs Henrijs 301
 Markss Karls 24, 77, 132, 133, 139,
 140, 149, 150, 152, 183, 189, 190,
 191, 307, 313, 314
 Markss Stefans 101, 104
 Markuss Stīvens 290, 291
 Markuze Herberts 132, 147, 148–150,
 154, 159, 183, 189
 Marsels Gabriels 245, 314
 Marti Hanss 101
 Martino Rihards de 190
 Maslovs Abrahams 180, 184
 Maturana Umberto 294
 Mēders Alfonss 251
 Meiers Karls Alfreds 98, 103
 Meijers Ādolfs 47, 184, 196
 Meijers Gustavs Rihards 98
 Meijers Konrads 66, 286
 Meijs Rollo 204
 Meinerts Teodors 26
 Meisls Alfreds 42
 Meizenbuga Malvida 96, 128
 Meka-Brunsvika Rūta 125, 284
 Meltcers Donalds 232
 Mengs Heinrihs 121, 134, 159
 Merežkovskis Dmitrijs 287
 Merlo-Pontī Moriss 8, 310
 Mesmers Francs Antons 15–16
 Mičerliha Margarete (Nīlsene) 174,
 175, 176, 284, 285, 291, 325
 Mičerlihs Aleksandrs 6, 49, 150, 164,
 173–177, 178

 Mīda Margareta 168, 180, 267, 269,
 271, 273, 275, 315
 Mikelandželo 287
 Millers Žaks Alens 251, 257, 261
 Millers-Braunšveigs Karls 46, 49, 189
 Milleta Keita 281, 285
 Mills Džons Stjuarts 13, 25
 Mincere Beāte (Ranka) 59
 Minstenbergers Verners 270, 272, 275
 Mitčela Džuljeta 281, 282, 285, 290
 Mocarti 15
 Molls Alberts 34
 Monišs Egašs 300
 Montesori Marija 220
 Moreno Jakobs Levijs 303, 319, 320
 Moreno Zerka 303, 320
 Morgans Luiss 24
 Morgentālers Fricis 271, 272, 273, 275
 Moss Marsels 270
 Mozers Tilmans 165
 Mūks Roberts 99
 Munte Aksels 20
 Mūzils Roberts 291

 Nadīga Maja 272, 273, 275, 285
 Nahts Saša 130, 252, 253, 255–256,
 257, 263, 264
 Nātans Tobijs 271, 275
 Nātorps Pauls 203
 Neufelds Jolans 287, 288
 Neumans Ērihs 98–99, 103, 104
 Nīče Frīdrihs 24, 25, 38, 59, 77, 88,
 111, 128, 141, 157, 160, 161, 203,
 269, 308, 314
 Nīls Aleksandrs 142, 189
 Njanaponika 191
 Nobels Nehemijs 188
 Nofretete 108
 Notnāgels Hermans 29
 Novaliss 96
 Nunberga Margareta 215
 Nunbergs Hermans 46, 51, 214, 215

 Odajniks Volodimirs 101, 104
 Odjē Šarls 252, 256, 258, 264
 Olanjē-Kastoriade Pjēra 250
 Ollendorfa Ilze 142, 154

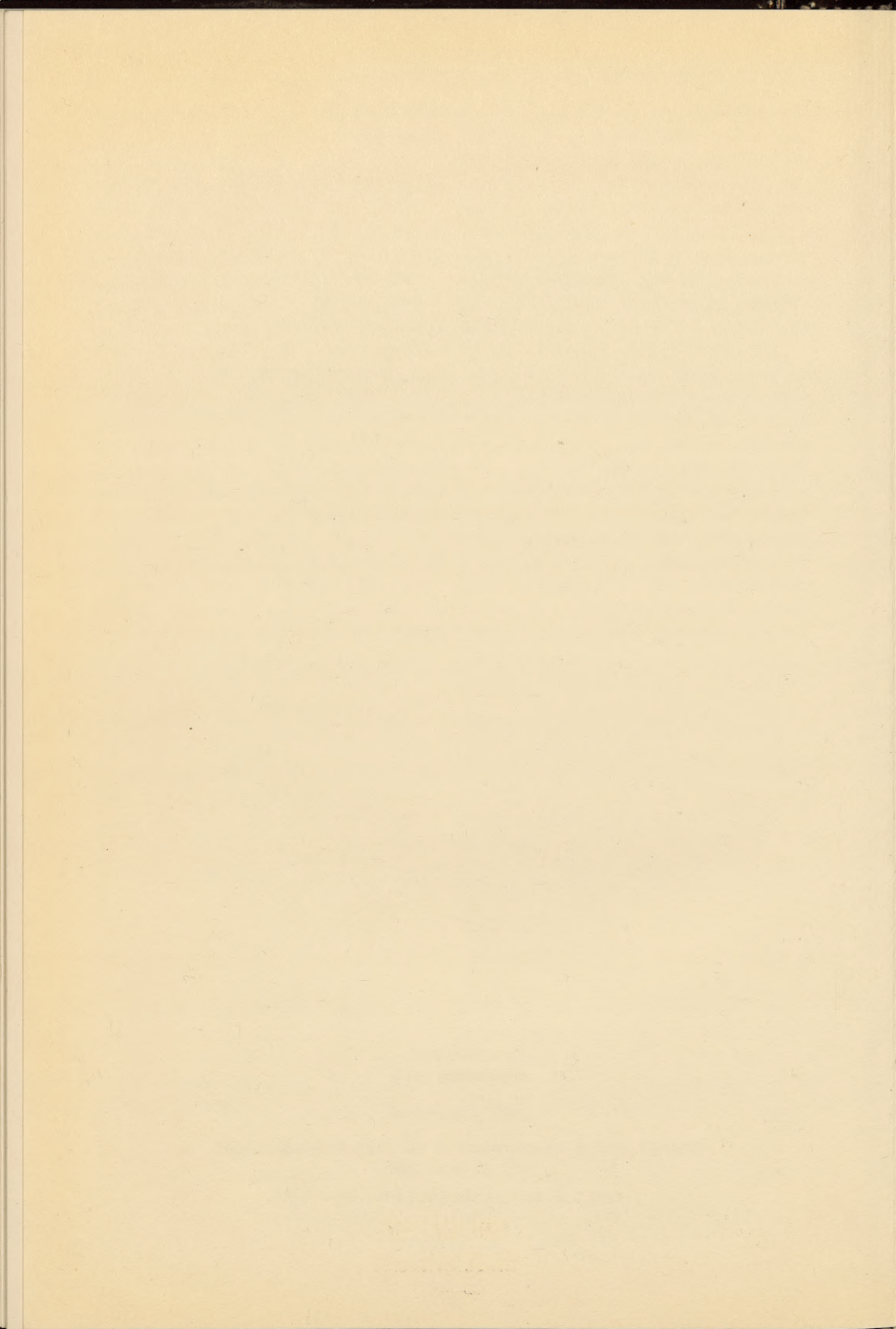
- Openheims Dāvids 78, 267
Osipovs Nikolajs 134–135, 136, 153
Oto Rūdofls 100
- Pāloša Žizele (Ferenci) 63
Panets Jozefs 25
Pankejevs Sergejs (Vilkcilvēks) 38
Papenheima Berta (Anna O.) 26, 28, 203
Paracelzs 88, 158
Pařina Goldija 271, 275
Pařins Pauls 271–272, 275
Pastērs Luijs 20
Pašs Francs 254, 264
Pauli Volfgangs 100
Pavlovs Ivans 118
Perjē Fransuā 250, 253, 265
Petnems Džeims 47
Petrovičs Gajo 189
Pfinders Aleksandrs 202
Pfisters Oskars 40, 119, 130
Piažē Žans 138
Piešs Anrī 100, 104
Piisegī Amāns Marī Žaks 16–17
Pjatiorskis Aleksandrs 314
Platons 34, 309, 311, 315
Po Edgars 130, 288, 289, 290
Politcers Žoržs 139, 258, 315
Pontalī Žans-Batists 250, 263, 264
Popers Karls 8, 312, 313
Portmans Ādofls 100
Prins Mortons 47
Progrofs Airs 101, 104, 190
Puškīns Aleksandrs 288
- Rablē Fransuā 159
Rabinkovs Baruhs 188
Rademahers Gotfrīds 158
Radīns Pauls 267
Rado Šāndors 46, 63, 140, 179, 189, 196, 215
Raigorodska Mira 114
Raikrofts Čārlzs 294
Ranks Oto 42, 45, 46, 58–62, 68, 110, 114, 115, 117, 159, 190, 213, 288, 307, 308
Rapaports Deivids 8, 214
- Ratners Jozefs 5, 11, 80, 83, 85, 292
Raušēnbaha Emma (Junga) 88, 89, 98
Rē Pauls 128
Reigans Ronalds 307
Reiha Annija (Pinka) 140, 141, 284
Reihmairs Johaness 5, 153, 276
Reihs Vilhelms 34, 132, 137, 139, 140, 141–146, 147, 150, 154, 183, 189, 208, 268, 272, 305, 318, 325
Reiks Teodors 46, 106, 110–113, 116, 164, 189
Reils Johans Kristians 23
Reitlers Rūdofls 42, 52, 57
Reivalds Pauls 165
Rie Oskars 215
Rikērs Pols 8, 138, 310, 314–315
Rīle-Gerstele Alise 79, 84
Rilke Rainers Marija 128, 239
Rivjēra Džoanna 229, 232, 236
Robēra Marta 41
Rodžers Karls 184, 301
Roheima Ilonka 266
Roheims Gēza 63, 130, 268–269, 271, 275, 276
Rolāns Romēns 287
Roršahs Hermans 17, 90, 301, 319
Roterdamas Erasms 88
Rouza Žaklīna 282, 285
Rozencveigs Francs 188
Rozenfelds Herberts 229, 292
Rudinesko Elizabete 5, 11, 262
- Sads Donasjēns Alfons Fransuā de 259, 303
Sallivens Harijs 111, 179, 180, 184–188, 189, 195, 200, 204
Sallovejs Frenks 25
Sanda Žorža 127
Sartrs Žans Pols 77, 206, 254, 293, 294, 296, 298, 308, 312, 318
Sāss Tomass 298–300, 319
Segala Hanna 229
Segatīni Džovanni 108
Semjuelss Endrjū 99, 103
Seneka Lūcijs Annējs 77
Sepīrs Edvards 185, 267

- Serbskis Vladimirs 135
 Serless Harolds 196
 Serto Mišels 260
 Sidovs Ekarts 288
 Siksū Elēna 282–283, 284, 291
 Silāši Vilhelms 204
 Simons Ernsts 188, 195
 Sokolnicka Eiženija 55, 252
 Sondi Leopolds 172, 179, 219, 235
 Sosīrs Ferdinands 40, 259
 Sosīrs Remons 252, 264
 Spīcs Renē 214, 216–217, 232, 235
 Spinoza Barušs 307
 Staļins 146, 193
 Sudzuki Daisecu 92, 180, 190
 Sutnere Berta 124
 Svīfts Džonatans 288, 289, 292
 Šarko Žans Martēns 13, 18, 19–20, 26,
 251, 252
 Šaskē-Smīrgela Žanēna 255, 263,
 284, 291, 318
 Šekspīrs Viljams 109, 288
 Šēlers Makss 203, 204, 239, 245, 310
 Šēnbergs Arnolds 52
 Šertoks Leons 27, 40
 Šilders Pauls 215, 243
 Šindlers Dītrihs 101
 Šleiermahers Frīdrihs 87
 Šmīcs Oskars 101
 Šmīdeberga Melita 228, 229
 Šmite Vera 120, 136, 153
 Šmits Oto 136
 Šneiders Ernsts 121
 Šniclers Artūrs 110, 116, 118, 128, 287
 Šolems Geršoms 98, 188, 291
 Šopenhauers Arturs 62, 243, 308
 Šperbers Hanss 161
 Šperbers Maness 79–80, 84, 85
 Špīlreina Sabīna 89, 102, 103, 138,
 153, 161
 Špīlreins Emīls 138
 Špīlreins Īsaks 138
 Špīlreins Jans 138
 Špīls Oskars 79, 84
 Špītelers Karls 96
 Šprangers Eduards 8, 76, 90
 Šrēbers Daniels Pauls 38
 Štaubs Hugo 112, 162, 164, 165, 178
 Šteiners Maksimilians 53
 Štēkels Vilhelms 42, 44, 54, 56–58, 67,
 135, 161
 Šterba Rihards 218
 Šterns Viljams 76
 Štīfters Adalberts 241
 Štirners Makss 70, 141
 Štrauss Ervins 239, 241–243, 248
 Štumpfs Karls 202
 Šuberts Gothilfs Heinrihs 23
 Šulcs Johans Heinrihs 195, 200
 Šulcs-Henke Haralds 49, 57, 179, 183,
 189, 196–200, 201
 Šveningers Ernsts 157, 158
 Tausks Viktors 44, 54, 57, 66, 128
 Tennīss Ferdinands 76, 128
 Tillihs Pauls 100, 180, 189
 Tompsone Klāra 179, 185, 204
 Toms Akvīnas 243
 Trillings Laionels 290, 292
 Trockis Ļevs 70, 79, 84, 132, 135, 153
 Trokslers Ignacs 23
 Turnvalds Rihards 267
 Urbančičs Rūdolfs 53, 66
 Uznadze Dmitrijs 139
 Vāgners Jauregs Jūlijs 124
 Vaiheds Alfredds Norts 150
 Vaits Viljams 47, 184
 Vallabrega Žans Pols 250
 Vallons Anrī 258
 Vēbers Alfredds 188
 Vēbers Makss 215
 Vēdekinds Franks 54, 128
 Veiczekers Viktors 162, 168–173, 178
 Veihingers Hanss 72
 Veilere Gerda 101, 104
 Veiningers Oto 77
 Veisa Florence 272, 273, 275, 276
 Veiss Eduardo 40, 55, 67, 134
 Veiss Edvards 163
 Veksbergs Ervins 79, 84
 Vēldere Ženija 125
 Vēlders Roberts 125

- Verfels Francs 303
Verlēns Pols 96
Vernike Karls 28, 203
Vertheimers Makss 170
Veselija Gabriela 244
Vigotskis Ļevs 137, 138, 288
Vilhelms Rihards 92
Vilsons Tomass Vudro 38, 305
Vindelbands Vilhelms 168
Vinnikots Donalds 99, 124, 214, 232,
233–234, 237, 294
Vinternics Vilhelms 54
Virhovs Rūdolfs 20, 70, 71, 72
Viršs Jakobs 204
Virubovs Nikolajs 135
Viss Dīters 5, 8, 11, 153, 169
Višeslavcevs Boriss 100, 104, 138
Vitelss Fricis 54–55, 67
Vitgenšteins Ludvigs 152, 312
Volfa Antonija 98
Volfs Kristians 311
Vološinovs Valentīns 138
Vorbs Mihaels 291, 292
Vulfs Moše 135
Vunts Vilhelms 10, 118
Zadgers Izidors 54, 64, 66, 120, 141,
288
Zahers-Mazohs Leopolds 112
Zahss Hanss 45, 59, 68, 110, 113–114,
117, 140, 159, 162, 179, 188, 189,
215, 252, 289
Zahss Vulfs 267, 276
Zalkinds Ārons 135, 136–137
Zeiferte Edīte 277, 285
Zeiferts Frīdrihs 98
Zeifs Leonhards 239
Zibeks Rihards 168
Zilberers Herberts 58
Zimmels Ernsts 46, 159, 180, 189
Zimmels Georgs 308
Žanē Pjērs 20–22, 55, 77, 89, 240,
251, 252, 289
Žids Andrē 55
Žižeks Slavojis 313

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302054430

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

4-

2002-4
256

Igors Šuvajevs

— (dz. 1963. g.) *dr. phil.*,
LZA korespondētājloceklis,
LU Filozofijas un socioloģijas institūta
vadošais pētnieks.

Sarakstījis daudz grāmatu un publikāciju
par filosofiju, psihoanalīzi un kultūras vēsturi.

Apgādā "Zvaigzne ABC" publicētas
Igora Šuvajeva grāmatas
Sarunas par filosofiju I un *Sarunas par filosofiju II*.

Sērijās "Mūsdienu domātāji" un "Slaveni teksti"
izdoti šādi I. Šuvajeva sagatavoti darbi:

- Ādlers A.** Individuālpsiholoģija skolā
- Freids Z.** Īgnums kultūrā
- Freids Z.** "Bērnu sit"
- Gadamers H.-G.** Skaistā aktualitāte
- Jungs K. G.** Dzīve. Māksla. Politika
- Šmīds V.** Skaista dzīve?
- Vēbers M.** Politika kā profesija un
aicinājums

ISBN 9984-22-439-2

ZVAIGZNE ABC

